2.2.2. ОБРАЗОВНИ ПРОФИЛ КОМЕРЦИЈАЛИСТА

Општеобразовни предмети „Сл. гласник РС Просветни гласник“ бр. 7/2023
Стручни предмети „Сл. гласник РС Просветни гласник“ бр. 7/2025

2.2.2.1. СТАНДАРД КВАЛИФИКАЦИЈЕ

ИСХОДИ УЧЕЊА	
Општи опис квалификације	Комерцијалиста врши набавку, увоз, продају и извоз робе и услуга на велико на домаћем и иностраном тржишту, оперативно сарађује са другим службама у привредном друштву, поштујући законску регулативу из области трговине и спољнотрговинског пословања. Обучен је за: припрему елемената уговора са добављачима и купцима на домаћем и иностраном тржишту у складу са својим овлашћењима; вршење набавке и продаје робе и услуга у складу са важећим процедурама и оперативним инструкцијама (ценовник, рокови наплате и плаћања, попусти и др.); припрему пратеће документације при набавци и продаји робе и услуга, као и документације за царињење робе приликом увоза и извоза у папирној и електронској форми; израду понуде робе за потенцијалне купце на домаћем и иностраном тржишту и примену различитих метода калкулација у изради набавне и продајне цене производа, у сарадњи са надређеним; фактурисање продате робе и услуга, састављање периодичних извештаја о извршеним набавкама и продаји и праћење лагер листа о стању залиха робе у магацину. Вешто комуницира у различитим контекстима и делотворно на једном страном језику, активно доприносећи неговању културе изражавања; продуктивно примењује математичке моделе, техничка и технолошка знања и информационо-комуникационе технологије (ИКТ) у решавању проблема; ефикасно учи, усавршава се и развија своју каријеру; активно учествује у реализацији пројеката који доприносе добробити заједнице и одрживом развоју. Активно доприноси неговању толеранције, људских права и културне традиције и баштине у оквиру организације и у различитим социјалним контекстима; одговоран је према сопственом здрављу и спреман да се укључи у активности усмерене ка очувању окружења у којем живи и ради. Ниво општих и стручних знања, вештина, способности и ставова у оквиру стечених компетенција, комерцијалисти омогућава запошљавање и наставак школовања.
Компетенције	- Набавка робе и услуга на велико на домаћем и иностраном тржишту; - Продаја и извоз робе и услуга на велико; - Обављање оперативних послова са другим службама привредног друштва (финансија - рачуноводства, маркетинга, транспорта); - Кључне компетенције.[5]

5 На основу: *Правилника о општим стандардима постигнућа за крај општег средњег образовања и средњег стручног образовања у делу општеобразовних предмета* („Службени гласник РС“, бр. 117/13).

По стеченој квалификацији, лице ће бити у стању да:	
Знања	- интерпретира законску регулативу и прописе из области трговине и спољнотрговинског пословања, као и интерне прописе и процедуре у вези са набавком и продајом робе и услуга; - објасни облике и начела спољнотрговинског пословања, као и основне режиме спољне трговине; - објасни послове набавке, продаје робе и услуга као и складиштења робе на велико и мало на домаћем и иностраном тржишту; - наведе начела пословног планирања, укључујући карактеристике тржишта и различите организационе облике трговине на домаћем и иностраном тржишту; - разликује средства и начине плаћања и наплате у земљи и иностранству (нпр. безготовинско плаћање: дознака, меница, чек и др.); - објасни утицај промене вредности/курса домаће валуте на увоз и извоз, као и начин утврђивања износа увозних дажбина зависно од паритета испоруке; - објасни различите методе калкулације набавне и продајне цене производа на домаћем и иностраном тржишту; - опише инструменте трговинског маркетинга (продајна цена производа, промоције у трговини, публицитет, врсте канала продаје и др.); - објасни значај информисања потенцијалног клијента о брендунајважнијим карактеристикама производа/услуга на основу информација добијених од стране произвођача/добављача или увозника (функционалност, квалитет, предности, карактеристике које производ чине јединственим и др.) са апекта продаје робе; - објасни начине прикупљања и анализирања података о купцима, добављачима и тржиштима; - опише правила пословне коресподенције на матерњем и страном језику у области трговине; - опише начине вођења евиденција, докумената и извештаја, те попуњавања образаца и формулара у пословању (о извршеним набавкама, добављачима, реализацији продаје као и количини робе на залихама односно складиштења робе);
Вештине	- примени законску регулативу и друге прописе из области трговине и спољнотрговинског пословања, укључујући е-трговину, е-пословање, царинске прописе; - припреми податке неопходне за потребе планирања набавке и продаје на домаћем и иностраном тржишту; - припреми елементе уговора са добављачима и купцима на домаћем и иностраном тржишту у складу са својим овлашћењима; - прати реализацију склопљених уговора; - припреми пратећу документацију при набавци и продаји робе и услуга, као и документацију за цариљење робе приликом увоза и извоза у папирној и електронској форми; - информише потенцијалног клијента о најважнијим карактеристикама производа/услуга на основу информација добијених од стране произвођача/добављача или увозника; - састави периодичне извештаје о извршеним набавкама, продаји и о стању залиха робе; - евидентира пословне промене набавке и продаје робе и стање робе у складишту; - води базе података о потенцијалним и постојећим добављачима и купцима, о извршеним набавкама и продаји робе; - фактурише продату робу и услуге и обавести надлежну службу о потреби израде налога за плаћање у циљу извршења набавке

	или увоза робе на домаћем и иностраном тржишту; - врши набавку и продају робе и услуга у складу са важећим процедурама и оперативним инструкцијама (ценовник, рокови наплате и плаћања, попусти и др.); - учествује у одабиру најповољније понуде у сарадњи са надређеним; - изради извештаје о продаји и наплати потраживања за потребе релевантних служби у предузећу; - прикупи релевантне информације са тржишта о потенцијалним купцима и добављачима у земљи и иностранству, те формира базу купаца и добављача као основу за спровођење послова набавке и продаје; - спроводи поступке израде понуде робе за потенцијалне купце на домаћем и иностраном тржишту, уз прилагођавање понуде потребама купца, одабира канала продаје и начина промоције робе и у сарадњи са надређенима; - учествује у свим активностима трговинског маркетинга, укључујући и реализацију активности посредством дигиталних медија; - примени различите методе калкулације у изради набавне и продајне цене производа на домаћем и иностраном тржишту; - учествује у праћењу наплате потраживања од купаца, притужби и рекламација купаца на домаћем и иностраном тржишту, као и у праћењу редовног плаћања добављачима за набављену робу; - прати отпрему робе као и пријем робе у складиште; - прати лагер листе о стању залиха робе у магацину и реагује када стање залиха одступа од оптималног; - води евиденције и прописану документацију (типски обрасци и формулари, документација у вези реализације уговора и др.); - успоставља односе са клијентима у циљу продаје производа и услуга и даљег развијања добрих пословних односа (активно слушање, разумавање различитих типова клијената, конструктиван приступ решавању примедби и жалби, лојалност клијената и др.); - делотворно комуницира на матерњем и најмање једном страном језику у професионалном и ванпрофесионалном контексту; - ефикасно примењује мере безбедности и здравља на раду, заштите животне средине и заштите од пожара за комерцијалисту.
Способности и ставови	- - самостално, одговорно, уредно и прецизно обавља поверене послове у складу са важећом законском регулативом и процедурама и професионалним стандардима у делатности трговине на велико и трговине на мало и поправке моторних возила и мотоцикала; - - ефикасно планира и организује време и активности поштујући рокове; - - испољава позитиван однос према функционалности и техничкој исправности опреме и уређаја које користи при обављању посла; - - испољава љубазност, комуникативност, услужност и флексибилност у односу према сарадницима, надређенима, и клијентима; - - испољава аналитичност, систематичност, иницијативност и предузимљивост при обављању посла; - - уочава значај етичких принципа и неопходности унапређивања етике и професионалног интегритета запослених и институције; - - континуирано унапређује нумеричке и дигиталне вештине при спровођењу оперативних послова, коришћењем пословних информационих система, софтверских апликација и веб-алата; - - ефикасно примењује ИКТ приликом обављања оперативних послова и у процесу учења, те прати новине у области е-пословања, развоја е-услуга и сл.;

	- - иницира учење, активно и одговорно учествује у целоживотном учењу, те негује истраживачки приступ раду и учењу; - - самостално, одговорно, уредно и прецизно обавља поверене послове у складу са важећом законском регулативом и процедурама и професионалним стандардима у делатности трговине на велико и трговине на мало и поправке моторних возила и мотоцикала; - - ефикасно планира и организује време и активности поштујући рокове; - - испољава позитиван однос према функционалности и техничкој исправности опреме и уређаја које користи при обављању посла; - - испољава љубазност, комуникативност, услужност и флексибилност у односу према сарадницима, надређенима, и клијентима; - - испољава аналитичност, систематичност, иницијативност и предузимљивост при обављању посла; - - уочава значај етичких принципа и неопходности унапређивања етике и професионалног интегритета запослених и институције; - континуирано унапређује нумеричке и дигиталне вештине при спровођењу оперативних послова, коришћењем пословних информационих система, софтверских апликација и веб-алата; - ефикасно примењује ИКТ приликом обављања оперативних послова и у процесу учења, те прати новине у области е-пословања, развоја е-услуга и сл.; - - иницира учење, активно и одговорно учествује у целоживотном учењу, те негује истраживачки приступ раду и учењу; - - унапређује своју каријеру и компетенције на основу сопственог искуства, сарадње са колегама и праћења иновација у области трговине; - - прилагођава се на промене у раду, уочава проблеме и учествује у њиховом решавању и у оквиру нестандардних послова; - - промовише вредности сарадње у професионалном и животном окружењу и доприноси култури уважавања и сарадње; - - испољава поштовање права других и уважавање културолошких разлика, руководећи се правима и одговорностима које има као припадник заједнице; - - промовише принцип ефикасног коришћења енергије и одрживог развоја; - - испољава позитиван однос према здрављу и заштити животне средине и спреман је да се на том пољу ангажује.

2.2.2.2. ОБАВЕЗНИ ОПШТЕОБРАЗОВНИ ПРЕДМЕТИ

СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

Циљ учења Српског језика и књижевности је унапређивање језичке и функционалне писмености; стицање и неговање језичке и књижевне културе; оспособљавање за тумачење и вредновање књижевних дела; афирмисање и прихватање вредности хуманистичког образовања и васпитања ученика; развијање личног, националног и културног идентитета, љубави према матерњем језику, традицији и култури српског народа и других народа и етничких заједница.

Разред: **Први**

Недељни фонд часова: **3 часа**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА и** кључни појмови садржаја програма
– објасни појам и функцију књижевности као уметности и однос књижевности и других уметнос – наведе главне мотиве, тематику, ликове и основне стилске одлике репрезентативних књижевних дела – именује ауторе и дела из обавезног школског програма – објасни разлику између ауторске и народне књижевности – именује особености књижевне епохе – наведе имена аутора, називе обрађених дела и разврстава их према књижевним епохама – повеже знања из историје и историје уметности са књижевним стваралаштвом епоха о којима учи – познаје књижевне родове и врсте и разликује њихове основне одлике – износи своје утиске и запажања о књижевном делу, тумачи његове битне чиниоце и вреднује га развијајући читалачку компетенцију – повеже мит са књижевним делом – објасни универзалне поруке књижевности старог век на примерима дела различитих жанрова – објасни карактеристике средњовековних жанрова (житије, похвала, слово, јеванђеље...) – објасни значај средњовековне књижевности за српску културу – уочи одлике усмене уметности речи и класификује народну књижевност	КЊИЖЕВНОСТ Читање и проучавање књижевности Књижевни родови и врсте Књижевност старог века Народна књижевност Средњовековна књижевност Књижевност хуманизма и ренесансе ЈЕЗИК Општи појмови о језику Историја књижевних језика код Срба Раслојавање језика Фонетика са морфофонологијом Прозодија ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА Правопис Усмено и писано изражавање

– процењује етичке вредности изнете у делима народне књижевности – објасни значење појмова хуманизам и ренесанса – упореди вредности средњег века са вредностима хуманизма и ренесансе – објасни значај уметности хуманизма и ренесансе за развој европске културе и цивилизације – разуме језик као систем и разликује његове функције; – препозна особине књижевних језика пре реформе Вука Караџића; – разликује глас, фонему и графему; – класификује гласове према основним критеријумима; – одреди границу слога у типичним случајевима; – препозна гласовне алтернације и примени нормативна решења у вези с њима; – примени основна правила акценатске норме; – примени одговарајућа правописна правила; – правилно попуни различите формуларе и обрасце; – састави текст примењујући различите облике књижевноуметничког стила; – правилно распореди грађу при писању састава; – препозна и некњижевни акценат и облик речи у свакодневној комуникацији и у говору јунака у драмским уметничким формама, а потом га исправља у сопственом говору;	

Разред: **Други**
Недељни фонд часова: **3 часа**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
наведе имена аутора, називе обрађених дела и разврстава их према књижевним епохама; наведе тему, мотиве, ликове и основне стилске одлике репрезентативних књижевних дела; анализира и упореди издвојене проблеме у књижевним делима која припадају различитим епохама; повеже знања из историје и историје уметности са књижевним стваралаштвом епоха о којима учи; препозна и усвоји вредности националне културе и разуме/поштује културне вредности других народа; наведе књижевне родове и врсте и издвоји њихове основне одлике;	**КЊИЖЕВНОСТ** Барок у европској књижевности и барокне тенденције у српској књижевности Просветитељство и класицизам у српској књижевности Романтизам у европској и српској књижевности Реализам у европској и српској књижевности **ЈЕЗИК** Историја српског књижевног језика Функционални стилови српског књижевног језика Морфологија у ужем смислу
износи своје утиске и запажања о књижевном делу, тумачи његове битне чиниоце и вреднује га развијајући читалачку компетенцију; наведе особине ликова у обрађеним делима и заузме став према њиховим поступцима; наведе особености барока, класицизма и просветитељства и њихове представнике у књижевности; објасни значај Венцловића и Орфелина за развој језика и књижевности код Срба; објасни значај Доситејевог рада за српску културу и књижевност; одреди друштвени и културолошки значај просветитељских идеја, посебно у српској култури; наведе представнике романтизма и њихова дела; уочава и образлаже одлике романтизма у светској и српској књижевности; уочава и образлаже одлике реализма у светској и српској књижевности; анализира различите облике социјалне тематике у књижевним делима српског реализма; издвоји типове карактеризације јунака реализма на одабраним примерима; издвоји типове хумора у делима светског и српског	**ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА** Правопис Усмено и писано изражавање

реализма. објасни развојне карактеристике српског књижевног језика од реформе Вука Караџића до данас; објасни разлику између етимолошког и фонолошког правописа; састави текст, примењујући форме и обележја публицистичког и административног стила; објасни појам морфеме и разликује граматичку од творбене анализе речи (творбену основу и наставак и граматичку основу и наставак); примени системска знања о врстама и подврстама речи и њиховим граматичким категоријама; примени правописна решења у вези са спојеним и одвојеним писањем речи; примени основна типографско-правописна решења у вези са куцаним текстом (размак и штампарски типови слога); обликује свој говор према ситуацији и примени књижевнојезичку норму;	

Разред: **Трећи**
Недељни фонд часова: **3часа**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
наведе главне мотиве, тематику, ликове и основне стилске одлике репрезентативних књижевних дела; именује ауторе и дела из обавезног школског програма; именује особености књижевне епохе; наведе имена аутора, називе обрађених дела и разврстава их према књижевним епохама; повеже знања из историје и историје уметности са књижевним стваралаштвом епоха о којима учи; испита одјеке европске модерне у српској књижевности и објасни сличност и особеност тих појава; повеже појаве у књижевности са друштвено-историјским околностима које су довеле до Првог светског рата; препозна и испита однос ратне и међуратне књижевности према традицији (прошлости); препозна најважније типове творбе у српском језику – извођење, слагање, комбиновану творбу и претварање; препозна делове творенице у типичним случајевима; примени правила промене полусложеница; разликује значењске односе међу речима;примени језичке механизме за богаћење речника (метафору, метонимију и синегдоху); разликује типове лексике с обзиром на порекло (народне речи, црквенословенске речи и позајмљенице) и сферу употребе (историзми, архаизми, неологизми, термини); разликује некњижевну лексику (дијалектизми, регионализми, жаргон и вулгаризми) од књижевне лексике; наведе и користи најзначајније речнике српског језика; препозна и правилно користи устаљене изразе (фразеологизме); разликује синтаксичке јединице и познаје све типове реченичних чланова; разликује предикатску и комуникативну реченицу; наведе особине разговорног стила, посебно оне које га разликују од осталих стилова;	**КЊИЖЕВНОСТ** Модерна у светској и српској књижевности Међуратна књижевност у светској и српској књижевности **ЈЕЗИК** Творба речи Лексикологија Синтакса Стилистика **ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА** Правопис Усмено и писано изражавање

примењује основна правила транскрипције имена из страних језика; говори јавно и пред већим аудиторијумом о темама из језика, књижевности и културе; саслуша туђе мишљење и узме га у обзир приликом своје аргументације; напише састав на тему из језика и књижевности, уважавајући начела правописа и језичке норме	

Разред: **Четврти**

Недељни фонд часова: **3 часа**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
наведе имена аутора, називе обрађених дела и разврстава их према књижевним епохама; наведе тему, мотиве, ликове и основне стилске одлике репрезентативних књижевних дела; анализира и упореди издвојене проблеме у књижевним делима која припадају различитим епохама; повеже знања из историје и историје уметности са књижевним стваралаштвом епоха о којима учи; препозна и усвоји вредности националне културе и разуме/поштује културне вредности других народа; наведе књижевне родове и врсте и издвоји њихове основне одлике; тумачи песничка дела износећи доживљаје, утиске и запажања о њима; изведе закључак о карактеристикама песничког језика, мотивима и форми у обрађеним песмама; издвоји основне интеграционе чиниоце наставне интерпретације књижевног дела; постави проблемско питање у вези са књижевноуметничким делом, износи суд о њему и аргументује свој суд; повеже историјске, религијске, политичке теме у делима која обрађује са изградњом или преиспитивањем националног идентитета у њима; расправља о „женском питању” у делима која обрађује; самостално бира књижевна дела изван програма	**КЊИЖЕВНОСТ** Савремена књижевност **ЈЕЗИК** Синтакса Стилистика

ослањајући се на стечена знања и усвојене вредности; примењује различите технике читања текстова (линеарниог и нелинеарног типа). разликује основна значења и функције падежа; препозна граматичку и семантичку конгруенцију у типичним случајевима; разликује све типове независних предикатских реченица; препозна различите врсте зависних реченица; разликује напоредне односе међу речима, синтагмама и реченицама; правилно употреби и препозна значења личних глаголских облика; препозна у тексту и наведе особине књижевноуметничког и научног стила; процени поузданост података које преузима са интернета при писању текста научним стилом; правилно користи знаке интерпункције (тачку, запету, тачку са запетом, упитник, узвичник, две тачке, три тачке, цртy, заграду, наводнике); говори јавно и пред већим аудиторијумом о темама из језика, књижевности и културе; напише састав на тему из језика и књижевности, уважавајући начела правописа и језичке норме.	**ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА** Правопис Усмено и писано изражавање

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Настава и учење Српског језика и књижевности треба да до- принесу развоју стваралачког и истраживачког духа који ће омо- гућити ученицима да развијају знања, вредности и функционалне вештине које ће моћи да користе у даљем образовању, у профе- сионалном раду и у свакодневном животу; формирају вредносне ставове којима се чува национална и светска културна баштина; буду оспособљени за живот у мултикултуралном друштву; овла- дају општим и међупредметним компетенцијама, релевантним за активно учешће у заједници и целоживотно учење.

Квалитет и трајност знања, умења, вештина и ставова уче- ника умногоме зависе од принципа, облика, метода и средста- ва који се користе у процесу учења. Због тога савремена настава Српског језика и књижевности претпоставља остваривање исхода уз појачану мисаону активност ученика, поштовања и уважавања дидактичких принципа (посебно: свесне активности ученика, на- учности, примерености, поступности, систематичности и очиглед- ности), као и адекватну примену оних наставних облика, метода, поступака и средстава чију су вредност утврдиле и потврдиле са- времена пракса и методика наставе и учења Српског језика и књи- жевности (пре свега: разни видови организације рада и коришће- ње комуникативних, логичких и стручних (специјалних) метода примерених садржајима обраде и могућностима ученика). Избор одређених наставних облика, метода, поступака и средстава усло- вљен је, пре свега, исходима које треба остварити, а потом и садр- жајима који ће помоћи да се прописани исходи остваре.

Редовна настава и учење Српског језика и књижевности из- води се у специјализованим учионицама и кабинетима за овај предмет, који треба да буду опремљени у складу са нормативима. Делимично, она се организује и у другим школским просторијама (библиотеци-медијатеци, читаоници, аудиовизуелној сали и сл.). У настави Српског језика и књижевности користе се одобрени уџбеници и приручници, као и библиотечко-информацијска и информатичка грађа, значајна за систематско оспособљавање ученика за самостално коришћење разних извора сазнања у настави и ван ње. Области Језик, Књижевност и Језичка култура треба да чине предметну целину, да се прожимају и употпуњују. Пажљивим пла- нирањем наставе и учења које треба да доведу до остварености предвиђених исхода за све три области, наставник ће сам, уз пра- ћење резултата ученика, распоређивати број часова.

Препоручени број часова за сваку област је урађен према укупном броју од 35 недеља разредно-часовне наставе за 1, 2. и 3. разред, и 32 недеље за 4. разред (али се може разликовати у зави- сности од профила).

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

ПРВИ РАЗРЕД

ОБЛАСТ: КЊИЖЕВНОСТ (Препоручени број часова 50)

Програм за први разред у области *Књижевност* организован је у шест области/тема и усклађен с исходима учења за овај разред (а према описима стандарда ученичких постигнућа).

Читање и проучавање књижевности. Ова тема треба да повеже ученицима познати приступ књижевном делу са науком о књижевности. Препоручени садржаји су: књижевно дело као естетски предмет – структура књижевног дела, примање и дело- вање књижевног дела на читаоца. Предвиђени садржаји треба да омогуће читање и тумачење књижевних дела, уз разумевање књи- жевног жанра, књижевне епохе и културне традиције. Ученици се упознају са примарним и секундарним изворима за проучавање књижевног дела.

Књижевни родови и врсте. Систематизују се и, на приме- рима, обнављају и проширују знања стечена у основној школи: лирика, епика и драма као књижевни родови и књижевне врсте које припадају овим родовима: народна лирска песма, уметничка ауторска лирска песма, епска песма, приповетка, роман, драма у ужем смислу, комедија, трагедија. Наставници приликом обраде примера за књижевну врсту ауторска лирска песма, могу бирати да обраде само једну песму Десанке Максимовић или Јована Ду- чића, а могу, уколико процене да имају довољно часова, обрадити и песму по избору Десанке Максимовић и песму Јована Дучића

„Звезде", пружајући на тај начин ученицима могућност да уоче паралеле и разлике у форми, изразу и језику различитих песника. Приликом обраде примера за приповетку, наставник је у обавези да обради и приповетку „Први пут с оцем на јутрење" Лазе Лаза- ревића, и Чеховљеву новелу „Туга". Код Лазаревићеве

приповетке потребно је пажњу обратити на сложеност и епизодичност приче, карактеризацију, развој и психолошку и етичку промену јунака, а у Чеховљевој причи поред психолошке анализе јунака и социјал- них утицаја на његово сламање, треба истакнути жанровску спе- цифичност краће приповетке која се у теоријској традицији назива новела, њену језгровитост и емоционалну напрегнутост и разлику у односу на дужу приповетку. Пример за роман као књижевну вр- сту, *Лајање на звезде* Милована Витезовића, треба ученицима да покаже како структурни елементи романа функционишу у такозва- ном поџанру младалачки роман. Ученицима се може појаснити и феномен романа у наставцима, који је постојао у историји књи- жевности, а везано за околност да је овај роман тако и писан и об- јављиван у листу „Младост" 1975–1976. године.

Књижевност старог века. Значај и вредности књижевности старог века (тематика, одлике, допринос културној баштини). Еп у књижевности старог века (улога мита у слици света, тематика епа, хомерски еп). Библијски свет (значење и поуке). Античка трагеди- ја (особине, традиција, универзалне вредности које афирмише).

Народна књижевност. Одлике и својства народне књижев- ности. Класификација књижевних врста народне књижевности. Структура епске песме, тематско-мотивски слој, етичка питања. Структура народне бајке. Одлике бајке.

Средњовековна књижевност. Српска књижевност и култура у средњем веку. Уметничке/литерарне вредности српске средњове- ковне књижевности. Особине и врсте српске књижевности сред- њег века. Историјски и књижевни значај аутора књижевних дела која се обрађују. Читањем дела средњовековне књижевности уче- ници треба да науче одлике књижевних жанрова житија, похвале, слова, записа, јеванђеља, њихов настанак из црквене, манастирске писмености у Србији и повезаност са византијском религијском уметношћу и књижевношћу. Посебно треба да обрате пажњу на улогу Светог Саве као историјске личности, црквеног просветите- ља и писца, а исто тако и на разлику и сличности између Стефана Немање као историјске личности, светитеља и књижевног лика.

Хуманизам и ренесанса. Хуманизам и ренесанса у књижев- ности и уметности. Значај хуманизма и ренесансе за развој европ- ске културе и цивилизације. Разлике и сличности са претходним епохама. На примеру Бокачових прича ученици треба да уоче ка- рактеристике живота у ренесансној Италији, увођење ласцивних тема у књижевност, слободнији однос према телесној љубави у књижевности; Петраркина поезија треба, с друге стране, да прика- же конвенционалнији приступ теми љубави, увођење мотива иде- алне драге који ће постати стални мотив у каснијој књижевности; одломци из Дантеовог *Пакла* треба да покажу ученицима како је у ренесансној Италији промишљен народни, грађански живот кроз етичку и религијску призму. Одломци из Сервантесовог *Дон Ки- хота* треба ученицима да пруже сазнања о овом књижевном лику, његовом утицају на ликове и мотиве у књижевности каснијих епо- ха. Ученици треба да уоче елементе хумора и пародије у роману, то могу да повежу са данашњим видовима хумора и пародије у књижевности и популарној култури. Читање одломака из Шек- спирове трагедије *Ромео и Јулија* треба ученицима да осветли ове књижевне јунаке и мотив трагичне љубави. Иако не читају траге- дију у целости, на основу њене приче треба да разумеју структуру трагедије као књижевне врсте. Књижевност старог Дубровника ученици треба упознају читањем комедије *Дундо Мароје* Марина Држића. Могуће је ово дело обрађивати са аспекта позоришне об- раде, гледањем снимака позоришних представа. Ученицима треба објаснити одлике говора дубровачких ренесансних писаца, као и културноисторијског контекста постојања Дубровачке републике, њене књижевности, језичких, религијских, политичких, трговач- ких веза са немањићком Србијом.

Изборни део:

Од предложених књижевних дела из изборног дела програма, наставници и ученици бирају да обраде 3–4 дела у складу са инте- ресовањима ученика и бројем часова. Ученици заинтересовани за античку књижевност могу проширити своја знања читањем одло- мака из *Одисеје*, што ће им омогућити да сагледају целину Хомеро- вог епа, засновану на два повезана митска корпуса. Читањем прича из *Хиљаду и једне ноћи* ученици такође проширују слику о античкој књижевности, сагледавају елементе оријенталне, арапске античке културе, као и тематско-мотивски корпус народних прича из ове јединствене збирке. Одјеке библијске књижевности у савременој књижевности ученици могу да анализирају читањем одломка из Пекићевог *Времена чуда*. Проширивање знања из средњовековне књижевности ученици могу да стекну читањем одломка из Теодо- сијевог *Житија Светог Саве* или исповедне молитве непознатог аутора из 14. века. Успостављање везе средњовековних тема са са- временим животом и културом и њихово уобличавање у савреме- ну књижевности ученици могу да прате читањем књиге *Записи са дунавског песка* Светлане Велмар Јанковић. Ученици могу разви- јати своје читалачке компетенције упознавањем са стваралаштвом савремених аутора, посебно са делима која жанровски и тематски одговарају њиховом узрасту и интересовањима. Читањем Кишовог романа *Рани јади*, са чијим деловима су се већ упознали у основној школи, они ће моћи да се саживе са темама и мотивима одрастања, породичних односа, младалачких пријатељстава, љубави, сазрева- ња. Са сличним или чак истим темама се на другачији начин могу срести читањем култног романа за младе, *Ловац у житу* Џерома Дејвида

Селинџера. Ове теме али са акцентом на живот у школ- ском контексту и креативним начинима приближавања књижев- ности средњошколцима, ученици могу упознати гледањем филма *Друштво мртвих песника* Питера Вира из 1989. године (награђе- ним „Оскаром" за сценарио) или читањем истоименог романа Н. Х. Клајнбау који је по овом филму настао. Ученици заинтересовани за жанр историјске фантастике могу да читају први роман из серије романа *Господар прстенова* Џ. Р. Р. Толкина и упореде га са неким другим романима овог жанра са којима су се раније сусретали.

Области/теме из књижевности прате одговарајући садржаји:

књижевна дела за обраду и изборни садржаји.

Све што се чита и обрађује у настави књижевности, сматра се лектиром. Дела за која је потребно више времена ученицима да их прочитају, посматрају се као домаћа лектира. За њено чита- ње потребно је оставити више времена да би се ученици активно укључили у наставну интерпретацију на часовима српског језика и књижевности. Ово треба имати у виду при планирању редоследа и начина остваривања наставе, јер домаћу лектиру прате обимни и детаљни истраживачки пројекти. Уз помоћ задатака за истражи- вачко читање и дугорочнијих пројеката читања, ученици ће се поу- зданије припремати за рад на часу, што ће погодовати и остварива- њу наставног принципа економичности.

Проширују се знања о књижевнотеоријским појмовима који су обрађивани у основној школи и уводе се нови појмови. Обра- ђивани појмови добијају нови историјски контекст, а нови појмови уводе се како би се оснажила рецептивна способност. Програм на- ставе и учења српског језика и књижевности предвиђа обраду или утврђивање следећих књижевнотеоријских појмова:

Лирика: одлике лирске књижевности, лирска и лирско-еп- ска песма; врсте лирске поезије; лирски субјекат.

Епика: одлике епске књижевности; подела епске књижев- ности: еп (спев, епопеја), епска песма, епски јунак; приповетка,новела роман; мит/легенда/предање, бајка; нарација (припове- дање) у првом, другом и трећем лицу; описивање (дескрипција), дијалог, монолог, унутрашњи монолог; наратор (приповедач); ре- троспективно и хронолошко приповедање; ретардација, епизода, дигресија.

Драма (драмска књижевност): одлике драмске књижев- ности. Подела драмске књижевности: трагедија, комедија, драма у ужем смислу; драмски сукоб; позориште; античка драма; драм- ска јединства; пролог, епилог; трагедија, трагички сукоб, трагичка кривица, трагички јунак; протагонист, антагонист; катарза; коме- дија, врсте комедије: комедија карактера, нарави (друштва) и си- туације (интриге); commedia dell' arte; врсте комике: вербална, ге- стовна, ситуациона комика. Сценска реализација драмског текста.

Версификација/метрика: ритам, стих, везани и слободни стих; врсте стиха; хексаметар, десетерац, епски десетерац, лирски десетерац; акростих; строфа, врсте строфа, врсте риме; опкораче- ње; цезура, сонет, терцина, канцона, канцонијер.

Стилистика: појам стила; стилске фигуре; алегорија, али- терација, асонанца, апострофа, градација, епитет, стални епитет, елипса, еуфемизам, инверзија, инвокација, иронија, сарказам, контраст (антитеза), словенска антитеза, компарација (поређење), метафора, метонимија, ономатопеја, персонификација, симбол, хи- пербола, лирски паралелизми.

Остали појмови: антика, мимезис, јеванђеље, беседа, па- рабола, житије (хагиографија), биографија, похвала, слово; цитат, парафраза, фуснота; хуманизам, ренесанса, петраркизам; белетри- стика, синкретизам.

Од 96–111 часова (у зависности од профила школе) на ко- јима се током године реализује настава, предлаже се да се на 50 часова обрађују, утврђују и систематизују садржаји из књижевно- сти. Како је укупан број књижевних дела за обраду 26 уз које на- ставници и ученици бирају још 3–4 препоручена дела (у односу на интересовања и могућности ученика), укупан број од 30 дела пружа могућност успостављања динамике обраде сваког поје- диног садржаја на два до три школска часа. Нека књижевна дела изискиваће један час, а нека два или три, те је наставник тај који предвиђа и планира динамику рада на часовима обраде, утврђива- ња и систематизације градива укључујући у то и различите нивое обраде (интерпретацију, приказ и осврт), као и повезивање настав- них садржаја из књижевности са садржајем из језика (нпр., кад је реч о историји језика, повезано ће се читати и тумачити следећи текстови: Црноризац Храбар, *Слово о писменима* и *Запис* Глиго- рија дијака у *Мирослављевом јеванђељу*, са текстовима средњове- ковне књижевности). Још једна препорука за наставника односи се на компаративно повезивање и тумачење текстова који долазе из различитих историјских, културних и жанровских оквира (нпр. поређење овдашње епске традиције са сумерско-вавилонском, хе- ленском, словенским, итд.; поређење структурних и мотивских конституената епских песама, епова, народних бајки и библијских предања, итд.). Посебну пажњу наставник би требало да обрати и на осветљавање разноврсности релација које се успостављају између канонских дела националне и светске књижевности и до- минантних савремених форми уметничког израза и презентације (савремени роман, драмски текст; филм,

анимирани филм, стрип, позоришна представа, историјско-образовни садржаји на телеви- зији и интернету, итд.).

Ученици се упознају са планом, садржајима предмета и на- чинима рада. Ученицима се указује на важност планског и благо- временог припремања за часове обраде књижевног дела (читање и тумачење књижевних дела, коришћење уџбеника, примарних и секундарних извора за тумачење књижевних дела).

Књижевно дело уводи се у наставу доживљајним и истражи- вачким читањем, припремним задацима, истраживачким и радним пројектима.

Нивои обраде. Тумачење књижевног дела може се реализо- вати и планирати за обраду на различитим нивоима (осврт, приказ, интерпретација).

Рад на часу. Књижевне појаве, термини и појмови обрађу- ју се посредством планираних књижевних дела. У непосредном раду, уз уважавање водећих методичких принципа и радних на- чела, користе се одговарајуће обавештајне, логичке и специјалне (стручне) методе. Методска адекватност и јединство теоријских и практичних поступања кључни су за успешну наставу књижевно- сти; књижевнотеоријска знања се тумаче као појаве у конкретним уметничким делима, а знања о њима се развијају и усавршавају.

Развијање читалачких компетенција. Ученици се обучава- ју за активну примену свих врста и видова читања (доживљајно, истраживачко, изражајно и интерпретативно, гласно читање, чи- тање с белешкама, читање у себи), а пре свега за помно читање, читање с уживљавањем и разумевањем уз вредновање књижевног дела.

Стваралачке активности поводом тумачења књижевног дела. Поред читања, као прворазредне стваралачке активности, у настави се организују и одговарајуће стваралачке активности по- водом обраде књижевних дела. Посредством њих шири се инте- ресовање ученика за књижевност, књижевна дела и ауторе, про- дубљују се и надопуњују читалачка интересовања и усавршавају читалачке компетенције. Стваралачке активности реализују се као усмена продукција (говорне вежбе, дискусије, разговори, моноло- зи, рецитовање и казивање), писмена продукција (писање есеја, радова, домаћих задатака) и комбинована продукција (реферисања и презентације).

Изборни садржаји допуњавају обавезни део програма. На- ставник је у обавези да у договору са ученицима уз обраде књи- жевних дела из обавезног програма обради осам дела из изборног програма.

Вредновање напретка ученика је континуирано и система- тично. Вреднује се активност ученика током припремне фазе рада и током рада на часу, учешће у раду приликом тумачења дела, уче- сталост јављања, квалитет одговора, оригиналност и аргументова- ње ставова, уважавање гледишта других ученика и другачијих ви- ђења, однос према раду, способност примене теоријских знања у конкретним радним околностима. Вредновање обухвата и писмено изражавање (домаћи задаци поводом конкретних књижевних дела; годишње до шест домаћих задатака). У сврху вредновања може бити планирано и тестирање, како би се стекао непосредан увид у текућа знања ученика.

СПИСАК ДЕЛА ЗА ОБРАДУ:

Лирика као књижевни род
Народна лирска песма: „Сунце се девојком жени”

Уметничка лирска песма: Десанка Максимовић, песма по из- бору / Јован Дучић, „Звезде”

Епика као књижевни род

Епска народна песма: „Комади од различнијех косовскијех пјесама”

Приповетка: Лаза Лазаревић „Први пут с оцем на јутрење”; Антон Павлович Чехов „Туга”;

Роман: Милован Витезовић, *Лајање на звезде* **Драма као књижевни род** – основне одлике **Књижевност старог века**
Еп о Гилгамешу (у целини или одломак, 8. плоча)

Митови: о Едипу, о Троји, Парисов суд, Одисеј и Пенелопа, Ахил, о Сизифу, Прометеју

Хомер: *Илијада* (одломак, 6. певање) Софокле: *Антигона*
Стари и Нови завет (текстови по избору)
Народна књижевност
Лирска народна поезија, избор
Епске народне песме: „Бановић Страхиња”, „Диоба Јакшића” Лирско-епска народна песма: „Хасанагиница”
Народна бајка: „Златна јабука и девет пауница”

Средњовековна књижевност
Свети Сава: *Житије светог Симеона* (одломак) Јефимија: „Похвала кнезу Лазару"
Деспот Стефан Лазаревић; „Слово љубве"
Хуманизам и ренесанса
Франческо Петрарка: *Канцоницјер* (избор сонета) Ђовани Бокачо: *Декамерон* (приповетка по избору)
Данте Алигијери *Пакао* (приказ дела, одломак) Вилијам Шекспир: *Ромео и Јулија* (одломак) Сервантес: *Дон Кихот* (одломак)
Марин Држић: *Дундо Мароје* (корелација с позориштем); ИЗБОРНИ ДЕО, 3–4 дела:
Хиљаду и једна ноћ (избор);
Хомер: *Одисеја* (одломак „Код Феачана)"; Борислав Пекић: „Чудо у јабнелу" из: *Време чуда*
Теодосије: *Житије Светог Саве*, одломак „Бег у Свету Гору" Исповедна молитва из 14. века, непознати аутор
Светлана Велмар Јанковић: *Записи са дунавског песка*
Горан Петровић: „Прича о причању" Данило Киш: *Рани јади* (избор)
Толкин: *Господар прстенова* (прва књига); Селинџер: *Ловац у житу*
Н. Х. Клајнбаум, *Друштво мртвих песника* / филм Питера Вира *Друштво мртвих песника*

ОБЛАСТ: ЈЕЗИК (Препоручени број часова 34)

Програм за први разред средњих стручних школа у области *Језик* организован је у пет области/тема и усклађен са исходима учења за овај разред (а према описима стандарда ученичких по- стигнућа). Програмом се предвиђа проширивање знања из области обрађених у основној школи, али и увођење нових појмова.

Општи појмови о језику. У оквиру ове теме ученици треба да стекну основна знања о језику као друштвеној појави и језику као систему знакова. Ова општа знања, поред своје општеобра- зовне вредности и значаја за олакшавање и побољшавање наставе српског језика, треба да послуже и лакшем савладавању градива из страних језика.

Историја књижевних језика код Срба. У оквиру ове теме наставу језика треба функционално повезати са наставом књижев- ности. На пример, текстове *Слово о писменима* Црнорисца Храбра и Запис Глигорија дијака у *Мирослављевом јеванђељу* треба пове- зати са текстовима средњовековне књижевности.

Раслојавање језика. Основне одлике дијалеката српског је- зика треба повезати са одговарајућим књижевним делима и/или филмским остварењима (нпр. за илустрацију призренско-тимоч- ког дијалекта могу се узети одломци из одговарајућег књижевног дела, инсерти из филма и сл.). Нарочито је потребно нагласити да су екавски и ијекавски изговор равноправни изговори српског књижевног језика. И у овом случају је потребно упутити на књи- жевна дела која су писана екавским/ијекавским изговором (нпр. у *Диоби Јакшића* некада се јавља облик *бијела*, а некад *б'јела*, а такви примери се могу повезати и са питањима слога/стиха, и са питањима рефлекса *јата*).

Фонетика са морфофонологијом. Опис артикулацији гласо- ва у српском језику треба поредити са изговором гласова у стра- ном језику познатом ученицима (нпр. назални гласови у српском и француском, лабијализовани вокали у српском и немачком и сл.). Такође, ученицима треба скренути пажњу на важност пра- вилне артикулације гласова у говору. С обзиром на то да су учени- ци основна знања о већини гласовних алтернација већ стекли на основношколском нивоу, нарочиту пажњу треба посветити норма- тивним решењима, и то у оним случајевима где се најчешће гре- ши. На пример: *предшколски, претчас, одељење, изузеци, тачки, гледалаца* и сл.

Прозодија. Знања о акценатском систему српског језика тре- ба да буду применљива, тј. треба да допринесу да ученици боље и потпуније усвоје књижевнојезичку норму и да побољшају своје изражајне способности. У срединама где се не говори књижевним језиком треба оспособљавати ученике за примену правила о кон- трастирању акценатског система. На пример, у косовско-ресавској зони краткосилазни акценти се преносе на претходни слог и мења- ју квалитет (*ливада, мотика, субота* и сл.); на месту где је у дија- лекту дугосилазни акценат, у књижевном језику се акценат помера на претходни слог мењајући и квантитет и квалитет, а на месту где је у дијалекту био дугосилазни акценат, у књижевном језику остаје неакцентована дужина (*девојка, војник, кромпир* и сл.).

ОБЛАСТ: ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА (Препоручени број часова 21)

Програм за први разред средње школе у области *Језичка култура* организован је тако да подразумева четири вештине: писање и говор (као продуктивне) и

слушање и читање (као рецептивне). Припрема за израду писменог задатка, сама израда и исправка пи- сменог задатка подразумевају укупно 16 часова, по четири за сва- ки писмени.
Припрема за израду писмених задатака је континуирана де- латност и не ограничава се само на један час (пре израде писменог задатка). Препоручује се, приликом израде писменог задатка, ко- ришћење ћириличког писма, док се латиница може користити као писмо приликом писања исправке.
Ученике треба упути на Правопис и правописне приручнике, и оспособити их да се њима служе. Од правописних тема обрати- ти пажњу на: велико слово (писање устаљених атрибута и титула као делова имена, писање назива разних манифестација, грађеви- на, споменика, докумената, закона, уметничких дела и сл.) и на преношење речи у нови ред (разлике у односу на поделу речи на слогове).
Вештина читања с разумевањем подразумева читање књи- жевних и осталих типова текстова уз препознавање експлицитних и имплицитно датих информација у тим текстовима и откривања узрочно-последичних веза међу елементима садржаја.

Реализација наставе и учења језика и језичке културе оства- рује се у предметном јединству са наставом књижевности.
Приликом обраде садржаја из језика препоручује се:

уочавање језичких појава у одговарајућим примерима уз ослањање и на језичко осећање ученика;
примена граматичких правила;
увежбавање;
коришћење табела;
израђивање цртежа, схема, графикона;
навикавање и подстицање ученика да користе одговарајућу квалитетну литературу, језичке приручнике, речнике, лексиконе, појмовнике.

ДРУГИ РАЗРЕД

ОБЛАСТ: КЊИЖЕВНОСТ (Препоручени број часова 50)

Програм за други разред у сегменту *Књижевност* организован је у четири области/теме и усклађен с исходима учења за овај разред (а према описима стандарда ученичких постигнућа).

Барок у европској књижевности и барокне тенденције у српској књижевности

У оквиру ове теме ученици ће се упознати са бароком, као стилом у европској и српској књижевности. С обзиром на то да се о бароку као издиференцираном књижевном правцу не може гово- рити у оквиру српске књижевности, наставници ће имати задатак да ученицима објасне културно-уметнички контекст у којем барок настаје и развија се у европској књижевности, као и шта су његове кључне одлике у погледу стила, форме и погледа на свет. На осно- ву тога треба уочити специфичности развоја српске књижевности у Угарској у том периоду (18. век) – оријентисаност на националне теме и обраду која је у погледу језика (српско-словенски са при- месама славеносрпског) усмерена на сложеност израза и покре- тљивост у ритму и говору, што је у складу са основним одликама барока као уметничког стила, а за шта је најочигледнији пример стваралаштво **Гаврила Стефановића Венцловића**, па наставни- ци са ученицима треба у овом сегменту да обраде његову песму
„Црни биво у срцу”. У наставни садржај помоћу којег се може илустровати барок као књижевна епоха и стил на ширем српског језичком простору спада и ***Осман*** **Ивана Гундулића** који треба обрадити у одломцима.

Просветитељство и класицизам у српској књижевности

У оквиру ове теме ученицима је потребно предочити времен- ско неподударање просветитељства у европској књижевности и култури и у српској и истакнути да поред заједничких идеја које су обележиле тај век у Европи, у српској култури и књижевности оне имају снажну усмереност на образовање националног бића, разви- јање националног језика и писмености на њему. У том смислу их треба упознати са улогом коју је **Доситеј Обрадовић** одиграо у нашој култури и то показати (условно) на његовом програмском тексту **„Писмо љубезном Харалампију”** и читањем одломака ње- говог аутобиографског дела ***Живот и прикључења.*** Интерпрета- цију је пожељно усмерити на уочавање жеље за самообразовањем, за путовањем као могућношћу просвећивања; песма **„Востани Сербие”** треба да се чита као сублимација свих просветитељских идеја дубоко прожетих националном самосвешћу и традицијом.

Кроз дело ***Тврдица*** ученици треба да се упознају са нашим најзначајнијим класицистичким писцем и једним од наших најве- ћих комедиографа уопште,

Јованом Стеријом Поповићем.

Романтизам у европској и српској књижевности

Књижевно уобличавање романтичарске теме светског бола („велтшмерц") ученици ће схватити читањем одломака ***Чајлд Ха- ролда*** **Џорџа Гордона Бајрона** и романа у стиху ***Евгенеије Оње- гин*** **Александра Сергејевича Пушкина**.

Романтичарска тема љубави према мртвој драгој и елегичан однос према животу и умирању обрађиваће се кроз поезију **Бран- ка Радичевића, „Кад милидија умрети"*;* Јована Јовановића Змаја**, ***Ђулићи увеоци*** (избор), **Лазе Костића, „Међу јавом и мед сном"** и **„Santa Maria della Salute".**

Специфичности романтизма у српској књижевности односно усмереност на национално буђење и почетак стварања на народ- ном језику обрађиваће се у контексту реформе језика **Вука Стефа- новића Караџића**, његовог рада на сакупљању народних умотво- рина, лексикографског и критичарско-полемичког деловања (само информативно), као и читањем Вуковог „**Писма кнезу Милошу"** (одломци). Ученицима ће се указати на значај 1847 године; читаће се и тумачити драмски спев **П. П. Његоша *Горски вијенац*** и пое- зија **Ђуре Јакшића „На Липару"**.

Реализам у европској и српској књижевности

Карактеристике, тематске особености и вредности књижев- ности реализма треба да се упознају читањем програмског текста: **Оноре де Балзак: „Предговор Људској комедији"** (одломак).

Европски реализам ће се сагледати кроз дела три највећа представника: **Оноре де Балзак, *Чича Горио*** – социјалне дискре- панције унутар француског друштва и раслојавање унутар поро- дице; **Николај Васиљевич Гоголь, „Шињел"** – сатирична кри- тика друштва, хумор и гротеска; **Лав Николајевич Толстој**, ***Ана Карењина*** – ригидност руског аристократског друштва, трагичке последице које настају у сукобу емоционалног и друштвено при- хватљивог модела живота, прекорачење конвенција о родној улози жене у друштвеној и приватној сфери, одступање од родних стере- отипа мушких ликова (Љевин)...

Специфичности реализма у српској књижевности посматра- ће се кроз неколико доминантних струја и њихових представника: **Јаков Игњатовић, *Вечити младожења*** – околности грађанског живота војвођанских (будимских) Срба, прављење паралеле живо- та омладине у деветнаестом веку са животом савремене омладине (одбацивање одговорности, склоност ка забави и лагодном живље- њу, дотеривању, закаснело одрастање; последице таквог живота некад/сад); **Милован Глишић, „Глава шећера"** – тематске спе- цифичности српске сеоске приповетке, капиталистичко-зеленашко израбљивање сељака, психолошка мотивација (црни снови, приви- ђења, фантастика); **Стеван Сремац *Зона Замфирова*** (повезивање књижевности са филмом); **Симо Матавуљ, „Поварета"** – специ- фичности живота на приморју, окошталост друштвених норми, унутрашња (психолошка) и спољашња (друштвена) забрана на- рушавања родних стереотипа (туга, плач мушкарца...); **Лаза Ла- заревић, „Ветар"** развој српске реалистичке приповетке у правцу осликавања градског живота интелектуалца на прелазу између два века, дубока психолошка и емоционална проживљавања јунака; **Радоје Домановић, „Данга"** и **Бранислав Нушић, *Госпођа ми- нистарка*** – друштвена и политичка критика на прелазу између 19. и 20. века, сатира (Домановић), хумор, комичко (Нушић).

Сублимација уметничких тенденција из обрађиваних књи- жевних праваца и модернистичког израза сагледаће се на делу **Иве Андрића**, његове антологијске приповетке **„Мост на Жепи"** – ре- алистичко приповедање, ослањање на народна предања, модерни- стичко преиспитивање смисла живота (смисла људских поступака);

Изборни садржаји

Од 9 књижевних дела из изборног садржаја, наставник оба- везно бира 2 до 3 (у зависности од годишњег броја часова).

Са циљем потпунијег разумевања барока као књижевног правца, у рад се може укључити и драма **Педра Калдерона де ла Барке, *Живот је сан,*** у којој се испољавају скоро све особености барока као уметничког правца: морализаторске теме, преплитање сна и јаве, игра судбине, раскошност и покретљивост сценског из- раза.

Да би се разумео барок као епоха и успоставила веза са са- временим доживљавањем света, наставници могу понудити уче- ницима упознавање са делом савремене књижевности који одра- жава барокни дух времена или поглед на свет, као што је роман **Радослава Петковића *Судбина и коментари*** чија радња је сме- штена у 18. век на просторима где живе угарски Срби и који те- матизује лажирање словенске историје, тежњу ка слободи српског народа, однос европских моћника и српске елите тог доба, уводећи као књижевне ликове многе историјске личности које су сигнифи- канти те епохе – Доситеј Обрадовић, гроф Ђорђе Бранковић или Арсеније Чарнојевић, али и стрип јунака Кортоа Малтезеа.

Мотив тврдице може се сагледати упоредно са **Молијеровим** истоименим делом ***Тврдица,*** али акценат у тумачењу треба стави- ти на издвајање

специфичности нашег менталитета и наших нара- ви и уочити на који начин то корелира са овим интернационалним мотивом. Пожељно је такође кроз ову комедију усмерити ученике да стекну увид о начину грађанског живота у српској средини на прелазу из 18. у 19. век.

За проширивање знања о европском романтизму и упозна- вање са стваралаштвом једног од најважнијих представника овог правца на немачком језику, за обраду се препоручује и дело **„Ло- релај" Хајнриха Хајнеа**.

Аспект романтизма који се односи на тематизовање мрачних понора човекове душе, страшног, језовитог и фантастичног уче- ници ће савладати читањем поеме „**Гавран" Едгара Алана Поа**. Ова тема се у прози може обрађивати на примерима приповедака **Едгара Алана Поа** из збирке *Приче тајанства и маште* (на при- мер, „**Пад куће Ашерових"**) или романа ***Франкенштајн* Мери Шели** који се може обрадити компаративном анализом са истои- меним филмом Џејмса Вела из 1931. године.

Заинтересованим ученицима се може понудити да прочитају дела из савремене књижевности у којима се могу препознати од- јеци односно елементи реализма: **„Пут Алије Ђерзелеза"** – ожи- вљавање народне традиције (народни, митски јунак), љубав према идеалној драгој и **Драгослав Михајловић, *Кад су цветале тикве*** – живот у нижим социјалним слојевима, бруталност и окрутност живота на маргини, улични кодекс морала и правичности, снажна емоционалност и нарушавање родних стереотипа унутар задатих маскулиних модела.

Све што се чита и обрађује у настави књижевности, сматра се лектиром. Дела за која је потребно више времена ученицима да их прочитају, посматрају се као домаћа лектира. За њено чита- ње потребно је оставити више времена да би се ученици активно укључили у наставну интерпретацију на часовима српског језика и књижевности. Ово треба имати у виду при планирању редоследа и начина остваривања наставе, јер домаћу лектиру прате обимни и детаљни истраживачки пројекти. Уз помоћ задатака за истражи- вачко читање и дугорочнијих пројеката читања, ученици ће се поу- здиније припремати за рад на часу, што ће погодовати и остварива- њу наставног принципа економичности.

Проширују се знања о књижевнотеоријским појмовима који су обрађивани у претходним разредима и уводе се нови појмови. Обрађивани појмови добијају нови историјски контекст, а нови појмови уводе се како би се оснажила рецептивна способност.

Предлаже се да се на приближно 50 часова обрађују, утврђу- ју и систематизују садржаји из књижевности. Како је укупан број књижевних дела за обраду 28, уз које наставници и ученици бирају још 2 или 3 препоручена садржаја (у односу на интересовања и могућности ученика), укупан број од 30 дела пружа могућност ус- постављања динамике обраде сваког појединог садржаја на једном или на два школска часа. Нека књижевна дела изискиваће један час, а нека два, те је наставник тај који предвиђа и планира дина- мику рада на часовима обраде, утврђивања и систематизације гра- дива, укључујући у то и различите нивое обраде (интерпретацију, приказ и осврт), као и повезивање наставних садржаја из књижев- ности са садржајем из језика. Још једна препорука за наставника односи се на компаративно повезивање и тумачење текстова који долазе из различитих историјских, културних и жанровских окви- ра. Посебну пажњу наставник би требало да обрати и на осве- тљавање разноврсности релација које се успостављају између ка- нонских дела националне и светске књижевности и доминантних савремених форми уметничког израза и презентације (савремени роман, драмски текст; филм, анимирани филм, стрип, позоришна представа, историјско-образовни садржаји на телевизији и интер- нету, итд.).

Ученике треба упознати са планом, садржајима предмета и начинима рада. Ученицима се указује на важност планског и бла- говременог припремања за часове обраде књижевног дела (читање и тумачење књижевних дела, коришћење уџбеника, примарних и секундарних извора за тумачење књижевних дела).
Књижевно дело уводи се у наставу доживљајним и истражи- вачким читањем, припремним задацима, истраживачким и радним пројектима.

Нивои обраде. Тумачење књижевног дела може се реализо- вати и планирати за обраду на различитим нивоима (осврт, приказ, интерпретација).

Рад на часу. Књижевне појаве, термини и појмови обрађу- ју се посредством планираних књижевних дела. У непосредном раду, уз уважавање водећих методичких принципа и радних на- чела, користе се одговарајуће обавештајне, логичке и специјалне (стручне) методе. Методска адекватност и јединство теоријских и практичних поступања кључни су за успешну наставу књижевно- сти; књижевнотеоријска знања се тумаче као појаве у конкретним уметничким делима, а знања о њима се развијају и усавршавају.

Развијање читалачких компетенција. Ученици се обучава- ју за активну примену свих врста и видова читања (доживљајно, истраживачко, изражајно и интерпретативно, гласно читање, чи- тање с белешкама, читање у себи), а пре свега за помно читање, читање с уживљавањем и разумевањем уз вредновање књижевног дела.

Стваралачке активности поводом тумачења књижевног дела. Поред читања, као прворазредне стваралачке активности, у настави се организују и

одговарајуће стваралачке активности по- водом обраде књижевних дела. Посредством њих шири се инте- ресовање ученика за књижевност, књижевна дела и ауторе, про- дубљују се и надопуњују читалачка интересовања и усавршавају читалачке компетенције. Стваралачке активности реализују се као усмена продукција (говорне вежбе, дискусије, разговори, моноло- зи, рецитовање и казивање), писмена продукција (писање есеја, радова, домаћих задатака) и комбинована продукција (реферисања и презентације).

Изборни садржаји допуњавају обавезни део програма. На- ставник је у обавези да у договору са ученицима уз обраде књи- жевних дела из обавезног програма обради два или три дела из изборног програма.

Вредновање напретка ученика је континуирано и система- тично. Вреднује се активност ученика током припремне фазе рада и током рада на часу, учешће у раду приликом тумачења дела, уче- сталост јављања, квалитет одговора, оригиналност и аргументова- ње ставова, уважавање гледишта других ученика и другачијих ви- ђења, однос према раду, способност примене теоријских знања у конкретним радним околностима. Вредновање обухвата и писмено изражавање (домаћи задаци / писмени састави поводом конкрет- них књижевних дела). У сврху вредновања може бити планирано и тестирање, како би се стекао непосредан увид у текућа знања ученика.

СПИСАК ДЕЛА ЗА ОБРАДУ:
Иван Гундулић, *Осман* (одломак)
Гаврил Стефановић Венцловић, „Црни биво у срцу" Доситеј Обрадовић, „Писмо Харалампију"
Доситеј Обрадовић, *Живот и прикључења* (одломци) Доситеј Обрадовић, „Востани Сербије"
Јован Стерија Поповић, *Тврдица*
А. С. Пушкин, *Евгеније Оњегин* (одломци) Бајрон, *Чајлд Харолд* (одломци)
Вук Караџић, „Писмо кнезу Милошу"
Петар Петровић Његош: *Горски вијенац* (одломци) Бранко Радичевић: „Кад млидија' умрети"
Ђура Јакшић: „На Липару"
Јован Јовановић Змај: *Ђулићи увеоци* (избор),
Лаза Костић: „Међу јавом и мед сном", „Santa Maria della Salute"
Балзак „Предговор Људској комедији" Балзак: *Чича Горио*
Гоголь: „Шињел"
Милован Глишић: „Глава шећера" Лаза Лазаревић: „Ветар"
Радоје Домановић: „Данга" Симо Матавуљ: „Поварета" Стеван Сремац, *Зона Замфирова*
Бранислав Нушић: *Госпођа министарка* Иво Андрић, „Мост на Жепи" ИЗБОРНИ ДЕО (2 до 3 дела):
Молијер: *Тврдица*;
Каледерон де ла Барка: *Живот је сан*; Едгар Алан По „Гавран"
Едгар Алан По, „Пад куће Ашерових" (или нека друга прича) Х. Хајне: „Лорелај"
Мери Шели, *Франкештајн* – корелација са филмом Драгослав Михајловић, *Кад су цветале тикве*
Иво Андрић, „Пут Алије Ђерзелеза"

ОБЛАСТ: ЈЕЗИК (Препоручени број часова 34)

Програм за други разред у делу Језик организован је у три области/теме и усклађен са исходима за овај разред а према опи- сима стандарда ученичких постигнућа). Програмом се предвиђа проширивање знања из области обрађених у основној школи, али и увођење нових појмова.

Историја српског књижевног језика. У оквиру ове теме ученици треба да стекну основна знања о почецима стандардиза- ције српског књижевног језика и правописа у првој половини XIX века. То значи да треба да буду упознати најпре са реформом ћири- лице Саве Мркаља, а потом и са Вуковом реформом језика, писма и правописа. Основне принципе Вукове реформе треба издвојити из Предговора *Српском рјечнику* из 1818. године. У оквиру ове теме наставу језика треба функционално повезати са наставом књижевности (мисли се на издања књижевних дела 1847, која по- тврђују победу Вукове реформе). Потом ученике треба упутити на развој српског књижевног језика у другој половини XIX века и у XX веку, само у основним цртама. Препоручује се да наставници упуте ученике на

чињеницу да се језик данас посматра као само- сталан према лингвистичким, али и политичким критеријумима, као и да предност треба дати научном (лингвистичком) приступу.

У оквиру ове теме ученике треба упознати са основним принципима српске књижевне норме и језичке културе, као и са основним приручницима за неговање језичке културе. (*Српски језички приручник*, П. Ивића, И. Клајна, М. Пешикана и Б. Брбо- рића; *Речник језичких недоумица* И. Клајна; *Странпутице смисла* И. Клајна; *Језичке доумице (I, II)* Е. Фекетеа; *Приче о речима*, М. Шипке; *Зашто се каже* М. Шипке; *Како се каже* М. Телебака). Препоручљиво је да се наставна јединица реализује путем истра- живачких задатака, пројектне наставе, презентација групних ра- дова ученика, које се заснивају на темама и садржини изабраних наведених приручника.С тим у вези су и основни подаци о два писма: ћирилици, као првом и основном српском писму и латиници. Потребно је ученицима скренути пажњу на честе грешке у писању на оба пи- сма, било да се текст пише руком или се уноси електронски. Пре- поручује се корелација са исходом из области Језичка култура и реализација часа-расправе на неку од следећих тема: *Важно је да јавни натписи у Србији буду ћирилички, У друштвеним медијима латиници треба дати предност, Писање властитих имена са ла- тиничком графемом „DJ" уместо „Ђ" није оправдано* и сл.

На крају ове теме у основним цртама треба представити је- зичку ситуацију у Србији (језик и писмо у службеној употреби, је- зици са статусом језика националних мањина).

Функционални стилови српског књижевног језика. У оквиру ове теме проучавају се основне одлике административ- ног и публицистичког стила. У овом случају наставу језика треба функционално повезати са наставом књижевности и језичке кул- туре.

Морфологија у ужем смислу. У оквиру ове теме ученици треба да прошире знања из морфологије стечена у основној школи. Потребно је објаснити разлику између морфологије у ужем смислу и творбе речи, тј. разлику између граматичке и творбене основе, граматичких наставака и творбених суфикса. На једно- ставним примерима треба објаснити појам морфеме, дати поделу морфема и показати однос између морфеме и речи. Поделити речи на промењиве и непромењиве, а у оквиру промењивих указати на именске речи (и њихову граматичку основу) и глаголе са два типа граматичке основе. Објаснити шта су то граматичке категорије и дати поделу на морфолошке и класификационе.

Сваку врсту речи обрадити посебно: именице (подела по значењу; граматичке категорије и подела по граматичким крите- ријумима на сингулариј а и плуралија тантум и на четири именич- ке деклинационе врсте); придеве (подела по значењу; граматичке категорије, укључујући и придевски вид); заменице (подела по значењу; основне карактеристике деклинације заменица); бро- јеве (подела по значењу, укључујући и бројне придеве); глаголе (глаголски вид, глаголски род, морфолошке глаголске категорије, укључујући стање и потврдност/одричност); прилоге, предлоге, везнике, речце и узвике.

ОБЛАСТ: ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА (Препоручени број часова 21)

Правопис. У оквиру ове теме ученици треба да прошире знања из правописа стечена у основној школи. Посебно обради- ти: спојено и одвојено писање речи (сложенице, полусложенице, синтагме); правописне знаке; скраћенице и правописна решења у куцаном тексту (белине/размаци, штампарски типови слога). Пре- поручују се вежбе писања различитих врста речи током часова обраде и утврђивања морфологије у ужем смислу. Посебно обра- тити пажњу на писање глаголских именица са префиксом *не* (као што је: *непознавање*), вишецифрених бројева – основних и редних, именичких и придевских изведеница изведених од бројева (по- пут: седамдесетпетогодишњица/75-годишњица), датума, разлике у писању заменица са предлогом *по* (нпр.: *по нешто/понешто*) и речцом *год* (нпр.: *ко год/когод*), придева, писања предлога *на* и *у* са збирним бројевима: *надвоје* (поделити), *натроје, удвоје, утроје, учетворо*. (Препоручени број часова: 10)

Усмено и писано изражавање

Унапређивање и оплемењивање културе говора и писања спа- да у темељне вредности изучавања Српског језика и књижевности. Развијање ове кључне компетенције уграђено је у све области и даје могућност наставнику да, користећи различите методе и тех- нике, увежбава говор и писање. Препоручују се лексичке вежбе које служе богаћењу речника као и стилске вежбе које су у вези са функционалним стиловима. (Препоручени број часова: 5)

Писмени задаци (4 писмена задатка, 2 у првом и 2 у другом полугодишту), по правилу треба да трају два школска часа, иако је могуће да наставник планира и другачије (1 школски час, у зави- сности од захтевности задатка). За квалитетан исправак писменог задатка потребно је планирати два часа (иако су и овде могући из- узеци, односно планирање једног часа).

ТРЕЋИ РАЗРЕД

ОБЛАСТ КЊИЖЕВНОСТ (Препоручени број часова 50)

Модерна у европској и српској књижевности

У оквиру ове теме ученици треба да се упознају са друштве- но-историјским кретањима у свету на прелазу из 19. у 20. век који су одлучујуће утицали на стварање покрета модерне и стилских праваца у оквиру ње. Постепене промене друштвеног система, технолошки успон, убрзани развој капитализма, грађанске слобо- де и права утицали су на обликовање посебног односа према жи- воту и друштву и специфичних животних стилова који утичу на уметничко стварање. Да би се разумела поезија која је у то вре- ме настајала, богата синестезијама, симболима, затим мотивима и сликама модерног, урбаног живота, од пресудног је значаја да се ученици упознају са дендизмом као стилом живота и погледом на свет који изражава тежњу за лепотом и отменошћу. Посебно се то огледа код уметника који не припадају аристократији, али се сво- јим денди-елитизмом противе наступајућем егалитаризму новог времена. У таквом миљеу је стварао и **Шарл Бодлер**, са чијом поезијом ће се ученици упознати кроз програмску песму **„Алба- трос”** из збирке *Цвеће зла*.

Иако формално спада у корпус писаца реализма, **Антон Па- влович Чехов** у својим драмама, крајем 19. века, поставља облик модерне драме, која се ослобађа стриктне форме (трагедија или ко- медија) и предочава унутрашњи, психолошки и социолошки сукоб у јунацима и њиховој средини, а чији исход нема нужно срећан или трагичан завршетак. Драма ***Ујка Вања*** треба да покаже оси- пање и одумирање аристократског друштва, несналажење у новим друштвеним токовима, али и подмуклост и бездушност новог, ка- питалистичког система који је заменио стари спахијски и једнако разара породицу, идеале и рањиве генерацијске групе – старе који не могу да се уклопе у ново лицемерје и младе којима су сасечена крила на почетку.

Песништво **Војислава Илића**, као песника који је стварао на прелазу два века биће представљено песмом **„У позну јесен”** у којој се поред традиционалних слика из сеоског живота наслу- ћује симболистички потенцијал многих мотива и језичких тонова. Традиционалност у погледу форме и романтичарски мотиви засту- пљени су у песништву **Алексе Шантића**. Песме **„Претпразнич- ко вече”** и **„Вече на школу”** показују како је код овог великог песника дошло до сливања традиционалних песничких слика које евоцирају прошлост са модерним осећањем носталгије, усамље- ности и туге („Претпразничко вече”) или продора модернистичких језичких и ритмичких елемената који се спајају са социјалном те- матиком („Вече на школу”). Песма **Јована Дучића „Јабланови”** треба да покаже начин на који су елементи симболизма ушли у нашу поезију, и на њихову прочишћеност од бодлеровског спли- на, декаденције и усмереност на уметничко-естетички доживљај. Симболистички регистар присутан је и у поезији **Милана Ра- кића у песми „Долап” и „Искреној песми”** где симболистички значењски слој кореспондира са новијим импулсима модернизма у којима се посматрају тамни аспекти живота и његове појаве и осећања проживљавају са цинизмом и иронијом.

Својеврсни отклон од уметности ради уметности и дезинте- грација елемената симболизма присутни су већ у поезији **Влади- слава Петковића Диса**. У песмама **„Можда спава”, „Тамница”** могу се уочити елементи снова, подсвести који одговарају духу времена и психолошких теорија које га одређују као и помирљив однос према смрти и саживљеност са њом. Тај процес је код пе- сника **Симе Пандуровића** отишао много даље и у његовој песми **„Светковина”** може се пратити инверзни, декадентни поглед на свет, прослављање лудила као модерног стања свести, што су песнички импулси који на одређени начин прејудицирају општу друштвену и психолошку климу у освит Првог светског рата. Сам рат, трагична судбина народа и војске која је прешавши Албанију стигла на Крф и оних који су на том путу страдали, химнично је опевана у песми **Милутина Бојића „Плава гробница”.**

Проза која је у српској књижевности настајала у доба мо- дерне одређена је такође прожимањем традиционалних тема имотива са изразито модерним поступцима обраде. ***Нечиста крв*** **Борисава Станковића** представља први модерни роман у српској књижевности, у којем су традиционалне карактеристике локалног живота уздигнуте на висок степен психолошке општости, а драма ***Коштана,*** која се чита у одломцима, на сличан начин спаја арха- ични порив за страсним проживљавањем живота са модернистич- ким мотивима еротичности и боемије који у таквом облику први пут улазе у српску књижевност.

Задирање у психологију доминантно је и у причи ***Мрачајски прота*** **Петра Кочића**, која, иако у великој мери одише традицио- налним концептом приповедања, уводи прилично нов и модеран лик особењака у српску прозу који наговештава многе интроверте и чудаке, из сличног поднебља, који ће своје место наћи касније у прози Иве Андрића.

Збирка прича *Сапутници* **Исидоре Секулић**, (одломци по избору наставника и ученика) означава почетак једног другачијег израза и осећања света, у којем се напушта традиционална форма приповетке и њен језик и садржај постају дифузни, означавајући тако сложен однос модерног приповедача или јунака према

свету који га окружује а који такође више није једнозначан.

Међуратна књижевност (24 часа)

Промењена слика света након Првог светског рата, велике трауме које су се десиле на националном и индивидуалном плану, као и галопирајући индустријски и технолошки напредак, утица- ли су на видно другачије концепте у свим гранама уметности, па тако и у књижевности. Како је то време у којем није постојао је- динствен стилски правац већ су се различите уметничке и стилске тенденције груписале у оквиру мањих или већих покрета, њихови представници су своје програме, уметничке поруке и мисије изра- жавали у манифестима, који сагледани заједно дају печат почетку авангардне књижевности у Европи (и свету), па и у нашој земљи. Оно што посебно треба имати у виду јесте да тада друштвена ан- гажованост утиче на уметничко испољавање па ово постаје време када први пут настаје ангажована уметност и књижевност, што је као појам пласирао и дефинисао Сартр у то време. Такав вид ан- гажованости се може пратити у поеми **Владимира Мајаковског**

„Облак у панталонама”. Имплицитна ангажованост садржана је и у **Кафкином** стваралаштву, пре свега у ***Процесу*** где се исцрта- вају облици тоталитаризма и облици апсурда и немоћи појединца пред системом који се на њега обрушава, где је питање људског идентитета и достојанства иронизовано и такође доведено до ап- сурда.

Иако настала нешто раније **„Свакидашња јадиковка” Тина Ујевића** пример је авангардне европске поезије која одражава умор, потиштеност, прерану остарелост и усамљеност савременог човека скрханог притисцима нових времена.

Исту такву дистанцираност од новог света насталог на кр- хотинама Великог рата изражава и збирка песама *Лирика Итаке* **Милоша Црњанског**, из које се посебно издваја песма **„Сума- тра”**. Наглашава се експресионистичко промишљање света у ко- јем елементи ониричног, мистичног и поетског доминирају над традиционалним национално-патетичним изражавањем.

Бесмисленост ратних несрећа и бесперспективност људи иза- шлих из гротла Великог рата изражена је и у песми **„Човек пева после рата” Душана Васиљева**.

Тема рата, (бес)смисленост давања живота за велику, општу ствар, тематизована је и романом Сеобе, у којем, поред тога, **Цр- њански** рехабилитује неке заборављене слојеве српске историје покушавајући у њима да пронађе узрок или макар везу са зло- кобном судбином народа у целини. Подстичући већ испробан ек- спресионистички манир мешања стилско-жанровских особености дела, он у овом роману успева да лирским средствима издигне на универзалну, космичку раван националну тематику.

Другачији облик модернистичког израза у међуратној књи- жевности ученици ће упознати кроз поезију **Момчила Настаси- јевића –** концепт матерње мелодије која из јунговског колективног несвесног извлачи музику и речи песме. Из збирке песама *Седам лирских кругова* треба обрадити песму **„Туга у камену”**.

Отклон од чврстог жанровског одређења присутан је и у ре- мек-делу авангардне књижевности, ***Људи говоре*** **Растка Петровића** које поред неодређености форме одражава дух нових време- на (препоручује се обрада одломака из дела).

Читање романа ***На Дрини ћуприја*** **Иве Андрића** треба да покаже главну путању међуратне књижевности, јединствен умет- нички начин на који је писац, зашавши у далеку прошлост, показао кључ и узрок проблема који узнемиравају и потресају земљу у ње- говој савремености – Босну и Србију пре рата и између два рата.

Ученицима треба указати на то да је упоредо са надреали- змом свој утицај остваривао и правац **нови реализам** у којем су социјална тематика и ангажованост такође доминантне али који је антимодернистички оријентисан. На примеру песништва **Десанке Максимовић** из тог периода они треба да увиде развој оне линије новог реализма која је оријентисана на традиционализам а ослобо- ђена ангажмана.

Изборни садржаји (одабрати 2–3 дела у зависности од укупног годишњег броја часова у различитим образовним профилима)

Ученици заинтересовани за добијање потпуније слике о сим- болистичкој поезији, дендизму, јединственој појави **Шарла Бо- длера**, могу читати у целини његову збирку песама ***Цвеће зла.***

О различитим тежњама у оквиру модерне у српској књижев- ности, поделама на традиционално и ново, као и зачетку књижев- не критике, ученици могу сазнати читањем текста **Јована Скер- лића „О Коштани”** упознајући се истовремено са личношћу и улогом овог критичара у историји српске књижевности.

Путописи **Јована Дучића** Градови и химере могу показати начин на који се путопис у време модернизма развија и како су на- ционалне теме промишљане контрастним посматрањем неког дру- гог, спољног света. Ученици заинтересовани за Дучићеву поезију могу обрађивати његове песме: „**Залазак сунца” /**

„Сунцокрети”
/ „Човек говори Богу”.

У српској књижевности тема Првог светског рата и разочара- ности и губљења идеала и општег посрнућа друштва након рата, може се пратити и обрађивањем приповедака **Драгише Васића**
„Ресимић Добошар” и „Реконвалесценти”.

Како у овом периоду, између два светска рата, настају и нови прозни изрази и концепти приповедања, зачеци поступка тока све- сти, ученици се могу упознати са стваралаштвом **Хермана Хесеа** и његовим романом ***Сидарта* или *Демијан.***

Роман *Старац и море* Ернеста Хемингвеја, које поред отварања егзистенцијалистичких тема, показује нова тематска и поетичка кретања на пољу романа у овом периоду.

Поред књижевних дела која припадају епохи која се обрађује (модерна и међуратна књижевност), наставници и ученици могу одабрати да обраде нека од дела из послератне књижевности која се тематско-мотивски надовезују на књижевност епохе коју су об- рађивали. У збирци прича ***Продавница тајни* Дина Буцатија**, а посебно у причи **„7 спратова”** која је настајала шездесетих година
20. века, уочљиве су апсурдне ситуације, немир, стрепња, прелази из реалности у фантастику, што све кореспондира са тескобом и страхом присутним у **Кафкиној** прози.

Као савремени одјек **Бојићеве „Плаве гробнице”**, може се читати **„Плава гробница” Ивана В. Лалића** у којој песник за- држава исти тон Бојићеве песме, позива се на његове стихове али са још даље временске дистанце упозорава на лако заборављање великих националних трагедија.

Све што се чита и обрађује у настави књижевности, сматра се лектиром. Дела за која је потребно више времена ученицима да их прочитају, посматрају се као домаћа лектира. За њено чита- ње потребно је оставити више времена да би се ученици активно укључили у наставну интерпретацију на часовима српског језика и књижевности. Ово треба имати у виду при планирању редоследа и начина остваривања наставе, јер домаћу лектиру прате обимни и детаљни истраживачки пројекти. Уз помоћ задатака за истражи- вачко читање и дугорочнијих пројеката читања, ученици ће се поу- здање припремати за рад на часу, што ће погодовати и остварива- њу наставног принципа економичности.

Проширују се знања о књижевнотеоријским појмовима који су обрађивани у претходним разредима и уводе се нови појмови.Обрађивани појмови добијају нови историјски контекст, а нови појмови уводе се како би се оснажила рецептивна способност.

Предлаже се да се на оквирно 50 часова обрађују, утврђују и систематизују садржаји из књижевности. Како је укупан број књи- жевних дела за обраду 28, уз које наставници и ученици бирају још 2 или 3 препоручена садржаја (у односу на интересовања и могућности ученика), укупан број од 30 дела пружа могућност ус- постављања динамике обраде сваког појединог садржаја на једном или на два школска часа. Нека књижевна дела изискиваће један час, а нека два, те је наставник тај који предвиђа и планира дина- мику рада на часовима обраде, утврђивања и систематизације гра- дива, укључујући у то и различите нивое обраде (интерпретацију, приказ и осврт), као и повезивање наставних садржаја из књижев- ности са садржајем из језика. Још једна препорука за наставника односи се на компаративно повезивање и тумачење текстова који долазе из различитих историјских, културних и жанровских окви- ра. Посебну пажњу наставник би требало да обрати и на осве- тљавање разноврсности релација које се успостављају између ка- нонских дела националне и светске књижевности и доминантних савремених форми уметничког израза и презентације (савремени роман, драмски текст; филм, анимирани филм, стрип, позоришна представа, историјско-образовни садржаји на телевизији и интер- нету, итд.).

Ученици се упознају са планом, садржајима предмета и на- чинима рада. Ученицима се указује на важност планског и благо- временог припремања за часове обраде књижевног дела (читање и тумачење књижевних дела, коришћење уџбеника, примарних и секундарних извора за тумачење књижевних дела).

Књижевно дело уводи се у наставу доживљајним и истражи- вачким читањем, припремним задацима, истраживачким и радним пројектима.

Нивои обраде. Тумачење књижевног дела може се реализо- вати и планирати за обраду на различитим нивоима (осврт, приказ, интерпретација).

Рад на часу. Књижевне појаве, термини и појмови обрађу- ју се посредством планираних књижевних дела. У непосредном раду, уз уважавање водећих методичких принципа и радних на- чела, користе се одговарајуће обавештајне, логичке и специјалне (стручне) методе. Методска адекватност и јединство теоријских и практичних поступања кључни су за успешну наставу књижевно- сти; књижевнотеоријска знања се тумаче као појаве у конкретним уметничким делима, а знања о њима се развијају и усавршавају.

Развијање читалачких компетенција. Ученици се обучава- ју за активну примену свих врста и видова читања (доживљајно, истраживачко, изражајно и интерпретативно, гласно читање, чи- тање с белешкама, читање у себи), а пре свега за помно читање, читање с уживљавањем и разумевањем уз вредновање књижевног дела.

Стваралачке активности поводом тумачења књижевног дела. Поред читања, као прворазредне стваралачке активности, у настави се организују и одговарајуће стваралачке активности по- водом обраде књижевних дела. Посредством њих шири се инте- ресовање ученика за књижевност, књижевна дела и ауторе, про- дубљују се и надопуњују читалачка интересовања и усавршавају читалачке компетенције. Стваралачке активности реализују се као усмена продукција (говорне вежбе, дискусије, разговори, моноло- зи, рецитовање и казивање), писмена продукција (писање есеја, радова, домаћих задатака) и комбинована продукција (реферисања и презентације).

Изборни садржаји допуњавају обавезни део програма. На- ставник је у обавези да у договору са ученицима уз обраде књи- жевних дела из обавезног програма обради два или три дела из изборног програма.

Вредновање напретка ученика је континуирано и система- тично. Вреднује се активност ученика током припремне фазе рада и током рада на часу, учешће у раду приликом тумачења дела, уче- сталост јављања, квалитет одговора, оригиналност и аргументова- ње ставова, уважавање гледишта других ученика и другачијих ви- ђења, однос према раду, способност примене теоријских знања у конкретним радним околностима. Вредновање обухвата и писмено изражавање (домаћи задаци поводом конкретних књижевних дела; годишње до шест домаћих задатака). У сврху вредновања може бити планирано и тестирање, како би се стекао непосредан увид у текућа знања ученика.

НАПОМЕНА: Изборне текстове обрађивати на 6 школских часова.

СПИСАК ДЕЛА КОЈА СЕ ОБРАЂУЈУ:

Шарл Бодлер: „Албатрос” А. П. Чехов: *Ујка Вања*
Богдан Поповић: „Предговор Антологији новије српске лирике” Војислав Илић, „У позну јесен”
Алекса Шантић: „Претпразничко вече”, „Вече на школју” Јован Дучић: „Јабланови”
Милан Ракић: „Долап”, „Искрена песма” В. П. Дис: „Тамница” или „Можда спава” Сима Пандуровић: „Светковина” Борисав Станковић: „Нечиста крв” Борисав Станковић, *Коштана*
Петар Кочић: „Мрачајски прото” Исидора Секулић, *Сапутници* (избор) В. Мајаковски: „Облак у панталонама” Ф. Кафка: *Процес*
М. Бојић: „Плава гробница”
Д. Васиљев: „Човек пева после рата” М. Настасијевић: „Туга у камену” М. Црњански: „Суматра”
М. Црњански: *Сеобе*
И. Андрић: *На Дрини ћуприја*
Т. Ујевић: „Свакидашња јадиковка” Р. Петровић: „Људи говоре” (избор) ИЗБОРНИ ДЕО (бира се 2–3 дела)
Јован Дучић, „Залазак сунац / „Сунцокрети” / „Човек говори Богу”
Јован Дучић, *Градови и химере* (избор) Јован Скерлић: „О Коштани”
Драгиша Васић: „Реконвалесценти” / „Ресимић добошар” Херман Хесе, *Сидарта*/ *Демијан*
Ернест Хемингвеј, *Старац и море*

ОБЛАСТ ЈЕЗИК (Препоручени број часова 34)

Програм за трећи разред у структуралној целини *Језик* ор- ганизован је у четири области/теме, усклађен са исходима за овај разред, према описима стандарда ученичких постигнућа. Области које улазе у састав структуралне целине *Језик* су: *Творба речи, Лексикологија, Синтакса, Стилистика*. Програмом се предвиђа проширивање знања из области обрађених у основној школи, али и увођење нових појмова.

Творба речи. У оквиру ове теме ученици треба да прошире знања о творби речи, стечена у ранијим разредима. Потребно је обрадити и поновити основне начине творбе речи у српском јези- ку: извођење, слагање, префиксацију, комбиновану творбу, творбу претварањем. Очекује се да наставник упозна ученике са важни- јим моделима за извођење и слагање именица, придева и глагола.

Проширити знање о полусложеницама (разлике у значењу придевских полусложеница у односу на сложенице, у примерима типа *наранџасто-жут* и

наранџастожут), двојака решења у спо- јевима чији је први део *аутo-/аеро-/мото-/фото-/видео-/аудио-* и сл., у примерима типа – *аутo-пут* и *аутострада*, *аеродром* и *аеро-загађење*, *мотоцикл* и *мото-клуб, фотографија* и *фото-мон- тажа, видеотека* и *видео-сигнал* итд.), као и правописним реше- њима у вези са њима. Потребно је посебно нагласити разлику у писању цртице и црте приликом куцања на рачунару (дистинктив- на функција размака и дужине линије).

Лексикологија. У оквиру ове теме ученици треба да проши- ре знања из лексикологије стечена у основној школи.

Потребно је објаснити чиме се бави лексикологија, а чиме лексикографија (упознати ученике са најважнијим речницима срп- ског језика и начинима њиховог коришћења). Важно је проширити основна знања о полисемији и, у вези с тим, упутити ученике у најважније начине за проширивање значења речи – метафора, метонимија и синегдоха (као језички механизми за богаћење реч- ника). Потребно је проширити знања о синонимији, антонимији, хомонимији). Потребно је упознати ученике са класификацијом лексике с обзиром на порекло (народне речи, позајмљенице, цр- квенословенске речи) и сферу употребе (историзми, архаизми, не- ологизми, термини), као и проширити знања о некњижевној лекси- ци српског језика (дијалектизми, жаргон и вулгаризми).

Потребно је објаснити шта су то фразеологизми и указа- ти на њихову употребу у различитим функционалним стиловима (нпр., у разговорном функционалном стилу: *пресипати из шупљег у празно* – „бавити се бескорисним послом”; научном: *заједнички именитељ* – „заједничка одлика”; административном: *ставити на дневни ред* – „почети разматрати или решавати нешто” итд.). Пре- поручује се повезивање садржаја са садржајима из књижевности и примена знања у оквиру истраживачких задатака који се односе на језик и стил књижевника (нпр.: Иво Андрић: *На Дрини ћуприја*).

Препоручује се усмеравање ученика на истраживачки рад и пројектну наставу, чији би циљ био анализа лексике у непосредном окружењу, истраживање разговорног стила и извођење закључака.

Синтакса. У оквиру ове теме ученици проширују и проду- бљују знања о синтаксичким јединицама (реч, синтагма и речени- ца). Потребно је продубити и проширити ученичка знања о свим типовима реченичних чланова и могућностима за њихово изража- вање речју и синтагмом.

Препоручује се да се ново градиво о апозитиву повеже са по- нављањем градива о апозицији, те да се и апозитив и апозиција представе као додатне одредбе именица, издвојене паузама у го- вору, односно запетама у писању. Потребно је објаснити шта су предикатске а шта комуникативне реченице.

Стилистика. Функционални стилови српског књижевног језика. У оквиру ове теме проучавају се основне одлике разговор- ног стила, поредећи га са новинарским, и административним сти- лом, обрађеним у претходним разредима. У овом случају наставу језика треба функционално повезати са наставом књижевности и језичке културе.

ОБЛАСТ ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА (Препоручени број часова 21)

Програм за трећи разред у области *Језичка култура* органи-
зован је тако да подразумева четири вештине: писање и говор (као продуктивне) и слушање и читање (као рецептивне). Припрема за израду писменог задатка, сама израда и исправка писменог задат- ка (писање побољшане верзије задатка) подразумевају укупно 16 часова, по четири за сваки писмени задатак.
Реализација наставе и учења језичке културе остварује се у предметном јединству са наставом књижевности.

Правопис. У оквиру ове теме ученици треба да обнове и прошире знања из правописа стечена у претходним разредима.

Посебно обрадити транскрипцију страних речи, промену страних имена и презимена. Потребно је упознати ученике са два начина писања страних имена у српском језику – прилагођеним (транскрибованим) и изворним, карактеристичним за прво навође- ње у стручним текстовима. Препоручују се вежбе са примерима из непосредне језичке околине ученика – страна имена јавних лично- сти, топоними, називи производа (мобилних апликација, рачунар- ских програма, парфема, аутомобила, слаткиша и сл.).

Усмено изражавање: Препоручује се континуирано подсти- цање ученика да на редовној настави и ван ње говоре на теме из језика, књижевности и културе, као и редовно указивање на сми- сао и значај неговања говорне културе. У вези с тим, потребно је давати лексичке и стилске вежбе.

Писано изражавање. У оквиру ове теме планирана је израда четири писмена задатка и писање унапређене верзије писменог за- датка (исправка писменог задатка). Као и у претходним разредима, припрема за израду писмених задатака је континуирана делатност и не ограничава се само на један час (пре израде писменог задат- ка). Писмени задатак се ради писаном ћирилицом. Препорука је да се исправка писменог задатка ради писаном латиницом.

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

ОБЛАСТ КЊИЖЕВНОСТ (препоручен број часова: 45)

Програм наставе и учења за област Књижевност у 4. разре- ду конципиран је тако да ученици обраде корпус дела послератне српске и светске књижевности, а са усвојеним теоријским апара- том савладају и нека од највећих дела ранијих епоха која темат- ски корелирају са двадесетовековном књижевношћу. У изборном делу програма предвиђено је и упознавање са савременом српском књижевношћу (дела настала након 1990. године).

Тема страхоте Другог светског рата и трагичност фашистич- ког, усташког погрома у књижевности југословенског простора овековечена је поемом **„Јама" Ивана Горана Ковачића.** Читањем ове поеме ученицима треба да се осветли историјски контекст на- станка поеме и њеног садржаја. Експлицитне слике страдања, пат- ње, почињеног зла које се у поеми градацијски нижу, ученицима треба да покажу изражајне могућности поетског исказа у настоја- њу да представи живот у његовој трагичности и патњи.

Упознавање са послератним модернизмом у српском песни- штву, ученици ће отпочети обрађивањем избора песама из збир- ке песама ***Кора*** **Васка Попе**, где ће комбиновањем спољашњег и унутрашњег приступа у анализи књижевног дела бити могуће да се разуме на који начин су текла идеолошко-поетичка струјања у српској књижевности тог времена и какве је револуционарне про- мене Васко Попа унео у српско песништво. Обраћање пажње на Попин сведен језички израз, преузимање кратких фолклорних је- зичких форми и спајање са сложеним симболичким сликама које сугеришу човекову тежњу за досезањем смисла у десакрализова- ном и често застрашујућем савременом свету, пружиће ученицима јасне увиде у облике, могућности и правце развоја модернистич- ког песништва. Сличан тематски круг и раскидање са естетичком и идеолошком догмом ученици треба да препознају и у песништву **Миодрага Павловића**. Песма **„Научите пјесан"** подстиче неку врсту потребе за побуном и сугерише штетност сваког трпљења и успаваности. Сложене метафоре и готово херметичне песничке слике као и посезање за историјским уметничким слојевима, што одликује поезију Миодрага Павловића у целини, присутне су и у песми **„Реквијем"** и добар су пример модерног, интелектуали- стичког песништва које се ослања на традицију, а које ће свој дру- гачији и још развијенији вид добити у поезији **Бранка Миљкови- ћа**, са којом ће се ученици упознати преко песме **„Поезију ће сви писати".** Шире гледано, истовремена усмереност на националне митове и легенде, те константни песнички симболи (ватра, пти- ца...) одређују овог песника као зачетника неосимболизма у нашој поезији. Симболистички потенцијал многих мотива препознатљив је и у поезији **Стевана Раичковића**, али средишње место у њој заузима запитаност над суштином живота и суштином поезије, који се у једном нивоу код њега изједначују и најбоље се могу ви- дети у песми „**Камена успаванка."**

Поезију послератног периода означава и збирка ***Тражим по-***
миловање **Десанке Максимовић**, у којој дијалог с историјским периодом средњег века представља скривени дијалог са појавама неправде, патње, мучeништва, одсуства емпатије и праштања, до- минантним у савременом свету или конкретном друштву у којем ова поезија настаје. Читањем ове збирке ученици ће бити у при- лици да заокруже разумевање песничког опуса наше велике пе- сникиње, од песама за децу које су савлађивали током претходног школовања до њених историјских песничких погледа и социјал- них и моралних лирских промишљања.

Непосредно после Другог светског рата у српској књижев- ности настаје неколико великих романа, од којих најзначајније место припада ***Проклетој авлији*** **Иве Андрића**. Како ово дело уноси прве модернистичке импулсе у нашој књижевности, учени- ци његовим читањем треба да разумеју нове облике приповедања – прстенасти оквир, смена приповедача и тачки гледишта, прича у причи, али исто тако и тему прожимања политичких и верских ин- трига на живот појединца, психолошко удвајање личности, ликови чудака и особењака, питање идентитета.

Роман који је објављен у исто време (1954. година) ***Корени***
Добрице Ћосића, на другачији начин је очитавао модернистичке импулсе у српској књижевности, успелим спајањем традиционал- не реалистичке нарације и модерне структуре романа с вишестру- ким субјективним перспективама и сложеним психолошким за- снованостима ликова, ситуација и атмосфере. Активирањем тема политике, власти, патријархалности, овај роман се допуњава како са Андрићевим делом тако и са великим романом **Меше Селимо- вића *Дервиш и смрт,*** у којем преиспитивање религијских истина, догматског мишљења, идеја патње и страха води ка запитаности над смислом постојања. Модернистичке особености у овом ро- ману видљиве су у самом мисаоном концепту дела и исповедном, монолошком тону који је све време у имплицитном дијалогу са спољним светом и његовим истинама.

Овај период српске књижевности одликују и битно другачи- ји тонови и поетичка кретања, уочљиви у прози **Бранка Ћопића *Башта сљезове боје.*** Низ тематски повезаних приповедака које хумористичким а често и сетним и елегичним сликама евоцирају јунаково детињство у Босанској Крајни, могу се читати као реа- листичко-идилична слика одрастања, али истовремено, посебно у другом делу књиге, „Дани црвеног сљеза", ученици морају препо- знати и мрачне,

песимистичне тонове који представљају пишчеву разочараност у људскост током трагичних догађаја у Другом свет- ском рату али и својеврсну сумњу у исправност и наводну идеал- ност извојеваног новог поретка, посебно када се узме у обзир не- кажњивост и прикривеност многих почињених злочина.

У послератном периоду српску драму карактеришу теме о сложености и трагичности живота у окупацији, преиспитивања смене политичког и друштвеног система и дубоко промишљање личног идентитета у таквим новим историјским околностима. Из драмског опуса **Душана Ковачевића** ученици могу бирати да прочитају једну од две драме: ***Професионалац*** или ***Балкански шпијун*** – у којима је доминантна тема присутности тајних служби у личном, приватном животу јунака и разорности таквог политич- ког апарата како на психу појединца тако и на друштво у целини.

Како четрдесетих и педесетих година 20. века егзистенција- лизам као филозофски правац доживљава свој узлет, његове по- ставке добијају свој корелат и у књижевности, па се тако ***Странац*** **Албера Камија** издваја као ремек-дело настало на овој основи. При обради овог дела треба узети у обзир да се основне поставке егзистенцијалистичке филозофије. Филозофија апсурда је свој израз добила и у драми, обликујући се као драмски поџанр (дра- ма апсурда), а најважнији представник је свакако **Семјуел Бекет** с драмом ***Чекајући Годоа.***

Најава постмодерне може се препознати у **Борхесовим** при- чама **„Вавилонска кула"** или **„Врт са стазама које се рачвају"** где је њен концепт представљен како имплицитно, самом структу- ром прича (свет као бесконачни низ шестоугаоних библиотека, чо- век као библиотекар, живот као књига), тако и експлицитно, умет- ком у нарацији који објашњава идеју недовршеног романа са више могућности рачвања приче у чему читалац има активну улогу заокруживања смисла приповедања. Борхесова проза треба ученику да покаже и промењену улогу традиционалног крими-заплета који је сада у постмодерни добио функцију исказивања метафорич- ких животних улога и детективског модела долажења до животне истине. У обзир се може узети било која Борхесова прича.

Постмодерну у српској књижевности ученици ће упозна- ти читањем одабраних прича из збирке ***Енциклопедија мртвих*** **Данила Киша.** Потребно је да ученици уоче различите моделе приповедања у овим причама, који се крећу од енциклопедијског приповедања, преко извештаја, легендарног казивања до модерног онеобиченог језичко-стилског израза – који су сви у функцији пре- испитивања, иронизовања и деконструисања различитих видова идеолошких, културних, сазнајних хоризоната стварности а из ко- јих се сагледава метафизички појам смрти.

Упознавањем са поезијом **Матије Бећковића**, **избором из његовог опуса**, ученици ће разумети колико је широк распон тема у овом периоду – од љубавних, преко национално-историјских, ро- дољубивих, до иронијско-политичких, а истовремено ће увидети какве су могућности формалног, версификацијског израза поезије касног модернизма. Посебан акценат приликом упознавања ученика с овим песником треба да се стави на разумевање друштвеног угледа, утицаја и значаја песничке фигуре Матије Бећковића као њиховог савременика.

Постављањем дијалога књижевних епоха може се препозна- ти да се егзистенцијалистичка питања постављају већ у ***Хамлету*** **Вилијама Шекспира**. Филозофија егзистенцијализма се може читати и у делу **Ф. М. Достојевског** ***Злочин и казна,*** али ту она мора бити сагледана заједно са питањима религије, православља, морала, правичности...

Изборни садржаји (бира се 3 дела)

Од дела која припадају ранијим епохама светске књижевно- сти, ученици на овом узрасту могу читати **Гетеов** драмски спев ***Фауст*** и ући у анализу филозофских, митолошких, моралних и естетских аспеката које ово дело покреће.

Ученици се могу упознати са једним од највећих послерат- них светских писаца **Михаилом Булгаковом**, који је важио за ди- сидента у стаљинистичком Совјетском Савезу. Читањем његовог култног романа ***Мајстор и Маргарита*** ученици треба да разумеју везу између јудеохришћанских митова и стварања идеологија њи- ховим злоупотребама, а исто тако да разумеју нове облике припо- ведања који отварају пут постмодерни и функцију смеха, комичког и фантастичног у роману.

У годинама непосредно након Другог светског рата настаје антиутопијски роман ***Животињска фарма*** **Џорџа Орвела** који, поред тога што је алегоријски приказ Стаљинове личности и њего- ве совјетске државе, усмерен је на критику тоталитаризма уопште. Антиутописку и тоталитристичку слику друштва и политичких уређења ученици могу упознати и читањем **Орвеловог** романа 1984.

Послератни период у српској књижевности одређује и успон романа тока свести. Са овим типом романа ученици могу да се упознају читањем ***Пролећа Ивана Галеба*** **Владана Деснице** где прате низ есејистичких монолога о разним темама од којих је тема одрастања и развијања младог уметника прожимајућа.

Ученици се читањем делова четворотомног романа ***Време смрти*** могу боље упознати са стваралаштвом **Добрице Ћосића** и његовим разумевањем преламања историјско-политичких кретања у Србији на судбину припадника једне породици током два века.

Послератно стваралаштво једног од наших највећих писаца, **Милоша Црњанског**, ученици могу упознати читањем делова из његових романа ***Друга књига Сеоба*** или ***Роман о Лондону.***

Шездесетих година у српској књижевности се јавља и низ писаца који се окрећу такозваној стварносној прози, у којој се јунак дехероизује и посматра се свет у његовој реалности која је врло често црна. У тој линији стваралаца ученици могу да се упо- знају са **Бранимиром Шћепановићем** и његовим романом ***Уста пуна земље,*** где је дубоким понирањем у сопствену унутрашњост тематизована тема смрти и самоубиства.

Отклон од афирмативног приказивања Другог светског рата, односно критика непотребног страдања и виђење рата као злоу- потребе човека може се анализирати читањем романа ***Употреба човека*** **Александра Тишме**. Критика рата у правцу рехабилитаци- је грађанске класе и предратног друштва чита се најпре у роману ***Очеви и оци*** **Слободана Селенића**, а потом и у ***Лагуму*** **Светлане Велмар Јанковић**. Коначно, у ***Мамцу*** **Давида Албахарија** ратне трагедије преломљене су кроз дубоко интимистичку повест и, као и код Тишме, сагледане су из перспективе јеврејске нације на овим просторима и прогонима у нацистичке логоре. Читањем ***Хазарског речника*** **Милорада Павића** ученику се отвара могућност да ра- зуме поступак отвореног дела, што води концепту саопштавања више истина о истој ствари и реконструисања идеолошких, рели- гијских, историјских наслага у саопштавању приче.

СПИСАК ДЕЛА КОЈА СЕ ОБРАЂУЈУ

Иван Горан Ковачић, „Јама" Васко Попа, Кора (избор)
Миодраг Павловић, „Научите пјесан" и „Реквијем" Бранко Миљковић, „Поезију ће сви писати" Стеван Раичковић, „Камена успаванка"
Иво Андрић, *Проклета авлија*Меша Селимовић, *Дервиш и смрт*
Добрица Ћосић, *Корени*
Бранко Ћопић, *Башта сљезове боје*
Данило Киш, *Енциклопедија мртвих* (избор)
Душан Ковачевић, *Професионалац* или *Балкански шпијун*
Матија Бећковић, избор из поезије Албер Ками, *Странац*
Семјуел Бекет, *Чекајући Годоа*
Х. Л. Борхес, „Вавилноска кула" или „Врт са стазама које се рачвају"
Вилијем Шекспир, *Хамлет*
Ф. М. Достојевски, *Злочин и казна*
ИЗБРОРНИ ДЕО (БИРАЈУ СЕ 3 ДЕЛА)
Ј. В. Гете, Фауст
Михаил Булгаков, *Мајстор и Маргарита* Џорџ Орвел, *Животињска фарма* или *1984.* Владан Десница, *Пролећа Ивана Галеба* Добрица Ћосић, *Време смрти* (одломци)
Милош Црњански, *Друга књига Сеоба* (одломци) или *Роман о Лондону* (одломци)
Бранимир Шћепановић, *Уста пуна земље* Александар Тишма, *Употреба човека* Слободан Селенић, *Очеви и оци*
Светлана Велмар Јанковић, *Лагум* Давид Албахари, *Мамац* Милорад Павић, *Хазарски речник*

Све што се чита и обрађује у настави књижевности, сматра се лектиром. Дела за која је потребно више времена ученицима да их прочитају, посматрају се као домаћа лектира. За њено чита- ње потребно је оставити више времена да би се ученици активно укључили у наставну интерпретацију на часовима српског језика и књижевности. Ово треба имати у виду при планирању редоследа и начина остваривања наставе, јер домаћу лектиру прате обимни и детаљни истраживачки пројекти. Уз помоћ задатака за истражи- вачко читање и дугорочнијих пројеката читања, ученици ће се поузданије припремати за рад на часу, што ће погодовати и остваривању наставног принципа економичности.

Проширују се знања о књижевнотеоријским појмовима који су обрађивани у претходним разредима и уводе се нови појмови. Обрађивани појмови добијају нови историјски контекст, а нови појмови уводе се како би се оснажила рецептивна способност.

Предлаже се да се на 45 часова обрађују, утврђују и систематизују садржаји из књижевности. Како је укупан број књижевних дела за обраду 18, уз које наставници и ученици бирају још 3 препоручена садржаја (у односу на интересовања и могућности ученика), укупан број од 21 дела пружа могућност успостављања динамике обраде сваког појединог садржаја на једном или на два, па чак и три школска часа. Нека књижевна дела изискиваће један час, а нека

више, те је наставник тај који предвиђа и планира динамику рада на часовима обраде, утврђивања и систематизације градива, укључујући у то и различите нивое обраде (интерпретацију, приказ и осврт), као и повезивање наставних садржаја из књижевности са садржајем из језика. Још једна препорука за наставника односи се на компаративно повезивање и тумачење текстова који долазе из различитих историјских, културних и жанровских оквира. Посебну пажњу наставник би требало да обрати и на осветљавање разноврсности релација које се успостављају између канонских дела националне и светске књижевности и доминантних савремених форми уметничког израза и презентације (савремени роман, драмски текст; филм, анимирани филм, стрип, позоришна представа, историјско-образовни садржаји на телевизији и интер- нету, итд.).

Ученици се упознају са планом, садржајима предмета и начинима рада. Ученицима се указује на важност планског и благовременог припремања за часове обраде књижевног дела (читање и тумачење књижевних дела, коришћење уџбеника, примарних и секундарних извора за тумачење књижевних дела).

Књижевно дело уводи се у наставу доживљајним и истраживачким читањем, припремним задацима, истраживачким и радним пројектима. **Нивои обраде.** Тумачење књижевног дела може се реализо- вати и планирати за обраду на различитим нивоима (осврт, приказ, интерпретација).

Рад на часу. Књижевне појаве, термини и појмови обрађују се посредством планираних књижевних дела. У непосредном раду, уз уважавање водећих методичких принципа и радних на- чела, користе се одговарајуће обавештајне, логичке и специјалне (стручне) методе. Методска адекватност и јединство теоријских и практичних поступања кључни су за успешну наставу књижевности; књижевнотеоријска знања се тумаче као појаве у конкретним уметничким делима, а знања о њима се развијају и усавршавају.

Развијање читалачких компетенција. Ученици се обучавају за активну примену свих врста и видова читања (доживљајно, истраживачко, изражајно и интерпретативно, гласно читање, читање с белешкама, читање у себи), а пре свега за помно читање, читање с уживљавањем и разумевањем уз вредновање књижевног дела.

Стваралачке активности поводом тумачења књижевног дела. Поред читања, као прворазредне стваралачке активности, у настави се организују и одговарајуће стваралачке активности поводом обраде књижевних дела. Посредством њих шири се инте- ресовање ученика за књижевност, књижевна дела и ауторе, продубљују се и надопуњују читалачка интересовања и усавршавају читалачке компетенције. Стваралачке активности реализују се као усмена продукција (говорне вежбе, дискусије, разговори, моноло- зи, рецитовање и казивање), писмена продукција (писање есеја, радова, домаћих задатака) и комбинована продукција (реферисања и презентације).

Изборни садржаји допуњавају обавезни део програма. На- ставник је у обавези да у договору са ученицима уз обраде књи- жевних дела из обавезног програма обраде три дела из изборног програма.

Вредновање напретка ученика је континуирано и систематично. Вреднује се активност ученика током припремне фазе рада и током рада на часу, учешће у раду приликом тумачења дела, учесталост јављања, квалитет одговора, оригиналност и аргументовање ставова, уважавање гледишта других ученика и другачијих виђења, однос према раду, способност примене теоријских знања у конкретним радним околностима. Вредновање обухвата и писмено изражавање (домаћи задаци поводом конкретних књижевних дела; годишње до шест домаћих задатака). У сврху вредновања може бити планирано и тестирање, како би се стекао непосредан увид у текућа знања ученика.

ОБЛАСТ ЈЕЗИК (препоручени број часова: 33)

Програм за четврти разред у структуралној целини *Језик* организован је у две области/теме, усклађен са исходима за овај разред, а према описима стандарда ученичких постигнућа. Области које улазе у састав структуралне целине *Језик* су: *Синтакса* и *Стили- стика*. Програмом се предвиђа проширивање знања из области обрађених у основној школи, али и увођење нових појмова.

Синтакса: У оквиру ове теме ученици проширују и продубљују знања о падежним и глаголским облицима, зависним и неза- висним реченицама, напоредним конструкцијама; стичу нова знања о специјалним независним реченицама.

Приликом обраде значења падежа, потребно је указати на именичку, придевску и прилошку употребну вредност именичких јединица. Такође, важно је указати на то да се једним падежом могу обележити различите функције и исказати различита значења (падежна поливалентност). С друге стране, потребно је навести примере који показују да два или више падежа могу имати исту функцију и значење у реченици (падежна синонимија).

Од наставника се очекује да са ученицима обнови знања о конгруенцији, а потом да ова знања прошири типичним примерима граматичке и семантичке конгруенције у роду и броју. Такође, у основним цртама треба указати и на типичан ред речи у реченици, тј. на типично распоређивање синтаксичких јединица.

Потребно је обрадити независне реченице према комуникативној функцији (обавештајне, упитне, узвичне, заповедне и жељне).

Од наставника се очекује да са ученицима обнови и прошири знања о врстама зависних реченица, као и да укаже на њихову именичку, придевску и прилошку вредност. Овде је важно успоставити корелацију са наставним садржајем из језичке културе који се односи на правилно писање запете.

Потребно је обновити и проширити знања о напоредним конструкцијама и напоредним односима у којима оне могу стајати: саставном, раставном, супротном, закључном, искључном и градационом.

Потребно је упознати ученике са различитим значењима личних глаголских облика (времена и начина).

Функционални стилови српског књижевног језика. У оквиру ове теме понављају се и допуњују раније стечена знања о књи- жевноуметничком и научном стилу. После обраде обе наставне јединице, препоручује се систематизација диференцијалних особина свих функционалних стилова и графички приказ помоћу табеле.

Наставу би требало функционално повезати са наставом књижевности и језичке културе. За препознавање функционалног стила и утврђивање његових обележја, пожељно је за помоћне текстове изабрати дела из програма наставе књижевности и језичке културе за четврти разред.

Приликом понављања обележја научног стила, значајно је обухватити дигиталну компетенцију и компетенцију за рад са подацима. Од наставника се очекује да ученике упуте на исправне и безбедне начине претраге на интернету, чији је циљ писање научног рада.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА (препоручени број часова 18)

Програм за четврти разред у области *Језичка култура* организован је тако да подразумева четири вештине: писање и говор (као продуктивне) и слушање и читање (као рецептивне).

Реализација наставе и учења језичке културе остварује се у предметном јединству са наставом књижевности.

Правопис. У оквиру ове теме ученици треба да обнове и прошире знања из правописа стечена у основној школи и претход- ним разредима средње школе.

Посебно поновити и увежбати правилну употребу знакова интерпункције (тачке, запете, тачке са запетом, упитника, узвич- ника, две тачке, три тачке, црте, заграде, наводника) у писаном и куцаном тексту. Очекује се да наставник ученицима укаже и на могућности и ограничења приликом комбиновања интерпункцијских знакова (нпр.: дозвољено писање запете иза тачке на крају скраћенице, али и немогућност писања тачке на крају реченице која се завршава скраћеницом са тачком).

Препоручује се корелација са наставним садржајем из језика – правилно писање запете може се увежбати при обради зависних реченица и напоредних односа.

Препоручује се корелација и са наставним садржајем из стилистике – пожељно је приликом обраде научног функционалног стила обрадити и функцију заграде, ознаке за фусноту, разлике у писању црте у односу на цртицу и сл.

Поновити са ученицима правила употребе размака у куцаном тексту (*space,* енг.), приликом куцања знакова интерпункције. Потребно је ученицима указати на разлику у куцању наводника на енглеској и српској тастатури, могућности куцања текста у курзиву (*Italic*), уместо куцања наводника.

Усмено изражавање:

Препоручује се континуирано подстицање ученика да на редовној настави и ван ње говоре на теме из језика, књижевности и културе, као и редовно указивање на смисао и значај неговања говорне културе. Неопходно је организовати лексичке и стилске вежбе ради богаћења речника и неговања сопственог стила изра- жавања.

Писано изражавање.

Унапређивање и оплемењивање културе говора и писања спада у темељне вредности изучавања Српског језика и књижевности. Развијање ове кључне компетенције уграђено је у све области и даје могућност наставнику да, користећи различите методе и технике, увежбава говор и писање. Препоручује се увођење есеја и упознавање ученика са основним одликама.

У оквиру ове теме планирана је израда четири писмена задатка и писање унапређене верзије писменог задатка (исправка писменог задатка). Као и у претходним разредима, припрема за израду писмених задатака је континуирана делатност и не ограничава се само на један час (пре израде писменог задатка). Писмени задатак се ради писаном ћирилицом. Препорука је да се исправка писменог задатка ради писаном латиницом.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Поред стандардног, сумативног вредновања, које још увек доминира у нашем систему образовања (процењује знање ученика на крају једне програмске целине и спроводи се стандардизованим мерним инструментима – писменим и усменим проверама знања, есејима, тестовима, што за последицу има кампањско учење оријентисано на оцену), савремени приступ настави претпоставља формативно вредновање – процену знања **током** савладавања програма и стицања одговарајуће компетенције. Резултат оваквог вредновања даје повратну информацију и ученику и наставнику о томе које компетенције су добро савладане, а које не, као и о ефикасности одговарајућих метода које је наставник применио за остваривање циља. Формативно мерење подразумева прикупљање података о ученичким постигнућима, а најчешће технике су: реализација практичних задатака, посматрање и бележење ученикових активности током наставе, непосредна комуникација између ученика и наставника, регистар за сваког ученика (мапа напредовања) итд. Резултати формативног вредновања на крају наставног циклуса треба да буду исказани и сумативно – бројчаном оценом. Оваква оцена има смисла ако су у њој садржана сва постигнућа ученика, редовно праћена, објективно и професионално бележена. Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања, праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад. Све што се покаже добро и корисно наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а све што се покаже недовољно ефикасно и ефективно, требало би унапредити.

ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Циљ учења Енглеског језика је да ученик усвајањем функционалних знања о језичком систему и култури и унапређивањем стратегија учења страног језика развије комуникативну компетенцију, оспособи се за писмену и усмену комуникацију, интеркултурално разумевање и професионални развој.
Разред: **Први**

Недељни фонд часова: **2 часа**
Уводна напомена: За сваку језичку активност, односно компетенцију, у табеларном делу програма, наведен је најпре најопштији исход (истакнут курзивом).

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**Језичка активност/компетенција** и кључни појмови садржаја програма
реципира, разуме и интерпретира смисао и значење усмених исказа и порука у ситуацијама у којима учествује уживо или путем медија (аудио или аудио- визуелних снимака), с једним или више говорника, уз ограничени степен лакоће и тачности, у зависности од: а) начина изговора (стандардни говор примерене јасноће, без дијалекатских обележја и особености или идиоматске маркираности), б) ритма и брзине говора (спорији говор, дуже и адекватне паузе између изговорних целина, уз одговарајући број понављања, а у случају говора уживо и уз додатна појашњења или преформулацију), в) општих услова комуникације (без ометајућих шумова и позадинских звукова), г) уз помоћ визуелних елемената, невербалних и паравербалних сигнала; разуме главну тему и ограничени број најважнијих појединости дијалога и разговора у којима учествује двоје или неколико говорника, уколико је реч о уобичајеној, предвидивој, свакодневној размени информација и мишљења, на познате, блиске и узрасно релевантне теме, уз употребу једноставних стандарднојезичких елемената и спорог ритма, без отежавајућих позадинских шумова и преклапања исказа саговорника. разуме главну тему и понеку битну појединост монолошких излагања о блиским, уобичајеним, познатим и увежбаваним, образовно и узрасно релевантним темама, уколико се користи стандардни језик, уз претходну припрему и визуелну подршку (путем компјутерске	**РАЗУМЕВАЊЕ ГОВОРА** разумевање говора; разумевање монолошких излагања; разумевање разговора (дијалога и дискусија) између других лица; разумевање као саставни део интеракције у којој се активно учествује; разумевање у циљу извршавања инструкција; комуникативна ситуација; монолошко и дијалошко излагање; стандардни језик; изговор; информативни и медијски прилози (аудио и аудио-видео записи; радио, телевизија, интернет); размена информација; култура и уметност; ИКТ;

презентације, слика, илустрација и графикона, приказивања артефаката/предмета и сл.) и већи број понављања; разуме и углавном исправно извршава једноставна упутства и савете за уигране и блиске свакодневне активности (нпр. за коришћење апарата, оријентацију у простору, правац кретања итд.) и поступа у складу са објавама (нпр. на јавним местима, путем разгласа), које обухватају појединачан поступак или кратак низ једноставних корака, у приватним, јавним и образовно релевантним комуникативним ситуацијама, а исказане су једноставним језичким средствима и стандарднојезичком артикулацијом, без ометања позадинским шумовима, уз одговарајући број понављања. разуме главну тему и понеку упадљиву појединост информативних прилога (вести, кратких репортажних прилога, интервјуа, временских прогноза, реклама) о блиским, познатим и увежбаваним, приватно, друштвено, образовно и узрасно релевантним темама, у којима се користи стандардни говор и једноставна језичка средства, уз одговарајућу претходну припрему; разуме кратке информативне исказе у свакодневној комуникацији који садрже фреквентне и увежбаване речи, као и једноставне структуре (основне информације о особама, породици, школи, ближем окружењу); разуме главну тему и понеки упадљиви и предвидиви детаљ у кратким аудио- визуелним формама (филмовима, документарним прилозима, видео-спотовима, блоговима итд.), у којима се једноставним језичким средствима обрађују блиске, познате, приватно, друштвено, образовно и узрасно примерене теме, уз ослонац на визуелне и звучне пропратне елементе садржаја и већи број понављања; разуме главну тему и неколико најважнијих појединости у текстовима савремене музике, у складу са интересовањима, уз поновљена слушања и претходну детаљнију тематско-лексичку припрему;	

разуме и интерпретира смисао и значење писаног текста, примењујући различите стратегије читања које омогућавају: а) сналажење и оријентисање у једноставним текстовима који спадају у шири спектар интересовања, са циљем процењивања релевантности текста за читаоца и утврђивања начина за његово даље читање (оријентационо читање); б) усмеравање пажње на релевантне краће целине и појединачне делове (селективно читање); в) откривање значења непознатих речи на основу познатог контекста (извођење закључака, инферирање); разуме општи садржај и важне појединости краћих текстова о конкретним темама везаним за лична интересовања; разуме општи садржај и важне појединости једноставних аутентичних и адаптираних краћих текстова у вези са блиским, познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; разуме општи садржај и понеку битну појединост једноставних нефикционалних (примењених и употребних) текстова у различитим медијским формама (интернет текстове информативног карактера, форуме, прилоге на друштвеним мрежама итд.) уз одговарајућу припрему; разуме кратке најједноставније савремене књижевне текстове и/или њихове адаптиране верзије примерене узрасту, које чита из забаве и естетског задовољства, по сопственом избору, уз поновљено читање и претходну припрему; наслућује основни садржај и идентификује најважније информације у једноставним извештајима, табелама, статистикама и другим релевантним изворима у вези са блиским, познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; разуме општи садржај једноставних обавештења, упутстава, упозорења и других релевантних извора у вези с блиским, познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; разуме основни смисао и главне информације једноставних текстова на блиске и увежбаване теме у којима се износе лични ставови; разуме једноставне поруке и описе догађаја, намера,	**РАЗУМЕВАЊЕ ПРОЧИТАНОГ ТЕКСТА** разумевање прочитаног текста; аутентични и адаптирани текстови; врсте текстова; издвајање поруке и суштинских информација; процењивање релевантности текста; усмеравање пажње на појединачне делове текста; препознавање основне аргументације; непознате речи; ИКТ;

осећања и интересовања из преписке приватног карактера; планира и когнитивно обрађује садржај поруке коју ће репродуковати и/или саопштити у монолошком излагању, остварује интеракцију са једним или више саговорника у складу са сопственом комуникативном намером и са степеном формалности говорне ситуације, примењујући а) језичка средства са одређеним степеном тачности и адекватности; б) интонацију, ритам и висину гласа; в) невербална средства; користи циљни језик као језик комуникације у учионици; говори делимично самостално и уз активнију подршку саговорника о блиским, познатим и увежбаваним темама из домена личног интересовања и образовног контекста;	
описује укратко блиске и познате особе, активности и догађаје из домена личног интересовања и образовног контекста;именује главну тему и износи основне информације из писаних, аудио и аудио- визуелних извора; учествује у кратком дијалогу и размењује основне информације у вези са својим окружењем и свакодневним ситуацијама; учествује у кратком дијалогу и износи најједноставније предлоге и инструкције; реагује вербално и/или невербално на захтеве, честитке, позиве и извињења саговорника; излаже пред публиком, најједноставнијим језичким средствима, унапред припремљену презентацију на блиске, познате и увежбаване теме из области личног интересовања и образовног контекста уз помоћ визуелног подстицаја; описује и тумачи илустрације, табеле, слике и графиконе примењујући унапред увежбана најједноставнија језичка средства; интерпретира на креативан начин тематски и језички прилагођене песме, рецитације и скечеве;	**УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ** усмено изражавање; неформални разговор; формална дискусија; функционална комуникација; интервјуисање; артикулација и интонација; монолошко излагање; дијалог; презентација; компензационе стратегије у комуникацији;

планира, скицира и обликује писани текст у областима општег и креативног писања, у традиционалној и дигитално подржаној форми, и уз ограничени степен лакоће и тачности примењује: а) основне принципе организације и самопровере текста, у складу са његовим типом и степеном формалности; б) једноставније кохезионе елементе; в) језичка средства (лексичка, граматичка, правописна); пише најједноставније текстове према моделу и смерницама (уз помоћ визуелних елемената – илустрација, табела, слика, графикона и детаљних упутстава) користећи најфреквентније кохезионе елементе о блиским темама из свог окружења и подручја интересовања; резимира на конвенционални начин прочитани текст или медијски приказ о познатим и блиским темама из приватног, јавног и образовног домена користећи једноставна језичка средства уз ограничену тачност; описује утиске и осећања, износи мишљење, истиче предности и мане неке појаве или поступка користећи најједноставнија језичка средства уз употребу основних дигиталних алата; пише кратке текстове дескриптивног карактера на једноставан и конвенционалан начин у оквиру креативног писања (описују људе, појаве и предмете из непосредног окружења, домена личног интересовања и искуства); пише кратке текстове наративног карактера у оквиру креативног писања уз претходну припрему и помоћ евентуалне визуелне презентације (даје једноставна објашњења о дешавањима у садашњости, прошлости и будућности, на познате и блиске теме у вези са личним искуством); пише краће белешке и кратке коментаре у сврху подсећања користећи најједоставнија језичка средства; пише поруке (попут имејлова, смс порука, прилога на форумима и сл.) у којима тражи или преноси једноставне и главне информације о блиским и познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; учествује у најједноставнијој онлајн интеракцији уз детаљнију припрему, користећи дигиталне и писане алате	**ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ** писмено изражавање; врсте текстова; опште и креативно писање; описивање; нарација; резимирање; аргументација; критичко мишљење; писана интеракција; стратегије планирања писаног излагања и саопштавања; компензационе стратегије у комуникацији; дигитални и традиционални алати; кохезија и кохеренција; имејлови, СМС поруке, друштвене мреже, форуми; колаборативне писане активности; стандардне формуле писаног изражавања; лексика и комуникативне функције; ИКТ;

(речнике и сличне ресурсе), као и претходну подршку ради контроле исправности језичких средстава и преношења основног садржаја; учествује у преписци тражећи и преносећи једноставне и суштинске информације и објашњења, уз коришћење стандардних, устаљених, најједноставнијих језичких средстава; пише најједноставније текстове према моделу за описивање и интерпретацију илустрација, табела, слика, графикона; пише неформална и формална писма, имејлове, позивнице и сл. користећи устаљене и увежбане изразе за одбијање/прихватање позива, извињења и сл.; попуњава различите формуларе, упитнике, обрасце и сличне документе, једноставне структуре у приватном, јавном и образовном домену;	
користи циљни језик у различитим видовима аутентичне комуникације, примењујући на креативан начин ограничена знања из различитих језика, и идентификује, анализира и пореди појаве и процесе у контексту властите културе и култура заједница чији језик учи, уз примену традиционалних и савремених видова комуникације; препознаје и разуме, у оквиру свог интересовања, знања и искуства, основна правила понашања, свакодневне навике, сличности и разлике у култури своје земље и заједница чији језик учи, у контексту честих, свакодневних ситуација из приватног, јавног и образовног домена; идентификује и разуме најфреквентнија паравербална и невербална средства комуникације (гестове, мимику, емотиконе и сл.) у циљном и матерњем језику; препознаје најчешће стереотипе у вези са својом културом и културама заједница циљног језика; познаје поједине кључне историјске и савремене догађаје и личности из култура циљног језика и разуме њихов значај за формирање културног идентитета; познаје географску заступљеност циљног језика у регионалном и глобалном контексту; познаје најважније одлике и животне услове већих регија у којима се користи циљни језик;	**СОЦИОКУЛТУРНА И ИНТЕРКУЛТУРНА КОМПЕТЕНЦИЈА** интеркултурност; истраживање и рефлексија; заступљеност циљног језика; положај циљног језика у глобалном контексту; природне, друштвене и културне одлике регија и држава у којима се страни језик користи као већински; ИКТ; правила понашања; културне вредности; стереотипи; стилови у комуникацији на страном језику; компензационе стратегије у комуникацији; паравербална и невербална комуникација; аутентична комуникација; језичка варијабилност;

уочава поједине основне разлике између најфреквентнијих варијетета циљног језика који зависе од географских, друштвених и контекстуалних фактора;	
преноси поруку са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи, додајући, по потреби, објашњења и обавештења, писмено и усмено, користећи одговарајуће компензационе стратегије ради превазилажења тешкоћа у комуникацији (на пример уз опис, парафразу, превод и сл.); препричава, резимира и преноси, са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи, основни садржај кратког текста, аудио или аудио-визуелног записа и кратке интеракције, уз помоћ речника; посредује у једноставној и краткој неформалној усменој интеракцији уз уважавање општих разлика у културним вредностима.	**МЕДИЈАЦИЈА** стратегије преношења поруке са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи; посредовање у усменој и писаној комуникацији на опште и стручне теме; компензационе стратегије у комуникацији; културно посредовање.

ЈЕЗИЧКИ САДРЖАЈИ
Именице
Бројиве и небројиве именице Множина именица Саксонски генитив
Члан
Одређени и неодређени члан Изостављање члана **Заменице**
Личне заменице Упитне заменице Показне заменице Присвојне заменице Неодређене заменице
Сложене заменице са *some-, any-, no-*
Кванитификатори (*some, any, much, many, a great deal of, plenty of; few, a few, little, a little*)
Бројеви
Основни и редни
Придеви и прилози
Грађење, врсте, место у реченици Поређење придева
Грађење речи Префикси и суфикси **Глаголи**
Глаголи *BE, HAVE* Глаголи стања и акције Глаголска времена:
Present Simple Present Continuous Past Simple
Past Continuous Present Perfect Simple
Future forms (Future Simple, be going to, Present Continuous)
Императив

Модални глаголи (*can, could, may*) **Пасивни глаголски облици** Пасивне конструкције (рецептивно): *Present Simple Passive*
Past Simple Passive
Предлози
Време, место и кретање
Реченица
Ред речи у реченици
Питања (*WH questions, Yes/No questions, Question Tags*) Временске, намерне, допусне реченице
Погодбене реченице: *Zero Conditional, First Conditional*

Разред: **Други**

Недељни фонд часова: **2 часа**

Уводна напомена: За сваку језичку активност, односно компетенцију, у табеларном делу програма, наведен је најпре најопштији исход (истакнут курзивом).

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**Језичка активност/компетенција** и кључни појмови садржаја програма
реципира, разуме и интерпретира смисао и значење усмених исказа и порука у ситуацијама у којима учествује уживо или путем медија (аудио или аудио- визуелних снимака), с једним или више говорника, уз ограничени степен лакоће и тачности, у зависности од: а) начина изговора (стандардни говор примерене јасноће, без дијалекатских обележја и особености или идиоматске маркираности), б) ритма и брзине говора (спорији говор, дуже и адекватне паузе између изговорних целина, уз одговарајући број понављања, а у случају говора уживо и уз додатна појашњења или преформулацију), в) општих услова комуникације (без ометајућих шумова и позадинских звукова), г) уз помоћ визуелних елемената, невербалних и паравербалних сигнала; разуме општи садржај и понеку упадљиву појединост дијалога и разговора у којима учествује двоје или више говорника, уколико је реч о уобичајеној и предвидивој размени информација, мишљења, слагања или неслагања саговорника, и то на познате и блиске теме	**РАЗУМЕВАЊЕ ГОВОРА** разумевање говора; разумевање монолошких излагања; разумевање разговора (дијалога и дискусија) између других лица; разумевање као саставни део интеракције у којој се активно учествује; разумевање у циљу извршавања инструкција; комуникативна ситуација; монолошко и дијалошко излагање; стандардни језик; изговор; информативни и медијски прилози (аудио и аудио-видео записи; радио, телевизија, интернет); размена информација; култура и уметност; ИКТ;
из свакодневног живота, уз употребу стандарднојезичких елемената и спорог ритма. разуме општи садржај и важније појединости монолошких излагања о блиским, познатим и увежбаваним, приватно, друштвено, образовно и узрасно релевантним темама, уколико се користи стандардни језик, уз евентуалну визуелну подршку (путем компјутерске презентације,	

слика, илустрација и графикона, приказивања артефаката/предмета и сл.) и уз понављање; разуме и извршава једноставна упутства, савете и налоге за уигране свакодневне активности (нпр. за коришћење апарата, лекова и помагала, оријентацију у простору, правац кретања, припрему хране итд.) и поступа у складу са објавама (нпр. на јавним местима, путем разгласа), које обухватају појединачан поступак или кратак низ једноставних корака, у приватним, јавним и образовно релевантним комуникативним ситуацијама, а исказане су стандарднојезичком артикулацијом, без ометања позадинским шумовима, уз потребна понављања; разуме општи смисао и понеку упадљиву појединост информативних прилога (вести, кратких репортажних прилога, интервјуа, временских прогноза, реклама) о блиским, познатим и увежбаваним, друштвено, образовно и узрасно релевантним темама, у којима се користи стандардни говор; разуме краће информативне исказе у свакодневној комуникацији који садрже фреквентније речи и једноставније структуре (информације о особама, послу, породици, куповини, школи, ближем окружењу, преко разгласа, на улици, на шалтеру); разуме општу тему и понеки упадљиви и предвидиви детаљ у кратким наративним и дескриптивним аудио или аудио-визуелним формама (кратким филмовима, документарним прилозима, видео-спотовима, блоговима итд.), у којима се једноставнијим језичким средствима обрађују блиске, познате, друштвено, образовно и узрасно примерене теме, уз ослонац на визуелне и звучне пропратне елементе садржаја и одговарајући број понављања; разуме тематику и неколико најважнијих појединости у текстовима савремене музике, у складу са интересовањима, уз поновљена слушања и одговарајућу тематско- лексичку припрему;	

разуме и интерпретира смисао и значење писаног текста, примењујући различите стратегије читања које омогућавају: а) сналажење и оријентисање у једноставним текстовима који спадају у шири спектар интересовања, са циљем процењивања релевантности текста за читаоца и утврђивања начина за његово даље читање (оријентационо читање); б) усмеравање пажње на релевантне краће целине и појединачне делове (селективно читање); в) откривање значења непознатих речи на основу познатог контекста (извођење закључака, инферирање); разуме општи садржај и важне појединости краћих текстова у вези с темама везаним за лична интересовања; разуме општи садржај и важније појединости једноставнијих аутентичних и адаптираних краћих текстова у вези с познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; разуме општи садржај и важне појединости једноставних нефикционалних (примењених и употребних) текстова у различитим медијским формама (интернет текстове информативног карактера, форуме, прилоге на друштвеним мрежама итд.); разуме кратке једноставне савремене књижевне текстове и/или њихове адаптиране верзије примерене узрасту, које чита из забаве и естетског задовољства, по сопственом избору, уз поновљено читање; разуме основни садржај и издваја важне информације у једноставним извештајима, табелама, статистикама и другим релевантним изворима у вези са блиским, познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; разуме општи садржај обавештења, упутстава, упозорења и других релевантних извора у вези са блиским, познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; разуме основни смисао и главне информације једноставнијих текстова на блиске и увежбаване теме у којима се износе лични ставови и/или недвосмислени аргументи; разуме једноставну пословну и стручну кореспонденцију;	**РАЗУМЕВАЊЕ ПРОЧИТАНОГ ТЕКСТА** разумевање прочитаног текста; аутентични и адаптирани текстови; врсте текстова; издвајање поруке и суштинских информација; процењивање релевантности текста; усмеравање пажње на појединачне делове текста; препознавање основне аргументације; непознате речи; ИКТ;

разуме једноставне описе догађаја, намера, осећања и интересовања из преписке приватног карактера	
планира и когнитивно обрађује садржај поруке коју ће репродуковати и/или саопштити у монолошком излагању, остварује интеракцију са једним или више саговорника у складу са сопственом комуникативном намером и са степеном формалности говорне ситуације, примењујући а) језичка средства са одређеним степеном тачности и адекватности; б) интонацију, ритам и висину гласа; в) невербална средства; користи циљни језик као језик комуникације у учионици; говори углавном самостално и/или уз подршку саговорника о познатим и увежбаваним темама из домена личног интересовања и образовног контекста на претежно кохерентан начин; описује укратко и поједностављено догађаје и доживљаје и образлаже контекст; саопштава тему и најважније информације из писаних, аудио и аудио-визуелних извора; учествује у краћем дијалогу и размењује основне информације у вези са својим окружењем и свакодневним ситуацијама; учествује у краћем дијалогу и износи на једноставан начин своје предлоге, намере и одлуке; реагује углавном спонтано на захтеве, честитке, позиве и извињења саговорника; износи и на једноставан начин образлаже своје мишљење у вези са блиским и познатим темама; излаже пред публиком, на разумљив начин и једноставним језичким средствима, унапред припремљену презентацију	**УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ** усмено изражавање; неформални разговор; формална дискусија; функционална комуникација; интервјуисање; артикулација и интонација; монолошко излагање; дијалог; презентација; компензационе стратегије у комуникацији;

на познате и увежбаване теме из области личног интересовања, образовног и друштвеног контекста уз помоћ визуелног подстицаја; одговара на једноставна питања у вези са темом презентације; описује и тумачи илустрације, табеле, слике и графиконе примењујући унапред увежбана једноставна језичка средства; интерпретира на креативан начин тематски и језички прилагођене песме, рецитације и скечеве;	
планира, скицира и обликује писани текст у областима општег и креативног писања, у традиционалној и дигитално подржаној форми, и уз ограничени степен лакоће и тачности примењује: а) основне принципе организације и самопровере текста, у складу са његовим типом и степеном формалности; б) једноставније кохезионе елементе; в) језичка средства (лексичка, граматичка, правописна); пише текстове једноставне структуре према моделу и смерницама користећи најфреквентније кохезионе елементе о блиским темама из свог окружења и подручја интересовања; резимира на конвенционални начин прочитани текст или медијски приказ о познатим и блиским темама из приватног, јавног, образовног и стручног домена користећи једноставна језичка средства; описује утиске и осећања, износи мишљење, истиче предности и мане неке појаве или поступка користећи једноставна и основна језичка средства, по потреби уз употребу основних дигиталних алата; пише краће текстове дескриптивног карактера на конвенционалан начин у оквиру креативног писања (описује људе, појаве и предмете из непосредног окружења, домена личног интересовања и искуства); пише краће текстове наративног карактера у оквиру креативног писања уз претходну припрему (даје једноставна објашњења о дешавањима у садашњости, прошлости и будућности, на познате и блиске теме у вези	**ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ** писмено изражавање; врсте текстова; опште и креативно писање; описивање; нарација; резимирање; аргументација; критичко мишљење; писана интеракција; стратегије планирања писаног излагања и саопштавања; компензационе стратегије у комуникацији; дигитални и традиционални алати; кохезија и кохеренција; имејлови, СМС поруке, друштвене мреже, форуми; колаборативне писане активности; стандардне формуле писаног изражавања; лексика и комуникативне функције; ИКТ;

са личним искуством); пише краће белешке и кратке коментаре у сврху подсећања; пише једноставну белешку о неком догађају или обављеним активностима; пише поруке (попут имејлова, смс порука, прилога на форумима и сл.) у којима тражи или преноси једноставне информације о блиским и познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; учествује у једноставној онлајн интеракцији уз детаљнију припрему, користећи дигиталне и писане алате (речнике и сличне ресурсе), као и евентуалну претходну подршку ради контроле исправности језичких средстава; учествује у преписци тражећи и преносећи релевантне информације и објашњења, уз коришћење стандардних, устаљених и једноставних језичких средстава; пише једноставне текстове према моделу за описивање и интерпретацију илустрација, табела, слика, графикона; пише неформална и формална писма/имејлове/позивнице и сл. користећи устаљене и увежбане изразе за одбијање/прихватање позива, извињења и сл.; попуњава различите формуларе, упитнике, обрасце и сличне документе једноставне структуре у приватном, јавном, образовном и стручном домену;	
користи циљни језик у различитим видовима аутентичне комуникације, примењујући на креативан начин ограничена знања из различитих језика, и идентификује, анализира и пореди појаве и процесе у контексту властите културе и култура заједница чији језик учи, уз примену традиционалних и савремених видова комуникације; препознаје и разуме, у оквиру свог интересовања, знања и искуства, основна правила понашања, свакодневне навике, сличности и разлике у култури своје земље и заједница чији језик учи, у контексту уобичајених ситуација из приватног, јавног, образовног и професионалног домена; идентификује фреквентнија паравербална и невербална средства комуникације (гестове, мимику, емотиконе и сл.) у језицима које познаје и спорадично их користи у	**СОЦИОКУЛТУРНА И ИНТЕРКУЛТУРНА КОМПЕТЕНЦИЈА** интеркултурност; истраживање и рефлексија; заступљеност циљног језика; положај циљног језика у глобалном контексту; природне, друштвене и културне одлике регија и држава у којима се страни језик користи као већински; ИКТ; правила понашања; културне вредности; стереотипи; стилови у комуникацији на страном језику; компензационе стратегије у комуникацији;

комуникацији на циљном језику; препознаје најчешће стереотипе у вези са својом културом и културама заједница циљног језика и уочава примере могућег одступања од стереотипа; познаје поједине кључне историјске и савремене догађаје и личности из властите културе и култура заједница циљног језика, доводи их у везу и разуме њихов значај за формирање културних идентитета; познаје географску заступљеност и најважније сфере утицаја циљног језика у регионалном и глобалном контексту (нпр. заступљеност циљног језика у релевантним професијама, дисциплинама, културним активностима и сл.); познаје важније одлике и животне услове већих регија у којима се користи циљни језик; уочава карактеристичне разлике између најфреквентнијих варијетета циљног језика и разуме њихову условљеност ванјезичким факторима (као што су контекст употребе, узраст, регионални варијетети и сл.);	паравербална и невербална комуникација; аутентична комуникација; језичка варијабилност.
преноси поруку са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи, додајући, по потреби, објашњења и обавештења, писмено и усмено, користећи одговарајуће компензационе стратегије ради превазилажења тешкоћа у комуникацији (на пример уз опис, парафразу, превод и сл.); препричава, резимира и преноси, са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи, основни садржај и понеку битну појединост краћег текста, аудио или аудио-визуелног записа и краће интеракције, уз помоћ речника; посредује у једноставној неформалној усменој интеракцији уз уважавање општих разлика у културним вредностима.	**МЕДИЈАЦИЈА** стратегије преношења поруке са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи; посредовање у усменој и писаној комуникацији на опште и стручне теме; компензационе стратегије у комуникацији; културно посредовање.

ЈЕЗИЧКИ САДРЖАЈИ
Именице
Именице у функцији придева Изражавање припадности **Члан** (проширивање опсега) Одређени и неодређени члан Изостављање члана **Заменице и детерминатори** Повратне заменице
Односне заменице
Both, all, either, neither
Придеви и прилози (проширивање опсега) Грађење, врсте, место у реченици Поређење придева и прилога
Бројеви (проширивање опсега)
Везници
Повезивање елемената исте важности: *for, and, nor, but, or, yet, so*
Грађење речи
Префикси и суфикси (проширивање опсега)
Глаголи
Глаголска времена (проширивање опсега):
Present Simple/Continuous Past Simple/Continuous
Present Perfect Simple/Continuous Past Perfect Simple
Future forms (Future Simple, be going to, Present Continuous)
Модални глаголи (*may/might, should, would, must/have to, mustn't, needn't*)
Пасивни глаголски облици
Пасивне конструкције:
Present Simple Passive Past Simple Passive Future Simple Passive Present Perfect Passive **Предлози**
Време, место и кретање (проширивање опсега)
Предлози после именица (нпр. *reason for, difference between, example of*) Предлози после глагола (нпр. *talk to, look at, agree with*)
Предлози после придева (нпр. *afraid of, keen on, allergic to*) Предлози у изразима (нпр. *by chance, for ages, in trouble*) **Фразални глаголи** (нпр. *go on, turn on/off, turn up/down*) **Реченица**
Ред речи у реченици (позиција придева за учесталост, начин, место и време; позиција директног и индиректног објекта) Питања (директна и индиректна)
Узрочне реченице Односне реченице
Погодбене реченице: *Second Conditional*
Неуправни говор (без слагања времена)

Разред: **Трећи**

Недељни фонд часова: **2 часа**

Уводна напомена: За сваку језичку активност, односно компетенцију, у табеларном делу програма, наведен је најпре најопштији исход (истакнут курзивом).

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**Језичка активност/компетенција** и кључни појмови садржаја програма
разуме и извршава једноставна упутства, савете и налоге за уобичајене свакодневне и једноставне техничке и физичке активности (нпр. за коришћење апарата, лекова и помагала, оријентацију у простору, правац кретања, примену правила у спорту или друштвеним играма, праћење рецепата за припрему хране итд.) и поступа у складу са објавама (нпр. на јавним местима, путем разгласа), које обухватају појединачан поступак или краћи низ једноставних корака, у приватним, јавним и образовно релевантним комуникативним ситуацијама, а исказане су стандарднојезичком артикулацијом, уз минимално ометање позадинским шумовима и уз евентуална понављања; разуме општи смисао и важне појединости информативних прилога (вести, краћих репортажних прилога, интервјуа и анкета, временских прогноза, реклама) из различитих медија о познатим, друштвено, образовно и узрасно релевантним темама, у којима се користи стандардни говор; разуме битне елементе садржаја и понеки упадљиви детаљ у кратким наративним и дескриптивним аудио или аудио-визуелним формама (кратким филмовима, документарним прилозима, видео-спотовима, блоговима итд.), у којима се обрађују познате, друштвено, образовно и узрасно примерене теме, уз ослонац на визуелне и звучне пропратне елементе садржаја и одговарајући број понављања; разуме општи садржај и најважније тематски повезане појединости у текстовима савремене музике различитих жанрова, у складу са интересовањима, уз поновљена слушања и одговарајућу припрему;	**РАЗУМЕВАЊЕ ГОВОРА** разумевање говора; разумевање монолошких излагања; разумевање разговора (дијалога и дискусија) између других лица; разумевање као саставни део интеракције у којој се активно учествује; разумевање у циљу извршавања инструкција; комуникативна ситуација; монолошко и дијалошко излагање; стандардни језик; изговор; информативни и медијски прилози (аудио и аудио-видео записи; радио, телевизија, интернет); размена информација; култура и уметност; ИКТ;

разуме и интерпретира смисао и значење писаног текста, примењујући различите стратегије читања које омогућавају: а) сналажење и оријентисање у једноставним текстовима који спадају у шири спектар интересовања, са циљем процењивања релевантности текста за читаоца и утврђивања начина за његово даље читање (оријентационо читање); б) усмеравање пажње на релевантне краће целине и појединачне делове (селективно читање); в) откривање значења непознатих речи на основу познатог контекста (извођење закључака, инферирање); разуме општи садржај и важне појединости дужих текстова у вези с темама везаним за лична интересовања; разуме општи садржај и важне појединости аутентичних и адаптираних текстова у вези с познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; разуме општи садржај и важне појединости нефикционалних (примењених и употребних) текстова у различитим медијским формама (интернет текстове информативног карактера, форуме, прилоге на друштвеним мрежама итд.); разуме једноставније краће савремене књижевне текстове примерене узрасту, које чита из забаве и естетског задовољства, по сопственом избору; разуме основни садржај и важније детаље у једноставнијим извештајима, табелама, статистикама и другим релевантним изворима у вези с познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; разуме општи садржај и допунске информације из обавештења, упутстава, упозорења и других релевантних извора у вези с познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; разуме основни смисао и главне информације текстова на блиске и увежбаване теме у којима се износе лични ставови или аргументују гледишта и препознаје важне ауторове закључке; разуме једноставнију пословну и стручну кореспонденцију; разуме једноставније описе догађаја, намера, осећања и интересовања из преписке приватног карактера;	**РАЗУМЕВАЊЕ ПРОЧИТАНОГ ТЕКСТА** разумевање прочитаног текста; аутентични и адаптирани текстови; врсте текстова; издвајање поруке и суштинских информација; процењивање релевантности текста; усмеравање пажње на појединачне делове текста; препознавање основне аргументације; непознате речи; ИКТ;

планира и когнитивно обрађује садржај поруке коју ће репродуковати и/или саопштити у монолошком излагању, остварује интеракцију са једним или више саговорника у складу са сопственом комуникативном намером и са степеном формалности говорне ситуације, примењујући а) језичка средства са одређеним степеном тачности и адекватности; б) интонацију, ритам и висину гласа; в) невербална средства; користи циљни језик као језик комуникације у учионици; говори углавном самостално и релативно спонтано о познатим и увежбаваним темама из домена личног интересовања и образовног контекста на углавном кохерентан начин; описује догађаје и доживљаје и укратко образлаже контекст; саопштава тему и важније информације из писаних, аудио или аудио-визуелних извора; учествује у дијалогу и размењује основне информације у вези са својим окружењем и свакодневним ситуацијама; учествује у дијалогу и износи и образлаже на једноставнији начин своје предлоге, намере, одлуке и поступке; износи и укратко образлаже своје мишљење у вези са блиским и познатим темама; излаже пред публиком, на разумљив начин и једноставнијим језичким средствима, унапред припремљену презентацију на познате и увежбаване теме из области личног интересовања, образовног и друштвеног контекста уз помоћ визуелног подстицаја; током и после презентације одговара на једноставнија питања у вези са темом; описује и тумачи илустрације, табеле, слике и графиконе примењујући унапред увежбана језичка средства; интерпретира на креативан начин тематски прилагођене песме, рецитације и скечеве;	**УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ** усмено изражавање; неформални разговор; формална дискусија; функционална комуникација; интервјуисање; артикулација и интонација; монолошко излагање; дијалог; презентација; компензационе стратегије у комуникацији;

планира, скицира и обликује писани текст у областима општег и креативног писања, у традиционалној и дигитално подржаној форми, и уз ограничени степен лакоће и тачности примењује: а) основне принципе организације и самопровере текста, у складу са његовим типом и степеном формалности; б) једноставније кохезионе елементе; в) језичка средства (лексичка, граматичка, правописна); пише текстове једноставне структуре користећи фреквентније кохезионе елементе о блиским темама из свог окружења и подручја интересовања; пише краће прегледе/сажетке прочитаног текста или медијског приказа о познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама користећи једноставна језичка средства; пише текстове дескриптивног карактера на конвенционалан начин у оквиру креативног писања (описује људе, појаве, утиске и осећања, износи мишљење, истиче предности и мане неке појаве или поступка користећи сложена језичка средства, по потреби уз употребу основних дигиталних алата); пише текстове наративног карактера у оквиру креативног писања о искуствима, плановима и очекивањима износећи ставове и аргументе служећи се једноставним језичким средствима, уз употребу релевантних дигиталних и традиционалних алата; пише белешке и кратке коментаре у сврху подсећања; пише једноставну белешку о неком догађају или обављеним активностима; пише поруке (попут имејлова, смс порука, прилога на форумима и сл.) у којима тражи или преноси једноставније информације о познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; учествује у онлајн интеракцији уз детаљнију припрему, користећи дигиталне и писане алате (речнике и сличне ресурсе), као и евентуалну претходну подршку ради контроле исправности језичких средстава; учествује у преписци тражећи и преносећи релевантне информације и објашњења, уз коришћење стандардних,	**ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ** писмено изражавање; врсте текстова; опште и креативно писање; описивање; нарација; резимирање; аргументација; критичко мишљење; писана интеракција; стратегије планирања писаног излагања и саопштавања; компензационе стратегије у комуникацији; дигитални и традиционални алати; кохезија и кохеренција; имејлови, СМС поруке, друштвене мреже, форуми; колаборативне писане активности; стандардне формуле писаног изражавања; лексика и комуникативне функције; ИКТ;

устаљених и једноставних језичких средстава; пише биографију и пријаву за стручну праксу или стипендију користећи обрасце једноставне структуре и реагује на добијене одговоре тражећи неопходне и додатне информације једноставним језичким средствима; пише једноставније текстове према моделу за описивање и интерпретацију илустрација, табела, слика, графикона; пише неформална и формална писма, имејлове, позивнице и сл. користећи устаљене и увежбане изразе за одбијање/прихватање позива, извињења и сл.; попуњава различите формуларе, упитнике, обрасце и сличне документе једноставне структуре у приватном, јавном, образовном и стручном домену; учествује у једноставним колаборативним писаним активностима (рад на заједничким документима попут Wiki, Google docs) у приватном, образовном и стручном домену, износећи своје ставове уз помоћ једноставних језичких средстава;	
користи циљни језик у различитим видовима аутентичне комуникације, примењујући на креативан начин ограничена знања из различитих језика, и идентификује, анализира и пореди појаве и процесе у контексту властите културе и култура заједница чији језик учи, уз примену традиционалних и савремених видова комуникације; препознаје и разуме, у оквиру свог интересовања, знања и искуства, основне облике примереног и непримереног понашања (у односу на категорије времена, простора и покрета, као нпр. тачност, лични простор, гестикулација итд.), сличности и разлике у култури своје земље и заједница чији језик учи, у контексту уобичајених ситуација из приватног, јавног, образовног и професионалног домена; идентификује фреквентнија паравербална и невербална средства комуникације (гестове, мимику, емотиконе и сл.) у језицима које познаје и углавном их прикладно користи у комуникацији на циљном језику; препознаје најчешће стереотипе у вези са својом културом	**СОЦИОКУЛТУРНА И ИНТЕРКУЛТУРНА КОМПЕТЕНЦИЈА** интеркултурност; истраживање и рефлексија; заступљеност циљног језика; положај циљног језика у глобалном контексту; природне, друштвене и културне одлике регија и држава у којима се страни језик користи као већински; ИКТ; правила понашања; културне вредности; стереотипи; стилови у комуникацији на страном језику; компензационе стратегије у комуникацији; паравербална и невербална комуникација; аутентична комуникација; језичка варијабилност;

и културама језика који учи и разуме њихов утицај на ставове појединца и друштва; познаје поједине важне историјске и савремене догађаје и личности из култура циљног језика и тумачи њихов значај у светским и националним оквирима; познаје и разуме положај циљног језика у регионалном и глобалном контексту, у доменима који се тичу личног и образовног интересовања; познаје важније одлике и животне услове већих регија у којима се користи циљни језик и разуме условљеност екосистема и друштвеног система; уочава карактеристичне разлике између најфреквентнијих варијетета циљног језика, разуме њихову условљеност ванјезичким факторима (као што су контекст употребе, узраст, регионални варијетети и сл.) и прилагођава им се у комуникацији са умереним успехом;	
преноси поруку са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи, додајући, по потреби, објашњења и обавештења, писмено и усмено, користећи одговарајуће компензационе стратегије ради превазилажења тешкоћа у комуникацији (на пример уз опис, парафразу, превод и сл.); препричава, резимира и преноси, са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи, садржај и битне појединости краћег текста, аудио или аудио-визуелног записа и краће интеракције, уз евентуалну помоћ речника; посредује у једноставнијој неформалној усменој интеракцији уз уважавање различитих културних вредности и углавном избегавајући двосмислености и нејасноће.	**МЕДИЈАЦИЈА** стратегије преношења поруке са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи; посредовање у усменој и писаној комуникацији на опште и стручне теме; компензационе стратегије у комуникацији; културно посредовање.

ЈЕЗИЧКИ САДРЖАЈИ

Именице

Множина именица (посебни случајеви, нпр. *pluralia tantum, singularia tantum,* збирне именице са глаголом у једнини и множини)

Члан (проширивање опсега) Одређени и неодређени члан Изостављање члана

Заменице и детерминатори (проширивање опсега)

Придеви и прилози

Придеви и прилози истог облика (нпр. *fast, early, late, hard*) Промена значења (нпр. *hard/hardly, near/nearly*)

Поређење придева и прилога (проширивање опсега)

Бројеви (проширивање опсега)
Везници
Везници у пару: *as...as, both...and, so...as, either...or, neither...nor, not...only, but...also, though...yet)*
Грађење речи
Префикси и суфикси (проширивање опсега)
Глаголи
Глаголска времена, актив и пасив (проширивање опсега) Герунд
Партиципи
Модални глаголи (облици за прошлост и будућност)
Предлози (проширивање опсега) **Фразални глаголи** (проширивање опсега) **Реченица**
Односне реченице (*defining/non-defining*) Погодбене реченице: *Third Conditional*
Неуправни говор са слагањем времена (рецептивно)
Разред: **Четврти**

Недељни фонд часова: **2 часа**
Уводна напомена: За сваку језичку активност, односно компетенцију, у табеларном делу програма, наведен је најпре најопштији исход (истакнут курзивом).

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	Језичка активност и кључни појмови садржаја програма
реципира, разуме и интерпретира смисао и значење усмених исказа и порука у ситуацијама у којима учествује уживо или путем медија (аудио или аудио-визуелних снимака), с једним или више говорника, уз ограничени степен лакоће и тачности, у зависности од: а) начина изговора (стандардни говор примерене јасноће, без дијалекатских обележја и особености или идиоматске маркираности), б) ритма и брзине говора (споријi говор, дуже и адекватне паузе између изговорних целина, уз одговарајући број понављања, а у случају говора уживо и уз додатна појашњења или преформулацију), в) општих услова комуникације (без ометајућих шумова и позадинских звукова), г) уз помоћ визуелних елемената, невербалних и паравербалних сигнала; разуме општи садржај и идентификује важније појединости дијалошких форми у којима учествује двоје или више говорника, уколико је реч о уобичајеној размени информација, мишљења и ставова, слагања или неслагања саговорника, и то на познате теме из свакодневног живота, уз употребу стандарднојезичких елемената и споријег ритма; разуме општи садржај, важније	**РАЗУМЕВАЊЕ ГОВОРА** разумевање говора; разумевање монолошких излагања; разумевање разговора (дијалога и дискусија) између других лица; разумевање као саставни део интеракције у којој се активно учествује; разумевање у циљу извршавања инструкција; комуникативна ситуација; монолошко и дијалошко излагање; стандардни језик; изговор; информативни и медијски прилози (аудио и аудио-видео записи; радио, телевизија, интернет); размена информација; култура и уметност; ИКТ.

појединости и понеки споредни или илустративни детаљ монолошких излагања о познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама, уколико се користи стандардни језик, уз евентуалну визуелну подршку (путем компјутерске презентације, слика, илустрација и графикона, приказивања артефаката/предмета и сл.); разуме и извршава једноставнија упутства, савете и налоге за различите свакодневне и једноставније техничке и физичке активности (нпр. за коришћење апарата, лекова и помагала, оријентацију у простору, правац кретања, примену правила у спорту или друштвеним играма, праћење рецепата за припрему хране итд.) и поступа у складу са објавама (нпр. на јавним местима, путем разгласа), које обухватају појединачан поступак или хронолошки јасно разлучен низ једноставнијих корака, у приватним, јавним и образовно релевантним комуникативним ситуацијама, а исказане су стандарднојезичком артикулацијом, уз минимално ометање позадинским шумовима. разуме општи смисао и важније појединости информативних прилога (вести, краћих репортажних прилога, интервјуа и анкета, временских прогноза, реклама) из различитих медија о познатим, друштвено, образовно, стручно и узрасно релевантним темама, у којима се користи стандардни говор; разуме битне елементе садржаја и појединачне упадљиве детаље у краћим наративним и дескриптивним аудио или аудио-визуелним формама (кратким филмовима, документарним прилозима, видео-спотовима, блоговима итд.), у којима се обрађују познате, друштвено, образовно, стручно и узрасно примерене теме, уз ослонац на визуелне и звучне пропратне елементе садржаја и одговарајући број понављања; разуме општи садржај и већину тематски повезаних појединости у текстовима савремене музике различитих жанрова, у складу са интересовањима, уз поновљена слушања и одговарајућу припрему;	

разуме и интерпретира смисао и значење писаног текста, примењујући различите стратегије читања које омогућавају: а) сналажење и оријентисање у једноставним текстовима који спадају у шири спектар интересовања, са циљем процењивања релевантности текста за читаоца и утврђивања начина за његово даље читање (оријентационо читање); б) усмеравање пажње на релевантне краће целине и појединачне делове (селективно читање); в) откривање значења непознатих речи на основу познатог контекста (извођење закључака, инферирање); разуме општи садржај и важније појединости дужих текстова у вези с темама везаним за лична интересовања; разуме општи садржај и важније појединости аутентичних и адаптираних дужих текстова у вези са познатим, друштвено, образовно и узрасно релевантним темама; разуме општи садржај и важније појединости нефикционалних (примењених и употребних) текстова у различитим медијским формама (интернет текстове информативног карактера, форуме, прилоге на друштвеним мрежама итд.); разуме једноставније савремене књижевне текстове примерене узрасту, које чита из забаве и естетског задовољства, по сопственом избору; разуме смисао и појединачне елементе шематских и статистичких приказа, графикона, уговора и других релевантних извора у вези с познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; разуме и извршава упутства, налоге, савете и обавештења у вези с познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; разуме основни смисао и главне информације текстова у којима се износе лични ставови или аргументују гледишта и препознаје важније ауторове закључке; разуме једноставнију личну, пословну и стручну кореспонденцију;	**РАЗУМЕВАЊЕ ПРОЧИТАНОГ ТЕКСТА** разумевање прочитаног текста; аутентични и адаптирани текстови; врсте текстова; издвајање поруке и суштинских информација; процењивање релевантности текста; усмеравање пажње на појединачне делове текста; препознавање основне аргументације; непознате речи; ИКТ.

планира и когнитивно обрађује садржај поруке коју ће репродуковати и/или саопштити у монолошком излагању, остварује интеракцију са једним или више саговорника у складу са сопственом комуникативном намером и са степеном формалности говорне ситуације, примењујући а) језичка средства са одређеним степеном тачности и адекватности; б) интонацију, ритам и висину гласа; в) невербална средства; користи циљни језик као језик комуникације у учионици; користи релативно спонтано и самостално циљни језик као језик комуникације у учионици; говори углавном самостално и спонтано о познатим темама из домена личног интересовања и образовног контекста на претежно кохерентан начин, примењујући познату лексичку грађу и језичке структуре; препричава неки догађај или дешавање и износи очекивања у вези са тим; укратко образлаже разлоге догађаја или дешавања; образлаже своје мишљење и реагује на мишљење других; излаже пред публиком, на разумљив начин, унапред припремљену презентацију на познате и одабране теме из области личног интересовања, образовног и друштвеног контекста уз помоћ визуелног подстицаја; током и после презентације одговара на питања у вези са темом и по потреби пружа додатна објашњења; описује и тумачи и упоређује илустрације, табеле, слике и графиконе примењујући сложенија језичка средства; учествује у дијалогу и размењује мишљења и информације у вези са својим окружењем и свакодневним ситуацијама; интерпретира на креативан начин тематски прилагођене песме, рецитације и скечеве;	**УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ** усмено изражавање; неформални разговор; формална дискусија; функционална комуникација; интервјуисање; артикулација и интонација; монолошко излагање; дијалог; презентација; компензационе стратегије у комуникацији.

планира, скицира и обликује писани текст у областима општег и креативног писања, у традиционалној и дигитално подржаној форми, и уз ограничени степен лакоће и тачности примењује: а) основне принципе организације и самопровере текста, у складу са његовим типом и степеном формалности; б) једноставније кохезионе елементе; в) језичка средства (лексичка, граматичка, правописна); пише кохерентне текстове о блиским темама из свог окружења и подручја интересовања; пише краће прегледе/сажетке прочитаног текста или медијског приказа о познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама користећи једноставнија језичка средства; пише текстове дескриптивног карактера на конвенционалан начин у оквиру креативног писања (описује људе, стварне и имагинарне појаве, утиске и осећања, износи мишљење, истиче предности и мане неке појаве или поступка користећи сложенија језичка средства); пише текстове наративног карактера у оквиру креативног писања о стварним и имагинарним искуствима, плановима и очекивања износећи ставове и аргументе служећи се једноставнијим језичким средствима, уз употребу релевантних дигиталних и традиционалних алата, према потреби; пише белешке и краће коментаре у сврху подсећања; пише поруке (попут имејлова, смс порука, прилога на форумима и сл.) у којима тражи или преноси релевантне информације о познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; учествује у онлајн интеракцији (у реалном времену или асинхроно) уз претходну припрему, користећи дигиталне и писане алате (речнике и сличне ресурсе) ради контроле исправности језичких средстава; учествује у преписци тражећи и преносећи релевантне информације и објашњења, уз коришћење стандардних, устаљених и једноставнијих језичких средстава; пише биографију и пријаву за посао, стручну праксу или	**ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ** писмено изражавање; врсте текстова; опште и креативно писање; описивање; нарација; резимирање; аргументација; критичко мишљење; писана интеракција; стратегије планирања писаног излагања и саопштавања; компензационе стратегије у комуникацији; дигитални и традиционални алати; кохезија и кохеренција; имејлови, СМС поруке, друштвене мреже, форуми; колаборативне писане активности; стандардне формуле писаног изражавања; лексика и комуникативне функције; ИКТ;

стипендију и одговара на пословни оглас тражећи неопходне и додатне релевантне информације једноставнијим језичким средствима; пише једноставније текстове према моделу, тумачи и описује илустрације, табеле, слике, графиконе, истичући релевантне детаље; пише текстове према моделу за описивање и интерпретацију илустрација, табела, слика, графикона; пише неформална и формална писма/имејлове/позивнице и сл. користећи устаљене изразе за одбијање/прихватање позива, извињења и сл.; попуњава различите формуларе, упитнике, обрасце и сличне документе, комплексније структуре у приватном, јавном, образовном и стручном домену; учествује у једноставним колаборативним писаним активностима (рад на заједничким документима попут Wiki, Google docs) у приватном, образовном и стручном домену, износећи своје ставове уз помоћ једноставнијих језичких средстава; пише извештај/записник о неком догађају или обављеним активностима;	

користи циљни језик у различитим видовима аутентичне комуникације, примењујући на креативан начин ограничена знања из различитих језика, и идентификује, анализира и пореди појаве и процесе у контексту властите културе и култура заједница чији језик учи, уз примену традиционалних и савремених видова комуникације; препознаје, разуме и углавном адекватно реагује на основне облике примереног и непримереног понашања (у односу на категорије времена, простора и покрета, као нпр. тачност, лични простор, гестикулација и сл.) у култури своје земље и заједница чији језик учи, у контексту очекиваних ситуација из приватног, јавног, образовног и професионалног домена; идентификује фреквентна паравербална и невербална средства комуникације (гестове, мимику, емотиконе и сл.) у језицима које познаје и углавном их прикладно користи у комуникацији на циљном језику; препознаје, анализира и критички преиспитује типичне стереотипе у вези са различитим доменима у властитој култури и културама заједница чије језике учи; познаје поједине историјске и/или савремене догађаје и личности из култура циљног језика, у оквиру личног и образовног интересовања, и тумачи њихов значај у светским и националним оквирима; разуме положај циљног језика у регионалном и глобалном контексту, у вези са активностима релевантним за лична, образовна и професионална интересовања; разуме међусобну условљеност природног и друштвеног окружења у заједницама култура циљног језика и улогу појединца у ширем друштвеном контексту; препознаје језичку варијабилност на различитим нивоима језичких (нпр. фонетских, правописних, лексичких) и ванјезичких особености (регистри, формална и неформална комуникација итд.) и углавном прикладно користи најфреквентније стилове и регистре;	**СОЦИОКУЛТУРНА И ИНТЕРКУЛТУРНА КОМПЕТЕНЦИЈА** интеркултурност; истраживање и рефлексија; заступљеност циљног језика; положај циљног језика у глобалном контексту; природне, друштвене и културне одлике регија и држава у којима се страни језик користи као већински; ИКТ; правила понашања; културне вредности; стереотипи; стилови у комуникацији на страном језику; компензационе стратегије у комуникацији; паравербална и невербална комуникација; аутентична комуникација; језичка варијабилност;

преноси поруку са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи, додајући, по потреби, објашњења и обавештења, писмено и усмено, користећи одговарајуће компензационе стратегије ради превазилажења тешкоћа у комуникацији (на пример уз опис, парафразу, превод и сл.); препричава, резимира и преноси, са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи, на структурисан начин садржај и битне појединости текстова, аудио и аудио-визуелних записа и интеракција опште и стручне природе, уз евентуалну помоћ речника; посредује у неформалној усменој интеракцији уз уважавање различитих културних вредности и избегавајући двосмислености и нејасноће.	**МЕДИЈАЦИЈА** стратегије преношења поруке са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи; посредовање у усменој и писаној комуникацији на опште и стручне теме; компензационе стратегије у комуникацији; културно посредовање.

Именице
ЈЕЗИЧКИ САДРЖАЈИ

КУЛТУРА И УМЕТНОСТ

(свет културе, уметности, знамените личности из света кул- туре и уметности, жене које су обележиле националну и светскуСложенице (нпр. *breakdown, software, passer-by*)
Множина именица (посебни случајеви – проширивање опсега)
Члан (проширивање опсега) Одређени и неодређени члан Изостављање члана **Везници**

Повезивање зависне реченице са главном (нпр. *when, that, while, because, although, though, since, after, as, if, until, as if, as though, so that, in order that*)
Грађење речи
Префикси и суфикси (проширивање опсега)
Глаголи
Глаголска времена (проширивање опсега)

Наративна глаголска времена (*Past Simple/Continuous, Past Perfect Simple/Continuous, Used to/Would* за уобичајене радње у прошлости)
Употреба герунда и инфинитива

Спекулисање о прошлости (нпр. *must have/could have/can't have/should have*)
Предлози (проширивање опсега) **Фразални глаголи** (проширивање опсега) **Реченица**
Неуправни говор (са слагањем времена)

Пасивне конструкције са дуплим објектом (*He is said to be… It is said that he is…*)
ТЕМАТСКЕ ОБЛАСТИ

Напомена: Тематске области за све језике се прожимају и обрађују у сва четири разреда средње стручне школе – у сваком наредном разреду обнавља се, а затим проширује фонд лингви- стичких знања, навика и умења и екстралингвистичких представа везаних за конкретну тему. Теме се бирају у складу са интересо-вањима ученика, њиховим потребама и савременим токовима у настави страних језика, тако да свака тема представља одређени ситуацијски комплекс.
ОПШТЕ ТЕМЕ
ЧОВЕК И ДРУШТВО

(*свакодневни лични живот* – организација времена, послова, слободно време, празници, куповина, путовања, бонтон, животни простор, живот у граду и живот на селу, оријентација у просто- ру и сл.; *међуљудски односи* – вршњачки односи, односи према старијима, наставницима, солидарност, поштовање и разумевање различитости, толеранција, породица, пријатељство, љубав и сл.; *организација друштвених односа* – институције, омладинске и во- лонтерске организације, волонтерски и хуманитарни рад, помоћ старијима и немоћним, хуманитарне акције, пружање прве помоћи и сл.; *потрошачко друштво* – административне процедуре, услу- жне делатности – банка, пошта, туристичка агенција итд., конзу- меризам, рекламе и рекламне кампање, познати брендови и модне марке; *људи* – волонтери, културни активизам, обични људи-херо- ји, занимљиве животне приче и сл.; *догађаји* – интересантне жи- вотне приче и догађаји)

ОБРАЗОВАЊЕ И ПОСАО

(образовање као појам, образовни системи, образовање за све, размена ученика, професионални развој, напредовање, це- ложивотно учење, писање биографије (*CV*), пракса младих, при- преме за будуће занимање, образовање за све, свет рада, послови, услови запошљавања, савремене миграције, пословни односи, улоге и одговорности, пословна хијерархија, радни простор, пла- нирање и организовање посла, начини решавања проблема, пре- дузетништво, свет бизниса, млади предузетници, пословне идеје, бизнис план, бизнис модел, конкуренција, пословни успеси, развој каријере, биографије успешних и сл.)

културу и уметност, награде за достигнућа у различитим областима културе и уметности, живот и дела славних људи из света културе и уметности, књижевност, визуелне уметности, позориште, музика, филм, очување материјалне и нематеријалне културне баштине, ло- калне и међународне акције/организације за очување традиције и заштиту културно-историјских споменика и места и сл.)

НАУКА И ТЕХНИКА

(свет науке, знамените личности из света науке и технике, до- принос жена у области науке и технике, научна достигнућа, награ- де за достигнућа у различитим областима науке и технике, живот и дела славних људи из света науке и технике, развој/распрострање- ност/примена/корист/негативне стране модерне технологије и сл.)

ПРИРОДА И ЕКОЛОГИЈА

(живи свет и заштита човекове околине, очување биљног и животињског света, глобално загревање, климатске промене, об- новљиви извори енергије, природни феномени, животињске врсте у опасности од изумирања, организације/покрети за заштиту жи- вотиња, утицај човека на животну средину, рециклажа и сл.)

МЕДИЈИ И КОМУНИКАЦИЈА

(савремени и традиционални медији, дигитални свет и савре- мени облици комуникације и информисања, тражење и провера информација, критичко читање, презентовање пројеката и резулта- та истраживања, модерна средства комуникације, медијска култу- ра, манипулације у медијима и дезинформације, утицај медија на свакодневни приватни и професионални живот и сл.)

ЖИВОТНИ СТИЛ И ЗДРАВЉЕ

(*здравље* – психичко и физичко здравље савременог човека; *исхрана* – навике у исхрани, карактеристична јела и пића у земља- ма света, области гастрономије и ресторатерства, исхрана и здра- вље; *спорт* – спортови, спортске манифестације, позната спортска такмичења, познате личности из света спорта, толеранција, фер- плеј, историјат спортских догађаја, савремени спортски догађаји, млади и спорт)

СРБИЈА И СВЕТ

(*Србија* – моја домовина: традиција, обичаји, празници, исто-ријски догађаји, географски подаци, становништво, туристичке атракције, религија; *свет* – заједнички живот народа, људи, јези- ци, региони и земље у којима се говори циљни језик, познати гра- дови, знаменитости и сл.; *културна, образовна, професионална и научна сарадња*)

СТРУЧНЕ ТЕМЕ

Основне стручне теме и терминологија

Основе пословне комуникације и кореспонденције Напомена: Стручне теме треба распоредити по разредима тако да буду у корелацији са садржајима који се обрађују из струч- них предмета.

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ

Представљање себе и других

Поздрављање (приликом сусрета и растанка; формално, не- формално, регионално специфично)

Идентификација и именовање особа, објеката, радног про- стора, боја, бројева итд.

Давање једноставних упутстава и команди Изражавање молби и захвалности Изражавање извињења
Изражавање потврде и негирање Изражавање допадања и недопадања Изражавање индиферентног става Изражавање физичких сензација и потреба
Исказивање просторних и временских односа Давање и тражење информација и обавештења Описивање и упоређивање лица и предмета
Описивање догађаја у садашњости, прошлости и будућности Изрицање забране и реаговање на забрану
Изражавање припадања и поседовања Скретање пажње
Тражење мишљења и изражавање слагања и неслагања Тражење и давање дозволе
Исказивање честитки Изражавање жаљења Изражавање похвала Исказивање препоруке
Изражавање хитности и обавезности Исказивање сумње, несигурности и бојазни

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Савремена настава страних језика претпоставља остварива- ње исхода уз појачану мисаону активност ученика, као и пошто- вање и уважавање дидактичких принципа у чијем фокусу је развој комуникативних компетенција на страном језику. Поред тога, циљ наставе је и да допринесе развоју стваралачког и истраживачког духа који ће омогућити ученицима да развијају знања, вредности и функционалне вештине у даљем образовању, професионалном раду и свакодневном животу; формирају вредносне ставове; буду оспособљени за живот у мултикултурном друштву; овладају оп- штим и међупредметним компетенцијама, релевантним за активно учешће у заједници и целоживотно учење.

Један од кључних елемената комуникативне наставе страних језика је и комуникативно-интерактивна парадигма која укључује усвајање језичког садржаја кроз циљано и осмишљено учествова- ње у друштвеном чину и поимање програма наставе и учења као динамичне, заједнички припремљене и ажуриране листе задатака и активности.

Приликом планирања неопходно је руководити се очекива- ним резултатима учења, јер су они дефинисани тако да је природна веза са стандардима, општим и међупредметним компетенцијама јасна и лако уочљива. Планирању се може приступити аналитич- ки и синтетички. Аналитичка метода подразумева рашчлањавање програма до нивоа наставних јединица које се затим распоређују у плану за одређени временски период. Синтетичка метода препо- ручује обрађивање наставне грађе по ширим целинама. Да би пла- нирање (глобално, оперативно, лекцијско) било функционално и квалитетно, треба водити рачуна о предвиђеном годишњем фонду часова, контексту у коме се реализује настава и образовним захте- вима средње стручне школе.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА ПРЕПОРУКЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ НАСТАВЕ

Језичка знања се развијају активним учешћем у комуникатив- ном чину због чега наставне активности увек полазе од специфич- не комуникативне функције (в. одељак Комуникативне функције).

Окосницу часа чине задаци који подразумевају употребу је- зика у активностима усмене и писане рецепције, продукције и/или интеракције, односно у комбинацији различитих комуникативних активности (по узору на аутентичну комуникацију); очекивано је да се на истом часу комбинују различите комуникативне активно- сти (в. одељак Исходи).

Програм наставе и учења чини динамичну, заједнички при- премљену и ажурирану листу задатака и активности које се при- лагођавају потребама ученика и образовног контекста. Различите наставне и ваннаставне активности, као што су мини-дијалози, дискусије, дебате, симулације, игре улога, индивидуално и кола- боративно писање, презентације, израда, спровођење и заједнич- ка евалуација пројеката, анализа језичких садржаја и многе дру- ге, сврсисходно су интегрисане у наставни процес у циљу развоја специфичних предметних и међупредметних компетенција.

Продуктивне вештине треба посматрати са аспекта функци- оналне примене која обезбеђује ученицима усвајање и овладава- ње стратегијама и језичким структурама усклађеним са реалним животним контекстима и захтевима и потребама струке. То подразумева писање порука, имејлова у оквиру пословне комуникације (поруџбенице, рекламације, захтеви, молбе итд.) и вођење усмене комуникације која омогућава споразумевање било у директном контакту са саговорником или на даљину.

ЛЕКСИКА

Неопходно је да стручна тематика која се обрађује на стра- ном језику прати исходе појединих стручних предмета и буде у ко- релацији са њима, а ученици се оспособљавају да прате одговара- јућу стручну литературу у циљу информисања, праћења иновација и достигнућа у области струке, усавршавања и напредовања.

Поред усвајања и проширивања опште лексике, посебна па- жња се посвећује стручним терминима специфичним за одређену професију и профил.

Усвајање и проширивање лексике трансверзалног је карак- тера и прожима се кроз све активности и развој комуникативних компетенција.

Речи се усвајају и проширују у контекстуализованим цели- нама, наставник подстиче усвајање и систематизацију лексичких знања различитим стратегијама (синонимија, антонимија, хипони- мија, хиперонимија, полисемија, творбе речи и сл.), асоцијацијама и сл.

УПУТСТВО ЗА ТУМАЧЕЊЕ ГРАМАТИЧКИХ САДРЖАЈА

Настава граматике, с наставом и усвајањем лексике и других аспеката страног језика, представља један од предуслова овладава- ња страним језиком. Усвајање граматике подразумева формирање граматичких појмова и граматичке структуре говора код ученика, изучавање граматичких појава, формирање навика и умења у обла- сти граматичке анализе и примене граматичких знања, као прилог изграђивању и унапређивању културе говора.

Граматичке појаве треба посматрати са функционалног аспек- та тј. од значења према средствима за његово изражавање (функ- ционални приступ). У процесу наставе страног језика у што већој мери треба укључивати оне граматичке категорије које су типичне и неопходне за свакодневни говор и комуникацију и потребе учени- ка у односу на образовни профил, односно квалификацију струке.

Граматичке категорије су разврстане у складу са Европским референтним оквиром за живе језике за сваки језички ниво (од нивоа А2.2 до нивоа Б1+) који подразумева прогресију језичких структура према комуникативним циљевима: од простијег ка сло- женијем и од рецептивног ка продуктивном. Сваки виши језички ниво подразумева граматичке садржаје претходних језичких ни- воа. Цикличним понављањем претходно усвојених елемената, надограђују се сложеније граматичке структуре. Треба тежити томе да се граматика усваја и рецептивно и продуктивно, кроз све видове говорних и писаних активности, на свим нивоима учења страног језика, у овом случају у свим типовима средњих стручних школа, према јасно утврђеним циљевима и задацима, стандардима и исходима наставе страних језика. Наставник има слободу да из- двоји граматичке структуре које ће циклично понављати у складу са постигнућима ученика, као и потребама наставног контекста. Главни циљ наставе страног језика јесте развијање комуникативне компетенције на одређеном језичком нивоу.

ОБЛИЦИ РАДА

Учење и настава се остварују применом различитих облика рада који подразумевају индивидуални рад, рад у пару, мањој гру- пи, плenуму. Препоручује се комбинација ових форми како би се подстакла динамика часа и да би се активности прилагодиле ра- зличитим стиловима учења.

У случају групног рада, наставник даје јасне смернице за фазе рада (заједничко размишљање, подела посла, решавање зада- така, заједничка евалуација, унапређивање и корекције), надгледа, подржава и усмерава активности група у мери у којој је то потреб- но. Оптимално је поделити ученике у мање групе (три до четири особе) будући да они и даље развијају компетенције за сарадњу и комуникацију

НАСТАВНА СРЕДСТВА

Наставни материјал је разноврстан и подразумева аутентичне и прилагођене материјале из различитих текстуалних, дигиталних, аудио и аудио-визуелних извора (компјутерске презентације, сли- ке, графикони, музичка остварења, филмови, песме, вести, рекла- ме, блогови, влогови итд.) у вези са општим и стручним

тема; уџбеник је, стога, само једно наставно средство које се прилаго- ђава процесу наставе и учења и нужно подразумева селекцију и адаптацију уџбеничких садржаја, као и елиминацију одређених деоница које су мање релевантне.

У планирању наставе и учења уџбеник треба посматрати као функционално и флексибилно наставно средство које не одређује садржаје предмета. Садржајима у уџбенику се приступа селектив- но и у складу са предвиђеним исходима. Уџбеници су само један од ресурса; осим њих препоручује се и примена других извора ин- формација и дидактичких материјала, поготову кад је реч о струч- ним темама. Наставник упућује ученике на друге изворе информи- сања и развијања знања и вештина уз употребу додатних средстава у настави (аудио-визуелни материјали, ИТ, игре, аутентични ма- теријали и и материјали прилагођени нивоу знања ученика, који су преузети из различитих дигиталних, аудио и аудио-визуелних извора (компјутерске презентације, слике, графикони, музичка остварења, филмови, вести, рекламе, блогови и сл.) у вези са оп- штим и стручним темама. Спектар текстова који се препоручују је велики: шематски прикази, упутства о примени апарата, инстру- мената или материјала, хемикалија, рецепти, декларације, краћи стручни текстови чији је садржај релевантан за тематске садржаје стручних предмета, извештаји, каталози, програми сајамских ак- тивности и сл. Рад с таквим текстовима захтева одговарајућу ди- дактичку подршку која одговара врсти, тежини и важности инфор- мација садржаних у тексту.

Наставник упознаје ученике са основним алаткама у кори- шћењу корпуса страног језика са циљем подстицања самосталног и целоживотног учења; подстиче ученике на коришћење једноје- зичних речника у електронском и папирном облику, као и одре- ђених апликација у својству лексикографских и општих језичких помагала. Неопходно је ученику скренути пажњу на правилно коришћење референтних (једнојезичних, двојезичних, вишејезич- них) речника у електронском облику и дати основне податке о реч- ничкој литератури одговарајућег квалитета. Ученику треба пока- зати и стално га подстицати на правилно коришћење електронског речника, платформи и сајтова за учење језика. Такође је важно мо- тивисати ученика да чита, гледа филмове и прати корисне и едука- тивне усмене и писане садржаје на друштвеним мрежама.

НАСТАВНЕ МЕТОДЕ/ТЕХНИКЕ/АКТИВНОСТИ

Општи комуникативни циљ наставе страних језика постиже се помоћу различитих поступака, техника, активности и метода наставе уз примену принципа наставе засноване на сложеним за- дацима који не морају бити искључиво језичке природе. На при- мер, ***пројектно учење*** (обимнији пројекти који се раде у учионици и ван ње у трајању од неколико недеља до читавог полугодишта уз конкретне видљиве и мерљиве производе и резултате); ***настава кроз задатке, слушање и реаговање на налоге и/или задатке*** (у вези са текстом намењеном развоју и провери разумевања говора), ***развијање стратегија за рад на тексту*** (апстраховање непозна- тог, закључивање и разлучивање из контекста); ***наставне и ванна- ставне, кооперативне и пројектне активности*** (израда паноа, презентација, зидних новина, постера за учионицу, организација тематских вечери), ***дебате*** (унапред припремљени аргументовани монолози са ограниченим трајањем), ***дискусије примерене узра- сту*** (спонтаније и неприпремљене интеракције на одређену тему), ***писана продукција*** (као најсложенија активност развија се као индивидуална и групна активност са различитим комуникатив- ним циљевима, као и у оквиру пројектне наставе са фокусом на интеракцију између учесника у различитим контекстима преписке са циљем да се ученик оспособи да разуме и репродукује различи- те текстуалне жанрове (наративне, дескриптивне, информативне, нормативне, аргументативне, експресивне и др.) у складу са језичким нивоом и личним и професионалним потребама) и друге ме- тоде, технике и активности.

УЛОГА УЧЕНИКА

Ученици су активни, одговорни и креативни учесници у ко- муникативним чиновима, што значи да на сваком часу користе је- зик да би одговорили на задатак чији је циљ стварање одговарају- ћег језичког производа (као што су, на пример, коментар, састав, резиме, рецепт, савет, честитка, упутство, презентација, дијалог, дебата итд.).

УЛОГА НАСТАВНИКА

Наставник управља процесом учења одабиром одговарају- ћих задатака, при чему настоји да препозна потребе групе са којом ради (степен компетенције, стилове учења, лична и образовна ин- тересовања, склоности итд.) како би им прилагодио наставне ак- тивности.

Наставник омогућава приступ и прихватање нових идеја, подстиче ученике на коришћење једнојезичних речника у елек- тронском и папирном облику, као и одређене апликације у својству лексикографских помагала, упознаје ученике са основним алатка- ма у коришћењу корпуса страног језика са циљем подстицања са- мосталног и целоживотног учења.

КАКО СЕ РАЗВИЈАЈУ ЈЕЗИЧКЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ

Развој предметних компетенција се тешко може одвојити од општих и међупредметних компетенција. Колико год биле специ- фичне, предметне компетенције треба да доприносе да ученици успешније живе и уче. Сваки час је прилика да се развијају и пред- метне и међупредметне компетенције помоћу добро осмишљених активности ученика које погодују трансферу знања, развијању спознајних способности ученика, побољшању њихове радне кул- туре и примени стеченог знања у реалним животним контекстима.

Разумевање говора

Разумевање говора је језичка активност декодирања дослов- ног и имплицитног значења усменог текста; поред способности да разазнаје и поима фонолошке и лексичке јединице и смисаоне целине на језику који учи, да би успешно остварио разумевање, ученик треба да поседује и следеће компетенције: дискурзивну (о врстама и карактеристикама текстова и канала преношења пору- ка), референцијалну (о темама о којима је реч) и социокултурну (у вези са комуникативним ситуацијама, различитим начинима фор- мулисања одређених говорних функција и др.).

Тежина задатака у вези са разумевањем говора зависи од више чинилаца: од личних особина и способности онога ко слу- ша, укључујући и његов капацитет когнитивне обраде, од његове мотивације и разлога због којих слуша дати усмени текст, од на- мера и особина говорника, од контекста и околности – повољних и неповољних – у којима се слушање и разумевање остварују, од карактеристика и врсте текста који се слуша итд.

Прогресија (од лакшег ка тежем, од простијег ка сложенијем) за ову језичку активност у оквиру програма предвиђена је, стога, на више равни. Посебно су релевантне следеће:

присуство/одсуство визуелних елемената (на пример, усме- ни текстови који су праћени визуелним елементима сматрају се лакшим за разумевање, због обиља контекстуалних информација које се аутоматски процесуирају, остављајући ученику могућност да пажњу усредсреди на друге појединости);

дужина усменог текста (напори да се разумеју текстови дужи од три минута оптерећују и засићују радну меморију);

брзина говора;

јасност изговора и евентуална одступања од стандардног говора;

познавање теме;

могућност/немогућност поновног слушања и друго. Уопштено говорећи, без обзира на врсту текста који се слуша на страном језику, текст се лакше разуме ако поседује следећекарактеристике: ограничен број личности и предмета; личности и предмете који се јасно разликују; једноставне просторне релаци- је (нпр. једна улица, један град) уместо неодређених формулација („мало даље” и слично); хронолошки след; логичке везе између различитих исказа (нпр. узрок/последица); могућност да се нова информација лако повеже са претходно усвојеним знањима.

Стално развијање способности разумевања говора на стра- ном језику услов је за развој аутономије у употреби страног језика ван учионице и аутономије у учењу тог језика. Стога се у настави и учењу страног језика непрекидно ради на развијању стратешке компетенције, коју чине когинитивне и метакогнитивне стратегије, на пример (когнитивне од бр. 1 до 4, метакогнитивне под бр. 5 и 6):

коришћење раније усвојених знања;

дедуктивно/индуктивно закључивање;

употреба контекста;

предвиђање;

анализа и критичко расуђивање;

самостална контрола активности.

Како би ученици са већим успехом разумели говор на стра- ном језику, потребно је да приликом слушања примене стратеги- је чија је делотворност доказана у

разним ситуацијама, то јест да обрате пажњу на а) општу тему разговора или поруке, б) улоге са- говорника, в) њихово расположење, г) место где се разговор одвија и д) време када се разговор одвија. Битно је, такође, да буду свесни свега што је допринело да дођу до тих информација како би се на- викли да предвиде развој разговора на основу онога што су чули и на основу својих чињеничних знања; да износе претпоставке на основу контекста и тона разговора; да слушају „између речи" (као што се чита „између редова") да би разумели шта стварно мисле саговорници, јер људи не кажу увек оно што мисле; да разликују чињенице од мишљења како би постали критички слушаоци.

Пример листе критеријума за проверу која се може дати ученицима

Пре слушања	
Проверавам да ли добро разумем налог.	
Пажљиво гледам слике и наслов и проверавам да ли ми то може помоћи у предвиђању садржаја текста који ћу слушати.	
Покушавам да се присетим што је могуће већег броја речи у вези са темом о којој ће бити говора.	
Покушавам да размислим о томе шта би се могло рећи у таквој ситуацији.	
За време слушања	
Препознајем врсту текста (разговор, рекламна порука, вести итд.).	
Обраћам пажњу на тон и на звуке који се чују у позадини.	
Ослањам се на још неке показатеље (нпр. на кључне речи) с циљем разумевања општег смисла текста.	
Ослањам се на своја ранија искуства и на основу њих изводим могуће претпоставке.	
Обраћам пажњу на речи које постоје и у мом матерњем језику и у другим језицима које учим.	
Не успаничим се када нешто не разумем и настављам да слушам.	
Покушавам да издвојим имена лица и места.	
Покушавам да запамтим тешке гласове и да их поновим.	
Покушавам да издвојим из говорног ланца речи које онда записујем и проверавам да ли одговарају онима које су ми познате.	
Не предајем се пред тешкоћом задатка и не покушавам да погађам наслепо.	

Покушавам да уочим граматичке елементе од посебног значаја (времена, заменице итд.).	
После слушања	
Враћам се на почетак да проверим да ли су моје почетне претпоставке биле тачне, односно да ли треба да их преиспитам.	
У циљу унапређивања својих постигнућа, убудуће ћу водити рачуна о следећем:	

Разумевање прочитаног текста

Читање или разумевање писаног текста спада у тзв. визуелне рецептивне језичке вештине. Том приликом читалац реципира и обрађује тј. декодира писани текст чита, стратегије које читаоци користе, као и захтеви ситуације у којој се чита.једног или више аутора и про- налази његово значење. Током читања неопходно је узети у обзир

одређене факторе који утичу на процес читања, а то су карактери- стике читалаца, њихови интереси и мотивација, као и намере ау- тора, карактеристике текста који се

На основу намере читаоца разликујемо следеће врсте визуел- не рецепције:

читање ради усмеравања;

читање ради информисаности;

читање ради праћења упутстава;

читање ради задовољства.

Током читања разликујемо и ниво степена разумевања, тако да читамо да бисмо разумели:

глобалну информацију;

посебну информацију;

потпуну информацију;

скривено значење одређене поруке.

Потребно је напоменути да су стратегије које се користе при разумевању говора у великој мери примењиве и у случају разуме- вања прочитаног текста, будући да се у оба случаја ради о рецеп- тивним вештинама.

На основу ових показатеља програм садржи делове који, из разреда у разред, указују на прогресију у домену дужине текста, количине информација и нивоа препознатљивости и разумљи- вости, као и примени различитих стратегија читања. У складу са тим, градирани су по нивоима следећи делови програма:

разликовање текстуалних врста;

препознавање и разумевање тематике – ниво глобалног ра- зумевања;

глобално разумевање у оквиру специфичних текстова;

препознавање и разумевање појединачних информација – ниво селективног разумевања;

разумевање стручних текстова; разумевање књижевних текстова.

Пример листе критеријума за проверу која се може дати уче- ницима

Пре читања	
Проверавам да ли добро разумем наслов текста и да ли ми је аутор текста познат.	
Пажљиво гледам слике и проверавам да ли ми то може помоћи у предвиђању садржаја текста који ћу читати.	
Покушавам да предвидим о којој врсти текста се ради.	
Покушавам да предвидим тематику текста и да се присетим што већег броја речи у вези са конкретном темом.	
За време читања	
Препознајем врсту текста који читам и по потреби примењујем различите стратегије читања.	
Ослањам се на своја ранија знања и искуства и на основу њих изводим могуће претпоставке и размишљам о намерама аутора.	
Обраћам пажњу на речи које постоје и у мом матерњем језику и у другим језицима које учим.	
Не успаничим се уколико не разумем сваку реч, нарочито уколико ми је јасан шири контекст.	
Непознате речи не покушавам да погађам, него закључујем на основу контекста и претходних знања.	
Постављам себи питања да се уверим да добро разумем текст.	
Размишљам о информацијама које се појављују и покушавам да их класификујем као познату/непознату, битну/небитну информацију и сл.	
После читања	
Проверавам да ли су моје почетне претпоставке биле тачне.	
Проверавам колико разумем текст и поново се враћам на поједине делове.	
Покушавам да препричам текст.	

Писмено изражавање

Писана продукција подразумева способност ученика да у писаном облику опише догађаје, мишљења и осећања, пише елек- тронске и СМС поруке, учествује у дискусијама на блогу, рези- мира садржај различитих порука о познатим темама (из медија, књижевних и стручних текстова и др.), као и да сачини краће пре- зентације и слично. Задаци писања за сваки ниво знања везани сутематски и жанровски за различите домене: приватни (лична пи- сма, рецепти, поруке, блогови и сл.), јавни (огласи, програмски са- држаји, јеловници и сл.), професионални (пословна писма, радни налози, обрасци, упутства и сл.) и образовни (пројектни задаци, описи графикона, истраживања и сл.).

Тежина задатака у вези са писаном продукцијом зависи од следећих чинилаца: познавања лексике и нивоа комуникативне компетенције, капацитета когнитивне обраде, мотивације, способ- ности преношења поруке у кохерентне и повезане целине текста.

Прогресија означава процес који подразумева усвајање стра- тегија и језичких структура од лакшег ка тежем и од простијег ка сложенијем. Сваки виши језички ниво подразумева циклично по- нављање претходно усвојених елемената, уз надоградњу која са- држи сложеније језичке структуре, лексику и комуникативне спо- собности. За ову језичку активност у оквиру програма наставе и учења предвиђена је прогресија на више равни. Посебно су реле- вантне следеће ставке:

теме (ученикова свакодневница и окружење, лично интере- совање, актуелни догађаји и разни аспекти из друштвено-културног контекста, као и теме у вези са различитим наставним предметима);

врсте и дужина текста;

лексика и комуникативне функције (способност ученика да оствари различите функционалне аспекте као што су описивање људи и догађаја у различитим временским контекстима, да изрази захвалност, да се извини, да нешто честита и слично у приватном, јавном, образовном и професионалном домену).

Како би ученици развили писану компетенцију, потребно је да усвоје различите стратегије приликом писања: планирање, раз- раду, проверу и уобличавање. Планирање се односи на ментални процес припреме пре почетка писања и подразумева промишљање о селекцији и начину преношења информација/садржаја и идеја, као и прво скицирање текста. Провера и уобличавање односе се на свестан процес анализе написаног и корекције.

Писмено изражавање подразумева једносмерну индивидуал- ну писану продукцију која може бити промишљање на одређену тему, изражавање ставова и сл. (лични дневник, постови итд.), али се посматра и као писана интеракција између два или више учесника. Писана интеракција подразумева писану интеракцију општег карактера, лично и професионално дописивање и разме- ну порука, бележака и образаца. Писана интеракција се односи на традиционални контекст дописивања, као и на онлајн интеракцију у дигиталном окружењу (у реалном времену или асинхроно). Ва- жно је подстицати ученике да користе дигиталне и писане алате (речнике и сличне ресурсе) како у фази припреме, тако и у фази провере ради контроле језичких средстава.

Пре писања	
Проверавам да ли добро разумем тему или теме за писање. Уколико је понуђено више тема бирам ону коју најбоље познајем (како из личног искуства, тако и из аспекта познавање лексике, стила и граматичких структура), као и ону која ме највише мотивише.	
Пажљиво читам смернице за писање и правим план структуре текста (у складу са општим принципом организације текста: увод, разрада и закључак).	
Покушавам да се присетим што је могуће већег броја речи и језичких структура у вези са темом о којој пишем уз помоћ асоцијације, синонимије, антонимије и сл. Водим белешке и правим план за писање.	

Размишљам о употреби адекватних граматичких структура (нпр. употреба времена и сл.) у складу са правилима система страног језика.	
За време писања	
Користим стил, регистар, лексику и граматичке структуре у складу са темом и текстуалним жанром који се тражи у задатку.	
Пратим смернице за израду задатка и план структуре текста, водећи рачуна о повезивању реченица и надовезивању мисли које треба да чине логичну целину.	
Обраћам пажњу на употребу разноврсне лексике у складу са стилом, регистром и текстуалним жанром.	
У случају да не познајем реч и/или језичка средства која су ми потребна да изразим одређене комуникативне функције, стил и регистар у складу са задатком, примењујем одређене компензационе стратегије: нпр. присећам се речи и конструкција у другом страном језику и/или другим страним језицима (нпр. интернационализама и др.) и/или матерњем језику и покушавам да се адекватно изразим познатим језичким средствима.	
После писања	
Поново пажљиво читам тему и смернице за израду задатка. Проверавам да ли мој текст одговара задатој теми и смерницама.	
Проверавам да ли су стил, регистар, лексика и граматичке структуре у складу са темом и текстуалним жанром који се тражи у задатку.	
Проверавам да ли су употребљена одговарајућа језичка средства (везници, заменице, чланови и сл.) која повезују реченице у тексту и да ли је мој текст кохерентан. Проверавам ток мисли у тексту и да ли се оне спонтано надовезују и чине логичну целину.	
Проверавам адекватност, разноврсност и богатство употребљене лексике у тексту. Избегавам понављање речи и израза.	

Проверам морфосинтаксичку тачност у тексту (граматичке елементе и структуре у складу са правилима система страног језика).	
Проверавам јасноћу изражавања комуникативних функција и покушавам да изразим и сложеније мисли уз помоћ језичког знања које поседујем.	
Како бих поправио/ла своја постигнућа, убудуће ћу водити рачуна о следећем:	

Усмено изражавање

Усмено изражавање као продуктивна вештина посматра се са два аспекта, и то у зависности од тога да ли је у функцији моноло- шког излагања текста, при чему говорник саопштава, обавештава, презентује или држи предавање једној или више особа, или је у функцији интеракције, када се размењују информације између два или више саговорника са одређеним циљем, поштујући принцип сарадње током дијалога.

Активности монолошке говорне продукције су:

јавно обраћање путем разгласа (саопштења, давање упут- става и информација);

излагање пред публиком (јавни говори, предавања, презен- тације разних производа, репортаже, извештавање и коментари о неким културним догађајима и сл.).

Ове активности се могу реализовати на различите начине, и то:

читањем писаног текста пред публиком;

спонтаним излагањем или излагањем уз помоћ визуелне подршке у виду табела, дијаграма, цртежа и др.

реализацијом увежбане улоге или певањем.

Интеракција подразумева сталну примену и смењивање ре- цептивних и продуктивних стратегија, као и когнитивних и дис- курзивних стратегија (узимање и давање речи, договарање, уса- глашавање, предлагање решења, резимирање, ублажавање или заобилажење неспоразума или посредовање у неспоразуму) које су у функцији што успешнијег остваривања интеракције. Интерак- ција се може реализовати кроз низ активности, на пример: размену информација, спонтану конверзацију, неформалну или формалну дискусију, дебату, интервју или преговарање, заједничко планира- ње и сарадњу. За развој критичког мишљења посебно су значајне дебате и дискусије примерене узрасту: дебате представљају уна- пред припремљене аргументоване монологе са ограниченим тра- јањем, док су дискусије спонтаније и неприпремљене интеракције на одређену тему.

Стога се и у програму, из разреда у разред, прати развој ве- штине говора у интеракцији кроз следеће активности:

разумевање изворног говорника;

неформални разговор;

формална дискусија;

функционална сарадња;

интервјуисање.

Пример листе критеријума за проверу која се може дати уче- ницима

МОНОЛОШКО ИЗЛАГАЊЕ	
Пре излагања	
Проверавам да ли добро разумем задатак, односно тему о којој треба да излажем. Уколико имам могућност избора, бирам тему која ми је позната, блиска и која ме интересује.	
Трудим се да се познатим језичким структурама и расположивим фондом лексике што боље изразим и изнесем што више информација на кохерентан и разумљив начин.	
Пажљиво припремам презентацију, уколико је реч о излагању пред публиком, водећи рачуна о плану и структури презентације, као и о избору визуелних елемената који олакшавају разумевање и семантизацију.	
Покушавам да се присетим што је могуће већег броја речи и језичких структура у вези са темом користећи различите компензационе стратегије, као нпр. асоцијације, синонимије, антонимије и сл.	
Размишљам о употреби адекватних граматичких структура у складу са правилима система страног језика.	
За време излагања	
Користим стил, регистар, лексику и граматичке структуре у складу са темом и интенцијом шта желим да пренесем саговорницима, односно слушаоцима.	
Поштујем план и структуру излагања, водећи рачуна о повезивању реченица и надовезивању мисли у логичну целину.	
Обраћам пажњу на употребу разноврсне и адекватне лексике у складу са стилом, регистром и интенцијом.	
Излажем разговетно водећи рачуна о изговору, темпу и интонацији, наглашавајући одређене речи или делове реченица за које сматрам да су важне за	

разумевање теме.	
ИНТЕРАКЦИЈА	
Проверавам да ли добро разумем задатак, тему и врсту активности (размену информација, спонтану конверзацију, неформалну или формалну дискусију, дебату, интервју или преговарање, заједничко планирање и сарадњу).	
Покушавам да што боље разумем саговорника, његову комуникативну интенцију и уколико имам проблема с тим, замолим га да понови, преформулише или чак користећи средства невербалне комуникације, семантизује већ речено како би се конверзација наставила и одржала.	
Покушавам да на оптималан начин примењујем у датом тренутку одговарајућу лексику и језичка средства која повезују реченице и доприносе кохерентности и разумљивости.	
Покушавам да одржим у интеракцији јасноћу изражавања, ток мисли, спонтаност у изражавању и логично расуђивање и закључивање.	
Трудим се да у конверзацији оптимализујем разумевање саговорника примењујући различите стратегије: постављам додатна питања саговорнику, тражим да понови или преформулише речено, захтевам додатна објашњења и инструкције.	
С друге стране, изражавам спремност да на исти начин изађем у сусрет саговорнику уколико има проблема са разумевањем мог излагања.	

Социокултурна и интеркултурна компетенција

Социокултурна компетенција представља скуп знања о свету уопште, као и о сличностима и разликама између властите култу- ре и култура заједница циљног језика. Та знања се односе на све аспекте живота једне заједнице, од свакодневне културе (навике, начин исхране, радно време, разонода), услова живота (животни стандард, здравље, сигурност) и умећа живљења (тачност, конвен- ције и табуи у разговору и понашању), преко међуљудских одно- са, вредности, веровања и понашања, до паравербалних средстава (гест, мимика, просторни односи међу саговорницима итд.). Ова знања су услов за успешну комуникацију, те чине неодвојиви део наставе страног језика.

У тесној вези са социокултурном компетенцијом је и интер- културна компетенција која подразумева развој свести о другом и другачијем, познавање и разумевање сличности и разлика између говорних заједница у којима се ученик креће (како у матерњем језику/језицима, тако и у страним језицима које учи).

Интеркул- турна компетенција такође подразумева и развијање радозналости, толеранције и позитивног става према индивидуалним и колектив- ним карактеристикама говорника других језика, припадника дру- гих култура које се у мањој или већој мери разликују од власти- те, то јест, развој интеркултурне личности. Самим тим, развој ове компетенције је неодвојив од развоја критичког мишљења будући да подразумева ангажовање виших когнитивних процеса као што су анализа, упоређивање, апстраховање, идентификовање кључ- них карактеристика, разликовање општег од појединачног итд.

Социокултурна и интеркултурна компетенција се развијају активним укључивањем у аутентичну усмену и писану комуни- кацију (слушање песама, гледање емисија, читање аутентичних текстова, разговор, електронске поруке, СМС, друштвене мреже, дискусије на форуму или блогу, дебате итд.), као и истраживањем тема које су релевантне за ученике у погледу њиховог узраста, интересовања, образовних и професионалних потреба. У том смислу, наставни процес мора да укључи активности које ће ученицима омогућити разматрање различитих друштвених и културних фе- номена, у складу са препорукама програма али и интересовањима самих ученика. Припрема анкета (које могу бити веома једностав- не или пак сложене) уз прикупљање података и њихову анализу, упитници или интервјуи са члановима властите заједнице и за- једница култура чији језик учи а у вези са релевантним темама, прикупљање и анализа аутентичних материјала и други облици пројектних задатака само су неки примери погодни за развој ових компетенција.

Често и веома једноставни задаци реализовани током једног школског часа могу бити усмерени ка развоју социокултурне и ин- теркултурне компетенције. Наводимо један такав пример:

Задатак: састављање рецепта

Исходи: ученици могу да разумеју и дају инструкције на циљном језику; увиђају и разумеју везу природног и друштвеног окружења, као и културну условљеност властитих одлука

Поступак: а. Уводни део: наставник најављује тему неком асоцијативном техником (активација лексике у вези са семантич- ким пољем хране); наставник приказује неколико примера ти- пичних јела која се доводе у везу са различитим регијама циљног језика (коментаришу се састојци, који су у вези са регијом, као и поступци припреме); б. Средишњи део часа: наставник наводи списак од десетак састојака типичних за одређену регију циљног језика (пожељно је да бар у извесној мери ученицима буду „егзо- тични"), а ученици имају задатак да у малим тимовима саставе ре- цепт у који ће укључити најмање пет наведених састојака уз још два састојка по властитом нахођењу; ученици представљају своје рецепте, а остатак одељења пописује састојке који су коришћени у сваком рецепту; в. Завршни део часа: идентификују се најчешће коришћени састојци, као и они најчешће додати (који ће сасвим извесно бити подстакнути локалним културним искуством); указу- је се на културну условљеност наших одлука и праве се паралеле са другим животним ситуацијама; коментаришу се језички облици употребљени у рецептима.

Иако је могуће елементе социокултурне и интеркултурне компетенције укључити у сумативно оцењивање, препорука је да се њихов развој прати континуирано, формативним оцењивањем, уз јасно успостављене критеријуме. Критеријуми ће се, наравно, разликовати од задатка до задатка, али увек треба да укључе еле- менте којима се процењује квалитет обрађене теме (уложен труд, информативност, аналитичност…), језички квалитет коначног ре- зултата, као и саморегулација, тј. способност ученика да разуме и примени смернице и да унапређује квалитет задатка током његове израде. Уз ове, зависно од задатка, биће релевантно примењивати и друге критеријуме који се односе на кључне компетенције као што су сарадња у тиму, креативност, мултимодални квалитет ре- зултата, естетски аспекти итд.

Медијација

Медијација представља активност у оквиру које ученик не изражава сопствено мишљење, већ преузима улогу посредника из- међу особа које нису у стању или могућности да се непосредно споразумевају. На овом нивоу образовања, медијација може бити усмена, писана или комбинована, неформална или полуформална, и укључује сажимање текста и његово експликативно проширива- ње са матерњег на циљни језик и обрнуто. Из наведених разлога, то јест због сврхе активности и природе формулисаних исхода, требало би све време у настави имати у виду следеће аспекте: а) способност медијације тесно је повезана са развојем осталих је- зичких активности или компетенција (слушање, говор, читање, писање); б) ефикасној медијацији у великој мери доприноси ко- релација наставе страног језика са наставом осталих општих и стручних предмета, а нарочито са наставом матерњег језика.

Медијација подразумева, с једне стране, посредовање у ситу- ацијама када аутор и прималац поруке немају непосредан контакт, а са друге стране, учешће у непосредној усменој интеракцији два или више саговорника који не поседују исти ниво језичких компе-тенција на два језика. У оба случаја, посредовање изискује приме- ну читавог низа језичких и ванјезичких активности и компетенци- ја, као и стратегија. У првом случају, треба посебно истаћи значај коришћења

штампаних и електронских речника и референтних докумената, а у другом случају важност социокултурне и интер- културне компетенције (видети постављене исходе).

У настави страних језика, медијација се може спроводити као засебна активност у вези са датим предлошком (текстуалне, хи- пертекстуалне, визуелне или аудио-визуелне природе), али може и да представља саставни део сложенијих наставних активности пројектног типа (у којима се нижу фазе рада, смењују социјалне форме рада, обављају етапни задаци који воде изради коначног ре- зултата или продукта).

Активност медијације нужно укључује и повремено превође- ње исказа или његових делова, што значи да се уз преношење пору- ке задржава и њена (макар приближна) форма. Међутим, имајући у виду начела савремене наставе страних језика, превођење не треба сматрати циљем и битним критеријумом за вредновање и оцењива- ње ученичких знања и вештина. При евалуацији ове активности у појединачним случајевима током наставе, па и остваривање поста- вљених исхода, мерило је ефикасно и ситуационо примерено пре- ношење порука које доприноси разумевању учесника у директној или посредној комуникацији на два или више језика.

Наставник, дакле, има деликатну улогу у припремању, реа- лизацији и евалуацији медијације, поготову због реалне претпо- ставке да ће ученици средњих стручних школа упражњавати ову активност у реалним комуникативним ситуацијама, пре свега у професионалном домену.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА КАКО СЕ ПРАТИ И ВРЕДНУЈЕ РАЗВОЈ ЈЕЗИЧКИХ КОМПЕТЕНЦИЈА

Праћење напредовања и оцењивање постигнућа ученика је формативно и сумативно и реализује се у складу са *Правилником о оцењивању ученика у средњем образовању и васпитању*.

Развој предметних и међупредметних компетенција се прати и вреднује континуирано, од почетка до краја образовног циклуса. Сврха континуиране евалуације је да омогући ученицима да лакше уоче у којим областима успешно напредују, а где је пак потребно уложити више труда. Бројчана оцена је само квантитативно (и не- довољно информативно) мерило ученикових компетенција, те је важно да буде пропраћена коментарима и смерницама који ће ука- зати на даља места развоја. У том смислу, кључна је улога форма- тивне евалуације која садржи корисне повратне информације, како за ученика тако и за наставника, и то: а) информативну (о јаче/сла- бије развијеним компетенцијама), б) евалуативну (према унапред утврђеном објективном критеријуму), в) инструктивну (предлози за даље унапређивање компетенција) и г) мотивациону (охрабри- вање и подстицање). Квалитетна формативна евалуација развија компетенцију за учење и подстиче саморегулацију ученика.

Нека правила и поступци у процесу праћења и процењивања компетенција код ученика:

Развој компетенција наставници прате заједно са својим ученицима. Неопходно је да ученици познају критеријум за про- цену квалитета комуникативног задатка којим се баве да би на одговарајући начин могли да усмере своје активности. Сем тога, кључно је да разумеју да различити задаци захтевају примену различитих критеријума. Уколико је сврха задатка развој креативно- сти (на пример, у почетним фазама креативног писања), потребно је фокус ставити на разраду теме, квалитет идеја и њихову кохе- ренцију, док је језичка тачност у другом плану. У другачије по- стављеним задацима пак језичка тачност (лексичка и граматичка) имаће већи значај (на пример, у формалној преписци, вођеним саставима и сл.). Стога је потребно анализирати критеријуме за вредновање задатака – заједно са ученицима – и прилагођавати их непосредним образовним потребама и циљевима.

Приликом праћења и вредновања, у обзир се узимају раз- новрсни примери који илуструју развијеност компетенције. Фор- мативна евалуацију подразумева праћење активности ученика у најразличитијим задацима – активност на часу, задаци који се раде на часу и код куће, тестови, писмени задаци, пројекти, портфолио и друго – сви облици наставног рада основ су за праћење и вред- новање развоја компетенција код ученика.

Укључивање свих ученика у процес вредновања предста- вља основ за развој предметних компетенција, као и компетенције за доживотно учење. Представљање задатака пред целом групом, након чега се коментаришу успешни елементи, као и они на ко- јима је потребно додатно радити, дају смернице ученицима за праћење властитог напредовања. Треба подстицати ученике да дају своје мишљење у виду конструктивних коментара (вршњачка евалуација), чиме развијају и општу компетенцију комуникације. Међутим, бројчану оцену изводи наставник на основу јасно утвр- ђеног критеријума, у складу са карактеристикама задатка.

На самом почетку образовног процеса потребно је урадити дијагностички тест како би се утврдио ниво компетенције учени- ка, што ће послужити као основ за прилагођавање наставних ак- тивности. Дијагностички, као и сваки други тест који се реализује током школске године (обично као контролни задатак),

фокусира се на специфичне компетенције предмета *страни језик* (усмено разумевање, писано разумевање, писање, говор), а превасходно проверава успешност у реализацији комуникативних функција (в. Исходи). Типични тест за проверу знања током једног школског часа требало би да укључи задатке за проверу усменог и писаног разумевања (вишеструки одговори, тачно/нетачно, повезивање и сл.), функционалне и контекстуализоване употребе лексичких и граматичких садржаја (задаци типа *cloze*, вишеструки одговори, допуњавање и сл.), као и задатак писане продукције.

Док развијају језичка знања на циљном језику, очекивано је да ученици греше јер се њихов језички систем још није стабилизо- вао. Грешке су често показатељ нове развојне фазе у језичкој про- дукцији будући да ученици испробавају нове обрасце и структуре које су им до тада биле познате само у рецептивном виду. Неоп- ходно је стога да се овај тип грешке прихвати и не санкционише, већ, напротив, да се похвали спремност ученика да развија своја језичка знања.

Планира се израда два писмена задатка за сваки разред.

ФИЗИЧКО ВАСПИТАЊЕ

Циљ учења предмета Физичко васпитање је да ученик конти- нуирано развија знања, физичке способности и моторичке вешти- не у складу са вредностима физичког вежбања, потребама за очу- вање и унапређивање здравља и даљег професионалног развоја.

Разред: **Први**

Недељни фонд часова: **2 часа**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ОБЛАСТ, ТЕМА** и кључни појмови садржаја
сврсисходно примењује вежбе, разноврсна природна и изведена кретања; упореди и анализира резултате тестирања са вредностима за свој узраст и сагледа сопствени моторички напредак; планира и примењује усвојене моторичке вештине у свакодневном животу; игра један народни и један друштвени плес; примењује и поштује основне принципе вежбаоног процеса и правила тимских и спортских игара; одговорно се односи према објектима, справама и реквизитима у просторима за вежбање; навија фер; разликује различите типове физичке активности и њихов утицај на организам; примењује усвојене вежбе и вежбања у складу са сопственим могућностима и потребама; препозна ниво оптерећења током вежбања; уочи грешке у извођењу покрета и кретања; учествује на одељењском, разредном и другим такмичењима и/или спортско- рекреативним манифестацијама за које се школа определи; помаже у организацији школских спортских манифестација; користи могућности за свакодневну физичку активност у окружењу и редовно вежба у складу са својим потребама;	**ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ** Тестирање ученика. Кондициона припрема ученика: вежбе за развој снаге; вежбе за развој покретљивости; вежбе за развој издржљивости; вежбе за развој брзине: вежбе за развој координације. **СПОРТСКО-ТЕХНИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ** **Атлетика** Усавршавање технике трчања на кратким стазама. Усавршавање технике трчања на средњим стазама. Усавршавање технике скок удаљ. Усавршавање технике скок увис. Бацање кугле. **Спортска гимнастика** Вежбе на тлу **Основни садржаји** Провера савладаности елемената гимнастике из основне школе. Вага претклоном и заножењем и спојено, одразом једне ноге колут напред. Став на шакама, издржај, колут напред. Два повезана премета странце удесно (улево).

примени принципе здраве исхране; примењује правила безбедности у физичким активностима у школи и ван школе; у групним активностима ради на остваривању заједничких циљева; решава конфликте на толерантан и прихватљив начин; при вежбању и кретању уочи и негује естетске вредности; коригује последице седентарне активности, положаје, покрете и кретања који имају негативан утицај на здравље применом физичког вежбања; поштује здравствено-хигијенска и еколошка правила у вежбању; редовно контролише своје здравље; повезује штетан утицај који психоактивне супстанце имају на здравље. познаје основне принципе пружања прве помоћи	**Проширени садржаји** Премет странце са окретом за 180º „рондат". Колут назад до става о шакама. Премет напред. Прескок Згрчка. Разношка. Кругови (дохватни) За ученике : вучењем вис узнето; вис стражњи, издржај; вучењем вис узнето; спуст у вис предњи. За ученице: уз помоћ суножним одскоком наскок у згиб; њих у згибу/уз помоћ; спуст у вис стојећи. Разбој За ученике: **Основни садржаји** Паралелни разбој: Њих у упору. Саскоци. Састав. **Проширени садржаји** Њих у упору, њих и зањихом склек; њих и предњихом упор, зањих, предњихом склек, зањихом упор, саскок са окретом за 180° **ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА** **Физичко образовање** Основна правила и принципи вежбања: загревање, разгибавање, вежбе обликовања, дисање, дозирање вежбања, смиривање организма. Основне моторичке способности. Правила спортских игара и дисциплина. Безбедност у вежбању. **Здравствена култура** Појам здравља. Физичко вежбање у функцији унапређивања здравља и превенције болести. Болести које настају услед

	неправилног одржавања личне хигијене и нередовне физичке активности. Значај редовних лекарских прегледа. Уравнотежена и здрава исхрана. Психоактивне супстанце и недозвољена средства. Основе прве помоћи.

Разред: **Други**

Недељни фонд часова:**2 часа**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ОБЛАСТ, ТЕМА** и кључни појмови садржаја
правилно примењује вежбе, разноврсна природна и изведена кретања; упореди и анализира резултате тестирања са вредностима за свој узраст; сагледа сопствени моторички статус и уз помоћ наставника примени вежбања у циљу његовог побољшања; примењује усвојене моторичке вештине у различитим животним ситуацијама; игра један народни и један друштвени плес; примењује и поштује основне принципе вежбаоног процеса. уз помоћ наставника примењује основне методе за развој моторичких способности; одговорно се односи према објектима, справама и реквизитима у просторима за вежбање; препозна и реши конфликтну ситуацију; примењује одговарајуће вежбе у складу са сопственим могућностима и потребама; уз помоћ наставника коригује грешке у извођењу покрета и кретања; учествује на одељењском, разредном и другим такмичењима;	**ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ** Тестирање ученика. Примена националне батерије тестова Кондициона припрема ученика **СПОРТСКО-ТЕХНИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ** **Атлетика** Усавршавање технике атлетских дисциплина – трчања, скокова удаљ и увис и бацања Четворобој **Спортска гимнастика** Основни садржаји Вежбе на тлу Прескоци и скокови Вежбе у упору Вежбе у вису Греда Гимнастички полигон Проширени садржаји Вежбе на тлу – сложенији састав Висока греда Прескок Коњ са хватаљкама Вежбе у упору – сложенији састав Вежбе у вису – сложенији састав **Спортске игре и активности по избору** Спортске игре Рукомет, кошарка, одбојка, футсал Проширивање и продубљивање техничко-тактичких способности ученика Активности по избору Аеробик и други фитнес програми, стони тенис, бадминтон и др.

помаже у организацији школских спортских манифестација; користи могућности за свакодневну физичку активност и редовно вежба; повеже принципе здраве исхране и вежбање; примењује правила безбедности у различитим физичким активностима; решава конфликте на социјално прихватљив начин; коригује последице дуготрајне седентарне активности, положаје, покрете и кретања који имају негативан утицај на здравље применом физичког вежбања; редовно контролише своје здравље; разликује позитиван и негативан утицај вежбања за репродуктивно здравље; повеже штетан утицај које енергетски напици, психоактивне супстанце и недозвољена средства имају на здравље. познаје и примењује основне принципе пружања прве помоћи.	**Плес и ритмика** Народно коло „Моравац" Бечки валцер и Ча-ча-ча плес Народне игре и Плес из средине у којој се школа налази Народна кола и плесови по избору Ритмички елементи и састави **Полигони** Комбиновани полигон у складу са савладаним моторичким садржајима **ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА** **Физичко образовање** Правила и принципи вежбања Основни методи развоја моторичких способности (снага, брзина, издржљивост, покретљивост) Тактика игре Безбедност у вежбању Улога физичке оспособљености и моторичких знања у ванредним ситуацијама Примена информационих технологија у физичкој активности **Здравствена култура** Физичко вежбање у функцији унапређивања здравља, репродуктивног здравља и превенције болести Недовољна физичка активност као један од ризика у настанку болести Значај редовних лекарских прегледа и физичка активност Исхрана и вежбање – последице неадекватних дијета и дијететских производа Ризици од конзумирања енергетских напитака, психоактивних супстанци и недозвољених средстава Основе прве помоћи

Разред: **Трећи**

Недељни фонд часова: **2 часа**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ОБЛАСТ, ТЕМА** и кључни појмови садржаја
– правилно примењује вежбе, разноврсна природна и изведена кретања; – упореди и анализира резултате тестирања са вредностима за свој узраст; – сагледа сопствени моторички статус и примени одговарајућа вежбања по савету наставника у циљу његовог побољшања; – примењује усвојене моторичке вештине у различитим животним ситуацијама; – игра један народни и један друштвени плес; – примењује и поштује основне принципе вежбаоног процеса и примењује основне методе за развој моторичких способности; – одговорно се односи према објектима, справама и реквизитима у просторима за вежбање; – реши конфликтну ситуацију; – примењује одговарајуће вежбе у складу са сопственим могућностима и потребама; – коригује грешке у извођењу покрета и кретања; – учествује на одељењском, разредном и другим такмичењима; – учествује у организацији школских спортских манифестација; – користи могућности за свакодневну физичку активност и редовно вежба; – повеже принципе здраве исхране и вежбање; – примењује правила безбедности у различитим физичким активностима; – решава конфликте на социјално прихватљив начин; – коригује последице дуготрајне седентарне активности, положаје, покрете и кретања који имају негативан утицај на здравље применом физичког вежбања;	**ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ** Тестирање ученика Кондициона припрема ученика (снага, брзина, издржљивост, гипкост, координација) **СПОРТСКО-ТЕХНИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ** **Атлетика** Усавршавање технике атлетских дисциплина – трчања, скокова удаљ и увис и бацања Четворобој **Спортска гимнастика** Основни садржаји Вежбе на тлу Прескоци и скокови Вежбе у упору Вежбе у вису Греда Гимнастички полигон Проширени садржаји Вежбе на тлу – сложенији састав Висока греда Прескок Коњ са хватаљкама Вежбе у упору – сложенији састав Вежбе у вису – сложенији састав **Спортске игре и активности по избору** Спортске игре рукомет, кошарка, одбојка, футсал

– редовно одлази на систематске прегледе; – разликује позитиван и негативан утицај вежбања на репродуктивно здравље; – повеже штетан утицај које енергетски напици, психоактивне супстанце и недозвољена средства имају на здравље; – правилно примени поступке у пружању прве помоћи.	Проширивање и продубљивање техничко-тактичких способности ученика. Активности по избору Аеробик и други фитнес програми, стони тенис, бадминтон, оријентиринг и др. **Плес и ритмика** Народно коло „Ужичко" Енглески и Бечки валцер Ча-ча-ча и „Rock n Roll" плес Народне игре и Плес из средине у којој се школа налази Народна кола и плесови по избору. Ритмички елементи и састави **Полигони** Комбиновани полигон у складу са савладаним моторичким садржајима.
	ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА **Физичко образовање** Правила и принципи вежбања Основни методи развоја моторичких способности (снага, брзина, издржљивост, покретљивост). Тактика игре Безбедност у вежбању Улога физичке оспособљености и моторичких знања у ванредним ситуацијама Примена информационих технологија у физичкој активности **Здравствена култура** Физичко вежбање у функцији унапређивања здравља, репродуктивног здравља и превенције болести Недовољна физичка активност као један од ризика у настанку болести. Значај редовних лекарских прегледа и физичка активност Исхрана и вежбање – последице неадекватних дијета и дијететских производа Ризици од конзумирања енергетских напитака, психоактивних супстанци и недозвољених средстава (медикаменти и суплементи) Основе прве помоћи у вежбању и професионалном раду

Разред: **Четврти**

Недељни фонд часов: **2 часа**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ОБЛАСТ, ТЕМА** и кључни појмови садржаја
– бира и примењује вежбе, разноврсна природна и изведена кретања; – анализира и упореди резултате тестирања са вредностима за свој узраст; – сагледа сопствене моторичке и функционалне способности и примени вежбања у циљу њиховог побољшања; – сврсисходно примени усвојене моторичке вештине у различитим животним ситуацијама; – игра народне и друштвене плесове; – примени основне принципе тренажног процеса и основне методе унапређивања моторичких способности; – изради индивидуални програм вежбања; – одговорно се односи према објектима, справама и реквизитима у просторима за вежбање; – решава конфликтне ситуације; – примени одговарајуће вежбе у складу са могућностима и потребама; – учествује на одељењском, разредном и другим такмичењима; – помаже и учествује у организацији школских спортских манифестација; – користи могућности за свакодневну физичку активност; – усклади исхрану са вежбањем; – примењује правила безбедности у различитим физичким активностима и преноси их на друге учеснике у вежбању; – коригује последице дуготрајне седентарне активности, положаје, покрете и кретања који имају негативан утицај на здравље применом физичког вежбања;	**ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ** Тестирање ученика Кондициона припрема ученика (снага, брзина, издржљивост, гипкост, координација) Примена природних и изведених облика кретања у функцији развоја физичких способности **СПОРТСКО-ТЕХНИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ** **Атлетика** Усавршавање технике атлетских дисциплина – трчања, скокова удаљ и увис и бацања Атлетско одељенско такмичење **Спортска гимнастика** *Основни садржаји* Вежбе на тлу Гимнастички полигон *Проширени садржаји* Вежбе на справама и тлу **Спортске игре и активности по избору** Спортске игре Рукомет, кошарка, одбојка, футсал – игра Активности по избору Аеробик, пилатес и други фитнес програми, стони тенис, бадминтон, оријентиринг, борења и др. **Плес и ритмика** Припрема за матурски плес Ритмички елементи и састави **Полигони** Комбиновани полигон у складу са савладаним моторичким садржајима **ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА** **Физичко образовање** Основни принципи тренинга и израда индивидуалних програма вежбања Фитнес програми Безбедност у вежбању

– сагледа узроке и последице девијантног понашања на спортским приредбама; – редовно контролише своје здравље; – разликује позитиван и негативан утицај вежбања за репродуктивно здравље и примењује мере предострожности код себе и других; одупре изазовима конзумирања енергетских напитака, психоактивних и фармаколошких супстанци и других недозвољених средстава; адекватно реагује при пружању прве помоћи себи или другом лицу.	Значај физичке оспособљености и моторичких знања за сналажење у ванредним ситуацијама Социолошки аспекти навијања у спорту Значај физичког вежбања за регенерацију радних способности и смањења негативних утицаја будућег занимања Значај физичке оспособљености за рад, одбрану и послове у физичком васпитању, рекреацији и спорту Примена информационих технологија у физичком вежбању, спорту и рекреацији **Здравствена култура** Здравље, репродуктивно здравље, превенција болести и физичко вежбање Хипокинезија и њене последице на здравље Редовни лекарски прегледи као мера смањења ризика у вежбању и тренингу Последице неадекватних дијета и употреба дијететских производа Правилна употреба додатака исхрани Последице конзумирања психоактивних супстанци и неправилно коришћење медикамената и других недозвољених средстава Основе прве помоћи у вежбању и професионалном раду

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Достизање циља и исхода наставе и учења Физичког васпита- ња заснива се на јединству наставних и ваннаставних организаци- оних облика рада који се састоје из три предметне области:
физичке способности;
моторичке вештине спорт и спортске дисциплине;
физичка и здравствена култура.

Програм наставе и учења базиран је на усвојеним знањима, вештинама, ставовима и вредностима из претходних разреда.

Организациони облици рада
А. Часови физичког и здравственог образовања; Б. Слободне активности – секције;
В. Недеља школског спорта;
Г. Активности у природи (крос, спортски дан, излети, зимо- вање, летовање...);

Д. Школска такмичења;
А. Часови физичког и здравственог васпитања
Наставне области:
Физичке способности

На свим часовима и на другим организационим облицима рада, посебан акценат се ставља на:
унапређивање и одржавање физичких способности;
проширивање знања о развоју моторичких способности;
правилно држање тела.
Унапређивање и одржавање физичких способности контину- ирано се реализује на свим часовима. У основној фази часа уна- пређивање физичких способности потребно је ускладити са ути- цајима вежбања из области Моторичке вештине, спорт и спортске дисциплине.
На основу процене могућности и потреба ученика настав- ник може већи део часа искористити за рад на развоју физичких способности ученика. Методе и облици рада бирају се у складу са потребама ученика и материјално-техничким условима. У развоју физичких способности препоручује се примена диференцираних облика рада.
Програм унапређивања и одржавања физичких способности је саставни део годишњег плана рада наставника.
За праћење, вредновање и евидентирање физичких способно- сти ученика користи се батерија тестова из *Приручника за праћење физичког развоја и развоја моторичких способности ученика у на- ставни физичког васпитања* (Завод за унапређивање образовања и васпитања, 2019).
Спортско-техничко образовање
Усвајање моторичких вештина остварује се применом основ- них дидактичко-методичких принципа и метода рада неопходних за достизање постављених исхода реализовањем одговарајућих програмских садржаја.
Основни и проширени садржаји дати су у наставној теми *Спортска гимнастика* уз уважавање индивидуалних способности ученика и материјално-техничке опремљености школе.
Усвојене моторичке вештине треба да омогуће ученицима њихову примену у спорту, свакодневним активностима, специфич- ним и ванредним животним ситуацијама.
Ученицима који тренутно нису у стању да изведу неке од предвиђених вежби, задају се посебна вежбања.
Уколико ученик не достигне предвиђени исход, оставља се могућност да исти достигне у наредном периоду.
У раду са ученицима могу се реализовати додатни садржаји које креира наставник у складу са потребама ученика.
Кроз процес реализације наставе неопходно је пратити спо- собности ученика и давати одговарајуће савете.
Физичко образовање и здравствена култура
Ова наставна област реализује се кроз све организационе облике рада, наставне области и теме уз практичан рад.
Достизањем исхода ове наставне области, ученици развијају знања, вештине, ставове и вредности о вежбању, физичком образо- вању (основним правилима и принципима тренинга, моторичким и функционалним способностима, безбедности при вежбању, зна- чају вежбања у превенцији постуралних поремећаја, незаразних болести, насиља и др.), спорту, рекреацији и здрављу. Неопходно је истаћи значај физичких способности и оспособљеност у вешти- нама за одржавање радне и одбрамбене способности, и њихову примену у ванредним ситуацијама.
Садржаји ове наставне области реализују се непосредно пре, током и након вежбања на часу, као и другим пригодним ситуаци- јама.
Развијање знања из ове области реализује се на основама ин- терактивне наставе.
Ова област обухвата: формирање правилног односа према физичком вежбању и здрављу, различитостима, чувању личне и школске имовине, неговању друштвених и патриотских вредно- сти, мултикултуралности; развијање толерантности, фер плеја; препознавање негативних облика понашања у вежбању, спорту и рекреацији; утицај суплемената у исхрани младих; последице кон- зумирања психоактивних супстанци, допинга.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Исходи су важан део и незаобилазан елемент процеса плани- рања наставе и учења и дефинисани као резултати учења на крају сваког разреда. Током планирања рада потребно је одредити вре- менску динамику за остваривање појединих исхода током школске године. Неопходно је посебну пажњу обратити на исходе које није могуће достићи током једног или више часова, већ је у ту сврху потребно реализовати различите активности током године.

Предмет се реализује кроз следеће облике наставе:

теоријска настава (до 4 часа);

практична настава (у складу са планом образовног профила).

Теоријска настава

Теоријски часови могу се организовати само у оним ситуаци- јама када не постоје услови за реализацију наставе у просторима за вежбање или алтернативним објектима, и као први час у полу- годишту. На тим часовима детаљније се обрађују садржаји пред- виђени темама Физичко образовање и Здравствена култура уз мо- гући практичан рад у складу са условима.

У школама које имају услове максималан број часова без практичног рада не би требало да буде већи од четири (4) у току школске године.

При планирању теоријских садржаја неопходно је узети у об- зир: садржај програма, претходна искуства ученика, садржаје дру- гих предмета (корелацију – међупредметне компетенције).

Практична настава

Број часова по темама планира се на основу процене настав- ника, могућности и интересовања ученика, материјално-технич- ких и просторних услова. Наставне теме или поједини садржаји за које не постоје услови за реализацију могу бити замењени одгова- рајућим темама или садржајима програма за које постоје одговара- јући услови. Број часова по темама одређује Стручно веће.

Достизање исхода наставне теме *Спортска гимнастика*
остварује се реализацијом основних и проширених садржаја.

Основни садржаји су они које је неопходно спровести у раду са ученицима узимајући у обзир способности ученика, мате- ријално-техничке и просторне услове.

Проширени садржаји су они које наставник бира и реали- зује у раду са ученицима (групама или појединцима), који су са- владали основне садржаје, узимајући у обзир ниво достигнутости исхода, могућности, потребе ученика и услове за рад.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Физичке способности

Тестирање ученика тј. праћење физичког развоја и моторич- ких способности спроводи се на почетку и крају школске године, из простора кардиореспираторне издржљивости (процена аероб- ног капацитета), телесног састава (посебно телесне масноће), ми- шићне снаге, издржљивости у мишићној снази, гипкости и агил- ности.

При планирању вежбања у припремној фази часа, треба узе- ти у обзир утицај наставне теме на физичке способности ученика и применити вежбе чији делови биомеханичке структуре одговара- ју основном задатку главне фазе часа и служе за обучавање и уве- жбавање конкретног задатка. У раду са ученицима примењивати диференциране облике рада, дозирати вежбања у складу са њи- ховим могућностима и примењивати одговарајућу терминологију вежби. Време извођења вежби и број понављања задају се група- ма ученика или појединцима у складу са њиховим способностима, водећи рачуна о постизању што веће радне ефикасности и оптима- лизације интензитета рада.

Препоручени начини рада за развој физичких способности ученика:

Развој снаге

без и са реквизитима,

у пару (два ученика),

на справама и уз помоћ справа.

Развој гипкости (покретљивости)
без реквизита и са реквизитима,
у пару (два ученика),
уз коришћење справа.
Развој издржљивости
трчања,
спортске игре,
прескакање вијаче,
плес.
Развој координације
извођење координационих вежби у различитом ритму и променљивим условима.
Развој брзине
једноставне и сложене кретне структуре изводити макси- малним интензитетом из различитих почетних положаја, изазване различитим чулним надражајима (старт из различитих положаја итд.);
штафетне игре;
извођење вежби максималном брзином.

Методе вежбања које се примењују у настави су тренажне методе, прилагођене индивидуалним способностима и карактери- стикама ученика.

За сваки час планира се развој моторичких способности уче- ника (Кондициона припрема), у складу са наставном темом која се реализује у главном делу часа. Одређени број часова наставник може планирати искључиво за рад на кондиционој припреми уче- ника на основу процене њихових, потреба и могућности.

Наставник у сарадњи са ученицима даје упутства за израду личних програма вежбања које ученици повремено приказују на часовима.

За ученике који из здравствених разлога изводе посебно ода- бране вежбе, потребно је обезбедити посебно место за вежбање и дозирати вежбање у складу са њиховим могућностима.

Спортско-техничко образовање
Атлетика Трчања:
Усавршавање технике трчања на кратке стазе.
Трчање на време на кратке стазе сходно условима (30–100 m). Усавршавање технике трчања на средњим и дугим стазама: Трчање умереним интензитетом и различитим темпом у трајању од 9 до 12 и више минута (постепено повећавати време у сва- ком разреду).
Трчање 800 m ученице и 1500 m ученици на време. Скокови:
скок удаљ: једном од техника.
скок увис: једном од техника.

Бацања: бацање кугле, једна од техника (ученице 4 kg, учени- ци 5 kg).

Спровести такмичења у одељењу, на резултат, у свим реализо- ваним атлетским дисциплинама у складу са могућностима школе.

Крос се организује једном у току школске године (ученице 800 m, ученици 1200 m).

Спортска гимнастика

Наставник формира групе на основу умења (вештина) учени- ка стечених након завршених претходних разреда на најмање две групе: „бољу" и „слабију".

Неопходно је олакшавати, односно отежавати програм вежби на основу моторичких способности и претходно развијених знања и умења ученика.

Основни садржаји
Вежбе на тлу

Понављање – усавршавање елемената у складу са индивиду- алним могућностима ученика.

Проширени садржаји Вежбе на справама и тлу Прескок (козлић или коњ) Згрчка.
Разношка.
Одбочка.
Прескоци преко коња

Кругови, разбој, вратило, греда, коњ са хватаљкама

– Поновити елементе из основне школе и проширити их по- степено новим елементима у сваком од разреда средње школе.

Спортске игре и физичка активност по избору

Футсал Игра

Рукомет Игра

Кошарка Игра

Одбојка Игра

Активности по избору

У складу са просторно техничким могућностима школе на- ставник у договору са ученицима реализује неке од наведених ак- тивности:

Кондиционо вежбање (кружни тренинг, аеробик, пилатес, елементи фитнеса и др.)

Пливање и ватерполо;

Скијање;

Клизање;

Бадминтон;

Стони тенис;

Оријентиринг;

Веслање;

Основни елементи борилачких спортова и самоодбране;

Друге активности по избору Стручног већа школе у складу са потребама ученика;

Активности од значаја за локалну заједницу. Пливање и ватерполо

Пливање реализују школе које за то имају услове у школи или објектима у њеној близини.

Програм наставе пливања предлаже Стручно веће на основу могућности ученика.

Клизање и скијање

Програмски задаци из клизања и скијања обухватају савла- давање основне технике и упознавање са правилима. Стручно веће предлаже програм клизања и скијања. Клизање и скијање у оквиру редовне наставе реализује се у школама које за то имају одговара- јуће услове у непосредној близини школе.

Плес и ритмика

Понављање плесова усвојених у основној школи и у сваком разреду проширити или научити нови плес у складу са програмом. Примена елемената ритмике у циљу унапређивања мото- ричких способности ученика.

Припрема за матурски плес

Полигони

Наставник осмишљава полигоне у складу са усвојеним мото- ричким садржајима.

Примена полигона у одређеним професијама (факултети спорта и физичког васпитања, војска, полиција, спасиоци и др.).

Физичка и здравствена култура

Ова наставна област реализује се кроз све друге наставне области и теме уз практичан рад и састоји се од две наставне теме Физичко образовање и Здравствена култура.

Физичко образовање

Упознати ученике са основним принципима тренинга и из- радом индивидуалних програма вежбања. Са ученицима реализо- вати фитнес програме за које показују посебни интерес. Упознати ученике о значају физичке оспособљености за рад, одбрану, снала- жење у ванредним ситуацијама и за послове у физичком васпита- њу, рекреацији и спорту. Указивати на правила безбедности прили- ком вежбања. Проширити знања о превентивном утицају физичког вежбања на здравље. Упознати ученике са применом савремених средстава и ИКТ-а у физичком вежбању, спорту и рекреацији.

Здравствена култура

Продубљивање знања о значају вежбања за очување здравља. Подсетити ученике на значај и улогу физичког вежбања у очувању здравља и могуће последице

хипокинезије. Нагласити ученицима значај заштите приликом вежбања у циљу очувања репродуктив- ног здравља. Информисање ученика о значају лекарских прегледа као основне превентиве присутних ризика у спорту и рекреацији. Упознати ученике са последицама практиковања неадекватних ди- јета.

Пружање информација о штетним последицама и ризицима конзумирања различитих енергетских напитака, психоактивних супстанци и других недозвољених средства на организам (штет- ност дувана, алкохола, дроге, прекомерне употребе фармаколо- шких суплемената, лекова и др.).

У зависности од узраста ученика и претходних искустава ученике је неопходно, постепено у сваком од разреда, оспособити за пружање прве помоћи код најчешћих повреда:

Поступак са ранама – крварења;
Поступак са опекотинама;
Поступак са промрзлинама;
Поступак приликом прелома, уганућа, ишчашења екстре- митета;
Поступак приликом повреде кичменог стуба;
Поступак приликом губитка свести (кома положај);
Поступак приликом епилептичног напада;
Спашавање утопљеника и прва помоћ (теоријски приступ);

Обавештавање надлежних институција (хитна помоћ, поли- ција, наставник, родитељ...).

Посебна препорука

У складу са специфичностима образовног профила – занима- ња препорука је да се тежиште стави на:

активности којима се компензују негативни утицаји на здравље;

активности које доприносе развоју способностима важним за обављање процеса рада и очување радне способности.

Дидактичко-методички елементи

Основне карактеристике реализације наставе и учења:

јасноћа наставног процеса;

оптимално коришћење расположивог простора, справа и реквизита; избор рационалних облика и метода рада;

избор вежби усклађен са програмским садржајима и дости- зањем исхода;

функционална повезаност делова часа – унутар једног и више узастопних часова одређене наставне теме.

При избору облика рада узимају се у обзир просторни усло- ви, број ученика на часу, опремљеност справама и реквизитима и планирана динамика рада.

Избор дидактичких облика рада треба да буде у функцији ефикасне организације и интензификације часа у циљу достизања постављених исхода.

Значајне активности ученика у оквиру предмета су:

Посматрање са усмереном и концентрисаном пажњом ради јасног запажања и уочавања свих елемената и информација о ве- жбању као и информација о здрављу (уочавање важних карактери- стика вежби и процеса вежбања);

Увежбавање и демонстрација усвојених елемената – вежби;

Играње – активно учешће и сарадња у спортским играма и дисциплинама;

Описивање – вербално изражавање спољашњих и унутра- шњих запажања о вежбању и здрављу;

Процењивање – сопствених могућности у вежбању;

Континуирана примена мера безбедности приликом вежбања;

Бележење – записивање графичко, симболичко, електрон- ско бележење опажања у вези вежбања и здравља;

Практиковање усвојеног у настави, свакодневном животу, вежбању и раду;

Истраживање релевантних извора информација о вежбању и здрављу;

Стварање – сопствени програм вежбања;

Праћење и анализирање резултата тестирања;

Активности у оквиру мини-пројекта – осмишљавање и ре- ализација.

ПРАЋЕЊЕ, ВРЕДНОВАЊЕ И ОЦЕЊИВАЊЕ

Исходи представљају добру основу за праћење и процену по- стигнућа ученика, односно креирање захтева којима се може утвр- дити да ли су ученици достигли оно што је описано одређеним исходом.

У процесу праћења, вредновања и оцењивања неопходно је користити лични картон ученика (евиденција о процесу и продук- тима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. На основу доступних пода- така наставник сачињава радни (лични) картон ученика.

На почетку школовања у средњем образовању и васпитању сваки ученик предаје наставнику лични картон који је добио након завршеног основног образовања и васпитања ради даљег праћења његовог развоја.

Предности коришћења личног картона ученика су ви- шеструке: омогућава континуирано и систематично праћење напредовања, представља увид у праћење различитих аспеката учења и развоја, представља подршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа прецизнији увид у различите области по- стигнућа ученика.

У циљу сагледавања и анализирања ефеката наставе Физич- ког и здравственог образовања, наставник подједнако континуира- но прати и вреднује:

Однос ученика према Физичком и здравственом васпитању који обухвата:

вежбање у адекватној спортској опреми;
редовно присуство и рад на часовима;
учествовање у ванчасовним и ваншколским активностима
и др.

Приказ вежби за развој снаге, покретљивости, брзине, из- држљивости и координације.

Достигнут ниво постигнућа моторичких знања, умења и навика (напредак у усавршавању технике и тактичких елемената):

Атлетика:

Приказ технике спринтерског трчања: спринтерско трчање 30–100 m на време.Приказ технике истрајног трчања:

истрајно трчање у трајању од 9 од 12 минута (у зависности од разреда, нпр. први разред 9 минута, други разред 10 минута итд.),

трчање школског кроса. Приказ технике скока удаљ. Приказ технике скока увис. Техника бацања кугле.

Спортска гимнастика:

Ученик се прати и вреднује на основу нивоа достигнутих ис- хода спортске гимнастике током школске године.

Спортске игре и активности по избору

Ученик се прати и вреднује на основу нивоа достигнутих ис- хода наставних тема спортских игара и активности по избору.

Пливање:

Пливање једном техником по избору ученика у дужини од 50 m.

Плес и ритмика:

У зависности од разреда наставник прти и вреднује: Ужичко коло и Моравац.

Бечки и Енглески валцер (мешовити парови). Rock ’n’ roll и Ча-ча-ча (мешовити парови). **Стони тенис:**

Познавање правила стоног тениса. Основни став, кретање и техника држања рекета. Основне технике удараца бекхенд и фор- хенд. Сервис. Игра.

Клизање и скијање:

Приказ усвојеног нивоа технике клизања или скијања.

Друге активности у складу са могућностима школе

Начин праћења, вредновања и оцењивања одређује наставник на основу активности за коју се ученик определи (оријентиринг, веслање, планинарење, борилачке вештине и самоодбрана и др.).

Индивидуални напредак у развоју моторичких способности Индивидуални напредак сваког ученика процењује се у одно-
су на претходно проверено стање.

Приликом праћења, вредновања и оцењивања неопходно је узети у обзир способности ученика, његов индивидуални напре- дак у односу на претходна постигнућа и могућности, као и анга- жовање ученика у наставном процесу.

Код ученика ослобођених од практичног дела наставе, на- ставник прати и вреднује:

ниво остварености исхода из области Физичко образовање и здравствена култура;

учешће у настави и организацији ваннаставних активности. Праћење, вредновање и оцењивање ученика ослобођених од практичног дела наставе, наставник може извршити усменим или
писменим путем.

Праћење, вредновање и оцењивање ученика са инвалидите- том врши се на основу његовог индивидуалног напретка и актив- ности на часовима.

Ваннаставне и ваншколске активности

План и програм ових активности предлаже Стручно веће и саставни је део годишњег плана рада школе и школског програма.

Б. Секције

Реализују се према интересовању ученика. Стручно веће са- чињава посебан програм при чему се узимају у обзир материјални и просторни услови рада, потребе и способности ученика.

В. Недеља школског спорта

Ради развоја и практиковања здравог начина живота, развоја свести о важности сопственог здравља и безбедности, о потреби неговања и развоја физичких способности, као и превенције на- сиља, наркоманије, малолетничке делинквенције, школа у оквиру Школског програма може да реализује недељу школског спорта.

Недеља школског спорта обухвата:

физичке активности прилагођене узрасту и могућностима ученика; културне манифестације са циљем промоције физичког вежбања, спорта и здравља (ликовне и друге изложбе, фолклор, плес, музичко-спортске радионице...);
радионице о здрављу, физичком вежбању, спорту и др...

План и програм Недеље школског спорта сачињава Стручно веће у сарадњи са другим стручним већима (Ликовне културе, Му- зичке културе, Историје, Рачунарства и информатике...) и струч- ним сарадницима у школи, водећи рачуна да и ученици који су ослобођени од практичног дела наставе буду укључени у органи- зацију ових активности.

Г. Активности у природи (излет, крос, зимовање, летовање...) Из фонда радних дана, предвиђених заједничким планом, на предлог Стручног већа наставника Физичког и здравственог ва-
спитања, школа организује активности у природи:
излет са пешачењем (до 12 km у оба правца);
крос се организује најмање једном у току школске године;

зимовање у трајању од 7 дана (обука скијања и активности на снегу);

летовање – организује се за време летњег распуста (боравак у природи са организованим образовним и физичким активностима).

Д. Школска такмичења

Школа организује и спроводи школска такмичења, као ин- теграли део процеса физичког и здравственог образовања на основу плана Стручног већа. Ученици могу да учествују на так- мичењима у систему школских спортских такмичења Републике Србије, која су у складу са планом и програмом, као и на такмиче- њима од интереса за локалну заједницу.

Како би што већи број ученика био обухваћен системом так- мичења, на ваншколским такмичењима један ученик може предста- вљати школу само у једном спорту и једној спортској дисциплини.

Ослобађање ученика од практичног дела наставе Физичког и здравственог васпитања

Ученик може бити ослобођен само од практичног дела про- грама наставе за одређени период, полугодиште или целу школску годину на основу препоруке изабраног лекара.

Ученик ослобођен практичног дела у обавези је да прису- ствује часовима. За рад са ослобођеним ученицима наставник са- чињава посебан програм рада

базиран на усвајању теоријских и васпитних садржаја у складу са програмом и корелацији са про- грамима других предмета.
Ослобођеним ученицима треба пружити могућност да:

прате активности на часу и усвајају правила игре и основе индивидуалне и колективне тактике;

направе презентацију са спортског догађаја, о историји спорта или некој другој спортској активности;

на други начин помажу у настави (воде записник, суде и сл.). Пример исхода за ученике ослобођене од практичног дела наставе.

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:

наведе правила игара и основе тактике које се најчешће примењују у настави, правила атлетике и спортске гимнастике;

примени основна здравствено-хигијенска правила;

примени знања о повезаности здраве исхране и физичке ак- тивности;

наведе последице недовољне физичке активности;

помогне у организацији ванчасовних активности предвиђе- них програмом.

Ученицима са инвалидитетом настава се прилагођава у скла- ду са њиховим могућностима и врстом инвалидитета.

Педагошка документација

Педагошку документацију наставника чине:

Дневник рада, структура и садржај утврђује се на нивоу стручног Савеза, а наставнику се оставља могућност да га допуни оним материјалом за које има још потребе

планови рада физичког и здравственог образовања: план рада стручног већа, годишњи план (по темама са бројем часова), месечни оперативни план, план ваннаставних активности и праће- ње њихове реализације;

писане припреме: форму и изглед припреме сачињава сам наставник уважавајући временску артикулацију остваривања, циљ часа, исходе који се реализују, конзистентну дидактичку структуру часова, запажања након часа;

радни картон: наставник води за сваког ученика. Он садр- жи: податке о стању физичких способности ученика са тестирања, оспособљености у вештинама, напомене о специфичностима уче- ника и остале податке неопходне наставнику.

Педагошку документацију наставник сачињава у писаној, а по могућности и електронској форми.

МАТЕМАТИКА

(Циљ учења Математике је да ученик, усвајајући математичке концепте, знања, вештине и основе дедуктивног закључивања, развије апстрактно и критичко мишљење, способност комуникације математичким језиком и примени стечена знања и вештине у даљем школо- вању и решавању проблема из свакодневног живота и струке, као и да формира основ за даљи развој математичких појмова.

Разред: **Први**

Недељни фонд часова: **3 часа**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
– користи логичке и скуповне операције; – користи функције и њихова својства; – користи, приказује на бројевној правој и пореди природне, целе, рационалне и реалне бројеве; – преводи рационалне бројеве из једног записа у други; – на основу реалног проблема састави и израчуна вредност бројевног израза (са или без калкулатора); – одреди апсолутну вредност реалног броја; заокругли број на одређени број децимала; одреди границу апсолутне и релативне грешке; примени пропорцију и процентни рачун у реалном контексту; примени прост каматни рачун у једноставним реалним ситуацијама;	**ЛОГИКА И СКУПОВИ** Основне логичке и скуповне операције. Важнији закони закључивања. Функције. **РЕАЛНИ БРОЈЕВИ** Преглед различитих врста бројева (природни, прстен целих, поље рационалних, реалних), операције и њихова својства. Апсолутна вредност реалног броја. Приближне вредности реалних бројева (грешке, граница грешке, заокругљивање бројева). **ПРОПОРЦИОНАЛНОСТ** Размера и пропорција, пропорционалност величина (директна и обрнута), примене (сразмерни рачун, рачун поделе и мешања). Процентни рачун, прост каматни рачун.
примени својства троуглова, четвороуглова и кругова, укључујући и примену у реалном контексту; – примени подударност у равни; – примени симетрије, транслацију и ротацију у равни; – користи линеарне операције са векторима и примени њихова основна својства; – докаже једноставнија геометријска тврђења користећи подударност и векторе;	**ПОДУДАРНОСТ** Аксиоме подударности троуглова. Вектори и линеарне операције са њима. Односи страница и углова троугла. Кружница и круг. Значајне тачке троугла. Четвороугао. Симетрије, ротација и транслација равни.
– трансформише целе и рационалне алгебарске изразе; – реши линеарне једначине и дискутује њихова решења у зависности од параметра; реши линеарне неједначине;	**РАЦИОНАЛНИ АЛГЕБАРСКИ ИЗРАЗИ** Полиноми и операције са њима, дељивост полинома. Растављање полинома на чиниоце. НЗС и НЗД полинома. Операције са рационалним алгебарским изразима.

графички представи линеарну функцију и анализира њен график; реши системе линеарних једначина са две непознате; реши проблем који се своди на линеарну једначину, неједначину и систем линеарних једначина са две непознате, дискутује и тумачи решења; – примени сличност у равни; – одреди вредности тригонометријских функција углова од 30°, 45° и 60°; – примени основне тригонометријске идентичности при одређивању вредности тригонометријских функција оштрог угла ако је позната вредност једне од њих; – примени тригонометрију правоуглог троугла у реалним ситуацијама уз коришћење калкулатора; израчуна вредност тригонометријске функције произвољног угла, по потреби користећи калкулатор;* анализира и образложи поступак решавања задатка и дискутује број решења; користи математички језик за систематично и прецизно представљање идеја и решења.	**ЛИНЕАРНЕ ЈЕДНАЧИНЕ, НЕЈЕДНАЧИНЕ И СИСТЕМИ ЛИНЕАРНИХ ЈЕДНАЧИНА** Линеарне једначине (укључујући оне с параметром, односно апсолутном вредношћу) и неједначине. Линеарна функција и њен график. Системи линеарних једначина са две непознате. Примене у реалним ситуацијама. **СЛИЧНОСТ** Мерење дужи и углова. Пропорционалност дужи. Талесова теорема. Сличност. Питагорина теорема и њене примене. **ТРИГОНОМЕТРИЈА ПРАВОУГЛОГ ТРОУГЛА** Тригонометријске функције оштрог угла, основне тригонометријске идентичности. Решавање правоуглог троугла. Угао.* Радијан.* Тригонометријски круг.* Вредности тригонометријских функција произвољног угла.*

* само за образовне профиле у подручју рада Електротехника

Разред: **Други**
Недељни фонд часова: **3 часа**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
трансформише и израчуна вредност једноставних израза са степенима или коренима користећи својства операција и функција, по потреби користећи калкулатор; скицира графике функција $y = x^2$ и $y = x^3$; комплексни број задат у алгебарском облику представи у равни, одреди његов модуо и примењује основне операције са комплексним бројевима;	**СТЕПЕНОВАЊЕ И КОРЕНОВАЊЕ** Степен чији је изложилац цео број. Операције са степенима. Функције $y = x^2$ и $y = x^3$. Појам корена. Операције са коренима. Степен чији је изложилац рационалан број. Комплексни бројеви.
реши једноставан проблем који се своди на квадратне једначине и неједначине и системе од једне квадратне и једне линеарне једначине; растави квадратни трином на чиниоце; примени Вијетове формуле; скицира и тумачи график квадратне функције; израчуна вредност експоненцијалне и логаритамске функције, по потреби користећи калкулатор;	**КВАДРАТНА ЈЕДНАЧИНА И КВАДРАТНА ФУНКЦИЈА** Квадратне једначине. Одређивање корена квадратне једначине. Вијетове формуле. Квадратна функција и њен график. Квадратне неједначине. Систем од једне квадратне и једне линеарне једначине.
скицира график експоненцијалне и логаритамске функције; реши једноставне експоненцијалне и логаритамске једначине и основне неједначине; израчуна вредност тригонометријске функције, по потреби користећи калкулатор;	**ЕКСПОНЕНЦИЈАЛНА И ЛОГАРИТАМСКА ФУНКЦИЈА** Експоненцијална функција и њен график. Једноставне експоненцијалне једначине и основне неједначине. Логаритам, његова својства и примене. Логаритамска функција и њен график. Једноставне логаритамске једначине и основне неједначине.
трансформише тригонометријски израз применом адиционих формула и њихових последица; скицира графике основних тригонометријских функција; реши проблем који се своди на основне тригонометријске једначине; реши основну тригонометријску неједначину; примени синусну и косинусну теорему у једноставним ситуацијама; представи комплексан број у тригонометријском облику и израчуна степен и корен комплексног броја;* анализира и образложи поступак решавања задатка и дискутује број решења; користи математички језик за систематично и прецизно представљање идеја и решења.	**ТРИГОНОМЕТРИЈСКЕ ФУНКЦИЈЕ** Угао. Радијан. Тригонометријски круг. Основне тригонометријске функције. Адиционе формуле. Основне тригонометријске једначине и неједначине. Синусна и косинусна теорема. Тригонометријски облик комплексног броја, Моаврова формула.*

* само за образовне профиле у подручју рада Електротехника

Разред: **Трећи**
Недељни фонд часова: 3 часа
(4 часа за образовни профил Наутички техничар – речни смер)

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
– разликује узајамне положаје тачака, правих и равни у простору; – израчуна површину и запремину праве призме, пирамиде и зарубљене пирамиде и примени их у једноставним ситуацијама; – израчуна површину и запремину правог ваљка, праве купе, зарубљене праве купе и лопте, и примени их у једноставним ситуацијама; уочава равне пресеке тела и израчуна њихову површину; примени Гаусов поступак за решавање система линеарних једначина; израчуна вредност и примени детерминанте трећег реда; реши једноставан проблем који се своди на систем линеарних једначина; примени својства скаларног, векторског и мешовитог производа при решавању проблема; реши једноставне проблеме међусобних односа тачака и правих у координатној равни; – реши једноставне проблеме користећи једначине праве и кружнице, односно елипсе; – примени услов додира и одреди једначину тангенте кружнице, односно елипсе; примени аритметички и геометријски низ у једноставним ситуацијама; анализира и образложи поступак решавања задатка и дискутује број решења; користи математички језик за систематично и прецизно представљање идеја и решења.	**ПОЛИЕДРИ** Међусобни односи тачака, правих и равни. Угао праве према равни. Диедар. Полиедар, правилан полиедар. Површина и запремина полиедра (посебно праве призме, пирамиде и зарубљене пирамиде). Равни пресеци призме и пирамиде. **ОБРТНА ТЕЛА** Цилиндрична и конусна површ. Прав ваљак, права купа, зарубљена права купа и њихове површине и запремине. Сфера и лопта. Површина сфере и запремина лопте. **СИСТЕМИ ЛИНЕАРНИХ ЈЕДНАЧИНА** Системи линеарних једначина са две и три непознате. Гаусов поступак. Детерминанте другог и трећег реда. Крамерово правило. **ВЕКТОРИ** Правоугли координатни систем у простору, координате вектора. Скаларни, векторски и мешовити производ вектора. Примене вектора. **АНАЛИТИЧКА ГЕОМЕТРИЈА У РАВНИ** Растојање двеју тачака, површина троугла. Разни облици једначине праве, угао између две праве, растојање тачке од праве. Кружница. Елипса. Однос праве и кружнице, односно елипсе. **НИЗОВИ** Основни појмови о низовима. Аритметички и геометријски низ.

Разред: **Четврти**

Недељни фонд часова: **3 часа**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
израчуна једноставније граничне вредности низа; користи основна својства функција (домен, периодичност, парност, монотоност, нуле, знак...); израчуна једноставне граничне вредности функција; одреди асимптоте рационалних функција; израчуна извод једноставних функција применом правила диференцирања; примени диференцијални рачун на решавање једноставних проблема; испита ток и скицира график једноставне рационалне функције; – примени правила збира и производа за пребројавање коначних скупова; – примени елементе комбинаторике у једноставним реалним ситуацијама; – примени биномни образац на решавање једноставнијих проблема; – одреди вероватноћу једноставнијег случајног догађаја; – одреди очекивану вредност и дисперзију случајне величине; изврши мање статистичко истраживање, обради резултате, прикаже их и интерпретира; анализира и образложи поступак решавања задатка и дискутује број решења; користи математички језик за систематично и прецизно представљање идеја и решења.	**ГРАНИЧНА ВРЕДНОСТ НИЗА** Гранична вредност низа. Збир бесконачног геометријског низа. Број *е*. **ФУНКЦИЈЕ** Важнији појмови и својства реалних функција реалне променљиве. Преглед елементарних функција. Гранична вредност функције. Непрекидност функције (геометријски смисао). Асимптоте. **ИЗВОД ФУНКЦИЈЕ** Прираштај функције. Извод функције (проблем тангенте и брзине). Основне теореме о изводу, изводи елементарних функција. Испитивање функције и њен график. Примена извода на једноставније екстремалне проблеме. **КОМБИНАТОРИКА** Основна правила. Варијације. Пермутације. Комбинације (без понављања). Биномни образац. **ВЕРОВАТНОЋА И СТАТИСТИКА** Случајни догађаји. Вероватноћа. Условна вероватноћа и независност. Биномна вероватноћа. Случајне величине. Популација, обележје и узорак. Очекивана вредност и дисперзија. Прикупљање, сређивање, графичко приказивање и нумеричка обрада података.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Основа за писање исхода и избор садржаја били су програ- ми Математике за претходне разреде, стандарди постигнућа уче- ника за крај обавезног основног и општег средњег образовања и средњег стручног образовања у делу општеобразовних предмета, међупредметне компетенције, циљ учења Математике као и чиње- ница да се учењем математике ученици оспособљавају за: реша- вање разноврсних практичних и теоријских проблема, комуника- цију математичких језиком, математичко резоновање и доношење закључака и одлука.

Наставници у својој свакодневној наставној пракси, треба да се ослањају на исходе, јер они указују шта је оно за шта уче- ници треба да буду оспособљени током учења предмета у једној школској години. Исходи представљају очекиване и дефинисане резултате учења и наставе. Остваривањем исхода, ученици усва- јају основне математичке концепте, овладавају основним мате- матичким процесима и вештинама, оспособљавају се за примену математичких знања и вештина и комуникацију математичким је- зиком. Кроз исходе се омогућава остваривање и међупредметних компетенција као што су комуникација, рад са подацима и инфор- мацијама, дигитална компетенција, решавање проблема, сарадња и компетенција за целоживотно учење.

Ради лакшег планирања наставе даје се оријентациони пре- длог броја часова по темама. С обзиром на то да годишњи број ча- сова није исти код свих образовних профила, у наставку је прика- зан модел за годишњи фонд од 105 часова у првом, другом, трећем разреду и 96 часова у четвртом.

Приликом израде годишњих и оперативних планова настав- ник распоређује укупан број часова предвиђен за поједине теме по типовима часова (обрада новог градива, утврђивање и увежба- вање, понављање, проверавање и систематизација знања), водећи рачуна о циљу предмета и исходима.

Први разред

Логика и скупови (6) Реални бројеви (10)

Пропорционалност (7)

Подударност (23)

Рационални алгебарски изрази (12)

Линеарне једначине, неједначине и системи линеарних једна- чина (16)

Сличност (10)

Тригонометрија правоуглог троугла (7)

Напомена: за иницијално процењивање и анализу његових резултата планирана су 2 часа, а за реализацију 4 писмена задатка (у трајању од по два часа), са исправкама, планирано је 12 часова.

Други разред

Степеновање и кореновање (19)

Квадратна једначина и квадратна функција (23) Експоненцијална и логаритамска функција (18) Тригонометријске функције (31)

Напомена: за иницијално процењивање и анализу његових резултата планирана су 2 часа, а за реализацију 4 писмена задатка (у трајању од по два часа), са исправкама, планирано је 12 часова.

Трећи разред

Полиедри (22)

Обртна тела (16)

Системи линеарних једначина (10) Вектори (10)

Аналитичка геометрија у равни (25) Низови (8)

Напомена: за иницијално процењивање и анализу његових резултата планирана су 2 часа, а за реализацију 4 писмена задатка (у трајању од по два часа), са исправкама, планирано је 12 часова.

Четврти разред

Гранична вредност низа (8) Функције (23)

Извод функције (23)

Комбинаторика (12) Вероватноћа и статистика (16)
Напомена: за иницијално процењивање и анализу његових резултата планирана су 2 часа, а за реализацију 4 писмена задатка (у трајању од по два часа), са исправкама, планирано је 12 часова.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима, односно да планира како да ученици остваре исходе, и да изабере одговарајуће методе, актив- ности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична знања и вештине која су уче- нику потребна за даље учење и свакодневни живот. Приликом пла- нирања наставе треба имати у виду да се ниједан исход не може остварити за један час: за неке исходе ће бити потребно мање ча- сова, за неке више, постоје и исходи који се остварују током целе године или чак и током целог школовања. Наставник, приликом планирања часова, треба сваки исход да разложи на мање исходе, помоћу којих се остварује почетни исход, нпр. исход *по завршетку разреда ученик ће бити у стању да трансформише алгебарске из- разе* се може разложити на следеће исходе:
ученик ће бити у стању да растави полином на чиниоце;
ученик ће бити у стању да одреди НЗС и НЗД за дате по- линоме;
ученик ће бити у стању да сабере и одузме дате рационал- не алгебарске изразе;
ученик ће бити у стању да помножи и подели дате рацио- налне алгебарске изразе.
При обради нових садржаја треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика, и настојати, где год је то могуће, да уче- ници самостално откривају математичке правилности и изводе за- кључке. Основна улога наставника је да буде организатор настав- ног процеса, да подстиче и усмерава активност ученика. Ученике треба упућивати да користе уџбеник и друге изворе знања, како би усвојена знања била трајнија и шира, а ученици оспособљени за примену у решавању разноврсних задатака.
На часовима треба комбиновати различите методе и облике рада, што доприноси већој рационализацији наставног процеса, подстиче интелектуалну активност ученика и наставу чини инте- ресантнијом и ефикаснијом. Препоручује се коришћење интерак- тивних метода, пројектне, проблемске и истраживачке методе, рад

на референтном тексту, (истраживање по кључним речима, појмо- вима, питањима), дискусије, дебате и др. Заједничка особина свих наведених метода је да оне активно ангажују ученика током наста- ве, а процес учења смештају у различите и разнолике контексте. Избор метода и облика рада, као и планирање активности учени- ка зависи од наставних садржаја које треба реализовати на часу и предвиђених исхода, али и од специфичности одређеног одељења и индивидуалних карактеристика ученика.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Први разред Логика и скупови
Логички и скуповни садржаји (исказ, квантификатор, фор- мула, логичке и скуповне операције, основни математички појмо- ви, закључивање и доказивање тврђења, релације и пресликава- ња) основа су за виши ниво дедукције и строгости у реализацији осталих садржаја програма математике, а нагласак треба да буде на овладавању математичко-логичким језиком и разјашњавању су- штине значајних математичких појмова и чињеница, без превели- ких формализација.
Симболика треба да се користи у оној мери у којој олакша- ва изражавање и записе, штеди време (а не да захтева додатна об- јашњења) и помаже да се градиво што боље разјасни. Указати на значај таутологија у закључивању и доказима теорема (закон ис- кључења трећег, закон контрапозиције, модус поненс, свођење на противуречност...).
Посебну пажњу већ на овом ступњу посветити појму пресли- кавања (функције). Дати описну дефиницију овог појма. Увести операцију композиције пресликавања. Истаћи својства 1-1 и НА пресликавања као и појам инверзног пресликавања. Примере за инверзне и сложене функције радити само са линеарним функци- јама.
Реални бројеви

Подсетити ученике на природне бројеве, прстен целих, поље рационалних, ирационалне бројеве и поље реалних бројева, као и на њихове међусобне односе. Проширити знања о рационалним и ирационалним бројевима, користећи доказивања и бројевну праву (докази ирационалности, представљање коначног и бесконачног периодичног децималног записа броја у виду разломка, конструк- ција неких дужи чија је дужина ирационалан број). Посебну па- жњу обратити на својства рачунских операција, као основу за ра- ционализацију рачунања и трансформације израза у оквиру других тема. Појам апсолутне вредности броја, који је ученицима познат, треба проширити решавањем једноставнијих једначина и неједна- чина са апсолутним вредностима у смислу упознавања концепта, јер ће се током школовања ова тема додатно проширивати, надо- грађивати и систематизовати.

Осим тачног и прецизног изражавања као и рачунања, у овом делу треба посветити пажњу и коришћењу калкулатора и разли- читих софтвера за израчунавање вредности бројевних израза. Ра- чунање са реалним бројевима подразумева рачунање и са прибли- жним вредностима. У том смислу потребно је ученике подсетити на правила о заокругљивању бројева на одређен број децимала, а затим увести појмове апсолутне и релативне грешке коришћењем практичних примера који су у корелацији са другим наставним предметима и проблемима из свакодневног живота.

Пропорционалност

У оквиру ове теме погодно је најпре градиво вертикално по- везати са већ стеченим знањима из другог циклуса образовања. Кроз практичне примере из свакодневног живота и других настав- них предмета неопходно је обновити појмове размере и пропор- ције, а затим увести и појам проширене пропорције као једнако- сти три или више размера. Посебну пажњу потребно је посветити примени директне и обрнуте пропорционалности. Решавати проблеме који се односе на сразмерни рачун, рачун поделе и меша- ња кроз практичне примере у корелацији са примерима из других предмета (хемије, биологије, географије…). Прост каматни рачун се природно може надовезати на процентни рачун. У овом делу је потребно упознати ученике са значењима основних појмова фи- нансијске математике као што су: главница, интерес (камата), ка- матна стопа, кредит, улагање, орочење. При решавању проблема обрадити примере када је период орочења дат у годинама.

Подударност

Навести као аксиоме основне ставове о подударности троу- глова. Посебну пажњу посветити примени ставова подударности троуглова за тврђења која се односе на троуглове (неједнакост тро- угла, однос страница и углова троугла, значајне тачке). Неопходно је да ученици кроз задатке овладају техником примене ставова по- дударности.

Посебно истицати потребне и довољне услове да четвороу- гао буде паралелограм. Рад са векторима повезати са својствима паралелограма и у том смислу увести сабирање вектора и множе- ње вектора скаларом.

У вези са применом подударности на круг, доказати теореме о централном и периферијском углу. Доказати основне особине тангентних и тетивних четвороуглова (изостављајући доказе да су ти услови довољни).

Обрадити конструктивне задатке у равни (троугао, четворо- угао и круг) укључујући разматрање свих етапа у једноставнијим конструкцијама.

Увежбати основне изометријске трансформације у равни: симетрију, ротацију и транслацију. Доказати њихова основна свој- ства применом подударности.

Рационални алгебарски изрази

Циљ је да ученици, полазећи од познатих својстава операци- ја са реалним бројевима, утврде и прошире знања о идентичним трансформацијама целих алгебарских израза (укључујући дељење полинома), користећи између осталог правила о трансформацији разлике квадрата, разлике и збира кубова, квадрата и куба збира и разлике). Такође, ученици треба да савладају дељивост полинома и одређивање НЗД и НЗС за полиноме. Није неопходно обрадити Безуову теорему.

Ученици треба у потпуности да овладају трансформацијама рационалних алгебарских израза (одређивање области дефиниса- ности алгебарског разломка, сабирање, множење и дељење разло- мака).

Линеарне једначине, неједначине и системи линеарних једначина

Уз примену знања из претходне теме, извршити проширива- ње знања о линеарним једначинама и неједначинама и функцијама која су ученици стекли у основној школи. Треба разматрати једна- чине у којима се непозната налази и у имениоцу, као и једностав- не једначине са апсолутном вредношћу. Разматрати и једначине са једним параметром.

Истаћи основна својства линеарних функција, као и оних у којима је независно променљива под знаком апсолутне вредности. Ученици треба да науче да нацртају

график линеарне функције, као и да „прочитају" њена својства са графика.
Системи линеарних једначина који се решавају могу имати две непознате.
Осим линеарних неједначина са једном непознатом треба по- сматрати и њихове системе (али не и оне који садрже параметар). У овој теми тежиште треба да буде у примени једначина и њихо- вих система на решавање разних проблема из реалног живота.
Сличност
Увод у тему чине садржаји везани за мерење дужи и углова, са посебним осврtом на пропорционалност дужи. Указати на по-требу одређивања четврте пропорционале и тиме мотивисати нај- важније примене Талесове теореме.
Појам сличности увести кроз примере. Обрадити теореме о сличности троуглова и показати њихове примене у разноврсним доказним проблемима, уз обавезно извођење теорема које се до- бијају применом сличности на правоугли троугао (Питагорина и Еуклидова теорема).
Тригонометрија правоуглог троугла
По увођењу дефиниција тригонометријских функција у пра- воуглом троуглу које уређују односе између његових страница и углова, доказати најједноставније тригонометријске идентитете и разноврсне примере примене.
Поред стандардних вредности тригонометријских функци- ја (за углове од 30°, 45° и 60°) код решавања правоуглог троугла користити и друге оштре углове и уз помоћ калкулатора или ра- чунара решавати разноврсне примере примене тригонометријских функција у теоријским и реалним ситуацијама.
У образовним профилима у подручју рада Електротехника успоставити везу између уопштеног угла и основног угла и уве- сти појам радијана. На тригонометријском кругу најпре одређива- ти вредности тригонометријских функција за углове у првом ква- дранту, а затим и за произвољне вредности углова. Осим помоћу тригонометријског круга потребно је да ученици у потпуности савладају одређивање вредности тригонометријских и њихових инверзних функција помоћу калкулатора.
Други разред
Степеновање и кореновање
На почетним часовима потребно је обновити појам степена са природним изложиоцем и квадратног корена које су ученици изучавали у основној школи. Проширити стечена знања о степени- ма увођењем операција са степенима са целобројним изложиоцем. Увести појам корена произвољног реда и увежбати најједноставни- је операције са њима. Од посебног је значаја релација $\sqrt{a^2} = |a|$, а такође и децимални запис броја у тзв. стандардном облику $a \cdot 10^n$, где је $1 \leq a < 10$ и $n \in Z$. Ученике треба оспособити да рациона- лишу имениоце облика $\sqrt{a}$, $\sqrt{a} \pm \sqrt{b}$, $\sqrt[3]{a}$, $\sqrt[3]{a} \pm \sqrt[3]{b}$. Дефинисати појам степена са рационалним изложиоцем.
Функцију $y = x^n$ $(n \in N)$ скицирати само за $n = 2$ и $n = 3$.
У теми комплексни бројеви обрадити основне појмове и чињенице које ће бити неопходне при изучавању садржаја о ква- дратној једначини – приказати комплексан број у равни, одредити његов модуо и кроз једноставније примере обрадити основне опе- рације са комплексним бројевима.
Квадратна једначина и квадратна функција
Тему почети обнављањем поступка решавања непотпуних квадратних једначина. Извести формулу за решавање квадратне једначине. Решавати и једначине са непознатом у имениоцу које се своде на квадратне, при чему треба истаћи важност услова дефи- нисаности.
Везу између коефицијената и решења квадратне једначине успоставити кроз природу решења, Вијетове формуле и растављa- ње квадратног тринома на чиниоце.
Пажњу посветити различитим начинима решавања квадратне једначине, као и разноврсним проблемима из свакодневног живота. Пре него што се формално уведе квадратна функција на часу приказати неколико једноставних примера из живота, нпр. коси хитац и увести појам параболе. Ученике треба оспособити да скицирају график квадратне функције и да помоћу њега тумаче њене особине: одређују нуле (ако постоје), знак, максимум или минимум и интервале монотоности.
Квадратне неједначине треба обрадити користећи знања о графику квадратне функције.
Решавати проблеме који се своде на систем од једне квадрат- не и једне линеарне једначине (користити и графичку интерпрета- цију).
Експоненцијална и логаритамска функција
При увођењу појма експоненцијалне функције скренути па- жњу ученицима да се на овом нивоу не може дати прецизна дефи- ниција, па самим тим се и не могу строго доказати њене особине, већ се о тим особинама закључује по аналогији са особинама сте- пена са рационалним изложиоцем. Посебно, чињеница да је

таква функција увек бијекција (између одговарајућих скупова) не може се строго доказати, али се илуструје на графику, што оправдава увођење појма логаритма.
Ученике треба оспособити да одреде вредност експоненци- јалне и логаритамске функције у датој тачки, да скицирају и кори- сте графике основних функција. Потребно је увежбати коришћење калкулатора у ситуацијама када је то неопходно.
Решавати једноставне експоненцијалне и логаритамске једна- чине и основне неједначине.
Тригонометријске функције
Тригонометрија је област математике која има велику при- мену. Имајући ово у виду ученици треба да решавају проблеме у реалном контексту коришћењем тригонометрије. На почетним ча- совима потребно је обновити градиво које су ученици упознали у првом разреду.
Успоставити везу између уопштеног угла и основног угла и увести појам радијана. На тригонометријском кругу најпре одре- ђивати вредности тригонометријских функција за углове у првом квадранту, а затим и за произвољне вредности углова. Осим помо- ћу тригонометријског круга потребно је да ученици у потпуности савладају одређивање вредности тригонометријских и њихових инверзних функција помоћу калкулатора.
Приликом трансформација тригонометријских израза и у до- казима тригонометријских идентитета користити основне иденти- тете и адиционе формуле, формуле за двоструки угао и полуугао.
Скицирати и тумачити графике основних тригонометријских функција, као и функција облика $y = \sin x + c$ и $y = \cos x + c$ (у обра- зовним профилима у подручју рада Електротехника скицирати и графике $y = A\sin(ax + b) + c$ и $y = A\cos(ax + b) + c$). Ученици могу да користе апликативне софтвере за цртање графика функције и одређивања домена, кодомена, нула, знака, периодичности, моно- тоности и екстремних вредности функције.
Ученици решавају једноставније проблеме у реалном контек- сту који се своде на тригонометријске једначине и неједначине по- моћу тригонометријског круга или графика, користећи калкулатор или одговарајући софтвер (једначине облика $\sin(ax) = b$ и $\cos(ax) = b$, неједначине облика $\sin(x) \leq a$, $\sin(x) \geq a$, $\cos(x) \leq a$, $\cos(x) \geq a$).
Синусну и косинусну теорему примењивати на решавање једноставнијих проблема из реалног контекста.
У образовним профилима у подручју рада Електротехника, ученике најпре подсетити на својства операција са комплексним бројевима задатим у алгебарском облику која су већ обрађена. Увести тригонометријски запис комплексног броја, при чему уче- ници треба добро да увежбају претварање једног записа у други. Извести правила за множење и дељење комплексних бројева у тригонометријском запису и као специјалан случај, Моаврову фор- мулу. Истаћи предност таквог степеновања комплексних бројева у односу на алгебарско. Извести формулу за n-ти корен комплексног броја.
Трећи разред
Полиедри
Обраду ове теме треба започети обнављањем одређивања површина фигура у равни, што је ученицима познато из основне школе. Ученици већ поседују и знања о основним појмовима про- сторне геометрије, те би их требало подсетити на међусобне одно- се тачака, правих и равни.
Обрадити угао праве према равни и посебно услов нормал- ности праве на раван. Дефинисати појам диедра и илустровати га задацима. Увести појам полиедра и правилног полиедра.Како ученици већ поседују знања о основним геометријским телима, треба их подсетити на одређивање површине и запремине коцке и квадра. Користити опште формуле за површину и запре- мину призме, пирамиде и зарубљене пирамиде. Обрадити равне пресеке призме и пирамиде у једноставнијим ситуацијама (на при- мер, дијагонални пресеци и пресеци паралелни основи).
Обртна тела
Описати настанак цилиндричних и конусних повр ши. Обра- дити обртна тела: прав ваљак, праву купу, зарубљену праву купу и навести формуле за њихове површине и запремине.
Увести појам сфере и лопте и навести формуле за површину сфере и запремину лопте.
Код обраде обртних тела такође се треба ограничити на јед- ноставније примере и задатке.
Ученицима би требало предочити да се својства полиедара и обртних тела користе у пракси, астрономији, географији, физици, хемији итд. Посебну пажњу треба посветити развијању апстракт- ног мишљења и просторних представа, чему у извесној мери може допринети позивање на очигледност, коришћење динамичких соф- твера и правилно скицирање просторних фигура.
Системи линеарних једначина

Код решавања система подсетити се прво система 2 х 2, ме- тоде замене и методе елиминације. Исте методе размотрити код система 3х3 и надовезати на то Гаусов алгоритам. Нагласити ал- горитамску природу поступка, али обратити и пажњу на случајеве одступања од алгоритма које убрзавају решавање (на пример, за елиминацију бирамо ону променљиву код које је коефицијент 1, или делимо једначину заједничким делитељем свих коефицијена- та). Размотрити уз примере све могуће исходе алгоритма: случаје- ве несагласног, неодређеног и одређеног система. У зависности од расположивог времена може се урадити и неки пример система с параметром.

Увођење детерминанте мотивисати решавањем система ли- неарних једначина елиминацијом појединих непознатих. Израчу- навати детерминанте 3 х 3 развојем по врстама и колонама као и Сарусовим правилом.

Изложити и примењивати Крамерово правило, уз указивање на ограничења његове примене. У овом случају решавати само примере и задатке у којима се не појављују параметри.

Вектори

Подсетити ученике на векторе у равни. Увести координат- ни систем у простору. Векторе увести као уређене парове тачака, са идентификацијом помоћу паралелног преноса (транслације). Осврнути се на идентификацију тачака у простору, уређених троj- ки координата и радијус-вектора. Разлагати вектор у збир три ком- поненте – пројекције на координатне осе и координате посматрати као коефицијенте у разлагању. Геометријски извести формулу за интензитет вектора и растојање између тачака.

Скаларни, векторски и мешовити производ увести геоме- тријски и преко координата, повезати са детерминантама. Навести својства ових производа (адитивност, хомогеност, (анти)симетрич- ност) и формуле које их повезују. При избору примера и задатака треба се ограничити на једноставније ситуације.

Примењивати векторе у геометријским (одређивање угла између два вектора, израчунавање површине и запремине фигура и др.) и физичким проблемима (сабирање и разлагање брзина и сила, момент силе и др.).

Аналитичка геометрија у равни

Основни циљ увођења аналитичке геометрије је дубље по- везивање алгебарских и геометријских садржаја. Ученици првен- ствено треба добро да упознају Декартов правоугли координатни систем и приступ геометрији помоћу координата. При извођењу формула за одређивање растојања тачака, поделу дужи у датом од- носу и израчунавање површине троугла чија су темена задата, искористити одговарајуће већ познате чињенице и својства вектора. Неопходно је да ученици повежу линеарну једначину са две непо- знате са једначином праве у координатном систему и да упознају општи (имплицитни), експлицитни и сегментни облик једначине праве. Кроз задатке ученици треба да увежбају и формуле за једна- чину праве која садржи две дате тачке. При извођењу формула за одређивање величине угла између две праве, специјално услова за паралелност, односно нормалност правих, искористити знања из вектора и тригонометрије.

Код кривих другог реда треба се ограничити на кружницу и елипсу, а дефинисати их као геометријска места тачака у равни са одређеним својствима. Навести њихове канонске једначине (за елипсу само у централном положају) и објаснити значење параме- тара који у тим једначинама учествују. Код одређивања међусоб- ног односа праве и криве другог реда, користити знања из теорије квадратних једначина. Посебно обратити пажњу на случај када права додирује криву (услов додира), као и једначине тангенти. У свим ситуацијама инсистирати на геометријској интерпретацији (на пример код решавања система квадратних једначина).

Низови

Појам низа увести кроз примере уз одговарајуће графичке интерпретације. Показати да се низови могу дефинисати и реку- рентним релацијама. Посебно увести аритметички низ и геоме- тријски низ указујући на специфичности разлике, односно колич- ника. Навести формуле за везу п-тог члана низа и збира првих п чланова низа са улазним подацима (први члан и разлика, односно количник). Сврху увођења аритметичког и геометријског низа приказати једноставнијим примерима примене. Обновити прост и обрадити сложен каматни рачун.

Четврти разред

Гранична вредност низа

Пре свега треба обновити основна знања о низовима из прет- ходног разреда (дефиниција, начин задавања, монотонија, огра- ниченост, аритметички и геометријски низ...). Појам граничне вредности низа објаснити на што једноставнијим примерима, а тек након тога дати дефиницију. Теореме о сагласности

граничне вредности са операцијама (гранична вредност збира, производа, количника конвергентних низова) примењивати у једноставнијим ситуацијама. Ученици треба да савладају формулу за збир свих чланова бесконачног геометријског низа и неке примере њене при- мене (периодични децимални разломци, једноставни примери из геометрије...). Дефинисати број е.

Функције

У оквиру ове теме треба поновити и систематизовати стече- на знања о функцијама које су обрађене у првом и другом разреду (линеарна, степена, квадратна, експоненцијална, логаритамска и тригонометријске функције) и направити добру основу за изуча- вање функција у четвртом разреду. Ученике треба подсетити и на основне појмове у вези са функцијама (домен, кодомен, 1-1, НА). Затим размотрити својства карактеристична за реалне функци- је једне реалне променљиве (ограниченост, парност и непарност, периодичност, нуле, знак, монотоност, график) и илустровати их на примерима функција које су ученицима познате. Подсетити ученике на појмове сложене и инверзне функције и илустровати их на познатим примерима. Детаљно навести својства основних елементарних функција. Инсистирати на томе да ученици познају графике наведених функција и користе их за илустрацију њихових својстава. На једноставнијим примерима илустровати конструк- цију графика елементарних функција који се из графика основних могу добити транслацијом дуж координатних оса.

Граничну вредност (лимес) функције најпре илустровати примерима. Затим дати дефиниције у различитим случајевима и упоредити са познатом дефиницијом граничне вредности низа. Илустровати графички примере који доводе до асимптота. Изве-сти аритметичка својства лимеса и увежбати њихово коришћење. Размотрити неке карактеристичне случајеве тзв. неодређених из- раза и увежбати њихово решавање. Извести најважније лимесе о понашању основних елементарних функција и обрадити примере који се своде на њих. Ученици треба да овладају и техником одре- ђивања асимптота функција, првенствено рационалних.

Непрекидност функције увести интуитивно, геометријски, и повезати са својствима њеног графика.

Извод функције

На самом почетку теме, користећи историјске изворе као мотивацију, осврнути се на чињеницу да је појам извода настао из потребе да се одреди општа метода за одређивање тангенте неке криве, као и брзине кретања. Кроз одговарајуће примере, а у складу са могућностима у школи, прираштај функције се може приказати и путем динамичког софтвера, како би ученици визуа- лизовали како се кретањем сечице долази до праве која је тангента графика функције у датој тачки. Такође, на сличан начин се може показати да је тренутна брзина гранична вредност односа промене пута и времена, када промена времена тежи нули. Након формал- ног извођења формуле, урадити примере одређивања неких та- бличних извода по дефиницији.

Треба обрадити правила за диференцирање збира, разлике, производа и количника, сложене функције и упознати ученике са појмом извода вишег реда.

Посебну пажњу посветити испитивању функција и цртању њихових графика, користећи изводе, при чему се треба ограничи- ти на једноставне рационалне функције. Изузетно, ако расположи- во време то омогући, може се урадити и неки једноставан пример испитивања ирационалних, екпоненцијалних или логаритамских функција.

Треба обратити пажњу на појам максимума и минимума, кон- вексности и конкавности функције, трудећи се да се сва стечена знања о функцијама повежу у логичку целину (домен, парност, нуле, знак, монотоност, локални максимум и минимум, конкав- ност, конвексност, превојне тачке, асимптоте).

Урадити најједноставније примере који се тичу примене из- вода функције у екстремалним проблемима из геометрије, пробле- мима оптимизације при одређивању максималног профита, мини- мума утрошеног материјала и слично.

Комбинаторика

Ученике упознати са основним елементима комбинаторике (правило збира и правило производа) на једноставнијим примери- ма и задацима при пребројавању коначних скупова. Увести појам факторијела и користити га у различитим примерима. Поштовањем принципа поступности увести пермутације, варијације, као и комбинације без понављања. При решавању проблема у којима ученици користе пермутације, варијације и комбинације користи- ти и једноставније примере, у којима постоје различита ограни- чења, односно понављања. Увести Паскалов троугао и биномни образац (без доказа) и приказати примере њихове примене. У овој области треба бирати примере проблемских ситуација из различитих области математике као и свакодневног живота.

Вероватноћа и статистика

Увод у елементарну теорију вероватноћа подразумева дефи- нисање појма случајног догађаја и припадајућих појмова (елемен- тарни догађај, простор елементарних догађаја, сигуран догађај, немогућ догађај, супротни догађај...) и њихову илустрацију на примерима разних експеримената (бацање новчића и коцкица, из- влачење куглица и други примери). У оквиру увода треба прика- зати и на примерима илустровати припадајућу алгебру случајних догађаја (унија, пресек, комплемент случајних догађаја). Садржаји који следе су везани за дефиницију класичне вероватноће и из- рачунавање вероватноће случајних догађаја, са кратким историј- ским освртом. У току увежбавања, брзим експериментом у коме учествују сви ученици (на пример, окретањем једног новчића по 10 пута од стране сваког ученика) и акумулацијом добијених ре- зултата (фреквенција) указати на суштински однос класичне и ста- тистичке дефиниције вероватноће. Пажњу посветити појмовима и примерима условне вероватноће и независности догађаја. Посма- трајући вероватноће догађаја и њему супротног догађаја при уза- стопним понављањима експеримента, показати да се вероватноће случајних догађаја често одвијају по биномним законима. За овај, први, део теме издвојити око половине расположивих часова, во- дећи рачуна о занимљивости, применљивости и сложености при- мера, при чему се треба оријентисати на једноставније примере.
Обраду теме наставити увођењем појма случајне величине
и указивањем на појмове и примере случајних променљивих дис- кретног типа. Указати на појмове популације, обележја и узорка, и потребу дескриптивне обраде података посматрањем одређеног обележја. На конкретним примерима (сопствених истраживања или база података које је могуће наћи на интернету) показати по- ступке прикупљања, уређивања података, табличног и графичког приказивања изабраног обележја, дефинисати и демонстрирати израчунавање апсолутних и релативних фреквенција, мода, ме- дијане, математичког очекивања, средњег апсолутног одступања, средњег квадратног одступања и стандардне девијације. Дати ту- мачење шта сваки од набројаних параметара суштински значи. На посебном часу (који ће се одржати у школској рачунарској лабора- торији) приказати да се енергија и време за дескриптивну стати- стичку анализу може значајно уштедети и демонстрирати најјед- ноставније готове софтвере који све то аутоматски рачунају.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Саставни део процеса развоја математичких знања у свим фазама наставе је и праћење и процењивање степена остварености исхода, које треба да обезбеди што поузданије сагледавање развоја и напредовања ученика. Тај процес започети иницијалном проце- ном нивоа на коме се ученик налази. Прикупљање информација из различитих извора (свакодневна посматрања, активност на часу, учествовање у разговору и дискусији, самосталан рад, рад у гру- пи, тестови) помаже наставнику да сагледа постигнућа (развој и напредовање) ученика и степен остварености исхода. Свака актив- ност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а важно је ученике оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у учењу.
У процесу праћења и вредновања значајну улогу имају до- маћи задаци. Редовно задавање домаћих задатака (уз обавезну повремену проверу од стране наставника), анализа задатака које ученици нису умели да реше, педагошка мотивација ученика који редовно раде домаће задатке... помаже наставнику да стекне бољи увид у степен остварености исхода.

РАЧУНАРСТВО И ИНФОРМАТИКА

Циљ учења Рачунарства и информатике је да ученик, усвајајући информатичке концепте, знања и вештине, формира вредносне ставове и развије апстрактно и критичко мишљење, способност ефективног коришћења технологије на рационалан, етичан и безбедан начин и примени стечена знања и вештине у решавању проблема из свакодневног живота, даљем школовању и раду.

Разред: **Први**

Недељни фонд часова: **2 часа**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја
објасни улогу ИКТ у свакодневном животу; наведе актуелне области рачунарства и проблеме који они решавају; разуме изазове коришћења и користи савремене технологије на одговоран и безбедан начин; објасни начин дигиталног записа података и бинарног записа природних бројева; процени количину меморије коју заузимају различите врсте података; опише разлику између хардвера и софтвера; наведе хардверске компоненте дигиталних уређаја, њихову улогу у систему и основне карактеристике; објасни шта је системски софтвер; објасни која је улога оперативног система; познаје основне типове апликативног софтвера; разликује појмове и типове лиценци софтвера и садржаја који се деле; разликује елементе графичког корисничког интерфејса; прилагоди радно окружење кроз основна подешавања; инсталира и деинсталира корисничке програме; објасни начине прикључивања и подешавања спољашњих уређаја (штампача, скенера, пројектора, ...); приступа интернету, самостално претражује, проналази информације у дигиталном окружењу и преузима их на свој уређај; организује датотеке на локалном и дељеном складишту; класификује информације са интернета и процењује њихов квалитет и поузданост; користи сервисе интернета који одговарају његовом	**РАЧУНАРСТВО** ИКТ у свакодневном окружењу. Области рачунарства (софтверско и хардверско инжењерство, вештачка интелигенција, информациони системи, рачунарска графика, ...). Дигитални рачунари и дигитални запис података. Начини приказивања/представљања података и дигиталног записа. Хардверске и софтверске компоненте рачунарских система. Системски и апликативни софтвер. Улога и компоненте оперативних система. Типови апликативног софтвера. Ауторска права и лиценце софтвера. **ДИГИТАЛНИ УРЕЂАЈИ И ИНТЕРНЕТ** Елементи графичко-корисничког интерфејса и интеракција са њима. Подешавања оперативног система. Инсталирање и уклањање програма (апликативних програма, драјвера). Средства и методе заштите рачунара и информација. Рад са документима и системом датотека. Глобална мрежа (интернет) и сервиси интернета. Чување, организовање и дељење докумената „у облаку” коришћењем различитих сервиса. Лепо понашање, право и етика на интернету. Безбедност и приватност на интернету.

стручном усмерењу; спроводи поступке за заштиту личних података и приватности на интернету; ефикасно и тачно уноси и уређује неформатиран текст, поштујући правила језичког и дигиталног правописа; користи функционалности намењене сарадничком раду; примени основне и напредније елементе форматирања и структуирања стручног текста; примени параметре стилизовања текста на нивоу карактера, параграфа и страница; користи, креира и одржава именоване стилове и табелу садржаја документа; припреми документ за штампу и одштампа га; креира растерску и векторску слику у изабраном програму; користи алате за уређивање и трансформацију слике; оптимизује слику за приказ на различитим медијима и сачува је у одговарајућем формату; користи алат за уређивање аудио и видео-записа; у складу са правилима за израду добре презентације креира, уређује и приказује слајд презентације; креира једноставни веб-сајт на основу готових веб решења; креира и форматира табелу са подацима одговарајућег типа; креира формуле за израчунавање статистика уз коришћење уграђених функција; користи апсолутно и релативно адресирање; сортира и филтрира податке по задатом критеријуму; креира изведене (пивот) табеле; представи визуелно податке на одговарајући начин; протумачи резултате анализе података и изведе закључке; припреми табеле за штампу и одштампа их.	**КРЕИРАЊЕ И УРЕЂИВАЊЕ ДИГИТАЛНИХ САДРЖАЈА** Унос текста и његово уређивање на локалном рачунару и у облаку, кроз различите сервисе. Дељење докумената у облаку. Сарадднички рад на изради текстуалног документа (и у облаку и коришћењем опције праћења промена). Форматирање и обликовање текста. Посебни елементи у тексту (листе, табеле, слике, математичке формуле, ...). Коришћење готових и израда нових стилова, генерисање садржаја. Припрема за штампу и штампање докумената. Рад у програму за растерску графику. Рад у програму за векторску графику. Формати записа слике (компресија са губитком, компресија без губитка). Рад у програму за снимање и обраду аудио и видео-записа. Креирање слајд-презентације. Готова веб дизајн решења. **ПРОГРАМИ ЗА ТАБЕЛАРНА ИЗРАЧУНАВАЊА** Креирање и форматирање табеле уз унос различитих типова података (нумеричких, текстуалних, датум, време.). Примена формула и уграђених функција за израчунавање статистика. Копирање формула уз коришћење апсолутног и релативног адресирања. Сортирање и филтрирање података. Условно форматирање табела. Изведене (пивот) табеле. Визуализација података. Тумачење и презентовање резултата обраде и анализе података. Припрема табеле за штампу.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Настава се изводи на спојеним часовима, са половином оде- љења у рачунарском кабинету, у групама не већим од 15 ученика.

На почетку наставе урадити проверу нивоа знања и вештина ученика, која треба да послужи као оријентир за организацију и евентуалну индивидуализацију наставе.

При реализацији програма дати предност пројектној, про- блемској и активно оријентисаној настави, кооперативном учењу, вршњачкој процени, изградњи знања и развоју критичког мишље- ња. Ангажовати се на стварању услова за реализацију хибридног модела наставе – комбинација традиционалне наставе и електронски подржаног учења коришћењем неког од система за управљање учењем, поготово у случајевима када је због разлика у предзнању потребна већа индивидуализација наставе. Посебно се за дискусије и вршњачку процену препоручује употреба форума у безбедном окружењу школског система за електронски подржано учење.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима, односно да планира како да ученици остваре исходе, и да одабере одговарајуће методе, актив- ности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи пока- зују наставнику и која су то специфична знања и вештине која су ученику потребна за даље учење и свакодневни живот. Приликом планирања часа, за достизање исхода предвиђених програмом пла- ниране активности за конкретан час треба разложити на мање сег- менте. Треба имати у виду да се исходи у програму разликују, да се неки могу лакше и брже остварити, док је за одређене исходе потребно више времена, активности и рада на различитим садржа- јима. Исходе треба посматрати као циљеве којима се тежи током једне школске године. Наставу у том смислу треба усмерити на ра- звијање компетенција, и не треба је усмерити само на остваривање појединачних исхода.

При обради нових садржаја треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика. Основна улога наставника је да буде организатор наставног процеса, да подстиче и усмерава активност ученика. Ученике треба упућивати да користе уџбеник, наставна средства и друге изворе знања, како би усвојена знања била трајнија и шира, а ученици оспособљени за примену у решавању раз- новрсних задатака.

На часовима треба комбиновати различите методе и облике рада, што доприноси већој рационализацији наставног процеса, подстиче интелектуалну активност ученика и наставу чини ин- тересантнијом и ефикаснијом. Препорука је да се користе интер- активне, пројектне, проблемске и истраживачке методе, дискуси- је, дебате и слично, како би ученици били што више ангажовани током наставе. У зависности од могућности ученика и рачунарске опреме, комбиновати на часовима различите облике рада као што су самостални рад ученика (по принципу један ученик – један ра- чунар), рад у паровима (два ученика истовремено и заједно реша- вају конкретне задатке), рад у мањим групама (почетна анализа и идеје за методе решавања), као и рад са целом групом када настав- ник објашњава, приказује, демонстрира и кроз дискусију уводи ученике у нове области. Избор метода и облика рада, као и плани- рање активности ученика ускладити са наставним садржајем који треба реализовати на часу у складу са предвиђеним исходима, али и са специфичностима одељења и индивидуалним карактеристикама ученика.

Ради лакшег планирања наставе даје се пример оријентацио- ног броја часова по темама за годишњи фонд часова 74.

Рачунарство (20)

Дигитални уређаји и интернет (10)

Креирање дигиталних садржаја (24)

Програми за табеларна израчунавања (20)

Предложени број часова по темама је оквиран, на наставнику је да процени потребан и довољан број часова по темама узимају- ћи у обзир годишњи фонд часова, знања и вештине које ученици имају из претходног школовања и животног искуства.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У наставку је дат предлог конкретних знања и вештина које могу бити предмет изучавања у склопу сваке наставне теме. Мно- ге од предложених садржаја су ученици већ обрађивали у основној школи и ако наставник процени да су ученици постигли одговара- јући ниво компетенција не мора те садржаје обрађивати

поново. Уколико наставник процени да су неки од предложених садржаја превише напредни за одређени образовни профил, може да их из- остави и да више времена посвети детаљнијој обради тема које су релевантне за конкретан образовни профил.

Рачунарство

Потребно је нагласити значај ИКТ у свакодневном живо- ту, али и да коришћење доноси различите ризике и одговорност.

Кроз ученицима познате примере навести примере одговорног и безбедног коришћења ИКТ (иако ће се ова тема провлачити током целог школовања, како ученици овладавају алатима и применом ИКТ у свом животу, наглашавати безбедност и одговорност при коришћењу истих).

Приликом објашњавања који се уређаји користе, посебну па- жњу посветити уређајима који се користе код образовног профила за који се ученици школују. Ученици би требало да се упознају са врстама уређаја, њиховим најбитнијим функцијама и ситуацијама у којима се ти уређаји примењују. Осврнути се на софтверска ре- шења за слање електронске поште, за комуникацију (нпр. Zoom, Google Meet, Teams), на системе за управљање учењем (нпр. Moodle) итд. Осврнути се на типове уређаја преко којих може да се оствари комуникација и шта је потребно да би неки уређај (нпр. уређај који је нов) могао да обезбеди комуникацију између кори- сника. Са ученицима разматрати ИКТ сервисе: електронска трго- вина, електронско банкарство, системе за складиштење и размену података, симулацију система на којима се обучавају радници или учи управљање уређајима, тродимензионална модулација, навига- ција итд.

Разматрати утицај ИКТ-а на друштво. Ученици треба да пре- познају које карактеристике има информационо друштво, који је значај примене дигиталних уређаја и како дигитални уређаји ути- чу на здравље и животну средину. Посебно нагласити значај пој- ма интелектуална својина, безбедност, заштита личних података и правила понашања приликом коришћења ИКТ-а. Ученике упутити на адресу Завода за унапређивање образовања и васпитања https:// zuov.gov.rs/savremene-tehnologije/ на тему „Безбедност и приват- ност на мрежи".

Представити како предузећа, организације и појединци ко- ристе информационе системе, где је информациони систем инте- грисани скуп компоненти за прикупљање, обраду, складиштење и преношење информација.

Упознати ученике са основним областима савременог ра- чунарства. Објаснити ученицима чиме се бави софтверско ин- жењерство: креирање и унапређивање апликација, оперативних система… Упознати их са пословима хардверског инжењерства, креирањем и унапређивањем хардверског дела уређаја. Разматра- ти особине система у којима хардвер и софтвер реализују машин- ско учење и продукују да машине обављају задатке интелигентно (препознају људски говор, анализирају црте лица, тумаче инфор- мације које добијају од сензора, предвиђају како ће се одвијати до- гађаји).

Рачунарску графику и анимацију представити као неизостав- ни део данашњице. На примерима обрадити коришћење графике и анимација узимајући у обзир за који се образовни профил ученици школују, на пример: пројектовање новог аутомобила, зграде, обуће, комада намештаја, моделовање унутрашњости људског тела итд.

Вештачку интелигенцију представити ученицима помоћу области које јој припадају: машинско учење, аутоматско резоно- вање, обрада природног језика, рачунарска интелигенција, теорија игара и друге. Са ученицима дискутовати о примени вештачке ин- телигенције у свакодневном животу. Ученици треба да препознају где и како се вештачка интелигенција може користити у занимањи- ма за које се школују. Навести теме за размишљање и разматрање: да ли је могуће идентификовати особу на улици помоћу сигурно- сних камера, да ли рачунар може да препозна људски рукопис, да ли могу да се направе потпуно аутоматизовани аутомобил, итд. Као истраживачки или пројектни задатак ученици у сарадњи са наставником треба да пронађу слободан софтвер који је заснован на вештачкој интелигенцији (на пример, софтвер за обраду сли- ка, звука, текста на природном језику), да га испробају и прика- жу осталим ђацима. Ученици који се додатно заинтересују за ову тему могу да креирају симулацију паметног града коришћењем бесплатног алата https://www.tinkercad.com/.

При реализацији ове тематске целине потребно је да ученици стекну знања о томе како се у дигиталним уређајима информаци- је представљају помоћу бројева. Треба да знају да се кодирањем представљају текст, графика и звук. Приказати ученицима какосе природни бројеви представљају у бинарном систему (нулама и јединицама). На информативном нивоу показати хексадекадни си- стем као скраћење записа бинарних бројева и приказати бинарни запис неких података (на пример, текста записаног ASCII кодом). За превођење бинарних записа у друге бројне системе користити калкулаторе на рачунарима.

Ученици треба да познају јединице за мерење количине по- датака (бит, бајт, килобајт, ...) и везе између њих, као и да процене колико уобичајени подаци заузимају меморије (нпр. колико отпри- лике заузима страница текста, фотографија ниске и високе резолу- ције, видео-записи и слично). Важно је и да знају шта су компри- мовани подаци и на које начине могу да представе податке како би они заузели мање меморијског простора на дигиталном уређају. Током изучавања

ове области ученици стичу основна знања о структури рачунара (процесор, меморије и улазно-излазни уређаји, као и комуникација између њих) и организацији савремених сто- них и преносних рачунара (кућиште са напајањем, матична плоча и њене компоненте, врсте портова, графичке картице итд.). Ученици треба да знају улогу процесора у функционисању рачунарског си- стема, да познају особине процесора, да објасне врсте и улогу ра- зличитих меморија у рачунарима (меморије које трајно и привреме- но памте податке) и да разликују унутрашње меморије (кеш, RAM) од спољашњих, складишних меморија (хард-дискова, флеш-мемо- рија, SSD уређаја, оптичких дискова). Инсистирати на хијерархиј- ској организацији меморија и објаснити разлику у брзини, капа- цитету и цени различитих облика меморија (особине меморија); основне врсте улазно-излазних уређаја и начине комуникације са њима; врсте магистрала и њихову улогу у остваривању комуникаци- је између различитих компонената унутар рачунара. У зависности од образовног профила за које се ученик школује, посветити пажњу описивању компоненти и њиховом функционисању. На пример, ако се ради о куварима или медицинским техничарима ученици треба да их познају на нивоу препознавања, без улажења у детаље, а ако се ради о електротехничарима рачунара ученици треба детаљно да знају архитектуру компоненти и њихово функционисање.

Искуствено ученици могу описати улогу оперативних систе- ма. Кроз дискусију ученике подсетити на разлику између аплика- тивних и системских програма, као и на различиту примену апли- кативних програма у свакодневном животу (на пример, програме за приступ интернету и вебу, рачунарске игре, програме за обраду звука, апликације везане за стручну област). Посебну пажњу по- светити ауторским правима, интелектуалној својини и типовима лиценци софтвера и дељених садржаја. Део тематске целине чији је фокус на заштити ауторских права и коришћењу туђег садржаја треба да се прожима кроз све тематске целине.

Дигитални уређаји и интернет

Систематизовати знање ученика о елементима графичког корисничког окружења: радној површини, прозорима, менијима, дугмадима, пољима за унос текста и слично. Осигурати да учени- ци ефикасно баратају основним улазним уређајима тј. да умеју да изведу акције мишем, екраном осетљивим на додир, али и пречи- цама на тастатури. Обезбедити да ученици разумеју концепте се- лекције, концепт клиборда и њихову примену на копирање и пре- мештање података. Ученици треба да знају да адекватно одреагују на разне поруке које добијају од система током рада (на пример, при брисању података, затварању програма, чувању документа…). Систематизовати са ученицима и основна системска поде- шавања (датума и времена, радне површине, регионална подеша- вања, подешавања језика и тастатуре, коришћење и подешавање корисничких налога). Објаснити, кроз неколико примера инста- лацију и уклањање програма – апликативних програма, драјвера (опет направити паралелу стоних и преносивих рачунара са мо- билним уређајима) прилагођених потребама ученика који похађају различите образовне профиле.

Паралелно са радом на организацији података на систему да- тотека оперативног система демонстрирати манипулисање пода- цима у „облаку”. Дискутовати о предностима и недостацима рада са подацима на оба начина. Потребно је да ученици знају када податке чувају на диску, на некој преносивој спољној меморији, на телефону, „у облаку” итд. Потребно је појаснити терминологију (фајл-датотека, фолдер – фасцикла – директоријум – каталог, пар- тиција, диск), и обезбедити да ученици разумеју концепт датоте- ка и фасцикли и њихову примену на хијерархијско организовање података. Ученици треба да познају најпознатије типове датотека, да знају да искључе/укључе приказ типа датотеке и скривених да- тотека, да знају да су одређени типови датотека повезани са под- разумеваним програмима који их отварају, као и да та повезива- ња подесе. Кроз рад на документима и фасциклама инсистирати на начинима како се дели и приступа фасциклама и датотекама у „облаку” (сарадња, само да прегледају документе.). Потребно је да ученици разумеју хијерархијску организацију система датотека и путање које одређују позицију (тј. адресу) датотеке у систему. Ученике подсетити на „пречице” тј. симболичке линкове ка дато- текама. Упознати ученике са неким програмима за архивирање по- датака и потребом за таквим програмима (на пример, вежба слање мејла са архивираним подацима).

Упознати ученике са методама и значајем заштите података, подешавањем антивирусног програма, заштитног зида.

Нагласити да су савремени уређаји данас нераскидиви део интернета и обрнуто. Ученици треба да стекну представу о рачу- нарским мрежама и да јасно разликују локалну мрежу и интернет. Потребно је направити паралелу између кућне мреже и мреже у школи и скренути пажњу да су за формирање и функционисање мреже потребни и посебни уређаји и програми, без уласка у де- таљну анализу њихове улоге и технолошких карактеристика. При реализацији ове теме потребно је да наставник, у зависности од образовног профила, процени шта ће бити полазна и крајња тачка у изучавању рачунарске мреже (локалне или глобалне).

Полазна основа при упознавању са локалном мрежом треба да буде школ- ска мрежа на којој се могу илустровати њене саставне компоненте, топологије, ресурси, клијент-сервер организација итд. Наставник треба локалну мрежу да стави у контекст интернета (светске мре- же) и сарадничког коришћења расположивих ресурса. Ученици треба да схвате предности умрежавања, треба да разумеју у чему је разлика између рачунара-сервера и рачунара-клијента, која је улога интернет-провајдера, карактеристике основних технологија како се приступа интернету, адресирање на интернету итд., као и принципе функционисања интернета, чему служе основни интер- нет протоколи и како се рачунари повезују са интернетом.

Са ученицима детаљније дискутовати о сервисима на ин- тернету и веб-апликацијама и подстакнути их да једни другима укажу на корисне и интересантне сервисе и апликације. Прили- ком објашњавања апликација и сервиса који се користе посебно пажњу посветити на оне који су значајни за образовни профил за који се ученици образују (нпр. коришћење Google Maps и других апликација за означавање важних локација за истовар робе воза- ча или мапирање различитих културних и историјских локација за туристичке водиче итд.). Посебну пажњу посветити ефикасном претраживању информација на интернету и процени њихове поу- здености и релевантности. Ова тема треба да буде практично де- монстрирана и прожета током читавог наставног процеса.

При свакој интернет-комуникацији инсистирати на безбед- ном и одговорном коришћењу уз поштовање правила лепог по- нашања. Ученике упознати кроз практичне задатке са неким од сервиса „у облаку" (cloud computing) за складиштење и обраду по- датака. При свему овоме неопходно је перманентно радити на ра- звијању свести о важности поштовања правних и етичких норми при коришћењу интернета, критичком прихватању информација са веба, поштовању ауторских права при коришћењу информација са веба, поштовању права приватности. Ученике усмерити ка тра- жењу образовних веб сајтова и коришћењу система за електронско учење, како би се код њих развиле навике коришћења интернета за прикупљање информација потребних за сопствено образовање.

Креирање и уређивање дигиталних садржаја

Препорука је да се тема Креирање и уређивање дигиталних садржаја обрађује у облику пројектног задатка. У зависности одобразовног профила, ученицима поставити задатке који их под- стичу да прouче различите производе, односно услуге, да саставе спецификације за њих у оквиру дељених докумената, да у доку- ментацију убаце одговарајуће табеле, листе, слике, аудио и видео записе (директно или путем линкова), да припреме своју презента- цију и представе их другим ученицима у одељењу. Као припрему за овај пројектни задатак, потребно је сагледати садржаје струч- них предмета и обезбедити ученицима унапред припремљену ли- сту производа, односно услуга које могу истраживати. Приликом одабира теме за пројектни задатак наставник треба да усмери уче- нике на избор одговарајућих извора али и техника истраживања. Ученици могу да истражују у групи или у паровима и додељују им се задаци везани за једну или више тема (у зависности од сло- жености теме, времена потребног за истраживање и обраду пода- така, интересовања ученика и сл.) и потребно их је усмеравати ка прикупљању података из различитих извора. Поред прикупљања података са релевантних интернет страница, прегледа литературе, теме је могуће истражити и испитивањем стручњака за поједине области (наставници одређених предмета, стручњаци институција ван школе и сл.). Улога наставника у изради пројектног задатака је вишеструка: он је организатор читавог процеса, подстиче и усме- рава активност ученика, усмерава ученике на релевантне изворе и технике истраживања, пружа адекватну стручну помоћ и подршку везану за теме истраживања, даје примере различитих задатака и подстиче њихову анализу (издвајањем добрих и мање добрих де- лова задатака) итд. Такође, листови за евалуацију и самоевалуаци- ју оваквих радова су препоручљиви за пројектне задатка како би ученици могли да препознају, уоче и исправе грешке, али и начине свог учешћа у току пројекта, у пројектним задацима.

Приликом рада на пројектном задатку од ученика се очекује да:

се определе за област из које ће радити пројекат,

уз помоћ наставника дефинишу циљ пројекта своје групе,

јасно и прецизно презентују пројекат.

Уколико наставник процени да је ученицима потребан тради- ционалан облик наставе, наставник има слободу да наставу орга- низује на тај начин.

При реализацији ове тематске целине, потребно је да се кроз мултидисциплинарни приступ формирају вежбе прилагођене обра- зовном профилу за који се ученици школују. Текстове и графичке елементе треба преузети из садржаја стручних предмета, или из општеобразовних предмета извући садржаје који чине основу за даљи рад у оквиру струке. Инсистирати да ученици вешто и ефи- касно врше уношење текста строго придржавајући се дигиталног правописа (у латиничком тексту на српском језику користећи ди- јакритичке карактере č, ć, ž, š, и сва граматичка правила говорног језика). За почетак вежбати рад са чистим текстом, без уметнутих нетекстуалних елемената. Осим уношења текста, треба нагласити да су основни кораци у раду са текстом кретање кроз текст, ко- пирање,

премештање делова текста, претрага и замена. Ученици треба да користе пречице на тастатури за различите операције са текстом (копирање, премештање, претрага, …). Приликом уноса текста потребно је да знају како се текст дели на целине – пара- графе и скренути им пажњу на разлику између експлицитног уметања ознака за нови ред и прелаза у нови ред које едитор текста аутоматски приказује (а који нису унети у текст). Нагласити уче- ницима да је овај основни ниво рада са текстом заједнички за вео- ма широку палету програма (од најједноставнијих едитора текста до напредних процесора текста) и демонстрирати рад у неколико различитих програма (на локалном рачунару, али и онлајн), укљу- чујући и програмерске едиторе ако је то за саму струку битно.

Након рада са чистим текстом, прећи на обраду уметања не- текстуалних елемената и структурирање текста. Ученици треба да знају да организују текст коришћењем нумерисаних и ненуме- рисаних листа, да у текст уметну нетекстуалне елементе (табеле, слике, једноставне математичке симболе и формуле...). И ову тему приказати кроз неколико различитих програма (нпр. текст проце- сора, програма за слање електронске поште и креирање онлајн до- кумента или веб стране) и истаћи заједничке карактеристике.

Објаснити разлику између логичке структуре документа и његовог визуелног и стилског обликовања и увести стилове као основну технику логичког структурирања документа. Ученици треба ефикасно да користе постојеће, прилагођавају именоване стилове и креирају сопствене стилове на нивоу карактера, пара- графа и странице. Поред тога потребно је да овладају елементима за аутоматско ажурирања документа (садржај, листа свих табела или слика, странице...). На крају рада са документом треба да зна- ју да документ припреме за штампање и одштампају га на папиру (уколико за то постоје техничке могућности) или извезу у формат PDF. Коришћењем програма за креирање слајд презентација уче- ници треба да примене већ овладане технике форматирања и сти- лизовања текста и креирају добру и ефективну презентацију. При изради слајд-презентације морају се придржавати правила добре презентације (број информација на слајду, дизајн слајда, естети- ка, анимације у служби садржаја, …). Нагласити важност израде сарадничког документа, као и праћења измена начињених уну- тар документа од стране сарадника на документу (Track Changes, Versions) приликом рада на неком тексту или слајд – презентацији. За рад на уобличавању текстуалних докумената и презентација, користити стручне текстове и одговарајуће графичке елементе. Вежбати са ученицима начине за приказ садржаја према образов- ном профилу за који се школују. Уколико за то постоји потреба, у зависности од образовног профила, увежбавати израду формалних докумената (разних образаца, уговора, биографије, пословних пи- сама, електронске поште …). Код израде презентација потреб- но је додатно објаснити да је, уз поштовање препорука за израду ефектних презентација, потребно размотрити и однос елемената у оквиру презентација како би се оне прилагодиле одређеној групи корисника, али и различитим начинима приказа (за подршку пре- зентеру, односно за читање). За представљање резултата рада у оквиру ове тематске целине, потребно је организовати ученике у групе и формирати диференциране задатке како би имали прилику да се опробају у различитим улогама (од техничара до презентера). Обновити карактеристике векторског и растерског предста- вљања слике, предности и недостатке једног и другог начина. Под- сетити ученике на постојање RGB и CMYK палета боја и на везу избора палете у односу на намену: RGB за приказивање на диги- талном уређају или на интернету, односно CMYK палете боја за припрему за штампање. Размотрити питање одговарајуће резолу- ције (квалитета) графичке датотеке у контексту конкретне потребе, штампање или коришћење на дигиталном уређају, односно поста- вљање на интернет. Код помињања резолуције слике, још једном подсетити ученике на појам пиксела, однос квалитета слике и резолуције. Коментарисати количину меморијског простора који заузима иста дигитална слика припремљена за штампу и припре- мљена за приказивање на вебу или слање електронском поштом, и то повезати са претрагом слика у оквиру интернет прегледача (претрага по „величини" слике). Објаснити појам битмапе и нај- чешће технике компресије података (компресија редуковањем ве- личине, компресија без губитка података и компресија са губитком квалитета слике), без уласка у техничке детаље самих алгоритама компресије.

Наставити рад на креирању растерске графике у програму који су ученици користили у претходним разредима. Разматрати јединице за опис квалитета слике, PPI (pixel per inch) и DPI (dot per inch) и различите формате записа фотографије (bmp, gif, mpeg, png, tiff).

Подсетити ученике на појам и сврху слојева. Урадити пример са сликом која садржи више слојева, од којих је један слој текст дат као векторски слој у растерској слици. Демонстрирати увећа- вање слова док је слој векторски. Провежбати технике: додава- ња и брисања слоја, видљивости и сакривања слоја, подешавања провидности, закључавања слоја за измену и стапања слојева. На више основних примера поновити основне геометријске транс- формације над сликом (опсецање, ротирање, смицање и преврта- ње слике у целини...), провежбати рад са алатима за селекцију и основне корекције дигиталних слика и фотографија као што су промена нивоа осветљености, контраста и обојености. На конкрет- ним сликама или фотографијама применити филтере као што су Blur (замућеност) и

Sharpen (оштрина) и тражити од ученика да
сами изаберу различите околности када користе различите фил- тере (нпр. поштовање права приватности особа које сликамо...). Приказати могућности аутоматске обраде већег броја дигиталних слика (нпр. аутоматско смањење величине свих слика преузетих са дигиталног фото-апарата). Припремити за часове дигитални фото-апарат или мобилни телефон са камером и на часу правити фотографије. На претходном часу дати ученицима задатак да до- несу фотографије које ће на часу скенирати (уколико за то постоје техничке могућности).
Објаснити објекат као основни графички елемент у вектор- ској графици и његове најважније атрибуте: боју, границу, место и величину. Посебну пажњу посветити пројектовању цртежа (поде- ли на нивое, уочавању симетрије, објеката који се добијају поме- рањем, ротацијом, трансформацијом или модификацијом других објеката итд.), као и припреми за цртање (избор величине и ори- јентације папира, постављање јединица мере, размере, помоћних линија и мреже, привлачења, углова, итд.). Код цртања основних графичких елемената (дуж, изломљена линија, правоугаоник, ква- драт, круг, елипса) објаснити принцип коришћења алатки и указа- ти на сличности са командама у различитим програмима. Слично је и са радом са графичким елементима и њиховим означавањем, брисањем, копирањем, груписањем и разлагањем, премештањем, ротирањем, симетричним пресликавањем и осталим манипула- цијама. Указати на важност поделе по нивоима и основне особи- не нивоа (видљивост, могућност штампања, закључавање). Код трансформација објеката обратити пажњу на тачно одређивање ве- личине, промену величине (по једној или обе димензије), промену атрибута линија и њихово евентуално везивање за ниво. Посебно указати на разлику отворене и затворене линије и могућност попу- њавања (бојом, узорком, итд.).
Указати на важност промене величине приказа слике на екра- ну (увећавање и умањивање цртежа), и на разлоге и начине осве- жавања. Код коришћења текста указати на различите врсте текста у овим програмима, објаснити њихову намену и приказати ефекте који се тиме постижу.
За увежбавање дати ученицима конкретан задатак да нацрта- ју грб школе, свог града или спортског друштва, насловну страну школског часописа, рекламни пано и сл. Као пројектни задатак, у зависности од стручног усмерења, поделити ученике у групе које ће формирати своје виртуелно предузеће и осмислити визуел- ни идентитет, као и начине за рекламирање овог предузећа. При овоме се могу користити и различите апликације на интернету, а посебно се овде треба усмерити на различите формате који се при- ликом рекламирања производа и услуга користе.
Приказати ученицима конкретне примере блога, викија и електронског портфолија, размотрити могућности примене у оквиру њихове струке, ученицима пружити прилику да креирају садржаје и коментаре на веб-сајтовима и порталима са слобод- ним приступом или у саставу школског веб-сајта или платформе за електронски подржано учење. На крају ове наставне целине по- жељно је да ученик креира повезане веб-странице са изабраним елементима на тему која је прилагођена образовном профилу за који се школују. Посебну пажњу обратити на потребу поштовања ауторских права, етичких норми, поштовање права на приватност, правилно писање и изражавање и правила лепог понашања у ко- муникацији. Активности осмислити тако да подстичу тимски рад, сарадњу, критичко мишљење, процену и самопроцену кроз рад на часу, примену у другим наставним областима и домаће задатке.
Програми за табеларна израчунавања
Све појмове уводити кроз демонстрацију на реалним приме- рима, прилагођеним приватном и школском животу ученика, али и будућој струци ученика. Од самог почетка давати ученицима нај- пре једноставне, а затим све сложеније примере кроз које ће сами практично испробати оно што је демонстрирао наставник. Анали- зу података приказати у функцији извођења закључака на основу којих се могу доносити личне и пословне одлуке.
Објаснити основне појмове у програмима за рад са табелама (табела, врста, колона, ћелија,…) и указати на њихову општост у раду са подацима. При уношењу података у табелу, објаснити разли- ку између различитих типова података (нумерички формати, датум и време), као и грешке које могу из тога да настану. У том смислу представити алате за валидацију података, увођењем ограничења која се тичу врсте података или вредности које корисници уносе у ћелију, као и додавања могућности избора из падајуће листе.
Код трансформација табеле указати на различите могућности додавања или одузимања редова, или колона у табели. Објаснити појам опсега тј. распона ћелија.
Код форматирања приказа податка у ћелији, приказати на примерима могућност различитог тумачења истог нумеричког по- датка (број, датум, време). Указати на предности условног форма- тирања које омогућава означавање ћелије одређеном бојом у зави- сности од вредности ћелије, коришћењем већ уграђених правила као и дефинисање нових правила коришћењем формула.
Такође, нагласити важност доброг приказа података (висине и ширине ћелија, фонта, поравнања) и истицања појединих пода- така или група података

раздвајањем различитим типовима линија и бојењем или сенчењем. Представити опције за побољшање пре- гледности података груписањем редова и колона, као и замрзава- њем изабране области како би иста била стално видљива при пре- гледу остатка садржаја радног листа.

Указати на повезаност података у табели и могућност до- бијања изведених података применом формула. Објаснити појам адресе и различите могућности референцирања ћелија. Приказати копирање формула и понашање релативних и апсолутних адреса приликом копирања формула. Указати на различите могућности додељивања имена подацима или групама података и предно- сти коришћења имена. Приказати функције уграђене у програм и обратити пажњу на најосновније функције, посебно за сумирање, сортирање (по једном и по више критеријума), филтрирање, а за- тим показати многобројност и применљивост осталих уграђених функција. Показати математичке, статистичке функције, функције за текст и време, референцирање итд. Примери могу бити стати- стика одељења, и статистика свих одељења на нивоу школе (или разреда) укључујући просек, успех, успех по предметима, издваја- ње датума рођења из ЈМБГ, одређивање дана у недељи кад је уче- ник рођен, ко је најстарији, најмлађи, раздвајање имена и презиме- на из табеле са уклањањем вишкова знакова (празнине), спајање имена и презимена уз кориговање великих слова тамо где треба, сортирање по више критеријума, филтрирање по различитим за- хтевима, итд.

Указати на различите могућности аутоматског уношења пода- така у серији. Посебну пажњу посветити различитим могућностима гра- фичког представљања података. Указати на промене података де- финисаних у табели формулама, и графикону у случају измене појединих података у табели. Указати на могућност накнадних промена у графикону, како у тексту, тако и у размери и бојама (по- задине слова, скале, боја, промена величине, лабеле итд.). Показати анализу података кроз креирање и примену изве- дених (пивот) табела. Указати на потребу да подаци морају бити добро припремљени, и како се накнадно пивот табела мења и ана- лизира, чиме се добијају различити погледи на почетни скуп пода- така. Указати на важност претходног прегледа података и графико- на пре штампања, као и на основне опције при штампању.

Пројектни задатак из дела Креирање дигиталних садржаја је могуће урадити у две фазе. Тим на почетку бира тему за коју ће креирати дигиталне садржаје. У првом делу пројектног задатка претражује интернет, прикупља податке и представља их у диги- талном облику, а касније након обраде теме Програми за табеларна израчунавања, може да анализира и обрађује те податке, пред- ставља их визуелно и на основу њих доноси закључке.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У процесу вредновања потребно је континуирано пратити рад ученика. У настави оријентисаној на достизање исхода вред- нују се и процес и продукти учења. Тај процес започети иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази. Прикупљање информација из различитих извора (свакодневна посматрања, активност на часу, учествовање у разговору и дискусији, самосталан рад, рад у групи, тестови) помаже наставнику да сагледа постиг- нућа (развој и напредовање) ученика и степен остварености исхо- да. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а важно је ученике оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у учењу. Вредновање активности, нарочито ако је тимски рад у пита- њу, се може обавити са групом тако да се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана понаособ (тзв. вршњачко оцењивање). Препоручује се да наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењи- вање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба пла- нирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

У процесу оцењивања добро је користити портфолио (елек- тронска збирка докумената и евиденција о процесу и продукти- ма рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. Предности коришћења потр- фолија су вишеструке: омогућава континуирано и систематично праћење напредовања, подстиче развој ученика, представља увид у праћење различитих аспеката учења и развоја, представља, по- дршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа прецизнији увид у различите области постигнућа (јаке и слабе стране) ученика. Употребу портфолија отежавају недостатак критеријума за одабир продуката учења, материјално-физички проблеми, вре- ме, финансијска средства и велики број ученика. Већи број омета- јућих фактора, у прикупљању прилога и успостављању критери- јума оцењивања, је решив успостављањем сарадње наставника са стручним сарадником, уз коришћење Блумове таксономије. Препоручено је комбиновање различитих начина оцењивања да би се сагледале слабе и јаке стране сваког ученика. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резул- тат и учење. Потребно је да наставник резултате вредновања по- стигнућа својих ученика континуирано анализира и користи тако да промени део своје наставне праксе.

ИСТОРИЈА

(за образовне профиле који изучавају историју у једном разреду са недељним фондом од 2 часа)

Циљ учења Историје је да ученик, изучавајући историјске догађаје, појаве, процесе и личности, стекне знања и компетен-ције неопходне за разумевање савременог света, развије вештине критичког мишљења и одговоран однос према себи, сопственом и националном идентитету, културно-историјском наслеђу, поштова- њу људских права и културних различитости, друштву и држави у којој живи.

Разред: **Према плану наставе и учења**

Недељни фонд часова: **2 часа**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМЕ** и кључни појмови садржаја програма
у усменом и писаном излагању користи основне научне и историјске појмове; користи хронолошке одреднице на одговарајући начин, у складу са периодизацијом прошлости; анализира узрочно-последичне везе и идентификује их на конкретним примерима; анализира историјске догађаје и појаве на основу доступних визуелних, аудио- визуелних извора и статистички-табеларно обрађених података; примењује основну методологију у елементарном историјском истраживању и резултате презентује у усменом, писаном, или дигиталном облику; критички процењује сазнајну вредност и веродостојност усмених сведочанстава, као и писаних, визуелних, аудио-визуелних и електронских историјских извора;	**Историја као процес, наука и наставни предмет** Историја као прошлост, као знање о прошлости и као поучавање о прошлости. Помоћне историјске науке. Хронологија и историјски извори. Главне одлике праисторије и њени остаци у Србији – Лепенски вир, Старчево, Винча. **Антички период на територији Србије** Племена на територији данашње Србије у античком периоду. Простор данашње Србије под римском влашћу. Најзначајнија налазишта на територији Србије – Сирмијум, Сингидунум, Виминацијум, Феликс Ромулијана, Наисус, Јустинијана Прима.
анализира, на основу одабраних историјских извора и литературе, различита тумачења истог историјског догађаја или појаве; користи сазнања из других научних области, ради потпунијег сагледавања историјских појава и процеса; критички се односи према информацијама из медија користећи се историјским знањима и вештинама; образложи утицај историјских догађаја, појава и процеса на савремено друштво; доведе у везу личности, догађаје, појаве и процесе са одговарајућим историјским периодом; процени значај и улогу истакнутих личности у датом историјском контексту;	**Срби и њихово окружење у средњем веку** Политичко-историјски оквир, државни и друштвени поредак (узроци и правци сеобе Словена, Јужни Словени према староседеоцима и суседима на Балканском полуострву, насељавање Бугара и Мађара и настанак њихових држава; Срби од VII до XII века – досељавање Срба и Хрвата, српске земље, Србија између Византије и Бугарске, успон Дукље; Србија у XII и почетком XIII века – Рашка између Византије и Угарске, Стефан Немања, Стефан Првовенчани, аутокефалност српске цркве – Свети Сава; успон српске државе у XIII и почетком XIV века и Византија Палеолога – Урош I, Милутин, Стефан Дечански и битка код Велбужда; освајања Стефана Душана, успостављање патријаршије и проглашење

препозна предрасуде, стереотипе, пропаганду и друге врсте манипулација прошлошћу на конкретним примерима; наведе и лоцира најважније праисторијске и античке локалитете у Србији; наведе типове државних уређења српских и суседних држава у периоду средњег века и издвоји њихове специфичности; наведе типове државних уређења у периоду новог века на простору насељеном Србима и издвоји њихове специфичности; анализира и пореди положај припадника различитих друштвених слојева и група у прошлости; анализира структуру и особености српског друштва и уочава промене изазване политичким и економским процесима у различитим историјским периодима; идентификује демографске, социјалне и културолошке промене у периоду од почетка 19. до краја 20. века на простору насељеном Србима; пореди карактеристике српских држава и других држава у којима је српски народ живео у 19. и 20. веку; анализира положај српског народа у различитим државама у периоду од краја 18. до краја 20. века; изведе закључак о значају уставности за развој модерног политичког система; идентификује основне елементе и одлике привреде у различитим историјским периодима; препознаје присуство и процењује важност тековина старог, средњег и новог века у савременом свету; анализира утицај међународних односа на положај српског народа; препознаје међусобну повезаност појава из политичке, друштвене, привредне и културне историје; идентификује најважније одлике српске државности у средњем и новом веку; изводи закључак о повезаности појава и процеса из националне историје са појавама и процесима у регионалним, европским и светским оквирима, на основу датих примера;	царства, уређење државе, друштвени слојеви и односи, слабљење царства у време цара Уроша; постанак и развој средњовековне босанске државе; Турци Османлије и њихова освајања на Балкану, битка на Марици; Моравска Србија и њена улога у борби против Османлија – кнез Лазар, бој на Косову; држава српских деспота и околне земље – Стефан Лазаревић и Ђурађ Бранковић, пад Цариграда и пропаст Византије, пад Смедерева, сеобе Срба у Угарску, слабљење и пад Босне, Зета за време Балшића и Црнојевића). Религија и култура (покрштавање Срба и других Јужних Словена, мисија Ћирила и Методија и њихових ученика, језик и писмо, Мирослављево јеванђеље, књижевност – Свети Сава, Доментијан, Теодосије, монахиња Јефимија; најзначајније задужбине, хералдика, правни споменици – Номоканон/Законоправило Светог Саве, Душанов законик, Рударски закон деспота Стефана Лазаревића). Привреда и свакодневни живот (основне одлике привреде у српским земљама у средњем веку, развој рударства, значај Дубровника у привредном животу српских земаља; свакодневни живот – владар, двор и дворски живот, живот на селу и граду, обичаји, занимања, култура исхране и становања). Историјско наслеђе – повезивање прошлости и садашњости (тековине средњег века: српска црква, култови српских светитеља, манастири и уметничка баштина, српски језик и писмо, ћирилица, косовско предање – утицај историјских и епских ликова кнеза Лазара, Милоша Обилића, Вука Бранковића и Марка Краљевића на формирање националне свести српског народа).

покаже на карти места одигравања историјских догађаја; објасни историјске појаве и процесе, користећи историјску карту; покаже и објасни на историјској карти промене граница српске државе; уочава историјске промене, поређењем савремене политичке карте Балканског полуострва са историјским картама; идентификује најзначајније последице настанка и ширења различитих верских учења у историјском и савременом контексту; препознаје утицај идеја и научно-техничких открића на промене и развој друштва, културе и образовања; разликује стварне и прокламоване вредности и особине различитих идеологија и политичких система у прошлости; образложи утицај историјских догађаја, појава и процеса на креирање и јачање националног и културног идентитета; уочи одраз историјских догађаја и појава у књижевним и уметничким делима; именује најважније личности које су заслужне за развој српске културе; наведе примере узајамног утицаја политике, уметности и популарне културе у периоду од краја 18. до краја 20. века; препозна, на примерима из савремене историје, важност поштовања људских права; изрази ставове, засноване на историјским аргументима, уважавајући мишљење саговорника; објасни значење појмова геноцид и Холокауст; образложи смисао неговања сећања на догађаје и личности из прошлости; учествује у организовању и спровођењу заједничких активности у школи или у локалној заједници које подстичу друштвену одговорност и неговање културе сећања;	**Српски народ под страном влашћу од краја XV до краја XVIII века** Политичко-историјски оквир, државни и друштвени поредак (османска освајања, држава и друштво – Сулејман Величанствени и врхунац османске моћи, Мехмед- паша Соколовић, друштво – муслимани и хришћани, тимарски систем; положај Срба у Османском царству – раја и власи; значај и улога Пећке патријаршије као верске, националне и политичке установе; Срби у ратовима Аустрије и Млетачке републике против Османског царства – Дуги, Кандијски, Велики бечки, ратови 1716–1718. и 1737–1739. године, Кочина крајина; хајдуци и ускоци, сеобе Срба – Далмација, Лика, Кордун, Банија, Хрватска, Славонија, Срем, Банат, Бачка, Барања; Велика сеоба 1690. и патријарх Арсеније III Црнојевић, сеоба из 1739. и патријарх Арсеније IV Јовановић Шакабента; укидање Пећке патријаршије 1766, Срби под хабзбуршком и млетачком влашћу – статус и привилегије, Војна крајина, настанак грађанства код Срба, Карловачка митрополија, Темишварски сабор). Религија и култура (исламизација, покатоличавање и унијаћење, организација српске цркве – верски и културни живот; значај реформи Марије Терезије и Јосифа II за српски народ, настанак елита – трговци, официри, свештеници, чиновници, учитељи, правници; митрополит Стефан Стратимировић, Сава Текелија, Доситеј Обрадовић, Карловачка гимназија; културни значај Дубровника, Иван Гундулић, Руђер Бошковић). Привреда и свакодневни живот (основне одлике привреде у српским земљама – трговина, значај Дубровачке републике у привредном животу; свакодневни живот – живот на селу и граду, обичаји, занимања, култура исхране и становања). **Србија, Црна Гора и Срби у Хабзбуршком и Османском царству од краја XVIII века до Првог светског рата**

разликује споменике из различитих епоха са посебним освртом на оне у локалној средини. покаже одговоран однос према културно-историјском наслеђу сопственог и других народа.	Политичко-историјски оквир (Први српски устанак – националноослободилачка и социјална обележја, ток устанка, организација устаничке државе, улога великих сила, вожд Карађорђе Петровић, Прота Матеја Ненадовић, Хајдук Вељко Петровић, Букурешки мир и пропаст устаничке државе; Хаџи Проданова буна; Други српски устанак – ток устанка, споразум са Турцима, кнез Милош Обреновић; стицање аутономије, Сретењски устав, укидање феудализма; Турски устав, Уставобранитељски режим – развој државних установа, Начертаније, кнез Александар Карађорђевић; друга владавина Милоша и Михаила Обреновића – добијање градова, стварање Балканског савеза; Намесништво и Устав из 1869. године; владавина Милана Обреновића – ослободилачки ратови 1876–1878, територијално проширење и независност, оснивање политичких странака, проглашење краљевине, српско-бугарски рат, Устав из 1888, Јован Ристић, Никола Пашић, Стојан Новаковић, краљица Наталија Обреновић; владавина Александра Обреновића – национална политика у Старој Србији и Македонији, Устав из 1901, Мајски превратт, краљица Драга Обреновић, Драгутин Димитријевић Апис; владавина краља Петра I Карађорђевића – Устав из 1903, напредак парламентаризма, Царински рат, Анексиона криза, организација Уједињење или смрт; Црна Гора – територија и становништво; унутрашња и спољна политика владике Петра I Петровића Његоша, битке на Мартинићима и Крусима; владика Петар II Петровић Његош, развој државних институција; владавина кнеза Данила – успостављање световне власти, битка на Граховцу и територијално проширење; владавина кнеза и краља Николе Петровића, Црна Гора у ратовима 1876–1878, територијално проширење и стицање независности, увођење уставности, политичке странке, проглашење краљевине; Срби под хабзбуршком влашћу – Срби у Револуцији 1848/1849. године, национални покрет, последице Аустро-угарске нагодбе и Хрватско-угарске нагодбе, српске политичке странке, погроми над Србима у

	Загребу, Хрватско-српска коалиција, Загребачки велеиздајнички процес; Босна и Херцеговина под османском и аустроугарском влашћу – простор, становништво, устанци, политички живот; Срби у Османском царству – Косово, Метохија, Рашка област и Македонија, четнички покрет; балкански ратови – сарадња и супротности између балканских националних политика, ратна хроника, последице ратова). Привреда, култура и свакодневни живот (аграрни карактер привреде, развој занатства и трговине, зачеци индустрије, оснивање банака; задужбинарство; значај делатности Доситеја Обрадовића и Вука Караџића; Матица српска, развој школства; Београдски универзитет, Богословија у Призрену, напредак науке и оснивање научних друштава, успон националне књижевности и уметности; развој градова, успон грађанства; свакодневни живот на селу и у граду). Историјско наслеђе – повезивање прошлости и садашњости (присутност и утицај политичких идеја на савремено српско друштво, трајност установа и институција – Народни музеј, Народно позориште, Народна библиотека, САНУ, Народна банка; културно-уметничко наслеђе као основ савремене српске културе). **Србија и Црна Гора у Великом рату** Сукобљени интереси великих сила, савезништва, Сарајевски атентат, фронтови, револуције у Русији; Србија и Црна Гора у рату – одбрана отаџбине 1914. године, ратни циљеви Србије и Југословенски одбор, глад и епидемије; одбрана Београда и војни слом 1915. године, албанска голгота; влада, војска и народ у избеглиштву, Плава гробница; Крфска декларација; Солунски фронт, добровољачки покрет; окупациони системи, репресија, масовни злочини, концентрациони логори, покушаји мењања националног и културног идентитета српског становништва, покрет отпора и Топлички устанак; пробој Солунског фронта, ослобођење Србије, Црне Горе и југословенских покрајина Аустроугарске, допринос победи Антанте; Народно вијеће СХС,

	Подгоричка и Новосадска скупштина, проглашење Краљевине СХС, утицај великих сила на настанак
	југословенске државе; најзначајније војне и политичке личности – Гаврило Принцип, регент Александар Карађорђевић, краљ Петар I Карађорђевић, Никола Пашић, Радомир Путник, Степа Степановић, Живојин Мишић, Петар Бојовић, Надежда Петровић, Милунка Савић. **Српски народ у југословенској држави између два светска рата** Политичко-историјски оквир, државни и друштвени поредак (југословенска идеја и конституисање државе, уједињење СПЦ и обнова српске патријаршије, југословенска спољна политика, политичке партије; национално и верско питање; Видовдански устав; лични режим краља Александра, Септембарски устав, атентат у Марсељу; политика кнеза Павла Карађорђевића и влада Милана Стојадиновића, Конкордатска криза, влада Цветковић–Мачек, стварање Бановине Хрватске, отварање српског питања; краљ Александар I Карађорђевић, краљ Петар II Карађорђевић). Привреда, култура и свакодневни живот (социјално-економске прилике, неуједначеност економског и културног развоја, аграрна реформа, индустријализација; универзитет и наука; живот на селу и у граду, породични

	односи). Историјско наслеђе – повезивање прошлости и садашњости (присутност и утицај политичких идеја на савремено српско друштво, трајност установа и институција; културно-уметничко наслеђе). **Српски народ у Другом светском рату** Карактер рата и главни фронтови; савези; прекретнице у рату; геноцид, Холокауст, концентрациони логори и логори смрти, Аушвиц; модерна војна технологија; победа Антифашистичке коалиције; српски народ и Југославија у рату – приступање Тројном пакту и војни пуч 27. марта 1941, Априлски рат и војни слом, окупација, деоба територија и квислиншки режими, геноцид и масовни злочини над Србима, Јеврејима и Ромима, Независна Држава Хрватска; Јасеновац, Јадовно, Сајмиште, Бањица; Пребиловци, Гаравице, Стари Брод, Јајинци, „Новосадска рација"; устанци и два покрета отпора, двор и влада у Лондону ; грађански рат, савезничка политика према покретима отпора, победа партизана, револуционарни терор, основи новог државног уређења, људске жртве и материјална разарања, допринос савезничкој победи; Драгољуб Михаиловић, Јосип Броз Тито, Слободан Јовановић, Милан Недић, Анте Павелић, кардинал Алојзије Степинац, Диана Будисављевић. **Српски народ у југословенској држави у периоду хладног рата** Политичко-историјски оквир, државни и друштвени поредак (конституисање југословенске федерације; комунистичка диктатура и репресија, сукоб са Информбироом и Голи оток; Балкански пакт; сарадња са Западом, улога у Покрету несврстаних; самоуправљање, Брионски пленум, албанске демонстрације на Косову и Метохији 1968. и 1981; Маспок; Устав из 1974. године и положај српског народа; јачање национализма; Јосип Броз Тито, Милован Ђилас, Александар Ранковић, Едвард Кардељ). Привреда, култура и свакодневни живот (индустријализација, државна привреда и њене противречности; економска и дужничка криза 1980-их;

	култура, наука и образовање; свакодневица, животни стандард, популарна култура, спорт). **Српски народ и држава у савременим процесима** Политичко-историјски оквир, државни и друштвени поредак (распад СКЈ, обнова вишестраначког система, велике силе и југословенска криза, разбијање југословенске државе; ратови у Словенији, Хрватској, Босни и Херцеговини; формирање нових држава; настанак СР Југославије, Републике Српске Крајине, Републике Српске; напади НАТО, хрватске и муслиманске војске и протеривање Срба из Хрватске и делова Босне и Херцеговине, Дејтонски споразум; ратна разарања и страдање цивилног становништва; оружана побуна на Косову и Метохији и НАТО агресија на СР Југославију; протеривање Срба са Косова и Метохије; статус Косова и Метохије према резолуцији СБ УН 1244; политичке промене у Србији 2000; положај српског народа на простору бивше Југославије и борба за очување територијалног интегритета Србије; Слободан Милошевић, патријарх Павле, Војислав Коштуница, Зоран Ђинђић, Јован Рашковић, Радован Караџић, Ратко Младић, Фрањо Туђман, Алија Изетбеговић). Привреда, култура и свакодневни живот (крах социјалистичке економије, приватизација делова државне и друштвене имовине, економске санкције и њихове последице, хиперинфлација, емиграција и имиграција; култура, спорт и свакодневица; културне последице нестанка Југославије).

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм је конципиран тако да су уз стандарде постигнућа и исходе дефинисане за крај разреда, дати и кључни појмови садр- жаја разврстани у међусобно повезане тематске целине. Концепт наставе и учења засноване на исходима подразумева да ученици, посредством садржаја предмета, стекну не само основна знања, већ да их користе у развоју вештина историјског мишљења и из- градњи ставова и вредности. Програм, у том смислу, нуди садр- жински оквир, а наставник има могућност да изабере и неке до- датне садржаје уколико сматра да су примерени средини у којој ученици живе, или процени да одговарају њиховим интересовањи- ма. Програм се, на пример, може допунити и садржајима из про- шлости завичаја, чиме се код ученика постиже јаснија представа о историјској и културној баштини у њиховом крају – споменици, музејске збирке. Сви садржаји су дефинисани тако да су у функци- ји остваривања исхода предвиђених програмом.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Најефикасније методе наставе и учења јесу оне које ученика стављају у адекватну активну позицију у процесу развијања знања и вештина. При остваривању циља

предмета и достизању исхода мора се имати у виду да су садржаји, методе наставе и учења и активности ученика неодвојиви у наставном процесу. Да би сви ученици достигли предвиђене исходе и да би се остварио циљ на- ставе историје, потребно је да наставник упозна специфичности начина учења својих ученика и да према њима планира и прилаго- ђава активности. Наставник има слободу да сам одреди распоред и динамику активности за сваку тему, уважавајући циљ предмета и дефинисане исходе. Редослед исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање циља предмета. Између исхода постоји повезаност и остваривање једног исхода доприноси оства- ривању других исхода.

Програм оријентисан на процес и исходе учења наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да прилагоди дати програм потребама кон- кретног одељења, имајући у виду: састав одељења и карактеристи- ке ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користи- ти; наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа нала- зи. Полазећи од датих исхода и садржаја, наставник најпре креира свој годишњи план рада из кога ће касније развијати своје опера- тивне планове. Од њега се очекује и да, у фази планирања и писаа припреме за час, дефинише исходе за сваку наставну јединицу. При планирању треба имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода по- требно више времена и више различитих активности. Наставник за сваки час планира и припрема средства и начине провере оства- рености пројектованих исхода. У планирању и припремању на- ставе и учења, наставник планира не само своје, већ и активности ученика на часу. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

Ученици на почетку средњошколског образовања већ посе- дују извесна знања о најважнијим историјским појмовима, имају нека животна искуства и формиране ставове који су основ за из- градњу нових знања, вештина, ставова и вредности. Битно је ис- користити велике могућности које *Историја* као предмет пружа у подстицању ученичке радозналости, која је у основи сваког сазна- ња. Посебно место у настави историје имају питања, како она која поставља наставник ученицима, тако и она која долазе од ученика, подстакнута оним што су чули у учионици или што су сазнали ван ње користећи различите изворе информација. Добро осмишљена питања наставника имају подстицајну функцију за развој историј- ског мишљења и критичке свести, не само у фази утврђивања и систематизације градива, већ и у самој обради наставних садржа- ја. У зависности од циља који наставник жели да оствари, питања могу имати различите функције, као што су: фокусирање пажње на неки садржај или аспект, подстицање поређења, трагање за об- јашњењем. Одговарајућа питања могу да послуже и као подсти- цај за елементарна историјска истраживања, прилагођена узрасту и могућностима ученика, што доприноси достизању прописаних стандарда постигнућа.

Настава би требало да помогне ученицима у стварању што ја- сније представе не само о томе „како је уистину било", већ и зашто се нешто десило и какве су последице из тога проистекле. У изу- чавању прошлости ученици треба да користе одабране историјске изворе, литературу, карте и друге изворе података (документарни и играни филмови, музејски експонати, илустрације), обилажење културно-историјских споменика и посете установама културе. Треба искористити и утицај наставе и учења историје на неговање језичке и говорне културе (вештине беседништва и дебате), као и на развијање културе сећања и свести о друштвеној одговорности и људским правима.

Неопходно је имати у виду и интегративну функцију истори- је, која у образовном систему, где су знања подељена по наставним предметима, помаже ученицима да постигну целовито схватање о повезаности и условљености географских, економских и култур- них услова живота човека. Пожељно је избегавати фрагментарно и изоловано учење историјских чињеница јер оно има најкраће тра- јање у памћењу и најслабији трансфер у стицању других знања и развоју вештина.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Приликом остваривања програма наставник треба да има у виду циљ, општу и специфичне компетенције предмета, стандарде постигнућа и исходе за разред и да у складу с тим води рачуна о селекцији и броју података неопходних за разумевање одређених кључних појмова.

У остваривању тема пажњу би требало посветити и проши- ривању већ постојећих ученичких знања о историјској науци, хро- нологији и периодизацији, пореклу и сазнајној вредности историј- ских извора, као и о самом истраживачком процесу. Током одабира материјала за рад и осмишљавања активности наставник увек тре- ба да има у виду узраст ученика и ниво њиховог знања, као и пове- заност примера из опште и националне историје.

Кроз реализацију тема ученици ће проширити своја знања о најважнијим догађајима и феноменима из политичке, друштвене и културне историје српског народа

и простора данашње Србије у различитим епохама. Када је реч о политичкој историји, посебну пажњу треба посветити узроцима и последицама најзначајнијих догађаја и личностима које су их покретале и у њима учествовале.
Требало би да уоче законитости појава, њихову развојност, како су се мењале током времена и који су чиниоци на то утицали. Изу- чавајући националну историју, ученици треба да праве паралеле између појава, процеса и институција у оквиру исте и различитих епоха, да уочавају сличности и разлике, као и међусобне утицаје.
На основу већ усвојених знања о политичким, друштвеним, привредним и културним приликама датог периода ученици треба да уоче њихову повезаност и утицај на свакодневни живот и ра- звој друштва. Важно је, такође, приказати начин поимања света у датој епохи и на тај начин разумети људе који су тада живели. Ученике треба подстицати да уоче међусобне културне утицаје и прожимања различитих народа, култура и цивилизација и како су одређене идеје и научно-техничка открића утицала на развој дру- штва, културе, уметности, образовања и свакодневни живот људи. У том смислу, треба им указати на важност неговања различитих културних традиција и подстицати код њих одговоран однос пре- ма културно-историјском наслеђу сопственог и других народа. Да би разумели историјски период који изучавају, ученици треба да се упознају и са књижевношћу и уметношћу тог времена. Зато је пожељно да се у корелацији са наставом других одговарајућих предмета и осветле друштвени контекст настанка неког дела које се проучава. Потребно је подстицати код ученика развој критичког мишљења и свести о значају неговања културе сећања.
Програмом је предвиђено и изучавање периода савремене историје, што подразумева и обраду многих осетљивих, па и про- тивуречних и контроверзних тема, о којима не постоји консензус у научним круговима и јавности. То су теме које су присутне сва- кодневно у информативним и документарним програмима, на интернету, о њима говоре политичари, јавне личности и новинари. Такве теме су често саставни део породичне историје и личних на- ратива, што додатно увећава њихову актуелност. Ученици су изло- жени различитим тумачењима историјских догађаја и због тога је нарочито важно код њих развијати критички однос према инфор- мацијама које им се нуде. Овладавање том вештином наводи се и у образовним стандардима, а у оквиру програма спомиње се у циљу предмета, као и у појединим исходима за крај разреда. Због тога је једна од најбитнијих компетенција успешног наставника да зна како да код ученика подстиче критичко и историјско мишљење, што би ученицима омогућило развијање хуманистичких вредно- сти заснованих на толеранцији, уважавању различитости и пошто- вању другог. Ученици треба да буду оспособљени да аргументова- но анализирају противуречности, да сагледају и уваже туђи угао гледања на одређени историјски феномен, да уочавају сличности и различитости, постављају питања, а нове информације лако по- везују с постојећим знањима. На тај начин, биће оспособљени да препознају пропаганду и активно учествују у разградњи предра- суда и стереотипа с којима се свакодневно сусрећу. Такав приступ омогућио би им аутономни и рационални однос према информа- цијама и олакшао промишљање и доношење аргументованих за- кључака и судова.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Праћење напредовања ученика започиње иницијалном про- ценом нивоа на коме се он налази и у односу на шта ће се про- цењивати његово даље напредовање. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика. Сваки наставни час и свака активност ученика су, у том смислу, прилика за регистровање напретка ученика и упу- ћивање на даље активности. Наставник треба да подржи саморе- флексију (промишљање ученика о томе шта зна, уме, може) и под- стакне саморегулацију процеса учења кроз постављање личних циљева напредовања.
У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се процес и продукти учења. Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое циљева учења и начине оцењивања. Потребно је, такође, ускладити оцењивање са његовом сврхом. У вредновању наученог, поред усменог испитивања, користе се и тестови знања. У формативном оцењивању се користе различити инструменти, а избор зависи од врсте активно- сти која се вреднује. Вредновање активности, нарочито ако је тим- ски рад у питању, може се обавити са групом тако да се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана понаособ (тзв. вршњачко оцењивање).
Како ниједан од познатих начина вредновања није савршен, потребно је комбиновати различите начине оцењивања. Једино тако наставник може да сагледа слабе и јаке стране сваког свог ученика. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме гре- шке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са учени- цима договори показатеље на основу којих сви могу да прате на- предак у учењу, ученици се уче да

размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

Потребно је да наставник резултате вредновања постигнућа својих ученика континуирано анализира и користи тако да унапре- ди део своје наставне праксе. Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да на- ставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа учени- ка, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад

ЛИКОВНА КУЛТУРА

(за све образовне профиле у четворогодишњем трајању)

Циљ учења Ликовне културе је да ученик кроз практични рад и активну наставу развија визуелно опажање, стваралачко мишље- ње, способност визуелне комуникације, естетичке критеријуме и позитиван однос према уметничком наслеђу свог и других народа ради личног развоја и примене у свакодневном животу, даљем уче- њу и будућем занимању

Разред: **Према плану наставе и учења**

Недељни фонд часова: **1 час недељно или 30 часова блок наставе годишње**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
примењује, у разговору, основну терминологију визуелних уметности; образложи значај очувања културног и уметничког наслеђа и значај одабраних националних уметника; тумачи, самостално или у групи, садржаје одабраних уметничких дела и визуелних информација из окружења; обликује рад који исказује јасну позитивну поруку, став или емоцију; обликује композицију одабраним материјалом и техником примењујући знања о композицији; скицира више решења истог ликовног проблема; користи одабране визуелне, текстуалне, аудио или аудиовизуелне садржаје као подстицај за истраживачки или стваралачки рад; изражава, аргументовано, лични доживљај одабраног дела; презентује пројектни задатак, самостално или у тиму, према траженим критеријумима; повезује знања, вештине и ставове развијене у настави ликовне културе са применом у свакодневном животу и струци; учествује у стваралачким активностима које доприносе добробити уже или шире заједнице; наведе нова интересовања која је развио током учења ликовне културе.	**УМЕТНИЧКО НАСЛЕЂЕ** **Културно наслеђе** (материјална и нематеријална културна добра, заштита наслеђа, Унеско, музеј, споменик, баштина). **Уметност** (врсте уметности, гране визуелних уметности, теме и намена визуелних уметности). **Светско уметничко наслеђе** (најзначајнији уметници и дела). **Уметничко наслеђе на територији Србије** (уметничка дела и уметници, значај, заштита и промоција наслеђа). **УМЕТНИЧКО ДЕЛО** **Визуелна комуникација** (споразумевање путем слика, пиктограми, симболи, типографија, фотографија, филм, рачунарска графика, дигитална уметност, визуелне уметности, боја у визуелној комуникацији, обликовање визуелних порука). **Композиција** (дводимензионална и тродимензионална композиција, ликовни елементи и принципи компоновања, перспектива и пропорција у композицији). **Стваралаштво** (појам уметности, стваралачки чин, мотивација и инспирација, ауторски рад, наивна и примитивна уметност, кич, траадиционални и савремени медији уметничког изражавања, садржај, концепт и форма уметничког дела). **Перцепција уметничког дела** (елементи форме– ликовни медиј, техника, структура композиције /ликовни елементи и принципи, уметничка експресија, елементи садржаја – тема, мотив, временски и идејни контекст дела; комуникативност уметничког дела; вредновање уметничког дела).

	ДИЗАЈН **Графички дизајн** (типографија и писмо, дизајн логотипа и књига графичких стандарда, брендирање, плакат, обликовање публикација, фотографија, анимација...). **Дизајн игара** (концепт). **Индустријски дизајн** (компоненте дизајна – техничко-технолошка, естетичка, економска, ергономска компонента). **Модни дизајн** (висока мода, дизајн свакодневне одеће и аксесоара, одећа специјалне намене, сценски костим...). **Ангажовани дизајн** (производ у контексту друштвених проблема, значај екологије у свим сферама стваралаштва, рециклирање и стварања дела од употребних и одбачених предмета).
	ПРОСТОР **Перспектива** (простор у сликарству, промена перспективе и начин сагледавања сликарске сцене). **Уметност у екстеријеру** (споменици културе на јавним местима, скулптуре у пленеру, ленд-арт, мурали, графити, стикери...). **Ентеријер** (дизајн ентеријера у односу на намену и функцију; пословни и радни простор, еколошка свест и организација простора). **Архитектура и уметност** (архитектура као спој техничко-технолошких и друштвено- хуманистичких наука и визуелне уметности, архитектонски стилови, еколошка архитектура, паметне зграде и иновације у архитектури).

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Обавезни општеобразовни предмет Ликовна култура је пред- мет који има посебан значај за развој ученика, за развијање знања, вештина, вредносних ставова, креативности, сарадње, толеранције и емпатије, индивидуалних способности и интересовања, неоп- ходних за ефикасно укључивање у свет рада и живот у савреме- ном друштву које се убрзано мења. Програм је припремљен тако да омогућава прилагођавање различитим квалификацијама, специфичностима седишта школе, ресурсима којима школа располаже, интересовањима и способностима ученика, променама у струци, као и непредвиђеним околностима.

У програму, израз *визуелне уметности* употребљен је као кровни израз за две уметничке области: ликовне уметности и при- мењене уметности и дизајн. Сви кључни појмови садржаја програ- ма у вези су са наведеним областима.

Програмска концепција предвиђа да наставник надогради кључне појмове садржајима из визуелних уметности који имају примену у свакодневном животу и занимањима за која се ученици школују. Независно од квалификације, програм се допуњује садр- жајима из визуелних уметности и наслеђа који су специфични и значајни за статистички регион Републике Србије, округ (област) или уже окружење седишта школе, као што су: археолошки лока- литет, спомен-парк, споменици, скулптуре у пленеру, музеј, гале- рија, уметнички бијенале, ликовна колонија, ликовне радионице, уметничка школа, значајни визуелни уметници и сл. Програм који се остварује на језику националне мањине допуњује се и садржа- јима из уметничког наслеђа који су од значаја за дату националну мањину, а пожељно је да их ученици представе вршњацима, пре- зентацијом уживо или онлајн.

Наставник самостално припрема задатке и наставне матери- јале усклађене са предзнањима ученика, користећи штампану и дигиталну литературу. Презентације, збирке визуелних и аудио- визуелних примера и материјал за учење треба да буду доступни свим ученицима на одговарајућим онлајн платформама за учење или на сајту школе.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

На почетку програма наведен је циљ (сврха) учења предмета. Циљ учења је прописани елемент програма. Израз *визуелна кому- никација* нема ускостручно значење, већ је конвенција и односи се на тумачење визуелних садржаја и изражавање ученика одабраним традиционалним и/или савременим материјалима, техникама и средствима визуелних уметности. Након циља следи табела.

У првој колони табеле дати су исходи учења за крај разреда који се достижу постепено до краја школске године. Исходи су прописани елемент програма. На основу једног исхода могуће је осмислити више разноврсних задатака, односно активности уче- ника. Такође, пажљиво осмишљен задатак/активност обједињује више исхода. Исходи учења за крај разреда формулисани су тако да буду достижни за сваког ученика и да се достигнутост исхода може проверити, али не дефинишу ниво постигнућа. Треба имати у виду да ће један ученик неке исходе достићи брже, а неке спо- рије, да ће неке достићи на основном нивоу, неке на средњем, а неке на напредном, јер су способности и интересовања ученика индивидуални. Улога наставника је да прати напредовање ученика и према процени прилагођава задатке и активности како би под- стакао све ученике да достигну свој максимум.

У другој колони табеле дати су називи тема (тематских цели- на). Теме су прописани елемент програма, али редослед тема није обавезујући. Наставник одређује време за реализацију сваке теме у односу на врсту квалификације, а водећи рачуна о томе да је ми- нимално време за реализацију једне теме 4 школска часа. Теме не треба третирати као изоловане програмске целине. Знања, вешти- не, ставови, способности и интересовања који су се развијали у првој теми и даље се развијају у наредним темама, односно теме, појмове и активности ученика је потребно логично повезати.

У оквиру сваке теме дати су кључни појмови садржаја про- грама, који су обележени задебљаним словима. Кључни појмови су прописани елемент програма и представљају полазну основу за изградњу мреже појмова. У загради су дати предложени садржаји, који нису обавезни елемент програма. Такође, редослед кључних појмова унутар теме није обавезујући.

Наставник планира наставу и учење полазећи од циља учења, исхода учења, тема и кључних појмова. Имајући у виду фонд ча- сова, предзнања ученика, квалификацију, специфичности школе, одељења и ученика, као и укупно оптерећење ученика, наставник треба рационално да надогради појмове и осмисли активности ученика.

За сваки час је потребно испланирати задатак, односно ак- тивност ученика водећи рачуна о томе да се комбинују типови за- датака/активности како би се одржало интересовање за предмет и подстакла мотивисаност. Основни типови задатака/активности у настави ликовне културе за ниво НОКС 4 су: задатак за

стваралачки рад (индивидуални, у пару, тимски или одељењски), при чему се об- јашњења појмова, концепта или процеса примењују у обликовању ликовног рада; истраживачки задатак који обухвата истраживање текстуалних и визуелних информација на интернету или у штам- паној литератури ради разумевања појмова, феномена, концепта, процеса или развијања креативних идеја; вежбе опажања; тумачење разноврсних визуелних садржаја и размена утисака и мишљења; ре- шавање ликовних проблема – компоновање; креирање оптималних и/или иновативних решења према задатим условима; анализа форме и садржаја уметничког дела; отворени разговор о одабраном фено- мену. Наставник може да планира и савремену организацију наста- ве и учења (пројектне задатке, пројектну наставу, радионице, амби- јенталну наставу, играње улога, интегративну наставу...).

Кључни појмови садржаја програма нису називи наставних јединица. Наставник треба да објасни сваки кључни појам, а само- стално одређује у којој мери ће објаснити и надоградити појмове. На пример, сви кључни појмови једне теме могу сажето да се обја- сне уз презентацију, у уводном делу теме. Надаље наставник може да одабере само један кључни појам на основу ког ће осмислити наставне јединице или може осмислити наставне јединице за сва- ки кључни појам. Приликом креирања планова треба имати у виду да су сви типови часа комбиновани, посебно када се планира нпр. пројектни задатак, али да се у плановима, у складу са тренутним захтевима, наводи обрада када се ученици први пут уводе у фе- номен/активност; вежбање у току даље реализације активности и процењивање у финалном делу активности, а по потреби може се навести и комбиновани тип.

У средњој школи, у зависности од планираних активности, могуће је планирати и блок-часове од 90 минута или часовни ци- клус од 180 минута. Часовни циклус се уобичајено планира за ра- дионице и наставу која се реализује у другој установи, нпр. музеју. Настава се не реализује кроз предавања, већ кроз активну наставу и интеракцију наставника и ученика. Наставник треба да комбинује методе и поступке. На пример, ако планира пројектни задатак или радионицу за све ученике у одељењу, настава је коо- перативна, при чему и наставник учествује у реализацији пројект- ног задатка или радионице. Када је настава индивидуализована, сваки ученик ради другачији задатак према својим способности- ма и интересовањима, а који води ка достизању одабраног исхода, док је наставник у улози ментора. Истраживачке задатке је погод- но радити у пару или мањим тимовима, код куће, док се на часу презентују резултати. Такође, поступак може бити и обратан, да се истраживање и прикупљање информација реализује у школи, а презентација припреми код куће и постави на онлајн платфор- му. Наставник нуди листу феномена које парови/тимови бирају или формира парове/тимове према процени способности учени- ка и сваком пару/тиму додељује истраживачки задатак. Поједи- не наставне јединице се могу планирати кроз играње улога. На пример, наставник је у улози галеристе или купца који наручује одређена дела или продукте (уз постављање одређених захтева), док су ученици у улози уметника који припремају те продукте. По- жељно је поједине наставне јединице реализовати у другој уста- нови – галерији, музеју, другој школи, високошколској установи, археолошком локалитету..., у зависности од седишта школе. Тако- ђе, препоручује се организовање продајног школског сајма у ху- манитарне сврхе. Могућности за активну и подстицајну наставу су бројне. Укратко о приступу усмереном на компетенције може се сазнати уколико се у претраживач унесе: *Competency-Based Learning; Competency-Based Learning: Developing Mastery of Skills and Content* или *Competency-Based Education: Focusing on learning, competency, and mastery.*

Приликом планирања наставних јединица и активности уче- ника наставник може као помоћ користити Финкову (Dee Fink) таксономију смисленог учења и таблицу за планирање из Ревиди- ране Блумове таксономијеФинкова таксономија смисленог учења

Према Финковој таксономији смисленог учења једна настав- на јединица/блок-час/часовни циклус обухвата све компоненте таксономије. Фундаментално, кључно знање обухвата неизоставно знање, најважније информације које су основ за активности учени- ка. То може бити кључни појам, сажето објашњење концепта или процеса, идеје водиље, карактеристике стила, иновације... Кључ- но знање треба да има примену. Примена обухвата стваралачке активности, решавање ликовних проблема, пројектне задатке, ра- дионице... У зависности од планираних активности примена може укључивати и разматрање неког феномена и примену критичког мишљења. Повезивање обухвата повезивање садржаја и активно- сти са свакодневним животом ученика, повезивање са применом у будућем занимању, повезивање са садржајима других предмета, повезивање личности и дела, повезивање са одређеним контек- стом, који може бити и историјски... Хумана димензија обухвата учење о себи и другима, развијање индивидуалних способности, самопоуздања и самопоштовања, учење на грешкама, сарадња, разумевање различитости, развијање толеранције, емпатије, бриге о другима... Компонента која је у оригиналу названа *Caring,* пре- ведена је као мотивација, а односи се на развијање нових интере- совања и вредносних ставова. Учење како се учи је важна компо- нента у свим савременим приступима настави и учењу. Наставник треба да научи ученике како да брже и лакше уче и организују своје активности. У настави ликовне културе, важно је и објасни- ти могуће технике за развијање креативних идеја, које се, осим у стваралачком изражавању, могу применити у свим занимањима. Ревидирана Блумова таксономија

Димензије знања	**Димензије когнитивних процеса**					
	Присећа се	**Разуме**	**Примењује**	**Анализира**	**Процењује**	**Креира**
Чињенично						
Концептуално						
Процедурално						
Метакогнитивно						

Таблица за планирање из Ревидиране Блумове таксономије у настави ликовне културе погодна је само за неке типове активно- сти, јер искључује друге важне компоненте смисленог учења и ра- звијања способности ученика. У поља се уносе активности учени- ка. Успешно испланирани час је онај где је више поља попуњено. Ближа објашњења се могу наћи у литератури и стручним чланци- ма, а који су доступни на интернету.

Таксономије нису прописане и не треба их схватити као до- датно оптерећење. Основна сврха таксономија је да наставник провери да ли је успешно испланирао наставу и учење.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У овом делу дати су предлози за остваривање наставе и уче- ња, као помоћ наставнику, а од наставника се очекује да само- стално осмисли задатке и активности ученика. На почетку године ученике треба оквирно упознати са програмом и начином рада. На почетку сваке теме је потребно информисати ученике шта ће учи- ти, како и зашто, као и шта се од њих очекује.

Уметничко наслеђе

На одабраним репрезентативним примерима светске и на- ционалне уметности ученици треба да се упознају са значајем културног наслеђа и његовог очувања, јер оно представља наше памћење прошлости и вредности које су опстале до данас. Настав- ник не треба да даје преглед епоха и праваца историје уметности, већ да изабере примере према одређеном феномену и кроз разго- вор (гледање, уочавање, анализу) и истраживање са ученицима разматра питања: које су то важне вредности (тематски, ликовно, историјски); шта нам говори и о чему сведочи једно уметничко дело у музеју/један споменик, шта од/из једног артефакта може- мо сазнати (када би зграде, музејски предмети, споменици могли да говоре, шта би нам рекли); како нам уметност прошлих епоха помаже у формирању идентитета (личног, колективног, национал- ног), да ли данашње слике (селфији, друштвене мреже, телевизија, филм, анимације, рекламе, билборди...) имају своје претходнике у прошлости; на који начин се доносе закључци о вредности и ва- жности наслеђа; зашто је важна Мона Лиза/Аутопортрет Надежде Петровић/Споменик кнезу Михаилу/Партенон/Грачаница… Веома је важно указати и на то да је уметничко наслеђе значајно за развој туризма, отварање радних места, промовисање идентитета и пози- тивне слике о држави и њеним грађанима. Такође, да осим прото- ком времена, природним непогодама и ратним сукобима, наслеђе може бити оштећено или уништено дивљом градњом, неодговор- ним одлагањем отпада, незаконитим и нестручним ископавањима археолошких налаза, крађом и препродајом археолошких налаза и уметничких дела ван земље (што се сматра кривичним делом и ка- жњава се затвором), неадекватном заштитом од немарних туриста, као и неодговорним понашањем грађана који нису упућени у вред- ност и значај наслеђа. Ученицима је потребно скренути пажњу да не исписују графите на споменицима, археолошким налазиштима и грађевинама од значаја.

Кроз разматрање једног или више феномена (у зависности од квалификације и интересовања ученика) ученици треба да се упознају и са развојем културе кроз стваралачко изражавање. На тај начин се уједно упознају и са различитим медијима и техника- ма који се с временом развијају. Феномени који се могу истражи- ти су нпр. портрети (од античких преко ренесансних до селфија и профила на друштвеним мрежама); тело као мотив (људска фи- гура/акт, од Вилендорфске Венере до данас); ритуална уметност (праисторијска уметност, религиозне и митолошке теме, тетова- же, маске...); историја у слици (историјске теме, рељефи, битке, победе, владарски портрети, ктиторски портрети, победничке и пропагандне грађевине...); замишљени светови (апстрактна умет- ност, ВР, фантастика...); свакодневни живот (мртва природа и жанр сцене; мода, исхрана, проналасци...); предели (сеоски пејзаж, ве- дута, марина, ноктурно...), одређена музејска збирка и сл. Поред разматрања одабраног феномена, потребно је осмислити задатак за ученике који ће имати и ликовно/визуелно решење или предло- жити више задатака које ученици могу да одаберу према својим интересовањима (нпр. колаж, фото-монтажа, дигитална збирка, дигитална презентација, плакат, промотивни материјал у вези са одабраним знаменитостима у локалном или ширем окружењу...).

Уметничко дело

У уводном делу теме потребно је разматрати уметност и уметничко дело као естетски, духовни и мисаони продукт креативног деловања који остварује чулне, емотивне и умне утиске на посматрача, а уметника као даровитог појединца са снажно изра- женом потребом да изрази своје идеје и осећања у неком од медија уметничког изражавања. У зависности од изабраног будућег зани- мања и процене наставника, ученици се могу упознати са разли- читим погледима на дефиницију уметности у естетици и теорији уметности. Како се ради о комплексној сфери људског деловања, неопходно је указати на немогућност крутих дефиниција појма.

При разматрању појма уметности ученици могу да исписују на самолепљивим папирима асоцијације на појам уметност, а по- том да их лепе, групишу и организују на школској табли као мапу ума, колоне, скупове и сл, при чему треба каналисати процес ка дефинисању следећих кључних појмова: врсте уметности, визу- елне уметности, медији уметничког изражавања, а потом, према ситуацији, уситњавати или ширити појмове (традиционални и савремени медији, апстрактно и фигуративно, тродимензионал- но и дводимензионално, даровитост, креативност, вредновање дела...). У зависности од опреме и афинитета, активност се може спровести и дигитално, у виду подељеног документа, дигиталне беле табле и истовремено пројектовати у учионици; наставник, за рад у

групама, може прикупити или одштампати 20-так каракте- ристичних репродукција и фотографија и задати ученицима да их разврстају и објасне по заједничким својствима. Свака група треба визуелно да уобличи своје закључке, у форми постера или друге одабране форме.

Наставник води и усмерава разговор о свету слика у нашем окружењу и указује на опсег појма визуелна комуникација, као и употребу ликовних елемената у односу на специфичну комуника- тивну функцију. Наставник припрема примере у виду презентаци- је, припремљених репродукција, али користи и примере у окруже- њу (ознаке у учионици, корице књига, лого на ученичком ранцу, итд.). Примери могу бити: хијероглифи, јавне ознаке, симболи, ло- готипи, шеме, мапе, изглед интернет странице, прелом часописа, иконице и укупни изглед апликација, концепт дизајн популарних игара, дизајнирани модели визуелне комуникације у дигиталном окружењу (обрасци докумената, презентација, плаката, итд. у на- менским апликацијама), употреба и симболика боја у визуелној комуникацији, (нпр. коришћење боје у саобраћајној сигнализа- цији, типске боје у дизајну, психолошко дејство боја...), примери уметничких дела. Практични задатак може бити креирање и визу- елно уобличавање задате или изабране поруке, ознаке, симбола, у цртачкој или сликарској техници или у некој од изабраних аплика-ција. Може се комбиновати индивидуални и тимски рад у задаци- ма, попут израде сета ознака за просторије школе или персонали- зованих симбола ученика.

Одабиром и демонстрирањем карактеристичних ликовних композиција, наставник иницира обнављање знања из основног образовања и васпитања (појмови: линија, облик, текстура, валер, боја, контраст, хармонија, градација, равнотежа, доминанта, једин- ство, перспектива, пропорција...). Ученици посматрају и описују композиције. Такође, сви појмови могу бити и исписани на табли или на презентацији, а ученици их придруживати конкретним при- мерима. Наставник треба да процени, у односу на афинитете и профил ученика, као и будуће занимање, најефикаснији начин за вежбе компоновања. Наставник може истражити доступне аплика- ције за мобилне телефоне, погодне за цртање и едитовање визу- елног садржаја и договорити се са ученицима о одабиру аплика- ције за рад на задацима. Такав избор може бити релаксирајући за ученике који показују страх или немају афинитета за изражавања класичним ликовним техникама и обезбедити савладавање ликов- не форме на пријемчив начин. Вежбе компоновања се могу реали- зовати распоређивањем облика у форми класичног цртежа/слике или колажа или асамблажа. Ученици благовремено прикупљају и припремају дводимензионалне или тродимензионалне елементе за компоновање. То могу бити исечени геометријски елементи, фотографије људских фигура, архитектонских и других објеката за површинско обликовање дводимензионалних композиција, или геометријска тела, одбачени предмети, играчке, и сл. за троди- мензионално обликовање објеката или инсталација). Такође, могу пројектовати на зид или папир различите предмете, скицирати пројектоване облике, опционо их исецати и њиховим распоредом и преклапањем формирати уређену композицију. Овај поступак може резултирати и стоп трик анимацијом, уколико би се фотогра- фисале фазе компоновања.

Наставник процењује на који начин ће се разматрати појам стваралаштва и даровитости. Може ученицима задати да истраже живот и дело једног уметника, самостално или у групама, прика- зати филм о уметнику, посетити изложбу са ученицима, органи- зовати гостовање уметника, у зависности од могућности. Сваки од ових начина подстиче разговор о даровитости, уметниковој потреби за изражавањем осећања, ставова и идеја, подстицајима за стварањем, професионалном развоју и ауторском опусу. Код квалификација медицинске струке потребно је указати и на потен- цијал стваралачких активности из области визуелних уметности у процесу опоравка (*art as therapy*).

На основу карактеристичних примера уметничких дела, дела наивне уметности, аматерских радова, кич продуката, заједничком анализом и посматрањем, потребно је разматрати начине и нивое реаговања на појаве и феномене – представљање, имитација, опо- нашање, експресија, интерпретација, транспозиција... Треба раз- мотрити идеје и ставове које уметници изражавају, континуитет и доследност у раду, оригиналност и особеност, одјек рада на по- сматрача и јавност и временски контекст као карактеристике умет- ничког рада. За ученике може бити подстицајан увид у наивну и примитивну уметност као показатељ да вештина није неопходан услов за стваралачко изражавање. Упознавањем са савременом уметничком праксом и могућностима дигиталних медија, ученици се могу оснажити да визуелно артикулишу своје идеје. Предлози практичних задатака: цртеж мотива из простора учионице; цртеж на тему изабране музике, сна, осећања, цртежи личних предмета (перница, торба, предмети на столу), кратки филм на одређену тему (нпр: ходање, степенице, људи, боје, храна.), класични или дигитални колаж на тему портрет, природа, време, итд.; перфор- манс на теме: сусрети, линије, границе; инсталација у школском простору; објекат, скулптура од рециклираних елемената...

Ученици треба даље да вежбају методе читања уметничког дела. У основи тог процеса наставник их упућује да траже одгово- ре на питања: шта, како и зашто. Наставник може приказати упо- редо две или више композиција, које ученици посматрају и опи- сују своја запажања. Оптималан критеријум за избор композиција би био да имају и заједничка и различита својства. Пример који илуструје исту тему, а различиту форму и израз, може бити Лео- нардова и Тинторетова Тајна вечера, пример који илуструје разли- чит ритам и употребу боје и површине у апстрактној композицији може бити Мондријан (Композиција са

црвеном, жутом и плавом) и Кандински (Композиција бр. 5), а пример за различит приступ у приказивању људске фигуре и моделовању маса Роден (Мислилац), Боћони (Јединствени облици континуитета у простору) и Ђа- комети (Човек који хода). На основу ових или сродних дела, могу се објаснити различити аспекти уметничког дела: формална струк- тура дела, начин компоновања, употреба ликовних елемената и принципа, техника, историјске одреднице и темпо промена у умет- ности. У току, или након разговора, ученици на картицама могу записивати елементе анализе, са циљем да на крају заједнички утврде методологију и кораке у декодирању уметничког дела (по- даци, физичка својства, формална анализа, композициона шема, израз, тема, мотив, веза између уметника или дела и друштвене, културне и политичке историје, симболи, значења, простор и пер- спектива.). Интернет нуди велики број квалитетних видео мате-

ријала на тему анализе уметничког дела који се могу користити као наставни материјал и модел анализе. Неопходно је посвети- ти пажњу савременој уметничкој пракси, радовима са објектима, радовима у простору, радовима са телом, видео радовима, анима- цији, дигиталној и уличној уметности (*public art, street art*). Треба размотрити комуникативну функцију уметничког дела, као и начи- не вредновања, тј. вредновање дела на основу личних афинитета и вредновање дела на основу утврђених критеријума. Након утвр- ђивања критеријума, ученици се могу поделити у тимове, а сваки тим изабрати мотив у уметности који ће истражити и анализирати на неколико примера (нпр: портрет, тело, Парисов суд, Скидање са крста...). Задатак може бити и избор дела, који би ученици ана- лизирали, а потом реинтерпретирали. Могу истражити и изабрати композицију са више фигура, а потом направили живу слику или видео на основу ње или перформанс, реферирајући се на дело или транспонујући његов садржајни или идејни аспект.

Наставник бира, самостално или у договору са ученицима, један пројектни задатак који ће се реализовати у оквиру теме. За- датак се може реализовати као индивидуални рад, рад у тиму или одељењски рад. Треба планирати фазе рада: избор појма/феноме- на, начин реализације, поделу дужности, временско и организа- ционо планирање, реализацију и презентовање. Поред пројектног задатка, могу се реализовати и други задаци/вежбе мањег обима.

Дизајн

Данас се појам дизајн употребљава у много ширем значе- њу него некада, па се проширио на многе области које нису више само визуелне те имамо дизајн мишљења, дизајн курикулума, ди- зајн упитника и сл. У том смислу је потребно разграничити дизајн у оквиру области Уметности, указати на подобласти које су важне за феномене који се разматрају у оквиру ликовне културе, при чему је потребно водити рачуна о томе да се области образовања и у нашој земљи класификују према документу ISCED-F13. У наста- ви ликовне културе фокус је на уметничком дизајну – графичком дизајну, индустријском дизајну, модном дизајну и сл. Потребно је показати примере свих подобласти како би се поставиле јасне гра- нице и схватила суштинска разлика. Важно је да ученици увиде на који начин могу применити уметнички дизајн у свом професи- оналном и приватном животу. У зависности од квалификације, за- даци се могу прилагодити интересовањима ученика и конкретним ситуацијама у будућем занимању.

Графички дизајн се може уопштено класификовати као дво- димензионални и тродимензионални, али је фокус на дводимен- зионалном дизајну који се може применити у свим струкама. Ак- тивности у вези са појмом могу се остварити у оквиру пројектног задатка за све ученике једног одељења, при чему сваки ученик или мањи тим може добити или одабрати реализацију једног елемен- та пројектног задатка, да би се на крају сви елементи уклопили у целину. Овакав приступ подразумева договарање и сарадњу током реализације, док је наставник у улози вођe и организатора актив- ности. На пример, ученици могу да брендирају свој разред или да брендирају школу, општину, град, личност, будућу фирму..., те да направе предлог за (нови) лого. Могуће је да ученици имају неки коментар и разлог зашто би нпр. постојећи лого изменили, што би био повод за дискусију и учење о правилима стварања неког знака, уз примере и образложење. Затим, неки ученици или тимови могу да обликују плакат, да одаберу (или дизајнирају) типографско пи- смо, обликују предлог идејног решење школског часописа, промо- тивног материјала и сл. У зависности од интересовања и способ- ности, неки ученици могу да документују фотографијом процес реализације пројектног задатка или да припреме фотографије као материјал за обликовање нпр. плаката, презентације, часописа, брошуре... Све фазе рада пролазе кроз заједничку дискусију, али су улоге/активности ученика подељене. Након дискусија настав- ник може да прикаже примере из историје дизајна и образложи одређена уметничка решења.

Дизајн игара се у овом програму односи на RPG (*Role Playing Games*) видео игре за рачунар, мобилне уређаје или кон- золу; TTRPG (*Tabletop Role Playing Games*) друштвене игре које се играју за столом (нпр. *DND, Warhammer RPG, Battle Dragons, Midgard, Dune...*), као и ЛАРП, играње улога уживо у затвореном или отвореном простору. Заједничка компонента наведених игара је играње улога и обједињавање више врста уметности и уметнич- ких грана. Наставник и ученици могу заједно разматрати елементе ових игара уз презентацију. На пример, TTRPG игра има одређе- ни број играча који сами концептуализују свој

карактер и његову улогу, одлуке и поступке током игре, координатора (гејм мастера) чија је улога смишљање оквирног сценарија и вођење игре, сет за игру (књиге, коцкице, фигурице, обрасци). Примери визуелних елемената књига (илустрације екстеријера, ентеријера и ликова) се могу наћи на интернету у PDF формату. ЛАРП је популаран у Србији, као и у другим земљама, а организују се и манифестације као што је ЛАРП фестивал епске фантастике, витешки турнири и сл. Карактеристика ових игара је да су у вези са популарном књи- гом (нпр. Господар прстенова), серијом, видео игром, митологијом или историјским догађајем. Учесници игре сами смишљају и пра- ве костиме и опрему, размењују савете и идеје онлајн, а костими и игра/догађај се припремају релативно дуго. Када је реч о видео играма, оне уобичајено имају кратке анимиране трејлере који треба да привуку што већи број корисника. Масовне онлајн игре, такође, нуде илустроване књиге. Наставник може да препоручи ученицима онлајн курсеве за концепт арт дизајн, а ученици који су већ укључени у неку од игара, могу да је препоруче одељењу. Како су све активности у вези дизајна игара временски захтевне, препорука је да, уколико наставник одлучи да ученици реализују задатак у вези овог појма, то буде само креирање карактера – би- рање расе (људи, вилењаци, кентаури, гоблини, минотаури, бића из словенске митологије...), бирање класе (ратник, паладин, маг, вештац, свештеник, друид...), смишљање имена карактера, њего- вих способности, физичког изгледа, одеће и опреме, оружја ако га има... и цртање јунака уз краћи текстуални опис.

Када је реч о индустријском дизајну, важно је навести ком- поненте које све имају подједнак значај (техничко-технолошка, естетичка, економска, ергономска компонента), а у савременом дизајну посебан значај има и еколошка компонента, због све већег индустријског загађења и предузимања мера да се смањи у инду- стријски развијеним земљама. Овом појму је потребно посветити већу пажњу код квалификација које припремају за рад у инду- стрији. Током разматрања појма потребно је поменути тренд који је неко време био актуелан, да се економској компоненти додели знатно већи значај него осталим компонентама, услед чега неки производи нису имали задовољавајући естетски изглед, па није достигнут одговарајући извоз. Такође, употреба јефтиних мате- ријала и недовољан квалитет израде је значајно смањио трајност производа, због чега сада производи нуде минимум 2 године га- ранције. Ученике је потребно упознати и са појмом заштите инду- стријског дизајна, а који се односи на уметнички дизајн, односно изглед производа, као и са позитивним примером, активностима компаније Самсунг, која је освојила највише награда за дизајн. Код квалификација које не припремају за рад у индустрији важно је упознати ученике са свим врстама производа које дизајнирају уметници (намештај, бела техника, превозна средства, предмети за свакодневну употребу, алати, амбалажа...). У вези са овим појмом, а према квалификацији и индивидуалним интересовањима учени- ка, задатак може обухватати дизајнирање одабраног производа.

Модном дизајну је потребно посветити више пажње само код квалификација које су директно у вези са модном индустријом. За остале квалификације, важно је указати на кодексе облачења у појединим установама и компанијама, на функционалност радне одеће, на примену знања о бојама и развијању сопственог стила у приватном животу. Такође, могуће је разматрати на који начин људи доносе судове о некоме на основу стила... Уколико ученици испоље заинтересованост за креативно изражавање у овој области, могу дизајнирати школску униформу, радно одело, одећу за специ- јалне прилике, шешире, накит, обућу, торбе...

Ангажовани дизајн није уметничка грана, већ се односи на све сфере уметничког стваралаштва, а у овој теми на улогу дизај- на у активирању шире друштвене заједнице у решавање актуелних глобалних, националних и локалних проблема, као и побољшању квалитета живота појединаца. Према процени Уједињених нација, препознати актуелни глобални проблеми су: климатске промене; загађење (ваздуха, океана, земљишта...); снабдевање енергијом; снабдевање храном и водом за пиће; старење неких популација; болести, епидемије и пандемије; сиромаштво и незапосленост; једнакост и људска права; мир и безбедност; планирање одрживог развоја; миграције и избеглице; драматични раст светске попула- ције; права детета... Поједине компаније ангажују познате дизајнере да би кроз рекламне кампање својих производа скренули пажњу јавности на озбиљне проблеме, који се могу ублажити или решити само кроз допринос свих грађана. Такође, међународне асоцијаци- је уметника, као и студенти уметничких факултета широм света, све више раде на пројектима који нуде решења конкретних глобал- них и локалних проблема. Неки примери се могу видети на сајту британске агенције за дизајн Human After All или на сајту *PRINT Magazine*. Широм Србије често се могу видети билборди који ука- зују на неки конкретан проблем у земљи. У нашој земљи, као и у другим земљама, уметници стварају уметничка дела од отпадних материјала/предмета, што је специфичан и ефикасан начин упо- требе отпадних материјала који се споро разграђују. Такође, умет- ничко образовање је препознато као кључно за развијање ствара- лачког мишљења, али и других когнитивних способности. Данас се реализују бројни пројекти који су спој науке и уметности. У зависности од квалификације, као примери се могу показати ак- тивности удружења Bioart Society из Хелсинкија; европски проје- кат Biofriction; BPV технологија (Bio-Photo-Voltaic); пројекат The Color Biolab; пројекти експерименталне био-уметничке лаборато- рије Laboratorium; био-лустер Exhale (Victoria and Albert Museum, London); Pierre Calleja зелене лампе; биофарма у Женеви компа- није Cloud Collective; LIQUID 3, фото-биореактор у

Београду... У скандинавској традицији користи се партиципативни приступ дизајну, где корисници директно учествују у дизајнерском про- цесу, као чланови дизајнерског тима. Овај приступ се примењује и у нашој земљи, посебно у архитектури. У зависности од квали- фикације за коју се ученици спремају, наставник бира примере и предлаже задатке који имају примену и у будућем занимању и у свакодневном животу, а у вези су са конкретним проблемом у ло- калној или широј заједници.

Простор

Кроз примере приказивања простора у сликарству (по један карактеристични пример из сваке епохе) ученици треба да обнове знања о перспективи која су развијали у основној школи. Незави- сно од квалификације, сви ученици могу даураде једноставну ве- жбу. На пример, да скицирају учионицу са свог места, а наставник може као помоћ да постави две траке које полазе са различитих места и спајају се у истој тачки недогледа. За квалификације где је приказивање простора неопходно, наставник може да зада сло- женије вежбе, а у корелацији са наставом одговарајућих стручних предмета.

Појам уметности у екстеријеру обухвата уметничко облико- вање природе (ленд арт, тропиари, обликовање скулптура на ли- тицама, нпр. портрет краља Децебела исклесан у стени на обали Дунава, портрети председника на планини Рашмор, скулптура Буде на планини Емеј...); споменике и скулптуре у пленеру (нпр. Гибс фарма, скулптуре поред мора у Аустралији, парк у Аранђе- ловцу, меморијални комплекси у Србији...); уличну уметност/јавну уметност/урбану уметност (графити, мурали, стикери...); уметнич- ки обликоване паркове (нпр. парк Гуељ у Барселони, ботаничка башта у Сингапуру, ботаничка башта у Монтреалу, Интерактивни парк у Малезији...). Са ученицима је потребно разматрати однос уметничког дела и природе или уметничког дела и урбане средине, амбијент у значењу утиска који оставља на посматрача, значај за туризам, значај за културу памћења или као обележје једног вре- мена, уметничка дела као симбол једног места... Уз овај појам је могуће осмислити разноврсне задатке. На пример, обликовање јед- ног дела школског дворишта на иновативни начин, а који би могао да буде карактеристично обележје школе.

Појам ентеријер је пре свега потребно повезати са уређењем радног простора. Ученике је потребно подсетити на психолошко дејство боја и њихов утицај на учење, рад и расположење. Могуће је организовати вежбу прераспоређивања намештаја у учионици како би се добило више функционалног простора. Такође, ученици могу да осликају оштећени школски намештај који је намењен за отпад, а који може имати декоративну или другу функцију у холу школе или дворишту. Циљ је да ученици развијају еколошку свест и креативне идеје. Такође, пожељно је да приликом организовања школских свечаности или других догађаја ученици осмисле начин декорисања простора и заједно обликују простор.

Архитектура се у свим државним документима води као нау- ка, а архитекте као инжењери. Међутим, због уметничких вредно- сти појединих грађевина прошлих епоха и савременог доба, архи- тектура се може објаснити као спој науке и визуелних уметности. Независно од квалификације, сви ученици треба да разликују гра- ђевине према намени – сакралну архитектуру, стамбену архитек- туру и архитектуру јавних грађевина различитих намена. Када је реч о сакралној архитектури ученици треба да разликују, на карак- теристичним примерима, изглед храмова према религији. На при- мерима карактеристичних архитектонских стилова јавних и стам- бених грађевина могуће је разматрати везу стила са одређеним променама и појавама у друштву, поредити индивидуални утисак ученика о стилу, уз указивање на вредности сваког стила. На ин- тернету се може пронаћи доста блогова где становници негодују због изгледа неких зграда и проглашавају их најружнијим зграда- ма на свету, било због облика или зато што се стилски не уклапају са околним грађевинама. На тим примерима је могуће разматрати индивидуалне доживљаје архитектуре, али и вратити се на причу о партиципативном дизајну и могућности да се корисници укљу- че у рад дизајнерског тима. Такође, ученике је потребно поново подсетити на значај очувања важних грађевина, а и у овој теми је могуће разматрати појам интеркултуралности, односно вредност различитих култура и традиција за културни и визуелни идентитет државе. И у вези овог појма ученици могу даураде практични за- датак, да припреме дигиталну збирку грађевина за које сматрају да имају уметничку вредност, да припреме збирку необичних грађе- вина, примере еко архитектуре или примере иновација у архитек- тури. Ученицима којима је то потребно за будуће занимање могу урадити практичне вежбе (нпр. да заједно конструишу мост од не- куваних шпагета који може да издржи задати терет), да скицирају декоративни елемент за задату зграду (мозаик, рељеф, скулптуру, орнамент...), даураде у апликативном софтверу 3D модел значајне грађевине и сл.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставник одређује елементе за процењивање напредовања ученика (формативно оцењивање) у односу на задатке/активности ученика које је планирао. Могући елементи за праћење напредова- ња ученика су:
Разумевање (појмова, процеса, концепта, контекста, садр- жаја...);
Комуникација (визуелна и усмена);
Решавање ликовних проблема (организација композиције);
Развијање креативних идеја (садржај ликовног рада, назив рада, предлог пројектног задатка, реализација идеје неуобичаје- ним материјалом, обликовање аутентичног рада на основу умет- ничког дела...);
Партиципација и сарадња у тиму/групи;
Развијање нових интересовања...
Неопходно је да наставник постави јасне критеријуме и да информише ученике о томе шта се од њих очекује, шта ће се пра- тити и процењивати.
За давање сумативне оцене потребно је прилагодити препо- руке из *Правилника о оцењивању ученика у средњем образовању и васпитању* специфичностима наставе Ликовне културе. У наста- ви Ликовне културе, посебно у задацима који подразумевају ства- ралачки рад, непожељно је да ученик извршава рутинске задатке (нема рутинских задатака и стандардизоване процедуре, креатив- ност се очекује и приликом примене техника, избора материјала, прибора и алата). Уколико наставник примети да ученик не напре- дује, потребно је да прилагоди задатке и мотивационе садржаје ученику како би подстакао развој стваралачког мишљења.

Начин праћења и процењивања напредовања ученика плани- ра се истовремено са планирањем задатака и активности ученика.

ГЕОГРАФИЈА

за образовне профиле који географију изучавају у једном разреду са недељним фондом од 2 часа)

Циљ учења Географије је да ученик развија систем географ- ских знања и вештина, свест и осећање припадности држави Ср- бији, разумевање суштине промена у свету, неговање и стицање моралних вредности, еколошке културе, одрживог развоја, етнич- ке и верске толеранције које ће му помоћи у професионалном и личном развоју.

Разред: **Према плану наставе и учења**

Недељни фонд часова: **2 часа**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
– опише географски положај Србије и доведе га у везу са историјско-географским развојем територије; анализира територијалну организацију Србије; наводи карактеристике граница и пограничних општина Србије; објашњава физичко-географске елементе простора Србије у смислу генезе, типологије и њихових општих карактеристика; процењује утицај човека на животну средину и предвиди ефекте заштите природних добара на животне и привредне активности људи; анализира успешне примере одрживог развоја у различитим областима и предлаже решења за њихово преношење у своју локалну средину; описује утицај географских фактора на демографски развој, размештај становништва, насеља и привреде у Србији; – анализира узроке и последице актуелног стања развоја привреде у Србији и њеним географским регијама – помоћу општих и тематских географских карата демонстрира специфичности развоја становништва, привреде и насеља Србије; наводи особине најважнијих културних добара у Србији; изводи закључке о узајамном односу физичко-географских и друштвено- географских одлика на развој географских регија у Србији;	**Географски положај, територија и границе Србије.** *Географски положај Србије.* Апсолутан географски положај: математичко-географска и физичко-географска компонента. Релативан географски положај: економско-географска, политичко-географска, саобраћајно-географска и еколошка компонента. *Територија.* Географско-историјски развој територије и интеграциони и дезинтеграциони процеси. Друштвено-политичко уређење. Територијална организација. *Границе.* Државне границе, међународни гранични спорови и проблеми пограничних општина. **Физичко-географске карактеристике Србије.** *Рељеф Србије.* Геолошка грађа: типови стена и минерала. Тектонски процеси и геотектонске јединице. Морфоструктуре: Панонска низија, Перипанонски обод, Планинско-котлинско- долинска област, Понтијска низија и Перипонтијски обод. Сеизмизам. Ерозивни процеси: распадање стена, плувијална ерозија и денудација, падински рељеф,

;	флувијални рељеф, крашки рељеф, глацијални рељеф,еолски рељеф и антропогени рељеф. *Клима Србије.* Климатски фактори и елементи.
	Становништво Србије.
	Извори података о становништву. Број становника. Густина насељености. Природно кретање становништва. Просторна мобилност становништва. Структуре становништва. Демографски проблеми и мере популационе политике.
	Привреда Србије.
	Фазе развоја српске привреде: привреда Србије у 19. и првој половини 20. века, привреда Србије у другој половини 20. века и привреда Србије у транзиционом периоду. Привредни сектори: примарни, секундарни, терцијарни и квартарни сектор.
	Насеља Србије.
	Фактори настанка и развоја насеља. Прва насеља, настанак и развој насеља у Србији. Класификација насеља. Сеоска насеља. Градска насеља: статус града, унутрашња просторна структура града, градске функције и урбанизација и веза града са околином.
	Културна добра Србије.
	Непокретна културна добра. Покретна културна добра. Нематеријална културна добра.
	Географске регије Србије.
	Београдска регија. Војводина. Косово и Метохија. Шумадија. Западно Поморавље. Велико Поморавље.

	Јужно Поморавље. Источна Србија. Западна Србија. Старовлашко-рашка висија. Ибарско-копаонички крај.
	Примена дигиталних алата у анализи географских садржаја о Србији.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

На уводном часу ученике треба упознати са програмом на- ставе и учења Географије и значајем националне географије у ра- зумевању појава и процеса у локалној средини и географском про- стору Србије и окружења. Улога наставника се огледа у правилном усмеравању и подстицању ученика на развијање позитивних људ- ских вредности, развијање националног идентитета, развијање свести и осећања припадности Републици Србији, поштовање и очување националне културне баштине. Препорука је да активно- сти наставника буду усмерене на поучавање и учење путем откри- ћа, дефинисању и анализи географских појава и процеса у Србији. Ученике треба усмерити на релевантне географске изворе инфор- мација, научити их да класификују, интегришу и примене стати- стичке податке, а све у циљу долажења до конкретних закључака о географском простору.

Дати садржаји су препоручени и распоређени у пет темат- ских целина: *Географски положај, територија и границе Србије; Физичко-географске карактеристике Србије; Друштвено-гео- графске карактеристике Србије; Географске регије Србије и При- мена дигиталних алата у анализи географских садржаја о Србији.* За достизање исхода ученике треба упознати са практичном применом општих и тематских географских карата израђених у аналогном и дигиталном облику. Такође, неопходно је указати на значај картографског садржаја у анализи географских појава, обје-
ката и процеса кроз конкретне примере.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА
Географски положај, територија и границе Србије

За достизање исхода: *ученик ће бити у стању да опише гео- графски положај Србије и доведе га у везу са историјско-географ- ским развојем територије*; потребно је објаснити детерминанте и компоненте географског положаја Србије, њене границе, облик и величину територије. Објаснити да су детерминанте и компоненте географског положаја, мењајући кроз историју неке од функција, утицале на промене значаја коју је Србија имала у историји и коју има данас. Објаснити ученицима да географски положај Србије може бити апсолутан и релативан. Истаћи да је апсолутан гео- графски положај Србије егзактан јер су у питању географске коор- динате (математичко-географске) и природни фактори. На основу тога издвојити две компоненте апсолутног географског положаја: математичко-географску и физичко-географску. Такође, издвоји- ти и компоненте релативног географског положаја: културно-гео- графску, политичко-географску, саобраћајно-географску, еколошку и економско-географску.

Објаснити ученицима да је територија Србије повезана и ин- тегрисана, да њена тродимензионалност подразумева копно, ва- здушни простор изнад копна и Земљину унутрашњост испод коп- на, као и да је њен квалитет дефинисан економским параметрима који зависе од квалитета и квантитета природних ресурса, као што су на пример, плодност земљишта, рудно богатство, однос обради- вих и необрадивих површина и биолошка разноврсност.

За достизање исхода: *ученик ће бити у стању да анализира територијалну организацију Србије*; објаснити ученицима да те- риторијалну организацију Србије чине територијалне јединице: општине, градови и Град Београд (174 јединице локалне самоупра- ве) и аутономне покрајине као облици територијалне аутономије. Појаснити ученицима да територију локалних самоуправа чине насељена места; општина је основна територијална јединица у којој се остварује

локална самоуправа и која је способна да само- стално преко својих органа врши сва права и дужности из своје надлежности; град је територијална јединица која је економски, административни, географски и културни центар ширег подручја и има најчешће више од 100.000 становника, као и да су аутономне покрајине облици територијалне аутономије у Србији. Србија има две аутономне покрајине, АП Војводину на северу (37 општина и 8 градова) и АП Косово и Метохију на југу (28 општина и 1 град). Оспособити ученике да израђују тематске карте о *територијалнојорганизацији Србије* користећи неме карте, на којима се могу из-двојити различити садржаји везани за ову наставну јединицу.

За достизање исхода: *ученик ће бити у стању да наводи ка- рактеристике граница и пограничних општина Србије*; важно је издвојити граничне прелазе Србије према суседним државама и објаснити централно језгро – колевку државне идеје, центар ин- теграције и фактор кохезије њене територије. У циљу подстицања толеранције код ученика, указати на постајање различитих етнич- ких и културних група у пограничним територијама Србије.

Физичко-географске карактеристике Србије

За достизање исхода: *ученик ће бити у стању да објашњава физичко-географске елементе простора Србије у смислу генезе, типологије и њихових општих карактеристика*; потребно је да ученици савладају наставне садржаје који се односе на геомор- фолошке, климатске, хидролошке и биогеографске одлике наше земље. Кључно је да у светлу теорије литосферних плоча ученик опише геотектонски положај и геотектонску рејонизацију Србије сагледавањем односа Евроазијске и Афричке литосферне плоче, објасни механизме настанка и обликовања рељефа на простору Србије и именује значајне морфоструктурне облике рељефа у Ср- бији. Даљом операционализацијом исхода ученик ће бити у ста- њу да препозна и наведе облике рељефа који настају тектонским покретима и вулканизмом, објасни процес настанка земљотреса и наведе најугроженије зоне и изведе закључке о појави савреме- ног сеизмизма као и одсуство активног вулканизма на територији Србије. Наставници могу упознати ученике са мрежом сеизмоло- шких станица Србије и различитим начинима прикупљања пода- така о трусној активности на подручју Србије у реалном времену, размени података са земљама у окружењу и компјутерским про- грамима за аутоматско лоцирање и извештавање.

Приликом проучавања климатских одлика наше државе треба користити што више статистичких података о климатским елемен- тима. У овој наставној теми акценат ставити на утицај различи- тих климатских фактора који дефинишу климу наше земље. Након анализе климатских фактора, потребно је издвојити основне ти- пове климе са њиховим главним карактеристикама. Да би анали- зирао просторну и временску дистрибуцију климатских података неопходно је да ученик самостално конструише климадијаграме бар два места између којих постоји значајна разлика у надмор- ским висинама. Поред ових климатских елемената, ученика треба упознати и са ветровима и инсолацијом. Просторну и временску дистрибуцију температура, падавина и ветрова треба повезати са климатским факторима који условљавају њихово формирање. Као последица просторне и временске дистрибуције вредности кли- матских елемената на простору Србије издвајају се одређене кли- матске области. Да би се исход остварио неопходно је да ученик: наведе климатске елементе, опише просторну и временску ди-стрибуцију температуре ваздуха и падавина на територији Срби- је, наведе и оцени значај климатских фактора, издвоји климатске области на територији Србије.

Посебну пажњу треба посветити проучавању хидролошких особина Србије. У овој наставној теми потребно је извршити по- делу територије према морским сливовима, класификовати језера према начину постанка, објаснити типологију термоминералних вода према температури и хемијском саставу. Да би се остварио исход неопходно је да ученик: наведе највеће реке Црноморског, Јадранског и Егејског слива, процени време појаве минималних и максималних водостаја на рекама, разликује језера по начину по- станка, опише еволуцију језерских басена, лоцира термоминерал- не изворе, опише врсте и значај подземних вода за водоснабдева- ње, утврди везу између доступности воде и лоцирања одређених привредних делатности и објеката.

Неопходно је да ученици сагледају просторну дистрибуцију животињских врста, травнатих области, шумских ареала и њи- хов састав, као и ефекте које остварују у интеракцији са осталим природним и друштвеним објектима у простору. Ученик треба да наведе основне типове земљишта, разликује вертикални и хори- зонтални распоред вегетације, класификује фауну у односу на тип средине (фауна копнених вода, фауну копна; шумска и нешумска подручја), наведе како људске активности утичу на фрагментацију и смањење ареала биљних и животињских врста и појаву ендем- ских врста.

У сваком делу градива који се односи на проучавање физич- ко-географских одлика треба код ученика инсистирати на повези- вању између природних карактеристика и могућности за развој различитих привредних делатности попут пољопривреде, шумар- ства, енергетике, рударства, индустрије, саобраћаја и туризма.

Предлог пројектног задатка: природа одабране општине/гра- да. Визуелним посматрањем терена и прикупљањем података из различитих писаних и интернет

извора ученици треба да припре- ме пано или мултимедијалну презентацију о физичко-географским одликама општине/града у коме живе. Ученици могу да фотогра- фишу, лоцирају и картирају облике рељефа, хидрографске објекте и основне биогеографске ареале који су присутни у посматраном насељу. Прикупљањем података из најближе метеоролошке стани- це ученици ће утврдити основне климатске карактеристике.

За достизање исхода: *ученик ће бити у стању да процењује утицај човека на животну средину и предвиди ефекте заштите природних добара на животне и привредне активности људи*; потребно је проширити постојећа и стећи нова знања о утицају пољопривреде, индустрије, саобраћаја, туризма и других привред- них делатности на географски простор. Будући да су примери не- гативног утицаја човека на животну средину доминантни у односу на позитивне, те да се на истицању позитивног утицаја човека на животну средину инсистирало и у нижим разредима, овде је ак- ценат стављен на примере рационалног коришћења енергетских извора и очувања животне средине. На овај начин код ученика се развија критичко и дивергентно мишљење, али и патриотска свест и интеркултуралност.

Ученика треба упознати са типовима заштићених природних добара као и најзначајнијим примерима на простору Србије. По- том указати на режиме заштите I, II и III степена који подразуме- вају рестрикцију одређених привредних и животних активности. Ученик ће достизањем овог исхода бити у стању да предложи мере које би довеле до смањења колизије заштите природни добара са једне и животних и привредних активности људи са друге стране. Овај исход се операционализује током наставе кроз проверу оства- рености следећих исхода код ученика: проналази податке о зашти- ћеним подручјима како би самостално закључили који је њихов значај; утврђује узроке и последице угрожености заштићених по- дручја и предлаже мере ревитализације; приказује тематским кар- тама географски размештај заштићених подручја и сл. Овај исход је погодан за примену различитих облика кооперативног учења (у пару, у групама) и за развој међупредметних компетенција учени- ка (комуникација и сарадња, рад са подацима, решавање проблема, одговоран однос према околини, итд.).

Исход: *ученик ће бити у стању да анализира успешне приме- ре одрживог развоја у различитим областима и предлаже реше- ња за њихово преношење у своју локалну средину*; се операциона- лизује током наставе кроз проверу остварености следећих исхода код ученика: дефинише концепт одрживог развоја; наводи штетне последице загађења животне средине у Србији, одређеној општи- ни/граду/географској регији Србије; проналази примере одрживих решења проблема животне средине у општини/граду/географској регији Србије; предлаже могућности преношења решења одржи- вог коришћења природних ресурса или управљања животном сре- дином у општини/граду/географској регији у којој живи. Кроз ре- ализацију овог исхода ученици стичу функционална, употребљива знања која могу да примене у даљем образовању, на другим на- ставним предметима и у свакодневном животу.

Друштвено-географске карактеристике Србије

За достизање исхода: *ученик ће бити у стању да описује утицај географских фактора на демографски развој, размештај становништва, насеља и привреде у Србији*; потребно је проши- рити знања које су ученици већ стекли у досадашњем школовању о утицају природних услова и ресурса, као и друштвених елемената географског простора на развој становништва, насеља и привреде. Потребно је да ученици уоче кључни значај бројности, размештаја, кретања и структура становништва за развој привреде као целине и појединачних привредних грана (делатности). У том смислу потребно је указати на специфичности радно-интензивних грана привреде, као и оних који захтевају квалификовану радну снагу, а посебно за нова занимања која се развијају у овом веку. Овај исход се операционализује током наставе кроз проверу оства- рености следећих исхода код ученика: именује географске факто- ре који утичу на размештај и кретање становништва; проналази и анализира податке демографске и економске статистике; утврђује географске факторе који детерминишу развој и размештај насе- ља; објашњава утицај демографских процеса на ниво економске развијености Србије; наводи географске факторе развоја и разме- штаја појединих привредних делатности и значајних привредних објеката у нашој земљи; објашњава појединачне, антагонистичке и синергетске утицаје природних и друштвених географских фак- тора на развој и размештај становништва, привреде и насеља у Србији; објашњава историјске промене у дејству географских фак- тора на развој и размештај становништва, привреде и насеља у Ср- бији. Овим исходом се постиже да ученици разумеју физичко-гео- графски и друштвено-географски контекст развоја становништва, привреде и насеља у Србији.

За достизање исхода: *ученик ће бити у стању да анализира узроке и последице актуелног стања развоја привреде у Србији и њеним географским регијама*; потребно је да се ученици упознају или прошире већ стечена знања о процесима економске и поли- тичке транзиције, глобализације, светске економске кризе и реин- дустријализације, да уоче њихов утицај на приведу Србије. Овај исход може се операционализовати на следећи начин: ученик де- финише појмове транзиција, глобализација, светска економска криза, директне стране инвестиције, реиндустријализација; анали- зира квантитативне податке о наведеним

процесима у Србији; уче- ник објашњава промене у структури привреде (власничка струк- тура, структура по економским делатностима и гранама, промена структура запослених) и њеном просторном размештају.

Исход: *ученик ће бити у стању да помоћу општих и темат- ских географских карата демонстрира специфичности развоја становништва, привреде и насеља Србије*; јако је важан у функ- ционалном домену. Овде до изражаја долази захтев да ученик са- мостално проналази податке о становништву/привреди/насељима који су доступни у аналогном и дигиталном облику те да их на часовима и код куће за домаће задатке приказује у виду полно- ста- росних пирамида, графикона, дијаграма и тематских карата (кар- тодијаграма). Садржаји везани за овај исход могу се реализовати применом различитих облика рада (индивидуални, рад у пару, рад у групи) и своју пуну примену проналазе у изради истраживачких пројеката, најбоље везано за локалну средину.

Исход: *ученик ће бити у стању да наводи особине најважни- јих културних добара у Србији* је остварен уколико ученик уме да дефинише појам културних добара, да културна добра класи- фикује на материјална (покретна и непокретна) и нематеријална, да им одреди положај на географској карти Србије и да их опише. Од наставника се очекује да подстакне ученике на размишљања о везама између специфичности културних добара и историјских догађаја, појава и процеса (миграција, ратова, епидемија, начина обраде земљишта, специфичних заната, верских обреда).

Географске регије Србије

За достизање исхода: *ученик ће бити у стању да изводи за- кључке о узајамном односу физичко-географских и друштвено-гео- графских одлика на развој географских регија у Србији*; ученици треба да анализирају и доведу у везу физичко-географске и дру- штвено-географске карактеристике Београдске регије, Војводи- не, Косова и Метохије, Шумадије, Западног Поморавља, Великог Поморавља, Јужног Поморавља, Источне Србије, Западне Србији, Старовлашко-рашке висије и Ибарско-копаоничког краја. Овај исход се операционализује тако што ученик објашњава на основу којих критеријума су издвојене дате просторне целине, анализира географски положај, границе и величину регије, објашњава најва- жније физичко-географске и друштвено-географске одлике регије, описује историјски развој географске регије, објашњава утицај ра- зличитих географских фактора на развој географске регије. Овде би требало указати на то да територија Србије није хомогена, већ да је одликује заступљеност различитих физичко-географских и друштвено-географских елемената, које је чине хетерогеним простором. Обраду ових наставних садржаја вршити по Керовом си- стему, који подразумева следећи редослед излагања: географски положај, границе и величина, рељеф, клима, воде, живи свет, ста- новништво, насеља и привреда.

За достизање исхода: *ученик ће бити у стању да помоћу оп- штих и тематских географских карата демонстрира регионалне специфичности развоја становништва, привреде и насеља гео- графских регија Србије*; ученици треба науче да опште и тематске географске карте користе као извор информација о географским регијама Србије, као и да на тематским картама приказују специ- фичности друштвено-географских појава и процеса у одређеној географској регији или Србији као целини. Овај исход се опера- ционализује током наставе тако што ученик на општегеографској карти Србије показује географски размештај насеља, саобраћај- ница, привредних објеката; проналази и анализира тематске карте (историјске, економске, административне, итд.) на којима су при- казане специфичности становништва, привреде и насеља; израђује тематске карте развоја и размештаја становништва, привреде и на- сеља у одређеној географској регији и/или Србији као целини и сл.

Примена дигиталних алата у анализи садржаја о Србији

За достизање исхода: *ученик ће бити у стању да користи ди- гиталне алате за приказ и анализу географских садржаја о Ср- бији* очекује се да ученици овладају инсталацијом и подешавањем одређеног програма, да демонстрирају употребу алата овог про- грама са његовим основним и сложеним функцијама, те да креира- ју, увозе и извозе податке у наведеном програму.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Оцењивање је саставни део процеса наставе и учења којим се обезбеђује стално праћење и процењивање резултата постиг- нућа ученика, а у складу са Правилником о оцењивању ученика у средњем образовању и васпитању. Праћење и вредновање ученика започиње иницијалном проценом нивоа знања на коме се ученик налази. Свака активност на часу служи за континуирану процену напредовања ученика. Неопходно је ученике стално оспособљава- ти за процену сопственог напретка у остваривању исхода предмета. Како ниједан од познатих начина вредновања није савршен, потребно је комбиновати различите начине оцењивања. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резул- тат и

учење. Ако наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да пре- дузму да би свој рад унапредили. Оцењивање на тај начин постаје мотивациони фактор за ученике. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења
и бирати погодне стратегије учења.

Неопходно је да на почетку школске године наставници гео- графије поштујући временску динамику процењују постигнућа ученика кроз адекватну заступљеност сумативног и формативног оцењивања. Будући да се у новим програмима наставе и учења инсистира на функционалним знањима, развоју међупредметних компетенција и пројектној настави, важно је да наставници добро осмисле и са ученицима договоре како ће се обављати формати- но оцењивање. У том смислу препоручује се наставницима да на нивоу стручних већа договоре критеријуме и елементе формати- ног оцењивања (активност на часу, допринос групном раду, израда домаћих задатака, кратки тестови, познавање географске карте...).

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања, праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано спро- води евалуацију и самоевалуацију процеса наставе и учења.

БИОЛОГИЈА

(за све образовне профиле који биологију изучавају само у једном разреду са недељним фондом од 2 часа)

Циљ учења Биологије је да ученик развије биолошку, општу научну и језичку писменост, способности, вештине и ставове ко- рисне у свакодневном животу, да развије мотивацију за учење и интересовања за биологију као науку, уз примену концепта одр- живог развоја, етичности и права будућих генерација на очувану животну средину.Разред: **Први**

Недељни фонд часова: **2 часа**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
–упореди научну хипотезу са научном теоријом; –повеже хемијску структуру биолошки важних макромолекула са њиховим својствима; –закључује о биохемијском јединству живота и заједничком пореклу живих бића на основу њихових заједничких особина; –упореди прокариотску и еукариотску –ћелију на основу биохемијских, –анатомских и морфолошких –карактеристика; –доведе у везу утицај чинилаца из спољашње и унутрашње средине са динамиком ћелијских процеса –повеже разлике у грађи ћелије и организацији генетичког материјала са разликама у репродукцији прокариотске и еукариотске ћелије; –тумачи шеме ћелијског циклуса и деоба еукариотских ћелија у контексту раста, развића и размножавања; –повеже Менделова правила наслеђивања са карактеристикама мејотичке поделе хромозома, посебно на примерима генетике човека; –тумачи филогенетске односе живог света на Земљи ослањајући се на модел „дрво живота”; –повеже деловање природне селекције са настанком нових врста на примеру људске врсте; –илуструје примерима утицај срединских, генетичких и културних чинилаца на еволуцију људи; –доведе у везу промене начина живота људи током историје са динамиком људске популације данас и принципима одрживог развоја;	**НАУЧНА ТЕОРИЈА И МЕТОДОЛОГИЈА** Теорија спонтане генерације и експерименти који су довели до њеног напуштања и усвајања теорије биогенезе (Реди, Спаланцани, Пастер). Научна теорија и научна методологија. **БИОХЕМИЈСКО ЈЕДИНСТВО ЖИВОГ СВЕТА И ОСНОВНЕ ОСОБИНЕ ЖИВИХ БИЋА** Хемијски састав живих бића. Значај воде за одвијање животних функција. Структура и функција биомолекула: угљени хидрати, липиди, протеини и нуклеинске киселине. Особине које произлазе из ћелијске организације органске материје: метаболизам, надражљивост, покретљивост, хомеостаза, репродукција и еволуција. **БИОЛОГИЈА ЋЕЛИЈЕ** Теорија ендосимбиозе. Разлике и сличности између прокариотске и еукариотске ћелије. Органеле у функцији ћелијског метаболизма и АТП. Фотоаутотрофија и хетеротрофија. Ћелијско дисање. Репликација ДНК као предуслов деобе сваке ћелије. Ћелијска деоба код прокариота и еукариота. Ћелијски циклус код еукариотских ћелија. Појава вишећеличности и улога митозе у повећању броја ћелија (растењу) и обнављању вишећелијских организама. Мејотичке деобе: значај мејозе као извора генетичке варијабилности организама. **ОСНОВИ ГЕНЕТИКЕ** Особина и варијанта особине. Наследни фактор и ген. Менделова (партикуларна) теорија наслеђивања. Алел и генотип. Фенотип – генетички и средински узроци варијабилности особина. Хромозомска теорија

–повеже глобалне последице нарушавања животне средине са међусобним утицајима екосистема преко биогеохемијских циклуса; –повеже сопствене обрасце понашања са одрживим коришћењем природних ресурса и могућом улогом у нарушавању биодиверзитета; –учествује у заштити природе и биодиверзитета контролисаним коришћењем ресурса и правилним одлагањем отпада; –идентификује фазе развића човека на слици или моделу; –анализира функционалну повезаност органских система човека и њен значај за одржавање хомеостазе; дискутује о важности одговорног односа према свом и здрављу других особа.	наслеђивања и хромозомске мутације. Примери наследних образаца код особина човека. **ПРИНЦИПИ САВРЕМЕНЕ КЛАСИФИКАЦИЈЕ И ФИЛОГЕНИЈА** Основне поставке Дарвинове теорије еволуције, концепт порекла од заједничког претка и филогенија. Главне систематске категорије (врста, род, фамилија, ред, класа, тип, царство, домен). Примена модела „Дрво живота" у реконструкцији филогеније највиших систематских категорија. **ЕВОЛУЦИЈА ЉУДСКЕ ВРСТЕ** Специјација и биолошки концепт врсте. Предачке и изведене особине Примата. Адаптације Примата на живот у крошњи дрвећа и сложеним друштвеним заједницама. Филогенија Примата и Хоминоидеа. Фосили аустралопитецина и рода Хомо. Фосилне врсте људи. Еволуција величине лобање и мозга код бипедалних хоминина и у роду Хомо. **ДИНАМИКА ЉУДСКЕ ПОПУЛАЦИЈЕ И ОДРЖИВИ РАЗВОЈ** Популациона динамика и параметри раста популације. Динамика хумане популације кроз историју. Начини нарушавања животне средине и угрожавања биодиверзитета. Концепт и принципи одрживог развоја. **ОРГАНИЗАЦИЈА ТЕЛА И ФИЗОЛОГИЈА ЧОВЕКА** Регулација активности гена и ћелијска специјализација у развојном процесу. Организација људског тела током развића. Гаметогенеза и оплођење. Фазе развића до неонаталног периода. Интегративни органски системи (циркулаторни, имунски, нервни, ендокрини и полни). Органски системи чија је улога у кретању (мишићни, скелетни). Органски системи чија је улога размена материје са спољашњом средином (респираторни, дигестивни, екскреторни). Болести човека везане за дисфункцију органских система изазваних начином живота. Заразне болести и превенција.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм Биологије приступа изучавању живих бића са фило- генетског аспекта и оријентисан је на достизање образовних исхо- да. Достизање исхода води развоју свих кључних и општих међу- предметних компетенција као што су дигитална компетенција, рад са подацима и информацијама, решавање проблема, комуникација, предузимљивост, сарадња, компетенција за целоживотно учење, одговоран однос према здрављу, одговоран однос према околини и одговорно учешће у демократском друштву. Исходи представљају описе интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности ученика и груписани су у осам наставних тема: *научна теорија и методо- логија; биохемијско јединство живог света и основне особине жи- вих бића; биологија ћелије; основи генетике; принципи савремене класификације и филогенија; еволуција људске врсте; динамика људске популације и одрживи развој; организација тела и физио- логија човека*.

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Улога наставника је да контекстуализује дати програм према потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локал- не средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и са- држаја наставник најпре креира свој годишњи-глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Потребно је да наставник за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, у односу на одабрани исход, дефинише исходе специфичне за дату наставну јединицу. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лак- ше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. У фази планирања наста- ве и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство и да он не одређује садржаје предмета. Зато је потребно садржајима датим у уџбенику приступити селективно и у односу на предвиђене исходе које треба достићи. Поред уџбеника, као јед- ног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања. Препорука је да наставник планира и припрема наставу самостално и у сарадњи са колегама због успостављања корелација међу предметима.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У остваривању наставе потребно је подстицати радозналост, аргументовање, креативност, рефлексивност, истрајност, одговор- ност, аутономно мишљење, сарадњу, једнакост међу половима. Препоручује се максимално коришћење ИКТ решења јер се могу превазићи материјална, просторна и друга ограничења (платформе за групни рад нпр. Pbworks, платформа Moodle, сарадња у „обла- ку" као Гугл, Офис 365...; за јавне презентације могу се користити веб решења нпр. креирање сајтова, блогова – Weebly, Wordpress...; рачунарске симулације као нпр. https://phet.colorado.edu/sr/и апли- кације за андроид уређаје; домаћи и међународни сајтови и порта- ли, нпр. www.cpn.rs,www.scientix.eu, www.go-labproject. eu, www. scienceinschool.org, www.science-on-stage.eu и други).

У активностима за достизање исхода ученик ће бити у стању да *упореди научну хипотезу са научном теоријом*, важно је да уче- ници разумеју да биолошка писменост постаје предуслов опстанка човека као појединца и човечанства у целини, како би закључке о важним питањима доносили искључиво на основу доказа и аргу- мената (нпр. проблеми исцрпљивања ресурса, неодржива/одржи- ва производња хране, употреба и злоупотреба биотехнологије и власништво над њом, здраве и нездраве животне навике, заштита здравља вакцинацијом итд.). Развој ставова који проистичу из при- ступа биологији као науци омогућиће ученицима да праве разлику између научних и ненаучних теорија и препознају ситуације када су биолошке чињенице селективно употребљене ради постизања ненаучних циљева, што може имати етичке, друштвене, економске и политичке последице.

У циљу разумевања разлике између научних теорија и свих осталих објашњења природних појава и процеса, ученици би тре- бало да разумеју да свака научна теорија, или модел, важи у датом тренутку и да је подложна ревизији. У науци, уколико се захва- љујући сталном увећавању знања и напретку технологије дође до нових сазнања и чињеница које теорија не може да објасни, чак и у случајевима када је теорија у прошлости давала задовољавајућа објашњења и била у складу са тада доступним подацима, она се мења, тј. замењује новом теоријом која је боље објашњење. Пре- порука је да се ова начела приближе ученицима у комбинацији објашњења на уопштеном нивоу и на конкретним примерима, као што је смена теорије спонтане генерације теоријом биогенезе. У том контексту треба детаљно обрадити ток расправе заступника обе теорије и експерименте Редија, Спалацанија и Пастера, а пого- дан и доступан материјал на интернету је прва епизода BBC сери- јала „The Cell" ("The Hiden Kingdom").

Кроз активности за достизање исхода ученик ће бити у стању да *повеже хемијску структуру биолошки важних макромолеку- ла са њиховим својствима* и *закључује о биохемијском јединству живота и заједничком пореклу живих бића на основу њихових за- једничких особина*, ученици би требало да разумеју зашто је баш вода супстрат за одигравање животних процеса, а не нека друга супстанца. Односно, требало би да разумеју како из структурних особености молекула воде, произилазе њене биолошке функције. Илустрације структуре молекула воде и њених својстава су свима доступне на интернету у облику видео клипова и кратких филмова (youtube), због чега је могуће да наставник води и надгледа процес учења код ученика који би сами прикупљали и приказивали зани- мљиве појаве у вези структуре и својстава воде.

У реализацији теме требало би подстицати ученике да при- мењују знања која су стекли на настави хемије, а тежиште треба да буде на чињеници да је сва специфичност материје која чини живи свет директна последица специфичних структурних својста- ва угљениковог атома која га чине способним да гради велики број разноврсних великих молекула, тзв. органске (биолошке) молеку- ле. Требало би обрадити хемијски састав ћелије на елементарном нивоу: микро и макроелементе. Присуство биомакромолекула у приближно истим пропорцијама у свим ћелијама, биохемијско је- динство живог света, ученици треба да повежу, како са основним својствима која произлазе из ћелијске организације органске ма- терије (метаболизам, хомеостаза, надражљивост, покретљивост, репродукција, еволуција), тако и са заједничким пореклом свих живих бића на Земљи.

Основне улоге липида и угљених хидрата треба истаћи уз показивање илустрација њихове грађе (нпр. липиди су погодни за изградњу мембрана зато што су, због своје хемијске структуре, нерастворљиви у води; угљени хидрати, који настају од угљен-ди-оксида и воде и на њих се и разлажу, су својом хемијском струк- туром погодни за магационирање и ослобађање хемијске енергије када је потребна за хемијске реакције, тј. метаболизам свих ће- лија). Појмове мономер и полимер треба увести у контексту чи- њенице да су сва жива бића грађена од истих градивних блокова (мономера) који се комбинују у полимере на различите начине, а при том се могу користити анимације, илустрације, лего коцкице и слично. Све полимере, протеине, РНК и ДНК, треба приказати као чешаљ са окосницом из које штрче зупци (бочне групе амино киселина, односно, азотне базе). Обиље илустрација и анимација доступних на интернету може да се употреби за вођено учење о директној вези између величине, еластичности и специфичности протеина, које проистичу из њихове примарне структуре и спонта- не просторне организације, и њихових улога у ћелији. Структура различитих РНК из које проистиче њихова способност да декоди- рају/кодирају примарну структуру себи сличних молекула – ДНК, и од себе различитих молекула – протеина, може се илустровати принципом комплементарности азотних база у два ланца нуклео- тида, било РНК-РНК или РНК-ДНК. Комплементарност нуклео- тида треба да се представи као просторно уклапање А са У (Т) и Г са Ц које обезбеђује стабилност, тј. паралелност, окосница то- ком везивања ланаца преко слабих водоничних веза између база. Илустрације структуре и анимације процеса у којима учествују различити РНК молекули у синтези протеина су доступне на ин- тернету, тако да и о структури и функцији РНК ученици могу да сазнају кроз процес вођеног, релативно самосталног учења. Тако- ђе, просторна структура ДНК, репликација и транскрипција ДНК, као и транслација информације о структури протеина (наследна нформација), могу се обрадити коришћењем доступних илустра-ција, модела и анимација на интернету. Појам мутација требало би увести као могућу грешку током репликације ДНК која се понекад испољава као информација о промењеној структури протеина. До- стизање исхода је могуће проверити тражењем објашњења чиње- нице да гени (дефинисани као делови ДНК молекула који кодирају РНК потребну за синтезу једног полипептида) могу да се селе из једног организма у други, техникама генетичког инжењерства, и да у другом организму учествују у производњи протеина оног ор- ганизма из кога су узети. Такође, изузетно је важно метаболизам (процес у коме хетеротрофи од полимера другог организма разла- гањем могу добити мономере за изградњу сопствених полимера) ставити у контекст постојања живих бића искључиво у оквиру жи- вотних заједница, тј. екосистема, у којима су повезани у ланце и мреже исхране.

У реализацији исхода ученик ће бити у стању да *упоређује прокариотску и еукариотску ћелију на основу биохемијских, ана- томских и морфолошких карактеристика* и *доведе у везу утицај чинилаца из спољашње и унутрашње средине са динамиком ћелиј- ских процеса,* с обзиром да су се ученици у основној школи упо- знали са елементима грађе, потребно је више пажње посветити различитим структурама ћелија у контексту њихове функције и разноврсности која потиче од разлика у протеинима који се у ће- лијама производе. Другим речима, потребно је повезати функци- је делова еукариотске ћелије са ћелијским метаболизмом и иста- ћи филогенетско порекло појединих делова ћелије, као што су митохондије и хлоропласти (теорија ендосимбиозе). Важно је да ученици разумеју да је појава органела са мембранама омогући- ла већу разноврсност протеина, и тиме већу разноврсност особина еукариотских ћелија која се огледа у разноврсности грађе, величи- на, облика, начина међусобног повезивања и сл.

У активностима за реализацију исхода ученик ће бити у ста- њу да *повеже разлике у грађи ћелије и организацији генетичког материјала са разликама у репродукцији прокариотске и еукари- отске ћелије*, важно је да ученици проуче организацију генетичког материјала у прокариотској и еукариотској ћелији: један прстена- сти хромозом везан за ћелијску мембрану, односно, више штапи- ћастих хромозома у једру. У том контексту, потребно је подсетити ученике на појмове у вези организације еукариотског генома: хро- матин, хроматиде, хаплоидан и диплоидан број хромозома. Треба- ло би да ученици разумеју да је биолошки смисао репродукције код свих ћелија исти (равномерна расподела репликоване ДНК), а да разлике у начину деобе прокариотских и еукариотских ћелија проистичу из разлика у њиховој грађи и организацији генетичког материјала.

У достизању исхода ученик ће бити у стању да *тумачи шеме ћелијског циклуса и ћелијских деоба еукариота у контексту рас- та/развића и размножавања*, важно је навести ученике на закључак да су својства еукариотских ћелија (да сигнале за деобу добијају споља, да после митотичке репродукције остају међусобно повезане и да сигналним молекулима утичу на испољавање одређених гена у другим ћелијама са истим геномом) омогућила настанак правих вишећелијских организама који расту и усложњавају се током процеса развића. Другим речима, нагласак треба да буде на томе да су молекуларно биолошки механизми (репликација, транскрипција, транслација и регулације активности гена) у основи одвијања свих животних процеса, не само у једноћелијским организмима, него су и у основи одвијања процеса развића и свих животних функција сложених вишећелијских организама.

Митозу би требало обрадити путем модела и анимација, а у функцији раста и регенерације ткива код вишећелијског органи- зма. Мејозу би требало обрадити у функцији настанка хаплоидних ћелија (гамета, односно гаметофита) са нагласком на: рекомбина- цијама, случајном распоређивању хомологих хромозома између ћелија и редукцији броја хромозома у мејози 1. Нарочито је важно истаћи да је мејоза у контексту праве вишећеличности (где постоје органи специјализовани за производњу хаплоидних ћелија) била предуслов за временску синхронизацију процеса репродукције са процесом размене генетичког материјала са другим јединкама, тј. полну репродукцију. Ослањајући се на предзнања ученика из основне школе, треба их подстаћи да повежу додатну наследну варијабилност особина, која настаје због начина на који се хромо- зоми понашају током мејозе 1, са великом разноврсношћу више- ћелијских царстава која је настала убрзаном еволуцијом у домену Еукарија.

У активностима за достизање исхода ученик ће бити у стању да *повеже Менделове законе наслеђивања са карактеристикама мејотичке поделе хромозома, посебно на примерима генетике чо- века,* треба повезати ученичка знања о ћелијским деобама и Мен- делова правила наслеђивања (правило раздвајања са одвајањем хо- мологих хромозома у мејози 1 и правило слободног комбиновања алела за различите особине са генским рекомбинацијама у мејози 1). На појмове: алел, генотип, фенотип, генски локус, хомозигот, хетерозигот, кариотип, кариограм (и геном ако претходно није уведен), који су уведени у основној школи, ученике треба под- сетити у контексту примера и једноставних задатака за примену Менделових правила у анализи наслеђивања особина код људи. Међу примерима и задацима треба да се употреби пример обра- сца наслеђивања облика скалпа, обзиром да је рецесивна варијан- та ове особине (раван скалп) чешћа. Тако би се појаснило да су доминантност и рецесивност појмови везани за интеракције изме- ђу алела у генотипу, а не за учесталост варијанте особине у по- пулацији. Путем интернета ученици могу самостално да истраже и онда презентују резултате претраге у вези најчешћих синдрома код човека који су последица промене у броју или структури хро- мозома (клиничка слика, учесталост, пренатална дијагностика).

У достизању исхода ученик ће бити у стању да *тумачи фило- генетске односе и разноврсност живог света на Земљи ослањају- ћи се на модел „Дрво живота”* Потребно је подсетити ученике да је први научник, који је на основу: заједничких својстава свих жи- вих бића, сличности у развојним стадијумима сложених органи- зама, географског распореда врста, фосилних налаза и чињенице да се особине наслеђују закључио да у једном спором природном процесу (еволуцији) локални услови у екосистемима (еколошке нише) временом из постојеће варијабилности унутар врста могу да обликују мноштво различитих животних форми почев од једног заједничког претка, био Чарлс Дарвин. Од како су у биолошкој науци прихваћени Дарвинови концепти заједничког порекла свих живих бића и специјације као начина настанка нових врста од по- стојећих у процесу еволуције, сличност спољашње и унутрашње грађе, или образаца развића, се разуме као последица сродности. Због тога се за сваку врсту у оквиру систематике покушава кон- струисати непрекидна предачко-потомачка линија – филогенетска линија, при чему се, као критеријум за повезивање и одвајање си- стематских категорија, користи њихова генетичка, а не морфоло- шка или анатомска сличност (која може, и често јесте, последица живота у сличним еколошким условима филогенетски удаљених група организама).

Другим речима, савремена систематика сав живи свет гру- пише у домене, царства, филуме и ниже систематске категорије (домен Bacteria, домен Archaea и домен Eukarya – са групом орга- низама под називом протиста, биљкама, гљивама и животињама) са идејом да се прикаже порекло и еволуција свих главних група живих бића.

Активности у достизању исхода ученик ће бити у стању да *повеже деловање природне селекције са настанком нових врста* и *илуструје примерима утицај срединских, генетичких и културних чинилаца на еволуцију људи* повезано је са појмовима специјација и биолошки концепт врсте. Специјацију треба представити учени- цима као кључни догађај у настанку биодиверзитета, при чему је важно на примеру објаснити заједнички ефекат адаптивне еволу- ције различитих особина унутар различитих станишта и смањења протока гена између њих на настанак механизама репродуктивне изолације (презиготних и постзиготних). Изузетно је важно да се пример настанка људске врсте илуструје богатством фосилних на- лаза на местима на којима су бипедални преци људи живели. Као добра илустрација може да послужи кратак јутјуб видео "Seven Million Years of Human Evolution".

Ученике би требало упознати са налазима који показују да је преко 98% структуре ДНК код шимпанзи и људи исто. Било би добро да ученици дођу до закључка да се већина генских проме- на, укупног обима мањег од 2%, морала налазити у геномским доменима који утичу на развиће промењених скелетних особина које подржавају усправни ход, те да изузетно мали број мутација објашњавају генетички аспект еволуције лобање и мозга (нпр. му- тација која је утицала на регулацију броја ћелијских деоба током развића мозга).

Веома је важно повезати ефекат ове мутације и са развој- ним и са еволуционим срединским контекстом, ван којих она не би имала никакав ефекат (мутација не би имала ефекат на развиће већег мозга да исхрана предака није била богата омега 3 и оме- га 6 киселинама, које чине око 60% масе мозга). Исто тако, много већа запремина мозга, специјализација појединих делова за говор и, у вези са тим, огромна интелигенција, не би еволуирали да нису пружали адаптивну предност (предност у преживљавању и репро- дукцији) јединкама код којих су се развиле. Окружење у коме су се путем природне и сексуалне селекције могле фаворизовати је- зичка способност и висока интелигенција, је живот у великим дру- штвеним заједницама. Добра илустрација ове чињенице налази се у оквиру девете епизоде BBC серијала „Life of Mammals" ("Social climbers").

У достизању исхода ученик ће бити у стању да *доведе у везу промене начина живота људи током историје са динамиком људске популације и одрживим развојем*, *повеже сопствене об- расце понашања са одрживим коришћењем природних ресурса и могућом улогом у нарушавању биодиверзитета* и *учествује у за- штити природе и биодиверзитета контролисаним коришћењем ресурса и правилним одлагањем отпада*, требало би почети под- сећањем ученика на основне еколошке појмове и концепте. Затим, би требало обрадити: узроке пораста бројности људске популаци- је у претходних 200 година у контексту индустријске револуције, побољшања квалитета живота и повећања животног века; однос наталитета и морталитета у развијеним земљама и земљама у ра- звоју кроз бројчане податке (табеле) и графиконе; демографски транзициони модел; популационе пирамиде у растућим и опадају- ћим популацијама. Анализом демографског транзиционог модела требало би обрадити карактеристике свих фаза у историји људске цивилизације, кроз однос три демографска параметра – наталите- та, морталитета и стопе раста популације. Посебну пажњу треба поклонити повезивању високе стопе морталитета у првој фази са честим пандемијама и њиховим узроцима (лоши животни услови, контаминирана вода и храна и непознавање здравствених мера), односно, повезивању пада стопе морталитета у каснијим фазама са порастом богатства и развојем модерне медицине.

Развој пољопривреде, занатства, трговине и транспорта тре- бало би повезати са утицајем на животну средину (крчење шума, исушивање мочвара и други видови уништавања станишта, пре- терана испаша, ерозија и дезертификација, наводњавање, грађење брана, салинизација, преношење биљака на друге континенте и за- мена природних биљних заједница монокултурама).

Посебну пажњу би требало посветити феномену тзв. „вели- ког убрзавања" (енгл. „The Great Acceleration", може се употре- бити као појам за претрагу). При томе треба подстаћи ученике да уоче тренд све већег убрзавања утицаја животног стила људи у различитим људским заједницама на природне екосистеме и жи- вотну средину, које је нарочито уочљиво од доба Великих открића, па потом индустријализације током 19. и 20. века. Нагласак треба ставити на изразито убрзавање свих компоненти, како техноло- шко-економског развоја, тако и притисака на животну средину и природне екосистеме, које се дешава током последњих 70 година.

Активности за достизање исхода ученик ће бити у стању да *повеже глобалне последице нарушавања животне средине са ме- ђусобним утицајима екосистема преко биогеохемијских циклуса*, треба да се усмере на објашњавање и дискусију бар неких од ак- туелних проблема у вези са борбом за заштиту животне средине. Могуће теме би биле утицај емисије угљен диоксида сагоревањем фосилних горива на глобално загревање, утицај крчења великих делова тропских кишних шума на подручјима Амазона и других на глобално кружење воде, ерозију земљишта и, с тим у вези, угрожавање диверзитета организама (подземних гљива и бактери- ја) који учествују у кружењу азота, фосфора и других важних еле- мената за продукцију биомасе, итд. Примери су бројни и кад су у питању водени екосистеми (нпр., избељивање коралних гребена у вези са већом концентрацијом угљен диоксида у атмосфери и води која доводи до

закишељавања океана и пратећих последица).

За достизање свих исхода ове области је важно подстицати ученике на дискутовање и дебату на тему да ли је тренутни развој одржив и праведан, или штети и угрожава начин живота будућих генерација људи. У том контексту ученике треба темељно упозна- ти са концептом одрживог развоја.

У достизању исхода ученик ће бити у стању да *идентифику- је фазе развића човека на слици или моделу* изузетно је важно да се процес развића човека предочи ученицима као каскада догађаја у којој се растући број ћелија диференцира, организује и специја- лизује за обављање само дела физиолошких процеса неопходних за преживљавање/репродукцију сваке ћелије понаособ и тела као целине. Укратко би требало обрадити пренатално и постнатално развиће човека: сперматогенеза; овогенеза; оплођење; рани ступ- њеви ембриогенезе (браздање зигота, бластулација, имплантација, гаструлација); органогенеза, рађање; неонатални период. Препо- рука је да ученици користе моделе или схеме за препознавање ста- дијума моруле, бластуле и гаструле, и да, на основу конвенционал- ног бојења клициних листова, умеју да препознају ембрионално порекло појединих органа и органских система.

У достизању исхода ученик ће бити у стању да *анализира функциуналну повезаност органских система човека и њен значај за одржавање хомеостазе*, требало би се ослонити на раније сте- чена знања и највише пажње, на одговарајућим примерима, посве- тити органским системима који повезују, интегришу и регулишу парцијалне функције других система (циркулаторном, нервном, ендокрином и полном). Такође, требало би подстицати ученичку дискусију на тему поремећаја рада органских система изазваних штетним навикама које се понекад развијају у доба адолесценци- је повезано са стресом (нпр. конзумирање дрога, алкохола, неаде- кватна исхрана, спортски додаци, поремећаји дневно-ноћног рит- ма итд.).

Активности ученика би требало посебно усмерити на проу- чавање имунског система, тј. начина на које људско тело успева да, упркос сталном присуству изазивача заразних болести у њего- вој околини, остане здраво. Требало би обрадити три линије од- бране од патогена: 1) баријере продору патогена (кожа, слузокожа, мукус, хлороводонична киселина у желуцу, симбиотске бактерије, тзв. микробиом), 2) неспецифичну одбрану (инфламација, грану- лоцити, лимфоцити природне убице, интерферон, комплементар- ни протеини, повишена температура) и 3) специфичну одбрану или трајни имуни одговор на стране изазиваче болести и ширење канцерозних ћелија (коштана срж, тимус, слезина, лимфоток, Т и Б лимфоцити).

У том смислу потребно је да ученици разликују примарни од секундарног одговора на напад истим патогеном или канцерозном ћелијом. Односно, да знају како се препознају патогени и канцеро- зне ћелије у интеракцији неспецифичних и специфичних леукоци- та у лимфним жлездама, како се активирају лимфоцити за њихово уништење (примарни одговор) и да се део активираних лимфоци- та дистрибуира у све лимфне жлезде после успешно савладаног напада, да „памте" нападача и брзо реагују у поновљеном сусрету (секундарни одговор).

У достизању исхода ученик ће бити у стању да *дискутује о важности одговорног односа према свом и здрављу других особа* требало би обрадити заразне болести и поремећаје у оквиру од- говарајућег система органа. У одабиру заразних болести требало би се руководити учесталошћу и опасностима у контексту посто- јања/непостојања вакцина против ње, као нпр: грип, SARS-CoV-2, хепатитис, АИДС, паразитска обољења (нпр. говеђа/свињска пан- тљичара) и слично. Ученици треба да дискутују на тему значаја одговорног понашања у очувању сопственог здравља и здравља других људи у њиховом окружењу. У овом контексту је значајно упознати ученике са чињеницом да постоје здравствена стања за која не постоје вакцине, али и случајеви у којима људи због дру- гих здравствених проблема не могу да се вакцинишу иако постоји вакцина, те да је вакцинација здравих особа начин да се заштите од болести не само оне саме, већ и друге осетљиве особе у њихо- вој заједници.

Након упознавања са свим интегративним органским систе- мима, ученици би требало да разумеју важност хигијене и неге коже и слузокоже, очувања микробиома, важност вакцинације за заштиту сопственог и здравља других, правилно третирају пови- шену температуру, заштите се од стреса, болести зависности, не- жељене трудноће и полно преносивих болести, разумеју значај спавања за здравље, као и значај дојења за здравље детета. Додат- не информације се могу добити на:

https://www.scienceinschool.org/sr/content/evolucija-na-delu-pa- togeni,

https://www.scienceinschool.org/content/manipulating-gut-mi- crobiome-potential-poo,

https://www.scienceinschool.org/sr/content/safa - ri-u-va%C5%A1im-ustima-mikrobiolo%C5%A1ka-d%C5%BEungla).

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној ка достизању исхода прате се и вреднују процес наставе и учења, постигнућа ученика (продукти учења) и сопствени рад. Наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици парти- ципирају, како прикупљају податке, како аргументују, евалуирају, документују итд. Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое исхода и начине оцењивања,

Ниво исхода	Одговарајући начин оцењивања
Памћење (навести, препознати, идентификовати...)	Објективни тестови са допуњавањем кратких одговора, задаци са означавањем, задаци вишеструког избора, спаривање појмова
Разумевање (навести пример, упоредити, објаснити, препричати...)	Дискусија на часу, мапе појмова, проблемски задаци, есеји
Примена (употребити, спровести, демонстрирати...)	Лабораторијске вежбе, проблемски задаци, симулације
Анализирање (систематизовати, приписати, разликовати...	Дебате, истраживачки радови, есеји, студије случаја, решавање проблема
Евалуирање (проценити, критиковати, проверити...)	Дневници рада ученика, студије случаја, критички прикази, проблемски задаци
Креирање (поставити хипотезу, конструисати, планирати...)	Експерименти, истраживачки пројекти

као и оцењивање са његовом сврхом:

Сврха оцењивања	Могућа средства оцењивања
Оцењивање наученог (сумативно)	Тестови, писмене вежбе, извештаји, усмено испитивање, есеји
Оцењивање за учење (формативно)	Посматрање, контролне вежбе, дијагностички тестови, дневници рада ученика, самоевалуација, вршњачко оцењивање, практичне вежбе

За сумативно оцењивање разумевања и вештина научног ис- траживања ученици би требало да решавају задатке који садрже неке аспекте истраживачког рада, да садрже новине тако да учени- ци могу да примене стечена знања и вештине, а не само да се при- сете информација и процедура које су запамтили, да садрже захте- ве за предвиђањем, планирањем, реализацијом неког истраживања и интерпретацијом задатих података. У вредновању наученог, по- ред усменог испитивања, најчешће се користе тестови знања. На интернету, коришћењем кључних речи outcome assessment (testing, forms, descriptiv/numerical), могу се наћи различити инструменти за оцењивање и праћење.

У формативном вредновању наставник би требало да про- мовише групни дијалог, користи питања да би генерисао податке из ђачких идеја, али и да помогне развој ђачких идеја, даје уче- ницима повратне информације, а повратне информације добијене од ученика користи да прилагоди подучавање, охрабрује ученике да оцењују квалитет свог рада, а избор инструмента за форма- тивно вредновање зависи од врсте активности која се вреднује. Када је у питању нпр. практичан рад (тимски рад, пројектна на- става, теренска настава и слично) може се применити чек листа у којој су приказани нивои постигнућа ученика са показатељима испуњености, а наставник треба да означи показатељ који одгова- ра понашању ученика. У процесу оцењивања добро је користити портфолио (збирка докумената и евиденција о процесу и продук- тима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. Предности коришћења по- трфолија су вишеструке: омогућава континуирано и систематско праћење напредовања, подстиче развој ученика, представља увид у праћење

различитих аспеката учења и развоја, представља по- дршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа преци- знији и поузданији увид у различите области постигнућа (јаке и слабе стране) ученика. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, а који су у складу са Правилником о оцењива- њу ученика у средњем образовању и васпитању, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вреднова- ња, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад. Све што се покаже добрим и корисним наставник ће користити и даље у својој наставној прак- си, а све што се покаже као недовољно ефикасно требало би уна- предити.

СОЦИОЛОГИЈА СА ПРАВИМА ГРАЂАНА

(за образовне профиле у четворогодишњем трајању)

Циљ наставе и учења Социологије са правима грађана је: да кроз овладавање основним социолошким принципима, теоријама, појавама и појмовима оспособи ученике да разумеју сложеност и разноврсност функционисања друштва на локалном и глобалном нивоу; да препознају значај устава као највишег правног акта, и права, слободе и дужности грађана које из њега проистичу; да уоче факторе који делују у друштву и њихову међузависност ради развијања знања, вештина и ставова неопходних за одговорно, активно и успешно учешће у друштвеном животу; да критички и конструктивно промишљају о односу појединца, институција и друштва како би разумели проблеме савременог глобалног и срп- ског друштва и начине на које ови проблеми настају и како се могу решавати.

Разред: **Трећи или четврти**

Недељни фонд часова: **2 часа** (3 часа за образовни профил Наутички техничар – речни смер)

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМЕ** и кључни појмови садржаја програма
објасни појам друштва, друштвених појава и друштвеног детерминизма; користи правилно, у усменом и писаном излагању, основне социолошке појмове; анализира и представља резултате социолошких истраживања; уважава индивидуалне, друштвене и културне различитости; објасни појам и значај обичајних, моралних и правних норми; разликује вредносне оријентације које доминирају унутар традиционалног, модерног и савременог типа друштва; објасни појам религије као важног облика друштвене свести; наведе основне одлике секуларног друштва; дефинише појмове друштвене структуре и друштвеног система и разликује њихове елементе; формулише социолошко одређење брака и породице, њихове историјске облике и функције; наведе карактеристике и (дис)функције бирократије/технократије; објасни појам рада и поделу рада као основног феномена људског постојања; препознаје улогу економских институција у савременим	**СОЦИОЛОГИЈА – НАУЧНИ ПОГЛЕД НА ДРУШТВО** Научни поглед на друштво Предмет и метод социологије **ПОЈЕДИНАЦ, КУЛТУРА И ДРУШТВО** Биолошки, психолошки и социјални чиниоци друштвености Идентитет Социјализација Млади у савременом друштву Појам, елементи и врсте културе Медији Супкултура/контракултура Религија **СТРУКТУРА И ОРГАНИЗАЦИЈА ДРУШТВА** Друштвени систем и друштвена структура Друштвена улога и друштвени положај Друштвене групе Брак и породица Друштвене институције и организације Бирократија Рад и подела рада Промене у организацији производње (рад и технологија, тржиште) Системи стратификације Класно-слојна структура Сиромаштво и друштвене неједнакости Друштвена покретљивост

друштвима; препознаје, на датим примерима, врсте друштвеног раслојавања; процењује значај отворености друштва за друштвени развој и на примеру савременог српског друштва анализира могућности, канале и последице покретљивости; препознаје појам и врсте социјалне стратификације и, на конкретним примерима, узроке и последице друштвених неједнакости и сиромаштва; критички процењује различите аспекте глобализације; образложи добре и лоше стране експанзије информационих технологија и аргументовано расправља о функцији и утицају мас-медија; препозна механизме медијске манипулације; анализира стање у српском транзицијском друштву и препознаје предности и недостатке транзиције у својој локалној средини; заузима активан став у односу на локалне и глобалне еколошке проблеме; анализира предности и недостатке концепта одрживог развоја у контексту процеса урбанизације; опише и интерпретира појмове политике, моћи, државе и издвоји главне типове политичких поредака; повеже појам и функције идеологија са конкретним примерима, изводећи закључке о могућим последицама манипулације; критички анализира и аргументовано образлаже карактеристике учешћа различитих актера у политичком животу; дискутује о друштвеном положају и проблемима младих у Србији и потешкоћама у активном укључивању у друштвени и политички живот; залаже се за поштовање људских права и слобода; промовише идеју владавине права и социјалне правде;	**ДРУШТВЕНЕ ПРОМЕНЕ И ДРУШТВЕНИ РАЗВОЈ** Историјски типови друштва Врсте друштвених промена Теорије о друштвеним променама Глобализација Друштвени покрети Друштвени сукоби

препознаје значај устава као највишег правног акта и наводи права и слободе које Устав Србије непосредно гарантује, као и дефинисане дужности грађана; критички анализира достигнућа и мањкавости демократије и увиђа важност владавине права и правне државе; критички разматра развојну природу људских права и механизме њихове заштите, на конкретним примерима; наводи одређење појмова грађанин и грађанство, као и демократске принципе грађанског самоорганизовања; тумачи сврху и деловање политичких партија, политичких покрета, грађанских иницијатива и организација цивилног друштва; залаже се за поштовање принципа уставности и законитости; разликује појмове етничка заједница, народ, нација, националне мањине; анализира врсте, узроке и последице национализма.	**УСТАВ И ПРАВНА ДРЖАВА** Политика, моћ, власт Држава (појам, елементи и облици владавине, подела власти и најважнији органи власти) Право и хијерархија правних аката Устав као гарант слободе и права (Устав Републике Србије) Уставност и законитост Обележја правне државе и владавине права Политичка култура и актери политичког живота (партије, интересне групе, политички покрети, јавно мњење) Идеологије – појам и врсте Нација као политичка и културна заједница Демократија (суверености, избори, непосредна и представничка демократија) **ЉУДСКА ПРАВА И СЛОБОДЕ** Појам, култура и врсте људских права Појам грађанина и грађанства Права, слободе и дужности грађана Републике Србије Заштита права и слобода грађана

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Усмереност на ученика је темељно обележје средњошкол- ског учења и поучавања Социологије са правима грађана. Учењем и поучавањем ученик усваја основна социолошка знања, концепт људских и грађанских права и слобода и развија способност пра- ћења и разумевања друштвене стварности, различитих односа које појединац остварује у друштвеној околини и утицаја те околине на његово понашање и поглед на свет. Подстиче се учеников допри- нос учењу и поучавању, интелектуална радозналост, као и преи- спитивање сопствених ставова и властитог доприноса заједници и друштву.

Програм наставе и учења Социологије са правима грађана садржи циљ, кључне појмове садржаја, листу исхода и упутство за његово остваривање. Наведени елементи програма представљају путоказ наставнику како да планира, оствари и вреднује наставу и учење овог предмета.

Оствареност циља и достизање исхода доприносе развоју кључних и међупредметних компетенција ученика, посебно ком- петенције за одговорно учешће у демократском друштву, сарадњу, целоживотно учење, комуникацију, рад с подацима и информаци- јама, решавање проблема, одговоран однос према природној сре- дини.

Кључни појмови садржаја су дати у оквиру шест тема, а ли- ста исхода се односи на целину програма и крај разреда. Редослед наведених исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање циља предмета и развој компетенција. Исходи су ме- ђусобно повезани и остваривање једног исхода доприноси оства- ривању других. Исходи су дефинисани као функционално знање ученика тако да показују шта ће ученик бити у стању да учини, предузме, изведе, обави – захваљујући знањима, вештинама и ста- вовима које је градио и развијао током школске године. Многи ис- ходи су процесни и представљају резултат кумулативног дејства наставе и учења. С обзиром на опсежност програма и предвиђе- ни мали број часова за његово остваривање, препоручује се лична процена наставнику да одреди дубину (опсежност) предвиђених тема. Евентуалне измене и допуне садржаја, по избору наставни- ка, требало би да буду функционално уклопиве у приступ настави базираној на исходима и компетенцијама.

С дидактичког становишта, настава и учење Социологије са правима грађана треба истовремено да задовољи неколико циљева.
То су:

когнитивни циљеви – стицање знања о друштвеним појавама, о научном – социолошком приступу друштву, концепту људ- ских и грађанских права и слобода и сл.;

формативни циљеви – развијање мисаоних и изражајних способности ученика, употреба појмова, категорија, дефиниција, синтетизовање идеја;

васпитни циљеви – усвајање ставова и развијање вештина важних за укључивање у друштвени живот, подстицање индивиду- алности, одговорности, критичности и солидарности, као основ- них вредности демократске културе; развијање свести о цивилиза- цијским, друштвеним и политичко-економским изазовима.

Пуно остварење програма постиже се у корелацији са другим предметима и изборним програмима, као и укључивањем ученика у различите ваннаставне активности. Обрада тема треба да буде усмерена тако да ученици успешно повезују своја знања из других области са садржајима овог предмета. На тај начин знања постају функционална јер се ефикасније усвајају и трајно задржавају.

Како је главна карактеристика наставе усмерене на развој компетенција фокусираност на учење које резултира мерљивим и проверљивим резултатима у виду знања, вештина и ставова, то значи да ученик треба да учи:

смислено: повезивањем оног што учи са оним што зна и са ситуацијама из живота; повезивањем оног што учи са оним што је учио из других предмета;

проблемски: самосталним и сарадничким прикупљањем и анализирањем података и информација; постављањем релевантних питања себи и другима; спремношћу за предузимање акције да се проблем реши; развијањем плана решавања задатог проблема;

дивергентно: предлагањем нових решења; смишљањем но- вих примера; повезивањем садржаја у нове целине;

критички: поређењем важности појединих чињеница и по- датака; разликовањем научних од квазинаучних тврдњи; формули- сањем смислених аргумената;

кооперативно: кроз сарадњу са наставником и другим уче- ницима, као и у локалној заједници; кроз дискусију и размену ми- шљења, уважавајући аргументе саговорника.

Учећи на овај начин, ученик ће развијати компетенције које ће му бити потребне за улазак у свет рада, наставак школовања и у свакодневном животу. За пуно разумевање програма оријентиса- них на исходе треба имати у виду да су знања нужан предуслов било ког вида компетентности, али је важно да се на том нивоу не остане. У табели која следи дат је приказ како се односити према знањима и који захтеви воде ка развоју вештина.

Вештине	Примери захтева које наставник може поставити ученицима ради развоја вештина
Употреба знања	Искористите у новој ситуацији Примените знања у ситуацији из свог живота Покажите на новом примеру Примените научено тако да предвидите последице Објасните како неки процес/појава/приступ може да утиче на...
Анализа знања	Уредите по задатом критеријуму Утврдите предности и недостатке Упоредите два становишта Утврдите зашто је дошло до неке промене Објасните могуће последице одређене промене

Вредновање знања (критичко мишљење)	Идентификујте која критика се може упутити... Процените примереност закључака из приказаних података Процените логичку заснованост неког става Утврдите оправданост неке акције или одлуке Изразите свој став Наведите аргументе за свој став
Синтеза знања (стваралачко мишљење)	Планирајте решење Решите проблем Смислите нову примену Осмислите план једноставног истраживања Спроведите самосталан пројекат

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слобо- ду у креирању и осмишљавању наставе и учења. Исходи су глав- ни оријентир наставнику да одреди обим и дубину обраде поје- диних садржаја, избор својих и ученичких активности, динамику рада, начине праћења и вредновања. Полазећи од датих исхода и кључних појмова садржаја наставник најпре креира свој годишњи план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи из програма се не везују само за теме и садржаје већ су кумулативни ефекат бројних активности током школске године. Они су формулисани тако да омогућавају наставнику даљу опера- ционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. Треба имати у виду да ће бити ситуација када активности на једном часу доприносе достизању више исхода, као што се може десити да ак- тивности на већем броју часова доприносе достизању само једног исхода. То је последица чињенице да исходи из програма нису јед- нако сложени, као ни једнако лако достижни. За неке је потребно више времена и активности него за друге. Оперативни планови, са уситњеним исходима који треба да буду тако формулисани да обезбеђују мерљивост или бар проверљивост, омогућавају настав- нику бољи увид у напредовање ученика, као и у ефекте сопственог рада. Уколико постоје тешкоће да се неки исход из оперативног плана достигне, то је знак наставнику да изврши неке промене у планирању. За успешну наставу и учење важно је планирати и начине праћења и вредновања са којима ученике треба унапред упознати. Препорука је да наставник планира и припрема наста- ву самостално, али и у сарадњи са колегама због успостављања корелације међу предметима, тематског планирања и пројектне на- ставе. Поред уџбеника, као једног од извора информација, настав- ник планира и како ће подстаћи ученике да користе и друге изворе сазнавања и како да сарађују у проналажењу релевантних пода- така. Наставници у раду треба да користе разноврсну релевантну литературу: оригинална ауторска дела, бројна теоријска и емпи- ријска социолошка и интердисциплинарна истраживања, стручне часописе, Статистички годишњак, одговарајуће филмове, аудио и видео записе, сајтове, на којима се могу препознати и анализирати многи друштвени проблеми. Важно је да сами наставници користе различите изворе информација и да на њих упућују ученике, али и да оспособе ученике да самостално проналазе одговарајуће ин- формације и успоставе критички однос према њима.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Природа садржаја предмета омогућава коришћење различи- тих облика рада и наставних метода, које ангажују ученике и по- већавају њихову заинтересованост. Реализација програма треба да се одвија у складу са принципима активне, проблемске, истражи- вачке и пројектне наставе, уз усаглашавање садржаја са одговара- јућим методичким активностима.

Препоручује се примена бројних техника активног и коопе- ративног учења, искуственог учења, учења открићем, упознавање са техникама истраживачког рада као и пројектног рада. Коришће- њем интерактивних метода у презентовању одређених тематских области и појмова ученике треба подстаћи да критички преиспи- тају властита искуства и интерпретирају их у социолошком кључу – на начин који доприноси бољем разумевању актуелних друштве- них процеса.

Наставник може да користи и различите технике, као што су: рад у пару, групни рад, индивидуални или тимски рад, текст ме- тод, дискусија, метод „навале

мисли”... Било да је реч о расправи, есеју, плакату, презентацији, мини истраживању, дебати, социо- драми, теренској настави, заједничкој посети неком догађају или установи, учење се усмерава на учениково самостално проучава- ње, истраживање, обраду и презентацију садржаја.

Ученике треба подстицати да проналазе информације, да их критички процењују, да постављају релевантна питања, да уна- пређују културу дијалога, да аргументовано заступају или оспора- вају одређена становишта или сопствене ставове. Наставницима се препоручује да са ученицима што чешће дискутују о бројним темама уз употребу примера и података из конкретних социоло- шких и других истраживања. За ученика је посебно важно да ра- зуме властити положај унутар социјалне структуре, постојеће со- цијалне неједнакости које утичу на степен остварености права и слобода и могућности избора, као и да увиди значај друштвених промена на индивидуалном и општем плану.

Писање есеја препоручује се за вредновање свих исхода уче- ња и поучавања Социологије са правима грађана. Реч је о про- блемском и критичком есеју којим ученик, повезујући лична или групна искуства с друштвеним контекстом, примењује знања, ра- звија аналитичке, истраживачке и комуникацијске вештине. Вред- новањем есеја процењују се сви претходно наведени елементи: ученик показује усвојеност знања у делу есеја који се односи на изношење и објашњење тезе; издваја *pro et contra* доказе у односу на тезу, показује вештине анализе, те доноси закључак или пред- виђа.

Ученицима треба омогућити и да се упознају са социоло- шким истраживањима (можда да их и сами реализују) о темама које су за ученика релевантне и актуелне, односно за које су заин- тересовани (нпр. ставови младих о образовном систему, млади и запошљавање, пословна етика, корупција, трговина људима, мла- ди и слободно време, болести зависности, (не)учешће младих у политичком животу, кршење људских права на конкретним приме- рима, религија и млади…). Ученици ће на овај начин преузимати иницијативу и имати висок степен самосталности у савладавању програмских садржаја.

Како се у садржајима програма препознаје високи васпит- но-вредносни потенцијал предмета, односно прилика да се код ученика поступно и континуирано развијају обрасци понашања и ставови, као и друштвене вредности – демократичност, толерант- ност, солидарност, сарадња, удруживање, интегритет, одговорност – посебну пажњу треба посветити појмовима попут вредности, норми, идентитета и социјализације. Они су важни јер преда- вљају неопходан појмовни апарат за разумевање основних облика друштвеног живота и истовремено доприносе формирању ауто- номног вредносног система код ученика. Препоручује се настав- ницима да ове појмове проширују и користе у објашњењу дру- штвених појава, како би ученик увидео да је свет културе омеђен управо људским потребама, нормама и вредностима које посреду- ју између човека и друштва и на посебан начин обликују како дру- штвене институције тако и човека као индивидуално и социјално биће.

Наставницима се, такође, препоручује да истакну да људска и грађанска права и сама имају богату историју борбе за властиту друштвену афирмацију. Такође, имају и богату историју властитог развоја, у смислу прецизирања свог садржаја и ширења свог оби- ма. Ученике би требало упознати са основним документима који сведоче о томе, декларацијама и повељама о људским правима: Магна Карта (1215), енглески Закон о правима (1689), америч- ка Декларација независности (1776) са Уставним амандманима (1791), француска Декларација права човека и грађанина (1789) и Универзална декларација о људским правима УН (1948). Учени- ци би требало да уоче како су ови кругови дефинисања и гаран- товања људских и грађанских права увек контекстуално смештени у одређени историјски и друштвени тренутак; како се јављају као одговор на кризу у коју су друштва западала, као онај неотуђиви минимум о који ниједна политика не сме да се огреши и који свака држава мора да гарантује; како се временом корпус људских и гра- ђанских права проширивао (видети врсте и генерације права); и најзад, како се проширивао и делокруг важења људских и грађан- ских права: од појединих држава до „универзалне декларације”.

Када је реч о Универзалној декларацији о људским правима УН, која је кључна за савремени статус људских и грађанских пра- ва, ученици би требало да препознају идеју јединства човечанства и поштовања сваког људског бића и да реконструишу тренутак на- станка декларације – као ону кардиналну трагедију коју су обеле- жили губици Другог светског рата, Холокауст и опасност светске нуклеарне катастрофе. Ученике треба упозорити на незакључе- ност корпуса људских и грађанских права, као и на неопходностнепрестане опрезности с обзиром на њихова кршења. Декларације су добре, али нису довољне. Због тога је важно ученицима указати на то да постоји разлика између конвенција и декларација.

Поред класичних облика поучавања који подразумевају тра- диционалне методе као што су предавање, употреба текстуалне и демонстрационе методе, нагласак треба да буде и на следећем:

узети у обзир различита предзнања ученика;

код ученика развијати различите стратегије учења;

– ново градиво треба контекстуализовати (навођењем приме- ра или трагањем са ученицима за њиховим примерима и ситуаци- јама из живота), чиме ће се

олакшати њихово учење;
– учење треба осмишљавати (ученици треба да схвате његову сврху);
– код ученика би требало подстицати самосталност у трага- њу за новим информацијама, као и самоусмерено учење, где они лично преузимају иницијативу у одређивању потреба и извора учења и изван учионице (програмирана настава, проблемска на- става, самостални истраживачки рад);
– неговати и вредновати добра, смислена питања која ученик поставља, чак и више од одговора који би се односили на просту репродукцију градива;
- неговати сарадничко, интерактивно учење уз употребу метода дискусије, тимског рада, рада у пару, групног рада и вршњачког учења;
– препоручује се увођење ИКТ-а у учење и наставу коришће- њем препоручених интернет ресурса, као и употребом различитих платформи за учење.
Овакав приступ обезбеђује бољу мотивисаност ученика да учествују у настави и ефикасније учење на часу. Предложене облике поучавања треба мењати и комбиновати да не би дошло до.засићења. У коначном, циљ је да се ученик оспособи да на социолошки начин разуме и објасни кључне аспекте глобалног друштва и друштва Србије.

Вредновање треба да се врши систематски и буде: објективно, валидно, одговарајуће, формативно. У настави оријентисаној на достизање исхода прате се и вреднују не само продукти учења већ и сам процес учења. Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое циљева учења и начине оцењивања.

Ниво циља учења	Одговарајући начин оцењивања
Памтити (именовати, дефинисати, навести, препознати, идентификовати...)	➢ Објективни тестови са допуњавањем кратких одговора, задаци са означавањем, задаци вишеструког избора, спаривање појмова.
Разумети (навести пример, упоредити, објаснити, препричати...)	➢ Дискусија на часу, мапе појмова, проблемски задаци, есеји.
Применити (употребити, повезати, спровести, демонстрирати...)	➢ Увежбавање, играње улога, проблемски задаци, симулације.
Анализирати (идентификовати узроке и актере, систематизовати, разликовати...)	➢ Истраживачки радови, есеји, студије случаја, решавање проблема.
Евалуирати (проценити, критиковати, проверити...)	➢ Дебате, есеји, дневници рада, студије случаја, критички прикази, проблемски задаци.
Креирати (поставити хипотезу, конструисати, планирати, одбранити свој став, закључити...)	➢ Истраживачки пројекти, активности у одељењу или заједници које ће осмислити ученици.

Сврха оцењивања	Могућа средства оцењивања

Такође, потребно је ускладити оцењивање са његовом сврхом.

Оцењивање наученог (сумативно)	➢ Тестови, писмене вежбе, извештаји, усмено испитивање, есеји.
Оцењивање заучење (формативно)	➢ Посматрање, давање конструктивне повратне информације, контролне вежбе, дневници рада, самоевалуација, практичне вежбе.

– препоручује се увођење ИКТ-а у учење и наставу коришћењем препоручених интернет ресурса, као и употребом различитих платформи за учење.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

За успешну наставу и учење важно је планирати и начине праћења и вредновања са којима ученике треба унапред упознати. Наставник на почетку школске године иницијалним тестом про- цењује степен развијености ученичких компетенција важних за реализацију програма предмета, ради планирања рада и праћења напредовања ученика. Вредновање ученичког постигнућа треба да укључи, поред степена усвојеног знања, различите активности ученика, јер је то добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације. Потребно је да континуирану евалуацију и самоевалуацију примењују како наставници, тако и ученици. Уче- нике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању циљева, задатака и исхода предмета, као и напредак других ученика у групи, увек уз одговарајућу аргу- ментацију. Вредновање може бити: праћењем активности на часу; писмено – путем различитих врста тестова; усмено – кроз домаће

Како међу исходима има и оних који се односе на комуни-

кацију, сарадњу, аргументовање, што доприноси развоју међу- предметних компетенција, важно је да се и тај аспект ученичких активности прати и вреднује. Из тог разлога, сваки час и свака активност су прилика да се ученику пружи повратна информа- ција. На пример, добро постављено питање или аргументовање заслужује поткрепљење оценом, јер је свакако одраз ученичког знања, промишљања, радозналости. Ученике треба подстицати и оспособљавати да уз одговарајућу аргументацију сами процењу- ју сопствени напредак у достизању исхода, као и напредак других ученика у одељењу. Тиме праћење и вредновање постају саставни део процеса учења

2.2.2.3. ИЗБОРНИ ПРЕДМЕТИ

ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ

Циљ учења Грађанског васпитања је да ученик, изучавајући различите друштвене појаве и процесе, постане свестан својих права и одговорности, осетљив на потребе појединаца и заједнице и спреман да активно делује у заједници уважавајући демократске вредности.

Разред: **Први**

Недељни фонд часова: **1 час**

ИСХОДИ На крају разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМЕ** и кључни појмови садржаја програма
критички разматра питања о различитости међу људима и доводи их у везу са поштовањем људских права и равноправности; доведе у везу личне особине људи као димензије различитости и дискриминацију; препозна ситуације и облике дискриминације и проактивно реагује; својим понашањем показује толеранцију према различитости и не дискриминише друге људе ни по ком основу; разликује ситуације укључености наспрам искључености у друштвени живот заједнице; препозна различите врсте стереотипа и предрасуда и аргументује значај супротстављања тим појавама; разликује интеркултуралност од мултикултуралности; аргументовано дискутује борби жена за равноправност; наведе најзначајније институције и документа која се баве заштитом равноправности;	**СВИ РАЗЛИЧИТИ, А СВИ РАВНОПРАВНИ** Лични и друштвени идентитет. Социјална дистанца. Осетљиве друштвене групе. Искљученост наспрам укључености у друштво. Дискриминација. Борба жена за равноправност. Повереник за заштиту равноправности. Стереотипи, аутостеротипи, хетеростереотипи, предрасуде, стигматизације, сегрегација. Ејџизам. Особе другачије сексуалне оријентације и њихова права. Особе са инвалидитетом. Националне мањине. Интеркултуралност и мултикултуралност. Мигранти. Институције и документа које се баве заштитом равноправности. Невладине организације у борби за поштовање права свих.
наведе неколико невладиних организација које се баве питањима заштите људских права и циљеве њихових активности; препозна појаве које угрожавају безбедност младих; критички разматра питања безбедности младих и доводи их у везу са поштовањем људских права; процени када му треба помоћ јер му је угрожена безбедност и зна коме да се обрати; својим понашањем не угрожава своју и туђу безбедност; критички разматра утицај медија на безбедност младих;	**БЕЗБЕДНОСТ МЛАДИХ** Безбедносне претње, ризици и изазови за младе. Последице угрожене безбедности младих. Безбедност младих у нашој земљи. Заштита младих од небезбедних ситуација и коме се обратити за помоћ. Породица као безбедно или небезбедно место за младе. Школа као безбедно или небезбедно место за младе. Друштвене мреже као безбедан или небезбедан простор за младе. Безбедност младих некада и сад. Утицај медија на безбедност младих.

предлаже активности које доприносе повећању безбедности младих; пронализи релевантне изворе информација на којима заснива своје ставове; сарађује са другим ученицима у спровођењу истраживања и пројекта; у комуникацији активно слуша друге и дискутује аргументима.	

Разред: **Други**

Недељни фонд часова: **1 час**

ИСХОДИ На крају разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМЕ** и кључни појмови садржаја програма
исказује поштовање, брани и афирмише људска права, демократију и владавину закона; наведе карактеристике људских права; критички разматра механизме надзора поштовања људских права и санкционисања њиховог кршења; опише контекст и начине борбе за људска права; образложи значај учешћа грађана на изборима и референдумима; наведе пример успешне грађанске иницијативе; на изабраном примеру грађанске непослушности опише контекст настанка и последице до којих је довела; изрази позитиван став према грађанској солидарности и волонтеризму; препозна појаве корупције и наведе начине њеног сузбијања; наведе показатеље недостатка културе људских права; доведе у везу угрожавање мира са људским правима; наведе примере кршења хуманитарног права у прошлости и садашњости; критички разматра економске политике са становишта наоружања и претњи миру; образложи значај антиратног грађанског активизма и наведе пример; наведе примере насилног екстремизма и начине на који се регрутују деца и млади; критички разматра проблем насиља у спорту и изражава	**ЉУДСКА ПРАВА, ГРАЂАНИ И ДЕМОКРАТИЈА** Карактеристике људских права. Развој људских права. Међународни механизми надзора поштовања људских права и санкционисања њиховог кршења. Могућности и начини учешћа грађана у демократском друштву. Грађанска солидарност и волонтеризам. Корупција и демократија. Култура људских права.

негативан став према њему; наведе показатеље светског мира и државе најнижег и највишег индекса; критички процењује изазове и претње миру у будућности; у дискусији показује вештину активног слушања, износи свој став заснован на аргументима и комуницира на конструктиван начин; у сарадњи са другим ученицима учествује у дизајнирању и спровођењу истраживања и пројекта; прикупи, одабере и обради информације релевантне за истраживање и пројекат, користећи ИКТ и друге ресурсе на безбедан начин; сарађује у тиму, поштујући разлике у мишљењу и интересима; процени сопствени допринос и других чланова у раду групе.	**МИР И ПРЕТЊЕ МИРУ** Мир као људско право. Међународно хуманитарно право. Економске политике наоружавања. Антиратни грађански активизам. Насилни екстремизам. Насиље у спорту. Индекс светског мира. Изазови и претње миру – поглед у будућност.

Разред: **Трећи**

Недељни фонд часова: **1 час**

ИСХОДИ На крају разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМЕ** и кључни појмови садржаја програма
доведе у везу сиромаштво и друштвену неједнакост са степеном остварености људских права; критички разматра проблеме незапослености и економске миграције; препозна примере мобинга и наведе коме се треба обратити за помоћ; образложи значај удруживања радника и борбе за њихова права; идентификује примере дискриминације и експлоатације у изрази позитиван став према афирмативним мерама у образовању осетљивих група и образложи њихов значај за социјални и економски развој друштва; идентификује вредности на којима почива право на живот у здравој животној средини; образложи значај Програма одрживог развоја до 2030. године; аргументовано дискутује о одговорности различитих друштвених актера за еколошке проблеме настале услед	**ЕКОНОМСКА И СОЦИЈАЛНА ПРАВА** Економска и социјална права као елемент достојанственог живота. Сиромаштво и друштвена неједнакост. Право на рад. Дискриминација у области рада. Експлоатација деце у свету рада. Концепт државе благостања. Доступност хране, пијаће воде, образовања и здравствене заштите. Образовање и економски развој и животни стандард.

људске активности; примерима илуструје успешне акције удружења која се баве очувањем животне средине и правима животиња у свету и нашој земљи; разликује релевантне и поуздане информације од манипулације информацијама о еколошким проблемима; рационално користи природне и енергетске ресурсе; предлаже активности којима се може постићи здравија животна средина и бољи квалитет живота људи, животиња и биљака; у дискусији показује вештину активног слушања, износи свој став заснован на аргументима, комуницира на конструктиван начин; у сарадњи са другим ученицима учествује у дизајнирању и спровођењу истраживања и пројекта; прикупи, одабере и обради информације релевантне за истраживање и пројекат користећи ИКТ и друге ресурсе на безбедан начин; сарађује у тиму, поштујући разлике у мишљењу и интересима; процени сопствени допринос и других чланова у раду групе.	**ПРАВО НА ЗДРАВУ ЖИВОТНУ СРЕДИНУ** Вредности на којима почива право на живот у здравој животној средини. 17 глобалних циљева Програма одрживог развоја до 2030. године. Одрживи развој у законодавству и пракси наше земље. Еколошки проблеми настали услед људске активности. Генетички модификована храна. Удружења грађана за очување животне средине. „Зелени" као волонтери и као политички покрет/партија. Удружења грађана за заштиту права животиња и њихове добробити. Инклузивни, безбедни и одрживи градови. Друштвена одговорност корпоративног капитала због угрожавања животне средине и људских права.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА
Први разред

Ово упутство, које изражава специфичности програма Гра- ђанског васпитања за први разред трогодишњих образовних профила, надовезује се на опште упутство за остваривање ГВ у стручним школама у коме се детаљно описују карактеристике по- луструктурираних програма који се реализују кроз истраживачке и пројектне активности ученика, као и захтеви који се стављају пред наставнике. То подразумева да наставници за пуно разуме- вање програма ГВ у стручној школи треба прво да се упознају са општим упутством, а затим са програмима по разредима.

Специфичност остваривања ГВ у првом разреду средње шко- ле налази се у чињеници да ће групу, највероватније, чинити уче- ници са различитим искуством у овом изборном програму. Некима од њих то ће бити девета година како похађају ГВ, некима пета, а биће и оних који ће се по први пут сусрести са том тематикомјер су током целокупног основношколског образовања похађали Верску наставу. Међутим, модел полуструктурираног програма и начин његовог остваривања путем истраживања и рада на пројек- ту обезбеђује да сви ученици могу успешно да се укључе у рад на часу, посебно ако их наставник на прави начин уведе у про- мишљање о кључним појмовима грађанства и демократије и ако испровоцира да користе своје ваншколско, животно искуство пет-наестогодишњака. Осим тога, истраживачко-пројектни начин рада омогућава тимски рад и размену између ученика неједнаког пред- знања, односно неку врсту вршњачког подучавања.

Као могући начин увођења ученика у програм ГВ за први разред наводимо следећи пример подстицаја као и сет питања за дискусију.

Кад Хитна помоћ није хитна

Група радника који месецима не добијају плату за свој рад штрајкује на улици и омета саобраћај. Због њиховог штрајка Хитна помоћ не успева благовремено

да стигне до пацијента који умире.

Након представљања подстицаја наставник може користити следећа питања која се односе на утврђивање знања и ставова уче- ника о важним питањима образовања за демократију: Шта једно друштво чини демократским? Да ли је могуће остварити нечија права не угрожавајући права других? Да ли су право и праведност исто? Шта грађанина чини грађанином? Како се постаје грађанин? Има ли смисла грађанско васпитање у школи? Да ли верујете у снагу грађанских акција? На основу чега знамо да ли је наша гру- па демократска? Којих правила у раду ћемо се придржавати да би свима било добро? Уводна дискусија је важна јер треба ученике да мотивише за рад на програму али даје и увид наставницима да ли ученици умеју да активно слушају, бране своје ставове аргументи- ма и сл. У овом концепту Грађанског васпитања питања комуника- ције, сарадње и решавања конфликата немају статус теме али на- ставник све време води ученике имајући у виду ове вештине, које се постепено развијају кроз рад на различитим садржајима. Свака дискусија је прилика да се ученици подстичу на активно слушање, аргументовање, нападање проблема а не особе, као и на друге ве- штине конструктивне комуникације.

Након увођења ученика у ГВ треба их упознати чиме ће се бавити и на који начин. Програм за први разред предвиђа да уче- ници обраде две теме. Обе су прилагођене узрасту ученика, од- носно прате актуелна дешавања у животу младих у свету који их окружује али прво место добила је тема о различитости и равно- правности у погледу права, обавеза и одговорности људи у дру- штву. Та тема је с правом добила ту позицију јер је базична за рад на другим темама и погодна је за увођење ученика у ГВ који нису претходно похађали овај изборни програм. Друга тема се тиче безбедности младих. Налази се у програму за први разред јер су тада ученици у већем безбедносном ризику (прелазак из основне у средњу школу) и потребно их је ојачати да о томе размишљају и из угла угрожавања њихових права. Надовезује се на прву тему која, између осталог, својим садржајем пружа подршку разумева- њу личног и друштвеног идентитета, процеса идентификације и имитације као и понашања индивидуе у социјалној интеракцији што је повезано са питањима безбедносних ризика младих.

Теме пружају велике могућности за истраживачке активно- сти и осмишљавање пројеката. За сваку од њих понуђено је више садржаја које наставник може допунити још неким јер постоје многи аспекти из којих се појам различитости, равноправности, односно безбедности могу посматрати. Предложени садржаји омогућавају да се теме посматрају из различитих перспектива: временске (некад–данас–сутра) и просторне (локално–глобално). Ослонци за рад на било ком садржају су кључна питања образо- вања за демократију – људска права, право и праведност, одговор- ност, грађанска иницијатива и међузависност различитих утицаја. У реализацији пројеката може се остварити сарадња са ученичким парламентом.

Тема СВИ РАЗЛИЧИТИ, А СВИ РАВНОПРАВНИ

Својим садржајем ова тематска целина представља темељ за постизање циља изборног програма Грађанско васпитање у средњој школи. Очекује се да све активности кроз које буду прошли ученици у оквиру ове теме воде ка развоју толеранције на различи- тост, осетљивости на различите облике дискриминације по основу различитости, затим да допринесу разумевању неких важних пој- мова у овој области као што су идентитет, социјална дистанца или осетљиве друштвене групе, као и да обезбеде упознавање ученика са различитим документима и телима која имају за циљ заштиту равноправности (нпр. Конвенција о правима особа са инвалидите- том; Повереник за заштиту равноправности, Координационо тело за родну равноправност...).

Садржаји који су предложени у оквиру ове теме свакако не исцрпљују све различитости које постоје међу људима али по- кривају оне које су најчешће и које су основ за негативне појаве као што су дискриминација у различитим облицима, сегрегаци- ја, стереотипи, предрасуде. Ученици свакако већ имају сазнања о тим појавама, а неки од њих су имали и лична непријатна иску- ства или познају особе које су их имале. Истраживачку активност треба тако водити да се тема проучава на општем нивоу, да је све поткрепљено чињеницама и да се доводи у везу са људским пра- вима. Уколико се у току рада појаве реакције ученика које указују да је тема сувише узнемиравајућа за неког од њих потребно је да наставник преузме иницијативу за даљи ток комуникације и не до- зволи да неко буде повређен. То се посебно односи на рад на дис- криминацији, предрасудама, маргинализованим групама.

Увођење у тему треба спровести путем вођеног разговора и провоцирања ученика да изнесу своја размишљања нпр. о дилеми да ли су различитости у друштву богатство или проблем. Питати ученике да ли могу навести примере два погрешна модела: једнак приступ различитим и различит приступ једнаким. У односу на њихове одговоре питати их одакле то знају и да ли медији пома- жу толеранцији на различитост или доприносе дискриминацији људи на основу различитости. Уколико је атмосфера на часу при- јатна наставник може да тражи од ученика, наравно уколико желе, да поделе са групом нека своја искуства када су се осећали да су били у неравноправном положају, изложени дискриминацији или су били сведоци таквих догађаја. Наставник треба унапред да при- преми

неколико подстицаја за разговор са ученицима на ту тему а у наставку текста су дати неки могући примери.

Србија као мултиетничка држава

У нашој земљи поред Срба, живе многобројне етничке за- једнице различите у погледу историјског, социо-културног и де- мографског развитка, религије и језика. Срби као већински народ чине 83,3% становништва, затим следе Мађари са 3,5%, Роми 2,1% и Бошњаци 2,0%, док остале националности партиципирају са испод 1%, као што су Хрвати, Словаци, Власи, Албанци и други. У "остале националности" сврстане су етничке заједнице са мање од две хиљаде припадника (Египћани, Ашкалије, Чеси, Је- врејци и др.) којих има укупно 17, 6 хиљада (0,2%). Број лица која су искористила своје Уставом загарантовано право и нису желела да се национално декларишу износи чак 160,3 хиљада (2,2%). Та- кође, значајан је и број лица (30,7 хиљада или 0,4%) која су се изја- снила у смислу регионалне припадности (на пример, Војвођанин, Шумадинац, Ваљевац, Београђанин и слично).

У Републици Србији регистрована су 22 национална савета националних мањина чији се рад финансира из буџета Републике Србије.

Архитектонске баријере

У Београду, маја 2018. године, у Коларчевој задужбини уз при- суство великог броја гостију из земље и иностранства, међу којима је био и велики број особа са инвалидитетом, свечано је отворен Седми европски конгрес за особе са инвалидитетом под називом „Живети у сусрету". Особе са инвалидитетом и поред предузетих мера на уклањању архитектонских баријера нису биле у могућно- сти да самостално уђу у дворану у којој је одржана ова манифеста- ција и да користе тоалете у овом објекту. Увидевши тај проблем, организатори су, да би обезбедили учешће свих особа са инвали- дитетом на отварању Конгреса, особе са инвалидитетом преносили од улаза у објекат до дворане у којој је одржана ова манифестација. Повереник за равноправност је исте године упутио Коларчевој задужбини препоруку мера за остваривање равноправности. Да ли је Коларчева задужбина предузела потребне активности?

Половина их не жели за пријатеља, али то „није угрожавање"

Истраживање које је ИПСОС у Србији спровео 2012. годи- не показује контрадикторности у ставовима према особама дру- гачије сексуалне оријентације. Само 29% учесника истраживања сматра да су њихова права у нашој земљи угрожена (у групацији испитаника старијих од 60 година тај проценат је само 18), али ис- товремено 48% њих не би желело да их има за пријатеља, а 40% не би желело да их има као колегу на послу. Интересантна су и истраживања која су се бавила представљањем особа са другачи- јом сексуалном оријентацијом у нашим медијима. Она су показала да су овакве особе или невидљиве у медијима или су приказане у негативном контексту. Међутим, у истраживању које је урадио ГЛИЦ (Геј лезбејски инфо центар) 2015. утврђен је известан по- мак у смислу да је мање негативних текстова и погрдних речи али и даље треба радити на објективнијем приказивању ове осетљиве групе у медијима.

Детерџент за прање веша

Иако је поштовање равноправности једна од основних вред- ности Европске уније један детерџент за прање веша је довео у пи- тање да ли су сви грађани у ЕУ равноправни. У питању је афера око дуплих стандарда квалитета детерџента. Један за немачко или француско тржиште, а други за такозване периферне чланице Уни- је као што је Пољска, Бугарска, Румунија. Произвођач се бранио да детерџент који је нижег квалитета нема неке компоненте јер зе- мље у које су га слале то не захтевају својим прописима. Наравно, о томе нису обавестили купце у тим земљама и свуда су се „врте- ле" исте рекламе како је детерџент фантастичан у отклањању фле- ка. Невоља је настала када је утврђено да постоје и други прои- зводи који су мање квалитетни за та тржишта (чипс, чоколада, нес кафа...). Све ово би остало скривено да нека удружења потрошача нису била упорна у доказивању дуплих стандарда квалитета и да медији то нису објавили. Истовремено то је појачало веру људи у снагу грађанских акција.

Ангажована уметност или манипулација

Ниједна фирма није имала рекламне кампање за своје прои- зводе које су изазивале толико бурне реакције као што је то Бе- нетон. За њихове производе карактеристичне су јарке боје које се смело комбинују у складу са слоганом *Уједињене боје Бенетон*. Главни фотограф бренда Оливијеро Тоскани зато за рекламне кампање већ годинама ствара провокативне социјалне фотогра- фије које уједињују различитости у друштву. Познате су његове фотографије на којима црнкиња доји белу бебу, на којима се љубе католички свештеник и опатица или фотографија са 3 иста срца извађена из човека на којима пише црно, бело, жуто. На његовим фотографијама налазе се и особе са Дауновим синдромом или ано- рексијом, као и умирући од СИДЕ. За Тосканија нема ужасне сли- ке, постоји само ужасна реалност. За неке је то врхунски пример ангажоване уметности, а за друге је то неприхватљива провокаци- ја и манипулација.

Социјали експеримент о предрасудама

Ученици могу погледати трoминутни филм који је подржао *УНИЦЕФ* о шестогодишњој девојчици Анано и њеном искуству како је третирају људи у окружењу кад је чиста и уредно обучена и када су је аутори експеримента средили да изгледа сиромашно и неуредно. Филм под називом *Would you stop if you saw this little girl on the street*? се налази на youtube com/watch?v=MQcN5DtMT-0

Зашто је све бело?

Видео у трајању од 2 минута и 40 секунди у коме Америч- ки боксер Мухамед Али говори о расној дискриминацији и отвара многа питања. Снимак *Why is everything white?* нема превод али га ученици првог разреда могу лако пратити. Налази се на https:// www.bbc.com/news/av/world-us-canada-52988605.

Подразумева се да после оваквих подстицаја наставник запо- чиње, модерира и приводи крају разговор са ученицима. Пожељне су ситуације сукоба мишљења али се ученици подстичу да бране своје ставове аргументима. Дискусију треба завршити неком вр- стом закључка чак и када је то да постоји неслагање по неком питању. Тиме доводимо ученике у когнитивни несклад који покреће на тражење нових информација што је одличан увод у први корак остваривања програма ГВ.

Што се тиче начина на који ће ученици реализовати истра- живање у великој мери је повезан са садржајем који изаберу. Ако се, на пример, ученици определе за *Невладине организације које се баве заштитом људских права* могу истраживати на следећи начин: направити попис НВО (колико их има), анализирати чиме се баве, утврдити коликим средствима располажу и који су главни извори финансирања, колико дуго постоје, колико грађана окупља- ју, која су им највећа достигнућа итд. Томе се може додати истра- живање где би се на малом узорку испитаника, водећи рачуна да буде правилно структуиран по основним карактеристикама (пол, узраст, образовање), утврдило колико грађани познају активно- сти невладиног сектора и њихова постигнућа. Добијени подаци се могу квантитативно и квалитативно обрадити. Све ово може једна група радити на нивоу Србије, друга региона и/или Европе. Доби- јени подаци се могу упоредити.

Ако се определе нпр. да истражују Ејџизам могу за почетак анализирати узрасну структуру становништва Србије. Затим могу прикупити податке са тржишта рада како се запошљавају особе које имају преко 45 година које нису својом кривицом изгубиле посао, могу анализирати како банке третирају своје клијенте када имају преко 50 година и желе да узму кредит. Појаву ејџизма уче- ници могу да истраже и преко директног разговора са старијим особама из окружења о томе како живе, које проблеме имају, да ли су усамљени, да ли се некад осећају грађанима другог реда.

Код осмишљавања пројекта ученицима је потребна помоћ и подршка наставника, како би избегли проблем „широко" по- стављених циљева који самим тим постају тешко остварив. На пример, ученици који су након истраживања дошли до неких ин- тересантних података у вези интеркултуралности и мултикултур- алности могу осмислити пројекат чији је циљ организовање за- једничке активности особа које припадају различитим културама, верама, које говоре различите језике, а живе у истој средини. То може бити забавног карактера, спортског, едукативног, хуманитар- ног само је важно да се учесници међусобно што боље упознају. Пројекат може имати за циљ нпр. организовање квиза колико се познајемо, трибине, снимање едукативног кратког филма, прављење изложбе или покретање неких иницијатива за нпр. измене и до- пуне неких докумената која се тичу националних питања.

Тема БЕЗБЕДНОСТ МЛАДИХ

Једна од приоритетних области *Националне стратегије за младе* за период од 2015. до 2025. године јесте безбедност младих. Тиме се потврђује схватање да млади, као група у друштву, имају специфичне безбедносне потребе и проблеме који захтевају посе- бан приступ. Као области од највећег безбедносног значаја пре- познате су: здравље, еколошка безбедност, насиље, безбедност у саобраћају, безбедност на интернету, ванредне ситуације. Угроже- ност безбедности младих се директно доводи у везу са степеном остварености њихових права. Одговорност за безбедност младих имају сви, од државе, различитих институција, организација, уста- нова до сваког појединца. Посебно је важно да млади сами брину о сопственој безбедности и безбедности својих вршњака. Кровна организација младих Србије (КОМС), бави се планирањем и ор- ганизовањем различитих активности које имају за циљ едукацију младих како да штите своју и туђу безбедност. У раду на овој теми може се користити књига *Безбедносна култура младих*, издавач Драганић (2006.), која је резултат рада на пројекту из ове области који је Министарство просвете и спорта подржало.

Као и за прву тему наставник треба да одабере адекватне подстицаје и за тему Безбедност младих. Наводимо неколико мо- гућих примера.

Страдање младих у саобраћају

Млади у Србији чине око 23% погинулих у саобраћајним не- згодама. Свако четврто погинуло лице у саобраћају је млада особа. Млади, посебно мушкарци, од припадника свих других старосних група имају највећи ризик да смртно страдају у саобраћају. Највећи ризик за младе је њихова физичка и емоционална

незрелост, као и неискуство. Млади најчешће страдају викендом, у ноћним сатима, пред зору, не поштујући саобраћајна правила, возећи не- прилагођеном брзином, услед вожње под дејством алкохола као и због некоришћења појасева.

Најважнији предлози измене и допуне *Закона о безбедно- сти саобраћаја* који треба да допринесу смањивању саобраћајних незгода у којима су учесници млади су: продужење рока важења пробне возачке дозволе на две године особама које су положиле возачки испит са навршених 19 година и продужење периода за- бране управљања моторним возилима од 23 сата увече до 6 сати ујутру.

Пожар у кафићу

У Новом Саду се 2008. године у кафићу Лаунџ десио пожар у коме је осморо младих људи изгубило живот од гушења отров- ним димом. Том приликом, само породица Пекић изгубила је и сина и кћерку. У тренутку несреће у кафићу је било много више људи него што то простор дозвољава за безбедан боравак младих. За изазивање пожара оптужена су два власника локала али је суд и државу Србију прогласио одговорном јер, за све време рада кафи- ћа, који је имао дозволу, није извршена ни једна обавезна контро- ла о заштити од пожара. Пожар је касно идентификован, јер се у кафићу пушило и било је пуно дима, а када је примећен, настала је паника и људи нису успели да изађу због стампеда који се ство- рио. Кафић није имао обележен пут у случају пожара, што је за такве локале обавезно.

Млади и насиље

Насиље младих људи представља један од највидљивијих облика насиља у друштву. Нема заједнице, колико год била бога- та или сиромашна, урбана или рурална, која је имуна на разор- не последице овог насиља. Широм света су млади свакодневно и починиоци и жртве насиља на улицама, стадионима, у школа- ма и у кафићима. Током прошле деценије главни узроци смрти адолесцената нису више били природни, већ су то постале нена- мерне повреде и насиље. Његове последице су видљиве не само по броју смрти, болести и инвалидности, већ се одражавају и на квалитет живота. Проблем насиља младих не може се посматра- ти изоловано од других проблема у вези са ризичним понашањем. Статистички подаци указују да је око 65% свих убистава младих повезано са употребом алкохола и дроге, без обзира да ли је реч о починиоцу или жртви.

Трафикинг

Процењује се да је 80% младих свакодневно на интернету, 90% младих има профил на Фејсбуку или некој другој друштве- ној мрежи, а просечни корисник мреже има више од 400 „пријате- ља". Ово су неки од налаза најновијег истраживања о коришћењу интернета у Србији. Многи млади користе интернет за информи- сање, за забаву, дружење али има и оних који су упали у замку трафикинга на сајтовима, најчешће маскиран у виду веома прима- мљивих понуда за добро плаћен посао у иностранству. Посетио- цима ових сајтова нуди се могућност да, без много формалности, добију посао. Озбиљност понуде се притом обично документује лажним уговорима и гаранцијама, не би ли све изгледало крај- ње уверљиво и веродостојно. Жртва на сајту попуњава форму- лар-пријаву са детаљним информацијама о свом материјалном, по- родичном и здравственом статусу, чиме у потпуности открива свој профил. Затим добија препоруку да о томе никоме не говори под изговором великог интересовања за добар посао. Жртве трафикин- га најчешће су особе у узрасту од 16 до 22 године, са ниским ма- теријалним и социјалним статусом породица из којих потичу. Они увек завршавају као јефтина радна снага у иностранству, где су, лишени пасоша и новца, приморани да се баве или проституцијом или тешким физичким радом који није плаћен. Даљим директним уценама и застрашивањима, жртве трафикинга постају дугорочни робови.

Ракете и дерби

Седамнаестогодишњи Александар Радовић из Опова је 2018. дошао да бодри своје љубимце у „вечитом дербију" не слутећи да ће то бити последња фудбалска утакмица којој присуствује. Стадион је био пун. Александар је био на северној страни, међу „Зве- здиним" навијачима. Пуцало се и ломило. Једна од ракета га је по- годила. Превезен је у Ургентни центар, али му није било помоћи. Нико није одговарао за његову смрт.

После подстицаја и дискусије ученици треба да одаберу неки аспект безбедности младих који ће истраживати. Тема пружа велике могућности па се нпр. могу прикупити статистички пода- ци о страдању младих у саобраћају у нашој земљи, региону и све- ту, затим се могу упоредити добијени подаци и анализирати шта су узроци што се негде страда више а негде мање. Истраживање може да буде о понашању младих на интернету са циљем да се идентификују најчешћа ризична понашања. За оне које интригира насиље које млади трпе у породици може се осмислити истражи- вање у коме би се прикупили подаци од запослених у оближњем Центру за социјални рад (колико годишње има пријављених та- квих случајева, како Центар реагује, какве су последице по мла- де...). Ученици могу да истражују субјективни доживљај младих о сопственој безбедности. За ту сврху треба да саставе краћи упит- ник (најбоље са питањима која имају скалу

процене), да изаберу ко ће им чинити узорак и да спроведу истраживање, а затим обра- де добијене податке. За овакво истраживање могу тражити помоћ школског психолог или педагога.

После презентација о резултатима спроведених истражи- вања ученици треба да се фокусирају на неки аспект безбедности младих и да осмисле пројекат. Уколико нпр. истраживањем утвр- де да млади нису довољно свесни безбедносних ризика може се спровести пројекат у оквиру ког ће се направити изложба у неком делу школе (хол, библиотека...) где ће се представити реално ста- ње страдања младих (алкохол, дрога, болести, саобраћај, оружје, трафикинг...). Може се спровести трибина где ће ученици имати прилику да разговарају са особама које су прошле кроз неке не- безбедне ситуације нпр. потапање сплава на прослави Нове 2023. године где је било дупло више гостију него што је дозвољено. Три- бина може бити посвећена и дискусији о неким мерама које имају за циљ повећање безбедности младих. Нпр. могу се позвати струч- њаци саобраћајне струке за разговор о ефектима мера за младе у вези самосталне вожње и ноћне вожње.

Други разред

Изборни програм Грађанско васпитање у другом разреду на- довезује се на активности предвиђене програмом за први разред и доприноси остваривању општих исхода образовања и васпитања, као и развоју међупредметних компетенција. Програм се остварује кроз истраживачки и пројектни рад ученика на начин како је то описано у општем упутству за остваривање ГВ у стручној школи. У наставку текста налази се упутство које изражава специфично- сти овог програма и садржи примере за подстицај.

Као и у првом разреду програм предвиђа обраду две теме. Није неопходно да се реализују у једнаком временском периоду (по једна у сваком полугодишту). Програм не дефинише динамику рада, јер је то повезано са активностима и интересовањима учени- ка, а наставник води рачуна да обе тема добију адекватно време за реализацију.

Теме пружају велике могућности за истраживачке актив- ности и осмишљавање пројеката. За сваку од њих понуђено је више садржаја који се могу изменити, допунити јер постоје многи аспекти демократског друштва и проблематике мира и угрожавања мира који се могу истраживати и то из различитих перспектива: временске (некад–данас–сутра) и просторне (локално–глобално).

Ослонци за рад на било ком садржају су кључна питања образовања за демократију – људска права, право и праведност, одговорност, грађанска иницијатива и међузависност различитих утицаја. У овом концепту Грађанског васпитања питања комуника- ције, сарадње и решавања конфликата немају статус теме, али наставник све време води ученике имајући у виду наведене вештине, које се постепено развијају кроз различите активности и садржаје. Свака дискусија је прилика да се ученици, на пример, подстичу на активно слушање, аргументовање, нападање проблема а не особе, као и на друге вештине конструктивне комуникације.

УВОД У ПРОГРАМ

Уводне активности треба спровести, током једног до два часа, путем вођеног разговора чији је циљ да се ученици упознају са про- грамом и начином рада. У другом разреду већина ученика има ис- куство како се ГВ остварује у стручној школи па се у овом уводном делу може разговарати и о прошлогодишњем искуству. Наставник треба да припреми подстицај који повезује две теме програма, од- носно учешће грађана у демократском друштву и питања мира, као и пратећи сет питања. Наводимо пример једног таквог подстицаја.

Ширин Ебади

Ширин Ебади, иранска правница и активисткиња за људска права и оснивач „Центра за одбрану људских права" у тој земљи. Нобелову награду за мир добила је 2003. године за свој труд у бор- би за демократију и људска права, посебно у борби за права жена и деце. Живела је у Техерану где је била приморана да напусти место судије, јер женама после Исламске револуције није било дозвоље- но да буду на тој функцији. Због све већег прогона иранских гра- ђана који су били критични према актуелном политичком режиму 2009. године је избегла у Велику Британију. Гост наше земље била је 2014. године и одржала предавање у Ректорату Универзитета у Београду. Тада је рекла да мир не значи недостатак рата јер, како каже, није важно да ли је неко убијен пиштољем или пијући за- гађену воду, да ли је у затвору као странац или новинар због свог текста, да ли је бескућник јер је избеглица, или зато што није запо- слен. „Мир за мене значи да се људско достојанство поштује свуда, од стране свих" – рекла је Ебади и подвукла да је мир достижан само у демократском друштву у којем постоји социјална правда. Ебади је, ипак, нагласила да се не сме заборавити да су неки дик- татори дошли на власт демократским средствима, наводећи пример Хитлера и да демократија не може да постоји без разумевања и ува- жавања људских права и мишљења грађана. „Не постоји ниједан изузетак за непоштовање људских права, а демократија у којој се не чује мишљење грађана нема легитимитет" – истакла је она.

Тема ЉУДСКА ПРАВА, ГРАЂАНИ И ДЕМОКРАТИЈА

За ову тему може се рећи да представља окосницу Грађанског васпитања и изузетно је важна за постизање циља овог изборног програма. Очекује се да све активности кроз које буду прошли ученици у оквиру рада на овој теми воде ка стицању знања, ве- штина, ставова и вредности релевантних за одговорну улогу гра- ђанина у демократском друштву. Међутим, за ту улогу ученик се припрема током рада и на свим другим темама ГВ током трогоди- шњег школовања у стручној школи јер се у склопу сваке теме бави питањима људских права и њиховим поштовањем.

Садржаји који су предложени у оквиру ове теме свакако не исцрпљују све што је важно за људска права, грађане и демокра- тију али настоје да покрију најважнија питања учешћа грађана у демократском друштву, где се поред уобичајених (избори, рефе- рендум, покретање иницијатива...), појављују и садржаји који се односе на корупцију и грађане „звиждаче", који јавно упозоравају на незаконите активности у друштву. Посебну пажњу треба дати борцима за људска права у прошлости и садашњости, како би ученици схватили да у свету постоји још много примера кршења људских права и простора за борбу. У складу са тим су и садржаји који се односе на показатеље недостатака културе људских права, међународне механизме надзора поштовања људских права, као и санкционисање њиховог кршења. Ова тема пружа могућност да се ученици баве позитивним примерима, као што су грађанска со- лидарност и волонтеризам, као и негативним појавама које штете демократском друштву. Ученици другог разреда свакако већ имају нека сазнања о тим појавама и могу јасно изражавати своје ставо- ве и критички дискутовати уз коришћење проверених чињеница.

Као и за друге теме наставник треба да припреми уводни подстицај и пратећа питања. У наставку текста налази се неколико примера могућих подстицаја.

Референдум – за или против

Швајцарска је међу ретким државама у свету у којој грађа- ни по неколико пута годишње излазе на референдуме и то по врло различитим питањима. Ова алпска земља је зато многима „узор демократије", иако су неке одлуке грађана добиле критику из чи- тавог света. Тако су 2009. године грађани ове земље одлучили да забране изградњу нових минарета уз џамије, а 2014. године су тесном већином изгласали ограничавање досељавања странаца. Многи угледни правници су указали да такве одлуке, иако су по- следица воље грађана, ипак нису демократске.

По неким мишљењима, изражавање воље грађана понекад може да изазове више проблема него што их решава. Грађани Дре- здена су, на пример, пре неколико година били позвани да одлуче о изградњи новог моста и тек кад су се на референдуму изјаснили за изградњу, огласила су се удружења за очување заштите околине која су била оштро против тога. Политиколог Ворен Монтаг наво- ди да се у пракси догађа да такве форме непосредне демократије поларизују грађане, што не иде у прилог демократским процесима у једном друштву. Немачка је имала лоша искустава са изражава- њем воље грађана за време нацизма, јер управо диктатори често користе референдуме како би својој политици дали неку врсту легитимитета. Зато Монтаг сматра како је реч о некој врсти „при- видне демократије" и да се и у демократским друштвима може отворити простор популистима да на референдуму спроведу своје идеје.

У вези са тим поставља се још питања: Да ли референдум заиста представља израз воље свих грађана и свих социјалних групација? Да ли на референдуме пре свега излазе образовани гра- ђани који прате политичка збивања, па се тако чак и повећавају социјалне разлике? Да ли неки грађани који нису изашли на рефе- рендум тек по његовом окончању добијају потребу да искажу сво- ју вољу? Пример референдума у Великој Британији о изласку из Европске Уније показује колико је компликована прича о примени тог облика непосредне демократије. Догађаји после референдума, довели су до тога да су многи грађани тражили нови референдум са питањем *Да ли желите да Британија напусти Европску Унију сада када знамо под којим условима*?

Корупција – социјални динамит

У Румунији су најмасовнији протести након обарања комуни- стичке диктатуре, избили 2017. године због противљења грађана уредби која штити званичнике од истрага за корупцију. Протест је организовало више десетина група цивилног друштва и две син- дикалне организације. У Израелу је десетине хиљада људи демон- стрирало 2017. године против владе, након што је премијер Бења- мин Нетањаху оптужио полицију да му „пакује" корупционашку аферу. На транспарентима су га назвали „crime minister" уместо
„prime minister". У Доминиканској Републици демонстрације је организовала антикорупциона група *Зелени марш*. Масовне де- монстрације против корупције су се одвијале и у главном граду Ирака Багдаду. Све су ово примери покушаја грађана да се изборе са проблемом корупције.

За корупцију се често каже да је израз социјалне патологије која омета развој једног друштва, јер доводи до коришћења јавних ресурса за личну корист

појединаца. Називају је и *социјални ди- намит*, јер изазива масовно незадовољство грађана. У политичкој борби она се често користи тако што у кампањама политичари убеђују гласаче да ће се са том појавом изборити. Чешће се, нажа- лост, дешава да политичари буду осумњичени за корумпираност.

Индекс перцепције корупције 2017. године показује да су Нови Зеланд и Данска земље са најмањом стопом корупције, док су Си- рија, Јужни Судан и Сомалија са највећом. Те године, са скором 41, Србија је била на 77. месту (од 180) са Кином, Суринамом и Три- нидадом и Тобагом. Каква је сада ситуација по том питању у нашој земљи? Како се једно друштво може борити против те појаве.

Уместо овог текста као подстицај за разговор о корупцији може се користити и пример неке конкретне корупцијске актив- ности и како је она откривена или нека ефектна карикатура о тој појави.

Након увођења ученика у тему и представљања кључних пој- мова садржаја ученици имају велики избор за истраживање. На који начин ће то урадити зависи од тога шта су изабрали и шта желе да добију. Ако се, на пример, определе за истраживање садржаја који се односи на личности које су посебно допринеле развоју људских права онда је биографски метод најбољи избор. Уколико желе да утврде шта млади мисле о нпр. спровођењу рефе- рендума потребно је направити упитник, а уколико желе да утврде колика је излазност грађана на изборе у различитим земљама ана- лизираће статистичке податке.

Рад на теми се завршава пројектом који ученици треба, на основу спроведених истраживања, да осмисле и реализују. Он се може бавити позитивним појавама демократског друштва као што су нпр. акције солидарности или покретања неких иницијатива, а могу и негативним као што су апатија бирача (некоришћење права гласа) или корупција. Пројекат може бити организовање гледања филма нпр. *The other pair* у трајању од неколико минута за групу ученика који не похађају ГВ и затим разговор на тему солидарно- сти као важног показатеља демократичности једног друштва. Та- ква активност одлично кореспондира са изборним програмом Вер- ске наставе и може се лако извести.

Тема МИР И ПРЕТЊЕ МИРУ

И ова тема повезана је са другим темама јер мир, разоружа- ње, развој друштва и људска права се морају изучавати у својој ме- ђузависности. Иако Повеља Уједињених нација забрањује рат као средство за решавање међународних спорова у сваком тренутку
21. века има десетине ратних сукоба у свету.

Мир се може посматрати кроз разликовање позитивног и не- гативног мира. Негативно одређење значи да нема насилног кон- фликта између држава или унутар једне државе, док позитивно подразумева да нема рата, а да постоји стање једнакости и правде које омогућава лични и друштвени развој. Висок ниво социјалне правде и минимално присуство насиља карактеришу позитиван мир. Док неки мисле да се сви проблеми решавају спречавањем или заустављањем рата, у стварности свакодневнице остаје да се уради велики посао уређења структуре која ће водити ка увећању социјалне правде и могућности развоја за све људе. Сходно томе, ученици треба да схвате да мир није само заустављање сукоба и разоружање, него је, такође, начин на који људи живе и раде.

Ратни сукоби су осетљиво питање, јер увек постоји могућ- ност да у групи буду и ученици чије је породично сећање по том питању живо и болно (на пример, грађански рат у Југославији или мигранти из ратом захваћених подручја). То захтева посебну па- жњу и рад са емоцијама. Као и код других тема треба радити из различитих временских и просторних перспектива (некад–сад–су- тра; локално–глобално). Ученици свакако имају солидно позна- вање проблематике ратовања и успостављања мира у прошлости, јер се ова тема изучава у настави историје. У оквиру Грађанског васпитања било би добро да истраже колико ратних жаришта тре- нутно постоји у свету, који су узроци настанка, какве су све по- следице (локално–глобално) и могућности разрешења сукоба, а да затим то доведу у везу са степеном остварености људских права.

За увођење ученика у тему наставник треба пажљиво да иза- бере подстицај који може бити из прошлости или актуелни дога- ђај. У наставку текста налази се неколико примера могућих под- стицаја. Први од њих доводи у везу две теме овог програма.

За увођење ученика у тему наставник треба пажљиво да иза- бере подстицај који може бити из прошлости али и актуелан. У наставку текста налази се неколико примера могућих подстицаја. Први од њих доводи у везу две теме овог програма.

Говор грчког композитора

Ученици могу да погледају снимак говора који је, као из- раз солидарности са Српским народом током НАТО бомбардо- вања 1999. одржао чувени грчки композитор Микис Теодоракис. Говор траје 7 минута и доступан је на https://www.youtube.com/ watch?v=MGW1E8QLve0

Јемен 2019.

После четири године рата, опасности од „озбиљног недостат- ка хране" изложено је више од 16 милиона становника ове земље, упозоравају УН. Сукоб је започео 2014. године, пошто су побуње- ници из покрета Хути протерали међународно признату владу из главног града. Затим се укључила Саудијска Арабија и, заједно с

Уједињеним Арапским Емиратима, почела да бомбардује и блоки- ра Јемен како би поново инсталирала збачену владу. Западне силе увелико су подржале саудијску кампању. Пресечени су путеви ко- јима се храна допрема до становника, а УН на својим конференци- јама упозорава како земљи прети „велика, страшна глад". Истина је да је у Јемену од глади већ умрло више хиљада људи, углавном деце. Са друге стране, познато је колико се хране у другим дело- вим света баца, па се поставља питање да ли је светска заједница учинила све што је могла за ситуацију у Јемену.

Деца војници

Хуманитарно право забрањује учешће деце у борбеним ак- тивностима, али деца војници и даље представљају озбиљан про- блем у многим деловима света. Међународно хуманитарно право налаже да се деца млађа од петнаест година не смеју регрутовати у оружане снаге, као и то да се морају предузети „све расположиве мере" како би се спречило њихово директно учешће у оружаним борбама. Приликом регрутовања деце између 15 и 18 година ста- рости, приоритет се мора дати регрутовању оних старијих. Број деце која постају војници, било добровољно или присилно, нажа- лост, све више расте. Деца која живе у конфликтним подручјима, а посебно она одвојена од породице и маргинализована на неки дру- ги начин, лако могу постати потенцијални регрути. Деца су често присиљена да се придруже некој оружаној групи или да постану борци само да би преживела. На друштвеним мрежама се могу ви- дети фотографије сасвим мале деце у ратној одећи и са оружјем.

Експлозије бомби у Бриселу 2016.

У осам ујутру, 22. марта 2016. године, у холу главног бри- селског међународног аеродрома експлодирала је бомба у коферу испред кафетерије „Старбакс" на терминалу за одласке, а одмах затим огласила се и друга експлозија и цео стаклени зид аеродром- ске зграде разлетео се у парампарчад. Страдало је најмање четр- наесторо људи а било је много више рањених. Један час касније, експлодирала је бомба у вагону подземне железнице на станици Малбек у центру Брисела, неколико стотина метара од седишта Европске комисије, Савета и Парламента. Погинуло је двадесет путника, више од сто је рањено. Списак жртава би био још дужи да је експлодирала још једна кофер-бомба, коју је полиција касни- је нашла на аеродрому. Терористи су очигледно планирали напа- де тако да изазову што више мртвих: аеродром је нападнут непо- средно пред укрцавање на неколико интерконтиненталних летова, у време кад је хол био пун путника, а жртве експлозије у метроу били су махом људи који су ишли на посао и средњошколци. Од- говорност за нападе преузела је Исламска држава, са образложе- њем да је Белгија стављена на мету зато што је чланица међуна- родне коалиције за борбу против исламистичког тероризма. Како једна држава треба да реагује у таквој ситуацији?

Након увођења ученика у тему и представљања кључних пој- мова садржаја ученици имају велики избор за истраживање. На који начин ће то урадити, као и код обраде претходне теме, зависи од тога шта су изабрали и шта желе да добију. Уколико истражу- ју страдање цивила и однос према рањеницима и заробљеницима у ратовима у 21. веку, користиће, на пример, статистичке податке Црвеног крста. Уколико истражују индекс светског мира, потра- жиће на интернету податке које сваке године објављује Институт за економију и мир. Уколико их интересује колико се новца годи- шње троши за наоружавање у свету и које земље су највећи купци оружја, податке могу потражити на више сајтова, водећи рачуна да буду званични. Уколико те податке прикупе преко новинских текстова, што је прихватљиво у истраживачком делу рада на теми, потребно је проверити их код још неких извора. Ученици могу ис- траживати које све и за која дела добио Нобелову награду за мир. Посебно важан део програма представља садржај који се односи на хуманитарно право и ученици би у истраживачком делу могли да открију не само на шта се оно односи већ и колико се поштује у актуелним ратним жариштима.

Последњи део рада на овој теми предвиђа да ученици осми- сле мањи пројекат на основу неког податка који су истраживањем добили и који их је посебно подстакао на промишљање. Пројекат може бити нпр. припрема изложбе о актуелним ратовима у свету последицама које ти ратови имају по људе, економију, екологи- ју. Уколико се заинтересују за рад Црвеног крста ученици могу да осмисле пројекат у коме би информисали ученике у својој школи зашто је важно бити волонтер Црвеног крста. Пројекат може бити и организација трибине где би гости по позиву учествовали у раз- говору о актуелном стању у свету по питању мира.а који обједињује две теме програма како би ученици дошли до увида да економска и социјална права, као и право на здраво окру- жење представљају предуслов за остваривање осталих људских права. У наставку је пример таквог подстицаја.

Гладни не могу да брину о свом праву на здраву животну средину

Трећи разред

Изборни програм Грађанско васпитање у трећем разреду на- довезује се на активности предвиђене програмом за претходне ра- зреде и такође доприноси остваривању општих исхода образовања и васпитања и развоју кључних и међупредметних компетенција. И даље се програм остварује кроз истраживачки и пројектни рад, с тим што се очекује да ученици на основу искуства које имају пока- жу напредак у вештинама које такав начин рада развија као што су: већи степен самосталности, боље сналажење у раду са подацима, зрелије аргументовање, лакше договарање, квалитетније презенто- вање резултата истраживања, већи број идеја за пројекте и сл.

Као и у претходним разредима програм садржи две тематске целине, с тим да у трећем разреду има нешто мање часова и зато је потребно добро испланирати динамику истраживачких и пројект- них активности, посебно у другом полугодишту.

Прва тема програма кореспондира са чињеницом да ученици трогодишњих образовних профила улазе у свет рада након средње школе. Кључни појмови садржаја треба да им омогуће боље разу- мевање различитих аспеката рада, посебно појава које угрожавају људска, социјална и економска права. Нажалост свет рада је још увек пун дискриминације, стереотипа и предрасуда по различи- тим основама и зато се у програму налазе исходи који су на нивоу примене и могу бити од користи ученицима кад почну да раде. На пример, такав је исход: *препозна примере мобинга и наведе коме се треба обратити за помоћ*. Дакле, рад на овом садржају не треба да се заврши на томе да ученици знају шта је мобинг већ је по- требно да изграде такве ставове да реагују на ту појаву.

Програм за трећи разред, а самим тим и целокупни рад у области грађанског васпитања у стручној школи завршава се те- мом која ученицима није непозната јер су се са питањима еколо- гије и одрживог развоја упознали у оквиру различитих школских програма и активности. Међутим, ГВ ученицима треба да обезбе- ди да те садржаје доведу у везу са одговорним грађанством и да заштиту животне средине разумеју као вид борбе за људска права.

С обзиром да је у питању завршни разред важно је да у току свих ученичких активности наставник подстиче процес интегра- ције претходно стечених знања и вештина из области Грађанског васпитања. Може се рећи да нема садржаја ГВ са којим су се уче- ници сусрели у претходним разредима који се не могу довести у везу са економским и социјалним правима (дискриминација, сте- реотипи, опште добро, безбедност...). У процесу интеграције треба инсистирати на различитим перспективама у смислу: ја и други, некад и сад, локално и глобално.

Осим интеграције потребно је, на последњим часовима, из- вршити и неку врсту рекапитулације чиме су се све ученици ба- вили током три године рада на садржајима ГВ. Она треба да иде у два правца. Један се односи на лични план ученика јер захтева да свако за себе процени које добити има од похађања Грађанског васпитања (у чему је напредовао, шта мисли да ће му користити у свакодневном животу и сл.), а други се односи на групу и захтева сагледавање како су функционисали, које проблеме су имали, како су их решавали. За очекивати је да су ученици из разреда у разред јачали групну кохезију и напредовали у сарадњи и ефикасности у раду. За те потребе треба користити материјале (превасходно фо- тографије) којима су документовали своје активности током сва три разреда и на тај начин сачувати од заборава све оно што су истраживали и радили у пројектима заједно. Уколико су ученици сагласни такве презентације могу бити доступне и другима, нпр. на сајту школе, профилима школе на друштвеним мрежама.

УВОД У ПРОГРАМ

Увођење ученика у Грађанско васпитање за трећи разред, као и у претходним разредима, треба да се одвија уз помоћ подстица-Неразвијене земље, преузимајући знања, технологије и вред- ности развијених земаља путем опште глобализације, могу се много брже развијати и унапредити квалитет живота свог станов- ништва. Да би се до тог позитивног ефекта глобализације дошло, најважније је да држава обезбеди квалитетно образовање за све. Без образованог становништва процес глобализације може увести земљу у такозвано савремено ропство где је економска експлоата- ција људи и деце као у 19. веку, а оствареност њихових права ми- нимална. Посебно су угрожена права на здраву животну средину јер се најчешће у те неразвијене земље уводе застареле техноло- гије које су велики загађивачи. У условима глади и општег сиро- маштва људи да ли им се може замерити што не брину о осталим правима, као што су она на здраву животну средину. Чија је то од- говорност?

Тема ЕКОНОМСКА И СОЦИЈАЛНА ПРАВА

Ова тема смештена је у програм за трећи разред јер одговара зрелости ученика, израженој осетљивости за социјалну неправ- ду, као и бољем разумевању света рада који их очекује у будућ- ности. Кључни појмови садржаја који су предложени свакако не исцрпљују ову комплексну тему али је најважније да ученици са- гледају да је оствареност економских и социјалних права директно повезана са оценом степена демократије у једном друштву и да се она, иако смо у 21. веку, још увек крше. Посматрано из перспек- тиве грађанина демократија се у великој мери процењује преко могућности државе да осигура економску и социјалну сигурност што укључује различите услуге и користи из области здравства, образовања, социјалне заштите. У трећем разреду ученици имају солидно лично искуство у наведеним областима (неки од њих по- времено и раде и зарађују), а често и индиректно преко искуста- ва најближих особа чија су права у овој области била угрожена. Иако се сва права посматрају као целина, ипак се између њих могу направити разлике. Грађанска и политичка права имају за циљ да умање моћ државе, а економска и социјална права траже повећање моћи државе јер без ње нема могућности заштите економски нај- сиромашнијих слојева друштва. Може се рећи да економска и со- цијална права представљају неопходан предуслов за остваривање других права. Ученике треба оспособити да препознају различи- те форме друштвене неједнакости која се налази у основи многих друштвених проблема, затим различите врсте експлоатације (по- себно деце) и дискриминације људи у свету рада и тешкоће са ко- јима се сусрећу осетљиве групе људи у остваривању економских и социјалних права. Борба за оствареност економских и социјалних права је борба за друштвену праведност и социјални мир. Медији су препуни информација о проблемима у здравству, просвети, со- цијали те их наставници могу користити као подстицај, а ученици у истраживачким активностима.

Примери за подстицај

Да ли они знају да је Божић?

Познати ирски музичар Боб Гелдоф је, видевши докумен- тарни филм о сиромаштву у Етиопији, отпутовао у Африку. Од- мах по повратку у Енглеску окупио је највеће енглеске поп звезде под именом Band Aid и снимио најпродаванији британски сингл свих времена – "Do they know it's Christmas" (Да ли они знају да је Божић?). Концерт Live Aid одржан је 13. јула 1985. на више лока-ција – главне сцене су биле у Лондону (72.000 гледалаца) и Фила- делфији (90.000 гледалаца), уз наступе у Сиднеју и Москви. При- купљено је преко 60 милиона долара за гладне у Етиопији. То је био један од највећих икад реализованих сателитских и ТВ пре- носа – процењује се да је пренос уживо гледало око 1,5 милијарда гледалаца у 100 земаља широм света. Иако је Live Aid покренуо осећања људи да не буду равнодушни на туђу несрећу проблем си- ромаштва у Етиопији ни до данас није решен.*Шта на етикети не пише?*

Последњих година неки одевни предмети имају толико вели- ке етикете, да су некад теже и малтене веће и од самог артикла. Изгледају као блокчић. И на њима су углавном корисне информа- ције – величина, врста тканине, земља порекла, температура на којој се перу и пеглају. И то је то. Но, да ли сте се икада запитали шта на етикети не пише? Замислите да купите комад одеће на чи- јој етикети пише овакав текст: "100 посто памук. Произведено у Камбоци, израдио Бехнам, стар девет година. Он свако јутро уста- је у пет сати и иде у фабрику текстила у којој ради. Ноћ је кад иде на посао, ноћ је кад се враћа са посла. Облачи се лагано јер је температура просторије у којој ради 30 степени. Прашина у соби скупља му се у носу и устима. Маска, која би помогла Бахнаму да лакше дише, компанију би коштала мање од 10 центи али је он не добија. Дечак ће провести цели дан гушећи се како би зарадио мање од једног долара".

Кључни појмови садржаја ове теме пружају велике могућ-
ности за истраживачки рад. На пример, ученици се могу бавити садржајем право на рад и истраживати незапосленост, посебно младих, у средини у којој живе. Могу прикупити статистичке по- датке који говоре колико незапослених су жене и мушкарци, каква им је узрасна и образовна структура, колико дуго чекају посао и сл. Затим могу направити сет питања за разговор са незапосленим особама и са послодавцима и утврдити њихов поглед на проблем незапослености младих. Могу направити упитник који би путем мејла дали да га попуне особе које познају а напустиле су земљу и раде у иностранству са циљем да се утврде мотиви њихове мигра- ције. Циљна група истраживања за овај садржај могу бити и пред- ставници осетљивих група (особе са инвалидитетом, самохране мајке...) и њихови проблеми да остваре право на рад.

Такође, могу се осмислити различити пројекти настали на основу резултата добијених истраживачким активностима. На пример, уколико ученици утврде да се млади тешко запошљавају и да је препорука послодаваца да развију свој бизнис, ученици могу имати за циљ пројекта довођење стручњака за стартап предузећа који би свим заинтересованим ученицима завршног разреда одр- жао предавање како започети сопствени бизнис који је еколошки чист и води одрживом развоју што би направило везу са другом темом програма.

Тема ПРАВО НА ЗДРАВУ ЖИВОТНУ СРЕДИНУ

Ова тематска целина ученицима не представља новину али у оквиру Грађанског васпитања фокус треба да буде на Конвенцији о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука и праву на правну заштиту у питањима животне средине, позна- то као Архуска конвенција. Основно полазиште за рад на теми је да свака особа има право да живи у здравој животној средини али уз дужност, како индивидуалну тако и у заједници са другима, да штити и унапређује животну средину у корист садашњих и буду- ћих генерација. Како би ово право (и дужност) остварили, грађани морају да имају потпуну и благовремену доступност информаци- јама, право на учествовање у доношењу одлука и право на правну заштиту у питањима животне средине. Управо ово право пружа велике могућности да ученици истражују јер постоје бројни по- казатељи његовог кршења, како на локалном тако и на глобалном нивоу. Наравно, ученици се могу бавити и позитивним примерима поштовања тих права. За очекивати је да ће ученици са лакоћом осмишљавати пројекте којима ће се бавити у оквиру ове теме пра- тећи актуелне вести у вези са стањем животне средине. За тему пројекта посебно су погодни они еколошки догађаји који имају локални карактер и који дају простор за сарадњу са званичним ин- ституцијама и невладиним организацијама у овој области.

Ученици који се определе да истражују кључни појам садр-
жаја који се односи на „зелене" као волонтере и као политички по- крет/партију остварују везу са темом из другог разреда Грађанског васпитања *Људска права, грађани, демократија*. Како у нашој средини нису довољно познате акције које остварују удружења гра- ђана у овој области једна од могућих идеја за пројекат може бити њихова промоција.

Пројекат може имати за циљ снимање кратког филма који би се бавио неком интересантном чињеницом из ове тематике или, уколико постоји драмска секција у школи, може се припремити краћа представа са ангажованим текстом о праву на здраву живот- ну средину.

Наравно, као и у претходним разредима пројекти могу бити тако осмишљени да укључују сарадњу са ученичким парламен- том.

За увођење ученика у ову тему наводимо неколико могућих подстицаја.

Овај свет се мења

Ученици могу да чују а затим и да разговарају о песми Је- лене Петошевић *Еколошка песма* (4:26), доступној на *https://www.youtube.com/watch?v=9a9YxMrSRek* или о песми *Овај свет се мења (3:51)* коју изводи група Бајага и инструктори и доступна је на https://www.youtube.com/watch?v=GHO5x3srEfc.

Бициклом на посао

И у Србији се обележава међународни Дан зимске вожње бициклом на посао (Winter Bike To Work Day), који повезује гра- дове широм света чији су се становници обавезали да бициклом иду на посао, у школу, на факултет… Зелени Србије истичу да во- жња бицикла има велики социјални, економски и еколошки значај. Пре свега, под тим се подразумева позитиван утицај на здравље људи и одржавање кондиције, уживање у природи, а представља јефтинији, еколошки и често бржи начин превоза са „0%" емисије штетних гасова. То је важно јер од укупне количине загађујућих материја које се налазе у ваздуху у урбаним срединама чак 70% потиче од издувних гасова моторних возила. Шта су препреке ве- ћој употреби бицикла у превозу људи у Србији?

Употреба животиња у научно-истраживачке сврхе

Употреба животиња у научно-истраживачке сврхе подели- ла је стручну и ширу јавност јер са једне стране експерименти на животињама доносе корист људима (нпр. испробавање ефеката ле- кова и нових технологија), а са друге наносе патњу животињама. Лабораторије у развијеним државама у обавези су да поступају у складу са процедурама, запослени научници похађају наменске семинаре, а све их контролишу врло строге и стриктне етичке комисије. Међутим и даље постоје лабораторије, посебно оне на бродовима у ничијим водама, где се у истраживањима користе жи- вотиње мимо датих процедура.

Предности и недостаци генетски модификованих организама Најчешће генетички модификовани организми су биљке, чијем се генетичком материјалу додају гени који ће омогућити отпорност према некој болести. Циљ је да се добију бољи усеви. Ипак, јавност најчешће не гледа благонаклоно на ову методу и по- стоји бојазан да би промене на генима биљака које користимо као храну могле да изазову и промене на људским генима, те и развој болести, попут канцера. Такође, генетички модификовани микро- организми често изазивају бојазан као потенцијални изазивачи нових болести (свињски грип је један од доказаних примера). Ар- гументи поборника ГМО су да су ови експерименти управо ново поље за откривање лекова и терапија за оболеле људе. На пример, инсулин, који је неопходан дијабетичарима, увелико се производи
путем генетички измењених бактерија.

Верска настава – план исти за све образовне профиле

2.2.2.4. ИЗБОРНИ ОПШЕТОБРАЗОВНИ ПРЕДМЕТИ

ИЗАБРАНА ПОГЛАВЉА МАТЕМАТИКЕ

(за образовне профиле у четворогодишњем трајању који имају 3 часа недељно обавезног предмета Математика)

Циљ учења Изабраних поглавља математике је да ученик, усвајајући математичке концепте, знања, вештине и основе дедук- тивног закључивања, развије апстрактно и критичко мишљење, способност комуникације математичким језиком и примени сте- чена знања и вештине у даљем школовању и решавању проблема из свакодневног живота и струке, као и да формира основ за даљи развој математичких појмова.

Разред: **Трећи**
(за образовне профиле који могу да изаберу Изабрана поглавља математике и у трећем и у четвртом разреду)
Трећи или четврти (за образовне профиле који могу да изаберу Изабрана поглавља математике једном, у трећем или у четвртом разреду)
Недељни фонд часова: **2 часа**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
одреди истинитосну вредност исказне формуле; користи релације и њихова својства; примени Безуову теорему; растави на чиниоце полином са реалним коефицијентима; реши ирационалне једначине и неједначине; реши експоненцијалне и логаритамске једначине и неједначине; реши тригонометријске једначине и неједначине; представи природан број у канонском облику и на основу тога одреди НЗС и НЗД бројева; преведе цео број из једног позиционог система у други; примени математичку индукцију у једноставним ситуацијама; анализира и образложи поступак решавања задатка и дискутује број решења; користи математички језик за систематично и прецизно представљање идеја и решења.	**ЛОГИКА И СКУПОВИ** Исказне формуле. Квантификатори. Декартов производ. Релације. **ПОЛИНОМИ** Безуова теорема. Полиноми са реалним коефицијентима. **ЈЕДНАЧИНЕ И НЕЈЕДНАЧИНЕ** Ирационалне једначине и неједначине. Експоненцијалне и логаритамске једначине и неједначине. Тригонометријске једначине и неједначине. **ЦЕЛИ БРОЈЕВИ И МАТЕМАТИЧКА ИНДУКЦИЈА** Дељивост целих бројева и дељење с остатком. Прости бројеви и растављање на просте чиниоце. НЗС и НЗД. Позициони запис целог броја. Принцип математичке индукције и његове примене.

Разред: **Четврти**
(за образовне профиле који могу да изаберу Изабрана поглавља математике и у трећем и у четвртом разреду)
Недељни фонд часова**2 часа**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
реши једноставне проблеме користећи једначине праве и хиперболе, односно параболе; примени услов додира и одреди једначину тангенте хиперболе, односно параболе; одреди основне особине реалне функције ако је дат њен график; скицира график елементарне функције без коришћења диференцијалног рачуна; примени диференцијални рачун на решавање различитих проблема, укључујући екстремалне проблеме у природним и друштвеним наукама и свакодневном животу; изабере одговарајући метод и одреди неодређени интеграл; примени одређени интеграл на решавање различитих проблема; анализира и образложи поступак решавања задатка и дискутује број решења; користи математички језик за систематично и прецизно представљање идеја и решења.	**КРИВЕ ДРУГОГ РЕДА** Хипербола. Парабола. Однос правих и кривих другог реда. **РЕАЛНЕ ФУНКЦИЈЕ** Анализа датог графика. Скицирање графика елементарне функције. Примена извода на екстремалне проблеме. **ИНТЕГРАЛ** Неодређени интеграл. Таблица интеграла и основна правила. Метод смене променљиве, метод парцијалне интеграције. Одређени интеграл, Њутн-Лајбницова формула. Примене одређеног интеграла.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Основа за писање исхода и избор садржаја били су програ- ми Математике за претходне разреде, стандарди постигнућа уче- ника за крај обавезног основног и општег средњег образовања и средњег стручног образовања у делу општеобразовних предмета, међупредметне компетенције, циљ учења Изабраних поглавља ма- тематике као и чињеница да се учењем математике ученици оспо- собљавају за: решавање разноврсних практичних и теоријских проблема, комуникацију математичких језиком, математичко резо- новање и доношење закључака и одлука.

Наставници у својој свакодневној наставној пракси, треба да се ослањају на исходе, јер они указују шта је оно за шта уче- ници треба да буду оспособљени током учења предмета у једној школској години. Исходи представљају очекиване и дефинисане резултате учења и наставе. Остваривањем исхода, ученици усва- јају основне математичке концепте, овладавају основним мате- матичким процесима и вештинама, оспособљавају се за примену математичких знања и вештина и комуникацију математичким је- зиком. Кроз исходе се омогућава остваривање и међупредметних компетенција као што су комуникација, рад са подацима и инфор- мацијама, дигитална компетенција, решавање проблема, сарадња и компетенција за целоживотно учење.

Ради лакшег планирања наставе даје се оријентациони пре- длог броја часова по темама. С обзиром на то да годишњи број часова није исти код свих образовних профила, у наставку је при- казан модел за годишњи фонд од 70 часова у трећем разреду и 64 часа у четвртом.

Приликом израде годишњих и оперативних планова настав- ник распоређује укупан број часова предвиђен за поједине теме по типовима часова (обрада новог градива, утврђивање и увежба- вање, понављање, проверавање и систематизација знања), водећи рачуна о циљу предмета и исходима.

Трећи разред Логика и скупови (8) Полиноми (8)
Једначине и неједначине (32)
Цели бројеви и математичка индукција (12)

Напомена: за иницијално процењивање и анализу његових ре- зултата планирана су 2 часа, а за реализацију 4 писмена задатка (у трајању од по једног часа), са исправкама, планирано је 8 часова.

Четврти разред Криве другог реда (16) Реалне функције (16)
Интеграл (22)

Напомена: за иницијално процењивање и анализу његових ре- зултата планирана су 2 часа, а за реализацију 4 писмена задатка (у трајању од по једног часа), са исправкама, планирано је 8 часова.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима, односно да планира како да ученици остваре исходе, и да изабере одговарајуће методе, актив- ности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи пока- зују наставнику и која су то специфична знања и вештине која су ученику потребна за даље учење и свакодневни живот. Приликом планирања часа, исходе предвиђене програмом треба разложити на мање и на основу њих планирати активности за конкретан час. Треба имати у виду да се исходи у програму разликују, да се неки могу лакше и брже остварити, док је за одређене исходе потреб- но више времена, активности и рада на различитим садржајима. Исходе треба посматрати као циљеве којима се тежи током једне школске године. Наставу у том смислу треба усмерити на разви- јање компетенција, и не треба је усмерити само на остваривање појединачних исхода.

При обради нових садржаја треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика, и настојати, где год је то могуће, да уче- ници самостално откривају математичке правилности и изводе за- кључке. Основна улога наставника је да буде организатор настав- ног процеса, да подстиче и усмерава активност ученика. Ученике треба упућивати да користе уџбеник и друге изворе знања, како би усвојена знања била трајнија и шира, а ученици оспособљени за примену у решавању разноврсних задатака.

На часовима треба комбиновати различите методе и облике рада, што доприноси већој рационализацији наставног процеса, подстиче интелектуалну активност ученика и наставу чини инте- ресантнијом и ефикаснијом. Препоручује се коришћење интерак- тивних метода, пројектне, проблемске и истраживачке методе, рад на референтном тексту, (истраживање по кључним речима, појмо- вима, питањима), дискусије, дебате и др. Заједничка особина свих наведених метода је да оне активно ангажују ученика током наста- ве, а процес учења смештају у различите и разнолике контексте. Избор метода и облика рада, као и планирање активности учени- ка зависи од наставних садржаја које треба реализовати на часу и предвиђених исхода, али и од специфичности одређеног одељења и индивидуалних карактеристика ученика.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Трећи разред Логика и скупови

Подсетити најпре ученике на основне логичке операције које су обрађене у првом разреду. Као надоградњу, посматрати нешто сложеније исказне формуле (с највише 3 исказна слова) и увежба- ти одређивање њихових истинитосних вредности у зависности од вредности исказних слова. Посебно, истаћи појам таутологије и објаснити да оне представљају основе за разна извођења у мате- матици (на конкретним примерима илустровати примену закона искључења трећег, закона контрапозиције, свођења на противреч- ност...). Увежбати правилно коришћење квантификатора „сваки” и „неки”.

Појам релације увести описно, кроз примере (дакле, не као подскуп Декартовог производа). Указати на значај релација екви- валенције и релација поретка, посебно „бити једнак” и „бити мањи или једнак” у скуповима бројева и њихов однос с операци- јама сабирања и множења. Ученици треба да могу да препознају конкретне примере таквих релација.

Полиноми

Најпре обновити поступак дељења полинома полиномом, с остатком, који је обрађен у првом разреду. Указати да, када же- лимо да одредимо само остатак тог дељења линеарним биномом, није неопходно вршити комплетан поступак дељења, већ се за то може искористити Безуова теорема. На примерима показати како се у неким случајевима, код полинома с целобројним коефицијен- тима, могу одредити евентуални целобројни или рационални ко- рени полинома. Затим показати како се то, уз комбинацију с Без- уовом теоремом може применити на растављање неких полинома на чиниоце (на примерима полинома највише четвртог степена). У сличну сврху може се искористити и чињеница да се, код поли- нома с реалним коефицијентима, евентуални комплексни корени јављају као парови међусобно конјугованих бројева.

Једначине и неједначине

У редовном програму за други разред није предвиђено реша- вање ирационалних једначина и неједначина, док је за експоненци- јалне, логаритамске и тригонометријске једначине и неједначине предвиђено њихово решавање само у најједноставнијим случаје- вима. Овде се предвиђа да се тим темама посвети више пажње.

Код ирационалних (не)једначина најпре демонстрирати два могућа начина приступа њиховом решавању – импликацијски и еквиваленцијски, и указати на предности и недостатке једног и другог. Инсистирати на томе да квадрирање по правилу није опе- рација која доводи до еквивалентне (не)једначине.

Пре решавања експоненцијалних и логаритамских једначина и неједначина подсетити ученике на својства одговарајућих функ-ција и, посебно, својства логаритама. Код оваквих неједначина посебно истицати да њихово решавање суштински зависи од тога да ли је основа експоненцијалног израза или логаритма већа или мања од један.

Најпре обновити решавање основних тригонометријских јед- начина $\sin(ax) = b$ и $\cos(ax) = b$, као и неједначина $\sin(x) \leq a$, $\sin(x) \geq a$, $\cos(x) \leq a$, $\cos(x) \geq a$. Уз коришћење неких једноставнијих три- гонометријских трансформација, треба решавати сложеније при- мере. Пожељно је да се притом користе оба метода – помоћу три- гонометријског круга, или помоћу графика одговарајуће функције.

Цели бројеви и математичка индукција

Први део ове теме представља обнављање и делимично допу- њавање знања о целим бројевима које су ученици стекли у основ- ној школи. Нагласити основна својства природних и целих броје- ва. Обрадити дељивост целих бројева, дељење са остатком, просте и сложене бројеве и теорему о канонској факторизацији (без дока- за), као и одређивање НЗД и НЗС коришћењем те факторизације.

Ученици треба да савладају превођење целог броја из неког позиционог система у декадни систем, и обратно. Посебно се за- држати на примеру бинарног система.

Пре навођења принципа математичке индукције треба наве- сти неколико примера коришћења емпиријске индукције (као ме- тода наслућивања тврђења) и указати на грешке које су могуће ако се за извођење закључка користи непотпуна индукција. Код обраде математичке индукције посебну пажњу обратити на њену сушти- ну, а нарочито на међусобну повезаност и обавезну комплементар- ност два дела доказа: базе индукције и индукцијског корака. При- мену математичке индукције треба увежбати на разноврсним, али једноставним примерима једнакости, неједнакости, дељивости.

Четврти разред Криве другог реда

Као увод у ову тему обновити елементе аналитичке геоме- трије који су обрађени у трећем разреду (разни облици једначине праве, узајамни положај двеју правих, (канонске) једначине кру- жнице и елипсе и услови додира праве и тих кривих).

Затим дефинисати хиперболу и параболу као геометријска места тачака у равни с одређеним својствима. Навести њихове канонске једначине (само у централном положају) и објаснити значење параметара који у тим једначинама учествују. Код одре- ђивања међусобног односа праве и криве другог реда користити решавање система једне квадратне и једне линеарне једначине. Посебно обратити пажњу на случај када права додирује криву и како се одређује једначина тангенте. Није неопходно да ученици памте услове додира, боље је да до њих дођу у сваком конкретном примеру разматрајући одговарајући систем једначина. Као приме- ри могу се навести и случајеви заједничких тангенти двеју кривих.

Реалне функције

Први део ове теме је допуна теме Функције која се обрађује у редовном програму на почетку четвртог разреда. Осим познавања графика основних елементарних функција, ученике треба оспосо- бити да елементарним поступцима (дакле, без коришћења извода) скицирају графике функција који се добијају транслацијама позна- тих графика. Такође, потребно је да увежбају „читање" података с датог графика реалне функције (дефинисаност, периодичност, пар- ност, нуле и знак, монотоност, екстремне вредности…).

У другом делу надовезати се на примену извода на одређива- ње екстремних вредности функције обрађено на основним приме- рима на редовној настави. Затим увежбати примену на решавање нешто сложенијих задатака, посебно екстремалних проблема из стереометрије, проблема оптимизације при одређивању максимал- ног профита, минимума утрошеног материјала и слично (по мо- гућности, решавати и задатке из струке из које су ученици).

Интеграл

После дефиниције примитивне функције и неодређеног инте- грала навести и образложити таблицу основних неодређених инте- грала. Указати на основне особине интеграла (извод неодређеног интеграла, неодређени интеграл изведене функције, адитивност и хомогеност неодређеног интеграла). Приказати методу смене про- менљиве у неодређеном интегралу и на једноставним примерима (рационалне функције, неке ирационалне функције, неке тригоно- метријске функције, експоненцијалне и логаритамске функције) увежбати њено коришћење. Такође, објаснити примену правила парцијалне интеграције и увежбати је на стандардним примерима (интеграл производа полинома и експоненцијалне, логаритамске или тригонометријске функције).

Полазећи од проблема површине као геометријског проблема с једне стране, и пређеног пута и рада силе као физичког проблема с друге стране, доћи до појма одређеног интеграла као граничне вредности интегралних сума. Навести основна својства одређеног интеграла (адитивност и хомогеност), као и везу с неодређеним интегралом (Њутн-Лајбницова формула) и увежбати њихову при- мену на једноставним примерима. Обрадити и увежбати примену одређеног интеграла на одређивање површине криволинијског трапеза и других геометријских фигура, као и запремине обртног тела, а такође (зависно од образовног профила) примене у физици као што су израчунавање пређеног пута кад је задата функција бр- зине и израчунавање рада код кретања под дејством силе.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Саставни део процеса развоја математичких знања у свим фазама наставе је и праћење и процењивање степена остварености исхода, које треба да обезбеди што поузданије сагледавање развоја и напредовања ученика. Тај процес започети иницијалном проце- ном нивоа на коме се ученик налази. Прикупљање информација из различитих извора (свакодневна посматрања, активност на часу, учествовање у разговору и дискусији, самосталан рад, рад у гру- пи, тестови) помаже наставнику да сагледа постигнућа (развој и напредовање) ученика и степен остварености исхода. Свака актив- ност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а важно је ученике оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у учењу.

У процесу праћења и вредновања значајну улогу имају домаћи задаци. Редовно задавање домаћих задатака (уз обавезну повремену проверу од стране наставника), анализа задатака које ученици нису умели да реше, педагошка мотивација ученика који редовно раде до- маће задатке... помаже наставнику да стекне бољи увид у степен остварености исхода.

ИСТОРИЈА (ОДАБРАНЕ ТЕМЕ)

Циљ учења изборног програма *Историја* (*одабране теме*) је да ученик, изучавајући изабране историјске догађаје, појаве, про- цесе и личности, стекне и унапреди знања и компетенције неоп- ходне за разумевање савременог света, развије вештине критичког мишљења и одговоран однос према сопственом и националном идентитету, културно-историјском наслеђу, поштовању људских права и културних различитости, друштву и држави у којој живи.

Разред: **Према плану наставе и учења**

Недељни фонд часова: **1 или 2 часа**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМЕ** и кључни појмови садржаја програма
у усменом и писаном излагању користи основне научне и историјске појмове; користи хронолошке одреднице на одговарајући начин, у складу са периодизацијом прошлости; анализира узрочно-последичне везе и идентификује их на конкретним примерима; примењује основну методологију у елементарном историјском истраживању и резултате презентује у усменом, писаном, или дигиталном облику; доведе у везу појаве и процесе са одговарајућим историјским периодом; препознаје присуство и процењује важност историјских тековина у савременом свету; препознаје међусобну повезаност појава из политичке, друштвене, привредне и културне историје; изводи закључак о повезаности појава и процеса из националне историје са појавама и процесима у регионалним, европским и светским оквирима, на основу датих примера; илуструје примерима значај прожимања различитих народа, култура и цивилизација; препознаје утицај идеја и научно-техничких открића на промене и развој друштва, културе и образовања; учествује у организовању и спровођењу заједничких активности у школи или у локалној заједници које подстичу друштвену одговорност и неговање културе сећања.	**Верски живот и обичаји кроз историју** Верована народа Старог века (загробни живот, балсамовање, хороскопи, астрологија, обреди и ритуални предмети, пророчишта, храмови, свештенство, приношење жртве боговима...). Верски живот и обичаји у средњем веку (главне одлике хришћанства, ислама и јудаизма; сличности и разлике у веровањима и обичајима; обележавање верских празника, страхови средњовековног човека). Верски живот и обичаји у новом веку и савременом добу (верски идентитет, реформација, атеизам, политизација религије). Верски живот код Срба. **Војска, оружје и ратовање кроз историју** Војска, оружје и рат кроз историју (војничка опрема – одећа, оклопи, штитови, оружје; родови војске, утицај технологије на начин ратовања, утицај природно – географских карактеристика терена на ратовање, увежбавање ратничких вештина, витешки турнири, мегдани, појава ватреног оружја; народна, професионална и најамничка војска, развој војне стратегије и тактике – појава генералштаба, униформе и војна одликовања; војно образовање, живот војника у рату и миру; снабдевање војске, санитет; жене у војсци; међународне конвенције о правилима ратовања, највеће војсковође). Војска код Срба кроз историју (српска војска у средњем веку – опрема, начин ратовања; Срби у аустријској и османској војсци; војска устаничке Србије; војна организација у XIX и XX веку у српским државама; војна

	организација у југословенској држави; војно образовање; српске и југословенске војне униформе и одликовања, најзначајније војсковође).
	Друштвени и породични живот кроз историју Друштвени живот од антике до данас (игре, гозбе, плес уз музику, позориште, трубадури, жонглери, путујући свирачи и забављачи; балови, опера, књижевне дружине и читалишта, концерти, биоскопи, игре на срећу, савремене музичке поткултуре, друштвене мреже). Друштвени живот код Срба кроз историју (различити облици друштвених активности на селу и у граду; верски и државни празници и њихов значај; радни и нерадни дани, породичне светковине). Породични односи од антике до данас (положај мушкарца, жене и детета, свадбени обичаји, однос према старијима, традиционални и модерни погледи на породицу). Породични односи код Срба кроз историју.
	Село и град кроз историју Насеља у праисторији (примери Винче и Лепенског Вира). Живот у античким градовима. Живот у средњовековним градовима и селима у Европи и српским земљама (средњовековни замак; становање, начин градње, разлика у начину становања између села и града и између богатих и сиромашних; положај зависног становништва; хигијенски услови, опасност од епидемија...). Живот у градовима и селима у новом веку и савременом добу (просторно и урбано планирање; индустријске четврти, радничка насеља и предграђа; боемске четврти; појава модерне инфраструктуре, проблем загађења,

	становање – развој грађевинске технике, врсте објеката и организација простора; разлика у начину становања између села и града и између припадника различитих друштвених слојева, миграције; осветљење; грејање, кућни апарати; оплемењивање стамбеног простора). Живот у српским градовима и селима у XIX и XX веку (основни типови градских насеља; османски, средњоевропски и западноевропски утицаји; електрификација, јавни градски превоз; основни типови сеоских насеља; миграције село – град, разлике у становању код Срба: дворци, градске куће, конаци, сеоске куће; дворови и резиденције владара).
	Образовање и васпитање кроз историју Образовање и васпитање у старом веку. Образовање и васпитање у средњем веку (манастири као центри писмености и образовања; оснивање школа и универзитета, утицај цркве на образовање и васпитање...). Образовање и васпитање у новом веку и савременом добу (појава штампарства и ширење писмености, улога цркве и државе – појава световног и обавезног образовања, уџбеници и наставна средства; положај ученика). Образовање и васпитање код Срба (манастири као центри писмености и образовања; просветитељски рад у устаничкој Србији, улога образовања у развоју националног идентитета, оснивање световних школа, оснивање Лицеја, Велике школе и Београдског универзитета; школска слава, школовање женске деце; стипендирање ученика).
	Новац и банке кроз историју Новац као мера вредности, платежно средство и једно од обележја самосталности државе. Нумизматика као наука; постанак, развој и употреба кованог новца. Новац у прошлости (материјали од којих је израђиван новац, представе и натписи на новцу – биљке, животиње, представе људи, религијске представе, симболи…; феномен „кварења" новца, фалсификовање новца). Настанак и развој банака; појмови – штедња, трезор, кредит, камата, деоница, инфлација, дефлација; новац у

	савременом потрошачком друштву, безготовинско плаћање. Новац у Србији некад и сад (историјат новца од средњег века до данас; динар као званична валута модерне Србије; мотиви на кованицама и новчаницама; настанак и развој Народне банке као прве финансијске институције у Србији).
	Грбови и заставе кроз историју Хералдика и вексилологија као помоћне историјске науке. Улога и значај грбова и застава (као симбола државе, нације, владара, племићких породица, војске, града, установа, организација и друштава...; симболи на штитовима као начин распознавања ратника у антици и средњем веку; појава грбова у XII веку и настанак хералдичких правила; грбови на заставама, новцу, печатима, поштанским маркама, споменицима, шлемовима...; најчешћи хералдички симболи; појава првих застава у старом Риму; основни елементи застава). Грбови и заставе у прошлости српског народа (порекло савременог српског грба и заставе, најчешћи хералдички симболи на грбовима српских средњовековних и нововековних држава и династија и властелинских породица – двоглави бели орао Немањића, Лазаревића, Карађорђевића, Обреновића и Петровића-Његоша, лав Бранковића и Петровића-Његоша, вук Балшића, љиљани Котроманића...).
	Комуникације, путовања и туризам кроз историју Комуникације, путовања и туризам кроз историју (писмо као средство комуникације кроз време и простор, утицај трговине и војних похода на развој комуникација; ходочашћа, мисионари; значајни сајмови; развој поштанског, телеграфског, телефонског, воденог, железничког, аутомобилског и авионског саобраћаја; новине и новинарство, интернет, откривање нових дестинација, бање, културно-историјски локалитети, гостионице и хотели).

	Култура одевања кроз историју Култура одевања од антике до данас (материјали, начин производње, разлике у одевању код припадника различитих друштвених група; појава вештачких материјала, стилови у одевању, модне куће, појава модне индустрије, свакодневна и свечана одећа, џинс као карактеристика одевања младих у читавом свету; накит, фризуре, шминка, парфеми...). Одевање код Срба кроз историју (материјали и тканине – куделља, конопља, вуна, крзно, кожа, лан, свила; разлика у одевању код припадника различитих друштвених група и сталежа; разлика у одевању код Срба у Хабзбуршком и Османском царству; грађанско одело и европски узори у облачењу српског грађанског слоја; униформе војника и државних чиновника, лекара, чариника, професора Лицеја и гимназија у обновљеној Србији; развој текстилне индустрије у Србији; народна ношња, савремени начин одевања, утицај традиције).
	Култура исхране кроз историју Култура исхране од антике до данас (сакупљање и производња хране, лов и риболов; начини припремања и чувања хране, пиће, реконструкција могућег јеловника – двор, град, село, развој агротехничких мера; посни и мрсни циклуси; последице Великих географских открића на исхрану, конзумирање кафе и дувана, употреба источњачких зачина, понашање за столом, прибор за јело; кухињски апарати; ресторани „брзе хране”; национална кухиња код Срба, утицаји других кухиња).
	Брига о здрављу кроз историју Брига о здрављу од антике до данас (болести људи, утицај животних услова и хигијенских прилика на појаву болести; епидемије, развој медицине, лекови и лековито биље, здравствене установе; начини здравствене заштите и превентиве, хуманитарне организације). Брига о здрављу код Срба (најчешће болести и епидемије, народна медицина и надрилекарство, манастирске болнице; прве болнице и лекари, отварање болница у Србији у време кнеза Милоша, оснивање Медицинског

	факултета у Београду...).
	Спорт кроз историју Улога и значај спорта од антике до савременог доба (спорт као део бриге о здрављу и као забава; спорт и Олимпијске игре у античкој Грчкој као основ спортских игара савременог доба; спортска надметања кроз историју – најпопуларнији спортови, аматерски и професионални спорт, модерне Олимпијске игре). Спорт код Срба кроз историју (народне и пастирске игре, прва спортска друштва, оснивање Српског олимпијског клуба, учешће и успеси на међународним такмичењима, спортска друштва и клубови; савремени спорт и спортски живот).
	Фотографија, филм, радио и телевизија кроз историју Значај фотографије, филма, радија и телевизије (као техничких достигнућа, начина уметничког изражавања, средстава масовне комуникације, сазнавања и образовања, и као историјских извора; примери злоупотребе). Фотографија, филм, радио и телевизија кроз историју (фотографска техника, филм као масовна забава и индустрија; неми и звучни филм; филмски фестивали и награде; оснивање радио-станица, појава телевизије; превласт телевизије над другим медијима у другој половини XX века). Фотографија, филм, радио и телевизија у Србији некад и сад (делатност дворског фотографа Анастаса Јовановића, породични фото-албуми, прва филмска пројекција, први српски филмови и биоскопи; почетак рада прве радио-станице – Радио Београда, јавна демонстрација телевизије на сајму у Београду, оснивање Телевизије Београд, кућни радио и ТВ апарати као показатељи животног стандарда).

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм је конципиран тако да су уз исходе дефинисане за крај разреда, дати и кључни појмови садржаја разврстани у пре- дложене тематске целине. Од тринаест понуђених тема наставник ће на почетку школске године ученицима предложити седам, од којих ће они, као група, у складу са својим склоностима, изабрати четири. Свакој од четири теме које буду изабране треба посветити приближно исти број часова предвиђених планом наставе и учења. Концепт наставе и учења засноване на исходима подразуме-
ва да ученици стекну не само основна знања, већ да их користе у развоју вештина историјског мишљења и изградњи ставова и вред- ности. Програм, у том смислу, нуди садржински оквир, а настав- ник има могућност да изабере и неке додатне садржаје уколико сматра да су примерени средини у којој ученици живе, или про- цени да одговарају њиховим интересовањима. Програм се, на при- мер, може допунити и садржајима из прошлости завичаја, чиме се код ученика постиже јаснија представа о историјској и културној баштини у њиховом крају – споменици, музејске збирке, архивска грађа. Сви садржаји су дефинисани тако да су у функцији оствари- вања исхода предвиђених програмом.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Најефикасније методе наставе и учења јесу оне које ученика стављају у адекватну активну позицију у процесу развијања знања и вештина. При остваривању циља програма и достизању исхода

мора се имати у виду да су садржаји, методе наставе и учења и активности ученика неодвојиви у наставном процесу. Да би учe- ници достигли предвиђене исходе и да би се остварио циљ програ- ма, потребно је да наставник упозна специфичности начина учења својих ученика и да према њима планира и прилагођава активно- сти. Наставник има слободу да сам одреди распоред и динамику активности за сваку одабрану тему, уважавајући циљ програма и дефинисане исходе. Редослед исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање циља програма. Између исхода постоји повезаност и остваривање једног исхода доприноси оства- ривању других исхода.

Програм оријентисан на процес и исходе учења наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да прилагоди дати програм потребама конкрет- не групе ученика имајући у виду: састав групе и карактеристике ученика; наставне материјале које ће користити; наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и по- требе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од ода- браних тема, датих исхода и садржаја, наставник најпре креира свој годишњи план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Од њега се очекује и да, у фази планирања и писања при- преме за час, дефинише исходе за сваку наставну јединицу. При планирању треба имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. Наставник за сваки час планира и припрема средства и начине провере остварености пројектованих исхода. У планирању и припремању наставе и учења, наставник планира не само своје, већ и активности ученика на часу.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У остваривању одабраних тема наставник треба да тежи ком- биновању различитих метода рада (кратка предавања, гледање филмова, дискусије, анализа писаних извора и литературе, слика и фотографија...). Важно је да што више подстиче осамостаљи- вање ученика у прикупљању и сређивању података, да их усме- рава на различите изворе информација и подучава их како да се према њима критички односе, чиме се негује истраживачки дух и занимање за науку и подстиче развој мишљења заснованог на провереним чињеницама и аргументима. Самостално истражи- вање ученика је најважније, без обзира на изабране методе рада. Наставникова је улога да организује наставу, пружи помоћ уче- ницима у раду (од давања информација до упућивања на изворе информација) и да подстиче њихова интересовања. Овај изборни програм пружа велике могућности за интеграцију школског и ван- школског знања ученика, за излазак из оквира школских уџбеника и учионица, укључивање родитеља и сарадника који поседују зна- ња, колекције, књиге, филмове и другу грађу која може да помогне у остваривању програма.
Предложени исходи за теме:

Верски живот и обичаји кроз историју

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
наведе основна обележја веровања од праисторије до савре- меног доба;
анализира карактеристике обичаја и веровања у различи- тим периодима;
идентификује сличности и разлике у обичајима различитих верских заједница;
објасни утицај веровања и обичаја на културно стварала- штво;
објасни утицај и повезаност верских институција и верског живота кроз историју;
објасни утицај и повезаност верских институција и верског живота код Срба кроз историју;
препозна основне одлике верског живота и обичаја код Срба кроз историју.

Војска, оружје и ратовање кроз историју

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
наведе основна обележја ратова и војне организације и тех- нике од антике до савременог доба;
објасни утицај научно-технолошких достигнућа на промене у начину ратовања кроз историју;
наведе карактеристике развоја оружја и војне организације;
објасни основна обележја војне организације код Срба кроз историју;
анализира карактеристике ратовања у различитим периодима;
опише улогу појединца у рату (војсковођа, официра, регру- та, цивила);
аргументовано дискутује о рату и његовим последицама на живот људи.

Друштвени и породични живот кроз историју

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
идентификује основна обележја друштвеног живота од ан- тике до данас;
идентификује основна обележја породичног живота од ан- тике до данас;
наведе основна обележја друштвеног живота код Срба кроз историју;
наведе основна обележја породичног живота код Срба кроз историју;
упореди карактеристике друштвеног и породичног живота у различитим периодима;
објасни сличности и разлике у начину обележавања празни- ка кроз историју;
наведе сличности и разлике у друштвеном и породичном животу у прошлости и данас.

Село и град кроз историју

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
идентификује основна обележја различитих типова насеља од праисторије до савременог доба;изведе закључак о значају настанка градова;
лоцира на историјској карти најзначајније античке, средњо- вековне и модерне градове у свету, Европи и Србији;
опише начин живота у граду у различитим историјским пе- риодима (на примеру Атине, Рима, Цариграда, Венеције, Фирен- це, Париза, Лондона, Берлина, Њујорка, Москве, Санкт Петербур- га…);
опише начин живота у српским градовима у XIX и XX веку (на примеру Београда, Новог Сада, Ниша, Крагујевца...);
опише начин живота у српским селима у XIX и XX веку;
наведе сличности и разлике у начину живота у српским градовима и селима у XIX и XX веку;
анализира значај и последице развоја модерних градова;
образложи најважније узроке и последице миграција село–град;
наведе разлике у начину становања између села и града кроз историју;
наведе разлике у начину становања између припадника ра- зличитих друштвених слојева кроз историју.

Образовање и васпитање кроз историју

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
наведе основна обележја образовања и васпитања од антике до савременог доба;
опише развој система образовања и васпитања кроз историју;
опише развој система образовања и васпитања код Срба кроз историју;
анализира карактеристике образовања и васпитања у разли- читим периодима;
изведе закључак о значају образовања и васпитања у живо- ту људи;
критички процени међусобну условљеност степена при- вредног развитка и квалитета образовања.

Новац и банке кроз историју

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
наведе основне карактеристике и функције новца од антике до савременог доба;
изведе закључак о улози и значају банака кроз историју;
наведе основна обележја историјата српског новца и банака кроз историју;
примени стечено знање о новцу и банкама у свакодневном животу.

Грбови и заставе кроз историју

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
наведе основна обележја развоја грбова и застава кроз историју;
идентификује основна обележја развоја грбова и застава код Срба кроз историју;
изведе закључак о значају грбова и застава кроз историју;
наведе најчешће хералдичке симболе;
опише изглед и порекло савременог српског грба и заставе.

Комуникације, путовања и туризам кроз историју

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
опише развој комуникација од праисторије до савременог доба;
наведе и упореди карактеристике комуникација у различи- тим периодима;
изведе закључак о значају комуникација у животу људи кроз историју;
објасни последице развоја модерних комуникација;
изведе закључак о утицају развоја комуникација на инте- грацију сваке нације и друштва;
користи информације са историјске карте и повеже их са стеченим знањем о комуникацијама;
објасни утицај комуникација на државе, народе и њихове културе.

Култура одевања кроз историју

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
наведе основне карактеристике културе одевања од антике до савременог доба;идентификује основна обележја културе одевања код Срба кроз историју;
наведе и пореди начине одевања између села и града кроз историју;
наведе и пореди начине одевања између припадника разли- читих друштвених група кроз историју;
препозна утицаје различитих култура на начин одевања код Срба кроз историју.

Култура исхране кроз историју

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
препозна утицаје различитих култура на начин исхране код Срба кроз историју;
наведе и упореди карактеристике исхране у различитим историјским периодима;
наведе и пореди културу исхране између села и града кроз историју;
наведе и пореди културу исхране између припадника разли- читих друштвених група кроз историју.

Брига о здрављу кроз историју

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
наведе основна обележја развоја здравствене културе од ан- тике до данас;
идентификује основна обележја развоја здравствене култу- ре код Срба кроз историју;
упореди различите методе лечења кроз историју;
објасни повезаност степена економског и културног развит- ка и здравствене културе;
образложи значај хуманитарних организација и њиховог де- ловања.

Спорт кроз историју

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
наведе основна обележја спорта од антике до савременог доба;
објасни улогу и значај спорта у људском друштву;
именује и опише спортске дисциплине заступљене на ан- тичким Олимпијским играма;
упореди карактеристике спортских надметања у различи- тим периодима;
опише развој спортског живота код Срба. **Фотографија, филм, радио и телевизија кроз историју** По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
наведе основна обележја развоја фотографије, филма, ради- ја и телевизије кроз историју;
изведе закључак о значају фотографије, филма, радија и те- левизије у животу појединца и читавог друштва;
изведе закључак о значају фотографије, филма, радија и те- левизије као историјских извора;
опише развој фотографије, филма, радија и телевизије у Србији;
објасни последице развоја фотографије, филма, радија и те- левизије.

У остваривању програма наставницима може користити сле- дећа литература:

Д. М. Ацовић, *Хералдика и Срби,* Београд 2008.
Д. Бабац, *Специјалне јединице југословенске војске у Април- ском рату*, Београд 2006.
Д. Бабац, Ч. Васић, М. Марковић, *Црногорска војска 1896– 1916*, Београд 2007.
Д. Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова,* Београд 2004.
Х. Г. Бек, *Византијски миленијум*, Београд 1998. Л. Бреје, *Византијска цивилизација,* Београд 1976. А-М. Битен, *Стара Грчка*, Београд 2010.
В. Бикић, *Средњовековно село*, Београд 2007.
М. Благојевић, *Земљорадња у средњовековној Србији,* Бео- град 2004.
М. Благојевић, *Србија у доба Немањића*, Београд 1989.
С. Бојанин, *Забаве и светковине у средњовековној Србији* (*од краја XII до краја XV века*), Београд 2005.
П. Браун, *Тело и друштво*, Београд 2012.
Ђ. Бубало, *Писана реч у српском средњем веку*, Београд 2009. Е. Бухари, *Наполеонова гардијска коњица*, Београд 2006.
А. Веселиновић, Р. Љушић, *Српске династије,* Нови Сад 2001.
П. Вилар, *Злато и новац у повијести 1450–1920,* Београд 1990.
А. Вулетић, Ј. Мијаиловић, *Између посла и балова. Живот у Србији у 19. веку*, Београд 2005.
Р. Вучетић, *Престоница независне Србије* (*1878–1918*), Бео- град 2008.
Д. Ц. Голдберг, Д. Ц. Рејнер, *Јевреји – Историја и религија*, Београд 2003.
К. Гравет, *Витезови*, Београд 2006.
Ф. Дворник, *Словени у европској историји и цивилизацији*, Београд 2001.
Ж. Делимо, *Цивилизација Ренесансе*, Ср. Карловци – Н. Сад 2007.
Ж. Диби, *Време катедрала*, Ср. Карловци – Н. Сад 2007.
С. Димитријевић, *Средњовековни српски новац,* Београд 1997.

Љ. Димић, *Културна политика у Краљевини Југославији 1918–1941*, I–III, Београд 1996.
А. Ђуровић, *Модернизација образовања у Краљевини Србији 1905–1914*, Београд 2004.
Ц. Л. Еспозито, *Оксфордска историја ислама*, Београд 2002. Ж. Жерне, *Кинески свет*, Београд 2007.
О. Зиројевић, *Србија под турском влашћу (1459–1804)*, Бео- град 2007.
Историја приватног живота, I–V, приредили Ф. Аријес и Ж. Диби, Београд 2000–2004.
М. Јовановић-Стојимировић, *Силуете старог Београда*, Бео- град 2008.
Ј. Калић, *Срби у позном средњем веку*, Београд 2001.
Д. Косановић, *Почеци кинематографије на тлу Југославије 1896–1918*, Београд 1985.
Ж. Ле Гоф, *Средњовековна цивилизација Западне Европе*, Београд, 1974.
Лексикон српског средњег века, приредили С. Ћирковић и Р. Михаљчић, Београд 1999.
Ц. Линч, *Историја средњовековне цркве*, Београд 1999.
Ц. Макманерс, *Оксфордска историја хришћанства*, I–II, Бео- град 2004–2005.
С. Марјановић-Душанић, *Свети краљ, Београд 2007.*
С. Марјановић-Душанић, *Свето и пропадљиво, Београд 2017.*
П. Ј. Марковић, *Београд 1918–1941*, Београд 1992.
П. Ј. Марковић, *Београд између Истока и Запада 1948–1965*, Београд 1996.
П. Ј. Марковић, *Трајност и промена. Друштвена истори- ја социјалистичке свакодневице у Југославији и Србији*, Београд 2007.
М. Милићевић, *Грб Србије: развој кроз историју*, Београд 1995.
Ј. Миодраговић, *Народна педагогија у Срба или како наш на- род подиже пород свој*, Београд 1914.
Д. Мрђеновић, А. Палавестра, Д. Спасић, *Родословне табли- це и грбови српских династија и властеле*, Београд 1987.
Образовање код Срба кроз векове, Београд 2001. С. Пеинтер, *Историја средњег века,* Београд 1997. Е. Пирсон, *Стара Грчка*, Београд 2006.
Р. Плат, *Свет филма*, Београд 2006.
Приватни живот у српским земљама средњег века, прире- ди ле С. Марјановић-
Душанић и Д. Поповић, Београд 2004.
Приватни живот у српским земљама у освит модерног доба, приредио А. Фотић, Београд 2005.
Приватни живот код Срба у деветнаестом веку. Од краја осамнаестог века до Првог светског рата, приредили А. Столић и Н. Макуљевић, Београд 2006.
Приватни живот код Срба у двадесетом веку, приредио М. Ристовић, Београд 2007.
Р. Радић, *Страх у позној Византији I-II*, Београд 2000.
Р. Радић, *Византија – пурпур и пергамент*, Београд 2006. Р. Радић, *Цариград – приче са Босфора,* Београд 2007.
Н. Секунда, *Војска Александра Великог*, Београд 2006. *Службено одело у Србији у 19. и 20. веку,* Београд 2001. Ж-Н. Робер, *Стари Рим*, Београд 2009.
Д. Стојановић, *Калдрма и асфалт. Урбанизација и европеиза- ција Београда 1890–1914*, Београд 2008.
Ж. Стојановић, *Папирни новац Србије и Југославије*, Београд 1996.
М. Тимотијевић, *Рађање модерне приватности*, Београд 2006.
Н. Томас, Д. Бабац, *Армије на Балкану 1914–1918*, Београд 2006.
С. Ћирковић, Д. Ковачевић-Којић, Р. Ћук, *Старо српско ру- дарство*, Нови Сад 2002.
С. Ћирковић, *Срби у средњем веку*, Београд 2005.
Б. Флизен, Ж-К. Шене, *Византија – Историја и цивилизаци- ја*, Београд 2010.
А. Фостиков, *Занатство средњовековне Србије*, Београд 2019.
Ц. Харт, *Стари Египат*, Београд 2006.
Ц. Холмс, *Оксфордска историја средњег века*, Београд 1998. *Човек доба просвећености*, прир. М. Вавел, Београд 2006. *Човек Ренесансе*, прир. Е. Гарин,

Београд 2005.
Човек средњег века, прир. Ж. Ле Гоф, Београд 2007. Ф. Џајс, *Витезови кроз историју*, Београд 2003.
Ф. Џајс, Џ. Џајс, *Живот у средњовековном граду*, Београд 2004.
Ф. Џајс, Џ. Џајс, *Живот у средњовековном замку*, Београд 2005.
Ф. Џајс, Џ. Џајс, *Живот у средњовековном селу*, Београд 2006.
С. Џејмс, *Стари Рим*, Београд 2006.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Праћење напредовања ученика започиње иницијалном про- ценом нивоа на коме се он налази и у односу на шта ће се про- цењивати његово даље напредовање. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода програма, као и напредак других ученика. Сваки наставни час и свака активност ученика су, у том смислу, прилика за регистровање напретка ученика и упу- ћивање на даље активности. Наставник треба да подржи саморе- флексију (промишљање ученика о томе шта зна, уме, може) и под- стакне саморегулацију процеса учења кроз постављање личних циљева напредовања.

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се процес и продукти учења. Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое циљева учења и начине оцењивања. Потребно је, такође, ускладити оцењивање са његовом сврхом. У вредновању наученог, поред усменог испитива- ња, могу се користити и тестови знања. У формативном оцењива- њу се користе различити инструменти, а избор зависи од врсте ак- тивности која се вреднује. Вредновање активности, нарочито ако је тимски рад у питању, може се обавити са групом тако да се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана понаособ (тзв. вршњачко оцењивање).

Како ниједан од познатих начина вредновања није савршен, потребно је комбиновати различите начине оцењивања. Једино тако наставник може да сагледа слабе и јаке стране сваког свог ученика. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме гре- шке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са учени- цима договори показатеље на основу којих сви могу да прате на- предак у учењу, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења. Потребно је да наставник резултате вредновања постигнућа својих ученика континуирано анализира и користи тако да унапреди део своје наставне праксе. Рад сваког наставника састоји се од пла- нирања, остваривања, праћења и вредновања наставе и учења. Ва- жно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постиг- нућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад.

МУЗИЧКА КУЛТУРА

Циљ учења Музичке културе је да код ученика, развијајући интересовања за музичку уметност, стваралачко и критичко ми- шљење, формира естетску перцепцију и музички укус, као и од- говоран однос према очувању музичког наслеђа и култури свога и других народа.азред

Недељни фонд часова:

Према плану наставе и учења 1 или 2 часа

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
препозна друштвено-историјски и културолошки амбијент у коме се развијају различити видови музичког изражавања; демонстрира познавање музичке терминологије и изражајних средстава музичке уметности у склопу предложених тема; препозна обрађене музичке стилове и жанрове према основним карактеристикама; препозна утицај обредног/ритуалног понашања у музици савременог доба (музички елементи, наступ...); упореди улогу музике у средњовековној Србији у односу на музику византијске и грегоријанске традиције средњег века; разликује духовне од световних композиција; објасни разлику између музичко-сценских, вокално-инструменталних и инструменталних облика; препозна репрезентативне музичке примере најзначајнијих композитора од 16. до 20.века; објасни како је музика повезана са дисциплинама ван уметности (музика и политика/друштво; дискутује о томе како уметничка баштина доприноси стварању културног идентитета и развоју друштва; препозна присуство елемената народне традиције и фолклора у музици 20. века;	**УМЕТНИЧКА МУЗИКА** МУЗИКА АНТИЧКОГ ДОБА Почеци развоја музике. Музика античких народа Истока, Грчке и Рима. Слушање – избор МУЗИКА СРЕДЊЕГ ВЕКА Увод у тему: Појава и ширење хришћанства и његов утицај на обележја музике – доминација духовне једногласне вокалне музике и појава првих вишегласних облика Духовна музика средњег века Музика у Византији и средњовековној Србији, Грегоријански корал (западна Европа) Световна музика средњег века у Европи (народна и дворска) и у средњовековној Србији. Слушање – избор

	МУЗИКА РЕНЕСАНСЕ Увод у тему: Значење термина Ренесанса и њена веза са антиком. Развој вокалних, духовних и световних (a cappella) облика вишегласја – миса, мотет/ мадригал, шансон у уметничком стваралаштву познатих аутора. Најзначајнији представници вокалне музике ренесансе: Ђ. П. да Палестрина (Рим) Орландо ди Ласо Инструментална музика ренесансе Различити облици народних и дворских игара Слушање – избор МУЗИКА БАРОКА Увод у тему: Значење термина Барок Појава опере у Италији и Француској, Вокално инструментални облици (кантата, ораторијум, пасија, миса, мотет) и инструментални облици (барокна; свита, соната, концерт и фуга) Најзначајнији представници музике барока: А. Вивалди, Ј. С. Бах, Г. Ф. Хендл. Слушање – избор МУЗИКА КЛАСИЦИЗМА Увод у тему: Уже и шире значење термина *класика*; Најзначајнији представници: Ј. Хајдн В. А. Моцарт Л. ван Бетовен; Слушање – избор РОМАНТИЗАМ У МУЗИЦИ Карактеристике стила. Клавирска минијатура и соло-песма. Најзначајнији представници: Ф. Шуберт, Р. Шуман, Ф. Менделсон, Ф. Шопен,

	Ј. Брамс. Програмска инструментална музика: Х. Берлиоз, Ф. Лист, Р. Штраус Романтичарска опера у Италији, Немачкој и Француској – најзначајнији представници и дела: Ђ. Росини, В. Белини, Ђ. Верди, Веристи, Ђ. Пучини, К. М. Вебер, Р. Вагнер, Ж. Бизе. Оперета и балет 19. века: Ж. Офенбах, Ј. Штраус /А. Адам, Л. Делиб; Слушање – избор НАЦИОНАЛНЕ ШКОЛЕ У 19. ВЕКУ Руска, чешка, шпанска, скандинавска национална школа: М. И. Глинка, Руска Петорица, П. И. Чајковски, Б. Сметана, А. Дворжак, И. Албениз, Е. Гранадос, М. де Фаља, Е. Григ, Ј. Сибелијус Музика у Србији: К. Станковић, Д. Јенко, Ј. Маринковић, С. Мокрањац, И. Бајић, С. Бинички. Слушање – избор МУЗИКА 20. ВЕКА МОДЕРНА и ПОСТМОДЕРНА Почетак модерне у музици Импресионизам – Клод Дебиси. Најзначајнији представници музичке модерне: А. Шенберг, Е. Сати,. И. Стравински, Б. Барток, М.Равел, С. Прокофјев, Д. Шостакович, К. Пендерецки. Конкретна (музика окружења) и електронска музика, минимализам. Представници модерне у Србији: П. Коњовић, С. Христић, М.Милојевић, Ј.Славенски; Љубица Марић. Слушање – избор

	ТРАДИЦИОНАЛНА МУЗИКА Изворна народна музика – карактеристични стилови певања (старије *на глас*, новије *на бас)*. Обредне песме годишњег и животног циклуса. Народни музички инструменти и народне игре. World music –нови музички стил на глобалном, светском нивоу – традиционална музика интегрисана у забавну, џез, електронску музику и разне алтернативне правце. Слушање – избор
	ПРИМЕЊЕНА МУЗИКА Увод у тему, значење термина примењена музика. Музика за филм, позориште, радио и телевизију. Музика у сврху маркетинга- рекламе, џинглови, промоције Примењена музика – представници: Е. Мориконе, Н. Рота, Х. Шор, Х. Цимер, И. Жебељан, И. Поповић, З. Ерић, В. Костић, З. Симјановић, В. Борисављевић, С. Лошић, М. Бајагић, Ж. Јоксимовић
	СТВАРАЛАШТВО Представа или перформанс у коме се повезују различите гране уметности (музика, драма.) у оквиру одређеног стила/жанра Осмишљавање, импровизација и извођење музичких примера користећи глас и покрет, традиционалне, направљене или електронске инструменте. Користећи могућности ИКТ-а врше одабире музичких инструмената, ритмичких модела као пратње и користе предложене хармонизације. Креирање кратких аудио и аудиовизуелних форми користећи могућности ИКТ-а (матрице, рекламе, филм, банери. .....) Презентација пројеката самосталног истраживања различитих аспеката музике користећи разноврсне изворе и могућности ИКТ

ПРЕПОРУЧЕНА ЛИТЕРАТУРА ЗА СЛУШАЊЕ МУЗИКЕ

МУЗИКА АНТИЧКОГ ДОБА

Снимци традиционалне музике разних народа, племенских

Ф. Лист – *Мефисто валцер* за клавир, *Љубавни снови* бр.3;

Р. Штраус симфонијске поеме (*Дон Жуан, Тил Ојленшпи- гел*);

Ђ. Росини – *Севиљски берберин (Арија Фигара), Виљем Тел*заједница и етничких група;

Традиционална музика народа Блиског, Средњег и Далеког истока, античке Грчке и Рима (на реконструисаним инструменти- ма античког доба).

МУЗИКА СРЕДЊЕГ ВЕКА

Византијско певање, Српска црквена музике (кир Стефан Србин – *Нињa сили*...);

Грегоријански корал;

Канон *Лето је дошло* (*Summer is icumen in)*;

Рамбо де Вакера – *Календа маја*;

Световна музика у Србији (према записима Косте Манојло- вића и Живојина Станковића).

МУЗИКА РЕНЕСАНСЕ

Мадригал – Л. Маренцио (*Зефиро торна*) и Ђ. да Веноза ;

Шансон – К. Жанекен: *Певање птица*;

Миса – Ђ. П. да Палестрина – *Миса папе Марчела* (одломак);

Мотет – *Oculus non vidit*, ди Ласо;

О. ди Ласо – *Ехо.*

МУЗИКА БАРОКА

К. Монтеверди (Орфеј);

Ж. Б. Лили;

А. Вивалди (*Годишња доба; Глорија*);

Ј. С. Бах – избор из стваралаштва: *Токата и фуга* де-мол; *Бранденбуршки концерт* бр. 2, 5; *Свита ха-мол – Бадинери*; *Кири- је* из *Мисе ха-мол*;

Г. Ф. Хендл – избор из оперског стваралаштва (нумере из опера *Риналдо – Lascia ch'io pianga; Јулије Цезар* – „*Va tacito e nascosto, „Da Tempeste”*; *Ксеркс* – „*Ombra mai Fu”*; одломци из ораторијума (*Месија* – хор Алелуја); инструментална дела – орке- старске свите *Музика на води* или *Музика за ватромет* (одломак).

МУЗИКА КЛАСИЦИЗМА

Ј. Хајдн: *Лондонске симфоније* – избор No100. 104; одлом- ци из ораторијума *Стварање света*;

В. А. Моцарт: одломци из опера (*Фигарова женидба, Дон Ђовани, Чаробна фрула*); симфоније бр. *39, 40, 41*; концерти за клавир (бр.20, 21); серенада *Мала ноћна музика*, одломци из *Ре- квијема (Dies irae, Lacrimosa)*;

Л. в. Бетовен: симфоније бр. *5, 9*; избор из соната за клавир оп.27, бр.2 *Месечева соната*, багатела *За Елизу*.

РОМАНТИЗАМ У МУЗИЦИ

Минијатура – Ф. Шуберт (*Импромти*), Р. Шуман (*Карне- вал*), Ф. Менделсон (*Песме без речи*), Ф. Шопен (Валцери);

– Соло песма – Ф. Шуберт, Р. Шуман;

– Симфонија – Ф. Шуберт 8. симфонија;

Сонате и концерт за клавир – Ф. Шопен; концерт за виоли- ну – Ф. Менделсон;

Ј. Брамс – 1. симфонија;

Х. Берлиоз – *Фантастична симфонија*; *(увертира)*;

В. Белини – *Норма (Casta diva)*;
К. М. Вебер – *Чаробни стрелац (Сцена ливења метака)*;
Ђ. Верди: *Набуко (Хор Јевреја), Риголето (Арија војводе – Жена је варљива), Трубадур (Хор Цигана), Травијата (Винска пе- сма) Аида (Марш)*;
П. Маскањи (*Кавалерија рустикана – Интермецо, Арија Тиридуао)*;
Ђ. Пучини – *Боеми, Тоска, Мадам Батерфлај (арија Ћо-Ћо-Сан),Турандот (Nesun dorma)*;
Р. Вагнер (*Холанђанин луталица – увертира), Прстен Ни- белунга (Кас Валкира)*;
Ш. Гуно (*Фауст*);
Л. Делиб (*Таис, последња сцена – Медитације*);
Ж. Бизе (*Кармен*);
Ж. Офенбах – *Орфеј у подземљу*;
Ј. Штраус – *Слепи миш*;
А. Адам – балет *Жизела*;
Л. Делиб – *Копелија.*

НАЦИОНАЛНЕ ШКОЛЕ У 19. ВЕКУ

М. Глинка – *Руслан и Људмила* (увертира);
А, Бородин – *Кнез Игор* (*Половецке игре*);
М. Мусоргски – *Борис Годунов* (сцена крунисања);
Н. Римски-Корсаков – *Цар Салтан* (*Бумбров лет*);
П. И. Чајковски – *Евгеније Оњегин* (*арија Ленског*); одлом- ци из балета (*Лабудово језеро, Успавана лепотица, Крцко Ора- шчић*); избор из симфонијског стваралаштва (4, 5, 6 симфонија);
Н. Р. Корсаков (*Шехерезада*);
Б. Сметана – опера *Продана невеста*, симфонијска поема *Влтава*;
А. Дворжак – симфонија *Из Новог света, Словенске игре* (избор);
И. Албениз – комад *Астуриа*;
Е. Гранадос – комад *Гранада*;
М. де Фаља – *Шпанска игра, Игра ватре*;
Е. Григ – *У пећини горског краља*, *Солвејгина песма* из сви- те *Пер Гинт*;
Ј. Сибелијус – симфонијска поема *Финландија*.

РОМАНТИЗАМ У СРБИЈИ 19.ВЕКА

К. Станковић – Варијације на тему *Што се боре мисли моје*; *Достојно јест* из Литургије;
Д. Јенко – соло песма *Укор* (*Где си душо, где си рано*...) Увертира *Косово;*
Ј. Маринковић – соло песма *Молитва*, Х коло;
С. Мокрањац – Руковети V, Х, *Њест свјат* из *Опела, Херу- вимска песма* из *Литургије*;
И. Бајић – хор *Српкиња*;
С. Бинички – Рецепова арија из опере *На уранку, Марш на Дрину*

МУЗИКА 20. ВЕКА – МОДЕРНА и ПОСТМОДЕРНА

К. Дебиси – *Прелид за поподне једног фауна*, *Потонула ка- тедрала*;
А. Шенберг – *Пјеро месечар*;
Е. Сати – *Гносиен*;
И. Стравински – одломци из балета *Петрушка, Посвећење пролећа*;
Б. Барток – *Алегро барбаро*;
М. Равел – *Павана за умрлу инфанткињу, Болеро*;

С. Прокофјев – *Класична симфонија,* одломци из балета *Ро- мео и Јулија*;
Д. Шостакович – 7. симфонија (Лењинградска), *Валцер* из *Џез свите* бр.2;
К. Пендерецки – *Тренодија*;
П. Шефер – *Концерт шумова*, Pierre Schaeffer -- Études de bruits (1948) – YouTube;
Џ. Кеџ *4,33 тишине за пијанисту,* John Cage's 4'33" – YouTube, John Cage: 4'33" (For Orchestra and Soloist) – YouTube;
К. Штокхаузен, *Електронске студије* ,Stockhausen Studie II, YouTube;
Т. Рајли*InC,*Terry Riley – In C (1964) – YouTube;
Ф. Глас *Ајнштајн на плажи* (одломци из опере) 1 де- oPhilip Glass – Einstein on the Beach: Knee play 1- YouTube; Му- зика за филм *Сати (Hours*), *Мишима*, Philip Glass – Mishima Closing | Multiphonic saxophone quartet (minimal music/film music) YouTube.

МОДЕРНА У СРБИЈИ

П. Коњовић – *Коштана*, опера (*Велика чочечка игра*);
С. Христић – *Охридска легенда*, балет (*Грлица*);
М. Милојевић – балетска гротекста *Собарева метла*, *Муха и комарац*, хор;
Ј. Славенски – *Вода звира*, *Симфонија Оријента*
Љ. Марић – *Песме простора.*

ТРАДИЦИОНАЛНА МУЗИКА

Изворно народно певање – обредне песме;
Народне игре;
World music – Биљана Крстић, Слободан Тркуља, Балканика ...

ПРИМЕЊЕНА МУЗИКА

Енио Мориконе, филмови – „Добар, лош, зао", „За шаку до- лара", „Било једном на Дивљем Западу", „Створ", „Мисија", „Ма- лена", „Мисија на Марсу", „Подлих осам"..;
Нино Рота, филмови „Кум" 1, 2 и 3;
Хауард Шор, филмови: „Кад јагањци утихну", „Банде Њу- јорка", „Госпођа Даутфајер", „Ед Вуд", „Клијент"..;
Ханс Цимер, филмови: „Пирати са Кариба", „Краљ лавова",
„Гладијатор", „Последњи самурај", „Да Винчијев код", „Анђели и демони"..;
Исидора Жебељан, позоришне представе: „Три мускетара",
„Сузе су ОК", „Оливер Твист", „У цара Тројана козје уши";
Ирена Поповић, представе: „Године врана", „Деца радо- сти", „Облак у панталонама"..;
Зоран Ерић, филмови: „Убиство са предумишљајем", „Стр- шљен", „Наташа"; представе: „Тре сореле", „Бановић Страхиња",
„Фредерик", „Галеб", „Корени"..;
Војислав-Воки Костић, филмови: „Ко то тамо пева", „Три карте за Холивуд", „Рад на одређено време"; ТВ серије: „Бољи жи- вот", „Камионџије";
Зоран Симјановић, филм: „Сабирни центар", „Специјално васпитање", „Национална класа", „Мајстори, мајстори", „Петри- јин венац", „Балкан експрес"; ТВ серија „Тајна винове лозе";
Војкан Борисављевић, филмови: „Лајање на звезде", „Santa Maria Della Salute"; ТВ серије: „Врућ ветар", „Више од игре", „Сиви дом", „Бела лађа";
Саша Лошић: филм „Кајмак и мармелада", ТВ серије „Вра- тиће се роде", „Жигосани у рекету",
Момчило Бајагић, позоришна представа – „Радован III", филм – „Професионалац", саундрек за серију – „Оворена врата";
Жељко Јоксимовић, филмови „Ивкова слава", „Тома", „Ше- шир господина Косте Вујића";
ТВ серија – „Рањени орао".

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује овај програм потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџ- бенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ре- сурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се шко- ла налази. Специфичност предмета, његов уметнички карактер и програмска концепција омогућавају да се овако дефинисан про- грам реализује независно од недељног фонда часова. Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. Од наставника се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише исходе на нивоу часа који воде ка остваривању исхода прописаних програмом.
При планирању треба, такође, имати у виду, да се неки исходи могу лакше и брже остварити у односу на друге. За већину исхода потребно је више времена и више различитих активности. Међупредметна корелација може бити полазиште за бројне пројектне предлоге у којима ученици могу бити учесници као ис- траживачи, креатори и извођачи. Код ученика треба развијати ве- штине приступања и коришћења информација (интернет, књиге...), сарадднички рад у групама, као и комуникацијске вештине у циљу преношења и размене искустава и знања. Рад у групама и радиони- цама је користан у комбинацији са осталим начинима рада, погото- во када постоји изазов значајнијег (нпр. емотивног) експонирања ученика, као вид премошћавања стидљивости или анксиозности

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Настава и учење програма Музичка култура усмерена је на остваривање исхода и даје предност искуственом учењу кроз ак- тивно слушање одабраних музичких дела смештених у одговара- јући друштвено-историјски и културни контекст и лично музичко изражавање, у оквиру којих ученик користи теоријска знања као средства за партиципацију у музици. Приступ програму подразумева отвореност и прилагодљи- вост процеса подучавања и учења, а реализује се кроз дидактички и методички плурализам, тематско, односно пројектно и индиви- дуализовано учење, уз употребу савремених ИТ технологија.

Слушање музике чини централни део часа. Кроз слушање музичких дела, ученици анализирају музику, опажају грађу му- зичког дела, изражајне елементе, разликују извођачке саставе. Развијање става о музици и одређеном стилу, врсти и жанру и кон- кретном делу које се слуша, изграђује се разговором, рефлексијом, дискусијом и дебатом. Програм је пожељно реализовати кроз визуелизацију му- зичког садржаја, различите приказе микро и макроструктуре му- зичког дела, као и уцртане појединачне елементе музичког израза (смер кретања мелодијске линије, ритмички образац, инструменте који изводе композицију, темпо, ознаке за динамику и др.) чиме би се омогућило темељније музичко разумевање слушаног дела. Опажање музичких елемената комбинује се посредством вербал- ног, вокалног, инструменталног или телесног изражавања (певање мотива и тема из композиција које се обрађују, извођење карактe- ристичних ритмичких образаца, покрета тела у складу са карак- тером...) у циљу интензивирања музичког доживљаја дела које се слуша или изводи.

Поред избора композиција за слушање, филмоване опере као и одабране ТВ емисије, пружиће ученицима ону неопходну „спо- ну” између историјског знања и искустава које они свакодневно имају у садашњости – у свом „природном” медијском окружењу. Пожељно је омогућити ученицима одлазак на концерте и музичке представе чиме би се подстакао непосредан доживљај и емоционални одговор на музику. За организован одлазак са ученицима на концерт потребно је планирати бар 4 школска часа.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У процесу вредновања резултата учења наставник треба да буде фокусиран на ученичке ставове и мотивацију за учествова- ње у музичким активностима кроз слушање, извођење и стварала- штво. Теоретско знање треба да има своју примену и функцију у изражавању ученика кроз музику и у контакту са музиком. Формативно и сумативно вредновање треба да буде осмишљено кроз раз- новрсне задатке и активности. У смислу активности, постигнућа ученика се могу проценити на основу доприноса ученика кроз ин- дивидуалан и групни рад, израду креативних задатака на одређену тему, рад на пројекту (ученик даје решење за неки проблем и од- говара на конкретне потребе), кроз начин размишљања у анализи музичких дела, као и у односу на специфичне вештине.

ЛОГИКА СА ЕТИКОМ

Циљ учења Логике са етиком је култивисање интелектуал- них способности ученика усвајањем вештина логички ваљаног и аргументованог мишљења и вредносно оријентисање њиховог мо- ралног осећања кроз развијање одговорности за сопствене изборе, поступке и улогу у животу заједнице.

Разред: **Трећи или четврти ,**

Недељни фонд часова: **2 часа**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
разликује сазнајне од вредносних судова, правилно употребљава и повезује термине: свест, савест, разум, искуство, истина, знање, мњење, веровање и уверење; демонстрира познавање логичких релација међу судовима (логички квадрат) и функцију главних логичких везника у испитивању истинитости сложеног суда; у резоновању разликује форму од садржаја, логичку нужност од вероватности, тезу од претпоставки, аргумент од контрааргумента, и користи познавање појмова: дефиниција, импликација, ваљаност, уверљивост, доследност, апсурд, противречност, пример, сведочанство, чињеница, тврдња, примедба, критеријум, правило закључивања, мисаони експеримент; разликује логичке компоненте, структуру и особине дедуктивног (силогистичког), индуктивног и аналогијског закључивања односно аргументовања (доказивања); анализира једноставније аргументације, идентификује њихову структуру и приказује их у стандардној форми примењујући одговарајућу терминологију; користи логичке технике и процедуре да самостално конструише аргумент; евалуира аргументацију с обзиром на ваљаност, уверљивост, релевантност и подржаност сведочанством; препознаје и избегава типичне грешке, предрасуде, стереотипе и софизме у аргументацији; своје становиште излаже језички прецизно и доследно,	**ЛОГИКА** Логика као филозофска дисциплина и циљ њеног учења у овом програму Појмовно мишљење као предмет логике. Веза мишљења и језика Суд: чињеничко и вредносно суђење; структура судова и логичке релације међу њима Закључивање: структура и врсте закључивања (дедуктивно, индуктивно, аналогијско), правила, карактеристике и примена Аргументовање: структура аргументације и грешке у аргументацији Вештине критичког мишљења **ЕТИКА** Морално осећање и морална одговорност Врлине, мане и пороци Снага и слобода воље (сукоб вредности, појам добра) Морално расуђивање и одлучивање (корисност и задовољство, дужност и савест, морална дилема) Неговање личности и концепција срећног живота Етика и изазови савременог друштва Морални развој личности у природном и социјалном окружењу. Животне вредности Професионална етика (теме по избору наставника у складу са образовним профилом средње стручне школе)

разјашњава његово значење и импликације; коригује своје становиште на основу оправданих примедби и аргумената саговорника; користи вештине критичког читања текста и анализе медијских садржаја да препозна њихове вредносне поруке и манипулације; анализира аргументације на коју се ослањају различита етичка становишта; пре доношења неке одлуке преиспитује могућа решења недоумица односно оправдања одређеног поступка промишљајући евентуалне последице и сопствену одговорност; расуђује о врлинама, манама и пороцима и о њиховој зависности од моралног опредељења; процењује своје и туђе поступке с обзиром на мотиве и вредности којима се руководе; разматра повезаност исправног делања, моралног усавршавања и идеала срећног живљења; аргументовано расправља о питањима вредности, сукоба вредности и негативних вредносних оријентација присутних у вршњачком и ширем друштвеном окружењу; тумачи, оповргава или брани ставове у логички и комуникацијски артикулисаној размени и толерантној расправи са другима.	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм *Логика са етиком* повезује освешћивање и усвајање мисаоне дисциплине са њеном разборитом употребом у моралном расуђивању и одлучивању. Њиме се оснажују ученици да сврсис- ходно, ефикасно и критички мисле и хармонизују изградњу свог етичког, интелектуалног и културног идентитета, усмеравајући га ка будућим професионалним, грађанским и приватним улогама.

У свакодневној комуникацији морални ставови обично се протерују у подручје сасвим субјективних и отуда релативних оце- на и „мишљења", тзв. мњења, чије сукобљавање неретко завршава јаловом препирком. Филозофски приступ, напротив, такво просто неслагање са нечијим ставом уводи у процес аргументованог ба- вљења темом и настојање да се позиције јасно профилишу, упореде и евентуално приближе кроз заједнички напор и рационалну ана- лизу. За то су потребне когнитивне вештине – закључивање, ана- лизирање, вредновање, доказивање, дефинисање – дакле оно што ученици треба да науче да раде са својим мишљењем, независно од било ког садржаја, али и да примењују на сваки садржај, овде с посебним фокусом на ситуације и проблеме моралног расуђивања.

Упознавање критичке природе интелектуалне активности, међутим, надилази пуку технику исправног мишљења. Учешћем у дебати или дискусији, на пример, ученици ће бити у прилици да искусе границе рационалне аргументације и утицаје које ванло- гички фактори (психички и друштвени) имају на

формирање како туђих, тако и властитих ставова и уверења. Поучавање у аргумен- тацији није пуко сучељавање конфронтираних схватања, већ и ра- зумевање разлога за њихово постојање.

Повезивањем критичке и рефлексивне праксе мишљења у етичкој проблематици ученици ће развијати способност да артику- лишу и преиспитују сопствене интелектуалне и интуитивне одго- воре на разна животна и вредносна питања, која је могуће проми- шљати (кроз теме блиске њиховом искуству) на неколико равни: однос према себи, однос према другима, однос према природном и друштвеном окружењу, те разборито заснивање одлука и поступа- ка. Различити приступи овим проблемима већ су присутни у стан- дардним етичким концепцијама, али усвајање и ширу примену њихових начела могуће је практиковати и на подстицајима узетим из бројних других извора (прихваћени модели знања и веровања, обрасци медијске комуникације, питања покренута у актуелним друштвеним дебатама). Инспирација се може потражити и међу темама примењене етике и циљано развити у сценарија вежби или радионица, којима ће се овде дати предност у односу на традицио- налне приступе настави.

Увођење у културу критичког мишљења (расуђивање, испи- тивање, проблематизовање, вредновање, одлучивање, идеирање, комуникација...) и његову примену на етичке садржаје програма треба у процесу учења да приближи и покрене сâм филозофски начин мишљења. У ту сврху могуће је користити различите при- ступе, утемељене у основним филозофским методама:

дијалошки приступ, погодан за структурисану дискусију чији је циљ проблематизовање или актуализација неког питања, изворно је филозофски начин испитивања одређеног проблема без осигураних претпоставки и вишег ауторитета. Отвара различите перспективе и остварује се заједничким напорима учесника кроз размену, артикулисање, сучељавање, образлагање, узајамно кори- говање тврдњи и ставова. Подједнако развија умеће постављања питања и откривања одговора.

аналитички приступ, применљив у раду на тексту или де- батном проблему, претежно је логички интониран: издваја про- блем, разлаже аргументе, гради стратегије доказивања и побијања. Пажљиво изграђена дебата или одабран текст може да послужи за препознавање логичке форме, (ре)конструкцију аргумента, проце- њивање релевантности и доследности у аргументацији, пронала- жење противаргумената кроз упоредну анализу различитих тек- стова.

херменеутички приступ надопуњује аналитички како би се проблеми, расправе и становишта у разумели у изворном контек- сту и процењивали одговарајућим критеријумима.

феноменолошки приступ, погодан за проблематизацију вред- носних дилема, појава из свакодневице, доводи мишљење ученика у изворно филозофско искуство запитаности, чуђења, одсуства осигу- раних значења и личне потраге за смислом (где се подразумеване, а нерефлектоване вредности и уверења „стављају у заграде" да би се испитале снагом и ауторитетом властитог мишљења).

Задатак првог дела програма је да ученици развију логичке навике и усвоје базичне логичке стандарде у свакодневном ми- шљењу, а то су јасноћа појмова, проверљивост, поузданост или бар разумљивост тврдњи односно претпоставки и доследност и увер- љивост у аргументацији. Активна примена на садржаје етичког дела програма показаће колико је важно васпитавати и неговати не само моралне већ и интелектуалне врлине попут истинољубиво- сти, упорности, искрености, отворености за другачије мишљење и прихватање критике.

У делу програма посвећеном етици тежиште је на развоју мо- ралних капацитета ученика, његове способности моралног просу- ђивања, развоју врлина и укупне свести о себи као моралном бићу, што претпоставља усвајање моралних категорија, вредности и потребе за непрестаним моралним усавршавањем. Ученику је по- требно пружити увид у феномен морала као скупа правила унутар којих функционише једна заједница (или заједнице) и као образац изграђивања сопствене моралне личности деловањем слободне воље. Суштински исход овог програмског сегмента представљаће побуђеност ученика да у својим моралним максимама, поступци- ма и дугорочним циљевима себе посматра као моралну личност, опредељену да делује на принципијелно добронамеран начин. Према томе, неупоредиво је значајније оспособљавати ученике за практичко деловање него их чисто теоријски упознавати с појмо- вима, па би на тај начин требало организовати наставу и вреднова- ти рад ученика. Највећи број задатака требало би да у себи садрже непосредну примену моралног просуђивања, усвајање моралних вредности и разоткривање моралне, интелектуалне или медијске обмане на личном и друштвеном плану. Кроз разговор и друге ак- тивне форме учења, растресањем појмова, треба им помоћи да оно што осећају да је исправно поставе у формалне принципе који ће их водити ка одредби добра која није више само субјективна.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставу треба осмислити тако да ученици, у идеалном слу- чају, напредују од вођеног до што самосталнијег и слободнијег (отворенијег) приступа различитим питањима и промишљањи- ма могућих одговора на њих. Такав искорак би се могао додатно оснажити њиховим подстицањем да узајамно прате и (пр)оцењују сопствено напредовање и допринос динамици и квалитету заје- дничког рада.

Са друге стране, активна настава повећава капацитете на- ставника за разноврсне улоге које се од њега очекују, такође ње- гову аутономију у креирању, реализацији и праћењу наставног процеса и његових резултата. Он треба најпре себи јасно да фор- мулише циљеве и пројектоване исходе (стављајући их у контекст циљева и исхода програма), осмисли и представи предвиђене вр- сте активности (групне и индивидуалне: усмене и писане одговоре и осврте, дијалошке форме рада, усмене и мултимедијалне презен- тације итд.), утврди процедуре и критеријуме евалуације (за инди- видуално постигнуће и рад у заједници), омогући подршку учењу у материјалима и средствима учења, обезбеди канале комуникаци- је између ученика и између ученика и наставника, одреди обавезе и одговорности за успешну реализацију задатака, изложи правила која се односе на успостављање и одржавање радне атмосфере на часу и санкционише непоштовање договореног. У планирању и ре- ализацији наставе акценат треба да стави на методе и активности које ученицима омогућавају да стекну и покажу:

различите начине за усвајање, примену и интеграцију знања, вештина и вредности;

способност артикулисања проблема и увиђање начина за његово решавање;

вештине критичког тумачења, обраде и вредновања говора или писаног текста, за коришћење и евалуацију информација; туре;

поседовање основне логичке, комуникацијске и етичке кулосјећај за иницијативу и одговорност за личне изборе и логички исправно/ваљано мишљење, поимање /расуђивање /закључивање, образлагање/доказивање, противречност/конзистентност, стратегије, грешке и манипулације у аргументацији итд. принос животу заједнице;

развој личних интелектуалних и моралних врлина и бригу за њихово унапређење у социјалном окружењу:

вештине изградње и уважавања рационалног аргумента;

социјалне вештине у заједничком раду;

способност и жељу за учењем и усавршавањем.

У избору дидактичко-методичких приступа и алата настав- ник треба крајње рационално да прибегава монолошкој методи како би избегао пасивизовање ученика. Још важније, ученике ће заинтересовати за програмске садржаје користећи разноврсне и занимљиве примере, вежбања, интригантне или конфликтне ситуације, креирајући различите ситуација за учење, а динамичним смењивањем метода, техника и начина рада подстицати њихов ра- звој на више планова. У том смислу треба да оспособљава ученике за употребу електронских медија и материјала у тражењу и обради информација како би развијали информатичку писменост, да ис- користи широку популарност друштвених мрежа демонстрирајући како да их користе као образовни ресурс, а интернет (Cloud) сер- висе за онлајн повезивање ученика и наставника као комуникациј- ски канал при реализацији групног задатка. Наставник може да експлоатише и потенцијале ангажованог или образовног докумен- тарног филма или видео клипа (којих је све више на интернету, по- себно на каналима YouTube) и различитих материјала који подсти- чу активну и истраживачку наставу (фотографије, мапе, употребни и уметнички предмети) као погодне да осветле различите аспекте изабране теме присутне у свакодневном искуству.

Имајући све ово у виду, на крају документа понуђен је пре- длог и опис су **вежби** чија је намена развијање или унапређивање способности ученика за:

усмену комуникацију: кроз дијалог, дискусију, дебату

рад са текстом: обраду неког проблема кроз интерпретацију прочитаног текста или писање осврта

структурисање аргументације путем мапа, схема и других врста формалних приказа

употребу мултимедије: филма, друштвених група и интер- нет сервиса, као и коришћење мобилних уређаја, за кућну при- премну или обраду наставне теме на часу.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Култивисање мишљења подразумева оспособљавање ученика да усвоје и примене основни сет логичких алата који ће обезбеди- ти да своје мисли комуницирају на ваљан, аргументован и уверљив начин, а то значи да њихови судови, уверења и поступци подлежу анализи разлога и принципа из којих се изводе и којима се оправ- давају односно одбацују. Такав скуп алата уопштено се покрива термином „критичко мишљење" и карактерише га: расуђивање засновано на критеријумима, вредностима, начелима и правилима која се могу образлагати и која су (или могу бити) општеприхва- ћена; уважавање снаге аргумента; отвореност за дијалог и распра- ву у том духу, као и способност учесника да себе преиспитују и коригују, што за собом повлачи и одговарајућу културу комуникације. Кључ универзалне примене критичког мишљења лежи у његовој логичкој структури, због чега прво уче да разликују фор- мални од неформалног плана мишљења, услове његове исправно- сти и истинитости. С обзиром на то да му је темељ у логици, за његову изградњу неопходно је да се ученици најпре упознају са принципима и правилима која уређују базичне области мишљења како би успешније формирали појмове, судове и аргументе, а исто тако их и процењивали у вербалној и писаној комуникацији са другима. Разумевање логичке структуре аргумента и доказа, наи- ме, даје основу и да се процени његова снага, односно уверљивост на основу премиса и валидност на основу логичке форме. Неки од важнијих **концепата и садржаја** с којима се у овом подручју упо- знају и посредством којих ће градити способност и вештине кри- тичког мишљења су: мњење/знање (субјективни /објективни план мишљења), чињенице/вредности, форма и садржај мишљења, ло-култивисање воље, са друге стране, за циљ има исправност у одлучивању и поступању у конкретним ситуацијама и окруже- њу, односно развијање и неговање кључне етичке врлине – разбо- ритости. Тај не само образовни већ и наглашено васпитни циљ програма има за идеал морални напредак и уцеловљење личности ученика, која тиме мења и унапређује однос према себи (постаје обзирнија, свеснија својих идентитета, улога, аутономије и одго- ворности, изградње личних идеала), према другима (неговање до- бронамерности, хуманости, праведности, поштовање равноправ- ности, разумевање разлика у вредносним склоповима, уважавање слободе других), према природи и животу уопште (развијање мо- ралне одговорности према будућим генерацијама и одрживости свих облика живота). **Концепти** са којима ће се овде сусрести су: разборито одлучивање и деловање, општа и појединачна воља, начела, врлине и вредности, добро, морално осећање, морална рефлексија, лични интерес, идеал срећног живота, слобода и са- мовоља, аутономија, одговорност, савест, дужност, праведност, по- штовање себе и других, слојевитост личних идентитета и односа са другима, стереотипи, морални конфликти и дилеме, вредносни плурализам, еколошка свест итд.

Настава заснована на самосталним или групним/тимским ак- тивностима и вежбама треба да је носећи облик рада и може се одвијати у различитим формама (излазећи у сусрет преференција- ма ученика): дискусије, дебате, презентовања резултата самостал- не обраде неке етичке или програмски релевантне теме, анализе текстуалног или филмског предлошка подстицајног за промишља- ње и сл. С обзиром на то да већина тематских садржаја из етичког дела програма за реализацију захтева два повезана часа, а да школ- ски распоред то углавном не омогућује, фокус ученика се може одржати тако што ће им се поделити задаци за кућни рад (нпр. претраживање или прикупљање информација, писање кратких личних осврта, предлога за наредне активности и сл.).

Овај програм, који за ученике представља (могућност да завире кроз) одшкринути прозор у свет филозофије имаће свој образовни и васпитни ефекта само ако стави нагласак на примен- љивост онога што се у њему учи и савлађује, чиме се руководио и избор активности и садржаја по темама (детаљније изложен у наставку).

ЛОГИЧКЕ ТЕМЕ И САДРЖАЈИ

Све ставке програма које се тичу овладавања логичким фор- мама, правилима и применама треба реализовати с концентраци- јом на кључне садржаје и технике наведене ниже, уз сваку од тема, и то превасходно кроз задатке, вежбе и игре.

Логика као филозофска дисциплина и циљ њеног учења

Тема у којој ученике треба елементарно упутити у филозоф- ски приступ мишљењу (послужити се нпр. разликом нормативног и дескриптивног начина проучавања мишљења, уколико предзна- ње ученика то омогућује). Информисати их о постојању два ра- зличита приступа у самој логици (традиционална и симболичка логика), значају Аристотелове логике за уређење мишљења (нпр. кроз контрапример, испитати како знају да је неко мишљење не- логично). Демонстрирати предности коришћења логике у науци и практичне употребе у свакодневном мишљењу. Упознати ученике са задатком, обимом и циљевима учења

логике у оквиру овог на- ставног програма и са појмом критичког мишљења на које ће се то учење концентрисати. Илустровати им значај упознавања логич- ких правила за утврђивање истинитости уверења и универзалну применљивост (нпр. кроз задатак решавања логичког проблема: како да знају да су тачно решили логички задатак ако немају по- нуђено решење – вежба треба да се ослони на здраворазумску про- цену исправног и неисправног закључивања, а након обраде теме *Закључивање* могу јој се вратити ради упоређивања поузданости начина и средстава којима су вршили процену). Приказати путемнеке игровне активности важност стицања вештина аргументова- ња и социјалног дијалога и њихово практиковање, корист од по- знавања логичких правила за учење, одлучивање и свакодневицу.

Појмовно мишљење као предмет логике, веза мишљења и језика

Полазећи од уопштеног одређења мишљења, појам васпи- таног и саморефлексивног мишљења (тзв. критичког мишљења) илустративно обрадити кроз супротност са мњењем. Представи- ти појмовно мишљење као предмет логике, везу појма и језичког термина, захтев јасноће и потребу за дефиницијом (на примерима језичких конфузија, двосмислица и вербалних неспоразума), с еле- ментарним упућивањем у дефиницију (структура, анализа на не- колико простих примера, типичне грешке).

Суд (чињеничко и вредносно суђење, структура судова и логичке релације међу њима

Обрадити разликовање чињеничких и вредносних судова због разлике у захтевима које треба да испуне у аргументацији (истинитост односно важење). Следи основно о структури и од- носима предикативних судова. Нагласити због чега треба разли- ковати контрарност од контрадикције (приказ и објашњење кроз логички квадрат и Ојлерове или Венове дијаграме). За упознава- ње релација међу судовима, само најважнији везници за анализу сложених тврдњи (конјункција, дисјункција и, нарочито, конди- ционал, због релација импликације која ће карактерисати једино дедуктивно закључивање).

Закључивање (структура и врсте, правила и карактеристике, примена)

Објаснити због чега треба одвојити форму и садржај мишље- ња, зашто их разликовати: истинитост – исправност (прво се од- носи на суђење, друго на закључивање). Вежбати апстраховања форме од садржаја, увиђање јединствене форме за различите са- држаје на основу увида у релације судова, нпр. у некој аргумента- цији одвојити премисе од конклузије (формула за приказ: P јер Q, Q дакле P, али не и P дакле Q). Нагласити да се само форми могу наметнути правила, затим да форма не гарантује истинитост, али је довољан услов за прихватање тврдњи када нема друге потврде или начина доказивања до оних коју нам пружа логика. На основу форме и значаја садржаја за закључивање направити разлику три врсте закључивања. Приказати, на примерима, разлике у карактеристикама и логичкој поузданости тих врста, па према томе и при- мени (важно ће бити и због деконструисања моралне аргумента- ције која се позива на принципе и дедукује из њих или, напротив, генерализује служећи се индукцијом).

Аргументовање, структура аргументације и грешке у аргументацији

Сумирати (нпр. кроз кратак контролни задатак) основ- на и стечена логичка знања и вештине потребне ради увођења у практичке задатке програма. Обрадити на примерима структуру, исправност и ваљаност, доследност и вероватност аргументације. Из претходног извести релевантност (снагу) аргументације, тако- ђе, демонстрирати због чега је овде важно и позивање на садржај, зашто форма није довољна. Показати детаљније да је у томе и главна разлика дедуктивног и индуктивног расуђивања: да бисмо проценили исправност овог другог, није нам довољна форма.

На примерима препознавати типичне грешке (логичке и не- формалне) и дијагностиковати привиде расуђивања на које се наилази свакодневно, па и у сопственом мишљењу. Анализирати удео психичких и социјалних фактора, као што су осећања, жеље, вредности, предрасуде, у обликовању наших веровања, грешке у аргументацији. Организовати вежбе и пројектне задатке анализе медијских садржаја и манипулација, с критичким осврtом на мо- тиве и циљане ефекте.Вештине критичког мишљења

Ова тема покрива упражњавање критичког мишљења које ће се примењивати у обради етичког дела програма, те се стога у виду практичних вежби и активности реализује кроз све преостале садржаје. У питању су вежбе критичког читања текста и анализе медијских порука, развијање макар елементарне стратегије аргу- ментовања и мапирања аргументације у дебати, учешће у дијало- гу, дискусију, дебати, усвајање културе комуникације. Све предло- жене активности и вежбе за ову тему описане су ниже, у посебном делу документа.

ЕТИЧКЕ ТЕМЕ И САДРЖАЈИ

Основна метода за усвајање моралних појмова и развој си- стема вредности којом наставник треба да се служи је сократска дијалектика. Она подразумева активно учешће личности ученика, и најпогоднија је за постизање „преумљења", односно самостал- ног овладавања моралним појмовима у циљу моралног развоја личности. Њу је могуће успешно користити и када се више од јед- ног ученика активира на разоткривању неког појма или моралног питања, а може укључивати и групни рад у коме ће се већи број ученика истовремено бавити истим или различитим питањима. Разговор, рад у групама, рад у паровима или настава која подра- зумева непосредно ангажовање ученика на различитим материја- лима требало би да пасивни облик учења сведе на најмању могућу меру.

Као веома погодна за откривање природе међуљудских од- носа и смисла друштвеног устројства и друштвених институција препоручује се херменеутичка метода са поставком „предњег" и
„задњег" плана. У њеној примени потребно је да наставник при- годним задацима побуди код ученика способност сагледавања више различитих планова истовремено, односно из-стављања из непосредне интересно-оријентисане свести. Такође, уз аналитич- ку, она се врло успешно примењује у критичком мишљењу и омо- гућава разумевање функционисања маркетинга, медијске обмане и политичких манипулација.

Задаци треба да подстакну ученике да што је могуће шире са- гледавају сложеност међуљудских односа и своју друштвену улогу посматрају у синхроницитету са друштвеном улогом чланова уже и шире заједнице, а на крају и на општељудском плану. Сваку об- рађену тему треба заокружити сумирањем значења и значаја мо- ралних принципа, појмова и ставова освојених властитим и заје- ничким напором.

Морално осећање и морална одговорност

Природно полазиште је у непосредном моралном стању уче- ника, које би, кроз развојни процес, требало довести до свести о његовој општој моралној одговорности и потребе успостављa- ња система вредности и добронамерног моралног опредељења. Методски би се кренуло од деловања на већ развијену, осећајну страну личности ученика, побуђивањем емпатије, односно осе- тљивости према другоме и сагледавањем другог као морално ура- чуњивог бића (некога ко је достојан да се за његово добро жртву- јемо). Могло би то бити навођење и анализа ситуација из личног искуства ученика: на пример, када су према особама које воле и које су им блиске били себични и пропустили прилику да им олак- шају, само да би себи прибавили неку угодност или добит, или када су услед лењости и небриге игнорисали родитељску преопте- реченост и сл. Разговор би требало усмерити ка појму моралне од- говорности која проистиче из добра које би се лако могло учинити, али се не чини, затим развити и подићи на општију, принципи- јелну раван. Предлог је да се с ученицима анализира пример који наводи Питер Сингер (Peter Singer) у филозофском документарцу
„Examined life" (https://www.youtube.com/watch?v=8rEgcLMamZE, од 12–15 мин. Укратко: зашто се сматра морално обавезним да скочимо у језеро да спасимо дете које се дави иако ћемо тако упро- пастити своје нове скупе ципеле, али не и да се одрекнемо новца који иначе дајемо за ципеле и донирамо га за гладну децу у Афри- ци). Алтернативно, слична анализа може да се изведе на видео

прилогу истог аутора „The why and how of effective altruism", који је опремљен преводом на наш језик: (https://www.youtube.com/ watch?v=Diuv3XZQXyc).

Ову тему прати и обрађује задатак („Обавеза помагања сиро- машнима") наведен у одељку „Рад са текстом".

Активност ученика може се вредновати пре свега формати- но, а као мерило успоставити побуђеност да учествују у отворе- ном разговору (бележити и пратити како одговарају на подстица- је). Артикулишући макар оквирне реакције, треба настојати да се способност ученика да сагледају (своју) грешку или препознају (своје) добро учињено дело питањима прошири у оквир њиховог моралног просуђивања.

Врлине, мане и пороци

У овој теми задатак је да ученик научи да разликује личне особине од врлина, мана и порока, да расуђује о њима. За почетак, може се предложити да

препозна и излиста своје добре и лоше особине као и своје врлине и пороке, да би се наредних часова у пленуму разговарало о успостављању одређених пожељних вр- лина, трансформисању непожељних особина у врлине, начину на који се врлине могу злоупотребити у зависности од моралног опредељења (нпр. храброст како би се извршило разбојништво, истрајност како би се спровео злочин, злоупотреба знања стеченог образовањем и сл.).

Да би се ученици упутили у општији ниво расуђивања о вр- линама и пороцима и стекли мерила да своје и туђе понашање одмере у односу на њих, посебно у ситуацијама где погрешна процена носи озбиљан ризик, наставник може креирати задат- ке ослоњене на Аристотелово схватање ове проблематике. Треба повести разговор о улози осећања, жеља, у нашем понашању и о улози разума у усмеравању тог понашања ка циљу, затим о томе шта треба да руководи понашањем људи, страсти или рационал- ност, и размотрити разлоге за и против (може се анализирати туча две групе навијача као један ноторни пример тобожње храбрости или обезнањивање од алкохола као улазница у зрелост). Увести по- јам разборитости као кључне врлине, обрадити га кроз ситуационе примере (да ли се потући са групом младића ако у пролазу добацу- ју нешто непристојно твојој девојци или другарици, треба ли одго- ворити истом мером другарици која је без дозволе објавила неки снимак који те извргао порузи?). Згодна вежба је и да се допуни и уједно уреди листа карактеристика људских понашања (карак- терних особина), разврставајући их према Аристотеловом крите- ријуму златне средине као мере за врлину, односно недостатка и сувишка као манифестација мана и порочног понашања (настав- ник насумично унесе неке од тих појмова, а све остале потребне за допуну наведе са стране). Задатак треба изводити по групама, да би се онда разговарало о различитим решењима.

	недостатак	**средина**	**претераност**
1.		храброст	
2.			разузданост
3.	шкртост		
4.	ускогрудост		разметљивост
5.	понизност	поноситост	
6.	беспризорност		частољубивост, таштост
7.		благост	напраситост
8.	мрзовољност	предусретљивост	
9.		истинољубивост	разметљивост, хвалисавост
10.	крутост		раскалашност
11.	стидљивост		
12.	злурадост, пакост	оправдани презир	
13.		праведност	
14.			претерана дружељубивост
Појмови за допуну листе: завист, трпљење неправде, расипност, асоцијалност, кукавичлук, друштвеност, самопотцењивање, великодушност, улизиштво, охолост, дарежљивост, часност, неосетљивост, неустрашивост, мекуштво, умереност, бестидност, флексибилност, пристрасност, скромност.			

На крају, тема се може заокружити једном општом листом вр- лина и порока, коју на предлоге свих ученика наставник саставља на табли, и сумирати значењима кључних појмова (врлина – мана, разборитост, умереност, златна средина).

Као опциони домаћи рад, ученик излистава значајне живот- не циљеве, процењује сопствене способности и препознаје врлине потребне за њихово остварење; на основу тога прави лични план развоја сопствених врлина (и превазилажења мана и порока) и води евиденцију о томе. Наставник кроз индивидуални разговор помаже ученику у артикулацији и испуњавању циљева задатка.

Снага и слобода воље

Концепт ове теме усмерен је ка развоју способности јачања контроле над сопственом вољом и њеној исправној употреби. Код ученика би требало развијати свест о две различите димензије функционисања воље, оне када нешто хоћемо или нећемо, и оне када би нешто требало да учинимо или не. Илустративна уводна активност је евентуални задатак да прочитају неки дужи и тежи али смислен нпр. филозофски текст и да потом рефлектују о свом вољном односу према самом читању и о добробити од тог читања. Затим, треба поставити добро као вредност онога што би тре- бало учинити чак и онда када нам се то не свиђа, не иде нам у прилог или то нећемо: увести појмове аутономије и хетерономије воље преиспитујући неке уобичајене поступке с аспекта добрих и штетних утицаја; анализирати примере проблематичних утица- ја вршњака, медија, друштвених мрежа на понашање; заједнички промишљати значај узора и ауторитета у обликовању понашања младих; размотрити чиме се може оснажити сопствена воља у одупирању штетним утицајима као и преиспитати одговорност према самима себи. Посебне часове посветити анализи мотива за вршњачко насиље и за злоупотребу опијата, с фокусом на питање о томе коју сатисфакцију имају починитељи (признање, прихвата- ње, уважавање?), а шта заправо добијају и какав ефекат такви по-
ступци производе.

Наставник у овој теми почиње да уводи појам добра, а може започети слободним разговором о парадоксалности његове рела- тивизације илуструјући је (вероватно апокрифном) дефиницијом једног афричког поглавице: „Добро је кад ми нападнемо и опљач- камо суседно племе. Зло је кад они нападну и опљачкају наше племе." Ученике треба водити кроз критичку анализу те релати- визације, (сократски) припремајући терен за наредно разматрање опште одредбе добра (по себи) у светлу две главне етичке концеп- ције – утилитаристичке (консеквенцијалистичке) и деонтолошке.

Морално расуђивање и одлучивање – корисност и задовољство, дужност и савест

Циљ је да се ученик оспособи да морално просуђује соп- ствене жеље и поступке и на основу тога доноси одлуке. Овде се треба вратити тешкоћама у одређивању појма добра, питати да ли се добро своди на оно што је пожељно, што доноси корист или задовољство. За покретање и вођење ове дискусије идеје и илустрације, нпр. она са трамвајем коме су отказале кочнице (The Trolley Problem), као и низ других сличних, могу се потражити на Википедији (под тим називом) и у курсу *Justice* харвардског про- фесора Сандела (опис и линк дати су ниже, у предлогу вежби и активности за употребу мултимедије). С ученицима на крају треба разговарати о томе да ли утилитаристички концепт добра (као нај- веће могуће среће односно користи за највећи могући број људи) успева да понуди универзално важећу и применљиву формулу за исправно поступање.

Деонтолошку одредбу најлакше је ученицима приближити кроз њихов властити осећај гриже савести када су пропустили да учине нешто што им није било пријатно ни корисно, али су знали да је требало. На овоме се даље може развијати појам добра као дужности (према коме, чему, вратити се на аутономију) и позна- вању добра преко савести. Наставник може припремити дебату (о томе ниже, у предлогу вежби и активности за усмену аргумента- цију) на познате кантовске примере да је лагање увек неморално или да се позајмица, макар била од покојног пријатеља и без писа- ног трага, увек мора вратити (без обзира на то нпр. да наследницима покојног пријатеља новац уопште не треба јер су, за разлику од дужника, веома имућни).

Све активности у овој теми треба закључити упознавањем ученика са формулацијом (Кантовог) категоричког императива и разматрањем његове применљивости – такође ограничења, само другог типа – у свакодневним ситуацијама (како се овде разреша- ва сукоб вредности, да ли је ту уопште могућа етичка дилема или је у питању само избор између етичке и неетичке тј. хетерономне одлуке), а на крају сумирати значења кључних појмова теме.

Неговање личности и концепција срећног живота

Почети од преиспитивања циљева сопствених радњи и по- ступака, због чега се нешто чини. Навести ученике на низање ци- љева који сви указују на неко добро које је изван саме радње или поступка, да би се на крају указао један крајњи и коначан циљ коме не треба друго оправдање, а то је срећа (Аристотелов појам

еудај- моније). Показати да срећу као кључни циљ култивисања осећања, хтења и контроле воље, дакле етичког усавршавања, заправо није нимало тривијално одредити. Покренути кроз разговор критич- ке осврте на уобичајене представе о здрављу, богатству и лепоти као условима за срећу, разматрати концепције срећног живота, уз аргументацију за и против одређених решења, испитати њихова ограничења. Брејнстормингом стићи до других и другачијих крите- ријума за њено постизање: осмишљено постојање, самоиспуњење, трајност, усклађеност са собом, дугима, природом и универзумом.

Даља питања за дискусију: Због чега је тешко дефинисати појам среће? За обраду овог питања погледати и коментарисати заједно са ученицима кратак филм *What makes a good life? Lessons from the longest study on happiness* (линк је у предлогу вежби са мултимедијом).

Зашто су врлине важне за реализацију испуњеног живота? Предлог за обраду теме „Не постоји пут ка врлини, врлина је тај пут" погледати у вежбама за рад са текстом. Дати заинтересова- ним ученицима да прочитају и за разговор на часу припреме не- колико Сенекиних *Писама пријатељу* (писма бр. 41, 44, 50). Тамо се може потражити и подстицај за разговор о томе какав је удео других у достизању срећног живота? (о гомили, пријатељству и самодовољности у писмима бр. 7, 9, 25).

Етика и изазови савременог друштва

Предлог је да се садржаји реализују у форми филозофског истраживања (видети упутство у предлогу вежби), као разговори о потреби за системом вредности (у породици, пријатељству, вр- шњачкој заједници, друштву као целини) и разлозима њиховог све упадљивијег одсуствовања. Обрадити треба појам аномије и последице моралног расапа, идентификовати корен одговорности. Пригодно би било нагласити закључке дебатом која је инспириса- на Платоновом *Државом,* с тезом да „Они који управљају државом не би смели да формирају породицу и имају приватну својину".

Друга важна подтема овде су изазови информатичког доба које треба сагледати као повезаност етике медија и проблема на- растајућег насиља. Предлаже се обрада кроз прикупљање илустра- тивних примера (задатак за ученике) и анализу утицаја медија на понашање, посебно на антисоцијално понашање, говора мржње и насиља у заједници, а нарочито у школама и, напослетку, морал- не одговорности медија. Разговарати се може о осетљивој грани- ци када новинар, у потрази за причом (чак што сочнијом причом), украде или објави поверљив материјал, прикаже етички пробле- матичне или недозвољене радње (нпр. дечја порнографија), чиме и сам постаје учесник а не неутрални извештач; исто важи и за ширење снимака са вршњачким насиљем у учионици, које допри- носи њиховој виралности и потенцијалној популарности због које су превасходно и настали. Поред обимне литературе на интернету, наставник се може инспирисати и књигом *Морална паника* Кенета Томпсона (изд. Clio).

Проблем сајберспејса (велике базе података на интернету, дигитализација података и лако ширење путем друштвених мре- жа, анонимност на интернету, поједностављена корисничка технологија доступна младима и деци углавном без ограничења, осим опција родитељске контроле које захтевају адекватну упућеност родитеља) – ово се може прорадити кроз дебату о слободи интер- нета (треба ли је ограничити и зашто? или, да ли пиратерија и пор- нографија на спејсу имају исту етичку тежину?).

Наставник у обради ових и других изабраних проблема може консултовати видео материјал са јавним дебатама проф. Сандела (*What Money Can't Buy: The Moral Limits of Markets, The Lost Art of Demiocratic Debate* – линкови су приложени у одељку са вежбама).

Морални развој личности у природном и социјалном окружењу

У теми која се највише дотиче животних опредељења учени- ка наставник треба да остави широк простор за проблематизацију предложених садржаја, да их учини предметом дискусије, дебате, драматизације и да, евентуално, поједине обради кроз мултимеди- јалне предлошке, одабране текстове и писане осврте.

У сегменту у ком се разматра целовитост човека, као бића природе и бића заједнице, треба испитивати услове за његово складно функционисање и вредности на којима се заснивају међу- људски односи. Којим све врстама заједнице особа може да при- пада, да ли се друштвене вредности могу поистоветити са вредно- стима само једне заједнице, зашто и чему поштовати друге и има ли толеранција границе (парадокс толерисања нетолерантних)? На којим моралним вредностима се темеље и развијају пријатељство, породични и емотивни односи? Чиме се правда морална обаве- за да се активно и позитивно доприноси добробити непосредног природног и ширег социјалног окружења? Какве поступке и жи- вотне стилове захтевају развијена свест о ограниченим природним ресурсима и брига о телесном и душевном здрављу?

У разматрању животних вредности којима ће се руководити, ради стицања одговарајуће перспективе, потребно је да се учени- ци донекле изместе из представе циљева која је обележена њихо- вим животним добом, тј. да их критички сагледају као зависне од њега, а да се потом позабаве тражењем оних које

доживљавају као безвремене, које их чине личностима а њихово морално усаврша- вање смисленим трајним циљем. Овај сегмент теме може се на крају заокружити анализом Сократове одбране и мотива да при- хвати смртну пресуду (херојство – превазилажење страха од смрти и трагизам – сукоб друштвених норми и моралних императива). Активност која је погодна да се ученицима приближи не-рела- тивни значај животних вредности, посебно моралних, може бити играње улога (измењивати различите генерацијске перспективе и њима саобразне вредности и захтеве).

За обраду садржаја наведених у теми (нпр. методом фило- зофског истраживања или рада с текстом) стимулуси могу бити:

играни филмови „Андреј Рубљов" (А. Тарковски), „Седми печат" и „Дивље јагоде" (И. Бергман), документарци „Со земље" (The Salt of the Earth, Салгадо и Вендерс, 2014),

фотографије Себастиаоа Салгада (нпр. https://www.youtube. com/watch?v=iPyGB5SN4hI),

серијал Алана де Ботона о филозофији као животном во- дичу „Philosophy: A Guide to Happiness" (https://www.youtube.com/playlist?list=PLa_3jLb0w_JNcM6xxmY_sLJMg82x71eAV),

снимак представе „Одбрана Сократова" (са Љубом Тади- ћем у гл. улози) https://www.youtube.com/watch?v=Migmd1OP- g68&t=2577s

књиге: Роберт Роуланд Смит: *Доручак са Сократом*. *Фило- зофија свакодневног живота* (Плато 2012), Сенека: *Писма прија- тељу* (Дерета 2017).

ПРЕПОРУКЕ ЗА ВЕЖБЕ, АКТИВНОСТИ, МЕТОДЕ И СРЕДСТВА РАДА

Усмена комуникација

Дијалошка форма рада може се применити у току интерпре- тације текста на часу, у ширем формату дискусије или кроз симу- лирани „сократовски" дијалог у тзв. филозофском испитивању неке теме. С обзиром на то да су ученици често склони да темуразводње и удаље се од њеног филозофског аспекта, или да је пре- творе у више софистички а мање сократовски дијалог, треба инси- стирати на тематском фокусу и непрекидно их враћати филозоф- ско-критичком приступу. Уколико је реч о форми импулс и лабаве дискусије, ово се избегава тиме што се теза запише на табли и од учесника тражи да то што говоре оријентишу у односу на њу. Теза се може допуњавати или трансформисати онако како напредује ди- скусија.

Филозофија са децом или филозофско истраживање је јед- на од све популарнијих наставних метода која је првобитно била развијена за ниже нивое образовања, а онда и за примену у обра- зовним системима који немају филозофију као редован наставни предмет, али је овом методом инкорпорирају у учење других пред- мета.

У основи, реч је о структурисаном разговору побуђеном пригодним цитатом или филмским инсертом, илустрацијом или предметом из свакодневне употребе, које наставник унапред при- преми. Разговор има слободну форму, при чему сами учесници успостављају чак и тему и модификују је у ходу, и прво се одвија у мањим групама. Даје се време да сваки ученик прво за себе про- мисли о личном доживљају, значењу или асоцијацији које покреће дати стимулус, затим то запише (нацрта, мапира) и укратко пред- стави осталима у групи, а онда група, на основу интерне разме- не, изабере и уобличи једну формулацију у виду питања, тезе или проблема и то кандидује за заједничку обраду на часу. Предлоге група наставник записује на табли, тражи прецизирања и друга побољшања (нпр. да питање буде отворено, да се истакну теме или појмови везани за његово разматрање), а они који су предлоге креирали образлажу како су до њих дошли; потом читаво одељење бира (гласа) којем ће се посветити. Разговор, који почиње с изно- шењем властитих размишљања аутора изабраног питања/пробле- ма, тече затим у кругу, наставник се повлачи у улогу неког ко за себе бележи важније моменте, тако да се успоставља атмосфера погодна за вршњачко учење, праћење тока и ефеката заједничког промишљања теме и слободне интерпретације отворене за сва- ког учесника. На самом крају, уз помоћ наставникових забелешки повезују се и сумирају резултати тог заједничког испитивања: до којих увида се дошло, у чему су се учесници углавном сложили, шта су биле спорне тачке, у којим правцима је разговор још могао тећи… Вежба се може затворити сажимањем дискусије у једној слици или реченици и попуњавањем евалуационих упитника у ко- јима се учесници осврћу на етос и квалитет дискусије (поштовање различитости, аргументовано изражавање неслагања, допринос развијању проблематике, задржавање фокуса, оригинални увиди и обрти, поређење закључног са почетним утиском) и евентуално оцењују ефективност ове методе у приближавању циљевима раз- говора. Наставник би посредством овакве вежбе био у прилици да коментарише (и формативно оцени) степен у коме су овладали прецизним изражавањем својих мисли, способност да помоћу аде- кватних примера осталим ученицима приближе проблем о коме се разговара и спремност да чују туђа (било слична, било супротна мишљења) и тиме употпуне или коригују сопствено размишљање. Дебата, за разлику од дијалога

и дикусије, оштрије оцртава оквире у којима се расправа креће: теза и антитеза су јасно поста- вљене већ на почетку, аргументација је стриктна јер је временски ограничена, као и могућност да се она прекида питањима. Уз то, дебата укључује и моменат суђења, у ком се процес критичког ми- шљења евалуира још једном критичком процедуром, праћеном ви-
шим нивоом рефлексије и метакогниције.

Дебате које наставник најави и организује у принципу могу бити: планске (треба увести, укинути или променити нешто, фо- кус је на процени успеха и ефектима по оне које план погађа), вредносне (где се спор води око тога да ли нешто има или нема вредност) и компаративне (нешто је боље или лошије од нечега). Најпогодније за почетнике је да се дебата изводи само према не- ким основним правилима и с лабавијом процедуром, с обзиром да се реализује у формату школског часа и да треба да анимира што већи број присутних. Наставник упућује ученике у овај оквир рада и треба да им нагласи важност концентрисаног и структурисаног вођења расправе. Поред тога, треба да их позове да пажљиво прате излагања и записују примедбе, што се односи не само на говор- нике у дебатним тимовима него и на слушаоце и изабране суди- је. Тему је боље да зада унапред (као и материјале за обраду, и то свим ученицима), формулише је било као вредносни став или као налог односно препоруку (у зависности од тога који тип дебате одабере). У сваком од два тима треба да је најмање двоје ученика који заједнички припремају и заступају једну од страна у распра- ви, у унакрсном распореду. Задатак првог говорника је да постави излагање виђења проблема, да тезу образложи као случај подло- жан дебатовању и понуди аргументе за позицију (афирмативни говор), у складу са правилима; затим је исти задатак пред говор- ником који опонира (аргументује у прилог супротног става), при чему је он сад у обавези и да се осврне на излагање претходника тј. да створи „тачке сукоба". Наиме, да би дебата била успешна, две стране (афирмативна и негативна) не могу само износити сво- је аргументе, већ се морају суочити са аргументима које је изнела друга страна и наћи начин да одговоре на њих, тј. указати на недо- статке или нетачност аргумената супротне позиције. Други говор- ник у сваком од тимова такође побија аргументе из излагања која су се могла чути у првом кругу, по могућству шири и унапређује аргументативни арсенал свог тима, а на крају га (да слушаоцима олакша праћење) и резимира.

Побијање чини дебату комплекснијом и утолико занимљи- вијом и подстицајнијом за развој критичког мишљења у свим ње- говим аспектима. Такође, одговорност за исход дебате ангажује ученике у истраживању теме и развијању идеја и ставова у вези с њом, а десиће се и да их улога у тиму принуди да бране ставове који су им иначе били неприхватљиви и подстакне критичко преи- спитивање већ стечених знања и уверења.

Време одређено за говоре треба ограничити (почетницима је три минута довољно), и дозволити да, након што истекне други минут, ученик из супротног табора – или, ради анимирања одеље- ња, било који ученик – говорнику постави кратко и јасно питање на које он, додуше, није у обавези да одмах одговори. Након за- вршене расправе, ученици гласањем пресуђују која страна је по- бедила, или се одлука може препустити унапред изабраном тиму судија, али се избор обавезно коментарише. Наставник се, заједно са ученицима а посебно са дебатерима, осврће на ток дебате по ко- рацима и просуђује релевантност њихове аргументације за питање покренуто дебатом, ваљаност дефиниција, подржаност примерима и сл., размењује са одељењем запажања о томе које је аспекте проблема дебата морала и могла а није успела да обухвати, истиче и похваљује квалитетне доприносе, и у складу с тим даје оцене или то бележи у педагошку свеску. У самопроцени, прати у којој мери и на ком нивоу су остварени пројектовани исходи часа, колико ученика и на који начин се укључило у дебатне активности.

Приликом припреме за дебату наставник треба да има у виду следеће: да ли теза, поред практичних, захтева и аргументе који се ослањају на начела (морална, политичка …) и вредности (до- бробит, здравље …)? Да ли тимови у дебати треба да размишљају из позиције неког конкретног актера (или више њих) или могу да воде дебату уопштено, а не из тог одређеног угла? Која предзна- ња у виду информације су потребна? Да ли се о теми расправљало раније или би тема била увод у обраду нечег новог? Који кључни појмови или концепти треба да буду проблематизовани у дебати или бар у дискусији после дебате? Који образовни и васпитни ефекти се очекују од одређене дебате?

Учесницима предстојеће дебате наставник треба да помогне да, поред (евентуалног) прикупљања информација од важности за најављену тему, припреме и следеће елементе:

ситуирање проблема (контекст у ком је питање важно, по- стојеће дилеме у вези с тим питањем, не би ли се обезбедио заје- нички фокус у аргументацији), јасну формулацију става који се заступа израженог у фор- ми теза (садржи и прецизирање појмова и критеријума на које ће се дебатер позивати), стратегију извођења аргументације у прилог или против тезе, односно побијања претпостављене контрааргументацијеприпрему примера нпр. из етичко-политичке сфере или свакодневне праксе, који поткрепљују став који се заступа (или до- воде у питање супротни), указивање на очекиване последице прихватања/одбацива- ња одређеног става и њихов шири утицај (са нпр. социјалног, по- литичког, економског, правног, етичког аспекта итд.), као заокру- жење аргументације.

Подстицајан материјал за припрему и дебатну обраду тема наставник може наћи у видео прилозима професора Мајкла Сан- дела (Michael Sandel), на пример, „Лагање је увек неморално" – супротстављање утилитаризма и кантовске етике дужности, у ви- део-курсу *Justice* (епизода 7, први део), који је аутор одобрио за јавно приказивање без ограничења. Листа је на адреси: https://www.youtube.com/playlist?list=PL30C13C91CFFEFEA6, а писани водич кроз теме којима се Сандел бави у курсу: https://www.bookbrowse.com/reading_guides/extras/justice-michael-sandel-reading-guide.pdf.

Када је у питању актуелна политичка и социјална тематика везана за либерализам, тржиште и деморатске вредности, инспи- ративни за покретање дебате су краћи критички прилози истог ау- тора: https://www.ted.com/talks/michael_sandel_why_we_shouldn_t_ trust_markets_with_our_civic_life, *What Money Can't Buy: The Moral Limits of Markets*: https:// www.youtube.com/watch?v=GvDpYHyBlgc, а за питања правде и праведне расподеле у вези са Платоно- вом и Аристотеловом политичком филозофијом: https://www.ted.com/talks/michael_sandel_the_lost_art_of_ democratic_debate (алтернативн линк: https://www.youtube.com/ watch?v=hPsUXhXgWmI&t=408s).

Рад са текстом

Анализа и тумачење цитата, с обзиром на то да њихов циљ није пуко разумевање текста већ и оспособљавање ученика да кроз ту интерпретацију практикују самостално и критичко мишљење, дакле да уочавају и дефинишу кључне појмове, реконструишу и евалуирају аргументе, да уочавају зависност тумачења текста од контекста, могу се креативно користити за усмене и писане осврте, али пре свега као стимулуси у вежби филозофског истраживања кад се обрађују неке од програмски препоручених тема. Цитати се могу поставити на интернет страницу наставника, или се посредо- вати електронском поштом, путем интернет сервиса (какав је нпр. Google Drive, који бесплатно могу користити сви имаоци Google налога), друштвених мрежа и сл. Неки предлози:

О свакој ствари постоје две тврдње, једна другој супротне. (Протагора)

Врлина је средина између два недостатка, вишка и прете- ривања. Храброст је средина између кукавичлука и претеране сме- лости, дарежљивост између расипности и шкртости. У свим ства- рима средина се хвали, а крајности се куде. (Аристотел)

Свом народу пропаст доноси онај који никад није посејао семе, положио циглу, нити изаткао одећу, а који је од политике на- правио своје занимање. (Цубран)

Човек је по својој природи политичка животиња. (Аристотел)

Очи и уши су људима лоши сведоци ако имају варварске душе. (Хераклит)

Закон је силник над природом човека. (Хипија)

Судбини постаје подложан онај који део себе тражи спо- ља. (Сенека)

Неистражен живот није вредан живљења. (Сократ)

Безуман живот је непријатан, пун страха и брига, и у пот- пуности зависан од оног што ће доћи. (Епикур)

Не постоји пут ка врлини, врлина је тај пут. (Аристотел).

Пример за напреднију вежбу развијања вештина критичког читања и праћења сложене аргументације (и развијања сопстве- не) за заинтересоване ученике уједно је и предлог како да се об- ради нека од изабраних тема из примењене етике, нпр.: **„**Постоји ли обавеза помагања сиромашнима?" која се тиче моралне одго- ворности. Формулација задатка: Прочитати уводне делове текста „Богати и сиромашни" из књиге *Практична етика* Питера Сингера (Сигнатуре, Београд 2000), где се излажу неке чињенице о си- ромаштву и богатству (чињеничка подлога се може осавременити новијим статистичким подацима који се налазе на интернету). За- тим, информативно прочитати читав преостали текст, који се дели на две подтеме: Да ли је непомагање еквивалентно убиству?, и: Да ли је право на приватно власништво апсолутно право? Изабрати једну од подтема. Анализирати и критички приказати (против)ар- гументацију самог аутора. Заузети властити аргументовани став на постављено питање и идентификовати морална начела на која се ослања.

Кратки домаћи писани рад као лични осврт на неку тему, нпр. на ону претходно покренуту у дискусији на часу, може се надове- зати на вежбу описану као филозофско истраживање. Подстицај за ову врсту учења су ситуације када се на часу дотакну нека ре- левантна, или бар појединим ученицима очигледно интересантна питања и проблеми, па њихову мотивисаност треба искористити да продубљеније и у краћој писменој форми изразе било сопстве- не ставове или да се осврну на оне који су се могли чути током дискусије у разреду. Домаћи кратки писани рад не подразумева посебну припрему нити консултовање литературе, утолико је при- влачнији за израду већини ученика. Међутим, подразумева обра- зложено излагање, и након читања у одељењу, обавезану процену квалитета кроз коментар наставника и евентуално других ученика. Ово последње посебно доприноси унапређивању културе (само) евалуације, и наставник треба и ову прилику

да користи као по- казну вежбу како прићи теми и како се све може процењивати и усмеравати напредовање и описно (квалитативно) оцењивати по- стигнуће, чак и када за домаћи рад не даје нумеричку оцену већ га користи само за инструкцију.

Критичко читање, обрада, приказ и евалуација текста и ци- тата из литературе је скуп активности које служе као припрема за час и за рад на часу, а чине методу повезану са са вршњачким уче- њем као начином организовања рада на часу. Њен циљ је да ученик овлада методама критичког читања и интерпретирања пригодног текста: разликује битно од небитног, реконструише проблемски оквир, своди обиман текст на кључне тезе, дефинише и повезује значења кључних појмова, прати логичке везе исказа, издваја ар- гументе, пореди различите одговоре на исто питање, тумачи текст уважавајући контекст и уочава скривене аргументе, нејасноће и недоследности.

Рад на часу се организује тако што наставник црта на табли рубрике са ставкама за анализу, и након уношења ученичких запа- жања, указује на њихову повезаност и евентуалне комплементар- ности, те омогућује појединцима да осталима објасне своје разу- мевање проблематичних места. Очекује се да ова метода донесе дугорочније резултате у виду повећане мотивисаности за учење, применљивости у учењу и других предмета, осамостаљивања уче- ника у коришћењу разноврсних информација.

Структурисање аргументације

Међу тврдњама наведеним под а-в (у питању је само при- мер) ученик треба да изабере једну и да наведе бар један општи разлог због ког се с њом слаже или не. Одговор треба да гласи:

„Слажем се/Не слажем се с тврдњом... зато што ...” и не сме да садржи више од пет реченица, а потом се разговара о образложе- њима.

а. Неисправно је помоћи пријатељу да преписивањем на кон- тролном добије бољу оцену од заслужене.

б. Неке ствари које се дешавају унапред су предодређене.

в. Неправедно је што се неки људи рађају као здрави, а неки као болесни.

Препознавање аргумената и контрааргумената – у групи или индивидуално, траже се аргументи који подупиру односно обарају одабрану тезу (или обрнуто, из датих аргумената треба ре- конструисати одговарајућу тезу) или се у понуђеном цитату про- налази „уљез” (уметнути део текста који припада нпр. другачијој или супротној концепцији), уз образложење.…

Мапирање аргументације – помоћ у изградњи, анализира- њу и евалуацији аргумената (у дискусији, дебати, критичком читању и интерпретирању текста) тако што графички организује и одржава тематски фокус. Изолујући само кључне елементе за по- тврђивање и побијање тезе, мапа поједностављује производњу и праћење повезаности неког дужег или сложенијег аргументатив- ног тока и испитивање њене доследности. Принципи изградње: водити се питањем: Зашто да прихватим/одбацим ову тврд- њу и имам ли сведочанство за то?;

у боксове стављати само по једну реченицу/тезу чији је смисао непосредно јасан;

свака од реченица треба да буде у форми тврдње о којој се може аргументовати за и против;

приказати ток закључивања што јасније и једноставније (структура: премисе – конклузија);

разрадити тај ток кроз низ коаргумената који се такође могу подврћи аргументацији;

за приказивање одређених нивоа и веза користити слова, боје или бројеве, или све то (пример доле).

Употреба мултимедије у испитивању теме/проблема или упознавању с њим

Напомена: у самој природи вежби овог типа је да упућују на коришћење мултимедије и сервиса на различитим интернет платформама (документарних и видео прилога, рачунарских про- грама, апликација за мобилне уређаје), али све наведене предлоге због могућих промена садржаја на датим адресама треба третира- ти само као примере за то на које све начине се могу користити као образовни ресурс. Наставници, у сваком случају, пре него што примене неки од ових предлога или изаберу своје, другачије, треба да провере њихову доступност.

Филм, превасходно образовни документарац, који приказује проблемску структуру промишљања неке теме може се искори- стити за потребе наставе тако што се напреднијим и заинтересо- ванијим ученицима додели тимски или групни задатак да испрате особености тог испитивања и да онда (можда и у властитој презен- тацији, користећи ИКТ алате) реконструишу његов ток по кораци- ма (кристалисање проблема – уобличавање тезе – навођење разло- га за и против – провера одрживости заступања или оповргавања тезе – навођење разлога за прихватање одређене аргументације – евентуални другачији приступи решавању

проблема).

Такав или сличан задатак са демонстрацијом и унапређива- њем коришћења дигиталних алата у настави треба да буде праћен инструкцијама шта треба да обухвати и које пожељне карактери- стике да оствари, заједно са техничким упутствима (обим, начин презентовања према неком стандарду). Циљ му је да подстакне креативност, самосталност и критичност и да мотивише ученике да покажу своја интересовања, способности и таленте; затим, да упути ученике у нов начин коришћења различитих медија и изво- ра информација и интеграцију различитих стечених знања, вешти- на и искустава у обради нове теме; и најзад, да унапреде социјалне вештине кроз сарадњу у тиму или групи. Због тога треба да је, по могућности, презентован у одељењу, да послужи као пример било за пожељни квалитет, било за типичне недостатке.

За теме на којима се укрштају програмски садржаји са стра- тегијама доказивања могли би се користити снимљени живи наступи појединих филозофа и експерата на платформи TED конференције (и TEDed), који, пошто су намењени широј и неспе- цифичној публици, импонују популарним, занимљивим и језгро- витим излагањем свог виђења неког проблема. Ова платформа је и извор великог броја проблемских стиму- луса за разговоре који се могу повести у одељењу, као нпр.: *Robert Waldinger: What makes a good life? Lessons from the longest study on happiness* (има српски титл и траје 12:45 мин.)
https://www.youtube.com/watch?v=8KkKuTCFvzI

Значај који филозофске идеје могу имати за разумевање и решавање практичних и животних питања демонстриран је у по- менутом шестоделном серијалу Алана де Ботона (A. de Botton) *Philosophy: A Guide to Happiness* (конкретно, Сократа, Епикура, Сенеке, Монтења, Шопенхауера и Ничеа):

https://www.youtube.com/results?search_query=philosophy+a+g uide+to+happiness+episodes

У курсу *Justice* харвардског професора етике Мајкла Сандела *(Michael Sandel),* кроз репрезентативан обухват филозофских ста- новишта (утилитаризам, Кант, Лок, Нозик, Ролс, Аристотел …), на одличним примерима потпуно полемички и уз учешће студената, третирају се стандардне теме практичке филозофије и примењене етике: https://www.youtube.com/playlist?list=PL30C13C91CFFEFEA6

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави усмереној на исходе, оцењивање је саставни део процеса подучавања и учења којим наставник процењује индиви- дуално напредовање ученика у процесу постизања дефинисаног исхода и просуђује успешност изабраних метода, техника, облика рада, а ученик мери свој напредак у учењу.

Из тог разлога потребно је да се методологија оцењивања усагласи са знањима, вештинама и ставовима који су експлицитно или имплицитно садржани у исходима наставе, да се изводи раз- новрсним методама и инструментима, током свих часова, како би оцена имала информативну, мотивациону и оријентациону улогу када је у питању напредовање ученика. Оно се одвија непрекид- но како би омогућило стални увид у јаке и слабе стране учења, и на основу тога прилагођавање, индивидуализацију и иновацију наставе. Такође, укључивање ученика у процес оцењивања (са- мопроцењивање и вршњачко оцењивање) доприноси снажењу њиховог критичног, аутономног и независног мишљења и развоју међупредметних компетенција као што су компетенција за цело- животно учење, комуникација, сарадња и одговорно учешће у де- мократском друштву.

Провера постигнућа ученика може се реализовати различи- тим усменим и писменим поступцима, кроз писане одговоре, крат- ке тестове, усмено излагање и електронску презентацију, дијалог, дебату, самостални рад. Вредновати (формативно) треба допринос ученика реализацији планираних задатака и вежби на часу, спрем- ност на сарадњу и интелектуалну размену у дискусији са други- ма, лично истраживање и селекцију материјала за најављену тему часа (нпр. тематску дебату), евентуално властито усавршавање кроз додатно читање препоручене литературе

ФИЗИКА

(за образовне профиле који изборни програм Физика могу да изаберу само у једном разреду са недељним фондом од 2 часа)

Циљ учења Физике јесте стицање функционалне научне пи- смености, оспособљавање ученика за уочавање и примену физичких закона у свакодневном животу, развој логичког и критичког мишљења у истраживањима физичких феномена.

Разред: **Трећи или четврти**

Недељни фонд часова: **2 часа**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
објасни значај физике као фундаменталне науке и њену везу са природним и техничким наукама; користи научни језик за описивање физичких појава; решава квалитативне и квантитативне проблеме; закључи да физичке величине могу да се мере и израчунају; мери физичке величине, записује их одговарајућим ознакама, водећи рачуна о систему јединица; разликује векторске и скаларне величине; очита податке са графика и анализира их; графички приказује дате или израчунате податке; наводи и повеже основне кинематичке и динамичке физичке величине; реши једноставније рачунске и експерименталне задатке примењујући основне формуле и законе; препозна убрзање као последицу интеракције на примерима; анализира праволинијско кретање тела под дејством Земљине теже; објасни основни закон динамике ротације; образложи принцип рада простих машина; наведе везу унутрашње енергије и макроскопских карактеристика гаса користи одговарајуће појмове, величине и законе за описивање енергетских трансформација у топлотним процесима; примени Први и Други принцип термодинамике код термодинамичких процеса; објасни принцип рада топлотних машина, одреди коефицијент корисног дејства у термодинамичким циклусима;	**1. ФИЗИКА И ЊЕНЕ МЕТОДЕ** Физичке величине, ознаке, мерење и мерне јединице. Табеларно и графичко приказивање зависности физичких величина. **2. МЕХАНИКА** Зависности физичких величина којима се описују различите врсте транслаторног кретања. Кретање тела у гравитационом пољу као пример равномерно променљивог праволинијског кретања. Физичке величине које описују кружно кретање. Њутнови закони. Динамика кружног и ротационог кретања. Статичка равнотежа и просте машине. Веза између количине кретања, рада, енергије и снаге. Закони одржања. **Демонстрациони огледи:** Слободан пад тела различитог облика. Мерење силе динамометром са опругом. Сегнерово коло. Максвелов точак **1.Лабораторијска вежба:** Одређивање коефицијента трења.

користи једначину стања идеалног гаса и графике (P,V,T) за објашњавање изопроцеса и решавање проблема; интерпретира порекло и вредност атмосферског притиска; упореди вредност статичког потиска у води и ваздуху; наведе принцип рада хидрауличних машина; објасни основне појмове, величине и законитости којима се описује кретање флуида; анализира услове равнотеже чврстих тела и флуида; објасни струјање флуида; примени одговарајуће појмове, величине и законе за тумачење деловања електричног поља; образложи електростатичке појаве; наведе поступке за наелектрисавање тела; дефинише јачину електричног поља и електрични напон; објасни основне карактеристике проводника и изолатора; именује појаве које прате проток струје и познаје њихову примену (топлотно, механичко и магнетно деловање); протумачи основне карактеристике магнетног поља струјног проводника; опише деловање магнетног поља на струјни проводник; препозна појаву електромагнетне индукције; разликује једносмерну од наизменичне струје; објасни релације између физичких величина којима се описују једносмерна и наизменична струја; процени појмове и величине којима се описује осцилаторно кретање математичког клатна; објасни карактеристике звука као таласа; опише спектар електромагнетних таласа и наведе примере примене електромагнетног зрачења; објасни изворе светлости и разликује преламање од одбијања светлости; примени законе геометријске оптике код огледала и сочива; разликује таласну и честичну природу светлости и честица; опише појаву фотоефекта и наводи примене; опише структуру атома; протумачи појмове дефект масе и енергија везе;	**3. ТЕРМОДИНАМИКА** Унутрашња енергија. Промена унутрашње енергије. Рад и количина топлоте. Први и Други принцип термодинамике. Појам о ентропији. Изопроцеси и гасни закони. Топлотне машине. Коефицијент корисног дејства. **Демонстрациони огледи:** Топлотно кретање молекула. Рејлијев оглед. Адијабатски процеси компресије и експанзије. **4. ФЛУИДИ** Основи статике флуида. Паскалов закон. Идеални флуиди у кретању. Једначина континуитета. Бернулијева једначина и њене примене. **Демонстрациони огледи:** Демонстрација потиска помоћу пинг-понг лоптице у води. Примена Бернулијеве једначине на вертикалној цеви са бочним отворима, Питоовој цеви, Прантловој цеви. Магнусов ефекат. **5. ЕЛЕКТРОМАГНЕТНЕ ПОЈАВЕ** Наелектрисање, проводници и изолатори. Јачина електричног поља, електрични напон. Електрична струја, електрична отпорност. Омов закон за део и цело струјно коло. Везивање отпорника. Џул-Ленцов закон, електрична снага. Магнетно поље струјног проводника, електромагнети. Амперова сила. Електромотори. Појава електромагнетне индукције. Величине којима описујемо наизменичну струју. Врсте отпорности у колу наизменичне струје. **Демонстрациони огледи:** Зависност електричне отпорности од врсте материјала проводника, попречног пресека проводника и његове

опише особине алфа, бета и гама зрачења и препознаје појам време полураспада; разликује појмове фисија и фузија језгра.	дужине. Демонстрација једноставног електричног кола са сијалицом као потрошачем. Ерстедов оглед. Деловање магнетног поља на рам са струјом. Трансформатор наизменичне струје.
	6. ОСЦИЛАТОРНО И ТАЛАСНО КРЕТАЊЕ Појмови и величине које описују кретање математичког клатна. Звук као механички талас и његове особине. Електромагнетни таласи. Спектар електромагнетних таласа. Закони геометријске оптике и њихова примена. **Демонстрациони огледи:** Зависност периода осциловања математичког клатна од његове дужине. **2.Лабораторијска вежба**: Одређивање убрзања Земљине теже помоћу математичког клатна.
	7. САВРЕМЕНА ФИЗИКА Честично – таласна природа светлости. Фотоелектрични ефекат. Де Бројева таласна дужина. Структура атома. Боров модел атома. Основи нуклеарне физике. Природна и вештачка радиоактивност и нуклеарне реакције. **Демонстрациони огледи:** Примена фотоефекта код фотоћелије.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Изборни програм Физика у трећем или четвртом разреду средње школе намењен је:
ученицима који планирају припрему за полагање опште матуре,
ученицима који нису имали физику као општеобразовни или стручни предмет.
Уколико су ученици већ имали физику, изборни предмет слу- жи да се попуне празнине у односу на садржаје предмета који су већ изучавали. Уколико то није случај у програму изборног пред- мета налази се практично целокупно градиво физике за четворого- дишње учење које наставник у овој ситуацији треба да реализује у смањеном обиму и дубини имајући у виду образовни профил ученика.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

При планирању наставног процеса наставник, на основу де- финисаног циља предмета и исхода и стандарда постигнућа, са- мостално планира број часова обраде, утврђивања, као и методе и облике рада са ученицима.
Улога наставника је да при планирању наставе води рачуна о саставу одељења и резултатима иницијалног теста, степену опре- мљености кабинета за физику, степену опремљености школе (ИТ опрема, библиотека...), уџбенику и другим наставним материјали- ма које ће користити.
Полазећи од датих исхода и кључних појмова садржаја на- ставник најпре креира свој годишњи−глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефиниса- ни по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. Од њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања при- преме за час, у односу на одабрани исход, дефинише исходе спе- цифичне за дату наставну јединицу. При планирању треба, тако- ђе, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. Препорука је да наставник планира и припрема наставу самостално, а у сарадњи са колегама обезбеди међупредметну корелацију.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Оријентациони број часова по темама и број часова за остале облике рада дат је у табели:

Редни број теме	Наслов теме	Број часова
1.	ФИЗИКА И ЊЕНЕ МЕТОДЕ	3
2.	МЕХАНИКА	12
3.	ТЕРМОДИНАМИКА	10
4.	ФЛУИДИ	9
5.	ЕЛЕКТРОМАГНЕТНЕ ПОЈАВЕ	14
6.	ОСЦИЛАТОРНО И ТАЛАСНО КРЕТАЊЕ	12
7.	САВРЕМЕНА ФИЗИКА	10
Укупно		70

Смернице за реализацију наставних тема

У оквиру наставних тема које су у програму изборног пред- мета физика, од сваког ученика се очекује продубљено и прошире- но знање у односу на претходно школовање. Већ познате појмове треба даље развијати и повезивати их са новим појмовима, физич- ким величинама и законитостима који се користе за објашњење физичких појава.

Физика и њене методе

Садржаји којима се обезбеђује постизање предвиђених исхо- да за ову наставну тему су:

Физичке величине, ознаке, мерење и мерне јединице; Табе- ларно и графичко приказивање зависности физичких величина.

Прву наставну тему треба искористити за приказ наставних области и кључних физичких величина које ће се током програма обрађивати. Обновити основне физичке величине и њихове једи- нице и нагласити значај Међународног система мера и јединица. Скаларне и векторске величине такође, илустровати примерима из програма. Мерење и приказивање резултата мерења обрадити тако што се подаци из једног табеларног приказа података мерења трансформишу на други начин приказивања (на пример графички) и обрнуто (са графика формирати табелу и анализирати зависност величина). Податке добијене мерењем и представљене табеларно и графички користити за идентификовање претпоставки и извође- ње закључака о узрочно-последичним везама физичких величина и законитости. Напоменути грешке мерења (посебно грубе и си- стемске) као важан фактор за побољшање квалитета података до- бијених мерењем.

Механика

Садржаји којима се обезбеђује постизање предвиђених исхо- да за ову наставну тему су:

Зависности физичких величина којима се описују различи- те врсте транслаторног кретања; Кретање тела у гравитационом пољу као пример равномерно променљивог праволинијског кре- тања, Физичке величине које описују кружно кретање; Њутнови закони; Динамика кружног и ротационог кретања; Статичка рав- нотежа и просте машине; Веза између количине кретања, рада, енергије и снаге; Закони одржања.

Транслаторно кретање треба реализовати у складу са пред- знањима групе која је изабрала физику као изборни предмет. Пре реализације наставне теме пожељно је дијагностиковати предзна- ња ученика из кинематике и динамике. Фокус је на провери основ- ног нивоа предзнања односно да ли ученик решава једноставније рачунске задатке примењујући основне формуле и законе који по- везују физичке величине брзина, пређени пут, убрзање, сила, мо- мент силе, трење, енергија, рад. На основу резултата провере пла- нира се ова тема која је једна од најважнијих у програму.

Добар начин да се нови појмови и величине уводе кроз кон- кретне примере и на тај начин оствари већа функционализација исхода (кретање у гравитационом пољу као илустрација право- линијског кретања са сталним убрзање, увођење момента силе на примеру полуге, закон одржања енергије на примеру слободног пада итд.).

У оквиру ове теме поред демонстрационих огледа наведених у табели могу се реализовати и следећи: демонстрација Трећег Њутновог закона са наелектрисаном лименком и балоном; приказ бестежинског стања-пад избушене чаше са водом; статичко трење, трење клизања и котрљања; потисак (лопта у води, јаје у слаткој и сланој води)…

Лабораторијска вежба „Одређивање коефицијента трења" омогућава реализацију и у скромно опремљеним кабинетима и учионицама а представља добар пример илустрације односа сила при статичкој и динамичкој равнотежи.

Термодинамика

Садржаји којима се обезбеђује постизање предвиђених ис- хода за ову наставну тему су: Унутрашња енергија; Промена уну- трашње енергије; Рад и количина топлоте; Први и Други принцип термодинамике; Појам о ентропији; Изопроцеси и гасни закони; Топлотне машине; Коефицијент корисног дејства

Наведени садржаји имају за циљ да оспособе ученике да ко- ристе појмове и величине којима се описују топлотна својства суп- станце, и да примењују законе термодинамике. Ученицима треба објаснити појам унутрашње енергије, као и њену зависност од температуре. Повезати промену унутрашње енергије са променом температуре. Ученицима треба објаснити зависност количине то- плоте од масе/количине супстанце, одговарајуће топлотне капаци- тивности и промене температуре. Објаснити да гас може да врши рад само приликом ширења. Дефинисати адијабатски процес као процес у коме гас не размењује топлоту са околином. Посебну па- жњу би требало посветити смислу термодинамичких принципа. Објаснити да Први принцип исказује закон одржања енергије у то- плотним процесима, а Други принцип говори о смеру енергијске размене. Увести појам ентропије као меру неуређености система и објаснити њен спонтани

пораст са временом. Дефинисати сваки од изопроцеса и на дијаграму објаснити Бојл-Мариотов, Геј-Лиса- ков и Шарлов закон. Применити Први закон термодинамике при објашњавању рада топлотних машина. Објаснити поступак одре- ђивања степена корисног дејства топлотних машина. У оквиру ове теме прикладно је користити рачунарске анимације и симулације као и препоручене демонстрационе огледе. Анализа рада топлот- них мотора и уређаја за хлађење је добар пример примене стече- них знања о топлотним појавама. Примена Првог принципа тер- модинамике на гасне изопроцесе омогућава да ученик анализира дијаграме који приказују промене стања гаса у сложеним или ци- кличним процесима. У оквиру ове теме, а у складу са способностима и интере- совањима ученика могуће је реализовати и самосталне ученичке пројекте, на пример: „Ефикасност модерних мотора са унутра- шњим сагоревањем" или „Топлотне пумпе".

Флуиди

За постизање предвиђених исхода за ову наставну тему не- опходно је обрадити следеће садржаје: Атмосферски притисак, Хидростатички притисак, Сила потиска, Паскалов закон, Идеални флуиди у кретању (врсте струјања, запреминski и масени проток флуида); Једначина континуитета; Бернулијева једначина и њена примена. Основе статике флуида ученици су савладали у основној школи. Обновити и продубити то знање. Навести сличности и разлике које постоје између течности и гасова и нагласити да за-једничко својство покретљивости молекула омогућава протицање (струјање) флуида. Објаснити особине идеалног флуида. Навести параметре који карактеришу стање кретања идеалног флуида, истаћи разлику између стационарног и нестационарног струјања флуида. За случај стационарног струјања, а на основу Закона одр- жања масе и енергије извести Једначину континуитета и Бернули- јеву једначину. Примену Бернулијеве једначине треба представити на следећим примерима: мерење брзине истицања течности кроз отвор на суду (Торичелијева теорема), мерење брзине струјања флуида (Питоова цев), Магнусов ефекат, примене у авијацији. Примере примене прате одговарајући демонстрациони огледи и рачунарске симулације.

Електромагнетне појаве

За постизање предвиђених исхода у оквиру ове наставне теме неопходно је обрадити следеће садржаје: Наелектрисање, проводници и изолатори; Јачина електричног поља, електрични напон; Електрична струја, електрична отпорност; Омов закон за део и цело струјно коло; Везивање отпорника; Џул-Ленцов закон, електрична снага; Магнетно поље струјног проводника, електро- магнети; Амперова сила; Електромотори; Појава електромагнетне индукције; Величине којима описујемо наизменичну струју; Врсте отпорности у колу наизменичне струје.

Са основним појмовима и законитостима ученици су се упо- знали и схватили их у основној школи. Полазећи од структуре суп- станције и електричног поља увести појмове: електрична струја, проводник, изолатор. Познавање електричних својстава материја- ла омогућава ученику боље разумевање њиховог значаја за развој нових технологија.

Треба имати у виду да повезивање основних појмова из обла- сти електростатике са магнетним пољем и својствима наелектри- сања у кретању омогућава разумевање појмова, физичких вели- чина и физичких закона у области електромагнетизма, а касније и многих апстрактних појмова у области савремене физике.

Једноставно електрично коло једносмерне струје искористи- ти за обнављање знања о основним елементима струјног кола и физичких величина као што су електрични напон, електромоторна сила, електрична отпорност и јачина електричне струје. Омов за- кон за део кола и за цело електрично коло демонстрирати на неком потрошачу. Џул-Ленцов закон повезати са законом одржања.

Навести разлике и представити карактеристике наизменичне струје. Нагласити разлику између тренутне и ефективне вредности напона и јачине наизменичне електричне струје.

Посебно дискутовати појам снаге код наизменичне струје и преноса електричне енергије на даљину истичући предности упо- требе наизменичне у односу на једносмерну струју.

У наставном процесу потребно је омогућити сваком ученику да теоријске садржаје из ових области, кад год је то могуће, учи кроз експериментални рад. Електромагнетизам у том погледу пру- жа велике могућности.

Осцилаторно и таласно кретање

Садржаји којима се обезбеђује постизање предвиђених ис- хода за ову наставну тему су: Појмови и величине које описују кретање математичког клатна; Звук као механички талас и његове особине; Електромагнетни таласи; Спектар електромагнетних та- ласа; Закони геометријске оптике и њихова примена.

Наведени садржаји имају за циљ да се ученици упознају са основним појмовима и величинама којима се описује хармонијско осциловање, са посебним нагласком на то да је усвојеност ових са- држаја код ученика, услов за описивање, разумевање и анализу по- јава и из механичких таласа. Обрадом кроз примере се на очиглед-дан начин демонстрира применљивост стеченог знања. Природна повезаност ове две области може послужити као пример јединства физичких појава.

Повезујући стечена знања о електричном и магнетном пољу са осцилацијама у LC колу објаснити услове настанка и прости- рања електромагнетних таласа. Карактеристике електромагнетних таласа обрадити кроз поређење електромагнетног и механичког таласа. У оквиру дискусије о спектру истаћи својства појединих врста електромагнетних таласа и нагласити њихову улогу у сва- кодневном животу човека.
Већ познате појмове из оптике треба даље развијати и пове- зивати их са новим појмовима, физичким величинама и законито- стима који се користе за објашњење и разумевање светлосних по- јава. Познавање оптичких својстава материјала омогућава сваком ученику боље разумевање њиховог значаја за развој нових техно- логија. У току ове теме се реализује лабораторијска вежба одређива- ња убрзања Земљине теже помоћу математичког клатна. Програм има само две лабораторијске вежбе које не захтевају компликовану опрему и могу се лако реализовати а омогућавају да ученици врше мерења, табеларно и графички представљају резултате и одређују грешке мерења.
Савремена физика
Садржаји којима се обезбеђује постизање предвиђених исхо- да за ову наставну тему су: Честично-таласна природа светлости; Фотоелектрични ефекат; Де Бројева таласна дужина; Структура атома; Боров модел атома; Основи нуклеарне физике; Природна и вештачка радиоактивност и нуклеарне реакције.
Упознати ученике са честичном природом светлости и упо- редити је са њеном таласном природом са којом су се упознали у претходној теми. Навести појаве којима се доказује честична природа светлости односно постојање фотона: фотоефекат, при- тисак светлости. Фотоефекат као појаву објаснити са аспекта За- кона одржања енергије и представити карактеристичне величине (закочни напон, струја засићења, црвена граница) као функције фреквенције и интензитета светлости. Посебну пажњу посветити демонстрацији и примени фотоефекта (фотоћелије, фотосензори, фотомултипликатори, уређаји за ноћно осматрање). Де Бројеву хи- потезу треба представити као закључак о постојању честично-та- ласног дуализма као универзално својство материје. Посебну па- жњу треба посветити експерименталној потврди таласне природе микрочестица (дифракција електрона на кристалу као доказ њи- хове таласне природе), као и примени исте (електронски микро- скоп, принцип рада, моћ разлагања, врсте). Ученике треба укратко упознати са основним особинама Радерфодовог модела атома, као и са његовим недостацима. Представити Боров модел атома као побољшање Радефордовог. Увођењем елемената квантне физике преко Борових постулата превазиђени су недостаци Радефордо- вог модела и објашњени су стабилност атома и линијски спектар водониковог атома. Поменути недостатке Боровог модела и напо- менути да се тачно описивање атома добија егзактном применом закона квантне механике. Обновити и продубити знање о саставу и особинама атомског језгра које ученици имају из основне школе. Описати основне особине јаке нуклеарне силе. Објаснити појмове дефект масе и енергија везе и повезати их са стабилношћу језгра. Упознати ученике са појмовима природна и вештачка радиокатив- ност. У оквиру обраде нуклеарне фисије и фузије посебно истаћи актуелне проблеме у енергетици и заштити човекове околине. Изу- зетно је важно да ученици упознају процесе који су последица ин- теракције радиоактивног зрачења са супстанцијом и са начинима заштите од радиоактивног зрачења.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се остварени ниво постигнућа и напредовање током процеса учења. Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је да буде усклађено са принципима оцењивања (Правилник о оце- њивању у средњој школи). Наставник је дужан да континуирано прати рад сваког уче- ника кроз непрекидно проверавање његових усвојених знања, сте- чених на основу свих облика наставе: демонстрационих огледа, предавања, решавања квантитативних и квалитативних задатака, лабораторијских вежби, семинарских радова и пројеката.
Током наставне године треба континуирано проверавати и вредновати компетенције (знања, вештине и ставове) ученика помоћу усменог испитивања, кратких писмених провера, тестова на крају већих целина, контролних рачунских вежби и провером експеримен- талних вештина. Наставник физике треба да омогући ученицима да искажу алтернативна решења проблема, иновативност и критичко мишљење и да то адекватно вреднује.
На почетку школске године потребно је спровести иницијални тест. Овај тест је инструмент провере предзнања и потенцијала уче- ника. На крају школске године, такође, треба спровести тест систематизације градива и проверити ниво постигнућа ученика и степен остварености образовних стандарда.

2.2.2.5. ОБАВЕЗНИ СТРУЧНИ ПРЕДМЕТ

ДРУГИ СТРАНИ ЈЕЗИК

(за све образовне профиле у четворогодишњем трајању)

Разред	**Први**
Недељни фонд часова	**2 часа**
Уводна напомена: За сваку језичку активност, односно компетенцију, у табеларном делу програма за сва четири разреда, наведен је најпре најопштији исход (истакнут курзивом).	
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	Језичка активност/компетенција и кључни појмови садржаја програма
– *реципира, разуме и интерпретира смисао и значење усмених исказа и порука у ситуацијама у којима учествује уживо или путем медија (аудио или аудио-визуелних снимака), с једним или више говорника, уз ограничени степен лакоће и тачности, у зависности од: а) начина изговора (стандардни говор примерене јасноће, без дијалекатских обележја и особености или идиоматске маркираности), б) ритма и брзине говора (спорији говор, дуже и адекватне паузе између изговорних целина, уз одговарајући број понављања, а у случају говора уживо и уз додатна појашњења или преформулацију), в) општих услова комуникације (без ометајућих шумова и позадинских звукова, г) уз помоћ визуелних елемената, невербалних и паравербалних сигнала;* – разуме општи смисао најједноставнијих, уобичајених и предвидивих дијалога и разговора у којима се износе основне информације личне природе на познате, блиске и узрасно релевантне теме, уз употребу једноставних стандарднојезичких елемената и спорог ритма, без отежавајућих позадинских шумова и преклапања исказа саговорника; – разуме општи смисао и понеку релевантну информацију из дијалога и разговора наративног карактера, у којима се приказује кратка и предвидива хронологија догађаја, уз претходну припрему, визуелну подршку и одговарајући број понављања; – разуме општи смисао и понеку релевантну информацију усмених прилога (кратких монолошких излагања и разговора) дескриптивног карактера, у којима се на најједноставнији начин описују људи и друга жива бића, предмети, места, активности и искуства, уз претходну припрему, визуелну подршку и одговарајући број понављања; – разуме кратке и једноставне предлоге, савете, захтеве и позиве на заједничке активности, као и кратка и једноставна обавештења, упутства и молбе, везане за личне потребе и интересовања, и поступа по њима, уз евентуалну помоћ саговорника; – разуме главну тему и најважније појединости информативних прилога (вести, кратких репортажа, интервјуа, временских прогноза) о блиским, познатим и увежбаваним, приватно, друштвено, образовно и узрасно релевантним темама, у којима се користи стандардни говор и најједноставна језичка средства, уз одговарајућу претходну припрему; – разуме општи смисао и најважније појединости кратких и једноставних исказа којима се	РАЗУМЕВАЊЕ ГОВОРА – разумевање говора; – разумевање монолошких излагања; – разумевање разговора (дијалога и дискусија) између других лица; – разумевање као саставни део интеракције у којој се активно учествује; – разумевање у циљу извршавања инструкција; – комуникативна ситуација; – монолошко и дијалошко излагање; – стандардни језик; – изговор; – информативни и медијски прилози (аудио и аудио-видео записи; радио, телевизија, интернет); – размена информација; – култура и уметност; – ИКТ;

изражава мишљење, допадање и недопадање, поседовање и припадање, жеље, осећања и потребе; – разуме кратке и једноставне исказе и низове исказа који се односе на просторне односе, оријентацију и правац кретања, количину, димензије, цене и сл.; – разуме главну тему и понеки релевантан детаљ у најкраћим аудио-визуелним формама (исечцима филмова, документарних прилога, спотова, влогова итд.), у којима се најједноставнијим језичким средствима обрађују блиске, познате, приватно, друштвено, образовно и узрасно примерене теме, уз значајан ослонац на визуелне и звучне пропратне елементе садржаја и већи број понављања; – разуме главну тему, евентуално и понеку најважнију појединост у текстовима савремене музике, у складу са интересовањима, уз већи број слушања и претходну детаљну тематско-лексичку припрему;	
– разуме и интерпретира смисао и значење писаног текста, примењујући различите стратегије читања које омогућавају: а) сналажење и оријентисање у једноставним текстовима који спадају у шири спектар интересовања, са циљем процењивања релевантности текста за читаоца и утврђивања начина за његово даље читање (оријентационо читање); б) усмеравање пажње на релевантне краће целине и појединачне делове (селективно читање); в) откривање значења непознатих речи на основу познатог контекста (извођење закључака, инферирање); – разуме општи садржај и важне појединости једноставнијих краћих текстова о конкретним темама везаним за лична интересовања; – разуме општи садржај и понеку битну појединост једноставних аутентичних и адаптираних кратких текстова наративног и дескриптивног карактера, у вези са блиским, познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – разуме општи садржај и понеку битну појединост најједноставнијих нефикционалних (примењених и употребних) текстова у различитим медијским формама (интернет текстове информативног карактера, форуме, прилоге на друштвеним мрежама итд.) уз одговарајућу припрему; – разуме адаптиране верзије савремених књижевних текстова примерених узрасту, које чита из забаве и естетског задовољства, по сопственом избору, уз поновљено читање и претходну припрему; – наслућује основни садржај и идентификује најважније информације у најједноставнијим извештајима, табелама, статистикама и другим релевантним изворима у вези са блиским, познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – разуме општи садржај најједноставнијих обавештења, упутстава, упозорења и других релевантних извора у вези с блиским, познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – разуме основни смисао и главне информације најједноставнијих текстова на блиске и увежбаване теме у којима се износе лични ставови;	РАЗУМЕВАЊЕ ПРОЧИТАНОГ ТЕКСТА – разумевање прочитаног текста; – аутентични и адаптирани текстови; – врсте текстова; – издвајање поруке и суштинских информација; – процењивање релевантности текста; – усмеравање пажње на појединачне делове текста; – препознавање основне аргументације; – непознате речи; – ИКТ;

– разуме најједноставније поруке и описе догађаја, намера, осећања и интересовања из преписке приватног карактера;	
– планира и когнитивно обрађује садржај поруке коју ће репродуковати и/или саопштити у монолошком излагању, остварује интеракцију са једним или више саговорника у складу са сопственом комуникативном намером и са степеном формалности говорне ситуације, примењујући *а) језичка средства са одређеним степеном тачности и адекватности; б) интонацију, ритам и висину гласа; в) невербална средства;* – користи циљни језик као језик комуникације у учионици; – говори углавном уз подршку саговорника о блиским, познатим и увежбаваним темама из домена личног интересовања и образовног контекста; – описује укратко блиске и познате особе, активности и догађаје из домена личног интересовања и образовног контекста; – износи основне информације из једноставних или језички прилагођених писаних, аудио и аудио-визуелних извора у којима су заступљене теме из домена личног интересовања; – учествује у кратком дијалогу и размењује основне информације у вези са својим окружењем и свакодневним ситуацијама, по потреби тражећи додатна појашњења од саговорника; – учествује у кратком дијалогу и износи најједноставније предлоге и инструкције, везане за свакодневне активности и наставни процес (рутину у учионици), користећи увежбане комуникационе моделе; – реагује вербално и/или невербално на захтеве, честитке, позиве и извињења саговорника; – излаже пред публиком, најједноставнијим језичким средствима, унапред припремљену презентацију на блиске, познате и увежбаване теме из области личног интересовања уз помоћ визуелног подстицаја; – описује илустрације, табеле, слике и графиконе примењујући унапред увежбана најједноставнија језичка средства; – интерпретира на креативан начин тематски и језички прилагођене песме, рецитације и скечеве;	УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ – усмено изражавање; – неформални разговор; – формална дискусија; – функционална комуникација; – интервјуисање; – артикулација и интонација; – монолошко излагање; – дијалог; – презентација; – компензационе стратегије у комуникацији;
– планира, скицира и обликује писани текст у областима општег и креативног писања, у традиционалној и дигитално подржаној форми, и уз ограничени степен лакоће и тачности примењује: а) основне принципе организације и самопровере текста, у складу са његовим типом и степеном формалности; б) једноставније кохезионе елементе; в) језичка средства (лексичка, граматичка, правописна); – пише најједноставније текстове према моделу и смерницама (уз помоћ визуелних елемената – илустрација, табела, слика, графикона и детаљних упутстава) користећи	ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ – писмено изражавање; – врсте текстова; – опште и креативно писање; – описивање; – нарација; – резимирање;

најфреквентније кохезионе елементе о блиским темама из свог окружења и подручја интересовања; – резимира на конвенционални начин прочитани текст или медијски приказ о познатим и блиским темама из приватног, јавног и образовног домена користећи најједноставнија језичка средства уз ограничену тачност која углавном не ремети разумевање текста; – описује утиске (изражава слагање / неслагање) и осећања (допадање / недопадање), користећи најједноставнија језичка средства уз употребу основних дигиталних алата; – пише кратке текстове дескриптивног карактера на конвенционалан и најједноставнији начин у оквиру креативног писања (описује људе, појаве и предмете из непосредног окружења, домена личног интересовања и искуства) уз ограничену тачност која углавном не ремети разумевање текста; – пише кратке текстове наративног карактера у оквиру креативног писања уз ограничену тачност која углавном не ремети разумевање текста, а уз претходну припрему и евентуалну помоћ визуелне презентације (даје једноставна објашњења о дешавањима у садашњости, прошлости и будућности, на познате и блиске теме у вези са личним искуством); – пише краће белешке и кратке коментаре у сврху подсећања користећи најједноставнија језичка средства; – пише кратке поруке (попут имејлова, смс порука, прилога на форумима и сл.) у којима тражи или преноси једноставне и главне информације о блиским и познатим, друштвеним, образовним и узрасно релевантним темама; – учествује у најједноставнијој онлајн интеракцији уз детаљну припрему, користећи дигиталне и писане алате (речнике и сличне ресурсе), као и претходну подршку ради контроле исправности језичких средстава и преношења основног садржаја, уз ограничену тачност која углавном не ремети разумевање текста; – учествује у преписци тражећи и преносећи једноставне и суштинске информације и објашњења, уз коришћење стандардних, устаљених, најједноставнијих језичких средстава; – пише најједноставније текстове према моделу за описивање и интерпретацију илустрација, табела, слика, графикона; – пише неформална писма, имејлове, позивнице и сл. из личног домена користећи устаљене и увежбане изразе за одбијање/прихватање позива, извињења и сл.; – попуњава основним и личним подацима различите формуларе, упитнике, обрасце и сличне документе, једноставне структуре у приватном, јавном и образовном домену;	– аргументација; – критичко мишљење; – писана интеракција; – стратегије планирања писаног излагања и саопштавања; – компензационе стратегије у комуникацији; – дигитални и традиционални алати; – кохезија и кохеренција; – имејлови, СМС поруке, друштвене мреже, форуми; – колаборативне писане активности; – стандардне формуле писаног изражавања; – лексика и комуникативне функције; – ИКТ;
– користи циљни језик у различитим видовима аутентичне комуникације, примењујући на креативан начин ограничена знања из различитих језика, и идентификује, анализира и пореди појаве и процесе у контексту властите културе и култура заједница чији језик учи, уз примену традиционалних и савремених видова комуникације; – препознаје и разуме, у оквиру свог интересовања, знања и искуства, очекивана правила понашања у култури своје земље и заједница чији језик учи, у контексту честих, свакодневних ситуација;	СОЦИОКУЛТУРНА И ИНТЕРКУЛТУРНА КОМПЕТЕНЦИЈА – интеркултурност; – истраживање и рефлексија; – заступљеност циљног језика; – положај циљног језика у глобалном контексту;

– идентификује најфреквентнија паравербална и невербална средства комуникације (гестове, мимику, емотиконе и сл.) у циљном и матерњем језику; – препознаје неколико типичних стереотипе у вези са својом културом и културама заједница циљног језика; – познаје неколико кључних догађаја и личности које су обележиле културе заједница циљног језика; – познаје заступљеност циљног језика на нивоу већих географских регија; – познаје основне одлике и животне услове највећих регија у којима се користи циљни језик; – уочава да у језицима постоје различити језички варијетети на нивоу појединаца и групе;	– природне, друштвене и културне одлике регија и држава у којима се страни језик користи као већински; – ИКТ; – правила понашања; – културне вредности; – стереотипи; – стилови у комуникацији на страном језику; – компензационе стратегије у комуникацији; – паравербална и невербална комуникација; – аутентична комуникација; – језичка варијабилност;
– преноси поруку са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи, додајући, по потреби, објашњења и обавештења, писмено и усмено, користећи одговарајуће компензационе стратегије ради превазилажења тешкоћа у комуникацији (на пример уз опис, парафразу, превод и сл.); – препричава и преноси, са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи, основни садржај кратког текста, аудио или аудио-визуелног записа и кратке интеракције, уз помоћ речника и других потребних извора информација; – посредује у најједноставној и краткој неформалној усменој интеракцији, захтевајући по потреби помоћ саговорника, уз уважавање општих разлика у културним вредностима.	МЕДИЈАЦИЈА – стратегије преношења поруке са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи; – посредовање у усменој и писаној комуникацији на опште и стручне теме; – компензационе стратегије у комуникацији; – културно посредовање.

ЈЕЗИЧКИ САДРЖАЈИ
ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Именице
Множина именица
Сложенице: *downtown, waterfall, network, masterpiece, footprint, firework*
Колокације: *city centre, global warming, heart attack, climate change, brand name*
Члан (употреба одређеног и неодређеног члана)
Заменице и детерминатори
Показне заменице
Присвојне заменице
Личне заменице
Упитне заменице
Бројеви
Прости и редни

Придеви и прилози
Грађење, врсте, место у реченици
Везници
Глаголи
Глаголи *BE, HAVE*
Глаголска времена:
Present simple
Present continuous
(глаголи стања и акције)
Past simple
Past continuous
Future (will)
Модални глаголи
(*must; can)*
Предлози
После придева: *afraid of, keen on, allergic to*
После глагола: *apologize for, pay for, agree with, argue with, complain about, use as, arrive at, belong to, agree on, believe in, consist of, suffer from*
У изразима: *by chance, for ages, for a moment, in trouble, off the coast, on the radio, face to face, on the move*
Реченица
Ред речи у реченици
Питања (*WH questions, Yes/No questions)*
Погодбене реченице:
First Conditional

ИТАЛИЈАНСКИ ЈЕЗИК

Члан
Одређени и неодређени члан. Основна употреба.
(In classe c'è una ragazza. La ragazza è alta e bella. L'Italia ha la forma di uno stivale.)
Именице
Род и број именица. Правилна множина именица.
Заменице
Личне заменице у служби субјекта *(io, tu, lui, lei, Lei, noi, voi, loro).*
Ненаглашене личне заменице у служби директног објекта *(complemento oggetto – lo, la, li, le,) (La conosco bene. Li inviatiamo alla festa.)*
Присвојне заменице *(pronomi possessivi – mio, tuo, suo, nostro, vostro, loro)*
(Devo chiedere il permesso ai miei.).
Показне заменице *(pronomi dimostrativi: questo, quello)*
(Questa è la mia migliore amica. Quello è il libro di cui ti ho parlato.).
Упитне заменице *(pronomi interrogativi: chi? che? che cosa? quale? quali?)*
(Chi è lei? Ragazze, che cosa avete fatto ieri?)
Придеви

Описни придеви, слагање придева и именице у роду и броју.
(*La macchina di Mario è nuova e molto veloce. Le lezioni d'italiano sono interessanti.)*
Присвојни придеви (*aggettivi possessivi*: *mio, tuo, suo, nostro, vostro, loro*).
Употреба члана уз присвојне придеве.
Апсолутни суперлатив *(superlativo assoluto) (Maria è bellissima. Mario è simpaticissimo.).*
Називи боја *(bianco, rosso, verde, giallo, nero, azzurro...*)
Бројеви
Основни бројеви. *(numeri cardinali – Nella mia scuola ci sono seicentocinquanta studenti).*
Редни бројеви. *(numeri ordinali – Abito al quinto piano.).*
Глаголи
Indicativo Presente – Садашње време правилних и најфреквентнијих неправилних глагола.
Употреба садашњег времена за изражавање будуће радње.
(Nel tempo libero leggo i libri o ascolto musica. Domani esco con gli amici.).
Passato prossimo – Перфекат прелазних и непрелазних глагола, прошли партицип правилних глагола и најфреквентнијих неправилних глагола
(Che cosa hai fatto ieri? Sabato siamo stati al cinema.)
Imperfetto indicativo – Имперфекат правилних глагола и најфреквентнијих неправилних облика. Основна употреба.
(La mia maestra si chiamava Maria. Era alta, bella e molto gentile. Da piccolo vivevo in campagna.)
Употреба глагола *piacere.*
(Ti piace ballare? Mi piace la cucina italiana. A Mario non piacciono gli spaghetti.)
Presente progressivo: stare + gerundio.
(Che cosa stai facendo?)
Прилози
Прилози за начин, место и време.
Предлози
Прости предлози *di, a, da, con, su, in, per, tra, fra* и њихова основна употреба.
(Mario è di Roma, ma abita a Firenze. Gli alunni sono in aula. Arrivo fra cinque minuti. Vado in camera. Vado a Bologna.)
Предлози *dentro, fuori, sotto, sopra, davanti, dietro.*
(Il quadro è sopra il divano. Ci vediamo davanti al cinema.)
Предлозиспојени са чланом. *Preposizioni articolate (di, a, da, in, su*)
(Domani andiamo al cinema. Il libro è nello zaino.)
Синтакса
Проста реченица: потврдна, упитна, одрична.
Tu sei italiano. No, no non sono italiano.
Сложена реченица.
(Adesso non lavoro più, ma ho più tempo per leggere, scrivere e giocare con i miei nipoti.)
Ред речи у реченици.
Место прилога и прилошких одредби.
(Vado sempre al cinema con Luisa, ma domani restiamo a casa.)

НЕМАЧКИ ЈЕЗИК

Именице
Властите и заједничке (у облицима једнине и множине: *Bild – Bilder, Kopf – Köpfe, Frau – Frauen*), са одговарајућим родом.
Изведене суфиксацијом: *Möglichkeit, Rechnung.*
Изведене префиксацијом: *Ausflug.*
Сложенице: *Sommerferien, Jugendliebe, Tomatensuppe.*
Придеви
Основни придеви: *groß, klein, warm, kalt ...*
Придевска промена – јака, слаба, мешовита (рецептивно).
Компаратив и суперлатив (правилна творба и главни изузеци: *gut – besser, groß – größer, teuer – teurer*).
Члан
Одређени (*der, die, das*), неодређени (*ein, eine*), нулти, присвојни (*mein, dein...*), показни (*dieser, jener*), негациони (*kein, keine*).
Употреба члана у номинативу (субјект), акузативу и дативу (директни и индиректни објекат).
Партитивни генитив (*die Hälfte des Lebens*), посесивни генитив (*die Mutter meiner Mutter*) – рецептивно.
Бројеви:
Основни и редни (*der siebte Februar; im siebten Stock*).
Предлози
– са акузативом (*Die Blumen sind für dich*),
– са дативом (*Sie arbeitet bei einem Zahnarzt*),
– са дативом или акузативом (*Er ist in der Schule. Sie kommt in die Schule*).
Глаголи
Глаголска времена: презент, претерит модалних, помоћних, перфект слабих и јаких глагола, футур.
Претерит слабих и нафреквентнијих јаких глагола – рецептивно.
Конјунктив у функцији изражавања жеље (*Ich hätte gern... Ich möchte...Ich würde gern ...*).
Везници
und, oder, aber; weil, wenn, als, während, bis, obwohl, dass, ob.
Личне заменице
У номинативу, дативу и акузативу.
Прилози
За време (*gestern*), место (*oben, unten*), начин (*allein*), количину (*viel, wenig*).
Реченице
Изјавне реченице, упитне реченице; независне и зависносложене реченице, индиректне упитне реченице.
Ред речи у реченици.

РУСКИ ЈЕЗИК

Именице
Обнављање и систематизација основних именичких промена.
Варијанте различитих наставака: локатив на *-у*: *о береге/на берегу, о лесе/в лесу, о крае/на краю*.
Номинатив множине на *-а, -я, -ья,* -е: *города, учителя, деревья, граждане.*

Именице којима се означавају професије људи, њихова национална и територијална припадност.

Заменице

Обнављање и систематизација заменица обрађених у основној школи: личне, упитне (*кто, что, какой, какое, какие*), присвојне.

Придеви

Обнављање и систематизација придевске промене**.**

Поређење придева: прост и сложен компаратив и суперлатив.

Присвојни придеви на *-ов, -ев, -ин, -ский*: *братов, Игорев, мамин, пушкинский.* (рецептивно)

Рекција придева: *больной чем, готовый к чему, способный к чему* и сл. (И уочавање разлика између руског и матерњег језика.)

Кратки придеви на примерима *рад, готов, занят, должен, болен*.

Бројеви

Промена основних бројева: 1, 2, 3, 4, 5−20, 30… (рецептивно)

Редни бројеви: *первый, второй, пятый, десятый*.

Слагање броја и именице: *один дом, два (три, четыре) дома, пять домов; одна парта, две (три, четыре) парты, пять парт; один год, два (три,четыре) года*, *пять лет*.

Исказивање времена (исказивање датума и времена по часовнику).

Глаголи

Обнављање и систематизација глагола прве и друге конјугације. (Обнављање промене глагола у садашњем, простом и сложеном будућем времену и прошлом времену).

Глаголи с алтернацијом сугласника у основи (*любить, видеть*...). Најчешће алтернације основе у садашњем, прошлом и будућем времену.

Глаголски вид (творба помоћу префикса, суфикса и основе) и време (садашње, будуће – просто и сложено, прошло).

Потенцијал – грађење и употреба. (рецептивно)

Глаголи кретања са и без префикса (*по-, при, у-, вы-, в-*): *идти – ходить, ехать – ездить, бежать – бегать, плыть – плавать, лететь – летать, нести – носить, вести – водить, везти – возить.*

Исказивање заповести: друго лице једнине и множине – **продуктивно**: *Дай мне тетрадь, пожалуйста! Подумайте об этом! Садитесь!* – прво лице множине **рецептивно**: *Давайте повторим! Пошли!*

Рекција глагола и уочавање разлика између руског и матерњег језика: *поздравить кого с чем, поблагодарить кого за что, пожертвовать кем-чем, напоминать о ком-чём, интересоваться кем-чем, привыкнуть к чему, следить за кем-чем* итд.

Прилози

Прилози и прилошке одредбе за место (*далеко, близко*), време (*утром, зимой*), начин (*хорошо, плохо*), количину.

Предикативни прилози (*нужно, можно, нельзя*), упитни прилози (*как, когда, где, куда, откуда*).

Поређење прилога.

Помоћне врсте речи

Предлози (*в, о, на, над, под, без, во время, через, после, с, до, к, по, от, из, у...*), везници и везничке речи (*и, или, а, но, не только..., но и..., потому что, поэтому, что, чтобы, если, где, куда, который,и сл.*), речце (*не, ни, ли, неужели, разве*).

Реченица

Управни и неуправни говор.

Реченични модели

Реченични модели у потврдном, одричном и упитном облику за исказивање следећих односа:

Субјекатско-предикатски односи:

– именски предикат са копулом *быть, стать, являться;*
Шишкин был великим художником. Ваша копия компьютерной программы не является подлинной.
– именски предикат без копуле
Я − Мария. Мой папа − лётчик.
Објекатски односи:
– директни објекат
Андрей купил вчера новую футболку. Я не получил ответа.
– индиректни објекат
Ваня их поблагодарил за помощь. Олег взял эту книгу у товарища.
О чём вы думали?
Зависна реченица:
Олег мне сказал, что все в порядке. Нам не сказали, что вы приедете.
Просторни односи:
– изражени прилогом
Куда нам идти? (вниз, наверх, внутрь, домой). Где вас ждать? (внизу, наверху, внутри).
– изражени зависним падежом
За какой партой сидишь? Он заболел гриппом.
Временски односи:
– изражени прилогом
Вчера у меня была контрольная по математике.
– изражени зависним падежом
Я сегодня работал с пяти до семи (часов). Мы дружим с детства.
Начински односи:
Миша странно ведёт себя. Он хорошо говорит по-русски. Она рисует лучше всех.
Узрочни односи:
– изражени зависним падежом
Он не приехал в срок по болезни. Несмотря на плохую погоду мы пошли гулять.
Атрибутивни односи:
– изражени атрибутом у суперлативу
А. С. Пушкин является величайшим русским поэтом.
– изражени атрибутом у зависном падежу
Я забыл тетрадь по русскому языку. Это мой товарищ по школе.

ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК

Именичка група:
– одређени, неодређени и партитивни члан;
– изостављање чланова (код етикетирања производа – *fromage de brebis*, натписа на продавницама и установама – *boulangerie*, *banque*, назива рубрика у медијима *faits divers*, на знаковима упозорења – *entrée interdite*; испред именице у позицији атрибута: *il est boulanger* и слично);
– присвојни и показни придеви;
– основни и редни бројеви;

– слагање придева и именица у роду и броју; разликовање женског рода придева у говору;
– поређење придева;
– заменице: личне ненаглашене (укључујући заменицу *on*) и наглашене;
– заменице за директни и индиректни објекат;
– релативне заменице.

Глаголска група:
– глаголски начин и времена: презент, перфекат, имперфекат, футур први;
– перифрастичне конструкције: блиска будућност и блиска прошлост;
– употреба субјунктива презента иза *il faut que, je veux que, j'aimerais* (рецептивно);
– императив (*aie, ayez*; *sois, soyez*);
– пасивне конструкције (*est, sont + participe passé*).

Предлози:
– најчешћи предлози и предложни изрази;
– предлози испред земаља и градова.

Прилози:
– за место, за време, за начин, за количину;
– прилози за количину праћени предлогом *de* + именица;
– одреднице за исказивање времена и логичких односа: *d'abord , puis, ensuite, enfin*
– прилошке заменице *en* и *y*.

Модалитети и форме реченице:
– декларативни, интерогативни, екскламативни и императивни модалитет;
– афирмација (*Oui*/*Si)* и негација (форклузиви: *pas, rien, personne, jamais)*;
– реченице са презентативима *c'est mon copain, voici/voilà mes parents*, *il y a beaucoup de bruit ce soir*;
– изражавање узрока уз употребу везника *parce que*.

ШПАНСКИ ЈЕЗИК

Фонетика и правопис

Обнављање и систематизација гласовног система шпанског језика; акцентуација и правопис.

Именице

Обнављање и систематизација садржаја:
1. Заједничке именице: мушки род *-o* (*amigo*, *vecino*, *libro*) и женски род *-a* (*amiga*, *vecina*, *casa*); именице оба рода које не завршавају на самогласник *-o* или *-a* (*el peine*, *la muerte*); именице оба рода које завршавају сугласником (*el árbol*, *la catedral*, *la solución*, *el corazón*); хетероними (*el padre / la madre*, *el hombre / la mujer*).
2. Властите именице:
– лична имена која имају заједничко порекло у српском и шпанском језику (*María*, *Elena*, *Pedro, Tomás*);
– топоними: имена држава без члана (*Serbia, España, Italia, Alemania*) и са чланом (*El Salvador*); имена градова (*Belgrado, Madrid, París*)

Придеви

Обнављање и систематизација садржаја:
1. Описни придеви (*bonito, feo, malo, bueno, alto, difícil*…); род и број придева: *alto/alta//altos/altas, difícil/difíciles*
2. Слагање именица и придева у роду и броју: *Es una casa bonita; Mucha gente vive en pisos.*

3. Основна правила за положај придева; придеви који увек стоје иза именице: боја (*blanco, negro, rojo, azul…*), облик (*redondo, rectangular, oval…*), порекло/ националност (*serbio, español, peruano, marroquí, hindú*)
4. Апокопирање придева уз именицу: *buen hombre*

Заменице

Обнављање и систематизација садржаја:
1. Личне заменице за субјекат и изостављање личне заменице: *Yo soy guitarrista. / Soy guitarrista.*
2. Лична заменица за формално обраћање: *usted / ustedes*
3. Личне заменице у функцији директног објекта (*me, te, lo/la, nos, os, los/las*)
4. Личне заменице у функцији индиректног објекта (*me, te, le, nos, os les*).
5. Повратне заменице (*me, te, se, nos, os, se*)
6. Неодређене заменице (*alguno, ninguno, nada, nadie, mucho, todo…*); *Al principio Sandra no decía nada. / Ahora nadie puede tocarle el pelo*.

Детерминативи

Обнављање и систематизација садржаја:
1. Присвојни: један власник (*mi, mis, tu, tus, su, sus*) и више власника (*nuestro/a/os/as, vuestro/a/os/as, su/sus*); слагање у роду и броју са именицом (*mi libro / mis libros; nuestro libro / nuestros libros, nuestra llave / nuestras llaves*)
2. Показни (*este, esta, estos, estas; ese, esa, esos, esas; aquel, aquella, aquellos, aquellas*); средњи род једнине (*esto, eso, aquello*); близина у односу на говорника и саговорника: *este libro*; удаљеност у односу на говорника и саговорника: *ese libro, aquel árbol*; показна заменица за непознати референт: *¿Qué es eso?*
3. Квантификатори (*poco, bastante, mucho*); промена у роду и броју: *Hace mucho calor*. / *Tengo mucha hambre. / Tengo muchos amigos*. / *Hay bastante dinero*. / *Tenemos bastantes problemas*.

Члан

Обнављање и систематизација садржаја:
1а. Облик одређеног члана (*el, la, los, las*) и сажимање уз предлоге *a* и *de* (*al, del*)
1б. Основна правила употребе одређеног члана у реченици:
– изражавање одређености: *¿Dónde están las llaves? / El curso es interesante. / ¿Puedes cerrar la puerta, por favor? / Me duele la cabeza*. / *Juego al tenis*.
– одсуство одређеног члана код личних имена
2а. Облик неодређеног члана (*un, una, unos, unas*)
2б. Основна правила употребе неодређеног члана у реченици:
– изражавање неодређености: *Tengo un libro. / ¿Me das una hoja? / Voy a una clase de español y luego a una de francés*. / *En la clase hace frío, una ventana está rota. / Me duele un dedo*.
– некомпатибилност уз властита имена: **un Javier, *una España, *unos Correos*

Бројеви

Обнављање и систематизација садржаја:
1. Основни бројеви преко 1000
2. Редни бројеви до 10

Прилози

Обнављање и систематизација садржаја:
1. Фреквентни прилози за време, количину и начин.
2. Прилози на *-mente* и прилошке конструкције: *Miguel completa el trabajo exitosamente / de modo exitoso.*

Предлози

Обнављање и систематизација садржаја:
Фреквентни предлози за оријентацију у времену и простору (*a, de, por, en, durante, desde, hasta, entre, sobre, debajo de, al lado de, enfrente, a la derecha de*…)
Глаголи
Обнављање и систематизација садржаја:
1. Изражавање радње у садашњости:
– презент (*presente*)*: Siempre trabaja el turno por la mañana.*
2. Изражавање радње у прошлости:
– наративни презент за догађаје у прошлости: *En aquella época la gente vive más pobre que hoy.*
– прости перфекат (*pretérito indefinido*): *A los 18 años comenzó a vivir solo. / Durante un año trabajé en aquella empresa.*
– сложени перфекат (*pretérito perfecto compuesto*): *Este mes he ido de vacaciones a la montaña.*
– имперфекат (*pretérito imperfecto*): *De niño era muy travieso. / Iba todos los días a pie al colegio.*
3. Изражавање радње у будућности
– презент за будућност: *Mañana voy de viaje.*
– *ir a* + инфинитив: *Voy a visitar a mi amiga de Barcelona.*
4. Изражавање обавезе (*tener que, deber, hay que*)
5. Основна употреба глагола *ser* и *estar*: *Yo soy Juan. / Ella es profesora. / Estoy cansado. / El libro está en la mesa.*
Реченица
Обнављање и систематизација садржаја:
1. Ред речи у реченици
2. Проста и проширена реченица у потврдном облику
3. Проста и проширена реченица у одричном облику (*nada, nadie, ningún/ninguno/ninguna, nunca, tampoco*): *No ha venido nadie. / Nadie ha venido.*
4. Упитна реченица (*quién/quiénes, qué, cuándo, cómo, dónde, cuánto/a/os/as*).
5. Независносложена реченица уз везнике *y/e, o/u, pero*

Разред	**Други**
Недељни фонд часова	**2**
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	Језичка активност/компетенција и кључни појмови садржаја програма
– реципира, разуме и интерпретира смисао и значење усмених исказа и порука у ситуацијама у којима учествује уживо или путем медија (аудио или аудио-визуелних снимака), с једним или више говорника, уз ограничени степен лакоће и тачности, у зависности од: а) начина изговора (стандардни говор примерене јасноће, без дијалекатских обележја и особености или идиоматске маркираности), б) ритма и брзине говора (спорији говор, дуже и адекватне паузе између изговорних целина, уз одговарајући број понављања, а у случају говора уживо и уз додатна појашњења или преформулацију), в) општих услова комуникације (без ометајућих шумова и позадинских звукова, г) уз помоћ визуелних елемената, невербалних и паравербалних сигнала; – разуме главну тему и ограничени број најважнијих појединости дијалога и разговора у којима учествује двоје или неколико говорника, уколико је реч о уобичајеној, предвидивој, свакодневној размени информација и мишљења, на познате, блиске и узрасно релевантне теме, уз употребу једноставних стандарднојезичких елемената и спорог ритма, без отежавајућих позадинских шумова и преклапања исказа саговорника; – разуме главну тему и понеку битну појединост монолошких излагања о блиским, уобичајеним, познатим и увежбаваним, образовно и узрасно релевантним темама, уколико се користи стандардни језик, уз претходну припрему и визуелну подршку (путем компјутерске презентације, слика, илустрација и графикона, приказивања артефаката/предмета и сл.) и већи број понављања; – разуме и углавном исправно извршава једноставна упутства и савете за уигране и блиске свакодневне активности (нпр. за коришћење апарата, оријентацију у простору, правац кретања итд.) и поступа у складу са објавама (нпр. на јавним местима, путем разгласа), које обухватају појединачан поступак или кратак низ једноставних корака, у приватним, јавним и образовно релевантним комуникативним ситуацијама, а исказане су једноставним језичким средствима и стандарднојезичком артикулацијом, без ометања позадинским шумовима, уз одговарајући број понављања; – разуме главну тему и понеку упадљиву појединост информативних прилога (вести, кратких репортажних прилога, интервјуа, временских прогноза, реклама) о блиским, познатим и увежбаваним, приватно, друштвено, образовно и узрасно релевантним темама, у којима се користи стандардни говор и једноставна језичка средства, уз одговарајућу претходну припрему;	РАЗУМЕВАЊЕ ГОВОРА – разумевање говора; – разумевање монолошких излагања; – разумевање разговора (дијалога и дискусија) између других лица; – разумевање као саставни део интеракције у којој се активно учествује; – разумевање у циљу извршавања инструкција; – комуникативна ситуација; – монолошко и дијалошко излагање; – стандардни језик; – изговор; – информативни и медијски прилози (аудио и аудио-видео записи; радио, телевизија, интернет); – размена информација; – култура и уметност; – ИКТ;

– разуме кратке информативне исказе у свакодневној комуникацији који садрже фреквентне и увежбаване речи, као и једноставне структуре (основне информације о особама, породици, школи, ближем окружењу); – разуме главну тему и понеки упадљиви и предвидиви детаљ у кратким аудио-визуелним формама (филмовима, документарним прилозима, видео-спотовима, влоговима итд.), у којима се једноставним језичким средствима обрађују блиске, познате, приватно, друштвено, образовно и узрасно примерене теме, уз ослонац на визуелне и звучне пропратне елементе садржаја и већи број понављања; – разуме главну тему и неколико најважнијих појединости у текстовима савремене музике, у складу са интересовањима, уз поновљена слушања и претходну детаљнију тематско-лексичку припрему;	
– разуме и интерпретира смисао и значење писаног текста, примењујући различите стратегије читања које омогућавају: а) сналажење и оријентисање у једноставним текстовима који спадају у шири спектар интересовања, са циљем процењивања релевантности текста за читаоца и утврђивања начина за његово даље читање (оријентационо читање); б) усмеравање пажње на релевантне краће целине и појединачне делове (селективно читање); в) откривање значења непознатих речи на основу познатог контекста (извођење закључака, инферирање); – разуме општи садржај и важне појединости краћих текстова о конкретним темама везаним за лична интересовања; – разуме општи садржај и важне појединости једноставних аутентичних и адаптираних краћих текстова у вези са блиским, познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – разуме општи садржај и понеку битну појединост једноставних нефикционалних (примењених и употребних) текстова у различитим медијским формама (интернет текстове информативног карактера, форуме, прилоге на друштвеним мрежама итд.) уз одговарајућу припрему;	РАЗУМЕВАЊЕ ПРОЧИТАНОГ ТЕКСТА – разумевање прочитаног текста; – аутентични и адаптирани текстови; – врсте текстова; – издвајање поруке и суштинских информација; – процењивање релевантности текста; – усмеравање пажње на појединачне делове текста; – препознавање основне аргументације; – непознате речи; – ИКТ;
– разуме кратке најједноставније савремене књижевне текстове и/или њихове адаптиране верзије примерене узрасту, које чита из забаве и естетског задовољства, по сопственом избору, уз поновљено читање и претходну припрему; – наслућује основни садржај и идентификује најважније информације у једноставним извештајима, табелама, статистикама и другим релевантним изворима у вези са блиским, познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – разуме општи садржај једноставних обавештења, упутстава, упозорења и других релевантних извора у вези с блиским, познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – разуме основни смисао и главне информације једноставних текстова на блиске и увежбаване теме у којима се износе лични ставови;	

– разуме једноставне поруке и описе догађаја, намера, осећања и интересовања из преписке приватног карактера;	
– планира и когнитивно обрађује садржај поруке коју ће репродуковати и/или саопштити у монолошком излагању, остварује интеракцију са једним или више саговорника у складу са сопственом комуникативном намером и са степеном формалности говорне ситуације, примењујући а) језичка средства са одређеним степеном тачности и адекватности; б) интонацију, ритам и висину гласа; в) невербална средства; – користи циљни језик као језик комуникације у учионици; – говори делимично самостално и уз активнију подршку саговорника о блиским, познатим и увежбаваним темама из домена личног интересовања и образовног контекста; – описује укратко блиске и познате особе, активности и догађаје из домена личног интересовања и образовног контекста; – именује главну тему и износи основне информације из писаних, аудио и аудио-визуелних извора; – учествује у кратком дијалогу и размењује основне информације у вези са својим окружењем и свакодневним ситуацијама; – учествује у кратком дијалогу и износи најједноставније предлоге и инструкције; – реагује вербално и/или невербално на захтеве, честитке, позиве и извињења саговорника; – излаже пред публиком, најједноставнијим језичким средствима, унапред припремљену презентацију на блиске, познате и увежбаване теме из области личног интересовања и образовног контекста уз помоћ визуелног подстицаја; – описује и тумачи илустрације, табеле, слике и графиконе примењујући унапред увежбана најједноставнија језичка средства; – интерпретира на креативан начин тематски и језички прилагођене песме, рецитације и скечеве;	УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ – усмено изражавање; – неформални разговор; – формална дискусија; – функционална комуникација; – интервјуисање; – артикулација и интонација; – монолошко излагање; – дијалог; – презентација; – компензационе стратегије у комуникацији;
– планира, скицира и обликује писани текст у областима општег и креативног писања, у традиционалној и дигитално подржаној форми, и уз ограничени степен лакоће и тачности примењује: а) основне принципе организације и самопровере текста, у складу са његовим типом и степеном формалности; б) једноставније кохезионе елементе; в) језичка средства (лексичка, граматичка, правописна); – пише најједноставније текстове према моделу и смерницама (уз помоћ визуелних елемената – илустрација, табела, слика, графикона и детаљних упутстава) користећи најфреквентније кохезионе елементе о блиским темама из свог окружења и подручја интересовања; – резимира на конвенционални начин прочитани текст или медијски приказ о познатим и блиским темама из приватног, јавног и образовног домена користећи једноставна језичка	ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ – писмено изражавање; – врсте текстова; – опште и креативно писање; – описивање; – нарација; – резимирање; – аргументација; – критичко мишљење; – писана интеракција; – стратегије планирања писаног

средства уз ограничену тачност; – описује утиске и осећања, износи мишљење, истиче предности и мане неке појаве или поступка користећи најједноставнија језичка средства уз употребу основних дигиталних алата; – пише кратке текстове дескриптивног карактера на једноставан и конвенционалан начин у оквиру креативног писања (описује људе, појаве и предмете из непосредног окружења, домена личног интересовања и искуства); – пише кратке текстове наративног карактера у оквиру креативног писања уз претходну припрему и евентуалну помоћ визуелне презентације (даје једноставна објашњења о дешавањима у садашњости, прошлости и будућности, на познате и блиске теме у вези са личним искуством); – пише краће белешке и кратке коментаре у сврху подсећања користећи једноставна језичка средства; – пише поруке (попут имејлова, смс порука, прилога на форумима и сл.) у којима тражи или преноси једноставне и главне информације о блиским и познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – учествује у најједноставнијој онлајн интеракцији уз детаљнију припрему, користећи дигиталне и писане алате (речнике и сличне ресурсе), као и претходну подршку ради контроле исправности језичких средстава и преношења основног садржаја; – учествује у преписци тражећи и преносећи једноставне и суштинске информације и објашњења, уз коришћење стандардних, устаљених, најједноставнијих језичких средстава; – пише најједноставније текстове према моделу за описивање и интерпретацију илустрација, табела, слика, графикона; – пише неформална и формална писма, имејлове, позивнице и сл. користећи устаљене и увежбане изразе за одбијање/прихватање позива, извињења и сл.; – попуњава различите формуларе, упитнике, обрасце и сличне документе, једноставне структуре у приватном, јавном и образовном домену;	излагања и саопштавања; – компензационе стратегије у комуникацији; – дигитални и традиционални алати; – кохезија и кохеренција; – имејлови, СМС поруке, друштвене мреже, форуми; – колаборативне писане активности; – стандардне формуле писаног изражавања; – лексика и комуникативне функције; – ИКТ;
– користи циљни језик у различитим видовима аутентичне комуникације, примењујући на креативан начин ограничена знања из различитих језика, и идентификује, анализира и пореди појаве и процесе у контексту властите културе и култура заједница чији језик учи, уз примену традиционалних и савремених видова комуникације; – препознаје и разуме, у оквиру свог интересовања, знања и искуства, основна правила понашања, свакодневне навике, сличности и разлике у култури своје земље и заједница чији језик учи, у контексту честих, свакодневних ситуација из приватног, јавног и образовног домена; – идентификује и разуме најфреквентнија паравербална и невербална средства комуникације (гестове, мимику, емотиконе и сл.) у циљном и матерњем језику; – препознаје најчешће стереотипе у вези са својом културом и културама заједница	СОЦИОКУЛТУРНА И ИНТЕРКУЛТУРНА КОМПЕТЕНЦИЈА – интеркултурност; – истраживање и рефлексија; – заступљеност циљног језика; – положај циљног језика у глобалном контексту; – природне, друштвене и културне одлике регија и држава у којима се страни језик користи као већински;

циљног језика; – познаје поједине кључне историјске и савремене догађаје и личности из култура циљног језика и разуме њихов значај за формирање културног идентитета; – познаје географску заступљеност циљног језика у регионалном и глобалном контексту; – познаје најважније одлике и животне услове већих регија у којима се користи циљни језик; – уочава поједине основне разлике између најфреквентнијих варијетета циљног језика који зависе од географских, друштвених и контекстуалних фактора;	– ИКТ; – правила понашања; – културне вредности; – стереотипи; – стилови у комуникацији на страном језику; – компензационе стратегије у комуникацији; – паравербална и невербална комуникација; – аутентична комуникација; – језичка варијабилност;
– преноси поруку са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи, додајући, по потреби, објашњења и обавештења, писмено и усмено, користећи одговарајуће компензационе стратегије ради превазилажења тешкоћа у комуникацији (на пример уз опис, парафразу, превод и сл.); – препричава, резимира и преноси, са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи, основни садржај кратког текста, аудио или аудио-визуелног записа и кратке интеракције, уз помоћ речника; – посредује у једноставној и краткој неформалној усменој интеракцији уз уважавање општих разлика у културним вредностима.	МЕДИЈАЦИЈА – стратегије преношења поруке са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи; – посредовање у усменој и писаној комуникацији на опште и стручне теме; – компензационе стратегије у комуникацији; – културно посредовање.

ЈЕЗИЧКИ САДРЖАЈИ
ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Именице
Бројиве и небројиве именице
Множина именица
Саксонски генитив
Члан (употреба и изостављање одређеног и неодређеног члана)
Заменице и детерминатори
Показне заменице
Присвојне заменице
Личне заменице
Упитне заменице
Неодређене заменице
Сложене заменице са *some-, any-, no-*
Кванитификатори
(*much, many, a great deal of, plenty of; few, a few, little, a little*)
Бројеви

Прости и редни
Придеви и прилози
Грађење, врсте, место у реченици
Поређење придева
Везници
Грађење речи
Суфикси за именице које означавају занимања *-er/-or, -ist, -ician*
Глаголи
Глаголи *BE, HAVE*
Глаголска времена:
Present simple
Present continuous
(глаголи стања и акције)
Past simple
Past continuous
Present perfect
Future (will, going to)
Модални глаголи
(*may/might; must; can/could)*
Предлози
Време, место и кретање
Реченица
Ред речи у реченици
Питања (*WH questions, Yes/No questions)*
Погодбене реченице:
Zero Conditional
First Conditional

ИТАЛИЈАНСКИ ЈЕЗИК

Члан
Одређени и неодређени члан.Основна употреба.
Одређени члан уз основне и редне бројеве. *(Oggi è il 25 novembre.).*
Партитивни члан (рецептивно).
Именице
Род и број именица.
Правилна множина именица.
Најчешћи примери неправилне множине: именице које се завршавају на консонант (*il bar, i bar*), именице које се завршавају на наглашени вокал *(la città, le città),*скраћене именице (*la foto, le foto*), једносложне именице (*il re, i re*), именице које се завршавају на *i* (*la tesi, le tesi*).
Заменице
Личне заменице у служби субјекта *(io, tu, lui, lei, Lei, noi, voi, loro).*

Ненаглашене личне заменице у служби директног објекта *(complemento oggetto – lo, la, li, le,)*
Наглашене личне заменице у служби директног објекта
(complemento oggetto – me, te, lui, lei, Lei, noi, voi, loro) (Lei non ama te, ma me.).
Присвојне заменице *(pronomi possessivi – mio, tuo, suo, nostro, vostro, loro)*
Показне заменице *(pronomi dimostrativi: questo, quello)*
Упитне заменице *(pronomi interrogativi: chi? che? che cosa? quale? quali?)*

Придеви

Описни придеви, слагање придева и именице у роду и броју.
Присвојни придеви (*aggettivi possessivi*: *mio, tuo, suo, nostro, vostro, loro*).
Употреба члана уз присвојне придеве.
Апсолутни суперлатив *(superlativo assoluto)*
Називи боја *(bianco, rosso, verde, giallo, nero, azzurro...*)

Бројеви

Основни бројеви *(numeri cardinali)*
Редни бројеви *(numeri ordinali)*

Глаголи

Употреба глагола *piacere.*
Presente progressivo (*stare + gerundio)*
Indicativo Presente – Садашње време правилних и најфреквентнијих неправилних глагола.
Употреба садашњег времена за изражавање будуће радње.
Passato prossimo – Перфекат прелазних и непрелазних глагола, партицип прошли правилних глагола и најфреквентнијих неправилних глагола
Imperfetto indicativo – Имперфекат правилних глагола и најфреквентнијих неправилних облика.
Futuro semplice – Футур правилних глагола и најфреквентнијих неправилних облика.
(Fra due giorni arriverà Maria.)

Прилози

Прилози за начин, место и време.

Предлози

Прости предлози *di, a, da, con, su, in, per, tra, fra* и њихова основна употреба.
Предлози *dentro, fuori, sotto, sopra, davanti, dietro.*
Предлозиспојени са чланом. *Preposizioni articolate (di, a, da, in, su*).

Синтакса

Проста реченица: потврдна, упитна, одрична.
Сложена реченица.
Ред речи у реченици.
Место прилога и прилошких одредби.

НЕМАЧКИ ЈЕЗИК

Именице

Властите и заједничке (у облицима једнине и множине: *Bild – Bilder, Kopf – Köpfe, Frau – Frauen*), са одговарајућим родом.
Изведене суфиксацијом: *Möglichkeit, Rechnung.*

Изведене префиксацијом: Ausflug.
Сложенице: *Sommerferien, Jugendliebe, Tomatensuppe.*
Придеви
Изведени суфиксацијом од глагола и именица: *fehlerfrei, liebevoll, sprachlos, trinkbar.*
Сложени (рецептивно): *steinreich*.
Придевска промена – јака, слаба, мешовита (рецептивно).
Компаратив и суперлатив (правилна творба и главни изузеци: *gut – besser, groß – größer, teuer – teurer*).
Члан
Одређени (*der, die, das*), неодређени (*ein, eine*), нулти, присвојни (*mein, dein…*), показни (*dieser, jener*), негациони (*kein, keine*).
Употреба члана у номинативу (субјект), акузативу и дативу (директни и индиректни објекат), партитивном генитиву (*die Hälfte des Lebens*), посесивном генитиву (*die Mutter meiner Mutter*).
Бројеви:
Основни и редни (*der siebte Februar; im siebten Stock*).
Предлози
– са акузативом (*Die Blumen sind für dich*),
– са дативом (*Sie arbeitet bei einem Zahnarzt*),
– са дативом или акузативом (*Er ist in der Schule. Sie kommt in die Schule*).
Глаголи
Глаголска времена: презент, претерит модалних, помоћних, слабих и нафреквентнијих јаких глагола, перфект слабих и јаких глагола, футур.
Глаголи са предлозима (*warten auf, sich interessieren für*).
Конјунктив у функцији изражавања жеље (*Ich hätte gern... Ich möchte...Ich würde gern ...*).
Везници
und, oder, aber; weil, wenn, als, während, bis, obwohl, dass, ob.
Личне заменице
У номинативу, дативу и акузативу.
Прилози
За време (*gestern*), место (*oben, unten*), начин (*allein*), количину (*viel, wenig*).
Реченице
Изјавне реченице, упитне реченице; независне и зависносложене реченице, индиректне упитне реченице.
Ред речи у реченици.

РУСКИ ЈЕЗИК

Именице
Систематизација фреквентних предлошко-падежних конструкција са акцентом на разликама у именичкој рекцији у односу на српски језик *(игра в футбол, игра в шахматы; обучение русскому языку; контрольная по русскому; учёба в университете; подготовка к экзамену).*
Именице на *-ия, -ие, -мя, -анин/-янин.* (рецептивно)
Скраћенице *ВУЗ, АН, МГУ, РФ и сл.* (рецептивно)
Заменице
Неодређене заменице *кто-то, кто-нибудь, некоторый, несколько.* (рецептивно)
Одричне заменице *никто, ничто, никакой*.

Општа заменица *каждый*.(рецептивно)

Придеви

Дужи и краћи облици придева. Обавезна употреба краћег облика у предикату са допуном *(Эти задания для нас просты. Эти задания простые.)* (рецептивно)

Придеви са различитом рекцијом у односу на српски језик *(известный чем, больной чем и сл).*

Систематизација фреквентних кратких придева у предикативној функцији *(рад, готов, занят, должен, болен, интересен, способен и др.)*

Бројеви

Промена и употреба основних бројева *(1−4, 5−20,30, 40-90, 100-900, тысяча, миллион, миллиард)* и редних бројева при исказивању времена по часовнику, датума, количине са предлозима *без, около, с...до, с...по, от...до, к ...*

Глаголи

Систематизација правила и начина исказивања заповести.

Најчешћи префикси код грађења глагола и њихова улога у промени глаголског вида *(сделать, заговорить, написать, переписать).*

Видски парови: *брать/взять, говорить/сказать, класть/положить, ложиться/лечь, садиться/сесть*.

Прошло време глагола са инфинитивном основом на сугласник *(везти, нести, запереть, стихнуть).*

Прилози

Најфреквентнији суфикси за грађење прилога: придевска основа + -о (*тихо, скромно* и сл.); придевска основа + -и (*по-русски, практически* и сл.).

Предлози

Најфреквентнији предлози чија се употреба разликује у односу на матерњи језик (*у, около, вокруг, в, на, при, среди*).

Реченични модели

Реченичне моделе предвиђене програмом за први разред и даље употребљавати у различитим реченичним контекстима. У другом разреду посебну пажњу посветити, пре свега, у виду вежби, моделима у потврдном, одричном и упитном облику за исказивање следећих односа:

Субјекатско-предикатски односи

Реченице с кратким придевским обликом у предикату.

Я был болен гриппом. Он способен к математике.

Објекатски односи

Реченице с објектом у инфинитиву.

Врач советовал мне отдохнуть. Я уговорил товарища молчать.

Сложена реченица

Врач советовал мне, чтобы я отдохнул. Я уговорил товарища, чтобы он молчал.

Зависни односи (изражени зависним падежом; глаголским прилогом; сложеном реченицом)

Просторни

Я тебя буду ждать у (около, возле) памятника. Она живёт у своих родителей. Мы пошли туда, куда вела узкая тропника.

Временски

Это случилось по окончании войны. Возвращаясь домой, я встретил товарища. Кончив работу, он поехал домой.

Начински

Мне нужно с тобой поговорить с глазу на глаз. Друзья возвращались домой весело разговаривая. Он поздоровался, кивнув головой.

Узрочни

Не находя нужного слова, он замолчал. Почувствовав голод, брат решил пообедать без меня. Так как брат почуствовал голод, он решил пообедать без меня.

Циљни

Реченице са одредбом у инфинитиву: *Мать отпустила дочку гулять. Мы пришли проститься. Мы пришли, чтобы проститься. Чтобы правильно говорить, нужно хорошо усвоить грамматику*.

ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК

Именичка група:
– систематизација слагања рода и броја именица и придева, место придева, поређење придева (са посебним освртом на суперлатив), основни и редни бројеви;
– систематизација употребе детерминаната: одређеног, неодређеног и партитивног члана партитивног *de*, присвојних и показних придева;
– присвојне, показне, упитне и релативне заменице;
– неодређене заменице учестале употребе;
– заменице у функцији директног и индиректног објекта.

Глаголска група:
– систематизација презента, сложеног перфекта, имперфекта, футура првог;
– систематизација перифрастичних конструкција: блиски футур, блиска прошлост;
– прогресивни презент;
– плусквамперфекат;
– униперсоналне конструкције (*Il faut, il est possible, il est nécessaire, il vaut mieux que*) и глаголи жеље, захтева, сумње и страха праћени презентом субјунктива;
– модална употреба кондиционала презента (жеља, формуле учтивости, молба, савет, предлог);
– повратни глаголи;
– пасивне констуркције (*est, sont + participe passé; sera / seront + participe passé*).

Предлози и предложна група:
– систематизација најчешћих предлога и предложних израза.

Прилози:
– систематизација прилога за место, време, начин и количину;
– грађење прилога;
– место прилога у реченици;
– поређење прилога.

Модалитети и форме реченице:
– декларативни модалитет;
– интерогативни модалитет: тотално и парцијално питање;
– систематизација негације;
– индиректни говор (без слагања времена);
– систематизација негација са форклузивима *plus, personne, rien, jamais.*

Сложене реченице:
– координирање реченице са везницима *et, ou, mais, car, ni* и прилозима/прилошким изразима *c'est pourquoi, donc, puis, pourtant, par contre, par conséquent, au contraire*.
– хипотетичке реченице (најједноставнији облици вероватног и могућег потенцијала);
– зависне реченице са најфреквентнијим везницима: релативне (*qui, que, où)*;
– компаративне (*comme*), каузалне (*parce que* и *comme*).

ШПАНСКИ ЈЕЗИК

Фонетика и правопис

Обнављање и систематизација гласовног система шпанског језика; акцентуација и правопис.

Именице

1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Заједничке именице: именице женског рода које завршавају самогласником *-o* услед скраћивања (*la moto / motocicleta*, *la foto / fotografía*, *la radio / radiodifusión*)
3. Властите именице:

– честа презимена и њихово порекло (*Fernández, González*); хипокористике за фреквентна лична имена (*Pepe – José, Paco – Francisco, Chelo – Consuelo, Lola – Dolores, Isabel – Isa*)

4. Плуралијатантум (*las gafas, las vacaciones*)

Придеви

1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Апокопирање придева уз именицу: *buen hombre*
3. Компарација придева: *más que, menos que, el/la más, el/la menos, tan…como*
4. Апсолутни суперлатив с прилогом *muy*: *muy guapo*

Заменице

1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Лична заменица за формално обраћање: *usted / ustedes* и њена употреба за друго лице множине у варијететима Латинске Америке

Детерминативи

1. Обнављање и систематизација садржаја

Члан

1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Одређени члан

– одсуство одређеног члана уз показне и посесивне придеве: **el este libro / *la mi hermana*
– редослед речи уз детерминатив *otro*: *la otra chica / *otra la chica*
– обавезна употреба уз глагол *gustar: Me gusta la paella*.
– компатибилност одређеног члана уз глагол *estar*: *Ahí está la mesa*.
– немогућност употребе уз глагол *haber*: **Ahí hay la mesa*.
– немогућност употребе уз глагол *saber*: *Sabe * el ruso / *la filosofía*.

3. Неодређени члан

– одсуство неодређеног члана уз остале детерминативе: **este un amigo, *un otro amigo*

Бројеви

1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Апокопирање редних бројева *primer(o), tercer(o).*

Прилози

1. Обнављање, систематизација и проширивање лексичког садржаја

Предлози

1. Обнављање, систематизација и проширивање лексичког садржаја

Глаголи

1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Изражавање радње у садашњости:
– глаголска перифраза *estar* + герунд: *–¿Puedes salir? –No, estoy trabajando en la tarea.*
– дистинкција презента и глаголске перифразе *estar* + герунд: *Trabaja en la biblioteca. / Está trabajando en la tarea.*
3. Изражавање радње у прошлости: обнављање и систематизација
4. Изражавање радње у будућности: обнављање и систематизација

Реченица

1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Зависносложена реченица у индикативу:
– временска (*temporal*): *Mientras iba por la calle, vi a Ángela. / Cuando estoy de vacaciones, siempre visito a mis abuelos.*
– узрочна (*causal*): *Estudio español porque me gusta.*
релативна (*relativa*): *No me gustó la película que se estrenó ayer.*

Разред	**Трећи**
Недељни фонд часова	**2**
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	Језичка активност/компетенција и кључни појмови садржаја програма
– реципира, разуме и интерпретира смисао и значење усмених исказа и порука у ситуацијама у којима учествује уживо или путем медија (аудио или аудио-визуелних снимака), с једним или више говорника, уз ограничени степен лакоће и тачности, у зависности од: а) начина изговора (стандардни говор примерене јасноће, без дијалекатских обележја и особености или идиоматске маркираности), б) ритма и брзине говора (спорији говор, дуже и адекватне паузе између изговорних целина, уз одговарајући број понављања, а у случају говора уживо и уз додатна појашњења или преформулацију), в) општих услова комуникације (без ометајућих шумова и позадинских звукова, г) уз помоћ визуелних елемената, невербалних и паравербалних сигнала; – разуме општи садржај и понеку упадљиву појединост дијалога и разговора у којима учествује двоје или више говорника, уколико је реч о уобичајеној и предвидивој размени информација, мишљења, слагања или неслагања саговорника, и то на познате и блиске теме из свакодневног живота, уз употребу стандарднојезичких елемената и спорог ритма; – разуме општи садржај и важније појединости монолошких излагања о блиским, познатим и увежбаваним, приватно, друштвено, образовно и узрасно релевантним темама, уколико се користи стандардни језик, уз евентуалну визуелну подршку (путем компјутерске презентације, слика, илустрација и графикона, приказивања артефаката/предмета и сл.) и уз понављање; – разуме и извршава једноставна упутства, савете и налоге за уигране свакодневне активности (нпр. за коришћење апарата, лекова и помагала, оријентацију у простору, правац кретања, припрему хране итд.) и поступа у складу са објавама (нпр. на јавним местима, путем разгласа), које обухватају појединачан поступак или кратак низ једноставних корака, у приватним, јавним и образовно релевантним комуникативним ситуацијама, а исказане су стандарднојезичком артикулацијом, без ометања позадинским шумовима, уз потребна понављања; – разуме општи смисао и понеку упадљиву појединост информативних прилога (вести, кратких репортажних прилога, интервјуа, временских прогноза, реклама) о блиским, познатим и увежбаваним, друштвено, образовно и узрасно релевантним темама, у којима се користи стандардни говор; – разуме краће информативне исказе у свакодневној комуникацији који садрже фреквентније речи и једноставније структуре (информације о особама, послу, породици, куповини, школи, ближем окружењу, преко разгласа, на улици, на шалтеру); – разуме општу тему и понеки упадљиви и предвидиви детаљ у кратким наративним и	РАЗУМЕВАЊЕ ГОВОРА – разумевање говора; – разумевање монолошких излагања; – разумевање разговора (дијалога и дискусија) између других лица; – разумевање као саставни део интеракције у којој се активно учествује; – разумевање у циљу извршавања инструкција; – комуникативна ситуација; – монолошко и дијалошко излагање; – стандардни језик; – изговор; – информативни и медијски прилози (аудио и аудио-видео записи; радио, телевизија, интернет); – размена информација; – култура и уметност; – ИКТ;

дескриптивним аудио или аудио-визуелним формама (кратким филмовима, документарним прилозима, видео-спотовима, влоговима итд.), у којима се једноставнијим језичким средствима обрађују блиске, познате, друштвено, образовно и узрасно примерене теме, уз ослонац на визуелне и звучне пропратне елементе садржаја и одговарајући број понављања; – разуме тематику и неколико најважнијих појединости у текстовима савремене музике, у складу са интересовањима, уз поновљена слушања и одговарајућу тематско-лексичку припрему;	
– разуме и интерпретира смисао и значење писаног текста, примењујући различите стратегије читања које омогућавају: а) сналажење и оријентисање у једноставним текстовима који спадају у шири спектар интересовања, са циљем процењивања релевантности текста за читаоца и утврђивања начина за његово даље читање (оријентационо читање); б) усмеравање пажње на релевантне краће целине и појединачне делове (селективно читање); в) откривање значења непознатих речи на основу познатог контекста (извођење закључака, инферирање); – разуме општи садржај и важне појединости краћих текстова у вези с темама везаним за лична интересовања; – разуме општи садржај и важније појединости једноставнијих аутентичних и адаптираних краћих текстова у вези с познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – разуме општи садржај и важне појединости једноставних нефикционалних (примењених и употребних) текстова у различитим медијским формама (интернет текстове информативног карактера, форуме, прилоге на друштвеним мрежама итд.); – разуме кратке једноставне савремене књижевне текстове и/или њихове адаптиране верзије примерене узрасту, које чита из забаве и естетског задовољства, по сопственом избору, уз поновљено читање; – разуме основни садржај и издваја важне информације у једноставним извештајима, табелама, статистикама и другим релевантним изворима у вези са блиским, познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – разуме општи садржај обавештења, упутстава, упозорења и других релевантних извора у вези са блиским, познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – разуме основни смисао и главне информације једноставнијих текстова на блиске и увежбаване теме у којима се износе лични ставови и/или недвосмислени аргументи; – разуме једноставну пословну и стручну кореспонденцију; -разуме једноставне описе догађаја, намера, осећања и интересовања из преписке приватног карактера;	РАЗУМЕВАЊЕ ПРОЧИТАНОГ ТЕКСТА – разумевање прочитаног текста; – аутентични и адаптирани текстови; – врсте текстова; – издвајање поруке и суштинских информација; – процењивање релевантности текста; – усмеравање пажње на појединачне делове текста; – препознавање основне аргументације; – непознате речи; – ИКТ;
– планира и когнитивно обрађује садржај поруке коју ће репродуковати и/или саопштити у монолошком излагању, остварује интеракцију са једним или више саговорника у складу са сопственом комуникативном намером и са степеном формалности говорне ситуације,	УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ – усмено изражавање; – неформални разговор;

примењујући а) језичка средства са одређеним степеном тачности и адекватности; б) интонацију, ритам и висину гласа; в) невербална средства; – користи циљни језик као језик комуникације у учионици; – говори углавном самостално и/или уз подршку саговорника о познатим и увежбаваним темама из домена личног интересовања и образовног контекста на претежно кохерентан начин; – описује укратко и поједностављено догађаје и доживљаје и образлаже контекст; – саопштава тему и најважније информације из писаних, аудио и аудио-визуелних извора; – учествује у краћем дијалогу и размењује основне информације у вези са својим окружењем и свакодневним ситуацијама; – учествује у краћем дијалогу и износи на једноставан начин своје предлоге, намере и одлуке; – реагује углавном спонтано на захтеве, честитке, позиве и извињења саговорника; – износи и на једноставан начин образлаже своје мишљење у вези са блиским и познатим темама; – излаже пред публиком, на разумљив начин и једноставним језичким средствима, унапред припремљену презентацију на познате и увежбаване теме из области личног интересовања, образовног и друштвеног контекста уз помоћ визуелног подстицаја; – одговара на једноставна питања у вези са темом презентације; – описује и тумачи илустрације, табеле, слике и графиконе примењујући унапред увежбана једноставна језичка средства; – интерпретира на креативан начин тематски и језички прилагођене песме, рецитације и скечеве;	– формална дискусија; – функционална комуникација; – интервјуисање; – артикулација и интонација; – монолошко излагање; – дијалог; – презентација; – компензационе стратегије у комуникацији;
– планира, скицира и обликује писани текст у областима општег и креативног писања, у традиционалној и дигитално подржаној форми, и уз ограничени степен лакоће и тачности примењује: а) основне принципе организације и самопровере текста, у складу са његовим типом и степеном формалности; б) једноставније кохезионе елементе; в) језичка средства (лексичка, граматичка, правописна); – пише текстове једноставне структуре према моделу и смерницама користећи најфреквентније кохезионе елементе о блиским темама из свог окружења и подручја интересовања; – резимира на конвенционални начин прочитани текст или медијски приказ о познатим и блиским темама из приватног, јавног, образовног и стручног домена користећи једноставна језичка средства; – описује утиске и осећања, износи мишљење, истиче предности и мане неке појаве или поступка користећи једноставна језичка средства, по потреби уз употребу основних дигиталних алата; – пише краће текстове дескриптивног карактера на конвенционалан начин у оквиру креативног писања (описује људе, појаве и предмете из непосредног окружења, домена личног интересовања и искуства);	ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ – писмено изражавање; – врсте текстова; – опште и креативно писање; – описивање; – нарација; – резимирање; – аргументација; – критичко мишљење; – писана интеракција; – стратегије планирања писаног излагања и саопштавања; – компензационе стратегије у комуникацији; – дигитални и традиционални алати; – кохезија и кохеренција;

– пише краће текстове наративног карактера у оквиру креативног писања уз претходну припрему (даје једноставна објашњења о дешавањима у садашњости, прошлости и будућности, на познате и блиске теме у вези са личним искуством); – пише краће белешке и кратке коментаре у сврху подсећања; – пише једноставну белешку о неком догађају или обављеним активностима; – пише поруке (попут имејлова, смс порука, прилога на форумима и сл.) у којима тражи или преноси једноставне информације о блиским и познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – учествује у једноставној онлајн интеракцији уз детаљнију припрему, користећи дигиталне и писане алате (речнике и сличне ресурсе), као и евентуалну претходну подршку ради контроле исправности језичких средстава; – учествује у преписци тражећи и преносећи релевантне информације и објашњења, уз коришћење стандардних, устаљених и једноставних језичких средстава; – пише једноставне текстове према моделу за описивање и интерпретацију илустрација, табела, слика, графикона; – пише неформална и формална писма, имејлове, позивнице и сл. користећи устаљене и увежбане изразе за одбијање/прихватање позива, извињења и сл.; – попуњава различите формуларе, упитнике, обрасце и сличне документе једноставне структуре у приватном, јавном, образовном и стручном домену;	– имејлови, СМС поруке, друштвене мреже, форуми; – колаборативне писане активности; – стандардне формуле писаног изражавања; – лексика и комуникативне функције; – ИКТ;
– користи циљни језик у различитим видовима аутентичне комуникације, примењујући на креативан начин ограничена знања из различитих језика, и идентификује, анализира и пореди појаве и процесе у контексту властите културе и култура заједница чији језик учи, уз примену традиционалних и савремених видова комуникације; – препознаје и разуме, у оквиру свог интересовања, знања и искуства, основна правила понашања, свакодневне навике, сличности и разлике у култури своје земље и заједница чији језик учи, у контексту уобичајених ситуација из приватног, јавног, образовног и професионалног домена; – идентификује фреквентнија паравербална и невербална средства комуникације (гестове, мимику, емотиконе и сл.) у језицима које познаје и спорадично их користи у комуникацији на циљном језику; – препознаје најчешће стереотипе у вези са својом културом и културама заједница циљног језика и уочава примере могућег одступања од стереотипа; – познаје поједине кључне историјске и савремене догађаје и личности из властите културе и култура заједница циљног језика, доводи их у везу и разуме њихов значај за формирање културних идентитета; – познаје географску заступљеност и најважније сфере утицаја циљног језика у регионалном и глобалном контексту (нпр. заступљеност циљног језика у релевантним професијама, дисциплинама, културним активностима и сл.); – познаје важније одлике и животне услове већих регија у којима се користи циљни језик;	СОЦИОКУЛТУРНА И ИНТЕРКУЛТУРНА КОМПЕТЕНЦИЈА – интеркултурност; – истраживање и рефлексија; – заступљеност циљног језика; – положај циљног језика у глобалном контексту; – природне, друштвене и културне одлике регија и држава у којима се страни језик користи као већински; – ИКТ; – правила понашања; – културне вредности; – стереотипи; – стилови у комуникацији на страном језику; – компензационе стратегије у комуникацији;

– уочава карактеристичне разлике између најфреквентнијих варијетета циљног језика и разуме њихову условљеност ванјезичким факторима (као што су контекст употребе, узраст, регионални варијетети и сл.);	– паравербална и невербална комуникација; – аутентична комуникација; – језичка варијабилност;
– преноси поруку са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи, додајући, по потреби, објашњења и обавештења, писмено и усмено, користећи одговарајуће компензационе стратегије ради превазилажења тешкоћа у комуникацији (на пример уз опис, парафразу, превод и сл.); – препричава, резимира и преноси, са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи, основни садржај и понеку битну појединост краћег текста, аудио или аудио-визуелног записа и краће интеракције, уз помоћ речника; – посредује у једноставнијој неформалној усменој интеракцији уз уважавање општих разлика у културним вредностима.	МЕДИЈАЦИЈА – стратегије преношења поруке са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи; – посредовање у усменој и писаној комуникацији на опште и стручне теме; – компензационе стратегије у комуникацији; – културно посредовање.

ЈЕЗИЧКИ САДРЖАЈИ
ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Именице
Именице у функцији придева
Саксонски генитив
Члан (употреба и изостављање одређеног и неодређеног члана)
Заменице и детерминатори
Показне заменице
Присвојне заменице
Повратне заменице
Односне заменице
Both, all, either, neither
Придеви и прилози
Грађење, врсте, место у реченици
Компаративи и суперлативи
Везници
Повезивање елемената исте важности: *for, and, nor, but, or, yet, so*
Грађење речи
Префикси и суфикси за грађење глагола (*dis-, mis-, re-, -ize, -fy*)
Глаголи
Глаголска времена:
Present simple/continuous
Past simple/continuous
Present perfect simple/continuous

Past perfect
Future (Will, Going to, Present continuous)
Модални глаголи
(*may/might; must/have to; must /mustn't/needn't*; *should)*
Пасивни глаголски облици
Пасивне конструкције: *Present Simple Passive*
Past Simple Passive
Present Perfect Passive
Future Will Passive
Предлози
Време, место и кретање
Предлози после именица (нпр. *reason for, difference between*)
Предлози после глагола (нпр. *talk to, look at*)
Фразални глаголи
Са партикулама: *on, off, up, down*… (нпр. *go on, turn on/off, turn up/down* …)
Реченица
Ред речи у реченици (позиција придева за учесталост, начин, место и време; позиција директног и индиректног објекта)
Односне реченице (употреба односних заменица)
Погодбене реченице:
Zero Conditional
First Conditional
Second Conditional
Неуправни говор (без слагања времена).

ИТАЛИЈАНСКИ ЈЕЗИК

Члан
Одређени и неодређени члан. Основна употреба.
Одређени члан уз основне и редне бројеве.
Партитивни члан (*Mangio delle mele).*
Употреба члана уз властита имена, географске појмове, имена градова и држава, презимена.
(Vado a Firenze. Vado in Lombardia. La mia Kikinda è cambiata molto. Eccomi di nuovo nella mia amata Roma! La Rossi è tornata nell'Emilia Romagna dalla Germania. Il Po è il fiume più lungo d'Italia. La Sardegna è famosa per le sue bellissime spiagge. Roma è la capitale d'Italia.
Употреба члана уз присвојни придев и именице које исказују блиско сродство.
(*Mia sorella si chiama Maria. Le sue sorelle vivono a Firenze. Il loro padre è molto severo. Domani andiamo a Roma con i nostri nonni*).
Именице
Род и број именица. Правилна множина именица.
Најчешћи примери неправилне множине.
Заменице
Личне заменице у служби субјекта.
Наглашене личне заменице у служби директног објекта *(complemento oggetto)*

Ненаглашене личне заменице у служби директног објекта *(complemento oggetto)*
Присвојне заменице *(pronomi possessivi).*
Показне заменице *(pronomi dimostrativi).*
Упитне заменице *(pronomi interrogativi)*
Неодређене заменице
(*pronomi indefiniti: ognuno, qualcuno, niente/nulla, nessuno, qualcosa, qualcuno, alcuni*)
(C'è qualcuno con cui potrei parlare? Non conosco nessuno qui. Non abbiamo comprato niente. C'è qualcosa da mangiare?)
Релативне заменице (*pronomi relativi: che, cui, il quale/la quale*).
(*Il libro che sto leggendo è molto interessante. Ho conosciuto il figlio della signora, la quale abita al terzo piano.)*
Ненаглашене личне заменице у служби индиректног објекта – дативне заменице (*complemento di termine*).
(*Gli abbiamo comprato un libro. Perché non ci avete telefonato?)*

Придеви

Описни придеви, слагање придева и именице у роду и броју.
Присвојни придеви (*aggettivi possessivi: mio, tuo, suo, nostro, vostro, loro*).
Употреба члана уз присвојне придеве.
Апсолутни суперлатив (*superlativo assoluto*)
Називи боја и морфолошке особености придева (*viola, rosa, blu, arancione*)
Компарација придева
(*Maria è più alta di Mario. Paolo è meno alto di Maria. Anna è la più brava della classe*.)

Бројеви

Основни бројеви *(numeri cardinali)*
Редни бројеви *(numeri ordinali).*

Глаголи

Употреба глагола *piacere.*
Presente progressivo (*stare + gerundio)*
Indicativo Presente- Садашње време правилних, неправилних и повратнихглагола.
(A che ora ti alzi la mattina? Laura si sveglia sempre tardi.)
Passato prossimo – Перфекат правилних, неправилних и повратних глагола.
(Ci siamo preparati in fretta.)
Imperfetto indicativo – Имперфекат правилних, неправилних и повратних глагола.
(Da piccolo si vestiva elegantemente. Mentre Mario studiava, ci preparavamo per la cena).
Употреба и однос перфекта и имперфекта.
Futuro semplice – Футур правилних, неправилних и повратних глагола.
(Domani mi alzerò alle 6!)
Condizionale Presente – Кондиционал правилних глагола и најфреквентнијих неправилних облика: *(Vorrei un chilo di mele, per favore! Potresti prestarmi il tuo libro di italiano? Vorrei un caffè. Potremmo andare in piscina domani. Guarderei volentieri un film. Spegneresti la sigaretta? Ti aiuterei, ma non so come.)*
Imperativo – Императив за сва лица. *(Aprite i libri! Chiudi la finestra, per favore! Ascoltate!)*
Императив за учтиво обраћање: правилни облици и облици глагола *essere* и *avere*.

Прилози

Прилози за начин, место и време.
Основни прилози (*bene, male, molto, poco, troppo, meno, più)*
(Oggi sto molto bene. Abbiamo mangiato troppo a cena.)
Прилошки изрази за одређивање времена *(prima, durante, dopo-Durante la lezione facciamo tante cose.)* и простора *(a destra, a sinistra, dritto, davanti, dietro, sotto, sopra, su, giù – Va' dritto, poi gira a destra.).*
Упитни прилози (*quando? come? perché? dove? – Quando sei nata? Dove è Mario?)*
Грађење прилога од придева помоћу суфикса – *mente.*
(Parla più lentamente! Si veste elegantemente. Naturalmente ho invitato anche Maria.)
Предлози
Употреба предлога*:*
di, a, da, con, su, in, per, tra, fra, dentro, fuori, sotto, sopra, davanti, dietro.
Preposizioni articolate – Предлози *(di, a, da, in, su*) спојени са чланом.
Синтакса
Проста реченица: потврдна, упитна, одрична.
Сложена реченица.
Ред речи у реченици.
Место прилога и прилошких одредби.
Независносложена реченица
Adesso non lavoro più, ma ho più tempo per leggere, scrivere e giocare con i miei nipoti. Mario ascolta la musica e studia. Avevo due biglietti e perciò ho invitato anche Mario. Entri o esci? Gli alunni sono in aula e parlano con il professore.
Зависносложена реченица у индикативу и уз инфинитив: временска *(temporale) (Mentre il professore parlava, gli studenti ascoltavano in silenzio.),* узрочна *(causale) (Sono triste perché Luca se n'è andato. Siccome eravamo stanchi, siamo rimasti a casa. Non sono uscita perché ero stanca.),* намерна *(finale) (Andiamo in Italia per studiare l'italiano,),* погодбена *(condizionale) (Se hai tempo, vieni da me stasera.)*
Хипотетички период: Реална погодбена реченица: *Se hai tempo andiamo in gita. Se vuoi, stasera possiamo andare a teatro. Se avrai tempo andremo in gita. Se non studiate, non riuscirete a passare l'esame. Se farà bel tempo, andremo al mare.)*

НЕМАЧКИ ЈЕЗИК

Именице
Властите и заједничке именице у облицима једнине и множине *Bild – Bilder, Kopf – Köpfe, Frau – Frauen.*
Именице изведене суфиксацијом (уз усвајање одговарајућег рода): *Freiheit, Tischler, Verständnis.*
Изведене префиксацијом/префиксацијом и суфиксацијом: *Verstand, Ausbildung.*
Сложенице: *Sommerferien, Tomatensuppe, Schnellzug.*
Singularia tantum, pluralia tantum: *Hunger, Durst, Ferien, Geschwister.*
Придеви
Изведени суфиксацијом од глагола, именица и прилога: *gestrig, heutig, ärztlich, launisch, liebevoll, sprachlos.*
Сложени: *bildschön, blitzschnell.*
Јака, слаба и мешовита придевска промена – рецептивно и продуктивно.
Позитив, компаратив и суперлатив у атрибутској у атрибутској функцији и као прилошке одредбе: *der höchste Berg, das teuerste Auto, am langweiligsten*.
Члан

Одређени (*der, die, das*), неодређени (*ein, eine*), присвојни (*mein, dein…*), показни (*dieser, jeder*), негациони *(kein, keine*), неодређени (*manche, einige*).
Употреба члана у номинативу (субјекат), акузативу и дативу (директни и индиректни објекат), партитивном генитиву (*die Hälfte des Lebens*), посесивном генитиву (*die Mutter meiner Mutter, das Haus meiner Eltern).*
Употреба одређеног члана уз географске појмове: називе земаља мушког и женског рода и у множини, река, језера и планина (*Sie waren am Schwarzen Meer. Er lebt in der Türkei.)*
Употреба одређеног члана уз имена годишњих доба, месеци и дана у недељи (*Der Montag ist der erste Tag in der Woche. Der Sommer ist die heißeste Jahreszeit.)*
Употреба нултог члана уз одређене топониме (називе земаља, континената и насељених места), уз предикативно употребљене називе занимања, градивне именице, код узвика и у фразеолошким конструкцијама (*Serbien ist ein schönes Land. Berlin ist die Hauptstadt der BRD. Peter ist Lehrer. Ich soll Milch, Brot und Butter kaufen. Hilfe! Wir konnten kaum zu Wort kommen)*
Употреба неодређеног члана за исказивање категорије, уз непознате или први пут споменуте појмове (*Das ist ein Tisch. Serbien ist ein schönes Land. Da liegt ein Buch.*).

Бројеви

Основни и редни бројеви (*der siebte Achte, in der siebten Etage*).

Предлози

Са акузативом (*Ich kaufe ein Geschenk für dich*.), са дативом (*Sie arbeitet bei einem Zahnarzt*.), предлози са дативом и акузативом (*Er ist in der Schule. Sie kommt in die Schule.),* најфреквентнији предлози са генитивом (*während, wegen, statt, trotz*).

Негација *nirgends, nirgendwo, nirgendwohin, nie(mals), gar nicht, keineswegs, keinesfalls*
(*Das war keinesfalls die richtige Antwort. Sie wird morgen gar nicht kommen.).*

Глаголи

Глаголска времена: презент са специфичним облицима (*klingeln, wechseln, halten, raten)*, претерит, перфекат и футур слабих и јаких глагола, помоћних и модалних глагола, глагола са наглашеним и ненаглашеним префиксима. Глаголи са предлозима (*Worauf wartest du? An wen denkt ihr oft*?). Конјунктив помоћних и модалних глагола и „*würde*" + инфинитив у функцији изражавања жеље, савета, препоруке, сумње, ирealности итд. (*Ich hätte gern... Du solltest ... Wenn ich Zeit hätte, würde ich ins Kino gehen. Du wärest beinahe zu spät gekommen*.). Императив. Презент пасива радње – рецептивно (*Dieses Buch wird viel gelesen.*) Инфинитив са „*zu*" уз модалитетне глаголе, одређене именице и придеве, као и устаљене изразе (*Hast du noch viel zu lernen? Sie hatte keine Zeit/Lust/Möglichkeit, mit ihm darüber zu sprechen. Es ist gesund, viel Obst zu essen. Du brauchst dir keine Sorgen zu machen. Wann hat er aufgehört, Fleisch zu essen?*). Конструкција *um ... zu* (*Er spart, um ein neues Auto zu kaufen.*).

Везници

Конјунктори и субјунктори *und, oder, aber, doch, sondern, dass, sodass, weil, denn, wenn, als, während, bis, seit/seitdem, bevor, sobald, sooft, damit.*

Заменице

Личне заменице у номинативу, генитиву, дативу и акузативу, повратна заменица у дативу и акузативу, упитне заменице *welch*– и *was für ein*, релативне заменице у номинативу, дативу и акузативу.

Прилози

За време (*gestern*), место (*hier, dort*), начин (*allein*), количину (*viel, wenig*), узрок (*deshalb,* darum), заменички прилози (*woran, dafür*).

Реченице

Изјавне реченице, упитне реченице, независне и зависне реченице. Ред речи у реченици. Правило „*TE– KA– MO– LO*" (редослед и хијерархија прилошких одредби у реченици).

Лексикографија

Структура једнојезичних речника и служење њима. Упознавање са електронским лексикографским изворима. Коришћење апликација – лексикографских помагала.

РУСКИ ЈЕЗИК

Именице

Систематизација промена именица.

Абревијатуре и род абревијатура (скраћеница). Познатији домаћи и страни географски називи са специфичностима у роду, броју и промени. (рецептивно)

Заменице

Неодређене заменице с постфиксима *-то, -нибудь, -либо,* префиксом *кое-*; заменице *некто, нечто*.(рецептивно)

Придеви

Посебни случајеви образовања краћег облика придева: *большой − велик; маленький − мал; злой − зол.* Фреквентни примери простог променљивог суперлатива: *лучший.*

Бројеви

Читање децимала и разломака*: 0,1 ноль целых одна десятая; 0,01 ноль целых одна сотая; 0,001 ноль целых одна тысячная; 1,1 одна целая (одно целое) одна десятая; 2,4 две целых четыре десятых; 1/2 одна вторая (половина); 3/4 три четвёртых (три четверти)*. (рецептивно)

Глаголски придеви – активни и пасивни (грађење и употреба). (рецептивно)

Глаголи кретања са префиксима – активно коришћење.

Прилози

Систематизација прилога. Исказивање опозиције место – правац паровима прилога просторног значења као нпр.: *там − туда, здесь − сюда, где – куда* и сл.

Предлози

Предлози карактеристични за функционалне стилове (научни, пословни, публицистички и сл.): *ввиду, в зависимости от, в качестве, в процессе, в результате, вследствие, по мере, по причине, при условии* и сл. (рецептивно)

Везници

Везници карактеристични за функционалне стилове: *подобно тому, как; по мере того, как; в зависимости от того, как; в результате того, что; в связи с тем, что; несмотря на то, что* и сл. (рецептивно)

Реченица

Једночлане реченице: неодређеноличне и уопштеноличне. Замена неодређеноличних реченица личним и обрнуто (*В киоске продают газеты Газеты продаются в киоске*).

Замена пасивних конструкција активним и обрнуто (*План выполнен заводом. Завод выполнил план*).

Непотпуне реченице: *Ты куда? Сюда! Ты очень изменился! – Разве? Ты прочитал этот роман? – Прочитал.*

Реченични модели

Реченичне моделе предвиђене за претходне разреде и даље примењивати у различитим комбинацијама. У трећем разреду посебну пажњу посветити (у виду вежби) моделима за исказивање следећих односа и значења:

Субјекатско-предикатски односи

Реченице са субјектом израженим конструкцијом: *номинатив + с + инструментал*:

Мы с вами опять в школе.

Реченице с копулама: *являться, называться, служить* и сл.: *Металлы являются хорошими проводниками электричества. Глина служит сырьём для керамических изделий.*

Реченице са копулом *есть*: *Организм есть живое существо.*

Реченице са *это* у предикату: *Золото – это драгоценный металл.*

Реченице с трпним глаголским придевом у предикату: *Лес посажен недавно. Проект здания создан архитектором.*

Просторни односи

Реченице с прилошким одредбама за место, правац и трасу: *Я там никогда не был, но очень хочу поехать туда. Северная его часть лежит за полярным кругом. Авала расположена в двадцати километрах от Белграда.*

Квантитативни односи

Реченице са одредбом за меру и количину: *Был мороз в тридцать градусов. Предмет весом в пять килограммов.*

Реченице са одредбом за приближну количину: *Я приду минут через десять. В классе было учеников тридцать.*

Лексикологија

Најчешћи идиоми и фразеологизми. Полисемија речи.

Општестручна терминологија.

ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК

Именичка група:

– систематизација употребе детерминаната: одређеног, неодређеног и партитивног члана, присвојних и показних придева, основних и редних бројева;

– место најфреквентнијих придева;

– множина именица (променом *al* у *aux*);

– неодређени детерминанти (*toute la nuit, autre classe, plusieurs mots*);

– систематизација заменица: личне ненаглашене (укључујући и заменицу *on*) и наглашене, директни и индиректни објекат заменица, показне, упитне и фреквентне неодређене, прилошке; место заменица у различитим модалитетима реченице;

– присвојне заменице;

– сложене упитне заменице – рецептивно (*lequel, laquelle*…).

Глаголска група:

– основне вредности и употреба начина, времена и перифрастичних конструкција савладаних у претходним разредима;

– слагање времена (објекатске реченице, индиректно питање);

– систематизација презента субјунктива;

– пасивне констукције (*est, sont + participe passé*; *sera / seront + participe passé*) уз употребу агенса;

– партицип презента и герундив (рецептивно);

Предлози:

– систематизација употребе предлога и фреквентних предложних израза.

Прилози:

– систематизација поређења прилога.

Модалитети и форме реченице:

– императивни модалитет;

– систематизација интерогативног модалитета;

– директно и индиректно парцијално питање;

– систематизиција негација са *pas*, са форклузивима *plus, personne, rien, jamais*;

– рестрикција *ne ... que* (рецептивно).

Сложене реченице:

– систематизација зависних реченица са најфреквентним везницима (релативне, компаративне, каузалне);

– темпоралне реченице (*quand, pendant que, depuis que*);

– финалне реченице (*pour* + инфинитив);

– систематизација хипотетичких реченица (вероватни потенцијал, могући потенцијал);
– хипотетичке реченице (ирealност у прошлости) – рецептивно;
– концесивне реченице са везником *bien que* – рецептивно.

ШПАНСКИ ЈЕЗИК

Фонетика и правопис
Обнављање и систематизација гласовног система шпанског језика; акцентуација и правопис.
Именице
1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Речи исте породице (рецептивно): *estudiar – estudio – estudiante , cantar – la canción – cantante*
3. Фреквентне заједничке именице са различитим обликом за мушки и женски род: *actor – actriz, príncipe – princesa, poeta – poetisa*; мушки и женски род именица која се завршавају суфиксима *-dor, -tor, -sor*: *trabajador/a, director/a, profesor/a*
4. Властите именице: формално обраћање (*el Sr. Fernández, (Don) Fernando*); имена институција (*Universidad de Novi Sad, Instituto Cervantes, Ministerio de Educación*)
5. Хипокористике и деминутиви: *chiquito, perrito, cachorrito*
Придеви
1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Творба придева помоћу фреквентних суфикса: *motivador/a, impresionante*
3. Положај придева: изражавање специфичне карактеристике референта када је придев иза именице: (*Salió al escenario el cantante famoso*), односно изражавање додатне карактеристике када је придев испред именице (*Mario es un famoso cantante*.)
Заменице
1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Присвојне заменице: *mío/a, tuyo/a, suyo/a, nuestro/a, vuestro/a, suyo/a*
3. Редослед и промена заменица у служби индиректног и директног објекта: *me lo/la, te lo/la, se lo/la, nos lo/la, os lo/la, se lo/la*
4. Упитне заменице: *qué, cuál/cuáles*
Детерминативи
1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Присвојни: употреба личне заменице за 3. лице једнине и множине за изражавање припадања: *su casa, la casa de él / de ella / de ellos / de ellas*
3. Квантификатори *todo/a/os/as, alguno/a/os/as*: слагање у роду и броју; употреба члана
Члан
1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Одређени и неодређени члан испред именица које почињу наглашеним *-a: el aula, las aulas, un aula / unas aulas*
3. Одређени члан уз присвојне заменице: *Este es el mío.*
3. Одсуство члана уз именице професија, функција, националности и вере: *Es profesora de español. / Señora Gómez es funcionaria del sector público. / Es español. / Es cristiana.*
4. Одсуство члана уз градивне именице или именице неодређеног броја:
Bebe agua. / *Escribe cartas.*
Бројеви
Обнављање и систематизација садржаја.
Прилози

1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Прилог за количину *nada: No me gusta nada.*
3. Прилози као кохезивни елементи: *Primero…, Segundo…, Finalmente…*

Предлози

1. Обнављање и систематизација садржаја

Глаголи

1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Императив (*imperativo*): императив глагола у афирмативном облику за друго лице једнине и множине (неформално обраћање)
3. Футур (*futuro simple*): морфолошке особености и основна употреба футура
4. Кондиционал (*condicional simple*): морфолошке особености и основна употреба кондиционала
5. Глаголске перифразе са герундом уз глаголе *seguir* и *llevar*

Реченица

1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Зависносложена реченица у индикативу и уз инфинитив:

– намерна (*final*): *Estudio español para viajar por España.*
– условна (*condicional*): *Si viene, dile que estoy aquí. / Si quieres, vamos a pasear.*

Разред	**Четврти**
Недељни фонд часова	**2 часа**
ИСХОДИ По завршеткуразреда ученик ће бити у стању да:	Језичка активност/компетенција и кључни појмови садржаја програма
– *реципира, разуме и интерпретира смисао и значење усмених исказа и порука у ситуацијама у којима учествује уживо или путем медија (аудио или аудио-визуелних снимака), с једним или више говорника, уз ограничени степен лакоће и тачности, у зависности од: а) начина изговора (стандардни говор примерене јасноће, без дијалекатских обележја и особености или идиоматске маркираности), б) ритма и брзине говора (спорији говор, дуже и адекватне паузе између изговорних целина, уз одговарајући број понављања, а у случају говора уживо и уз додатна појашњења или преформулацију), в) општих услова комуникације (без ометајућих шумова и позадинских звукова), г) уз помоћ визуелних елемената, невербалних и паравербалних сигнала;* – разуме општи садржај и идентификује важне појединости дијалошких форми у којима учествује двоје или више говорника, уколико је реч о уобичајеној размени информација, мишљења и ставова, слагања или неслагања саговорника, и то на познате теме из свакодневног живота, уз употребу стандарднојезичких елемената и споријег ритма; – разуме општи садржај, већину важних појединости и мањи број споредних или илустративних детаља монолошких излагања о познатим и увежбаваним, друштвеним, образовним и узрасно релевантним темама, уколико се користи стандардни језик, уз евентуалну визуелну подршку (путем компјутерске презентације, слика, илустрација и графикона, приказивања артефаката/предмета и сл.) и уз понављање; – разуме општи садржај и важне појединости монолошког излагања у вези са стручним темама и садржајима уз визуелну подршку, парафразирање и уз евентуална понављања у двојезичном контексту; – разуме и извршава једноставна упутства, савете и налоге за уобичајене свакодневне и једноставне техничке и физичке активности (нпр. за коришћење апарата, лекова и помагала, оријентацију у простору, правац кретања, примену правила у спорту или друштвеним играма, праћење рецепата за припрему хране итд.) и поступа у складу са објавама (нпр. на јавним местима, путем разгласа), које обухватају појединачан поступак или краћи низ једноставних корака, у приватним, јавним и образовно релевантним комуникативним ситуацијама, а исказане су стандарднојезичком артикулацијом, уз минимално ометање позадинским шумовима и уз евентуална понављања; – разуме општи смисао и важне појединости информативних прилога (вести, краћих репортажних прилога, интервјуа и анкета, временских прогноза, реклама) из различитих медија о познатим, друштвено, образовно и узрасно релевантним темама, у којима се користи стандардни говор; – разуме битне елементе садржаја и понеки упадљиви детаљ у кратким наративним и	РАЗУМЕВАЊЕ ГОВОРА – разумевање говора; – разумевање монолошких излагања; – разумевање разговора (дијалога и дискусија) између других лица; – разумевање као саставни део интеракције у којој се активно учествује; – разумевање у циљу извршавања инструкција; – комуникативна ситуација; – монолошко и дијалошко излагање; – стандардни језик; – изговор; – информативни и медијски прилози (аудио и аудио-видео записи; радио, телевизија, интернет); – размена информација; – култура и уметност; – ИКТ;

дескриптивним аудио или аудио-визуелним формама (кратким филмовима, документарним прилозима, видео-спотовима, влоговима, кратким интернет видео-форматима итд.), у којима се обрађују познате, друштвено, образовно и узрасно примерене теме, уз ослонац на визуелне и звучне пропратне елементе садржаја и одговарајући број понављања; – разуме општи садржај и најважније тематски повезане појединости у текстовима савремене музике различитих жанрова, у складу са интересовањима, уз поновљена слушања и одговарајућу припрему;	
– разуме и интерпретира смисао и значење писаног текста, примењујући различите стратегије читања које омогућавају: а) сналажење и оријентисање у једноставним текстовима који спадају у шири спектар интересовања, са циљем процењивања релевантности текста за читаоца и утврђивања начина за његово даље читање (оријентационо читање); б) усмеравање пажње на релевантне краће целине и појединачне делове (селективно читање); в) откривање значења непознатих речи на основу познатог контекста (извођење закључака, инферирање); – разуме општи садржај и важне појединости текстова у вези с темама везаним за лична интересовања; – разуме општи садржај и важне појединости аутентичних и адаптираних текстова у вези с познатим, друштвеним, образовним и узрасно релевантним темама; – разуме општи садржај и важне појединости аутентичних и адаптираних текстова у вези са стручним темама и садржајима уз евентуално појашњење у тексту (синоними, парафразирање, кратка објашњења и сл.); – разуме општи садржај и важне појединости нефикционалних (примењених и употребних) текстова у различитим медијским формама (интернет текстове информативног карактера, форуме, прилоге на друштвеним мрежама, личне објаве, блогове, коментаре итд.); – разуме једноставније краће савремене књижевне текстове примерене узрасту, које чита из забаве и естетског задовољства, по сопственом избору; – разуме основни садржај и важније детаље у једноставнијим извештајима, табелама, статистикама и другим релевантним изворима у вези с познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – разуме општи садржај и допунске информације из обавештења, упутстава, упозорења и других релевантних извора у вези с познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – разуме основни смисао и главне информације текстова на блиске и увежбаване теме у којима се износе лични ставови или аргументују гледишта и препознаје важне ауторове закључке; – разуме једноставнију пословну и стручну кореспонденцију; – разуме једноставније описе догађаја, намера, осећања и интересовања из преписке приватног карактера;	РАЗУМЕВАЊЕ ПРОЧИТАНОГ ТЕКСТА – разумевање прочитаног текста; – аутентични и адаптирани текстови; – врсте текстова; – издвајање поруке и суштинских информација; – процењивање релевантности текста; – усмеравање пажње на појединачне делове текста; – препознавање основне аргументације; – непознате речи; – ИКТ;

– *планира и когнитивно обрађује садржај поруке коју ће репродуковати и/или саопштити у монолошком излагању, остварује интеракцију са једним или више саговорника у складу са сопственом комуникативном намером и са степеном формалности говорне ситуације, примењујући а) језичка средства са одређеним степеном тачности и адекватности; б) интонацију, ритам и висину гласа; в) невербална средства;* – користи циљни језик као језик комуникације у учионици; – у усменој интеракцији користи циљни и, по потреби, матерњи језик у вези са стручним темама и садржајима; – говори углавном самостално и релативно спонтано о познатим и увежбаваним темама из домена личног интересовања и образовног контекста на углавном кохерентан начин; – описује догађаје и доживљаје и образлаже контекст; – саопштава тему и важније информације из писаних, аудио или аудио-визуелних извора; – учествује у дијалогу и размењује основне информације у вези са својим окружењем и свакодневним ситуацијама; – учествује у дијалогу и износи и образлаже на једноставнији начин своје предлоге, намере, одлуке и поступке; – реагује спонтано на захтеве, честитке, позиве и извињења саговорника. – износи и укратко образлаже своје мишљење у вези са блиским и познатим темама; – излаже пред публиком, на разумљив начин и једноставнијим језичким средствима, унапред припремљену презентацију на познате и увежбаване теме из области личног интересовања, струке, образовног и друштвеног контекста уз помоћ визуелног подстицаја; – током и после презентације одговара на једноставнија питања у вези са темом; – описује и тумачи илустрације, табеле, слике и графиконе у вези са стручним темама и садржајима примењујући унапред увежбана језичка средства; – интерпретира на креативан начин тематски прилагођене песме, рецитације и скечеве;	УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ – усмено изражавање; – неформални разговор; – формална дискусија; – функционална комуникација; – интервјуисање; – артикулација и интонација; – монолошко излагање; – дијалог; – презентација; – компензационе стратегије у комуникацији;
– *планира, скицира и обликује писани текст у областима општег и креативног писања, у традиционалној и дигитално подржаној форми, и уз ограничени степен лакоће и тачности примењује: а) основне принципе организације и самопровере текста, у складу са његовим типом и степеном формалности; б) једноставније кохезионе елементе; в) језичка средства (лексичка, граматичка, правописна);* – пише текстове једноставне структуре користећи фреквентније кохезионе елементе о блиским темама из свог окружења и подручја интересовања; – пише краће прегледе/сажетке прочитаног текста или медијског приказа о познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама користећи једноставна језичка средства; – пише текстове дескриптивног карактера на конвенционалан начин у оквиру креативног писања (описује људе, појаве, утиске и осећања, износи мишљење, истиче предности и мане неке појаве или поступка користећи сложена језичка средства, по потреби уз употребу основних дигиталних алата); – пише текстове наративног карактера у оквиру креативног писања о искуствима, плановима	ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ – писмено изражавање; – врсте текстова; – опште и креативно писање; – описивање; – нарација; – резимирање; – аргументација; – критичко мишљење; – писана интеракција; – стратегије планирања писаног излагања и саопштавања; – компензационе стратегије у комуникацији; – дигитални и традиционални алати;

и очекивањима износећи ставове и аргументе служећи се једноставним језичким средствима, уз употребу релевантних дигиталних и традиционалних алата; – пише белешке и кратке коментаре у вези са стручним темама, издвајајући најважније садржаје у сврху проширивања и развијања знања; – пише једноставну белешку о неком догађају или обављеним активностима; – пише поруке (попут имејлова, смс порука, прилога на форумима и сл.) у којима тражи или преноси једноставније информације о познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – учествује у онлајн интеракцији уз детаљнију припрему, користећи дигиталне и писане алате (речнике и сличне ресурсе), као и евентуалну претходну подршку ради контроле исправности језичких средстава; – учествује у преписци тражећи и преносећи релевантне информације и објашњења, уз коришћење стандардних, устаљених и једноставнијих језичких средстава; – пише биографију и пријаву за стручну праксу или стипендију користећи обрасце једноставне структуре и реагује на добијене одговоре тражећи неопходне и додатне информације једноставним језичким средствима; – пише једноставније текстове према моделу за описивање и интерпретацију илустрација, табела, слика, графикона; – пише неформална и формална писма, имејлове, позивнице и сл. користећи устаљене изразе за одбијање/прихватање позива, извињења и сл.; – попуњава различите формуларе, упитнике, обрасце и сличне документе једноставније структуре у приватном, јавном, образовном и стручном домену; – учествује у једноставним колаборативним писаним активностима (рад на заједничким документима попут Wiki, Google docs) у приватном, образовном и стручном домену, износећи своје ставове уз помоћ једноставних језичких средстава;	– кохезија и кохеренција; – имејлови, СМС поруке, друштвене мреже, форуми; – колаборативне писане активности; – стандардне формуле писаног изражавања; – лексика и комуникативне функције; – ИКТ;
– користи циљни језик у различитим видовима аутентичне комуникације, примењујући на креативан начин ограничена знања из различитих језика, и идентификује, анализира и пореди појаве и процесе у контексту властите културе и култура заједница чији језик учи, уз примену традиционалних и савремених видова комуникације; – препознаје и разуме, у оквиру свог интересовања, знања и искуства, основне облике примереног и непримереног понашања (у односу на категорије времена, простора и покрета, као нпр. тачност, лични простор, гестикулација итд.), сличности и разлике у култури своје земље и заједница чији језик учи, у контексту уобичајених ситуација из приватног, јавног, образовног и професионалног домена; – идентификује фреквентнија паравербална и невербална средства комуникације (гестове, мимику, емотиконе и сл.) у језицима које познаје и углавном их прикладно користи у комуникацији на циљном језику; – препознаје најчешће стереотипе у вези са својом културом и културама језика који учи и разуме њихов утицај на ставове појединца и друштва;	СОЦИОКУЛТУРНА И ИНТЕРКУЛТУРНА КОМПЕТЕНЦИЈА – интеркултурност; – истраживање и рефлексија; – заступљеност циљног језика; – положај циљног језика у глобалном контексту; – природне, друштвене и културне одлике регија и држава у којима се страни језик користи као већински; – ИКТ; – правила понашања; – културне вредности;

– познаје поједине важне историјске и савремене догађаје и личности из култура циљног језика и тумачи њихов значај у светским и националним оквирима; – познаје и разуме положај циљног језика у регионалном и глобалном контексту, у доменима који се тичу личног и образовног интересовања; – познаје важније одлике и животне услове већих регија у којима се користи циљни језик и разуме условљеност екосистема и друштвеног система; – уочава карактеристичне разлике између најфреквентнијих варијетета циљног језика, разуме њихову условљеност ванјезичким факторима (као што су контекст употребе, узраст, регионални варијетети и сл.) и прилагођава им се у комуникацији са умереним успехом;	– стереотипи; – стилови у комуникацији на страном језику; – компензационе стратегије у комуникацији; – паравербална и невербална комуникација; – аутентична комуникација; – језичка варијабилност;
– преноси поруку са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи, додајући, по потреби, објашњења и обавештења, писмено и усмено, користећи одговарајуће компензационе стратегије ради превазилажења тешкоћа у комуникацији (на пример уз опис, парафразу, превод и сл.); – преноси поруку и главне/најважније садржаје стручног текста са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи, додајући, по потреби, објашњења и обавештења, писмено и усмено, користећи одговарајуће компензационе стратегије ради превазилажења тешкоћа у комуникацији (на пример уз опис, парафразу, превод и сл.) – препричава, резимира и преноси, са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи, садржај и битне појединости краћег текста општег и стручног садржаја, аудио или аудио-визуелног записа и краће интеракције, уз евентуалну помоћ речника; – посредује у једноставнијој неформалној усменој интеракцији уз уважавање различитих културних вредности и углавном избегавајући двосмислености и нејасноће.	МЕДИЈАЦИЈА – стратегије преношења поруке са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи; – посредовање у усменој и писаној комуникацији на опште и стручне теме; – компензационе стратегије у комуникацији; – културно посредовање.

ЈЕЗИЧКИ САДРЖАЈИ
ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Именице
Множина именица(посебни случајеви, нпр. *pluralia tantum, singularia tantum,* збирне именице са глаголом у једнини и множини)
Члан (проширивање опсега)
Одређени и неодређени члан
Изостављање члана
Заменице и детерминатори (проширивање опсега)
Придеви и прилози
Придеви и прилози истог облика(нпр. *fast, early, late, hard*)
Промена значења (нпр. *hard/hardly, near/nearly*)
Поређење придева и прилога (проширивање опсега)
Бројеви (проширивање опсега)
Везници
Везници у пару: *as...as, both...and, so...as, either...or, neither...nor, not...only, but...also, though...yet)*
Грађење речи
Префикси и суфикси (проширивање опсега)

Глаголи
Глаголска времена, актив и пасив (проширивање опсега)
Герунд
Партиципи
Модални глаголи (облици за прошлост и будућност)
Предлози (проширивање опсега)
Фразални глаголи (проширивање опсега)
Реченица
Односне реченице (*defining/non-defining*)
Погодбене реченице: *Third Conditional* (рецептивно)
Неуправни говор са слагањем времена (рецептивно)

ИТАЛИЈАНСКИ ЈЕЗИК

Члан
Одређени и неодређени члан. Основна употреба.
Одређени члан уз основне и редне бројеве.
Партитивни члан. Партитивни члан као суплетивни облик множине неодређеног члана.
Употреба члана уз властита имена, географске појмове, имена градова и држава, презимена.
Употреба члана уз присвојни придев и именице које исказују блиско сродство.
Именице
Род и број именица. Правилна и неправилна множина именица.
Заменице
Личне заменице у служби субјекта.
Присвојне заменице *(pronomi possessivi).*
Показне заменице *(pronomi dimostrativi).*
Упитне заменице *(pronomi interrogativi).*
Неодређене заменице (*pronomi indefiniti).*
Релативне заменице (*pronomi relativi).*
Наглашене и ненаглашене личне заменице у служби директног објекта *(complemento oggetto).* Ненаглашени и наглашени облици личних заменица у служби индиректног објекта – дативне заменице *(i pronomi diretti tonici/i pronomi indiretti tonici).*
Придеви
Описни придеви, слагање придева и именице у роду и броју.
Присвојни придеви (*aggettivi possessivi*).
Употреба члана уз присвојне придеве.
Морфолошке одлике и употреба придева *questo, quello, bello, buono*.
Неодређени придеви *(aggettivi indefiniti: tutto, ogni, qualche, alcuni, nessuno).*
Апсолутни суперлатив *(superlativo assoluto).*
Називи боја и морфолошке особености придева *viola, rosa, blu, arancione*.
Компарација придева (*comparativo di minoranza, maggioranza, uguaglianza).*

(*Noi siamo più veloci di voi. Luisa è meno simpatica di Mario. È il ragazzo più simpatico della classe. Gianna è la più alta della classe. La mia casa è tanto grande quanto la tua.)*
Синтетички (органски) облици компаратива и суперлатива (релативног и апсолутног) придева *piccolo, grande, buono, cattivo*.
Разлика у значењу између аналитичких и синтетичких облика компаратива и суперлатива (*più grande:maggiore; più buono:migliore*). *(La mia sorella maggiore si chiama Amanda. Il cane è il migliore amico dell'uomo. Questa pizza è peggiore di quella che abbiamo mangiato ieri. È un'ottima proposta.).*
Бројеви
Основни бројеви *(numeri cardinali).*
Редни бројеви *(numeri ordinali).*
Глаголи
Употреба глагола *piacere*.
Presente progressivo (*stare + gerundio).*
Indicativo Presente – Садашње време правилних, неправилних и повратних глагола.
Passato prossimo – Перфекат правилних, неправилних и повратних глагола.
Imperfetto indicativo – Имперфекат правилних, неправилних и повратних глагола.
Употреба и однос перфекта и имперфекта.
Futuro semplice – Футур правилних, неправилних и повратних глагола.
Imperativo – Императив за сва лица. Императив повратних глагола.
(Aprite i libri! Chiudi la finestra, per favore! Siediti!).
Condizionale Presente – Кондиционал правилних, неправилних и повратних глагола
(Vorrei un chilo di mele, per favore! Potresti prestarmi il tuo libro di italiano? Vorrei un caffè. Potremmo andare in piscina domani. Guarderei volentieri un film. Spegneresti la sigaretta? Ti aiuterei, ma non so come. Domani vi lavereste un po' più tardi?).
Futuro anteriore – рецептивно *(Quando arriverà alla stazione, il treno sarà già partito.).*
Trapassato prossimo – рецептивно (*Sono arrivato alla stazione quando il treno era già partito.).*
Congiuntivo presente – рецептивно *(Penso che tu debba studiare di più.).*
Прилози
Прилози за начин, место и време.
Основни прилози (*bene, male, molto, poco, troppo, meno, più*) и прилошки изрази за одређивање времена *(prima, durante, dopo)* и простора *(a destra, a sinistra, dritto, davanti, dietro, sotto, sopra, su, giù.).*
Упитни прилози (*quando? come? perché? dove?).*
Грађење прилога од придева помоћу суфикса *–mente.*
Предлози
Preposizioni articolate – Предлози *(di, a, da, in, su*) спојени са чланом.
Употреба предлога*: di, a, da, con, su, in, per, tra, fra, dentro, fuori, sotto, sopra, davanti, dietro*.
Синтакса
Проста реченица: потврдна, упитна, одрична.
Ред речи у реченици.
Место прилога и прилошких одредби.
Независносложена реченица.
Зависносложена реченица у индикативу и уз инфинитив:

временска*(temporale),* узрочна *(causale),* намерна *(finale,),* погодбена *(condizionale).*
Хипотетички период. Реална погодбена реченица.

НЕМАЧКИ ЈЕЗИК

Именице
Властите и заједничке именице у облицима једнине и множине: *Traum – Träume, Bild – Bilder, Handy – Handys*
Именице изведене од глагола суфиксацијом и имплицитном деривацијом: *aufstehen – Aufstand, ankommen – Ankunft, umziehen – Umzug*
Именице изведене префиксацијом/префиксацијом и суфиксацијом, уз усвајање одговарајућег рода на основу најфреквентнијих префикса и суфикса: *Organisation, Gründung, Freiheit*
Сложенице: *Buchmesse, Weihnachtsmarkt, Umweltschutz*
Најфреквентнији англицизми и њихови еквиваленти на немачком језику: *der Song/das Lied, das Event/die Veranstaltung, die News/die Nachricht, der Shop/der Laden*
Придеви
Изведени суфиксацијом од глагола, именица и прилога: *gestrig, heutig, launisch, verständnisvoll, trinkbar, zwanzigjährig, schrecklich, fehlerfrei, erfolglos*
Изведени префиксацијом: *unzufrieden, demotiviert*
Сложени: *bildhübsch, steinreich*
Јака, слаба и мешовита придевска промена у номинативу, генитиву, дативу и акузативу једнине и множине уз придеве у позитиву, компаративу и суперлативу – рецептивно и продуктивно (*mein älterer Bruder, eine der schönsten Frauen, das beste Handy)*
Позитив, компаратив и суперлатив у атрибутској и прилошкој функцији: *der höchste Berg, das teuerste Auto, am langweiligsten, je mehr, desto besser, so gut wie*
Најфреквентнији придеви са предлозима (*zufrieden mit, ärgerlich/verärgert über, abhängig von, dankbar für, interessiert an, fertig mit*)
Члан
Одређени (*der, die, das*), неодређени (*ein, eine*), присвојни (*mein-, dein-, sein-, ihr-, unser-, euer/eure, Ihr-*), показни (*dieser, diese, dieses*), негациони *(kein, keine*), неодређени (*manche, einige*).
Употреба члана у номинативу (субјекат), акузативу и дативу (директни и индиректни објекат), партитивном генитиву (*die Hälfte des Lebens*), посесивном генитиву (*die Schwester meiner Mutter, das Haus meiner Eltern*), конструкција *einer/eine/eines* + генитив множине (*einer der besten Sänger, eine der populärsten Schauspielerinnen, eines der größten Länder*).
Бројеви
Основни и редни бројеви (*der siebte Achte, im siebten Himmel*)
Најфреквентнији разломци у контексту тумачења једноставних графикона и статистичких приказа (*mehr als /weniger als/knapp /über die Hälfte, ein Drittel, ein Viertel, zwei Drittel*)
Предлози
Функционална употреба предлога за изражавање временских, просторних, узрочних и начинских односа – предлози са акузативом (*Ich kaufe ein Geschenk für dich.*), са дативом (*Sie arbeitet bei einem Zahnarzt.*), предлози са дативом и акузативом (*Er ist in der Schule. Sie kommt in die Schule.*), најфреквентнији предлози са генитивом (*während, wegen, statt, trotz*)
Глаголи
Глаголска времена: презент, претерит, перфекат, плусквамперфекат и футур слабих, јаких и неправилних глагола, помоћних и модалних глагола, глагола са наглашеним и ненаглашеним префиксима.
Глаголи са предлозима (*warten auf, denken an, träumen von, sich verabreden mit*), уз лица, ствари и појаве. Конјунктив помоћних и модалних глагола и „*würde*" + инфинитив у функцији изражавања жеље, савета, препоруке и хипотетичког и ирealног услова у садашњости и прошлости (*Ich hätte gern... Du solltest ... Wenn ich Zeit hätte, würde ich ins Kino gehen. Wenn ich nur am Meer wäre! Markus tut so, als ob er viel Geld hätte. Wenn ich bloß früher gekommen wäre!*). Конјунктив претерита јаких глагола – рецептивно (*ich käme, ich gäbe, ich wüsste, ich ginge*). Конјунктив плусквамперфекта у функцији изражавања жаљења за радњама које се нису

одиграле (*Wenn ich bloß mehr gelernt hätte/Hätte ich bloß mehr gelernt!/Wenn ich bloß früher gekommen wäre./Wäre ich bloß früher gekommen! Wenn ich früher gekommen wäre, hätte ich dir geholfen.*)
Инфинитив са „*zu*" уз модалитетне глаголе, одређене именице и придеве, као и устаљене изразе (*Hast du noch viel zu lernen? Sie hatte keine Zeit/Lust/Möglichkeit, mit ihm darüber zu sprechen. Es ist gesund, viel Obst zu essen. Du brauchst dir keine Sorgen zu machen. Wann hat er aufgehört, Fleisch zu essen?*). Конструкција *um ... zu* (*Er spart, um ein neues Auto zu kaufen.*).
Презент и претерит пасива радње – рецептивно и продуктивно (*Dieses Buch wird viel gelesen. DDR und BRD wurden 1949 gegründet.),* перфекат пасива радње – рецептивно (*Das Auto ist repariert worden.*)
Пасив презента и претерита уз модалне глаголе. (*Unser Haus muss/musste verkauft werden).*

Везници

Конјунктори и субјунктори *und, oder, aber, doch, sondern, dass, sodass, weil, denn, wenn, als, während, bis, seit, bevor, damit, indem, wie, als ob*

Заменице

Личне заменице у номинативу, дативу и акузативу, повратна заменица у дативу и акузативу, упитне заменице *welch–* и *was für ein-*, релативне заменице у номинативу, дативу и акузативу. Неодређене заменице (*einer/eine/eins/welche*), присвојне (*meiner/meine/meins*), негационе заменице (*keiner/keine/keins*).

Прилози

За време (*gestern*), место *(hier, dort*), начин (*allein*), количину (*viel, wenig*), узрок (*deshalb, darum*), заменички прилози (*woran, wofür, daran, dafür*).

Реченице

Изјавне реченице, упитне реченице, независне и зависне реченице (временске, условне, намерне, начинске, жељне, условне, ирealне, компаративне, последичне). Ред речи у реченици.

Лексикографија

Структура једнојезичних речника и служење њима. Упознавање са електронским лексикографским изворима. Коришћење апликација – лексикографских помагала.

РУСКИ ЈЕЗИК

Именице

Род абревијатура (скраћеница). Познатији домаћи и страни географски називи са специфичностима у роду, броју и промени.

Заменице

Неодређене заменице с постфиксима *-то, -нибудь, -либо,* префиксом *кое-*; заменице *некто, нечто***.**

Придеви

Утврђивање и систематизација придевских облика.
Посебни случајеви образовања краћег облика придева: *большой − велик; маленький − мал; злой − зол.*
Фреквентни примери простог променљивог суперлатива: *величайший, лучший, малейший.* Елатив.

Бројеви

Читање децимала и разломака*: 0,1 ноль целых одна десятая; 0,01 ноль целых одна сотая; 0,001 ноль целых одна тысячная; 1,1 одна целая (одно целое) одна десятая; 2,4 две целых четыре десятых; 1/2 одна вторая (половина); 3/4 три четвёртых (три четверти)*.
Социјативни бројеви и бројевни прилози: *вдвоём, втроём, вчетвером. (*рецептивно)

Глаголи

Глаголски придеви – активни и пасивни (грађење и употреба). (рецептивно)
Двовидски глаголи. (рецептивно)
Глаголи кретања са префиксима – активно коришћење.

Прилози

Систематизација прилога. Исказивање опозиције место – правац паровима прилога просторног значења као нпр.: *там − туда, здесь − сюда, где − куда* и сл.

Предлози

Предлози карактеристични за функционалне стилове (научни, пословни, публицистички и сл.): *ввиду, в зависимости от, в качестве, в процессе, в результате, вследствие, по мере, по причине, при условии* и сл. (рецептивно).

Везници

Везници карактеристични за функционалне стилове: *подобно тому, как; по мере того, как; в зависимости от того, как; в результате того, что; в связи с тем, что; несмотря на то, что*и сл. (рецептивно).

Реченица

Једночлане реченице: неодређеноличне и уопштеноличне. Замена неодређеноличних реченица личним и обрнуто (*В киоске продают газеты Газеты продаются в киоске*).

Пасивне конструкције.

Замена пасивних конструкција активним и обрнуто (*План выполнен заводом. Завод выполнил план*).

Непотпуне реченице: *Ты куда? Сюда! Ты очень изменился! – Разве? Ты прочитал этот роман? – Прочитал.*

Реченични модели

Реченичне моделе предвиђене за претходне разреде и даље примењивати у различитим комбинацијама. У III разреду посебну пажњу посветити (у виду вежби) моделима за исказивање следећих односа и значења:

Субјекатско-предикатски односи

– Реченице са субјектом израженим конструкцијом: номинатив + с + инструментал:

Мы с вами опять в школе.

– Реченице с копулама: *являться, называться, служить* и сл.:

Металлы являются хорошими проводниками электричества.

Глина служит сырьём для керамических изделий.

– Реченице са копулом *есть*:

Организм есть живое существо.

– Реченице са *это*у предикату:

Золото – это драгоценный металл.

– Реченице с трпним глаголским придевом у предикату:

Лес посажен недавно. Проект здания создан архитектором.

Просторни односи

– Реченице с прилошким одредбама за место, правац и трасу:

Я там никогда не был, но очень хочу поехать туда.

Северная его часть лежит за полярным кругом.

Авала расположена в двадцати километрах от Белграда.

Квантитативни односи

– Реченице са одредбом за меру и количину:

Был мороз в тридцать градусов.

Предмет весом в пять килограммов.

– Реченице са одредбом за приближну количину:

Я приду минут через десять.

В классе было учеников тридцать.

Атрибутивни односи
– Реченице са атрибутом израженим партиципском конструкцијом:
Ученик, стоящий у доски, долго решает задачу.
Мы возьмём письменные работы, проверяемые преподавателем. Товарищ, прочитавший новую книгу, рассказал нам её содержание.
Книга, прочитанная товарищем, заинтересовала нас.
Лексикологија
Најчешћи идиоми и фразеологизми.
Полисемија речи.
Општестручна терминологија из области више научних дисциплина (посебно из природних и техничких наука и из области информационих технологија).

ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК

Именичка група:
– систематизација употребе детерминаната: одређеног, неодређеног и партитивног члана; присвојних и показних придева; основних и редних бројева;
– место и промена значења најфреквентнијих придева (рецептивно);
– систематизација заменица: личне ненаглашене (укључујући и заменицу *on*) и наглашене, директни и индиректни објекат заменица, показне и присвојне заменице, упитне и фреквентне неодређене, прилошке; место заменица у различитим модалитетима реченице, личне-прилошке;
– неодређени детерминанти (*toute la nuit, autre classe, plusieurs mots*);
– сложене упитне заменице (*lequel, laquelle…*);
– сложене релативне заменице (*auquel, de laquelle, avec lesquels, pour lesquelles*).
Глаголска група
– основне вредности и употреба начина, времена и перифрастичних конструкција савладаних у претходним разредима;
– систематизација плусквамперфекта;
– систематизација прошлих времена у нарацији; опозиција перфекат/имперфекат;
– слагање времена (објекатске реченице, индиректно питање);
– систематизација презента субјунктива, најфреквентнији везници праћени субјунктивом *(pour que, avant que, bien que…)*;
– перфекат субјунктива (рецептивно);
– пасив уведен предлогом *par* и без израженог агенса;
– партицип презента и герундив;
– кондиционал прошли (употреба са посебним нагласком на жаљење и прекор – *vous auriez pu, vous auriez dû, il aurait mieux valu*).
Предлози
– систематизација употребе предлога и фреквентних предложних израза.
Прилози
– систематизација поређења прилога.
Модалитети и форме реченице
– императивни модалитет;
– систематизација интерогативног модалитета;
– директно и индиректно парцијално питање;
– систематизиција негација са *pas*; са форклузивима *plus, personne, rien, jamais;*
– рестрикција *ne … que.*
Сложене реченице

– систематизација зависних реченица са фреквентним везницима (релативне, компаративне, темпоралне, каузалне, консекутивне, финалне реченице);
– употреба предложних конструкција у каузалним реченицима (*à cause de, faute de, grace à*);
– систематизација хипотетичких реченица (вероватни потенцијал, могући потенцијал);
– хипотетичке реченице (ирealност у садашњости; ирealност у прошлости);
– концесивне и опозитивне реченице са најфреквентнијим везницима *(bien que, quoique, alors que, pourtant, par contre).*

ШПАНСКИ ЈЕЗИК

Фонетика и правопис
Обнављање и систематизација гласовног система шпанског језика; акцентуација и правопис.
Именице
1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Властите именице:
– презимена с одређеним чланом за целу породицу (*los Fernández, los Martínez*)
– топоними с обавезним одређеним чланом: *el Danubio, los Balcanes, los Pirineos*
Придеви
1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Компарација придева уз *igual de*: *Es igual de guapa que su hermana.*
Заменице
1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Заменице за директни и индиректни објекат уз императив: *Dímelo. / Tráigaselo.*
3. Систематизација наглашених облика личних заменица уз предлоге: *a mí, a ti, a él; de mí, de ti; conmigo, contigo, consigo; para mí, para ti, para él*
Детерминативи
1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Квантификатори
– *varios*: увек у множини, слагање у роду
– *cada: cada uno por su camino / Entrega un papel a cada estudiante.*
– *poco vs. un poco: Lee poco. / Lee un poco.*
Члан
1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Употреба одређеног члана уз детерминативе *otros, demás*: *los otros amigos, los demás*
Бројеви
1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Редни бројеви преко 11: *undécimo, duodécimo… vigésimo…*
Прилози
1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Прилог *nunca más: Nunca más voy a ir a este restaurante.*
3. Прилози за време с анафоричком употребом: *la semana anterior, un día antes, dos años después…*
Предлози
Обнављање и систематизација садржаја

Глаголи
1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Императив (*imperativo*): афирмативни и негативни облик
3. Конјунктив презента (*presente de subjuntivo*): морфолошке особености и употреба за изражавање жеље и намере
4. Глаголске перифразе са инфинитивом: *volver a, dejar de, estar a punto de, comenzar a, empezar a*
5. Употреба глагола *ser* и *estar* уз придеве (*bueno, malo, rico, listo*…)

Реченица
1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Зависносложена реченица у индикативу:
– узрочна реченица уз везнике *como, porque, es que* и сл.
– последична зависна реченица уз везнике *por eso, así que* и сл.
-условна реченица с презентом, футуром и императивом: *Si tengo tiempo, voy. / Si tengo tiempo, iré. / Si puedes, ayúdame.*
3. Зависносложене реченице у конјунктиву и инфинитиву:
– изрична реченица за изражавање жеље: *Deseo trabajar. / Deseo que trabajes*.
4. Директни и индиректни говор у индикативу (без слагања времена): *Juan dice: "Vengo mañana." / Juan dice que viene el día siguiente.*

ТЕМАТСКЕ ОБЛАСТИ

НАПОМЕНА: Тематске области за све језике се прожимају и обрађују у свим разредима средње стручне школе – у сваком наредном разреду обнавља се, а затим проширује фонд лингвистичких знања, навика и умења и екстралингвистичких представа везаних за конкретну тему. Теме се бирају у складу са интересовањима ученика, њиховим потребама и савременим токовима у настави страних језика, тако да свака тема представља одређени ситуацијски комплекс.

ОПШТЕ ТЕМЕ

ЧОВЕК И ДРУШТВО

(*свакодневни лични живот* (организација времена, послова, слободно време, празници, куповина, путовања, бонтон, животни простор, живот у граду и живот на селу, оријентација у простору и сл.); *међуљудски односи* (вршњачки односи, односи према старијима, наставницима, солидарност, поштовање и разумевање различитости, толеранција, породица, пријатељство, љубав и сл.); *организација друштвених односа* (институције, омладинске и волонтерске организације, волонтерски и хуманитарни рад, помоћ старијима и немоћним, хуманитарне акције, пружање прве помоћи и сл.); *потрошачко друштво* (административне процедуре, услужне делатности – банка, пошта, туристичка агенција итд., конзумеризам, рекламе и рекламне кампање, познати брендови и модне марке); људи (волонтери, културни активизам, обични људи-хероји, занимљиве животне приче и сл.); догађаји (интересантне животне приче и догађаји).

ОБРАЗОВАЊЕ И ПОСАО

(образовање као појам, образовни системи, образовање за све, размена ученика, професионални развој, напредовање, целоживотно учење, писање биографије (*CV*), пракса младих, припреме за будуће занимање, образовање за све, свет рада, послови, услови запошљавања, савремене миграције, пословни односи, улоге и одговорности, пословна хијерархија, радни простор, планирање и организовање посла, начини решавања проблема, предузетништво, свет бизниса, млади предузетници, пословне идеје, бизнис план, бизнис модел, конкуренција, пословни успеси, развој каријере, биографије успешних и сл.)

КУЛТУРА И УМЕТНОСТ

(свет културе, уметности, знамените личности из света културе и уметности, жене које су обележиле националну и светску културу и уметност, награде за достигнућа у различитим областима културе и уметности, живот и дела славних људи из света културе и уметности, књижевност, визуелне уметности, позориште, музика, филм, очување материјалне и нематеријалне културне баштине, локалне и међународне акције / организације за очување традиције и заштиту културно историјских споменика и места и сл.)

НАУКА И ТЕХНИКА

(свет науке, знамените личности из света науке и технике, допринос жена у области науке и технике, научна достигнућа, награде за достигнућа у различитим областима науке и технике, живот и дела славних људи из света науке и технике, развој / распрострањеност / примена / корист / негативне стране модерне технологије и сл.)

ПРИРОДА И ЕКОЛОГИЈА

(живи свет и заштита човекове околине, очување биљног и животињског света, глобално загревање, климатске промене, обновљиви извори енергије, природни феномени, животињске врсте у опасности од изумирања, организације / покрети за заштиту животиња, утицај човека на животну средину, рециклажа и сл.)

МЕДИЈИ И КОМУНИКАЦИЈА

(савремени и традиционални медији, дигитални свет и савремени облици комуникације и информисања, тражење и провера информација, критичко читање, презентовање пројеката и резултата истраживања, модерна средства комуникације, медијска култура, манипулације у медијима и дезинофрмације, утицај медија на свакодневни приватни и професионални живот и сл.)

ЖИВОТНИ СТИЛ И ЗДРАВЉЕ

(*здравље* – психичко и физичко здравље савременог човека; *исхрана* – навике у исхрани, карактеристична јела и пића у земљама света, области гастрономије и ресторатерства, исхрана и здравље; *спорт* – спортови, спортске манифестације, позната спортска такмичења, познате личности из света спорта, толеранција, фер-плеј, историјат спортских догађаја, савремени спортски догађаји, млади и спорт)

СРБИЈА И СВЕТ

(*Србија* – моја домовина: традиција, обичаји, празници, историјски догађаји, географски подаци, становништво, туристичке атракције, религија; *свет* – заједнички живот народа, људи, језици, региони и земље у којима се говори циљни језик, познати градови, знаменитости и сл.; *културна, образовна, професионална и научна сарадња*)

СТРУЧНЕ ТЕМЕ

– Основне стручне теме и терминологија

– Основе пословне комуникације и кореспонденције

Напомена: Стручне теме треба распоредити по разредима тако да буду у корелацији са садржајима који се обрађују из стручних предмета.

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ

Представљање себе и других

Поздрављање (приликом сусрета и растанка; формално, неформално, регионално специфично)

Идентификација и именовање особа, објеката, радног простора, боја, бројева итд.

Давање једноставних упутстава и команди

Изражавање молби и захвалности

Изражавање извињења

Изражавање потврде и негирање

Изражавање допадања и недопадања

Изражавање индиферентног става

Изражавање физичких сензација и потреба

Исказивање просторних и временских односа

Давање и тражење информација и обавештења

Описивање и упоређивање лица и предмета

Описивање догађаја у садашњости, прошлости и будућности

Изрицање забране и реаговање на забрану

Изражавање припадања и поседовања

Скретање пажње
Тражење мишљења и изражавање слагања и неслагања
Тражење и давање дозволе
Исказивање честитки
Изражавање жаљења
Изражавање похвала
Исказивање препоруке
Изражавање хитности и обавезности
Исказивање сумње, несигурности и бојазни

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Савремена настава страних језика претпоставља остваривање исхода уз појачану мисаону активност ученика, као и поштовање и уважавање дидактичких принципа у чијем фокусу је развој комуникативних компетенција на страном језику. Поред тога, циљ наставе је и да допринесе развоју стваралачког и истраживачког духа који ће омогућити ученицима да развијају знања, вредности и функционалне вештине у даљем образовању, професионалном раду и свакодневном животу; формирају вредносне ставове; буду оспособљени за живот у мултикултурном друштву; овладају општим и међупредметним компетенцијама, релевантним за активно учешће у заједници и целоживотно учење.

Један од кључних елемената комуникативне наставе страних језика је и комуникативно-интерактивна парадигма која укључује усвајање језичког садржаја кроз циљано и осмишљено учествовање у друштвеном чину и поимање програма наставе и учења као динамичне, заједнички припремљене и ажуриране листе задатака и активности.

Приликом планирања неопходно је руководити се очекиваним резултатима учења, јер су они дефинисани тако да је природна веза са стандардима, општим и међупредметним компетенцијама јасна и лако уочљива. Планирању се може приступити аналитички и синтетички. Аналитичка метода подразумева рашчлањавање програма до нивоа наставних јединица које се затим распоређују у плану за одређени временски период. Синтетичка метода препоручује обрађивање наставне грађе по ширим целинама. Да би планирање (глобално, оперативно, лекцијско) било функционално и квалитетно, треба водити рачуна о предвиђеном годишњем фонду часова, контексту у коме се реализује настава и образовним захтевима средње стручне школе.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

ПРЕПОРУКЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ НАСТАВЕ

Језичка знања се развијају активним учешћем у комуникативном чину због чега наставне активности увек полазе од специфичне комуникативне функције (в. одељак Комуникативне функције).

Окосницу часа чине задаци који подразумевају употребу језика у активностима усмене и писане рецепције, продукције и/или интеракције, односно у комбинацији различитих комуникативних активности (по узору на аутентичну комуникацију); очекивано је да се на истом часу комбинују различите комуникативне активности (в. одељак Исходи).

Програм наставе и учења чини динамичну, заједнички припремљену и ажурирану листу задатака и активности које се прилагођавају потребама ученика и образовног контекста. Различите наставне и ваннаставне активности, као што су мини-дијалози, дискусије, дебате, симулације, игре улога, индивидуално и колаборативно писање, презентације, израда, сповођење и заједничка евалуација пројеката, анализа језичких садржаја и многе друге, сврсисходно су интегрисане у наставни процес у циљу развоја специфичних предметних и међупредметних компетенција.

Продуктивне вештине треба посматрати са аспекта функционалне примене која обезбеђује ученицима усвајање и овладавање стратегијама и језичким структурама усклађеним са реалним животним контекстима и захтевима и потребама струке. То подразумева писање порука, имејлова у оквиру пословне комуникације (поруџбенице, рекламације, захтеви, молбе итд.) и вођење усмене комуникације која омогућава споразумевање било у директном контакту са саговорником или на даљину.

ЛЕКСИКА

Неопходно је да стручна тематика која се обрађује на страном језику прати исходе појединих стручних предмета и буде у корелацији са њима, а ученици се оспособљавају да прате одговарајућу стручну литературу у циљу информисања, праћења иновација и достигнућа у области струке, усавршавања и напредовања.

Поред усвајања и проширивања опште лексике, посебна пажња се посвећује стручним терминима специфичним за одређену професију и профил.

Усвајање и проширивање лексике трансверзалног је карактера и прожима се кроз све активности и развој комуникативних компетенција.

Речи се усвајају и проширују у контекстуализованим целинама, наставник подстиче усвајање и систематизацију лексичких знања различитим стратегијама (синонимија, антонимија, хипонимија, хиперонимија, полисемија, творбе речи и сл.), асоцијацијама и сл.

УПУТСТВО ЗА ТУМАЧЕЊЕ ГРАМАТИЧКИХ САДРЖАЈА

Настава граматике, с наставом и усвајањем лексике и других аспеката страног језика, представља један од предуслова овладавања страним језиком. Усвајање граматике подразумева формирање граматичких појмова и граматичке структуре говора код ученика, изучавање граматичких појава, формирање навика и умења у области граматичке анализе и примене граматичких знања, као прилог изграђивању и унапређивању културе говора.

Граматичке појаве треба посматрати са функционалног аспекта тј. од значења према средствима за његово изражавање (функционални приступ). У процесу наставе страног језика у што већој мери треба укључивати оне граматичке категорије које су типичне и неопходне за свакодневни говор и комуникацију и потребе ученика у односу на образовни профил, односно квалификацију струке.

Граматичке категорије су разврстане у складу са Европским референтним оквиром за живе језике за сваки језички ниво (од нивоа А2.2 до нивоа Б1+) који подразумева прогресију језичких структура према комуникативним циљевима: од простијег ка сложенијем и од рецептивног ка продуктивном. Сваки виши језички ниво подразумева граматичке садржаје претходних језичких нивоа. Цикличним понављањем претходно усвојених елемената, надограђују се сложеније граматичке структуре. Треба тежити томе да се граматика усваја и рецептивно и продуктивно, кроз све видове говорних и писаних активности, на свим нивоима учења страног језика, у овом случају у свим типовима средњих стручних школа, према јасно утврђеним циљевима и задацима, стандардима и исходима наставе страних језика. Наставник има слободу да издвоји граматичке структуре које ће циклично понављати у складу са постигнућима ученика, као и потребама наставног контекста. Главни циљ наставе страног језика јесте развијање комуникативне компетенције на одређеном језичком нивоу.

ОБЛИЦИ РАДА

Учење и настава се остварују применом различитих облика рада који подразумевају индивидуални рад, рад у пару, мањој групи, плenуму. Препоручује се комбинација ових форми како би се подстакла динамика часа и да би се активности прилагодиле различитим стиловима учења.

У случају групног рада, наставник даје јасне смернице за фазе рада (заједничко размишљање, подела посла, решавање задатака, заједничка евалуација, унапређивање и корекције), надгледа, подржава и усмерава активности група у мери у којој је то потребно. Оптимално је поделити ученике у мање групе (три до четири особе) будући да они и даље развијају компетенције за сарадњу и комуникацију.

НАСТАВНА СРЕДСТВА

Наставни материјал је разноврстан и подразумева аутентичне и прилагођене материјале из различитих текстуалних, дигиталних, аудио и аудио-визуелних извора (компјутерске презентације, слике, графикони, музичка остварења, филмови, песме, вести, рекламе, блогови, влогови итд.) у вези са општим и стручним темама; уџбеник је, стога, само једно наставно средство које се прилагођава процесу наставе и учења и нужно подразумева селекцију и адаптацију уџбеничких садржаја, као и елиминацију одређених деоница које су мање релевантне.

У планирању наставе и учења уџбеник треба посматрати као функционално и флексибилно наставно средство које не одређује садржаје предмета. Садржајима у уџбенику се приступа селективно и у складу са предвиђеним исходима. Уџбеници су само један од ресурса; осим њих препоручује се и примена других извора информација и дидактичких материјала, поготову кад је реч о стручним темама. Наставник упућује ученике на друге изворе информисања и развијања знања и вештина уз употребу додатних средстава у настави (аудио-визуелни материјали, ИТ, игре, аутентични материјали и и материјали прилагођени нивоу знања ученика, који су преузети из различитих дигиталних, аудио и аудио-визуелних извора (компјутерске презентације, слике, графикони, музичка остварења, филмови, вести, рекламе, блогови и сл.) у вези са општим и стручним темама. Спектар текстова који се препоручују је велики: шематски прикази, упутства о примени апарата, инструмената или материјала, хемикалија, рецепти, декларације, краћи стручни текстови чији је садржај релевантан за тематске садржаје стручних

предмета, извештаји, каталози, програми сајамских активности и сл. Рад с таквим текстовима захтева одговарајућу дидактичку подршку која одговара врсти, тежини и важности информација садржаних у тексту.

Наставник упознаје ученике са основним алаткама у коришћењу корпуса страног језика са циљем подстицања самосталног и целоживотног учења; подстиче ученике на коришћење једнојезичних речника у електронском и папирном облику, као и одређених апликација у својству лексикографских и општих језичких помагала. Неопходно је ученику скренути пажњу на правилно коришћење референтних (једнојезичних, двојезичних, вишејезичних) речника у електронском облику и дати основне податке о речничкој литератури одговарајућег квалитета. Ученику треба показати и стално га подстицати на правилно коришћење електронског речника, платформи и сајтова за учење језика. Такође је важно мотивисати ученика да чита, гледа филмове и прати корисне и едукативне усмене и писане садржаје на друштвеним мрежама.

НАСТАВНЕ МЕТОДЕ/ТЕХНИКЕ/АКТИВНОСТИ

Општи комуникативни циљ наставе страних језика постиже се помоћу различитих поступака, техника, активности и метода наставе уз примену принципа наставе засноване на сложеним задацима који не морају бити искључиво језичке природе. На пример, **пројектно учење** (обимнији пројекти који се раде у учионици и ван ње у трајању од неколико недеља до читавог полугодишта уз конкретне видљиве и мерљиве производе и резултате); **настава кроз задатке, слушање и реаговање на налоге и/или задатке** (у вези са текстом намењеном развоју и провери разумевања говора), **развијање стратегија за рад на тексту** (апстраховање непознатог, закључивање и разлучивање из контекста); **наставне и ваннаставне, кооперативне и пројектне активности** (израда паноа, презентација, зидних новина, постера за учионицу, организација тематских вечери), **дебате** (унапред припремљени аргументовани монолози са ограниченим трајањем), **дискусије** примерене узрасту (спонтаније и неприпремљене интеракције на одређену тему), **писана продукција** (као најсложенија активност развија се као индивидуална и групна активност са различитим комуникативним циљевима, као и у оквиру пројектне наставе са фокусом на интеракцију између учесника у различитим контекстима преписке са циљем да се ученик оспособи да разуме и репродукује различите текстуалне жанрове (наративне, дескриптивне, информативне, нормативне, аргументативне, експресивне и др.) у складу са језичким нивоом и личним и професионалним потребама) и друге методе, технике и активности.

УЛОГА УЧЕНИКА

Ученици су активни, одговорни и креативни учесници у комуникативним чиновима, што значи да на сваком часу користе језик да би одговорили на задатак чији је циљ стварање одговарајућег језичког производа (као што су, на пример, коментар, састав, резиме, рецепт, савет, честитка, упутство, презентација, дијалог, дебата итд.).

УЛОГА НАСТАВНИКА

Наставник управља процесом учења одабиром одговарајућих задатака, при чему настоји да препозна потребе групе са којом ради (степен компетенције, стилове учења, лична и образовна интересовања, склоности итд.) како би им прилагодио наставне активности.

Наставник омогућава приступ и прихватање нових идеја, подстиче ученике на коришћење једнојезичних речника у електронском и папирном облику, као и одређене апликације у својству лексикографских помагала, упознаје ученике са основним алаткама у коришћењу корпуса страног језика са циљем подстицања самосталног и целоживотног учења.

КАКО СЕ РАЗВИЈАЈУ ЈЕЗИЧКЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ

Развој предметних компетенција се тешко може одвојити од општих и међупредметних компетенција. Колико год биле специфичне, предметне компетенције треба да доприносе да ученици успешније живе и уче. Сваки час је прилика да се развијају и предметне и међупредметне компетенције помоћу добро осмишљених активности ученика које погодују трансферу знања, развијању спознајних способности ученика, побољшању њихове радне културе и примени стеченог знања у реалним животним контекстима.

Разумевање говора

Разумевање говора је језичка активност декодирања дословног и имплицитног значења усменог текста; поред способности да разазнаје и поима фонолошке и лексичке јединице и смисаоне целине на језику који учи, да би успешно остварио разумевање, ученик треба да поседује и следеће компетенције: дискурзивну (о врстама и карактеристикама текстова и канала преношења порука), референцијалну (о темама о којима је реч) и социокултурну (у вези са комуникативним ситуацијама, различитим начинима формулисања одређених говорних функција и др.).

Тежина задатака у вези са разумевањем говора зависи од више чинилаца: од личних особина и способности онога ко слуша, укључујући и његов капацитет когнитивне обраде, од његове мотивације и разлога због којих слуша дати усмени текст, од намера и особина говорника, од контекста и околности – повољних и неповољних – у којима се слушање и разумевање остварују, од карактеристика и врсте текста који се слуша итд.
Прогресија (од лакшег ка тежем, од простијег ка сложенијем) за ову језичку активност у оквиру програма предвиђена је, стога, на више равни. Посебно су релевантне следеће:
– присуство/одсуство визуелних елемената (на пример, усмени текстови који су праћени визуелним елементима сматрају се лакшим за разумевање, због обиља контекстуалних информација које се аутоматски процесуирају, остављајући ученику могућност да пажњу усредсреди на друге појединости);
– дужина усменог текста (напори да се разумеју текстови дужи од три минута оптерећују и засићују радну меморију);
– брзина говора;
– јасност изговора и евентуална одступања од стандардног говора;
– познавање теме;
– могућност/немогућност поновног слушања и друго.
Уопштено говорећи, без обзира на врсту текста који се слуша на страном језику, текст се лакше разуме ако поседује следеће карактеристике: ограничен број личности и предмета; личности и предмете који се јасно разликују; једноставне просторне релације (нпр. једна улица, један град) уместо неодређених формулација („мало даље” и слично); хронолошки след; логичке везе између различитих исказа (нпр. узрок/последица); могућност да се нова информација лако повеже са претходно усвојеним знањима.
Стално развијање способности разумевања говора на страном језику услов је за развој аутономије у употреби страног језика ван учионице и аутономије у учењу тог језика. Стога се у настави и учењу страног језика непрекидно ради на развијању стратешке компетенције, коју чине когинитивне и метакогнитивне стратегије, на пример (когнитивне од броја 1 до 4, метакогнитивне под бројем 5 и 6):
1. коришћење раније усвојених знања;
2. дедуктивно/индуктивно закључивање;
3. употреба контекста;
4. предвиђање;
5. анализа и критичко расуђивање;
6. самостална контрола активности.
Како би ученици са већим успехом разумели говор на страном језику, потребно је да приликом слушања примене стратегије чија је делотворност доказана у разним ситуацијама, то јест да обрате пажњу на а) општу тему разговора или поруке, б) улоге саговорника, в) њихово расположење, г) место где се разговор одвија и д) време када се разговор одвија. Битно је, такође, да буду свесни свега што је допринело да дођу до тих информација како би се навикли да предвиде развој разговора на основу онога што су чули и на основу својих чињеничних знања; да износе претпоставке на основу контекста и тона разговора; да слушају „између речи” (као што се чита „између редова”) да би разумели шта стварно мисле саговорници, јер људи не кажу увек оно што мисле; да разликују чињенице од мишљења како би постали критички слушаоци.
Пример листе критеријума за проверу која се може дати ученицима

Пре слушања
Проверавам да ли добро разумем налог.
Пажљиво гледам слике и наслов и проверавам да ли ми то може помоћи у предвиђању садржаја текста који ћу слушати.
Покушавам да се присетим што је могуће већег броја речи у вези са темом о којој ће бити говора.

Покушавам да размислим о томе шта би се могло рећи у таквој ситуацији.
За време слушања
Препознајем врсту текста (разговор, рекламна порука, вести итд.).
Обраћам пажњу на тон и на звуке који се чују у позадини.
Ослањам се на још неке показатеље (нпр. на кључне речи) с циљем разумевања општег смисла текста.
Ослањам се на своја ранија искуства и на основу њих изводим могуће претпоставке.
Обраћам пажњу на речи које постоје и у мом матерњем језику и у другим језицима које учим.
Не успаничим се када нешто не разумем и настављам да слушам.
Покушавам да издвојим имена лица и места.
Покушавам да запамтим тешке гласове и да их поновим.
Покушавам да издвојим из говорног ланца речи које онда записујем и проверавам да ли одговарају онима које су ми познате.
Не предајем се пред тешкоћом задатка и не покушавам да погађам наслепо.
Покушавам да уочим граматичке елементе од посебног значаја (времена, заменице итд.).
После слушања
Враћам се на почетак да проверим да ли су моје почетне претпоставке биле тачне, односно да ли треба да их преиспитам.
У циљу унапређивања својих постигнућа, убудуће ћу водити рачуна о следећем:

Разумевање прочитаног текста

Читање или разумевање писаног текста спада у тзв. визуелне рецептивне језичке вештине. Том приликом читалац реципира и обрађује тј. декодира писани текст једног или више аутора и проналази његово значење. Током читања неопходно је узети у обзир одређене факторе који утичу на процес читања, а то су карактеристике читалаца, њихови интереси и мотивација, као и намере аутора, карактеристике текста који се чита, стратегије које читаоци користе, као и захтеви ситуације у којој се чита.

На основу намере читаоца разликујемо следеће врсте визуелне рецепције:

– читање ради усмеравања;
– читање ради информисаности;
– читање ради праћења упутстава;
– читање ради задовољства.

Током читања разликујемо и ниво степена разумевања, тако да читамо да бисмо разумели:

– глобалну информацију;
– посебну информацију;
– потпуну информацију;

– скривено значење одређене поруке.
Потребно је напоменути да су стратегије које се користе при разумевању говора у великој мери примењиве и у случају разумевања прочитаног текста, будући да се у оба случаја ради о рецептивним вештинама.
На основу ових показатеља програм садржи делове који, из разреда у разред, указују на прогресију у домену дужине текста, количине информација и нивоа препознатљивости и разумљивости, као и примени различитих стратегија читања. У складу са тим, градирани су по нивоима следећи делови програма:
– разликовање текстуалних врста;
– препознавање и разумевање тематике – ниво глобалног разумевања;
– глобално разумевање у оквиру специфичних текстова;
– препознавање и разумевање појединачних информација – ниво селективног разумевања;
– разумевање стручних текстова;
– разумевање књижевних текстова.
Пример листе критеријума за проверу која се може дати ученицима

Пре читања
Проверавам да ли добро разумем наслов текста и да ли ми је аутор текста познат.
Пажљиво гледам слике и проверавам да ли ми то може помоћи у предвиђању садржаја текста који ћу читати.
Покушавам да предвидим о којој врсти текста се ради.
Покушавам да предвидим тематику текста и да се присетим што већег броја речи у вези са конкретном темом.
За време читања
Препознајем врсту текста који читам и по потреби примењујем различите стратегије читања.
Ослањам се на своја ранија знања и искуства и на основу њих изводим могуће претпоставке и размишљам о намерама аутора.
Обраћам пажњу на речи које постоје и у мом матерњем језику и у другим језицима које учим.
Не успаничим се уколико не разумем сваку реч, нарочито уколико ми је јасан шири контекст.
Непознате речи не покушавам да погађам, него закључујем на основу контекста и претходних знања.
Постављам себи питања да се уверим да добро разумем текст.
Размишљам о информацијама које се појављују и покушавам да их класификујем као познату/непознату, битну/небитну информацију и сл.
После читања
Проверавам да ли су моје почетне претпоставке биле тачне.
Проверавам колико разумем текст и поново се враћам на поједине делове.
Покушавам да препричам текст.

Писмено изражавање

Писана продукција подразумева способност ученика да у писаном облику опише догађаје, мишљења и осећања, пише електронске и СМС поруке, учествује у дискусијама на блогу, резимира садржај различитих порука о познатим темама (из медија, књижевних и стручних текстова и др.), као и да сачини краће презентације и слично. Задаци писања за сваки ниво знања везани су тематски и жанровски за различите домене: приватни (лична писма, рецепти, поруке, блогови и сл.), јавни (огласи, програмски садржаји, јеловници и сл.), професионални (пословна писма, радни налози, обрасци, упутства и сл.) и образовни (пројектни задаци, описи графикона, истраживања и сл.).

Тежина задатака у вези са писаном продукцијом зависи од следећих чинилаца: познавања лексике и нивоа комуникативне компетенције, капацитета когнитивне обраде, мотивације, способности преношења поруке у кохерентне и повезане целине текста.

Прогресија означава процес који подразумева усвајање стратегија и језичких структура од лакшег ка тежем и од простијег ка сложенијем. Сваки виши језички ниво подразумева циклично понављање претходно усвојених елемената, уз надоградњу која садржи сложеније језичке структуре, лексику и комуникативне способности. За ову језичку активност у оквиру програма наставе и учења предвиђена је прогресија на више равни. Посебно су релевантне следеће ставке:

– теме (ученикова свакодневница и окружење, лично интересовање, актуелни догађаји и разни аспекти из друштвено-културног контекста, као и теме у вези са различитим наставним предметима);

– врсте и дужина текста;

– лексика и комуникативне функције (способност ученика да оствари различите функционалне аспекте као што су описивање људи и догађаја у различитим временским контекстима, да изрази захвалност, да се извини, да нешто честита и слично у приватном, јавном, образовном и професионалном домену).

Како би ученици развили писану компетенцију, потребно је да усвоје различите стратегије приликом писања: планирање, разраду, проверу и уобличавање. Планирање се односи на ментални процес припреме пре почетка писања и подразумева промишљање о селекцији и начину преношења информација/садржаја и идеја, као и прво скицирање текста. Провера и уобличавање односе се на свестан процес анализе написаног и корекције.

Писмено изражавање подразумева једносмерну индивидуалну писану продукцију која може бити промишљање на одређену тему, изражавање ставова и сл. (лични дневник, постови итд.), али се посматра и као писана интеракција између два или више учесника. Писана интеракција подразумева писану интеракцију општег карактера, лично и професионално дописивање и размену порука, бележака и образаца. Писана интеракција се односи на традиционални контекст дописивања, као и на онлајн интеракцију у дигиталном окружењу (у реалном времену или асинхроно). Важно је подстицати ученике да користе дигиталне и писане алате (речнике и сличне ресурсе) како у фази припреме, тако и у фази провере ради контроле језичких средстава.

Пример листе критеријума за проверу која се може дати ученицима:

Пре писања
Проверавам да ли добро разумем тему или теме за писање. Уколико је понуђено више тема бирам ону коју најбоље познајем (како из личног искуства, тако и из аспекта познавање лексике, стила и граматичких структура), као и ону која ме највише мотивише.
Пажљиво читам смернице за писање и правим план структуре текста (у складу са општим принципом организације текста: увод, разрада и закључак).
Покушавам да се присетим што је могуће већег броја речи и језичких структура у вези са темом о којој пишем уз помоћ асоцијације, синонимије, антонимије и сл. Водим белешке и правим план за писање.
Размишљам о употреби адекватних граматичких структура (нпр. употреба времена и сл.) у складу са правилима система страног

језика.
За време писања
Користим стил, регистар, лексику и граматичке структуре у складу са темом и текстуалним жанром који се тражи у задатку.
Пратим смернице за израду задатка и план структуре текста, водећи рачуна о повезивању реченица и надовезовању мисли које треба да чине логичну целину.
Обраћам пажњу на употребу разноврсне лексике у складу са стилом, регистром и текстуалним жанром.
У случају да не познајем реч и/или језичка средства која су ми потребна да изразим одређене комуникативне функције, стил и регистар у складу са задатком, примењујем одређене компензационе стратегије: нпр. присећам се речи и конструкција у другом страном језику и/или другим страним језицима (нпр. интернационализама и др.) и/или матерњем језику и покушавам да се адекватно изразим познатим језичким средствима.
После писања
Поново пажљиво читам тему и смернице за израду задатка. Проверавам да ли мој текст одговара задатој теми и смерницама.
Проверавам да ли су стил, регистар, лексика и граматичке структуре у складу са темом и текстуалним жанром који се тражи у задатку.
Проверавам да ли су употребљена одговарајућа језичка средства (везници, заменице, чланови и сл.) која повезују реченице у тексту и да ли је мој текст кохерентан. Проверавам ток мисли у тексту и да ли се оне спонтано надовезују и чине логичну целину.
Проверавам адекватност, разноврсност и богатство употребљене лексике у тексту. Избегавам понављање речи и израза.
Проверам морфосинтаксичку тачност у тексту (граматичке елементе и структуре у складу са правилима система страног језика).
Проверавам јасноћу изражавања комуникативних функција и покушавам да изразим и сложеније мисли уз помоћ језичког знања које поседујем.
Како бих поправио/ла своја постигнућа, убудуће ћу водити рачуна о следећем:

Усмено изражавање

Усмено изражавање као продуктивна вештина посматра се са два аспекта, и то у зависности од тога да ли је у функцији монолошког излагања текста, при чему говорник саопштава, обавештава, презентује или држи предавање једној или више особа, или је у функцији интеракције, када се размењују информације између два или више саговорника са одређеним циљем, поштујући принцип сарадње током дијалога.

Активности монолошке говорне продукције су:

– јавно обраћање путем разгласа (саопштења, давање упутстава и информација);

– излагање пред публиком (јавни говори, предавања, презентације разних производа, репортаже, извештавање и коментари о неким културним догађајима и сл.).

Ове активности се могу реализовати на различите начине, и то:

– читањем писаног текста пред публиком;

– спонтаним излагањем или излагањем уз помоћ визуелне подршке у виду табела, дијаграма, цртежа и др.

– реализацијом увежбане улоге или певањем.

Интеракција подразумева сталну примену и смењивање рецептивних и продуктивних стратегија, као и когнитивних и дискурзивних стратегија (узимање и давање речи, договарање, усаглашавање, предлагање решења, резимирање, ублажавање или заобилажење неспоразума или посредовање у неспоразуму) које су у функцији што успешнијег остваривања интеракције. Интеракција се може реализовати кроз низ активности, на пример: размену информација, спонтану конверзацију, неформалну или формалну дискусију, дебату, интервју или преговарање, заједничко планирање и сарадњу. За развој критичког мишљења посебно су значајне дебате и дискусије примерене узрасту: дебате представљају унапред припремљене аргументоване монологе са ограниченим трајањем, док су дискусије спонтаније и неприпремљене интеракције на одређену тему.

Стога се и у програму, из разреда у разред, прати развој вештине говора у интеракцији кроз следеће активности:

– разумевање изворног говорника;

– неформални разговор;

– формална дискусија;

– функционална сарадња;

– интервјуисање.

Пример листе критеријума за проверу која се може дати ученицима

МОНОЛОШКО ИЗЛАГАЊЕ
Пре излагања
Проверавам да ли добро разумем задатак, односно тему о којој треба да излажем. Уколико имам могућност избора, бирам тему која ми је позната, блиска и која ме интересује.
Трудим се да се познатим језичким структурама и расположивим фондом лексике што боље изразим и изнесем што више информација да би ме лако разумели они који ме слушају.
Пажљиво припремам презентацију, уколико је реч о излагању пред публиком, водећи рачуна о плану и структури презентације, као и о избору визуелних елемената који олакшавају разумевање и семантизацију.
Покушавам да се присетим што је могуће већег броја речи и језичких структура у вези са темом користећи различите компензационе стратегије, као нпр. асоцијације, синонимије, антонимије и сл.
Размишљам о употреби адекватних граматичких структура у складу са

правилима система страног језика.
За време излагања
Користим стил, регистар, лексику и граматичке структуре у складу са темом и интенцијом шта желим да пренесем саговорницима, односно слушаоцима.
Поштујем план и структуру излагања, водећи рачуна о повезивању реченица и надовезивању мисли у логичну целину.
Обраћам пажњу на употребу разноврсне и адекватне лексике у складу са стилом, регистром и интенцијом.
Излажем разговетно водећи рачуна о изговору, темпу и интонацији, наглашавајући одређене речи или делове реченица за које сматрам да су важне за разумевање теме.
ИНТЕРАКЦИЈА
Проверавам да ли добро разумем задатак, тему и врсту активности (размену информација, спонтану конверзацију, неформалну или формалну дискусију, дебату, интервју или преговарање, заједничко планирање и сарадњу).
Покушавам да што боље разумем саговорника, његову комуникативну интенцију и уколико имам проблема с тим, замолим га да понови, преформулише или чак користећи средства невербалне комуникације, семантизује већ речено како би се конверзација наставила и одржала.
Покушавам да на оптималан начин примењујем у датом тренутку одговарајућу лексику и језичка средства која повезују реченице и доприносе кохерентности и разумљивости.
Покушавам да одржим у интеракцији јаснећу изражавања, ток мисли, спонтаност у изражавању и логично расуђивање и закључивање.
Трудим се да у конверзацији оптимализујем разумевање саговорника примењујући различите стратегије: постављам додатна питања саговорнику, тражим да понови или преформулише речено, захтевам додатна објашњења и инструкције.
С друге стране, изражавам спремност да на исти начин изађем у сусрет саговорнику уколико има проблема са разумевањем мог излагања.

Социокултурна и интеркултурна компетенција

Социокултурна компетенција представља скуп знања о свету уопште, као и о сличностима и разликама између властите културе и култура заједница циљног језика. Та знања се односе на све аспекте живота једне заједнице, од свакодневне културе (навике, начин исхране, радно време, разонода), услова живота (животни стандард, здравље, сигурност) и умећа живљења (тачност, конвенције и табуи у разговору и понашању), преко међуљудских односа, вредности, веровања и понашања, до паравербалних средстава (гест, мимика, просторни односи међу саговорницима итд.). Ова знања су услов за успешну комуникацију, те чине неодвојиви део наставе страног језика.

У тесној вези са социокултурном компетенцијом је и интеркултурна компетенција која подразумева развој свести о другом и другачијем, познавање и разумевање сличности и разлика између говорних заједница у којима се ученик креће (како у матерњем језику/језицима, тако и у страним језицима које учи). Интеркултурна компетенција такође подразумева и развијање радозналости, толеранције и позитивног става према индивидуалним и колективним карактеристикама говорника

других језика, припадника других култура које се у мањој или већој мери разликују од властите, то јест, развој интеркултурне личности. Самим тим, развој ове компетенције је неодвојив од развоја критичког мишљења будући да подразумева ангажовање виших когнитивних процеса као што су анализа, упоређивање, апстраховање, идентификовање кључних карактеристика, разликовање општег од појединачног итд.

Социокултурна и интеркултурна компетенција се развијају активним укључивањем у аутентичну усмену и писану комуникацију (слушање песама, гледање емисија, читање аутентичних текстова, разговор, електронске поруке, СМС, друштвене мреже, дискусије на форуму или блогу, дебате итд.), као и истраживањем тема које су релевантне за ученике у погледу њиховог узраста, интересовања, образовних и професионалних потреба. У том смислу, наставни процес мора да укључи активности које ће ученицима омогућити разматрање различитих друштвених и културних феномена, у складу са препорукама програма али и интересовањима самих ученика. Припрема анкета (које могу бити веома једноставне или пак сложене) уз прикупљање података и њихову анализу, упитници или интервјуи са члановима властите заједнице и заједница култура чији језик учи а у вези са релевантним темама, прикупљање и анализа аутентичних материјала и други облици пројектних задатака само су неки примери погодни за развој ових компетенција.

Често и веома једноставни задаци реализовани током једног школског часа могу бити усмерени ка развоју социокултурне и интеркултурне компетенције. Наводимо један такав пример:

1. Задатак: састављање рецепта
2. Исходи: ученици могу да разумеју и дају инструкције на циљном језику; увиђају и разумеју везу природног и друштвеног окружења, као и културну условљеност властитих одлука
3. Поступак: а. Уводни део: наставник најављује тему неком асоцијативном техником (активација лексике у вези са семантичким пољем хране); наставник приказује неколико примера типичних јела која се доводе у везу са различитим регијама циљног језика (коментаришу се састојци, који су у вези са регијом, као и поступци припреме); б. Средишњи део часа: наставник наводи списак од десетак састојака типичних за одређену регију циљног језика (пожељно је да бар у извесној мери ученицима буду „егзотични"), а ученици имају задатак да у малим тимовима саставе рецепт у који ће укључити најмање пет наведених састојака уз још два састојка по властитом нахођењу; ученици представљају своје рецепте, а остатак одељења пописује састојке који су коришћени у сваком рецепту; в. Завршни део часа: идентификују се најчешће коришћени састојци, као и они најчешће додати (који ће сасвим извесно бити подстакнути локалним културним искуством); указује се на културну условљеност наших одлука и праве се паралеле са другим животним ситуацијама; коментаришу се језички облици употребљени у рецептима.

Иако је могуће елементе социокултурне и интеркултурне компетенције укључити у сумативно оцењивање, препорука је да се њихов развој прати континуирано, формативним оцењивањем, уз јасно успостављене критеријуме. Критеријуми ће се, наравно, разликовати од задатка до задатка, али увек треба да укључе елементе којима се процењује квалитет обрађене теме (уложен труд, информативност, аналитичност…), језички квалитет коначног резултата, као и саморегулација, тј. способност ученика да разуме и примени смернице и да унапређује квалитет задатка током његове израде. Уз ове, зависно од задатка, биће релевантно примењивати и друге критеријуме који се односе на кључне компетенције као што су сарадња у тиму, креативност, мултимодални квалитет резултата, естетски аспекти итд.

Медијација

Медијација представља активност у оквиру које ученик не изражава сопствено мишљење, већ преузима улогу посредника између особа које нису у стању или могућности да се непосредно споразумевају. На овом нивоу образовања, медијација може бити усмена, писана или комбинована, неформална или полуформална, и укључује сажимање текста и његово експликативно проширивање са матерњег на циљни језик и обрнуто. Из наведених разлога, то јест због сврхе активности и природе формулисаних исхода, требало би све време у настави имати у виду следеће аспекте: а) способност медијације тесно је повезана са развојем осталих језичких активности или компетенција (слушање, говор, читање, писање); б) ефикасној медијацији у великој мери доприноси корелација наставе страног језика са наставом осталих општих и стручних предмета, а нарочито са наставом матерњег језика.

Медијација подразумева, с једне стране, посредовање у ситуацијама када аутор и прималац поруке немају непосредан контакт, а са друге стране, учешће у непосредној усменој интеракцији два или више саговорника који не поседују исти ниво језичких компетенција на два језика. У оба случаја, посредовање изискује

примену читавог низа језичких и ванјезичких активности и компетенција, као и стратегија. У првом случају, треба посебно истаћи значај коришћења штампаних и електронских речника и референтних докумената, а у другом случају важност социокултурне и интеркултурне компетенције (видети постављене исходе).
У настави страних језика, медијација се може спроводити као засебна активност у вези са датим предлошком (текстуалне, хипертекстуалне, визуелне или аудио-визуелне природе), али може и да представља саставни део сложенијих наставних активности пројектног типа (у којима се нижу фазе рада, смењују социјалне форме рада, обављају етапни задаци који воде изради коначног резултата или продукта).
Активност медијације нужно укључује и повремено превођење исказа или његових делова, што значи да се уз преношење поруке задржава и њена (макар приближна) форма. Међутим, имајући у виду начела савремене наставе страних језика, превођење не треба сматрати циљем и битним критеријумом за вредновање и оцењивање ученичких знања и вештина. При евалуацији ове активности у појединачним случајевима током наставе, па и остваривање постављених исхода, мерило је ефикасно и ситуационо примерено преношење порука које доприноси разумевању учесника у директној или посредној комуникацији на два или више језика.
Наставник, дакле, има деликатну улогу у припремању, реализацији и евалуацији медијације, поготову због реалне претпоставке да ће ученици средњих стручних школа упражњавати ову активност у реалним комуникативним ситуацијама, пре свега у професионалном домену.

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

КАКО СЕ ПРАТИ И ВРЕДНУЈЕ РАЗВОЈ ЈЕЗИЧКИХ КОМПЕТЕНЦИЈА

Праћење напредовања и оцењивање постигнућа ученика је формативно и сумативно и реализује се у складу са *Правилником о оцењивању ученика у средњем образовању и васпитању*.
Развој предметних и међупредметних компетенција се прати и вреднује континуирано, од почетка до краја образовног циклуса. Сврха континуиране евалуације је да омогући ученицима да лакше уоче у којим областима успешно напредују, а где је пак потребно уложити више труда. Бројчана оцена је само квантитативно (и недовољно информативно) мерило ученикових компетенција, те је важно да буде пропраћена коментарима и смерницама који ће указати на даља места развоја. У том смислу, кључна је улога формативне евалуације која садржи корисне повратне информације, како за ученика тако и за наставника, и то: а) информативну (о јаче/слабије развијеним компетенцијама), б) евалуативну (према унапред утврђеном објективном критеријуму), в) инструктивну (предлози за даље унапређивање компетенција) и г) мотивациону (охрабривање и подстицање). Квалитетна формативна евалуација развија компетенцију за учење и подстиче саморегулацију ученика.
Нека правила и поступци у процесу праћења и процењивања компетенција код ученика:
– Развој компетенција наставници прате заједно са својим ученицима. Неопходно је да ученици познају критеријум за процену квалитета комуникативног задатка којим се баве да би на одговарајући начин могли да усмере своје активности. Сем тога, кључно је да разумеју да различити задаци захтевају примену различитих критеријума. Уколико је сврха задатка развој креативности (на пример, у почетним фазама креативног писања), потребно је фокус ставити на разраду теме, квалитет идеја и њихову кохеренцију, док је језичка тачност у другом плану. У другачије постављеним задацима пак језичка тачност (лексичка и граматичка) имаће већи значај (на пример, у формалној преписци, вођеним саставима и сл.). Стога је потребно анализирати критеријуме за вредновање задатака – заједно са ученицима – и прилагођавати их непосредним образовним потребама и циљевима.
– Приликом праћења и вредновања, у обзир се узимају разноврсни примери који илуструју развијеност компетенције. Формативна евалуацију подразумева праћење активности ученика у најразличитијим задацима – активност на часу, задаци који се раде на часу и код куће, тестови, писмени задаци, пројекти, портфолио и друго – сви облици наставног рада основ су за праћење и вредновање развоја компетенција код ученика.
– Укључивање свих ученика у процес вредновања представља основ за развој предметних компетенција, као и компетенције за доживотно учење. Представљање задатака пред целом групом, након чега се коментаришу успешни елементи, као и они на којима је потребно додатно радити, дају смернице ученицима за праћење властитог напредовања. Треба подстицати ученике да дају своје мишљење у виду конструктивних коментара (вршњачка евалуација), чиме развијају и општу компетенцију комуникације. Међутим, бројчану оцену изводи наставник на основу јасно утврђеног критеријума, у складу са карактеристикама задатка.

– На самом почетку образовног процеса потребно је урадити дијагностички тест како би се утврдио ниво компетенције ученика, што ће послужити као основ за прилагођавање наставних активности. Дијагностички, као и сваки други тест који се реализује током школске године (обично као контролни задатак), фокусира се на специфичне компетенције предмета (усмено разумевање, писано разумевање, писање, говор), а превасходно проверава успешност у реализацији комуникативних функција (в. Исходи). Типични тест за проверу знања током једног школског часа требало би да укључи задатке за проверу усменог и писаног разумевања (вишеструки одговори, тачно/нетачно, повезивање и сл.), функционалне и контекстуализоване употребе лексичких и граматичких садржаја (задаци типа *cloze*, вишеструки одговори, допуњавање и сл.), као и задатак писане продукције.
– Док развијају језичка знања на циљном језику, очекивано је да ученици греше јер се њихов језички систем још није стабилизовао. Грешке су често показатељ нове развојне фазе у језичкој продукцији будући да ученици испробавају нове обрасце и структуре које су им до тада биле познате само у рецептивном виду. Неопходно је стога да се овај тип грешке прихвати и не санкционише, већ, напротив, да се похвали спремност ученика да развија своја језичка знања.

ПРИНЦИПИ ЕКОНОМИЈЕ

1. ОСТВАРИВАЊЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава		Вежбе	Практична настава	Настава у блоку
I	74	/	/	/	74
II	70	/	/	/	70

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА

– Упознавање ученика са развојем економије, принципима, методама и моделима који се користе у економској науци;
– Оспособљавање ученика за стицање знања о функционисању тржишта, трошковима предузећа, понашању предузећа у различитим тржишним структурама;
– Упознавање ученика са тржиштима фактора производње и функционалној расподели дохотка;
– Промовисање важности проучавања економских активности на нивоу привреде као целине;
– Упознавање ученика са могућностима и начинима мерења резултата друштвене производње;
– Развијање основних знања о функционисању финансијског система, незапослености и инфлацији као макроекономским варијаблама;
– Оспособљавање ученика за стицање знања о међународној трговини и примењеној економији
– Развијање компетенција значајних за свакодневни живот и даљи професионални развој

3. НАЗИВ И ПРЕПОРУЧЕНО ТРАЈАЊЕ ТЕМА ПРЕДМЕТА

Разред: први

Ред. бр	НАЗИВ ТЕМЕ	Препоручено трајање теме (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Економска наука: развој, принципи и методи анализе	24			
2	Понуда, тражња и функционисање тржишта	32			
3	Трошкови производње	18			

Разред: други

Ред. бр	НАЗИВ ТЕМЕ	Препоручено трајање теме (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Тржишне структуре и понашање предузећа	14			
2	Тржишта фактора производње и функционална расподела доходака	12			
3	Кључни појмови макроекономије	20			
4	Међународна трговина	12			
5	Примењена економија	12			

4.НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

НАЗИВ ТЕМЕ: Економска наука: развој, принципи и методи анализе	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– наведе предмет изучавања економије као науке – опише значај одређених школа економске мисли за развој економске науке – дискутује о односима између потреба, оскудности, избора и подстицаја који утичу на избор – доведе у везу неопходност размене добара тржиште, тржишну привреду и тржишни неуспех – објасни како функционише привреда као целина – доведе у везу посматрање и претпоставке у примени економског научног метода – опише значај графичких приказа у економији – објасни дијаграм кружног тока и границу производних могућности – разликује микроекономију и макроекономију	– Економија као наука – Настанак и развој економске науке – Основни принципи економског резоновања – Научни метод у економији – Моделирање економских појава – Графички прикази у економији – Економски модели: дијаграм кружног тока и граница производних могућности – Микроекономија и макроекономија **Кључни појмови:** економија као наука, принципи економског резоновања, економски модели
НАЗИВ ТЕМЕ: Понуда, тражња и функционисање тржишта	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни функционисање тржишта – утврди тражену количину добара – прикаже графички криву индивидуалне и тржишне тражње – разликује променљиве које утичу на тражњу – објасни понуђену количину добара – прикаже графички криву индивидуалне и тржишне понуде – разликује променљиве које утичу на понуду – утврди равнотежну цену и равнотежну количину – прикаже графички тржишну равнотежу – објасни закон понуде и тражње – анализира ценовну еластичност тражње – прикаже графички криве тражње са различитим коефицијентима еластичности – утврди промену укупног прихода услед промене цена у зависности од еластичности тражње – анализира ценовну еластичност понуде – прикаже графички криве понуде са различитим коефицијентима еластичности	– Тржишта и конкуренција – Тражња – Променљиве које утичу на тражњу: доходак, цена, укус, очекивања, број купаца – Понуда – Променљиве које утичу на понуду: цена добра, цена инпута, технологија, очекивања, број продаваца – Равнотежна цена и промена равнотеже – Тржишна равнотежа, вишак добара, мањак добара – Закон понуде и тражње – Ценовна еластичност тражње и њене детерминанте – Разноврсност кривих тражње – Укупни приход и ценовна еластичност тражње – Ценовна еластичност понуде и њене детерминанте – Разноврсност кривих понуде **Кључни појмови:** тржиште, конкуренција, тражња, понуда, тржишна равнотежа, еластичност тражње и

	понуде
НАЗИВ ТЕМЕ: Трошкови производње	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни трошкове производње – опише експлицитне и имплицитне трошкове – разликује економски профит и рачуноводствени профит – објасни производну функцију – разликује маргинални производ и опадајући маргинални производ – разликује фиксне и варијабилне трошкове – прикаже графички фиксне и варијабилне трошкове – разликује укупне и просечне трошкове – дефинише маргинални трошак – прикаже графички криве просечних трошкова и маргиналног трошка	– Трошкови производње – Експлицитни и имплицитни трошкови – Економски и рачуноводствени профит – Производња и трошкови – Производна функција – Крива укупног трошка – Врсте трошкова – Фиксни и варијабилни трошкови – Укупни, просечни и маргинални трошак – Трошковне криве **Кључни појмови:** трошкови производње, профит, производна функција, врсте трошкова

Други разред

НАЗИВ ТЕМЕ: Тржишне структуре и понашање предузећа	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни различита тржишна стања – разликује карактеристике конкурентног тржишта – доведе у везу приход, просечни и маргинални приход конкурентног предузећа – изведе закључак о максимирању профита конкурентног предузећа – представи графички криву понуде конкурентног предузећа – утврди када предузеће одлучује да обустави производњу и када предузеће одлучује да излази са тржишта и улази на тржиште – прикаже графички профит конкурентног предузећа – представи графички криву тржишне понуде – објасни како тржиште реагује на промену тражње – опише дугорочну равнотежу на конкурентном тржишту – разликује карактеристике монополског тржишта – утврди основне узроке баријера уласку на тржиште – објасни начин на који монополиста доноси одлуке о производњи и ценама (како максимира профит) – разликује особености олигополске тржишне структуре – објасни начин на који олигополиста доноси одлуке о производњи и	– Тржишна структура – појам и врсте – Конкурентно тржиште – Приход, просечни и маргинални приход – Профит и крива понуде конкурентног предузећа – Крива тржишне понуде на конкурентном тржишту – Промена тражње на конкурентном тржишту – Дугорочна равнотежа на конкурентном тржишту – Монополско тржиште – Олигопол – Монополистичка конкуренција **Кључни појмови:** тржишна структура, приход, конкурентно тржиште, монополско тржиште, олигопол, монополистичка конкуренција

ценама – разликује карактеристике монополистичке конкуренције	
НАЗИВ ТЕМЕ: Тржишта фактора производње и функционална расподела доходака	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– разликује факторе производње – објасни карактер тражње за факторима производње – изведе закључке о специфичности тражње и понуде рада – израчуна вредност маргиналног производа рада – утврди како се успоставља равнотежа на тржишту рада – објасни земљу и капитал као факторе производње – утврди како се успоставља равнотежа на осталим тржиштима – објасни функционалну расподелу дохотка	– Фактори производње (рад, земља, капитал) – Тражња за радом и понуда рада – Производна функција, маргинални производ рада и тражња за радом – Равнотежа на тржишту рада – Остали фактори производње – земља и капитал – Равнотежа на осталим тржиштима – Функционална расподела дохотка (наднице, профити, ренте) **Кључни појмови:** фактори производње, тражња за радом и понуда рада, наднице, профити, ренте
НАЗИВ ТЕМЕ: Кључни појмови макроекономије	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– опише макроекономске варијабле и значај њиховог проучавања – објасни економску политику – израчуна бруто домаћи производ (БДП) – разликује номинални БДП и реални БДП – разликује стопу незапослености, стопу инфлације и индекс потрошачких цена као мерила економске активности – објасни улогу финансијског система у економији – разликује финансијске институције и финансијска тржишта – анализира функционисање тржишта обвезница и акција – истражи финансијске институције – направи преглед извора зајмовних средстава – објасни функције новца – кратко опише монетарне агрегате – објасни улогу централне банке у регулисању понуде новца – опише утицај пословних банака на понуду новца – дискутује о значају операција на отвореном тржишту, обавезне резерве и есконтне стопе као инструмента монетарне политике – изведе закључке о незапослености и начинима мерења – објасни појам и настанак инфлације – анализира структуру платног биланса	– Кључна макроекономска питања – Макроекономија и економска политика – Бруто домаћи производ (БДП) – Мерење економске активности – Улога финансијског система у економији – Финансијске институције, финансијска тржишта и финансијски посредници – Понуда и тражња зајмовних средстава – Новац– појам и функције – Монетарни агрегати – Понуда новца и монетарна политика – Централно банкарство и монетарна политика – Банкарство и понуда новца – Инструменти монетарне политике – Незапосленост – појам, мерење и врсте – Инфлација – Платни биланс – Девизни курс – појам, функције и врсте **Кључни појмови:** макроекономија, економска политика, бруто домаћи производ (БДП), мерење

– наведе функције и врсте девизног курса – доведе у везу платни биланс и девизни курс	економске активности, финансијски систем, новац, монетарна политика, инструменти монетарне политике, незапосленост, понуда и тражња за новцем, инфлација, платни биланс, девизни курс
НАЗИВ ТЕМЕ: Међународна трговина	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни међународну трговину – истражи историјски развој међународне трговине – разликује теорије (моделе) међународне трговине – успостави узајамни однос између међународне трговине и животног стандарда нација (држава) – анализира тенденције у међународној трговини – наведе структуру међународне трговине – доводе у везу међународну трговину и транснационалне компаније – истражи међународне финансијске организације – утврди изазове у међународној трговини с којима се суочава Република Србија	– Међународна трговина – Теорије међународне трговине – Значај међународне трговине – Међународна трговина и животни стандард нација – Динамика и структура међународне трговине – Међународна трговина и транснационалне компаније – Међународне финансијске организације – Емпиријски аспекти међународне трговине **Кључни појмови:** међународна трговина, животни стандард нације, међународне финансијске организације
НАЗИВ ТЕМЕ: Примењена економија	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– истражи концепт одрживог развоја – утврди присуство неједнакости у друштву – разликује начине мерења неједнакости – идентификује политике смањења сиромаштва – анализира различите облике економских интеграција – доведе у везу узроке и последице економских криза – успостави узајамни однос између производње хране и пољопривреде – упореди традиционалну и дигиталну економију – доведе у везу циркуларну економију и заштиту животне средине	– Производња, раст и развој – Мерење неједнакости – Економске интеграције – Економске кризе – Производња хране – Дигитална економија – Циркуларна економија **Кључни појмови:** производња, раст и развој, одрживи развој

5. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм предмета Принципи економије омогућава ученицима да стекну основна знања о принципима на којима се заснива економија. Програм је намењен ученицима који се први пут сусрећу са економијом. Циљ програма је да допринесе остваривању општих исхода образовања и васпитања и развоју кључних и међупредметних компетенција. Додатно конкретизујући, може се рећи да је циљ програма усвајање знања о економским појмовима и формирање ставова који доприносе развоју економског начина размишљања и стицању компетенција значајних за свакодневни живот и даљи професионални развој. Предлаже се да се интерактивним методама подстичу ученици на разумевање основних економских идеја.

Предмет Принципи економије као обавезан стручни предмет се изучава прве две године по 2 часа недељно. Предмет се реализује као теоријска настава са целим одељењем. Настава се реализује у учионици.

Програм предмета усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима. Наставник планира сопствене активности и активности ученика које за циљ имају да ученици остваре прописане исходе. У ту сврху наставник бира одговарајуће методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична стручна знања и вештине потребне ученику за даље учење и свакодневни живот. Приликом планирања часа, треба извршити операционализацију датих исхода, разложити их на мање и планирати активности за конкретан час. Важно је имати у виду да се исходи у програму разликују по својој сложености, што значи да се неки могу разложити на мањи број ситнијих исхода и да се могу лакше и брже остварити док је за одређене исходе потребно више времена и активности, као и рада на различитим садржајима. Наставу треба усмерити на остваривање појединачних исхода, бирајући препоручене садржаје или проналазити неке друге садржаје који су усмерени на ефикасније остваривање исхода. При обради нових садржаја треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика и настојати да ученици самостално тумаче и изводе закључке о новим, стручним појмовима. Неки исходи дефинисани су у оквиру више наставних предмета. Ученике треба оспособљавати за примену стечених знања и у другим предметима.

Приликом планирања наставе, треба користити методе активне наставе, где је улога наставника да буде организатор наставног процеса, да подстиче и усмерава активност ученика. Избор метода и облика рада треба да доприноси већој рационализацији наставног процеса, подстиче интелектуалну активност ученика и наставу чини интересантнијом и ефикаснијом. Ученике треба мотивисати за усвајање стручних знања и оспособљавати их за тимски и истраживачки рад и подстицати лични развој ученика у складу са њиховим интересовањима и способностима. Упућивати ученике да користе уџбеник и друге изворе знања, како би усвојена знања била трајнија и шира, а ученици оспособљени за примену усвојених знања и вештина. Подстицати ученике на коришћење савремених информационих технологија.

Приликом реализације наставе поред прописаног уџбеника, препоручити додатну литературу у складу са темом, креирати радне листове као материјал за вежбу и шеме. Наставнику се предлаже да у складу са наставним садржајима организује рад и у групама при чему се ученици оспособљавају за тимски рад и вештине комуникације. Активност наставника је да мотивише ученике, објашњава, координира рад, контролише у циљу корекција, пружа помоћ када је то неопходно и организује време. Активности ученика су усмерене на стицање основних знања кроз: читање и структурисање задатих садржаја, утврђивања стручних економских појмова, израду задатака, шема, презентација, учешћа у дискусији, размену мишљења и самосталног закључивања. На почетку сваке теме ученике упознати са циљевима и исходима наставе и учења, планом рада и начинима оцењивања. Све теме треба изложити на начин који ће бити подстицајан за ученике.

Инспиративни процес проучавања економије би ученицима требао дати одговор на низ питања од којих се издваја неколико: Како функционише свет економије? Како они као појединци учествују у привреди? Да ли свакодневни живот значи доношење бројних економских одлука? Да ли могу као појединци да утичу на неке економске одлуке државе? Уз наведена, постоји низ других једнако изазовних питања.

Програм се састоји од осам тема које су подељене на прве две године учења. Важно је уочити још једну типичну поделу. Наиме, првих пет тема се бави претежно микроекономским питањима. Да би била потпуна и заокружена анализа економских принципа, битно је и проучавање градива које припада макроекономији. Питањима макроекономије је посвећен део о кључним појмовима макроекономије која се разматрају у другом разреду. Последња осма тема је посвећена примењеној економији.

У првој, уводној теми **Економска наука: развој, принципи и методи анализе**, ученици се упознају са неким од кључних економских појмова који ће их даље пратити док се буду бавили економијом. То знање кључних појмова, ученицима ће бити важно у наставку приликом даљег изучавања програма предмета али и других економских предмета. Важно је и идентификовати значај одређених школа за развој економских идеја и економске науке, од самог настанка економске науке до развоја економије у двадесетом и двадесет првом веку.

У реализацији битно повезаних тема, **Понуда, тражња и функционисање тржишта, Трошкови производње и Тржишне структуре и понашање предузећа**, предлаже се наставнику да користи одабране примере из свакодневног живота који ће ученицима помоћи да схвате понуду, тражњу, тржишну равнотежу и врсте трошкова. Теоријска основа наведеног је неизоставан део анализе. Како се користе графикони у економији? Одговарајућа примена графикона је потребна приликом реализације ове три теме.. Предлаже се коришћење графикона приликом представљања одређених категорија трошкова, као и криве понуде и криве тражње и померања кривих под утицајем одређених фактора. Добра прилика да ученици додатно науче како се користе графикони јесте њихова примена на пољу

проучавања тржишне равнотеже и понашања предузећа у различитим тржишним стањима. Анализи тржишних структура и понашања предузећа треба додатно приступити да се ученици упознају са понашањима предузећа на различитим тржиштима.

Шта су фактори производње? Од чега зависи тражња за радом, а од чега понуда рада? Одговори на ова и друга питања се добијају анализом теме **Тржиште фактора производње и функционална расподела дохотка.**

Следећа тема, **Кључни појмови макроекономије**, почиње фундаменталним излагањима о кључним макроекономским питањима и наставља се излагањима о улози економске политике. Ученици се упознају и са важним начинима мерења економског успеха. Предлаже се наставнику да упути ученике на истраживачки рад на теме које се тичу мерења економског успеха. Кроз рад у овом делу програма ученици ће научити на основном почетном нивоу и о важним темама номинални и реални БДП. Наставницима се препоручује навођење одговарајућих примера за наведене теме. Како се узима кредит? Колико то кошта? Ко може да узме кредит? Каква је улога банака? Одговоре на ова и низ других значајних питања пружа проучавање финансијских институција, финансијских тржишта и финансијских посредника. Проучавање теме се наставља анализом незапослености и инфлације. Зашто су неки људи незапослени? Од чега зависи незапосленост? Како се мери незапосленост? Шта је инфлација? У вези с овим су и важна питања девизног курса и платног биланса и одговори и објашњења се дају крају теме Кључни појмови у макроекономији. Упознавање ученика са темом Међународна трговина, има за циљ да ученици развију основне концепте за проучавање отворене привреде. Макроекономске варијабле платни биланс и девизни курс обрађени у претходној теми, пружају полазну тачку за анализу међународне трговине. Наставницима се препоручује навођење одговарајућих примера за наведене теме. Предлаже се наставнику да упути ученике на истраживачки рад на тему емпиријских аспеката међународне трговине у нашој земљи.

Последња осма тема је посвећена проучавању **примењене економије**. Реч је о питањима која се односе на производњу, раст и развој, мерење неједнакости, економске интеграције и кризе, производњу хране и дигиталну и циркуларну економију. Препоручује се да ученици прикупе и анализирају актуелне податке о неким од питања која се тичу примењене економије. Наставни садржаји се могу реализовати кроз групни рад на начин да ученици истраже одређене одабране теме. Значајно је подстицати ученике да ученици користе релевантне податке односно упућивати их на податке званичних институција. Понуђени садржаји могу се довести у везу са оним што су ученици учили или уче у другим предметима. Као пример, предлаже се реализација пројекта у чијој основи треба да буде да ученици доведу у везу циркуларну економију и заштиту животне средине.

6. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Основна сврха оцењивања је да унапређује квалитет процеса учења. Оцењивање је саставни део процеса наставе и учења којим се стално прати напредовање ученика и остваривање прописаних циљева и исхода и развој компетенција из стандарда квалификација.

Праћење развоја и напредовања ученика у достизању исхода и стандарда постигнућа, као и напредовање у развијању компетенција обавља се формативним и сумативним оцењивањем, што је у складу са Правилником о оцењивању ученика у средњем образовању и васпитању. Потребно је на почетку школске године утврдити критеријуме оцењивања, првенствено за сумативно оцењивање и са њима упознати ученике. Такође, на почетку школске године, потребно је извршити иницијално процењивање које подразумева процену знања, вештина и ставова ученика на почетку изучавања наставног програма или на почетку школске године и служи као полазна основа за разумевање индивидуалних потреба ученика на основу којих наставник креира персонализоване планове наставе уважавајући специфичне карактеристике ученика. На почетку првог разреда креирати кратак тест који ће пружити општу слику о знању и вештинама ученика неопходних за изучавање предмета Принципи економије. Иницијална провера знања на почетку другог разреда има за циљ процену знања стеченог у претходном разреду, а које је потребно за изучавање нових наставних садржаја.

Формативно оцењивање:

Наставник континуирано прати и вреднује постигнућа ученика користећи поступке вредновања који су у функцији даљег учења а то су: процес учења и напредовања, резултати које ученик остварује, начин на који долази до резултата, сарадњу, иницијативу, упорност и ангажовање. Наставник редовно бележи све активности ученика и информише ученике о постигнутим резултатима и напредовању. Ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењујусопствени напредак у остваривању исхода.

У формативном вредновању наставник мотивише ученике да размишљају о решењима, узроцима и последицама, охрабрује их да постављају питања, развија самосталност и самопоуздање ученика тако што их подржава да искажу мишљење, образложе своје предлоге у задатој ситуацији, аргументовано коментаришу

друге предлоге и оцењују квалитет и напредак свог рада, знања итд. Препорука је да на крају сваког часа или активности наставник направи кратку анализу досадашњег рада, похвали ученика за оно што је постигао и образложи шта може и треба да поправи и/или уради. Овакво редовно и планско прикупљање релевантних података о напредовању ученика евидентира се у педагошкој документацији наставника и пружа повратну информацију наставнику за даље креирање процеса учења, а ученику препоруке за даље напредовање.

Инструменти за формативно оцењивање:

– однос ученика према раду,
– активност на часу и учествовање у разговору и дискусији,
– урађени домаћи задаци,
– вођење ученичке евиденције (свеске),
– учешћа у групном и тимском раду,
– презентације,
– пројектни задаци.

Избор инструмента за формативно оцењивање зависи од врсте активности која се вреднује. Домаћи задаци ће наставнику омогућити да стекне бољи увид у оствареност исхода кроз анализу питања и задатака који ученици нису знали даураде, а ученику да прати своје напредовање. Вредновање активности у оквиру тимског рада може се обавити тако да се од сваког члана тима (ученика) тражи објашњење елемената урађеног рада и процена сопственог доприноса у оквиру тима. При реализацији пројектне наставе, одредити критеријуме оцењивања као и начин на који ће се пројекат реализовати. Упознати ученике са фазама израде пројекта, по могућности укључити и социјалне партнере из непосредног окружења.

Сумативно оцењивање:

Сумативно оцењивање подразумева вредновање постигнућа ученика на крају програмске целине или класификационог периода и врши се на основу података прикупљених формативним оцењивањем, усмених провера знања и тестова знања. Оцене добијене сумативним оцењивањем су бројчане и уносе се у дневник рада и педагошку евиденцију наставника. Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое исхода и начине оцењивања. Наставник планира писмене провере знања.

Предложени инструменти за сумативно оцењивање:

– усмено излагање,
– тестови знања.

Избор инструмента за сумативно оцењивање зависи од врсте активности која се проверава. За сумативно оцењивање ученици би требало да решавају задатке који садрже неке аспекте истраживачког рада, да садрже новине тако да ученици могу да примене стечена знања и вештине. Током реализације тема предвиђених програмом урадити најмање три теста знања у току школске године. Тестови знања треба да обухвате теоријска питања различитих облика: питања вишеструког избора, питања допуне, питања која захтевају кратак есејски одговор, питања са израчунавањем и анализом графикона. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење.

ПРАВО

1. ОСТВАРИВАЊЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА	УКУПНО			
	Теоријска настава		Вежбе	Практична настава	Настава у блоку
I	74	-	-	-	74
II	70	-	-	-	70

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА

– Упознавање ученика са основним појмовима државе и права; облицима привредних субјеката, настанком и престанком истих и оснивачким актима
– Упознавање ученика са основним појмовима у области управног поступка
– Оспособљавање ученика за комуникацију са државним органима
– Развијање код ученика свести о правном значају и последицама које производе различити уговори у трговини
– Упознавање ученика са међународним и регионалним прописима неопходним за послове трговине
– Оспособљавање ученика за читање и разумевање правног значаја докумената у спољнотрговинском транспорту
– Упознавање ученика са основним појмовима осигурања у транспорту
– Развијање компетенција значајних за свакодневни живот и даљи професионални развој
– Подстицање коришћења разноврсних извора знања, критичког размишљања и повезивања стечених знања

3. НАЗИВ И ПРЕПОРУЧЕНО ТРАЈАЊЕ ТЕМА ПРЕДМЕТА

Разред: први

Ред.бр	НАЗИВ ТЕМЕ	Препоручено трајање теме (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Основни правни појмови	30			
2	Привредни субјекти	20			
3	Комуникација са државним органима	24			

Разред: други

Ред.бр	НАЗИВ ТЕМЕ	Препоручено трајање теме (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Правни аспекти унутрашње трговине	24			
2	Правни аспекти спољне трговине	24			
3	Заштита, контрола и одрживи развој	22			

4. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

Разред први

НАЗИВ ТЕМЕ: **Основни правни појмови**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– наведе елементе државе и њену функцију – опише државну организацију – класификује државне органе – објасни поделу власти на законодавну, извршну и судску – објасни надлежност државних органа – објасни везу између државе и права – разликује елементе и врсте правних норми – наброји изворе права – утврди правну снагу правног акта – одреди елементе правног односа – разликује субјекте права – разликује правну и пословну способност субјеката права – објасни пуномоћје – разликује објекте права – опише настанак, мењање и престанак правног односа – класификује правне чињенице – дефинише позитивно право – разликује добровољно и принудно понашање по правној норми – објасни значење појмова уставност и законитост – разликује својства појединачних правних аката – разликује врсте правних средстава	– Држава – Право – Правни поредак – Извори права – Правна акта – Правна норма – Правни однос – Позитивно право – Примена права – Уставност и законитост – Правноснажност и извршност – Жалба **Кључни појмови:** држава, државна организацихја, државни органи, надлежност, право, правна норма, извори права, правна акта, правни однос, уставност и законитост, правна средства
НАЗИВ ТЕМЕ: **Привредни субјекти**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– наведе врсте привредних субјеката које предвиђа позитивно важећи закон; – објасни значај индивидуалних обележја привредног друштва; – опише предузетника; – објасни појединачне облике привредних друштава; – разликује финансијске институције;	– Привредни субјекти – Атрибути привредног субјекта – Предузетник – Обележја и врсте привредних друштава (ортачко, командитно друштво, друштво са ограниченом одговорношћу и акционарско друштво) – Банке, берзе и осигуравајуће организације

– објасни значај јавних предузећа; – наведе надлежности органа за вођење регистра привредних субјеката – разликује органе управљања и руковођења у различитим врстама привредних друштава – објасни улогу пуномоћја за заступање привредног друштва – разликује опште правне акте привредних субјеката – разликује стечај и ликвидацију као начин престанка рада привредног друштва	– Јавна предузећа – Агенција за привредне регистре – Обрасци за упис у регистар привредог субјекта – Решење о упису у привредни регистар – Органи управљања и руковођења(скупштина, директор или управни орган...) – Заступање привредног друштва – Оснивачка акта – Правилници друштава (о раду, о рачуноводству, о ....), одлуке у привредном друштву – Стечај и ликвидација **Кључни појмови:** предузетник, првиредна друштва, финансијске организације, јавна предузећа, Агнеција за привредне регистре, органи управљања и руковођења у привредном друштву, акта привредног друштва, престанак привредног друштва
НАЗИВ ТЕМЕ: **Комуникација са државним органима**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни управни поступак – одреди надлежне државне органе за поједине видове трговинског пословања – објасни функцију службеног лица у управном поступку – опише странке у управном поступку – наведе елементе и карактеристике писмена у комуникацији са државним органима – објасни поступање по записнику државних органа – опише појам, значај и врсте достављања – објасни значај рачунања рокова у управном поступку – наведе саставне делове решење и закључка у управном поступку – састави одговарајуће правно средство на основу задатих елемената	– Управни поступак – Привредна комора Србије, Министарства, републички заводи, републичке агенције... – Службено лице – Учесници у управном поступку – Поднесци, молбе, захтеви – правни аспект – Записник – Достављање – Рок – Закључак – Решење – Жалба **Кључни појмови:** управни поступак, субјекти у управно поступку, акта у управном поступку, достављање, рокови, решење, жалба

Разред други

НАЗИВ ТЕМЕ: **Правни аспекти унутрашње трговине**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– разликује изворе права у велетрговини – објасни облигациони однос – разликује стварна права – објасни настанак и престанак уговора – анализира уговор о продаји – доведе у везу права и обавезе заступника и налогодавца код уговора о заступању – анализира права и обавезе посредника и налогодавца код уговора о посредовању – објасни уговоре безготовинског плаћања – наведе карактеристике, права и обавезе комисионара и комитента код уговора о комисиону – објасни карактеристике, елементе, права и обавезе уговорних страна код уговора о превозу – објасни правни значај документације која прати робу у превозу – објасни карактеристике, елементе уговора, права и обавезе шпедитера и налогодавца код уговора о шпедицији – објасни карактеристике, права и обавезе складиштара и налогодавца код уговора о ускладиштењу и специфичност консигнације – објасни правни значај складишнице – наведе елементе уговора и обавезе уговорних страна код уговора о осигурању робе у превозу – разликује врсте ризика у зависности од транспортног средства, као и каско и карго осигурање – анализира поступак пословања при електронској трговини – објасни правни значај хартија од вредности – објасни чек и меницу као инструмент обезбеђења и преносивост хартија од вредности	– Извори права у унутрашњој трговини – Облигације – Стварна права – Настанак и престанак уговора – Уговор о продаји – Уговор о заступању – Уговор о посредовању – Цесија, асигнација и компензазија – Уговор о комисиону – Уговор о превозу – Товарни лист, отпремница, ЦМР, лиценца, дозвола – Уговор о шпедицији – Уговор о ускладиштењу – Складишница – Уговор о осигурању робе у превозу – Електронска трговина – Основни ризици код осигурања – Хартије од вредности **Кључни појмови:** уговори, тумачење уговора, дејство уговора, престанак уговора, елементи уговора о продаји, странке код уговора о продаји, права и обавезе уговорних страна, модалитеи уговора о продаји, заступање, посредовање, превоз, складиштење, комисон, шпедиција, осигурање, електронска трговина, хатрије од вредности
НАЗИВ ТЕМЕ: **Правни аспекти спољне трговине**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– именује изворе права значајне за спољнотрговинско пословање привредног друштва	– Извори права у вези спољне трговине – Светска трговинска организација

– наведе компоненте рада Светске трговинске организације – идентификује споразуме о слободној трговини Србије са другим земљама – објасни правни аспект спољнотрговинског пословања робом – објасни правни значај докуменатације потребне за међународни транспорт робе – опише процедуру за санитарни, ветеринарски и фитосанитарни захтев – објасни уговор о продаји са елементом иностраности – објасни прелазак ризика осигурања при превозу према правилима INCOTERMS-a – објасни правни значај и последице међународних транспортних докумената – опише правни значај шпедитерских докумената – објасни правни аспект документа при увозу и извозу робе – објасни надлежност међународних институција при решавању спорова код уговора о продаји са елементом иностраности	– Спољнотрговински споразуми – Спољнотрговинско пословање робом – CMR, Дозволе за међународни транспорт – Санитарни, ветеринарски и фитосанитарни захтеви – Уговор о продаји са елементом иностраности – Правила INCOTERMS-a – Међународни товарни лист (друмски, железнички и ваздухопловни) – Поморски коносман или теретница – Речни товарни лист – Шпедитерска документација (потврда и теретница) – Капетанска потврда – Налог за испоруку – Међународна трговинска арбитража – Трговинска арбитража Привредне коморе Србије **Кључни појмови:** спољнотрговинско пословањсе, међународни транспорт робе, документа потребна за међународни транспорт робе, трговинске арбитраже
НАЗИВ ТЕМЕ: **Заштита, контрола и одрживи развој**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– интерпретира опште одредбе Закона о заштити потрошача – истражи дужности трговца и права потрошача при информисању потрошача и едукацији – обајсни заштиту потрошача при продаји производа и пружању услуга – наведе функцију носиоца заштите потрошача – објасни заштиту потрошачких права – опише инспекцијски надзор – наведе међународне стандарде квалитета и управљања – објасни техничке захтеве за производе и оцену усаглашености – објасни безбедносне захтеве за производе – опише здравствени надзор над предметима опште употребе – наведе сврху и циљ заштите на раду – разликује прописе у вези са заштитом на раду – набројн задатке, права и обавезе запосленог и послодавца у вези заштите на раду	– Закон о заштити потрошача – Информисање потрошача и едукација; – Непоштена пословна пракса; права из уговора на даљину и уговора закључених ван пословних просторија; уговори са неправичним уговорним одредбама – Заштита потрошача из уговора о продаји – Национални савет за заштиту потрошача, удружења и савези – Приговор трговцу, вансудско решавање потрошачких спорова Телу за вансудско решавање потрошачких спорова, потрошачки спор – Тржишна инспекција – ISO 9001 сертификати – Технички захтеви за производе – Безбедносни захтеви за производе – Здравствени надзор за предмете опште употребе – Заштита на раду – Закони, правилници, акта привредног друштва који регулишу материју заштите на раду

– објасни правни аспект процене ризика радног места – наведе међународна акта везана за одрживи развој – објасни правни значај везе одрживог развоја и трговине – наведе међународне конвенције и споразуме у области заштите животне средине – наведе акта која регулишу област заштите животне средине у Р Србији – објасни значај међународних норми ISO 14000 – истражи услове, критеријуме и поступак за добијање права на коришћење еколошког знака, елементи, изглед и начин употребе еколошког знака за производе и услуге.	– Права и обавезе послодавца и запосленог поводом заштите на раду – Процена ризика радних места у трговинској делатности – Протоколи, споразуми, агенде, регионална акта ЕУ – Одрживи развој и трговина – Међународни извори права везани за заштиту животне средине – Закон о заштити животне средине и друга акта – Стандард стављања под контролу загађења и очувања животне средине – Правилник о ближим условима, критеријумима и поступку за добијање права на коришћење еколошког знака, елементима, изгледу и начину употребе еколошког знака за производе и услуге **Кључни појмови:** заштита потрошача, контрола робе, заштита на раду, одрживи развој

5. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Предмет се реализује са целокупним одељењем у учионици.

Програм наставе и учења предмета Право заснован је на тематском приступу. Теме имају смисао по основу редоследа и неопходно је да се реализују тако како су изложене због природе и условљености наставних садржаја које обрађују, као и због повезаности садржаја и нивоа исхода учења.

На почетку сваке теме наставник упознаје ученике са њеним циљем.

Наставник при реализацији одређује дубину обраде садржаја и динамику рада, водећи рачуна да се не наруши целина програма учења, односно да свака тема добије адекватан обим и време и да се планирани циљеви и исходи учења остваре. Треба имати у виду да формирање ставова и вредности, као и овладавање вештинама представља континуирани процес и резултат је кумулативног дејства целокупних активности на свим часовима, што захтева већу ангажованост и укључивање ученика, разноврсна методска решења, велики број примера и коришћење информација из различитих извора.

Први разред

У првој теми О**сновни правни појмови** треба напоменути ученицима да исходи и препоручени садржаји указују на специфичан однос државе и права, због чега је значајно прво упознати ученике са појмом државе са посебним освртом на поделу власти, након што се објасни функција државе, државна организација и државни органи, а потом увести у основне правне појмове (правних норми и правних аката, као и њихових елемената), који су саставни део сваке гране права и део правног поретка сваке државе.Правна акта објаснити ученицима помоћу реалних животних ситуација и блиских њима (Закони везани за образовање, Правилник о оцењивању, Правилник о ексурзијама...). Правни односи, који је битан за разумевање за све исходе на даље у свим темама овог предмета могу се такође урадити уз помоћ примера из праксе (нпр.куповина кола, продаја жита....), јер ће у наредном разреду учити о различитим уговорним односима. Такође је неопходно да ученици праве разлику између људских радњи као објеката права и људских радњи као правних чињеница. То се остварује кроз анализу на примерима правних односа и тако се ученици оспособљавају да на примерима разликују објекте права и правне чињенице. Посебну пажњу треба посветити владавини права и начелу уставности и законитости као основу сваке модерне правне државе, те је неопходно је да сваки ученик разуме – опише владавину права и њено основно начело – начело уставности и законитости.

У другој темиПривредни субјекти треба наставник да уведе ученике у нову наставну материју упознавањем са појмом и садржином привредног права. За потребе реализације тема примењивати позитивно важеће законе за ову материју као извори у реализацији наставних садржаја. Кључна је примена Закона о привредним друштвима, али се примењују и други закони: Закон о Агенцији за привредне регистре, Закон о поступку регистрације у Агенцији за привредне регистре, Закон о јавним предузећима, Закон о банкама, Закон о стечају. С обзиром на узраст ученика и информације о предузетницима и привредним друштвима којима они располажу из различитих извора, али и искуствима из реалног окружења, уз напомињање што више привредних субјеката који се баве трговином,

неопходно за увођење у све стручне предмете. Примере регистрације привредног друштва, оснивачког акта, правилника у истом давати помоћу примера из праксе (увид у АПР, трговачка друштва).

У трећој теми **Комуникација са државним органима** ученици се први пут у настави сусрећу са појмом управног поступка који је основни правни поступак у коме ће се ученици упознати са многим појмовима и процесним радњама које су неопходне и у трговинском пословању (на пример: надлежност, изузеће, поднесци, рокови, усмена расправа, враћање у пређашње стање, врсте заступника у поступку, достављање, решење, закључак, форма, садржина, рок и дејство жалбе). Наставник треба да скрене пажњу на разлоге прописивања посебних управних поступака (наведе примере из реалног окружења нпр. царински поступак...) и на однос општег и посебног управног поступка. Све радње, подношење поднесака, поштовање рокова, битност достављања, саставни делови акта државних оргна урадити помоћу примера из реалног живота (или дати ситуацијске задакте да ученици раде у неком трговачком друштву те то друштво покреће поступак пред државним органом, а кроз то ураде и све што је битно на даље до краја поступка). Посебну пажњу наставник треба да посвети актима у управном поступку – поднесцима и посебно саставним делвоима решења, Симулацијским задатком ученике оспособити да састави жалбу.

Други разред

У првој темиПравни аспекти унутрашње трговине након савладаности исхода из првог разреда, ученици имају извесна права која омогућавају наставнику да их уведе у тему облигационих односа, пре свега уговорних односа. Ова тема је битна ученицима ради непосредне примене у стручним предметима посебно Комерцијално пословање. Изворе права: Закон о облигационим односима, Закон о трговини, Закон о електронској трговини, Закон о јавним набавкама, општа акта која доносе надлежна Министарства, добри пословни обичаји поменути све позитивно важеће а битне за посао унутрашње трговине. По основу облигационих односа осврнути се на елелменте, врсте, субјекте, предмет, изворе, Настанак и престанак уговора свеобухватно анализирати помоћу: појам и елеменит, врсте, дејство уговора, одговорност за материјалне и правне недостатке ствари, модификација уговора (услов и рок), доцња, тумачење уговора, престанак уговора (раскид, ништави и рушљиви уговори). Темељно обрадити уговор о продаји (својства уговора о продаји, дозвола и одобрења, права и обавезе продавца и купца, гаранције продавца, рекламације купца). Сви уговори се могу урадити преко конкретних примера из праксе, као и сва документа везана појединачне уговоре. Ученици треба да имају непосредан увид у сва (пратећа) документа која су битна за реализацију уговора како са освртом на правну важност истих. Исходи по основу електронске трговине имају за циљ да се ученик стекне знања о обавези информисања и комерцијална порука, уговору у електронском облику, одговорности пружаоца услуга. Нагласити ученицима да хартије од вредности (пре свега меница и чек) имају вишеструку функцију и значај: представљају начин финансирања привредних субјеката, средство робног промета, средство или начин плаћања, начин давања кредита, а могу се користити и као средство обезбеђења. Ученицима треба нагласити да је 2002. године у нашем праву дошло до дематеријализације серијских хартија од вредности. Од тада серијске хартије од вредности више не постоје у папирној форми, већ само у облику електронских записа, који се воде на рачунима. Ради спровођења поступка дематеријализације, основан је Централни регистар, депо и клиринг хартија од вредности који је специјализовано акционарско друштво у већинском државном власништву. Централни регистар води централизовану евиденцију хартија од вредности и других финансијских инструмената издатих у Републици Србији. Ученике треба оспособити за примену тих знања кроз анализу примера из реалног живота, решавање проблема у ситуацијским задацима и попуњавање менице и чека и схватања значај преносивости хартије од вредности.

У другој темиПравни аспекти спољне трговине након што се ученици упознају са изворима права релевантним за спољну трговину: Закон о спољнотрговинском пословању, Царински закон, Закон о царинској тарифи, Закон о девизном пословању, Међународне конвенције и споразуми, добри пословни обичаји, узансе, PAYTERMS правила могуће је исходе реализовати кроз пројектну наставу или ситуацијски здатак трговина два привредна друштва, једно у Србији једно у иностранству (све шта треба, целокупна процедура, транспорта робе, рад са царином, неопходни прегледи робе, могу се урадити помоћу поставке једне реалне животне ситуације). Тиме би ученици стекли увид у све дозволе за међународни транспорт: CEMT дозвола; TIR карнет, ATA карнет, JCI, Декларација о царинској вредности, Уверење о домаћем поркелу робе, Фактура и товарни лист, Документација везана за возача: Међународна возачка дозвола, Путни налог, Картица за управљање друмским возилом у међународном саобраћају, Визе, Полиса здравственог осигурања, Документација везана за возило: Саобраћајна дозвола Зелени картон, Полиса међународног осигурања, Потврда о техничко-технолошким условима које морају испуњавати возила у међународном транспорту, Картица лица задуженог за одржавање возила. Основно је да ученици разумеју правни значај и последице израде, поседовања, комуникације са другим органима, последице немања таквих докумената у трговинском промету. У овој теми упознати ученике са видовима решавања трговинских спорова помоћу арбитража.

Предуслов за учење предмета Спољнотрговинско пословање је управо ова тема, где ученици стичу правна сазнања, разумеју неопходност педантности у изради докумената , аката и коришћењу истих као и последице и одговорност за исте.

У трећој теми**Заштита, контрола и одрживи развој** која је свеобухватна и са различитих становишта посматра битне елементе у трговинском пословању. Заштита потрошача представља посебну област коју је држава регулисала Законом о заштити потрошача. Неопходни чиниоци у трговинском пословања нпр. истицање цене, дужност обавештавања пре закључења уговора, да ли има додатних тршкова проширују радно ангажовање комерцијлаисте, тиме је неопходно стећи знања о томе. Потребно је препознати непоштену, обмањујућу, насртљиву пословну праксу, упознати се са инструментима и начини заштите права потрошача, вансудским решавањем потрошачких спорова, те улогом и радом тржишне инспекције. За остваривање стандарда квалификације неопходно је упознати се са међународним стандардима квалитета и управљања. Закони: Закон о техничким захтевима за производе и оцењивању усаглашености, Закон о општој безбедности производа и Закон о предметима опште употребе су у садашњем трговинском пословању неопходни када се ради о производима и роби, јер је све већа заштита потрошача битан фактор. За свако лице које ради заштита на раду је битан фактор, сходно томе ученике који се обучавају за комерцијалисту битно је упознати са прописима који ту материју регулишу, правима и обавезама послодавца и запосленог у трговини и свакако са проценом ризика за радно место у трговии. Битна ставка данашње трговине је одрживи развој. Србија је Протоколом о допуни споразума о слободној трговини између Србије и Европске асоцијације за слободну трговину (ЕФТА) додала и поглавље Споразума које регулише трговину и одрживи развој. Ученике упознати са циљевима одрживог развоја – Агендом 21, Агендом 2030.

6. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Праћење напредовања ученика се одвија на сваком часу, свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а оцењивање ученика се одвија у складу са Правилником о оцењивању. Ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању задатака предмета, као и напредак других ученика уз одговарајућу аргументацију.

Формативно оцењивање односи се на континуирано оцењивање тачности и језичке конструкције усмених излагања ученика, активности на часовима, индивидуалних и групних ученичких радова (есеја, презентација, практичних радова, мапа ума), кратких блиц тестова, објашњења резултата истраживања итд. За сваки од наведених продуката који оцењује, наставник треба да утврди образац са елементима (критеријумима) за оцењивање, начином бодовања сваког елемента и начином претварања укупног броја бодова у оцене од 1 до 5. Критеријуми за оцењивање се формирају на основу исхода компетенција које се оцењују. Инструменти за оцењивање треба да садрже обавезне аспекте и индикаторе за процену компетенција и веома је значајно да ученицима буду јасни исходи који се од њих очекују.

Тестови, усмено излагање, активност на часу, презентација, израда мапе ума, практични рад, представљају продукте ученичких постигнућа који се могу користити у оцењивању у свим наставним темама.

Сумативно оцењивање може да се практикује на крају обрађене теме кроз усмено излагање или чешће тест са питањима затвореног и отвореног типа, као и на крају првог или на крају другог полугодишта, са циљем да се обрађено градиво систематизује и оцени ниво усвојености и примењивости знања од стране ученика. Тест мора да садржи задатке различитог нивоа и број бодова за сваки задатак, као и уз тест израђен кључ теста који омогућава независно и објективно оцењивање и проверавање остварености утврђених исхода учења. Задаци могу да буду различитих типова: вишеструки избор, допуна – кратак одговор, алтернативни избор, повезивање, уређивање и др. Проверу знања вршити свакако полугодишњим и годишњим тестирањем савладаности градива.

УНУТРАШЊА ТРГОВИНА

1. ОСТВАРИВАЊЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА	УКУПНО			
	Теоријска настава		Вежбе	Практична настава	Настава у блоку
I	74	-	-	-	74
II	70	-	-	-	70

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА

– Упознавање ученика са врстама и организационим облицима предузећа
– Развијање знања о средствима и изворима средстава предузећа и њиховим карактеристикама
– Упознавање ученика са трговином као привредном делатношћу
– Оспособљавање ученика за разумевање функционисања тржишта и међузависности између тржишта и трговине
– Упознавање ученика са значајем, улогом и организационим облицима трговине
– Оспособљавање ученика за стицање знања о пословима набавке и продаје робе и услуга на домаћем тржишту
– Упознавање ученика са законима и прописима из трговине и њиховом применом
– Развијање знања о начинима плаћања и наплате на домаћем тржишту као и о врстама калкулација продајне цене робе на домаћем тржишту
– Упознавање ученика са залихама и складишним пословањем као и развијање основних знања за вођење складишног пословања

3. НАЗИВ И ПРЕПОРУЧЕНО ТРАЈАЊЕ ТЕМА ПРЕДМЕТА

Разред: први

Ред. бр	НАЗИВ ТЕМЕ	Препоручено трајање теме (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Предузеће и средства предузећа	30	-	-	-
2	Појам тржишта и трговине	10	-	-	-
3	Организациони облици трговине	34	-	-	-

Разред: други

Ред. бр	НАЗИВ ТЕМЕ	Препоручено трајање теме (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Купопродајни послови	40	-	-	-
2	Залихе и складишно пословање	30	-	-	-

4. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

НАЗИВ ТЕМЕ: Предузеће и средства предузећа	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– опише настанак и карактеристике предузећа – објасни предузеће као самостални економски субјект и као организовану целину – наведе појавне облике улагања у процес стварања вредности (input) и резултат (output) процеса улагања ресурса – наведе начине употребе ресурса у њиховој трансформацији у резултат – објасни основне разлоге постојања предузећа – класификује предузећа на основу различитих критеријума – идентификује врсте предузећа према делатности – повеже ефикасност и ефективност са циљевима предузећа – разврста средства трговинског предузећа према различитим критеријумима – објасни основна и обртна средства трговинског предузећа – упореди различите врсте основних и обртних средстава према њиховим карактеристикама и појавним облицима – разликује вредности основних средстава – обрачуна амортизацију уз примену временске и функционалне методе – израчуна коефицијент обрта обртних средстава у трговинском предузећу на основу датих података – разликује изворе средстава предузећа према власништву и рочности – анализира структуру средстава и извора средстава трговинског предузећа – објасни циљеве, задатке и врсте контроле коришћења средстава	– Предузеће – појам, настанак и карактеристике – Предузеће – самостални економски субјекат и организована целина – Трансформација улагања у резултате – процес стварања вредности – Разлози постојања предузећа – Врсте предузећа – Ефикасност и ефективност предузећа – Значај циљева предузећа за ефикасност и ефективност предузећа – Средства трговинског предузећа – појам и врсте – Основна средства трговинског предузећа – појам и врсте – Вредности основних средстава – Амортизација – Обртна средства трговинског предузећа – појам и врсте – Коефицијент обрта обртних средстава – Извори средстава трговинског предузећа – појам и врсте – Контрола коришћења средстава **Кључни појмови:**предузеће, улагања, резултат, врсте предузећа, предузетник, привредна друштва, ефективност и ефикасност, средства, основна средства, обртна средства, коефицијент обрта, амортизација и извори средстава.
НАЗИВ ТЕМЕ: Појам тржишта и трговине	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни функционисање привреде – објасни појам тржишта и његове функције – разликује врсте тржишта – објасни настанак, улогу и значај трговине као делатности – наведе начела трговине – истражиучешће трговине у структури привреде	– Појам привреде и њена структура – Функционисање привреде – Међузависност тржишта и трговине – Појам, подела и функције тржишта – Трговина као делатност и начела трговине према Закону о трговини

– објасни економске везе трговине са осталим привредним делатностима – сагледа економске предности трговине – наведе функције трговине	– Економске везе трговине са појединим привредним делатностима и њене предности – Функције трговине у привреди **Кључни појмови:** структура привреде, појам, подела и функције тржишта, појам и значај трговине, економске предности трговине
НАЗИВ ТЕМЕ: Организациони облици трговине	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– разликује облике трговине – објасни функције велепродаје – разликује врсте трговине на мало – објасни начине обављања трговине на мало – разликује трговинске формате – анализира чиниоце који утичу на избор асортимана робе – објасни појам даљинске трговине – објасни појам електронске трговине – разликује начине обављања електронске трговине – идентификује најпознатије Е-платформе – упореди пословне моделе електронске трговине – опише предности електронске трговине у односу на класичне облике трговине – упореди начине заштите у електронској трговини – анализира начине плаћања у електронској трговини – разликује остале облике даљинске трговине – категорише посебне тржишне институције – опише врсте услуга које се пружају на нашем тржишту	– Организациони облици трговине – Трговина на велико – појам, услови за функционисање – Трговина на мало – Продајна места – Трговински формати – Политика асортимана робе – Електронска трговина – Пословни модели електронске трговине – Сигурност приликом електронске трговине – Електронска плаћања – Остала даљинска трговина – Посебне тржишне институције према Закону о трговини – Трговина услугама на нашем тржишту у функцији трговине **Кључни појмови:** организациони облици трговине, Е-платформе, пословни модели електронске трговине, електронска плаћања, заштита података о личности, посебне тржишне институције према Закону о трговини
НАЗИВ ТЕМЕ: Купопродајни послови	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– упореди улогу набавне и продајне функције у привредном друштву – објасни повезаност набавне и продајне функције у привредном друштву са осталим функцијама – опише процедуре набавке и продаје у зависности од врсте робе и услуге – објасни значај плана набавке и продаје – објасни функцију документа робног промета – опише трошкове који се јављају у процесу набавке и продаје робе	– Облици организације функције набавке и продаје у привредним друштвима – Процедуре набавке и продаје робе и услуга у земљи у зависности од врсте робе и услуга – План набавке и продаје – Документа у вези набавке и продаје робе – Упутства за примену законске регулативе у трговини – Трошкови у трговини – Критеријуми за избор возара у зависности од врсте робе – Место и време испоруке робе

– састави калкулацију продајне цене робе – објасни улогу возара – разликује критеријуме за избор возара у зависности од врсте робе – објасни потребу примене позитивне законске регулативе о трговини – објасни неопходне евиденције у процесу набавке и продаје робе и услуге – објасни примену трговачких попуста на примерима различитих пословних ситуација – разликује модалитете плаћања робе и услуге у земљи – објасни значај комплетирања докумената у вези са обављеним послом набавке и продаје – саставља извештаје о извршеним купопродајним пословима	– Калкулације у трговини – Евиденције и обрачуни у набавци и продаји – Трговачки попусти – Модалитети плаћања – Обрачун обављеног посла **Кључни појмови:** функција набавке и продаје, документа робног промета, законске регулативе у трговини, попусти и начини плаћања, избор возара, извештај о обављеном послу
НАЗИВ ТЕМЕ: Залихе и складишно пословање	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– наведе врсте залиха робе – објасни значај управљања залихама робе – упореди различите врсте складишта – повеже врсту робе са адекватним складиштем и условима за њено чување – разликује транспортне уређаје и опрему складишта – наведе основне мере безбедности у складишту – разликује функције и врсте амбалаже – објасни ознаке робе при паковању – објасни узроке настајања губитака на роби у складишту – објасни процедуру кретања документације између складишта и набавне односно продајне службе – разликује врсте докумената везаних за пријем и издавање робе из складишта – објасни начине вођења магацинске евиденције робе и амбалаже – разликује врсте пописа робе, амбалаже и опреме и уређаја у складишту – састави извештај о стању робе у складишту	– Појам и врсте залиха робе – Управљање залихама робе – Процедура складиштења робе – Принципи и услови складиштења робе – Амбалажа – Губици на роби – Документација пријема и издавања робе у складишту – Процедура пријема и издавања робе из складишта у зависности од врсте робе – Магацинска евиденција робе и амбалаже у складишту – Попис робе у складишту – Извештај о стању робе у складишту **Кључни појмови:** врсте залиха, складиштење робе, амбалажа, губици на роби, документација у поступку складиштења, магацинска евиденција робе и амбалаже, попис робе, стање робе у складишту

5. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Дидактичко-методичко упутство је намењено наставницима како би се поједноставио и уједначио процес планирања и организације наставе у свим школама, али и стручним сарадницима и другим лицима који прате и вреднују наставу у школама.

Облици наставе: Унутрашња трговина је предмет који се изучава две године, у првом и другом разреду са два часа недељно кроз теоријску наставу.

Место реализације наставе: настава се одвија у учионици.

Препоруке за планирање наставе:

Циљ тематске целине *Предузеће и средства предузећа* је упознавање ученика са појмовима и специфичностима предузећа, њиховим средствима и изворима средстава. У овој целини ученици стичу основна теоријска знања о предузећу што је од значаја за остваривање циљева и исхода свих тема предмета Унутрашња трговина и других предмета. Ниво остварености исхода је од препознавања и разумевања појмова до примене, анализе и евалуације. На нивоу препознавања и разумевања од ученика се очекује да објасни основне појмове и наведе поделе у вези предузећа, средстава и извора средстава. Исходе на нивоу примене, анализе и евалуације реализовати постављањем пред ученика задатке у којима ће да користи научено у новим и конкретним ситуацијама. На пример да ученик на основу задатих комбинованих података о делатности, власништву, величини и правној форми предузећа самостално одреди врсту предузећа по основу различитих критеријума. Што се тиче процеса стварања вредности, препорука је да се и шематски представи, да би ученик могао визуелно да сагледа трансформацију улагања ресурса (input) у резултат процеса (output). У објашњењу предузећа као система истаћи елементе и циљ предузећа као економског организационог система и принципе његовог конституисања и понашања. Стечено знање о појмовима ефективности и ефикасности пословања предузећа значајно је за примену у другим модулима и другим анализама пословања предузећа.

Од ученика се очекује да објасне средства предузећа, разликују карактеристике основних и обртних средстава и наведу поделу средстава према појавним облицима, намени и фазама репродукције. На конкретним примерима израчунати коефицијент обрта обртних средстава стављајући акценат шта добијени резултат показује и чему предузеће тежи да тај коефицијент убрза. Предузећа обраћају посебну пажњу на структуру извора средстава, односно на однос сопствених и позајмљених средстава и њихово партиципирање у укупним изворима средстава. Ставити ученике у позицију да на основу задатих података препознају средства по облику и изворима прибављања. Ученике упознати са вредностима основних средстава и начинима утврђивања њихових вредности. На конкретним примерима обрачунати амортизацију помоћу линеарне и функционалне методе. На крају изучавања ове теме, значајно је ученике упознати са циљевима, задацима и врстама контроле коришћења средстава.

Циљ тематске целине *Појам тржишта и трговине* је увести ученика у сферу трговине што је предмет изучавања све четири године. Започети са појмом привреде и тржишта, врстама и функцијама тржишта, с обзиром да је то место обављања трговине. Кроз пројектну наставу обрадити место трговине у привреди наше земље, као и у земљама Европске уније, с обзиром да је структурно гледано размена са наведеним земљама највећа. Пратити Закон о трговини и излагања ускладити са евентуалним променама.

Циљ тематске целине *Организациони облици трговине* је упознати ученике са облицима трговине ради продаје робе и/или пружања услуге.Обрадити врсте продајних места, као што су: у продајном објекту, у преносивим продајним објектима-киоск, на тезги, аутоматима, са покретних средстава. На примерима из праксе обрадити трговину на мало и велико. Препорука за ову тематску целину је да се максимално искористити за ангажовање ученика путем есеја и презентација, с обзиром да су им трговински формати (супермаркет, хипермаркет, дисконт, трговински центар, cash and carry центар) познати из свакодневног живота. Политику асортимана робе обрадити кроз давање практичних примера за различите врсте робе. С обзиром на све већу експанзију и велико тржишно учешће детаљно обрадити електронску трговину, пратећи задате исходе, и то: електронску продавницу, електронске платформе, dropshipping облик електронске трговине, Е-платформе. Код пословних модела електронске трговине излагања усмерити на: B2B, B2C, C2C, C2C, B2A, P2P модел. Обрадити и већину облика електронских плаћања као што су: платне картице, електронски чек, електронски новчаник, PayPal, плаћања ваучерима, електронски новац, интелигентне картице. У оквиру остале даљинске трговине обрадити каталошку продају, ТВ продају, трговину посредством поште. Обрадити и посебне тржишне институције према Закону о трговини, робне берзе, сајмове, привредне изложбе и традиционалне манифестације, пијаце, велетржнице, аукцијске куће. Тематска целина *Купопродајни послови* има за циљ да упозна ученике са пословима набавке и продаје, њиховој исплати и наплати, законским прописима који регулишу трговину. Препорука је да се ученици поступно спроводе прво кроз послове набавке а затим кроз послове продаје. Представити послове набавке и продаје у зависности од величине правног

субјекта и врсте и облика трговине којом се бави. Наведени аспекти утицаће и на однос са осталим деловима правног субјекта. Циљ је ставити ученике у различите пословне ситуације да би они самостално дошли до сазнања каква може бити организација ових функција код правних субјеката. Процедуре набавке и продаје робе и услуга обрадити на примерима различитих врста роба и пружања услуга, односно довести ученике до сазнања које су специфичности на пример код продаје прехрамбене робе на велико у односу на продају електротехничке робе на велико. Размотрити планове набавке и продаје различитих врста роба и повезати их са условима продаје, односно са политиком цена и могућностима давања попуста. Састављањем калкулације продајне цене робе показати ученицима колико је важан и посао набавке робе, који су то елементи који утичу на набавну цену робе и који су то трошкови које трговина мора да покрије да би успешно пословала. Процедура набавке и продаје подразумева и документацију која је у потпуности прати, као и законски прописане евиденције (робна и магацинска евиденција, аналитичка евиденција купаца и добављача, КЕП евиденција у малопродаји и код откупа пољопривредних производа) што је такође предмет изучавања ове тематске целине. Свака набавка и продаја завршава се плаћањем или наплатом, те су и инструменти домаћег платног промета предмет изучавања ове целине.

Циљ тематске целине *Залихе и складишно пословање* је упознати ученике са врстама залиха, значајем управљања залихама робе и вођењем складишног пословања. Ученике упознати са појмом и класификацијом залиха, где се све могу наћи залихе, која је улога и функција држања залиха, на који начин залихе везују новац, који су трошкови залиха, како управљати залихама да оне буду што мање, али да и не нарушавају континуитет продаје, који проблеми настају ако дође до неусклађености нивоа залиха са потребама купаца, шта утиче на управљање залихама. Што се тиче складишног пословања потребно је обрадити врсте складишта, повезати различите врсте робе са могућностима складиштења, односно коју врсту робе сместити у коју врсту складишта, обратити пажњу на принципе и услове складиштења робе, на губитке који се могу јавити током складиштења, како Закон о порезу на додату вредност третира губитке на роби. Предмет даљег изучавања су врсте амбалаже и начини складиштења, врсте и ознаке робе на паковању, документација у вези пријема и издавања робе у складишту и то: налог за пријем, пријемница, налог за издавање, обавештење о специјалним условима чувања робе, отпремница, комисијски записник, магацинске картице, извештај о стању робе у складишту, врсте пописа робе у складишту, време извођења пописа и законске обавезе у вези пописа робе и амбалаже.

УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Оцењивање ученика се одвија у складу са **Правилником о оцењивању**. Потребно је, на почетку школске године, утврдити критеријуме за оцењивање (у складу са Правилником о оцењивању), првенствено за сумативно оцењивање и са њима упознати ученике. И у првом разреду је препорука да се уради иницијална провера знања ученика и то о основним појмовима везаним за трговину, а које су ученици могли сазнати у свакодневном животу, на пример одлазећи у различите трговинске формате. Иницијална провера у другом разреду се базира на градиву првог разреда.

Наставник континуирано прати и вреднује постигнућа ученика користећи поступке вредновања који су у функцији даљег учења а то су: процес учења и напредовања, резултати које ученик остварује, начин на који долази до резултата, сарадњу, иницијативу, упорност и ангажовање. Наставник редовно бележи све активности ученика и информише ученике о постигнутим резултатима и напредовању.

У формативном вредновању наставник мотивише ученике да размишљају о решењима, узроцима и последицама, охрабрује их да постављају питања, развија самосталност и самопоуздање ученика тако што их подржава да искажу мишљење, образложе своје предлоге у задатој ситуацији, аргументовано коментаришу друге предлоге и оцењују квалитет и напредак свог рада, знања. Иако је Унутрашња трговина теоријски предмет препорука је да наставник састави табеларни преглед који садржи податке о залагању ученика на часу, идејама које излаже у вези наставних јединица, понашању у групном раду, радној дисциплини на часу. На крају сваког часа или активности направити кратку анализу досадашњег рада, обавезно похвалити ученика за оно што је постигао и образложити шта може и треба да поправи и/или уради. Потребно је осмислити више типова различитих активности са продуктима различитог нивоа сложености и утврдити очекиване исходе, а према њима и критеријуме вредновања.

За сумативно оцењивање ученика с обзиром да се ради о ученицима првог и другог разреда препорука је да се провере знања раде континуирано са мањим обимом градива, пре свега у првом разреду. Користити различите инструменте вредновања, а избор зависи од врсте активности која се вреднује. Усмено одговарање је вероватно начин на који се ученици у првом разреду могу навести на континуирани рад. Форсирати на почетку групни рад како би се прваци што лакше ослободили и подстакли на активно учешће на часу. Тематска целина Организациони облици трговине је погодна и за израду првих презентација ученика,

што је наравно пожељно да се и даље развија код њих. У процесу оцењивања добро је користити портфолио (збирка докумената и евиденција о процесу и продуктима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика.
Предлог за сумативно оцењивање: тестови знања, усмено излагање, активност на часу, домаћи задатак, пројектни задатак, израда есеја, израда презентација и презентовање. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Препоручује се да наставник вреднује резултате рада заједно с ученицима.

ПОСЛОВНА КОРЕПОДЕНИЦИЈА И КОМУНИКАЦИЈА

1. ОСТВАРИВАЊЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава		Вежбе	Практична настава	Настава у блоку
I	-	74	-	-	74
II	-	70	-	-	70

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА

– Упознавање ученика са условима рада у савременој канцеларији и коришћењем канцеларијске опреме, алата, прибора и материјала;
– Оспособљавање ученика за примену технике слепог куцања;
– Развијање вештина израде и обликовања пословних писама и попуњавање пратећих докумената у промету робе и услуга;
– Оспособљавање ученика за успешну примену пословне кореспонденције на практичним примерима;
– Унапређивање вербалне и невербалне комуникације;
– Оспособљавање ученика за превазилажење баријера у комуникацији (применом различитих метода и техника);
– Подстицање понашања у складу са правилима пословног бонтона;
– Развијање и унапређивање техника продајног наступа;
– Оспособљавање за планирање, организовање и реализације пословних активности;
– Развијање смисла за тачност, ажурност, уредност, одговорност и систематичност;
– Подстицање личног и професионалног развоја и усавршавања у складу са индивидуалним интересовањима и способностима;

3. НАЗИВ И ПРЕПОРУЧЕНО ТРАЈАЊЕ ТЕМА ПРЕДМЕТА

Разред: први

Ред. бр	НАЗИВ ТЕМЕ	Препоручено трајање теме (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Организација канцеларије и техника куцања	-	36	-	-
2	Пословна кореспонденција	-	38	-	-

Разред: други

Ред. бр	НАЗИВ ТЕМЕ	Препоручено трајање теме (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Пословна комуникација	-	12	-	-
2	Пословни бонтон и продајне вештине	-	22	-	-
3	Комуникација у трговини	-	24	-	-
4	Планирање, организовање и реализација пословних активности	-	12	-	-

4. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

НАЗИВ ТЕМЕ: **Организација канцеларије и техника куцања**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни појам и врсте кореспонденције – разликује лица у пословној кореспонденцији – изведе закључке о условима рада у савременој канцеларији – користи канцеларијску опрему, алате, прибор и материјал у складу са наменом – подеси тастатуру на ћирилично и латинично писмо – примени правила слепог куцања – примени технику слепог куцања у алфанумеричком и нумеричком делу тастатуре и код интерпункцијских знакова – користи програме за обраду текста – исправи грешке у тексту на основу извршене контроле тачности куцања – обликује текстове у блок и зупчастој форми и текстове у ступцима	– Појам и врсте кореспонденције – Услови рада у савременој канцеларији – Канцеларијска опрема, алат, прибор и канцеларијски материјал – Правила при куцању – Алфанумеричка и нумеричка тастатура – Интерпункцијски знакови на тастатурама – Контрола и исправке грешака при куцању – Програми за обраду текста – Форме обликовања текстова **Кључни појмови:** савремена канцеларија, правила куцања, тастатура, грешке при куцању, форме обликовања
НАЗИВ ТЕМЕ: **Пословна кореспонденција**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– наведе обавезне и необавезне елементе приликом састављања пословних писама – упореди форме обликовања пословних писама – разликује врсте понуда – састави одговарајуће пословно писмо (упит, понуду, поруџбину) на основу датих елемената у складу са пословном ситуацијом – састави ценовник на основу датих елемената – састави предрачун, рачун (фактуру) и отпремницу на основу датих елемената у складу са пословном ситуацијом – састави књижно одобрење и књижно задужење у складу са њиховом наменом – састави комисијски записник на основу датих елемената – састави рекламацију на основу датих елемената – састави одговор на рекламацију на основу датих елемената – састави ургенцију на основу датих елемената – састави пословну биографију (CV – Curriculum vitae) и пропратно писмо – разликује посебне видове писаног пословног комуницирања (пословни обрасци и прописани обрасци);	– Појам и елементи пословног писма – Форме пословних писама – Упит – Понуда: циркуларна, општа, посебна – Ценовник – Поруџбина – Предрачун (Профактура) – Отпремница – Рачун (Фактура) – Књижно одобрење и књижно задужење – Комисијски записник – Рекламација и одговор на рекламацију – Ургенција – Пропратно писмо – Пословна биографија – Curriculum vitae (CV) – Посебни облици писаног пословног комуницирања (пословни обрасци и прописани обрасци) – E-mail **Кључни појмови:** пословна писма, упит, понуда,

– комуницира са клијентима и сарадницима уз поштовање правила електронске комуникације	поруџбина, рачун, књижно одобрење и задужење, комисијски записник, рекламација, ургенција, пропратно писмо, пословна биографија;
НАЗИВ ТЕМЕ: **Пословна комуникација**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– наведе ефекте пословног комуницирања; – разликује врсте пословне комуникације; – одреди начин саопштавања порука према садржају поруке; – примени правила писаног пословног комуницирања ; – прикаже предности и слабости писане пословне комуникације; – упореди вербалну и невербалну комуникацију; – дискутује о значају интерне и екстерне; јавне и масовне комуникације; – утврди проблеме у комуникацији; – демонстрира правила успешне комуникације на примеру; – упореди предности и недостатке електронске комуникације; – идентификује грешке у комуникацији на примерима из свакодневног и радног окружења; – користи различита средстава комуникације	– Појам и врсте пословног комуницирања – Вербална комуникација – Невербална комуникација – Интерна комуникација – Екстерна комуникација – Јавна и масовна комуникација – Карактеристике пословног комуницирања – Средства и начини комуникације **Кључни појмови:** вербална комуникација; невербална комуникација; интерна комуникација; екстерна комуникација; јавна и масовна комуникација; средства комуникације;
НАЗИВ ТЕМЕ: **Пословни бонтон и продајне вештине**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– примењује правила пословног бонтона у комуникацији – анализира опште прихваћена правила понашања; – повеже одевање са врстом занимања (униформа или слободна варијанта) – објасни значај пословног стила која компанији доноси углед и поштовање; – упореди комуникацију са различитим народима и културама – заступа одржавање коректних односа са купцима, клијентима и запосленима у компанији; – представи себе и своје предузеће; – примени вештине комуникације у продаји ; – примени правила за активно слушање; – припреми продајни разговор; – разликује фазе продајног разговора; – објасни општа правила понашања продавца; – демонстрира најважније продајне вештине;	– Увод-правила пословног понашања (пословни бонтон) – Понашање-манири – Ословљавање, обраћање, поздрављање – Пословни морал – Одевање – Бонтон– саставни део пословног стила – Културолошке разлике међу народима – Способности продавца – Вештине комуницирања – Продајне вештине – Вештине активног слушања и постављања питања – Вештина облачења (униформа лице компаније) – Вештина невербалне комуникације – Групна продаја **Кључни појмови:** пословни бонтон; пословни морал; продајне вештине; вештине активног слушања и

– аргументовано комуницира са купцима; – одговори на приговоре купца; – прилагоди приступ у зависности од типа купца; – разликује фразе и изразе које треба избегавати у продајном разговору; – упореди групну продају од продаје један на један; – анализира правила успешног преговарања;	постављања питања; вештина облачења; групна продаја;
НАЗИВ ТЕМЕ: **Комуникација у трговини**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– примени све фазе у поступку продаје – спроведе различите технике продајног наступа – води циљани разговор у симулацији – примењује све фазе продајног разговора – разликује елементе разговора вођеног у личном контакту – обавља пословни телефонски разговор; – комуницира путем различитих канала комуникације; – успостави односе са новим пословним партнером – превазиђе евентуалне неспоразуме са пословним партнером преко различитих канала комуникације и у личном контакту – уговори пословни састанак преко различитих канала комуникације – разликује типове потрошача – прилагоди начин комуникације разним типовима потрошача – састави електронске поруке различитих намена – открије могуће баријере у комуникацији – примени различите методе решавања конфликтних ситуација – презентује знања и навике из области културе продаје – аргументује значај личног имица и наступа продавца кроз једноставан пример; – анализира значај друштвених мрежа као облика јавне комуникације; – прати ток комуникације на друштвеним мрежама по питању различитих тема; – поступа у складу са принципима родне, расне, националне, културне, религиозне и друге равноправности у комуникацији са запосленима унутар трговинског предузећа/објекта,	– Увод у продајни наступ и фазе процеса продаје – Технике продајног наступа – Фазе продајног разговора (поздрав, представљање, успостављање односа, откривање потребе, демонстрација робе, аргументација, третман, одговори на приговоре купца, закључак продајног разговора, појачавање одлуке купца, опроштај од купца) – Баријере у комуникацији –увод – Извори баријера ефикасне комуникације у организацијама; – Превазилажење баријера у комуникацији; – Типови купаца и комуницирање – Култура продаје, лични имиџ и наступ продавца – Имиџ фирме као елемент комуницирања (пословно даривање) – Електронска комуникација – Функционалне фразе и изрази који се користе приликом телефонирања – Симулација телефонског разговора – Електронска комуникација – Друштвене мреже, форуми итд. **Кључни појмови:** Технике продајног наступа; Фазе продајног разговора; Баријере у комуникацији; Типови купаца; Култура продаје; Имиџ фирме; Електронска комуникација

НАЗИВ ТЕМЕ: **Планирање, организовање и реализација пословних активности**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– планира месечне, недељне и дневне активности поштујући приоритете у реализацији пословних активности – прати реализацију планираних активности – састави извештаје о раду – изради различите видове презентација – презентује у складу са правилима презентовања уз претходну техничку припрему – утврди значај састанка и пословног догађаја – изради план и спроведе активности за организовања и реализацију састанка и пословног догађаја – састави позив учесницима састанка и пословног догађаја – утврди врсте и начине вођења записника – састави записник са састанка на основу датих елемената – спроведе припремне радње у циљу одласка запосленог на службени пут поштујући законску регулативу и прописе	– Планирање активности – Праћење и контрола остварења планираних активности – Извештаји о раду – Презентације -видови, израда, техничка припрема и презентовање – Организација и реализација састанака и пословних догађаја са јасно дефинисаним фазама – Записник са састанка – појам, врсте и начини вођења – Организација службеног пута **Кључни појмови:** планирање, праћење активности, извештај о раду, презентација, састанак, пословни догађај, записник, службени пут;

5. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Све теме се реализују кроз часове вежби у континуитету (двочас), приликом којих се одељење дели у две групе. Настава се изводи у кабинетима са рачунарима, односно кабинету за пословну кореспонденцију.

Препоруке за планирање наставе

При планирању наставног процеса наставник, на основу циљева предмета и исхода, самостално планира број часова обраде, утврђивања, као и методе и облике рада са ученицима. Наставник најпре креира свој годишњи – глобални план рада полазећи од дефинисаних исхода и дефинисаних кључних појмова, из кога ће касније развијати своје оперативне планове.

Дефинисани исходи по темама олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице и дефинишу исходе специфичне за дату наставну јединицу. Треба имати у виду приликом планирања да се исходи разликују и да се неки могу остварити брже и лакше, а да је за постизање неких исхода потребно више времена и различитих врста активности. Препорука је да наставник планира и припрема наставу самостално и да кроз сарадњу са колегама обезбеди међупредметно повезивање. Улога наставника је да при планирању наставе води рачуна о саставу одељења, степену опремљености школе, доступним наставним средствима и материјалима које ће користити. Број часова по препорученим садржајима није унапред дефинисан и наставник треба да га прилагоди динамици рада.

Приликом планирања наставник треба да изврши операционализацију исхода, да сложени исход, за чију је реализацију потребно више времена и активности, разложи на више мањих исхода. Наставу усмерити на остваривање исхода, бирајући препоручене садржаје или проналазећи неке друге садржаје који су усмерени на ефикасније остваривање исхода.Наставник, при изради оперативних планова, дефинише степен разраде садржаја и динамику рада, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма, односно да свака тема добије адекватан простор и да се планирани циљеви и исходи предмета остваре. При томе, треба имати у виду да формирање ставова и вредности, представља континуирани процес и резултат је кумулативног дејства целокупних активности на свим часовима.

Препоруке за остваривање наставе

На почетку теме ученике упознати са циљевима и исходима наставе, односно учења, планом рада и начинима оцењивања. Препорука је да се користе методе рада попут мини предавања, симулација и метода активно оријентисане наставе. У излагању користити презентације, примере, видео записе и сл.

Циљ предмета Пословна кореспонденција и комуникација је да упозна ученике са условима рада у савременој канцеларији и коришћењем канцеларијске опреме, као и да оспособи ученике за примену технике слепог куцања; Циљ је и развијање вештина израде и обликовања пословних писама и попуњавање пратећих докумената у промету робе и услуга; Развијање и унапређивање техника продајног наступа, превазилажење баријера у комуникацији али и оспособљавање за планирање, организовање и реализације пословних активности.

За увођење ученика у тему потребно је припремити што више различитих материјала, а његов избор треба прилагодити узрасту ученика, њиховим интересовањима и могућностима.

У току првог разреда реализују се две теме применом метода активно оријентисане наставе. Приликом реализације прве темепрепорука је да се демонстрира употреба канцеларијског материјала, опреме, алата и прибора, као и да се користе специјализовани програми (software) за технику куцања на рачунару (програм MS Word, Notepad или одговарајући програми за слепо куцање: SpeedKing, Slovo, Typing Master Pro и слични). Акценат је на индивидуалном раду кроз анализу обрађеног текста. Анализу врше и наставник и ученици. При анализи препоручује се коришћење пројектора или других наставних средстава за дељење докумената.

Код друге теме акценат је на практичним вештинама технике куцања и оспособљавање ученика за састављање и обликовање пословних писама као најмасовнијег облика писаног пословног комуницирања. Ослањати се на знања и вештине које су ученици стекли из рачунарства и информатике.

Код ове теме са ученицима прво кренути од једноставнијих примера (дати им на прекуцавање одређено пословно писмо), а потом их стављати у сложеније ситуације из праксе. Код израде упита, понуде, поруџбине, као и код израде предрачуна, фактуре и отпремнице ученике ставити у одређене пословне ситуације у којима ће симулирати одређене фазе набавке и продаје робе, али и вршења услуга превоза. Остала пословна писма и документацију ученици израђују на основу датих елемената од стране наставника. При реализацији наставних садржаја везаних за пропратно писмо и радну биографију, ученике упутити на претраживање интернета и налажење примера за израду биографије. Ученици израђују пропратно писмо и радну биографију у своје име како би у другом разреду из Комерцијалног пословања могли да успешно конкуришу и касније заснују радни однос у виртуелном привредном друштву.

Развијати код ученика ставове да имају позитиван однос према функционалности и техничкој исправности опреме и уређаја које користи при обављању посла. Такође развијати ставове да самостално, одговорно, уредно и прецизно обавља поверене му послове и да ефикасно планира и организује време и активности.

Сваки ученик обавезно има своју фасциклу у коју одлаже одштампане радове и добијене материјале од наставника, као и своју електронску пошту на којој чува радове у електронској форми. Такође, на школском рачунару формира свој фолдер у којем систематизује радове и наставне материјале.

У току другог разреда теме се реализују кроз методе активно оријентисане наставе. При реализацији тема, неопходно је да се наставник припреми да презентује ситуације, примере из домена рада ученика.

Избор метода и облика рада за сваку тему одређује наставник у зависности од наставних садржаја, способности и потреба ученика, материјалних и других услова. Пре свега, користити активне облике наставе – интерактивна предавања (филм, презентације, искуства ученика, студијама случаја...), вербалне методе (метода усменог излагања и дијалошка метода), методе демонстрације, игре улога, симулације, текстуално-илустративне методе.

Предложени облици рада су фронтални, рад у групи, рад у пару, индивидуални рад. Такође, препорука је примена пројектне наставе, а неке од тема могу бити: симулација и демонстрација вештина комуникације, решавања конфликата, вештина потребних за тимски рад– игра улога, вежбање вештина.

Ученици могу самостално, или у пару представљати продајне вештине – задаци се могу поделити на основу избора различитих типова купаца, или уз инструкције наставника.

У првој теми упознати ученике са врстама комуникација и њиховим карактеристикама и оспособити их за самосталну вербалну и писану комуникацију;

Код друге и треће теме кроз игре улога, студије случаја и примере ситуација из живота ученици уз инструкције наставника планирају и припремају продајни разговор, покушавају да прилагоде продајни наступ различитом типу купаца.

Ученике упознати са општеприхваћеним правилима понашања (пословни бонтон), како се примењује и негују пословна етика. Ученике подстицати на понашања у складу са правилима пословног бонтона; одржавања коректних односе са купцима, клијентима и запосленима у компанији, што такође могу применити и

додатно увежбавати и у реалним условима применити уз инструкције наставника на часовима Комерцијалног пословања. Кроз игре улога и разне ситуације ученике оспособљавати да овладавају техникама продајног наступа. Код продајних вештина обрадити: језик продавца, шта треба избегавати, негативни и позитивни аргументи, правила аргументације за купца, правила и методе аргументације цене робе, правила и методе за третман и одговоре на приговоре купца, правила и технике комуникације код закључивања продајног разговора, општа правила понашања продавца, технике комуникације са различитим типовима потрошача.

У четвртој теми ученике оспособити за планирање, организовање и реализацију пословних активности.

Подстицати вештине пословног понашања као предуслова за успешну пословну комуникацију и развијати код ученика тачност, ажурност, уредност и одговорност у раду. Такође промовисати вредности културе, уважавања и сарадње у професионалном и животном окружењу.

6. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Наставник континуирано прати и вреднује постигнућа ученика користећи поступке вредновања који су у функцији даљег учења а то су: процес учења и напредовања, резултати које ученик остварује, начин на који долази до резултата, сарадњу, иницијативу, упорност и ангажовање. Наставник редовно бележи све активности ученика и информише ученике о постигнутим резултатима и напредовању.

На почетку сваког разреда наставник врши иницијану процену знања и вештина ученика. Препорука је да у првом разреду иницијална процена буде заснована на знањима и вештинама које су ученици стекли у основној школи из предмета информатика, а у другом разреду иницијална процена треба да се заснива на исходима који су достизани у првој години учења предмета пословна кореспонденција и комуникација.

У формативном вредновању наставник би требало да промовише групни дијалог, да користи питања да би генерисао податке из ђачких идеја, али и да помогне развој ђачких идеја, даје ученицима повратне информације, а повратне информације добијене од ученика користи да прилагоди подучавање, охрабрује ученике да оцењују квалитет свог рада. Избор инструмента за формативно вредновање зависи од врсте активности која се вреднује.

Када је у питању нпр. практичан рад (тимски рад, игра улога, слично) може се применити листа за оцењивање у којој су приказани нивои постигнућа ученика са показатељима испуњености, а наставник треба да означи показатељ који одговара понашању ученика. Дати ученицима повратне информације о постигнућима и препоруке за будући рад.

У настави оријентисаној ка достизању исхода прате се и вреднују процес наставе и учења, постигнућа ученика (продукти учења) и сопствени рад. Наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у раду, како развијају знања, посебно вештине обликовања текстова и вештине неопходне за добру пословну комуникацију, како аргументују, евалуирају, документују итд.

Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое исхода и начине оцењивања.

Сумативно оцењивање је вредновање постигнућа ученика препоручује се на крају сваке теме. Сумативне оцене се добијају из тестова знања и тестова практичних вештина, домаћих задатака, усменог испитивања, самосталних или групних радова ученика, презентација уз поштовање остварености исхода.

Препорука је формирање портфолија за сваког ученика како би се сакупили сви радови ученика, резултати оцењивања, разни коментари и препоруке приликом посматрања рада ученика. Оцењивање на овакав начин представља објективан показатељ постигнућа ученика. Приликом оцењивања слепог куцања узети у обзир брзину и тачност откуцаног текста. Наставник пре оцењивања ученике треба да упозна са критеријумом за оцењивање у коме је јасно наглашено колико откуцаја у минуту је потребно за сваку оцену и колики проценат грешака је дозвољен.

ПОЗНАВАЊЕ РОБЕ

1. ОСТВАРИВАЊЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА	УКУПНО			
	Теоријска настава		Вежбе	Практична настава	Настава у блоку
I	74	-	-	-	74

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА

– Упознавање ученика са појмом робе и карактеристикама појединих робних група;
– Развијање знања о врстама прехрамбених производа, вредностима хранљивих састојака намирница и факторима који утичу на квалитет животних намирница;
– Развијање знања о карактеристикама текстилних производа, производа од коже, производа хемијске индустрије, електротехничких производа и најзначајнијих производа металне индустрије који се користе у свакодневном животу;
– Оспособљавање ученика за уочавање разлике између квалитета својстава и намене природних и вештачких материјала;

3. НАЗИВ И ПРЕПОРУЧЕНО ТРАЈАЊЕ ТЕМА ПРЕДМЕТА

Разред: први

Ред. бр	НАЗИВ ТЕМЕ	Препоручено трајање теме (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Основни појмови о роби	14	-	-	-
2	Прехрамбени производи	30	-	-	-
3	Непрехрамбени производи	30	-	-	-

4. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

НАЗИВ ТЕМЕ: **Основни појмови о роби**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни појам робе; – класификује робу према различитим критеријумима; – наведе карактеристике робе; – анализира факторе који утичу на формирање квалитета робе; – истражи стандарде и остале прописе који одређују квалитет робе; – разликује декларисање и обележавање робе – разликује функције и врсте амбалаже – упореди системе паковања – доведе у везу врсте складиштења и транспорта и одговарајућу врсту робе – идентификују факторе промене квалитета робе	– Појам робе – Подела робе – Карактеристике и квалитет робе – Стандарди и остали прописи за одређивање квалитета робе – Декларација робе – Амбалажа и паковање робе – Транспорт, складиштење и контрола робе **Кључни појмови:**роба, стандарди, декларација, амбалажа, паковање, транспорт, складиштење, контрола робе

НАЗИВ ТЕМЕ: **Прехрамбени производи**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– дефинише основне категорије прехрамбених производа – опише значај хранљивих састојака за људски организам; – наведе хранљиве састојке у појединим намирницама; – објасни значај хигијене у раду са прехрамбеним производима; – наведе поступке кварења и конзервисања појединачних намирница; – предложи начине чувања различитих прехрамбених производа; – објасни значај правилног уклањања отпада у трговини прехрамбеном робом; – објасни појам меса и месних прерађевина; – разликује категорије меса и месних прерађевина са комерцијалног становишта; – анализира квалитет меса и месних прерађевина са аспекта хемијског састава, текстуре, хранљиве вредности, изгледа и ароме; – идентификује шта спада у рибу и производе од рибе; – класификује рибу и производе од рибе са комерцијалног становишта; – утврђује квалитет рибе и производа од рибе на основу изгледа свеже рибе, мириса, хранљиве вредности меса, хемијског састава и начина и поступка конзервисања; – идентификује шта спада у млеко и млечне производе; – класификује врсте млека и млечних производа са комерцијалног становишта; – разликује житарице и производе од жита са аспекта њихове грађе и обраде; – објасни облике пласирања воћа и поврћа на тржиште; – разликује категорије воћа и поврћа; – идентификује категорије шећера и производа од шећера са аспекта њиховог пласмана на тржиште; – објасни појам алкохолних и безалкохолних пића; – наведе поделу алкохолних пића према технологији производње, квалитету и саставу; – разликују поткатегорије безалкохолних пића; – идентификује остале прехрамбене производе; – идентификује специфичности прехрамбених производа са аспекта складишта и транспорта;	– Прехрамбени производи – састав и хранљива вредност прехрамбених производа (беланчевине, угљени хидрати, липиди) – Хигијена у раду са прехрамбеним производима – Месо и месне прерађевине – Риба и производи од рибе – Млеко и млечни производи – Житарице и производи од жита – Воће и поврће – Шећер и производи од шећера – Алкохолна и безалкохолна пића – Остали прехрамбени производи **Кључни појмови:** прехрамбени производи, месо, риба, житарице, воће поврће, алкохолна пића, кафа, чај, зачини, дуван

НАЗИВ ТЕМЕ: **Непрехрамбени производи**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– наведе карактеристике непрехрамбених производа; – дефинише основне категорије непрехрамбених производа; – упореди органске и неорганске хемијске производе; – опише примену органских и неорганских хемијских производа; – наведе правила заштите при раду са одговарајућим хемијским материјама; – доведе у везу токсиколошки аспект хемијских средстава и еколошке мере; – идентификује својства текстилних производа; – анализира квалитет текстилних производа; – објасни карактеристике металуршких производа; – анализира могућност примене металуршких производа; – објасни облике пласмана неметалуршких производа; – упореди својства металуршких и наметалуршких производа; – разликује намену електротехничких материјала и различитих кућних апарата; – доведе у везу правилно одлагање и чување електронског отпада и очување животне средине; – идентификује специфичности осталих непрехрамбених производа са аспекта складишта и транспорта;	– Непрехрамбени производи – појам и карактеристике – Врсте непрехрамбених производа – Хемијски производи – полимери, ђубрива, пестициди, базе, производи прераде дрвета – Текстилни производи – тканине, предива, памук, вуна, свила – Металуршки производи – гвожђе, обојени метали, метални материјали – Неметалуршки производи – керамика, стакло, грађевински материјали – Електронски материјали – Идентификовање, класификација и одлагање отпада према принципима зелене економије и одрживог развоја.

5. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Дидактичко-методичко упутство је намењено наставницима како би се поједноставио и уједначио процес планирања и организације наставе у свим школама, али и стручним сарадницима и другим лицима који прате и вреднују наставу у школама.

Познавање робе је предмет који се изучава два часа недељно као теоријска настава у првом разреду. Настава се реализује кроз теоријске часове у учионици са целим одељењем. Програм предмета обухвата три модула: Основни појмови о роби, Прехрамбени производи и Непрехрамбени производи. Предложени број часова по темама је оквиран, на наставнику је да процени потребан и довољан број часова по темама узимајући у обзир знања и вештине које ученици имају из претходног школовања, као и и животног искуства.

Препоруке за планирање наставе:

При планирању наставног процеса наставник, на основу циљева предмета и исхода, **самостално планира број часова обраде, утврђивања, као и методе и облике рада** са ученицима. Наставник најпре креира свој годишњи – глобални план рада полазећи од дефинисаних исхода и дефинисаних кључних појмова, из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи из глобалног плана се операционализују у оперативним (месечним/тематским) плановима да се види шта је то што ученик треба да зна, уме да ради, које ставове да заступа по завршетку месеца/теме. Ови исходи се још више операционализују у припреми за час (шта је то што ученик треба да зна/уме да ради по завршетку часа). Треба имати у виду приликом планирања да се исходи разликују и да се неки могу остварити брже и лакше, а да је за постизање неких исхода потребно више времена и различитих врста активности. Препорука је да наставник планира и припрема наставу самостално и да кроз сарадњу са колегама обезбеди међупредметна повезаност. Улога наставника је да при планирању наставе води рачуна о саставу одељења,

постигнућима ученика након иницијалне процене, степену опремљености школе, доступном уџбенику, примерима из праксе и другим наставним средствима и материјалима које ће користити.

Све теме у програму предмета Познавање робе садрже исходе различитог когнитивног нивоа. Исходи нижег нивоа захтевају од ученика да наведу чињенице, објасне појмове или репродукују чињенице и поступке. Исходи вишег нивоа траже од ученика да примењују стечена знања и вештине у новим и непознатим ситуацијама, анализирају или евалуирају расположиве податке. Из тог разлога приликом планирања наставник треба (обавезно) да изврши операционализацију исхода, да сложени исход, за чију је реализацију потребно више времена и активности, разложи на више мањих исхода. Наставу усмерити на остваривање исхода, бирајући препоручене садржаје или проналазити неке друге садржаје који су усмерени на ефикасније остваривање исхода.

Наставник, при изради оперативних планова, дефинише степен разраде садржаја и динамику рада, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма, односно да свака тема добије адекватан простор и да се планирани циљеви и исходи предмета остваре. При томе, треба имати у виду да формирање ставова и вредности, представља континуирани процес и резултат је кумулативног дејства целокупних активности на свим часовима што захтева веће учешће ученика, различита методска решења, велики број примера и коришћење информација из различитих извора и реалног живота.

Препоруке за остваривање наставе:

Ученицима је важно сликовито презентовати програм, чиме ће се бавити и на који начин. Као одговарајући подстицаји се могу користити различити материјали (текстови, резултати истраживања, актуелни догађаји, шеме, илустрације…) који су на неки начин повезани са темама маркетинга. За потребе реализације пројектне наставе, ученици могу да користе различите изворе, примарне и секундарне. Свеобухватна теоријска анализа тема и садржаја од интереса је доступна у уџбеницима. Поред уџбеника, препоручити додатну литературу у складу са темом, креирати радне листове као материјал за учење и вежбу, шеме, презентације. На почетку сваке теме ученике упознати са циљевима и исходима наставе, односно учења, планом рада и начинима оцењивања.

Један од основних задатака изучавања овог предмета јесте проучавање употребне вредности робе, а то се постиже дефинисањем критеријума квалитета и метода очувања употребне вредности од произвођача до крајњег корисника кроз адекватну амбалажу, паковањем складиштење, транспорт и контролу. И управо због тога, у оквиру прве теме ученике треба упознати са појмом, карактеристикама робе, класификацијом робе према економској намени, домаћој класификацији, начину паковања и транспорту робе, степену обраде робе, пореклу и квалитету, као и са факторима који утичу на формирање квалитета робе. Шта су стандарди? Зашто се уводе и који су циљеви стандардизације? У чему се разликују појмови амбалажа и паковање? Како адекватно складиштење, транспорт и контрола робе утичу на очување употребне вредности робе? До одговора на ова и низ других питања ученици треба да дођу изучавањем садржаја ове теме као што су: стандарди и остали прописи за одређивање квалитета робе, амбалажа и паковање, као и складиштење, транспорт и контрола робе.

Који су то прехрамбени производи? Какве су њихове карактеристике? Шта све спада у прехрамбене производе? До одговора на ова и на низ других питања ученици треба да дођу учењем и анализом фундаменталних питања везаних за прехрамбене производе. Наставни садржаји се могу реализовати кроз групни рад на начин да ученици истраже одређене одабране теме. Сугерисати ученицима да прикупе податке о различитим намирницама користећи Интернет и друге изворе. Са ученицима вежбати израчунавање енергетске вредности намирница. Ученике упознати са појмовима органска, конвенционална и генетски модификована храна. Упутити ученике да истраже ризике употребе ГМ хране; прикажу ознаке ових појмова на декларацијама прехрамбених производа; направе упоредни приказ предности и недостатака конвенционалне и органски произведене хране.

У оквиру треће теме ученике треба упознати са широким спектром различитих врста непрехрамбених производа. Обзиром да ову тему изучавају будући комерцијалисти акценат је стављен на различите врсте непрехрамбених производа којима ће трговати, а не на сировине и полупроизводе. Приликом изучавања различитих група непрехрамбених производа, наставник наставне садржаје треба да осмисли тако да ученици усвоје базична знања о техничким карактеристикама и намени различитих врста непрехрамбених производа. Наставни садржаји се могу реализовати кроз групни рад на начин да ученици истраже одређене сродне врсте непрехрамбених производа. Сугерисати ученицима да прикупе податке о различитим производима користећи Интернет и друге изворе. Ученици ће моћи да повежу да је правилно одлагање и чување електронског отпада кључна компонента за очување животне средине. Наставник може сугерисати ученицима да истраже актуелне инцијативе и програме за еко рециклажу на локалном нивоу. Приликом изучавања боја, лакова и хемијских производа, пажњу посветити и превентивним мерама заштите од опасних материја садржаних у претходно поменутим производима. Наставници могу да дају смернице да ученици

саставе табелу која приказује главне ефекте појединих хемијских средстава на здравље људи и које еколошке мере треба предузети приликом њиховог складиштења, транспорта и саме употребе.

6. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Основна сврха оцењивања је да унапређује квалитет процеса учења. Наставник континуирано прати и вреднује постигнућа ученика користећи поступке вредновања који су у функцији даљег учења а то су: процес учења и напредовања, резултати које ученик остварује, начин на који долази до резултата, сарадњу, иницијативу, упорност и ангажовање. Наставник редовно бележи све активности ученика и информише ученике о постигнутим резултатима и напредовању.

Формативно оцењивање, као модел праћења напредовања ученика, се одвија на сваком часу и свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације. Формативна оцена садржи: опис постигнућа ученика, опис ангажовања ученика у учењу и препоруке за даље напредовање. Она пружа информацију и о односу ученика према раду, степену самосталности, начину учења, активности на часу (постављање питања и/или давање одговора у складу са контекстом који се објашњава; израду задатака, извештаје ученика о реализованим вежбама, истраживачким пројектима и сл; презентовање продуката рада групе/резултата истраживања/графичких или дизајнерских решења/семинарског рада и сл; помоћ друговима из одељења у циљу савладавања градива и сл.) У формативном вредновању наставник мотивише ученике да размишљају о решењима, узроцима и последицама, охрабрује их да постављају питања, развија самосталност и самопоуздање ученика тако што их подржава да искажу мишљење, образложе своје предлоге у задатој ситуацији, аргументовано коментаришу друге предлоге и оцењују квалитет и напредак свог рада, знања итд. На крају сваког часа или активности направити кратку анализу досадашњег рада, обавезно похвалити ученика за оно што је постигао и образложити шта може и треба да поправи и/или уради. Потребно је осмислити више типова различитих активности са продуктима различитог нивоа сложености и утврдити очекиване исходе, а према њима и критеријуме вредновања. Оцењивање ученика се одвија у складу са **Правилником о оцењивању**. Потребно је, на почетку школске године, утврдити критеријуме за оцењивање (у складу са Правилником о оцењивању), првенствено за сумативно оцењивање и са њима упознати ученике.

Предлог за сумативно оцењивање: тестови знања, усмено излагање, активност на часу, домаћи задатак, пројектни задатак, израда есеја, израда презентација и презентовање. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Препоручује се да наставник вреднује резултате рада заједно с ученицима.

Планирати како усмене тако и писмене провере знања. Сумативно оцењивање се може извршити и на основу података прикупљених формативним оцењивањем. Препорука је да се код сваке тематске целине уради најмање једна писмена провера знања. Препоручује се да тестови знања садрже и питања различитих облика: питања вишеструког избора, питања допуне, повезивања, питања отвореног типа (кратак есејски одговор).

У вредновању свих тематских целина треба користити различите инструменте, а избор зависи од врсте активности која се вреднује. На сваком часу практиковати усмено одговарање; након мањих тематских целина за утврђивање знања домаћи задатак или израда есеја. За сумативно оцењивање ученици би требало да решавају и задатке који садрже неке аспекте истраживачког рада, да садрже новине тако да ученици могу да примене стечена знања.

Наставник планира иницијалну проверу знања. Препорука је да се уради иницијална провера знања ученика о основним појмовима везаним за робу, врсте и карактеристике, а које су ученици могли сазнати у свакодневном животу, на пример одлазећи у различите трговинске формате.

Предлаже се да у оквиру пројектног задатка ученици нпр. истраже различите врсте прехрамбених или непрехрамбених производа на начин да прикупе одређене податке. Ученици се могу поделити на групе тако да свака група истражује једану врсту производа. Шта је важно приликом избора одређене врсте производа? Зашто? Ученици по завршетку истраживања, треба да презентују резултате рада у одељењу.

У току полугодишта препорука је да сваки ученик уради по једну презентацију на задату тему коју ће презентовати на часу одељењу. Препоручује се да наставник вреднује резултате рада заједно с ученицима. За презентације ученицима дати смернице за припрему и реализацију. На тај начин се развијају и стручне компетенције за занимање комерцијалисте.

КОМЕРЦИЈАЛНО ПОЗНАВАЊЕ ПРОИЗВОДА

1. ОСТВАРИВАЊЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава		Вежбе	Практична настава	Настава у блоку
II	70	-	-	-	70

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА

– Упознавање са основним карактеристикама производа и робног асортимана
– Упознавање са значајем континуиране контроле квалитета робе као и значајем амбалаже за очување квалитета производа у току манипулације
– Развијање свести о еколошком аспекту у производњи, паковању, коришћену и одлагању производа и амбалаже ради заштите и очувања животне средине
– Развијање знања о различитим стандардима квалитета производа којима се регулише производња и промет производа
– Упознавање са различитим ознакама у робном промету ради ефикаснијег протока података и информација у целокупном ланцу снабдевања
– Развијање знања о постпродајним услугама, исправама које прате производе и вештина за њихово тумачење

3. НАЗИВ И ПРЕПОРУЧЕНО ТРАЈАЊЕ ТЕМА ПРЕДМЕТА

Разред: други

Ред. бр	НАЗИВ ТЕМЕ	Препоручено трајање теме (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Карактеристике и квалитет производа	15	-	-	-
2	Амбалажа	10	-	-	-
3	Стандардизација квалитета производа	15	-	-	-
4	Означавање производа	15	-	-	-
5	Постпродајне услуге	15	-	-	-

4. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

НАЗИВ ТЕМЕ: **Карактеристике и квалитет производа**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– одреди предмет изучавања Комерцијалног познавања производа; – опише утицај интернационализације на развој комерцијалног познавања производа; – класификује различите типове производа на основу различитих критеријума; – илуструје класификацију производа према типологији потрошача; – илуструје комбиновану номенклатуру производа; – направи преглед спољнотрговинске номенклатуре производа;	– Комерцијално познавање производа као научна дисциплина – Утицај интернационализације на развој комерцијалног познавања производа – Класификација производа – Номенклатура производа – Карактеристике производа и компоненте квалитета – Функционалне карактеристике и компоненте квалитета

– утврди факторе који утичу на формирање квалитета производа; – наведе функционалне карактеристике и компоненте квалитета прехрамбених производа и непрехрамбених производа; – опише карактеристике еколошких производа; – доведе у везу еколошке изазове и утицај на квалитет производа; – објасни највеће изазове за добијање еколошких производа и постизање еко – квалитета; – наведе најважније правне акте којима се регулише еко-квалитет у Републици Србији	прехрамбених производа – Функционалне карактеристике и компоненте квалитета непрехрамбених производа – Еколошки производи – Еколошки изазови и утицај на квалитет производа – Еко-квалитет **Кључни појмови:** класификација производа, номенклатура производа, карактеристике производа, компоненте квалитета производа, еколошки производи, еко-квалитет;
НАЗИВ ТЕМЕ: **Амбалажа**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни значај амбалаже и паковања производа; – наведе врсте амбалажног материјала по групама производа; – прикаже структуру различитих критеријума поделе амбалаже; – објасни амбалажу према врсти амбалажног материјала, тржишној функцији, облику, трајности; – анализира различите функције амбалаже са аспекта концепта којим се одређује шта амбалажа представља за производ; – дефинише паковање у ужем и ширем смислу; – резимира због чега се каже да амбалажа представља интегрални део производа; – анализира најважније еколошке критеријуме појединих амбалажних материјала;	– Амбалажа и паковање производа – Подела амбалаже према врсти амбалажног материјала и према повезаности са производом – Подела амбалаже према тржишној функцији, облику и трајности – Функције амбалаже – Интелигентна амбалажа и паковање као интегрални део производа – Еко-амбалажа **Кључни појмови:** амбалажа, подела амбалаже, функције амбалаже, интелигентна амбалажа и паковање, еко-амбалажа;
НАЗИВ ТЕМЕ: **Стандардизација квалитета производа**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– дефинише стандардизацију према одредницама које је дала Међународна организација за стандардизацију (ISO International Organization For Standardization); – објасни стандардизацију њен значај, циљеве и ефекте; – наведе најважније SRPS стандарде који су усклађени на међународном нивоу са ISO/IEC стандардима; – опише основне циљеве међународне организација за стандардизацију ISO; – опише међународни стандард управљања безбедношћу прехрамбених производа ISO 22000; – објасни примену HACCP стандарда у гранама прехрамбене индустрије у РС које по закону морају имати имплементиран HACCP стандард;	– Стандардизација квалитета производа – Национални стандарди квалитета – Међународни стандард управљања безбедношћу прехрамбених производа ISO 22000 – Међународни стандард контроле квалитета и безбедности прехрамбених производа HACCP – Међународни стандард управљања друштвеном одговорношћу ISO 26000; Међународни стандард заштите и безбедности информација ISO 27000 – CE ознака квалитета и безбедности производа – Међународни стандард контроле прехрамбених

– наведе одлике стандарда ISO 26000 и стандарда ISO 27000; – опише CE ознаку квалитета и безбедности производа и српски знак усаглашености; – опише примену међународног стандарда контроле прехрамбених производа HALAL и стандарда KOSHER; – наведе еко стандарде; – изложи начела и циљеве политике стандардизација производа; – наведе стратешке правце развоја система квалитета у РС; – опише главна подручја на којима се фокусирају етички стандарди у вези пласмана производа;	производа HALAL и KOSHER – Еко-стандарди – Начела и циљеви политике стандардизације производа – Стратешки правци развоја система квалитета у Р. Србији – Етички стандарди у вези квалитета производа **Кључни појмови:** стандардизација квалитета производа, међународни стандарди квалитета, еко стандарди, етички стандарди;
НАЗИВ ТЕМЕ: **Означавање производа**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– разликује ознаке које носе производи у робном промету; – опише на примеру назив производа; комерцијално име; марку производа; робни жиг; – разликује ознаку ISSO стандарда и HACCP стандарда; – успостави узајамни однос између ознаке стандарда и нивоа квалитета робе; – прикаже ознаке цена производа, састава, опасних материја и еко-означавање; – објасни значај ознаке рока трајања производа и упутства о употреби производа – објасни основни циљ GS1 стандардизације означавања производа; – илуструје GS1 идентификационе кључеве за различите групе производа и активности; – опише структуру података GTIN13; – доведе у везу GTIN номенклатуру производа крајње потрошње и одговарајућу GS1 структуру података; – илуструје на одабраном примеру из Републике Србије садржај података и информација о финалном производу, сагласно GTIN номенклатури; – објасни ко издаје и чему служи атест за производ; гарантни лист и техничко упутство	– Означавање производа – Назив производа, комерцијално име, марка производа; робни жиг – Ознака ISSO стандарда; Ознака HACCP стандарда – Ознака по прописима о квалитету – Ознака цене; Ознака састава; Ознака опасних материја; Еко-означавање – Ознака рока трајања; Ознака упутства о употреби производа – GS1 стандард за означавање и идентификацију производа – GTIN номенклатура производа крајње потрошње – Прописане исправе које прате производ у робном промету (атест, гарантни лист, техничко упутство, списак овлашћених сервиса) **Кључни појмови:** означавање производа, GS1 стандард за означавање и идентификацију производа; исправе које прате производ у робном промету;
НАЗИВ ТЕМЕ: **Постпродајне услуге**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– изложи основна начела за регулисање пласмана производа; – наведе основна начела Закона о оглашавању производа; – опише утицај аспеката заштите животне средине на пласман производа и	– Основна начела за регулисање пласмана производа – Обавезе предузећа у погледу оглашавања производа – Утицај аспеката заштите животне средине на пласман

услуга; – објасни значај поспродајних услуга у различитим фазама животног циклуса производа; – опише систем постпродајних услуга и бриге о потрошачима након продаје; – илуструје графички систем (стратегије) пострodајних услуга; – опише гаранцију као писмену исправу према Закону о заштити потрошача; – објасни врсте корисничке подршке и управљање корисничком подршком заснованог на Call центру, и web апликацији; – опише специфичности пласмана производа на електронском тржишту; – образложи значај и компоненте квалитета електронске услуге; – наведе факторе сатисфакције потрошача електронском услугом и моделе за мерење квалитета електронске услуге	производа и услуга – Постпродајне услуге – Стратегија постпродајних услуга (рекламације, гарантни листови, сервиси и жалбе) – Корисничка подршка потрошачима – Специфичности пласмана производа на електронском тржишту – Значај квалитета електронске услуге – Квалитет електронске услуге у функцији сатисфакције потрошача – Мерење квалитета електронске услуге **Кључни појмови:** регулисање пласмана производа; постпродајне услуге; корисничка подршка потрошачима; квалитет електронске услуге;

5. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Дидактичко-методичко упутство је намењено наставницима како би се поједноставио и уједначио процес планирања и организације наставе у свим школама, али је намењен и стручним сарадницима и другим лицима који прате и вреднују наставу у школама.

Комерцијално познавање производа је обавезни стручни предмет у другом разреду који се изучава са два часа недељно као теоријска настава. Настава се реализује у учионици са целим одељењем. Програм предмета обухвата четири теме кроз 70 часова.

Препоруке за планирање наставе

При планирању наставног процеса наставник, на основу циљева предмета и исхода, самостално планира број часова обраде, утврђивања, као и методе и облике рада са ученицима. Наставник најпре креира свој годишњи-глобални план рада полазећи од дефинисаних исхода и дефинисаних кључних појмова, из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи из глобалног плана се операционализују у оперативним (месечним/тематским) плановима да се види шта је то што ученик треба да зна, уме да ради, које ставове да заступа по завршетку месеца/теме. Ови исходи се још више операционализују у припреми за час. Треба имати у виду приликом планирања да се исходи разликују и да се неки могу остварити брже и лакше, а да је за постизање неких исхода потребно више времена и различитих врста активности.

Препорука је да наставник планира и припрема наставу самостално и да кроз сарадњу са колегама обезбеди међупредметна повезаност. Улога наставника је да при планирању наставе води рачуна о саставу одељења, постигнућима ученика након иницијалне процене, степену опремљености школе, доступном уџбенику, примерима из праксе и другим наставним средствима и материјалима које ће користити.

Дефинисани исходи у програму предмета су различитог нивоа. Исходи нижег нивоа захтевају од ученика да наведу чињенице, дефинишу појмове или репродукују чињенице и поступке. Сложенији исходи траже од ученика да користи стечено знање у новим и конкретним ситуацијама.

Из овога проистиче да приликом планирања наставе, наставник треба да изврши операционализацију исхода, да сложени исход, за чију је реализацију потребно више времена и активности, разложи на више мањих исхода. Наставу усмерити на остваривање исхода, бирајући препоручене садржаје или проналазећи неке друге садржаје који су усмерени на ефикасније остваривање исхода.

При обради нових садржаја треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика и настојати да ученици самостално тумаче и изводе закључке о новим, стручним појмовима. Неки исходи дефинисани су у оквиру више наставних предмета. Ученике треба оспособљавати за примену стечених знања и у другим предметима.

Приликом планирања наставе, треба користити методе активне наставе, где је улога наставника да буде организатор наставног процеса, да подстиче и усмерава активност ученика. Избор метода и облика рада, треба да доприноси већој рационализацији наставног процеса, да подстиче интелектуалну активност ученика и наставу чини интересантнијом и ефикаснијом.

Наставник се у раду ослања на исходе које ученици достижу из предмета: право, познавање робе, унутрашња трговина, спољнотрговинско пословање и комерцијално пословање. Због тога наставник мора да познаје програме ових предмета и да остварује сталну сарадњу са другим наставницима.

Наставник, при изради оперативних планова, дефинише степен разраде садржаја и динамику рада, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма, односно да свака тема добије адекватан простор и да се планирани циљеви и исходи предмета остваре. При томе, треба имати у виду да формирање ставова и вредности, представља континуирани процес и резултат је кумулативног дејства целокупних активности на свим часовима што захтева веће учешће ученика, различита методска решења, велики број примера и коришћење информација из различитих извора и реалног живота.

Наставник планира иницијално процењивање. Препоручује се да иницијално процењивање из предмета познавања робе која се односи на појам робе, карактеристике робе као и факторе који утичу на квалитет робе. Иницијално процењивање може се реализовати у виду упитника који садржи питања везана за претходно наведене теме.

Препоруке за остваривање наставе

На почетку сваке теме потребно је упознати ученике са циљевима и исходима наставе, односно учења, планом рада и начинима оцењивања.

Садржаји овог предмета треба да омогуће ученицима да стекну основна знања о карактеристикама производа, квалитету производа, стандардима, означавању производа и постпродајним услугама. Програм својим садржајем развија компетенције ученика које су значајне за свакодневни живот и даљи професионални развој.

На првим часовима ученицима презентовати слику о програму, чиме ће се бавити и на који начин. Као одговарајући подстицаји се могу користити различити материјали (текстови, резултати истраживања, актуелни догађаји, шеме, илустрације…) који су на неки начин повезани са темама комерцијалног познавања производа.

Ученике треба мотивисати за усвајање стручних знања, оспособљавати их за тимски и истраживачки рад, подстицати лични развој ученика у складу са њиховим интересовањима. Упућивати ученике да користе препоручену литературу и друге изворе знања, како би усвојена знања била трајнија и шира, а ученици оспособљени за примену усвојених знања и вештина. Подстицати ученике на коришћење савремених информационих технологија.

Користити савремена наставна средства за презентовање садржаја. У оквиру сваке програмске целине, ученике треба оспособљавати за: самостално проналажење, систематизовање и коришћење информација из различитих извора (стручна литература, интернет, часописи, уџбеници); визуелно опажање, поређење и успостављање веза између различитих садржаја (нпр. повезивање садржаја предмета са свакодневним искуством и садржајима других предмета, тимски рад, самопроцену, презентацију својих радова и ефикасну визуелну, усмену и писану комуникацију). За потребе реализације пројектне наставе, ученици могу да користе различите изворе. Понуђени садржаји могу се довести у везу са оним што су ученици учили или уче у другим предметима.

У првој теми ученике треба упознати са предметом изучавања Комерцијалног познавања производа и важности његовог изучавања за занимање комерцијалисте. Комерцијално познавање производа треба да се фокусира на разумевање свих карактеристика производа чије познавање ће омогућити произвођачима и малопродавцима да прецизно и убедљиво представе своје конкурентске предности. Најважнији елемент комерцијалног познавања производа је продаја користи (вредности, погодности) производа на бази њихових карактеристика.

У седиште свог посматрања комерцијално познавање производа ставља изучавање и анализу употребних вредности производа са економског, тржишног, технолошког и еколошког аспекта.

У овој теми ученици треба да класификују различите типове производа. Такође могу да илуструју комбиновану номенклатуру производа на паноу или да направе презентацију на рачунару. Наставници могу да дају смернице да ученици саставе табелу која сумира најзначајније функционалне особине карактеристичне за изабране групе производа крајње потрошње. Посебну пажњу посветити еколошким изазовима и утицају на квалитет производа.

Циљ теме Амбалажа је упознавање са значајем и функцијом амбалаже али и развијањем свести о еколошком аспекту у производњи, паковању, коришћењу и одлагању производа и амбалаже ради заштите и очувања животне средине.

Које су основне карактеристике и у чему се огледа значај дистрибутивно-складишне и еколошке функције амбалаже? Шта представља паковање у ужем и ширем смислу? Због чега се каже да амбалажа представља интегрални део производа? То су питања на које треба дати одговоре у овој теми.
Објаснити ученицима да у савременој малопродаји због убрзаног развоја система самопослуживања, самоизбора и сличних облика продаје, слаби директан утицај продавца на избор производа и формирање куповних навика потенцијалних потрошача. У том контексту амбалажа преузима улогу посредника између произвођача и потрошача и постаје основно средство унапређења пласмана, односно, битан фактор обликовања понуде на тржишту, средство за јачање конкурентске способности, инструмент комуницирања и фактор унапређења продаје и процеса размене.
Указати на то да је у употреби све више термин *паметна и интелигентна амбалажа* као интегрални део производа, која је изграђена са циљем да надгледа стање упакованог производа.
Ради презентовања различите врсте амбалаже наставник може користити у настави предмете којима представља разне врсте амбалажног материјала.
Такође ученици могу направити табеларни приказ „*Врста и облика амбалажних материјала по групама производа".*
У трећој теми ученици стичу знања о Стандардизацији квалитета производа.
Циљ овог поглавља је сагледавање и схватање појмова и области које се односе на Стандардизацију квалитета производа, Националне стандарде квалитета, Међународне стандарде квалитета, Еко-стандарде и Етичке стандарде у вези квалитета производа.
Ученици треба да опишу примену међународних стандарда код ове теме што могу да ураде у виду презентације или есеја кроз индивидуални или групни рад на начин да ученици истраже одређене одабране теме.
Изложити ученицима да је успех привредних субјеката на глобалном тржишту у директној зависности од квалитета производа и способности привредног субјекта да изврши диференцирање у односу на понуду конкурената. Објаснити има да је један од начина уласка на глобална тржишта стандардизација квалитета кроз увођење система управљања квалитетом као што је ISO9000.
Наставници у овој теми треба да направе корелацију са Правом. Посебно повезати ове садржаје са Темом „Заштита, контрола и одрживи развој" из предмета Право које изучава Законску регулативу стандардизације квалитета производа.
У четвртој теми Означавање производа ученике треба упознати са различитим ознакама у робном промету, исправама које прате производе. Ученике треба оспособити да: разликују све ознаке које носе производи у робном промету; Посебно треба демонстрирати ученицима све ознаке на конкретним производима како би их разликовали и разумели њихов садржај. Код ове теме можете користити и интерактивна предавања (презентације, кратке филмове, студије случаја и др.) Посебно оспособити ученике да успоставе узајамни однос између ознаке стандарда и нивоа квалитета робе (ниво анализе).
Код теме GS1 стандард за означавање и идентификацију производа треба истаћи да је основни циљ GS1 развој глобалног, мултисекторског стандарда за идентификацију производа, услуга, локација, транспортних јединица, итд., ради обезбеђивања јединственог система означавања у међународној трговини.
Можете упутити ученике да на задатим примерима производа анализирају *Структуру података* GLN-13.
Препоручује се коришћење примера из праксе и одговарајућих вежбања заснованих на великом броју примера из стручне области. Код ове теме можете упутити ученике и на Званичан сајт GS1 Србија, http://www.gs1yu.org/about/about.html и друге изворе како би проширили своја знања.
У оквиру пете теме ученике упознати са постпродајним услугама. Са аспекта комерцијалног познавања производа, поред осигурања квалитета у процесу пласмана до крајњег потрошача, битно је обезбедити и гарантовани ниво функционалних карактеристика производа током његове употребе, кроз различите постпродајне активности попут рекламација, гаранција, сервиса, жалби и корисничке подршке.
Објасните ученицима принципе којих треба да се придржава продавац приликом поступка решавања рекламација? Који подаци и информације морају да буду јасно, прецизно и недвосмислено назначене на гарантном листу производа? На примеру појединих врста производа попут аутомобила, машина,техничких уређаја, беле технике и других, појасните различите услове и начине гаранције и сервиса? Шта су жалбе потрошача, коме се подносе и да ли постоји дефинисан механизам улагања приговора? Направите корелацију са Правом посебно Законом о заштити потрошача.
Код реализације садржаја теме: *Основна начела за регулисање пласмана производа* ученици треба да изложе начела за регулисање пласмана производа и да опишу утицај аспеката заштите животне средине на пласман производа и услуга. Услови пласмана производа и услуга у свакој тржишно развијеној привреди нормирани су према начелима, добрим пословним обичајима и пословним моралом тржишних учесника.

Код ове теме треба се позвати на Закон о трговини који у фокус ставља одређење кључних израза, начела трговине (нпр., начело слободне трговине, начело равноправности, начело јединственог тржишта, итд.), врсте трговине, услова за обављање трговине и услова, односно својстава производа који се стављају у промет. Код ове теме направити корелацију са предметом Право и законском регулативом.
Садржаји везани за *Постпродајне услуге* се могу ученицима сликовито представити на приложеном графичком приказу могу се илустровати основе фазе животног циклуса производа и одговарајуће постпродајне услуге које се најчешће предузимају у различитим фазама увођења производа, раста, зрелости и опадања.
Ради бољег усвајања знања ученицима се може графички представити *систем (стратегије) постродајних услуга.*
Корисничку подршку потрошачима почети примерима и ситуацијама из свакодневног живота. Навести ученике да истраже које продавнице у оквиру своје основне понуде нуде и услуге корисничке подршке која помаже потрошачима да на економичан и правилан начин употребљавају одређени производ. Дискутовати о корисничкој подршци у ширем смислу (помоћ у планирању, инсталацији, обуци, решавању проблема, одржавању, надоградњи и одлагању производа).
Циљ последњих тема овог поглавља је сагледавање и разумевање појмова и области које се односе на: Специфичности пласмана производа на електронском тржишту, Значај квалитета електронске услуге, Квалитет електронске услуге у функцији сатисфакције потрошача и Мерење квалитета електронске услуге. Посебно нагласити да је Закон о заштити потрошача најзначајнији правни механизам заштите потрошача који користе електронску услугу.
Препорука је да се садржаји повежу са предметом унутрашња трговина где се може направити корелација. Образложити ученицима да без обзира на то који је тип електронске продаје на мало, заједнички задатак свих институционих носиоца је стварање услова за ефикасно, безбедно и перонализовано пружање услуга крајњим потрошачима. Квалитет електронске услуге треба посматрати двојако, као квалитет самог производа који се пласира и као квалитет услужних активности које воде ка његовој куповини.
Препорука је да се све теме реализују кроз методе активно оријентисане наставе. При реализацији тема, неопходно је да се наставник припреми да презентује ситуације, примере из домена рада ученика. Избор метода и облика рада за сваку тему одређује наставник у зависности од наставних садржаја, способности и потреба ученика, материјалних и других услова. Пре свега, користити активне облике наставе – интерактивна предавања (филм, презентације, искуства ученика, студијама случаја...), вербалне методе (метода усменог излагања и дијалошка метода), методе демонстрације, игре улога, симулације, текстуално-илустративне методе. Предложени облици рада су фронтални, рад у групи, рад у пару, индивидуални рад.

6. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Основна сврха оцењивања је да унапређује квалитет процеса учења. Наставник континуирано прати и вреднује постигнућа ученика користећи поступке вредновања који су у функцији даљег учења а то су: процес учења и напредовања, резултати које ученик остварује, начин на који долази до резултата, сарадњу, иницијативу, упорност и ангажовање. Наставник редовно бележи све активности ученика и информише ученике о постигнутим резултатима и напредовању.
Формативно оцењивање, као модел праћења напредовања ученика, се одвија на сваком часу и свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације. Формативна оцена садржи: опис постигнућа ученика, опис ангажовања ученика у учењу и препоруке за даље напредовање. Она пружа информацију и о односу ученика према раду, степену самосталности, начину учења, активности на часу (постављање питања и/или давање одговора у складу са контекстом који се објашњава; израду задатака, извештаје ученика о реализованим вежбама, истраживачким пројектима и сл.; презентовање продуката рада групе/резултата истраживања/графичких или дизајнерских решења/семинарског рада и сл.; помоћ друговима из одељења у циљу савладавања градива и сл.)
Тамо где су исходи формулисани да ученик нешто илуструје на задату тему, може бити активност која се формативно оцењује. Предмет садржи доста могућности за израду графичких радова које могу бити у функцији учења и ангажовања ученика.
У формативном вредновању наставник мотивише ученике да размишљају о решењима, узроцима и последицама, охрабрује их да постављају питања, развија самосталност и самопоуздање ученика тако што их подржава да искажу мишљење, образложе своје предлоге у задатој ситуацији, аргументовано коментаришу друге предлоге и оцењују квалитет и напредак свог рада, знања итд. На крају сваког часа или активности направити кратку анализу досадашњег рада, обавезно похвалити ученика за оно што је постигао и образложити шта може и треба да поправи и/или уради. Потребно је осмислити више типова различитих активности са продуктима различитог нивоа сложености и утврдити очекиване исходе, а према њима и критеријуме вредновања.

Оцењивање ученика се одвија у складу са **Правилником о оцењивању**. Потребно је, на почетку школске године, утврдити критеријуме за оцењивање (у складу са Правилником о оцењивању), првенствено за сумативно оцењивање и са њима упознати ученике.
Предлог за сумативно оцењивање: тестови знања, усмено излагање, активност на часу, домаћи задатак, пројектни задатак, израда есеја, израда презентација и презентовање. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Препоручује се да наставник вреднује резултате рада заједно с ученицима.
Планирати како усмене тако и писмене провере знања. Сумативно оцењивање се може извршити и на основу података прикупљених формативним оцењивањем.
Препорука је да се код сваке тематске целине уради писмена провера знања. Препоручује се да тестови знања садрже и питања различитих облика: питања вишеструког избора, питања допуне, повезивања, питања отвореног типа (кратак есејски одговор).
У вредновању свих тематских целина треба користити различите инструменте, а избор зависи од врсте активности која се вреднује. На сваком часу практиковати усмено одговарање; након мањих тематских целина за утврђивање знања домаћи задатак или израда есеја. За сумативно оцењивање ученици би требало да решавају и задатке који садрже неке аспекте истраживачког рада, да садрже новине тако да ученици могу да примене стечена знања.
Предлаже се да у оквиру пројектног задатка ученици нпр. истраже различите врсте амбалаже на начин да прикупе одређене податке. Ученици се могу поделити на групе тако да свака група истражује једану врсту амбалаже. Шта је важно приликом избора одређене врсте амбалаже? Зашто? Ученици по завршетку истраживања, треба да презентују резултате рада у одељењу.
У току полугодишта препорука је да сваки ученик уради по једну презентацију на задату тему коју ће презентовати на часу одељењу. Препоручује се да наставник вреднује резултате рада заједно с ученицима. За презентације ученицима дати смернице за припрему и реализацију. На тај начин се развијају и стручне компетенције за занимање комерцијалисте.

РАЧУНОВОДСТВО

1. ОСТВАРИВАЊЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава		Вежбе	Практична настава	Настава у блоку
II	35	70	-	-	105
III	-	68	-	-	68
IV	-	64	-	-	64

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА

– Развијање функционалне рачуноводствене писмености
– Оспособљавање за прикупљање, проверу, класификацију и чување књиговодствене документације и података
– Оспособљавање за ажурно и уредно евидентирање насталих економских промена
– Оспособљавање за вредновање имовине, капитала и обавеза пословног субјекта на одређени дан
– Оспособљавање за утврђивање резултата пословања пословног субјекта за одређени обрачунски период
– Оспособљавање за пружање благовремених, релевантних и веродостојних информација интерним и екстерним корисницима
– Развијање способности комуникације и тимског рада
– Развијање вештина за коришћење информационе технологије и рачуноводствених софтвера
– Развијање личних професионалних ставова и интереса за даљи професионални развој у складу са сопственим потребама

3. НАЗИВ И ПРЕПОРУЧЕНО ТРАЈАЊЕ ТЕМА ПРЕДМЕТА

Разред: други

Ред. бр	НАЗИВ ТЕМЕ	Препоручено трајање теме (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Основни рачуноводствени појмови	15	30	-	-
2	Двојно књиговодство	12	24	-	-
3	Новчана средства	8	16	-	-

Разред: трећи

Ред. бр	НАЗИВ ТЕМЕ	Препоручено трајање теме (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Расходи и приходи	-	16	-	-
2	Потраживања и обавезе	-	28	-	-
3	Набавка робе у робном промету на велико	-	24	-	-

Разред: четврти

Ред. бр	НАЗИВ ТЕМЕ	Препоручено трајање теме (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Продаја робе у робном промету на велико	-	24	-	-
2	Увоз и извоз робе	-	24	-	-
3	Утврђивање резултата пословања трговинског привредног друштва	-	16	-	-

4. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

НАЗИВ ТЕМЕ: **Основни рачуноводствени појмови**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни појам, предмет обухватања, значај и делове рачуноводства према традиционалном и савременом концепту – разликује кориснике рачуноводствених информација – објасни рачуноводствену регулативу – објасни појам, циљеве, задатке, системе и методе књиговодства – разликује рачуноводство и књиговодство – објасни појам, елементе, врсте, контролу и чување књиговодствене документације – објасни појам, врсте, облике и класификацију имовине (средства) и њеног порекла (изворе средстава) – доведе у везу циљ, задатке и значај инвентарисања – објасни циљ састављања и значај биланса стања, начело билансне равнотеже – идентификује пословну промену на основу њених обележја – објасни појам, облике и врсте конта – објасни хомогеност и интегралност конта – објасни једнообразно књиговодство, појам и принципе организације контног оквира – попуни књиговодствена документа (рачун, отпремницу, пријемницу…) на основу датих података – провери исправност попуњених књиговодствених докумената са аспекта врсте и циља контроле – шематски прикаже средстава и извора средстава на основу датих података – обрачуна бруто и нето имовину помоћу основне рачуноводствене једначине	– Рачуноводство – Правни основ рачуноводства – Књиговодство – Књиговодствена документација – Имовина и порекло имовине – Основна рачуноводствена једначина – Инвентарисање и инвентар – Биланс стања – Пословне (економске) промене и њихово праћење – Утицај пословних промена на биланс стања – Књиговодствени рачуни – конта стања и конта успеха – Једнообразно књиговодство и контни оквир Препоручене вежбе: – Попуњавање књиговодствених документа – Контрола попуњених књиговодствених докумената – Шематски приказ средстава и извора средстава – Обрачун бруто и нето имовине – Састављање инвентара – Примена начела билансне равнотеже – Састављање биланса стања на основу инвентара
– састави инвентар на основу датих података – примени начело билансне равнотеже при састављању биланса стања – састави биланс стања на основу инвентара примењујући принципе класификације (редоследа) билансних позиција активе и пасиве – прикаже утицај пословних промена на биланс стања кроз сукцесивне билансе – примени правила евиденције на контима стања и успеха на основу датих података	– Утицај пословних промена на биланс стања – Евиденција на контима стања и успеха **Кључни појмови:** рачуноводство, књиговодство, имовина, порекло имовине, инвентар, биланс стања, пословна промена, књиговодствена документација, конто, књижење, контни оквир

НАЗИВ ТЕМЕ: **Двојно књиговодство**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– разликује рачуноводствена начела као основне претпоставке рачуноводствене евиденције – објасни принципе уредног књиговодства – објасни појам двојног књиговодства – објасни начело двојности (дуалности, двострукости) – разликује улогу и значај законом одређених пословних књига двојног књиговодства – објасни процес евидентирања пословних промена у дневнику и главној књизи – наведе узроке и врсте књиговодствених грешака и начине њиховог отклањања – презентује рачуноводствена начела и принципе уредног књиговодства – евидентира отварање пословних књига, настале пословне промене и закључак пословних књига уз употребу контног оквира – састави пробни и крајњи биланс на основу датих података – примени одговарајући начин отклањања књиговодствене грешке на конкретном примеру – донесе закључке о пословању привредног друштва упоређујући стање имовине и њеног порекла из почетног и крајњег биланса стања – примени Закон о рачуноводству и подзаконске прописе при обављању рачуноводствених послова	– Рачуноводствена начела – Принципи уредног књиговодства – Двојно књиговодство – Пословне књиге двојног књиговодства – Отварање, евиденција и закључак пословних књига – Пробни и крајњи биланс – Грешке и корекција грешака у књиговодству Препоручене вежбе: – Начела и принципи уредног књиговодства – Евиденција отварања пословних књига, насталих пословних промена и закључак пословних књига уз употребу контног оквира – Састављање пробног и крајњег биланса – Отклањање књиговодствених грешкака – Анализа стања имовине и њеног пореклана основу почетног и крајњег биланса стања – Примена Закона о рачуноводству и подзаконских прописа при обављању рачуноводствених послова **Кључни појмови:** рачуноводствена начела, принципи уредног књиговодства, начело двојности, контирање, пословне књиге, дневник, главна књига, пробни биланс
НАЗИВ ТЕМЕ: **Новчана средства**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни благајну и благајничко пословање – разликује правдајућу и налогодавну благајничку документацију – опише начин евиденције благајничког пословања – објасни појам текућег (пословног) рачуна и законску обавезност његовог отварања у пословној банци – функционално разликује инструменте платног промета – објасни функцију извода банке – објасни функцију Прелазног рачуна у евиденцији новчаних средстава	– Благајна – појам, улога и врсте – Благајничка документација – Евиденција благајничког пословања – Текући рачун –трансакциони рачун – Инструменти платног промета – Прелазни рачун Препоручене вежбе: – Благајнички извештај и пратећа документација – Стварно и књиговодствено стање новца у

– попуњава благајнички извештај и пратећу документацију – упореди стварно и књиговодствено стање новца у благајни – евидентира промене у благајни у финансијском књиговодству – попуни одговарајући инструмент платног промета на основу датих података – евидентира промене на конту Текући рачун на основу извода банке – води упоредну евиденцију у благајни и на Текућем рачуну кроз пословне књиге двојног књиговодства – донесе закључке о стању новчаних средстава привредног друштва упоређујући стање на текућем рачуну и на прелазном рачуну	благајни – Евиденција промена у благајни у финансијском књиговодству – Попуњавање инструмената платног промета – Евиденција промена на конту Текући рачун – Упоредна евиденција новчаних средстава у благајни и на текућем рачуну кроз пословне књиге двојног књиговодства – Анализа стања новчаних средстава привредног друштва **Кључни појмови:** текући рачун, извод, прелазни рачун, инструменти платног промета, благајна, благајнички извештај
НАЗИВ ТЕМЕ: **Расходи и приходи**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни појам и врсте расхода и прихода – одреди утицај пословних промена у вези расхода и прихода на биланс стања и капитал – објасни настанак, функцију и изведена правила евидентирања на контима успеха – евидентира пословне расходе и пословне приходе на основу примљених и издатих фактура – евидентира финансијске и остале расходе и приходе	– Појам и врсте расхода и прихода – Дејство расхода и прихода на биланс стања и капитал привредног друштва – Конта расхода и прихода – Евиденција пословних, финансијских и осталих расхода и прихода **Кључни појмови:** расходи, пословни расходи, финансијски расходи, остали расходи, приходи, пословни приходи, финансијски приходи, остали приходи, конта успеха
НАЗИВ ТЕМЕ: **Потраживања и обавезе**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни појам и врсте потраживања и обавеза – разликује повериоце и дужнике – објасни порез на додату вредност – разликује предмет опорезивања, пореског обвезника, пореску основицу и пореске стопе – обрачуна порез на додату вредност у примљеним и издатим рачунима по општој и посебној стопи – објасни функцију Књиге примљених рачуна и Књиге издатих рачуна – разликује појмове купаца и добављача	– Појам и врсте обавеза и потраживања – Порез на додату вредност – Евиденција купопродајних односа – Попусти – Обавезе по издатим меницама и потраживања по меницама као инструментима плаћања – Остали облици плаћања– компензација, цесија и асигнација **Кључни појмови:** потраживање, обавеза, порез на додату вредност, купци, добављачи, попусти,

– наведе документацију у дужничко-поверилачким односима купаца и добављача – евидентира потраживања од купаца и обавезе према добављачима са порезом на додату вредност аналитички и синтетички – објасни попусте (каса сконто, бонификацију) и ситуације када се одобравају – обрачуна одобрени попуст и његов утицај на обавезу према добављачу и на потраживање од купца и припадајући порез на додату вредност – евидентира плаћање доспелих обавеза и наплату потраживања уз одобрене попусте	менице, аналитичка евиденција, компензација, цесија, асигнација
– евидентира обавезе по издатим меницама и потраживања по меницама као инструментима плаћања – састави извод из аналитичке евиденције купаца и извод из аналитичке евиденције добављача – разликује компензацију, цесију и асигнацију – евидентира плаћања путем компензације	
НАЗИВ ТЕМЕ: **Набавка робе у робном промету на велико**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни промет робе и његове фазе – објасни значај трговине у обављању промета робе и за трговце и за потрошаче – разликује елементе цена робе при изради калкулације (набавне, продајне цене без ПДВ-а и продајне цене са ПДВ-ом) – распореди зависне трошкове набавке робе на појединачне артикле применом одговарајуће методе обрачуна – објасни значај разлике у цени за трговинска привредна друштва – примени одговарајући начине обрачуна слободно формиране разлике у цени, марже и рабата – састави калкулацију набавне и продајне вредности и цене робе – објасни документацију која прати набавку робе – евидентира набавку робе у трговини на велико у робном и финансијском књиговодству	– Појам и значај трговинског промета робе – Калкулација цена робе – Разлика у цени – Набавка робе – Документација у вези са набавком робе **Кључни појмови:** роба, зависни трошкови набавке, калкулација, разлика у цени, слободно формирана разлика у цени, маржа, рабат
НАЗИВ ТЕМЕ: **Продаја робе у робном промету на велико**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– повеже продају робе са одговарајућом документацијом – евидентира продају робе у трговини на велико у робном и	– Продаја робе – Промена продајне цене робе

финансијском књиговодству – евидентира промену цена робе (нивелацију) у трговини на велико на основу листе повећања и снижења – процени утицај промене цене на укалкулисану разлику у цени – евидентира вишкове и мањкове робе у трговини на велико – евидентира обрачунату остварену разлику у цени – утврди набавну вредност продате робе – усаглашава аналитички и синтетичку евиденцију робе – објасни предности транзитног робног промета – евидентира робу у транзиту	– Трговачки попуст (рабат) – Вишкови и мањкови робе – Обрачун остварене разлике у цени – Усаглашавање аналитичке и синтетичке евиденције робе – Роба у транзиту **Кључни појмови:** роба, остварена разлика у цени, повећање цене, снижење цене, вишак, мањак, роба у транзиту
НАЗИВ ТЕМЕ: **Увоз и извоз робе**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни значај и карактеристике увоза и извоза робе – одреди врсте докумената која се користе при увозу и извозу по различитим категоријама – објасни форму и садржину књиговодствених докумената у вези са увозом и извозом робе – састави калкулацију увоза робе и обрачун извозног посла – евидентира увоз и извоз робе – евидентира плаћања обавеза по основу увоза робе и наплате потраживања по основу извоза на основу девизног извода – евидентира плаћања путем међународног документарног акредитива – евидентира утврђене курсне разлике	– Увоз и извоз као основне компоненте спољнотрговинског промета робе – Документација у вези са увозом и извозом робе – Калкулација увоза робе и обрачун извозног посла – Евиденција увоза и извоза робе – Евиденција курсних разлика **Кључни појмови:** увоз, извоз, девизни рачун, девизни извод, курсна разлика
НАЗИВ ТЕМЕ: **Утврђивање резултата пословања трговинског привредног друштва на велико**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни функцију Закључног листа – састави Закључни лист на основу главне књиге трговинског привредног друштва на велико – евидентира добитак на основу евиденције расхода и прихода у главној књизи трговинског привредног друштва на велико – евидентира губитак на основу евиденције расхода и прихода у главној књизи трговинског привредног друштва на велико – објасни структуру биланса успеха и његов значај – анализира утицај разлике у цени на вредност залиха робе на основу састављеног биланса стања – процени успешност пословања трговинског привредног друштва на	– Закључни лист – Утврђивање резултата пословања трговинског привредног друштва – Резултат пословања трговинског привредног друштва – Крајњи биланс стања – Биланс успеха **Кључни појмови:** закључни лист, резултат пословања, добитак, губитак, биланс успеха

велико на основу састављеног биланса успеха	

5. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Дидактичко-методичко упутство је намењено наставницима како би се поједноставио и уједначио процес планирања и организације наставе у свим школама, али и стручним сарадницима и другим лицима који прате и вреднују наставу у школама.

Рачуноводство је предмет који се изучава три године. Настава се реализује кроз теоријске часове и часове вежби у другом разреду, а у трећем и четвртом разреду само кроз часове вежби. Теоријска настава се реализује у учионици (1 час седмично), а вежбе у специјализованој учионици (кабинету). Остваривање програма вежби је кроз двочас, а одељење се дели на две групе до 14 ученика. Предложени број часова по темама је оквиран, на наставнику је да процени потребан и довољан број часова по темама узимајући у обзир знања и вештине које ученици имају из претходног школовања, као и животног искуства. У другом разреду, часове вежби потребно је усагласити са теоријском наставом тако да одговарајуће вежбе следе одмах након обраде теоријског градива.

Препоруке за планирање наставе:

При планирању наставног процеса наставник, на основу циљева предмета и исхода, **самостално планира број часова обраде, утврђивања, као и методе и облике рада** са ученицима. Наставник најпре креира свој годишњи – глобални план рада полазећи од дефинисаних исхода и дефинисаних кључних појмова, из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи из глобалног плана се операционализују у оперативним (месечним/тематским) плановима да се види шта је то што ученик треба да зна, уме да ради, које ставове да заступа по завршетку месеца/теме. Ови исходи се још више операционализују у припреми за час (шта је то што ученик треба да зна/уме да ради по завршетку часа). Треба имати у виду приликом планирања да се исходи разликују и да се неки могу остварити брже и лакше, а да је за постизање неких исхода потребно више времена и различитих врста активности. Препорука је да наставник планира и припрема наставу самостално и да кроз сарадњу са колегама обезбеди међупредметна повезаност. Улога наставника је да при планирању наставе води рачуна о саставу одељења, постигнућима ученика након иницијалне процене, степену опремљености школе, доступном уџбенику, примерима из праксе и другим наставним средствима и материјалима које ће користити.

Све теме у програму предмета Рачуноводство садрже исходе различитог когнитивног нивоа. Исходи нижег нивоа захтевају од ученика да наведу чињенице, објасне појмове или репродукују чињенице и поступке. Исходи вишег нивоа траже од ученика да примењују стечена знања и вештине у новим и непознатим ситуацијама, анализирају или евалуирају расположиве податке. Из тог разлога приликом планирања наставник треба (обавезно) да изврши операционализацију исхода, да сложени исход, за чију је реализацију потребно више времена и активности, разложи на више мањих исхода. Наставу усмерити на остваривање исхода, бирајући препоручене садржаје или проналазити неке друге садржаје који су усмерени на ефикасније остваривање исхода.

Наставник се у раду ослања на исходе која ученици достижу из предмета Унутрашња трговина, Право и Комерцијално пословање. Због тога наставник мора да познаје програме ових предмета и да остварује сталну сарадњу са другим наставницима.

Наставник, при изради оперативних планова, дефинише степен разраде садржаја и динамику рада, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма, односно да свака тема добије адекватан простор и да се планирани циљеви и исходи предмета остваре. При томе, треба имати у виду да формирање ставова и вредности, представља континуирани процес и резултат је кумулативног дејства целокупних активности на свим часовима што захтева веће учешће ученика, различита методска решења, велики број примера и коришћење информација из различитих извора и реалног живота.

Препоруке за остваривање наставе:

На почетку сваке теме ученике упознати са циљевима и исходима наставе, односно учења, планом рада и начинима оцењивања.

1. **Основни рачуноводствени појмови**

Циљ теме је развијање функционалне рачуноводствене писмености кроз упознавање ученика са основним рачуноводственим појмовима.

Ученици треба да стекну слику структуре рачуноводства и увиде значај рачуноводства за пословно одлучивање. Ученике поступно упознавати са рачуноводственом терминологијом и приближити рачуноводствено квантификовање економских категорија и њихових промена у току пословања пословног субјекта. У том смислу реализовати исходе на нивоу препознавања и разумевања када се од ученика очекује да објасни основне рачуноводствене појмове, делове рачуноводства и рачуноводствену регулативу, објасни циљеве и методе књиговодства, разликује средства и изворе средстава, објасни пословне промене и књиговодствену документацију, објасни конто и наведе правила евиденције. На нешто вишем нивоу су примена основне рачуноводствене једначине, састављање

инвентара и биланса стања, класификовање средстава и извора средстава, разликовање утицаја расхода и прихода на имовину, примена правила евиденције на контима, употреба контног оквира. Исходи ове теме на когнитивном нивоу анализе и евалуацијесу различите врсте поређења и доношења закључака, као што је упоређивање инвентара и биланса стања, упоређивање евиденције пословних промена кроз низ сукцесивних биланса и књижења на контима где ученик доноси закључак о ефикаснијем методу евиденције. Посебну пажњу посветити задацима књиговодства и методама књиговодства, јер је ту сржрачуноводства. Основ књиговодствене евиденције је књиговодствена документација (рачуноводствене исправе). И овде је могућа реализација исхода на часовима вежби кроз тимски рад. Сваки тим саставља документ на основу датих података, а затим међусобно размењују документа да би се извршила формална, суштинска и рачунска контрола докумената која је попунио други тим. Оваква реализација часова доприноси развоју тимског рада и код ученика развија самопоуздање и сигурност у сопствене способности, мотивише и развија позитиван став према рачуноводству.

Ученици треба потпуно да овладају категоријама имовине и њеног порекла са аспекта појмовног познавања и разликовања по облику, врсти, карактеристикама, као и сагледавању односа имовине и извора финансирања, јер је имовина привредног друштва основа пословања сваког привредног друштва. На часовима вежби ученици треба на задатим примерима, применом основне рачуноводствене једначине, да утврде одређене вредности имовине и њеног порекла. Ученике стављати у ситуације повезивања врсте имовине са њеним обликом.

Процес инвентарисања након теоријског објашњења може се ученицима приближити једноставним пописом средстава у учионици и саставити инвентар. Биланс стања је са аспекта изучавања рачуноводства и књиговодства полазна основа стицања књиговодствене вештине. Нарочито је значајно да ученик терминолошки, појмовно и структурно разликује активу и пасиву, објасни и примењује начело билансне равнотеже поштујући принципе класификације позиција активе и пасиве. На часовима вежби погодан је тимски рад за састављање инвентара и биланса стања на основу инвентара, где сваки члан тима има своју улогу.

Пословне промене ученици треба да идентификују протумаче њен утицај на одређене билансне позиције и како се одражава на збирове активе и пасиве биланса стања представљајући ново стање у наредном билансу стања. Састављањем сукцесивних биланса ученици треба да увиде да је овај начин евиденције обиман, да постоји велика вероватноћа настанка грешке која се тешко уочава, да је тешко или готово немогуће остварити основне циљеве књиговодства: утврђивање вредности имовине, обавеза и сопственог капитала на одређени дан и утврђивање резултата пословања оствареног у току одређеног временског периода. Све што ученици уоче као недостатак евиденције пословних промена кроз низ сукцесивних биланса могу да претворе у аргументе трагања за другим решењем евиденције пословних промена са намером остваривања основних и допунских циљева књиговодства. Реализација часова вежби могућа је кроз групни или тимски рад где би се тимови, на пример, такмичили у броју тачно састављених биланса.

Конто као оперативни инструмент књиговодствене евиденције у стицању вештине књижења ученику је полазна основа свих будућих књижења. Протумачити називе колона дугује и потражује. Приказати, уколико је могуће, на истом примеру, где је евиденција вођена кроз низ сукцесивних биланса, рашчлањавање почетног биланса на конта и евиденцију пословних промена на контима стања применом правила евидентирања на активним и пасивним контима. Израдом оваквог примера ученици примењују правила евидентирања на контима стања. У реализацији темеисходи који се односе на расходе и приходе су на нивоу разумевања и препознавања како би ученик могао стечено знање да примени у другом контексту, односно пре обухватног изучавања расхода и прихода. Ученике упутити у правила евидентирања на контима расхода и прихода и њихову функцију у односу на резултат пословања.

Усвајање базних знања и вештина у овој теми ученицима омогућава разумевање нових садржаја књиговодства и примену наученог у сложенијим евиденцијама. Примена контног оквира ће ученицима знатно олакшати препознавање средстава и извора средстава, расхода и прихода у овом модулу, а касније ће постати део обавезне евиденције.

2. Двојно књиговодство

Циљ ове теме је оспособљавање ученика за ажурно и уредно евидентирање насталих економских промена привредног друштва по систему двојног књиговодства.

Пре евиденције по систему двојног књиговодства ученике упознати са рачуноводственим начелима као основним претпоставкама рачуноводствене евиденције и принципима уредности које ученици треба поштују при школској евиденцији. Демонстрирати отварање, начин евиденције и закључак дневника и главне књиге, а објаснити функцију и ситуације евиденције у помоћним књигама. Саставити пробни биланс и крајњи биланс стања. Примери за вежбу евиденције кроз пословне књиге двојног књиговодства, са пажљиво одабраним једноставним пословним променама, у малом обиму, допринеће изградњи књиговодствене технике

обухватања пословних промена кроз пословне књиге двојног књиговодства. Ученици евиденцију кроз пословне књиге двојног књиговодства спроводе уз употребу контног оквира. Од ученика се очекује да наведу врсте грешака које постоје и примене одговарајући начин за исправљање настале књиговодствене грешке.
Усвојена знања и вештине у оквиру теме Двојно књиговодство ученике уводи у процес књиговодствене евиденције који ће константно користити у процесу даљег изучавања рачуноводства, а временом и допуњавати.

3. Новчана средства

Циљ теме је оспособљавање ученика за одговорно, ажурно и уредно вођење евиденције о стању и промени стања новчаних средстава на текућем рачуну и у благајни привредног друштва. Овде је фокус на текућем рачуну који по Закону мора да отвори привредно друштво (као и сви други ентитети) и на функционалном познавању инструмената платног промета. Ученик треба да објасни функцију извода банке и на основу извода банке евидентира промене на конту Текући рачун и да познаје ситуације у којима се користи Прелазни рачун у евиденцији новчаних средстава.
Формирањем благајничке документације, евиденцијом благајничког пословања кроз благајнички дневник и у финансијском књиговодству ученици стичу вештине састављања документације и евиденције новчаних средстава у благајни предузећа. Водећи евиденцију на оригиналним обрасцима код ученика се развија самосталност и самопоуздање, а делује и мотивишуће за даље изучавање рачуноводства.

4. Расходи и приходи

Циљ теме је оспособљавање ученика за евиденцију расхода и прихода трговинског привредног друштва. У претходној години учења ученици су стекли основна знања о појму расхода и прихода ирезултату пословања, као и правилима евиденције на контима расхода и прихода.
На овом нивоу учења, исходи су на вишем нивоу, јер се расходи и приходи сагледавају дубље и шире. Кроз приказ утицаја расхода и прихода на биланс стања и на капитал постају јасни разлози настанка изведених конта расхода и прихода из конта капитала, њихова функција у процесу утврђивања резултата пословања и на који начин су изведена правила евидентирања на контима расхода и прихода. Ученицима визуелно представити утицај расхода и прихода на капитал и њихово представљање на изведеним контима расхода и прихода, као и преузимање правила евиденције са конта Капитала. Врсте расхода и прихода представити према важећем контном оквиру. Препорука је да евиденцију расхода и прихода ученици увежбавају на једноставнијим примерима са мањим бројем расхода и прихода које ученици могу да препознају из свакодневног живота, а који настају код трговинских привредних друштава на велико као што су трошкови електричне енергије, воде, грејања, телефона, трошкови закупнине, трошкови канцеларијског материјала, приходи од продаје производа и услуга, приходи од закупнине итд. С обзиром на то да још увек нису научили обрачун и евиденцију пореза на додату вредност, примере радити на трговинском привредном друштву које није у систему пдв-а.

5. Потраживања и обавезе

Циљ теме је оспособљавање ученика за ажурно и уредно евидентирање насталих економских промена које се односе на потраживања и обавезе трговинског привредног друштва у систему двојног књиговодства.
Исходи и препоручени садржајобухватају потраживања и обавезе различитих дужничко-поверилачких односа настале у купопродаји, као и по основу коришћења менице као инструмента плаћања. Ипак у фокусу је аналитичка и синтетичка евиденција обавеза према добављачима и потраживања од купаца по основу примљених и издатих рачунима са порезом на додату вредност. Предмет купопродаје пожељно је да буду услуге или производи с обзиром на то да се промет робе изучава у одвојеној теми,. Обрачун и евиденција пореза на додату вредност неопходна је за даље изучавање рачуноводства, јер је темељ свих будућих евиденција купопродајних односа. Ученике упознати са врстама, разлозима и евиденцијом каса сконта и бонификације које одобрава добављач купцу и њиховим утицајем на порез на додату вредност. Акценат је на обрачуну износа исплате доспелих обавеза и наплату потраживања уз одобрене попусте. При евиденцији одобрених попуста на овом нивоу учења користити претходно усвојена знања и вештине ученика у оквиру теме Расходи и приходи. Тако ће се истовремено постићи и виши ниво разумевања ученика. И овде је могућа реализација исхода на часовима вежби кроз тимски рад. Задатак у коме су настали купопродајни односи између једног купца и једног добављача један тим књижи у књиговодству купца, а други у књиговодству добављача. Препорука је кренути од једноставнијих примера и ићи ка сложенијим, на пример евиденцију исплате обавеза или наплате потраживања вршити на основу извода банке, а касније на основу издате или примљене менице са роком доспећа и припадајућом каматом. Поред уобичајених начина плаћања упознати ученике са осталим облицима плаћања, компензацијом, цесијом и асигнацијом, а приказати евиденцију путем компензације.

6. Набавка робе у робном промету на велико

Циљ теме је оспособљавање ученика за евиденцију набавке робе и услуга трговинског привредног друштва на велико. У остваривању исхода који се односе на евиденцију набавке робе централно место заузима израда калкулације цена робе. Елементи набавне цене су ученицима познати, фактурна цена и зависни трошкови набавке. Међутим, додатно треба истаћи структуру зависних трошкова набавке робе и начине њиховог обрачуна (по вредности и по количини) и укључивања у набавну цену артикла робе. Разлика у цени је специфичан елемент калкулације цена робе и треба је сагледати објашњењем појма и значаја за трговинска привредна друштва, облика, начина обрачуна при укалкулисавању сваког облика. Ученици треба да разумеју у којој фази робног промета се урачунава разлика у цени . Приликом израде калкулација кренути од једноставнијих примера тако што ће ученици саставити прво збирну калкулацију за једну врсту робе са једним зависним трошком, а касније појединачну за две или више врста робе, са два или више различитих зависних трошкова.

Евиденцију набавке робе ученицима демонстрирати само у промету на велико. Све ситуације које могу настати при набавци робе велетрговинског привредног друштва, а које се и књиговодствено прате, обухватити кроз примере привредних друштава. У том смислу евидентирати обрачунате зависне трошкове робе и одобрене попусте. У пракси трговинских привредних друштава је најчешће у питању рабат. Сви сегменти могу се реализовати на часовима вежби кроз групни или тимски рад.

7. Продаја робе у робном промету на велико

Циљ теме је оспособљавање ученика за евиденцију продају робе и услуга трговинског привредног друштва на велико.

Евиденцију продаје робе, нивелације цена робе, утврђене вишкове и мањкове робе ученицима демонстрирати само у промету на велико. У примере продаје робе укључити евиденцију одобрених попуста. У пракси трговинских привредних друштава је најчешће у питању рабат. Ученици при обрачуну остварене разлике у цени треба да познају и користе методу помоћу процента реализације, методу помоћу укалкулисане разлике у цени и директну методу. Од услуга у робном промету издвојени су транзитни послови који су карактеристични за трговине на велико. Сви сегменти могу се реализовати на часовима вежби кроз групни или тимски рад.

8. Увоз и извоз робе

У оквиру теме прати се евиденција увоза робе и извоза робе. У пословању привредних друштава са иностранством постоји обимна документација. Ученици треба да разликују документа у вези са закључивањем посла, робна документа, транспортна документа, шпедитерска документа, царинска документа, документа о осигурању робе и документа у вези са плаћањем. На основу документације ученици треба да саставе увозну калкулацију, обрачун извозног посла и да изврше евиденцију увоза, односно извоза робе. Ученици на основу познавања девизног курса обрачунавају и евидентирају плаћања према иностранству и курсне разлике.

9. Утврђивање резултата пословања трговинског привредног друштва на велико

Циљ теме је утврђивање резултата пословања пословног субјекта за одређени обрачунски период и састављање биланса успеха трговинског привредног друштва. Ученике упознати са функцијом и циљевима Закључног листа. Закључни лист представља основу провере евиденције у пословним књигама, обрачуна резултата пословања и састављања биланса стања и биланса успеха, што може бити проблем у демонстрацији свих његових функција. Зато обим пословних промена у задатку треба прилагодити двочасу.

Ученик треба на основу дате евиденције на контима главне књиге да састави/доврши закључни лист и утврди резултат пословања и евидентира добитак и губитак. У обрачуну резултата пословања, веома је важно, да ученици утврде тачан износ набавне вредности продате робе. Ученици састављају крајњи биланс стања и биланс успеха трговинског привредног друштва на велико. Састављањем биланса стања ученици треба да сагледају утицај разлике у цени на вредност залиха робе, а процену успешности пословања трговинског привредног друштва могу да изврше анализирајући структуру расхода и прихода у билансу успеха и упоређујући позиције из састављеног биланса успеха и биланса успеха у претходном периоду (податке им дати у тексту задатка).

6. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Основна сврха оцењивања је да унапређује квалитет процеса учења. Оцењивање је саставни део процеса наставе и учења којим се стално прати напредовање ученика и остваривање прописаних циљева и исхода и развој компетенција из стандарда квалификација.

Праћење развоја и напредовања ученика у достизању исхода и стандарда постигнућа, као и напредовање у развијању компетенција обавља се формативним и сумативним оцењивањем, што је у складу са Правилником о оцењивању ученика у средњем образовању и васпитању. Потребно је на почетку школске године утврдити критеријуме оцењивања, првенствено за сумативно оцењивање и са њима упознати ученике. Такође, на почетку сваке школске године, потребно је извршити иницијално процењивање које подразумева процену знања, вештина и ставова ученика на почетку изучавања наставног програма или на почетку школске године и служи као полазна основа за разумевање индивидуалних потреба ученика на основу којих наставник креира персонализоване планове наставе уважавајући специфичне карактеристике ученика. На почетку другог разреда креирати кратаку иницијалну проверу знања који ће пружити општу слику о знању и вештинама ученика неопходних за изучавање предмета Рачуноводство. Иницијална провера знања на почетку трећег и четвртог разреда има за циљ процену знања стеченог у претходном/претходним разредима, а које је потребно за изучавање нових наставних садржаја.

Формативно оцењивање:

Формативно оцењивање, као модел праћења напредовања ученика, подразумева континуирано праћење рада ученика и одвија се на сваком часу. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације ученику.

Наставник током школске године прати и вреднује: однос ученика према раду и постављеним задацима, брзину и степен самосталности извршавања задатака, начин на који долази до резултата, креативност у раду, сарадњу, иницијативу, упорност, ангажовање и напредовање у односу на претходни период, као и уредност и педантност попуњене документације и пословних књига двојног књиговодства. Ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењујусопствени напредак у остваривању исхода.

Препорука је да на крају сваког часа или активности наставник направи кратку анализу досадашњег рада, похвали ученика за оно што је постигао и образложи шта може и треба да поправи и/или уради. Овакво редовно и планско прикупљање релевантних података о напредовању ученика евидентира се у педагошкој документацији наставника и пружа повратну информацију наставнику за даље креирање процеса учења, а ученику препоруке за даље напредовање.

Инструменти за формативно оцењивање:

– однос ученика према раду,
– активност на часу и учествовање у разговору и дискусији,
– урађени домаћи задаци,
– вођење ученичке евиденције (свеске),
– учешћа у групном и тимском раду,
– презентације,
– пројектни задаци.

Избор инструмента за формативно оцењивање зависи од врсте активности која се вреднује. Домаћи задаци ће наставнику омогућити да стекне бољи увид у оствареност исхода кроз анализу примера који ученици нису знали да ураде, а ученику да прати своје напредовање. Вредновање активности у оквиру тимског рада може се обавити тако да се од сваког члана тима (ученика) тражи објашњење елемената урађеног рада и процена сопственог доприноса у оквиру тима. При реализацији пројектне наставе, одредити критеријуме оцењивања као и начин на који ће се пројекат реализовати. Упознати ученике са фазама израде пројекта, по могућности укључити и социјалне партнере из непосредног окружења.

Сумативно оцењивање:

Сумативно оцењивање подразумева вредновање постигнућа ученика на крају програмске целине или класификационог периода и врши се на основу података прикупљених формативним оцењивањем, усмених провера знања, тестова знања и практичних вештина, као и писмених задатака. Оцене добијене сумативним оцењивањем су бројчане и уносе се у дневник рада и педагошку евиденцију наставника. Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое исхода и начине оцењивања. Наставник планира писмене провере знања, тестове практичних вештина и писмене задатке.

Предложени инструменти за сумативно оцењивање:

– усмено излагање,
– тестови знања,

– тестови практичних вештина,
– контролни задаци,
– писмени задаци.

Избор инструмента за сумативно оцењивање зависи од врсте активности која се проверава. Током реализације тема предвиђених програмом урадити најмање три теста знања у току школске године, у оквиру сваке наставне теме по један. Тестови знања треба да обухвате теоријска питања различитих облика: питања вишеструког избора, питања допуне, питања која захтевају кратак есејски одговор, питања са израчунавањем.

Препоручује се да иницијално процењивање у другом разреду укључује процену знања и вештина стечених из предмета унутрашња трговина и принципи економије. Наредне године учења, иницијалну процену знања и вештин, заснивају на исходима достигнутим у претходној години.. Приликом процене знања и вептина могу се користити теоријски тест, упитник или практични задаци који захтевају да ученици евидентирају одређене пословне промене.

Након одређеног броја часова вежби, кроз индивидуални рад ученика, оценити ниво савладаности стечених практичних вештина. Унапред упознати ученике са захтевима и вештинама које ће бити провераване (попуњавање благајничке документације, евиденција новчаних средстава на основу извода и благајничке документације, евиденција расхода и прихода, потраживања и обавеза, разне врсте потребних обрачуна, евиденција робе, увоза и извоза и утврђивање резултата пословања).

Када је у питању израда писменог задатка може се реализовати по завршетку једне или две програмске целине где ће се повезано проверавати оспособљеност за евиденцију више врста имовине и њеног порекла. Препорука је да се реализује по један писмени задатак у полугодишту. Писмени задатак реализовати на крају следећих тема: Основни рачуноводствени појмови, Двојно књиговодство, Потраживања и обавезе, Набавка робе у робном промету на велико, Продаја робе у робном промету на велико и Утврђивање резултата пословања трговинског привредног друштва на велико.

ПОСЛОВНА ИНФОРМАТИКА

1. ОСТВАРИВАЊЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава		Вежбе	Практична настава	Настава у блоку
II	-	70	-	-	70
III	-	68	-	-	68

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА

– Оспособљавање ученика за примену нових технологија у настави и коришћење готових апликација
– Оспособљавање ученика за прикупљање релевантних и тачних података
– Развијање вештина за коришћење табеларних калкулација
– Развијање вештина за рад са базама података
– Оспособљавање ученика за израду интерактивне презентације
– Упознавање ученика са применом е-трговине, е-банкарства, е-маркетинга и е-управе у сврху пословања компаније и развоја појединца
– Оспособљавање ученика за повезивање добијених знања и вештина и за самосталан рад

3. НАЗИВ И ПРЕПОРУЧЕНО ТРАЈАЊЕ ТЕМА ПРЕДМЕТА

Разред: други

Ред. бр	НАЗИВ ТЕМЕ	Препоручено трајање теме (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Прикупљање пословних података	-	16	-	-
2	Табеларне калкулације	-	30	-	-
3	Рад са базама података	-	24	-	-

Разред: трећи

Ред. бр	НАЗИВ ТЕМЕ	Препоручено трајање теме (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Рад са базама података	-	14	-	-
2	Организација рада и пословања	-	12	-	-
3	Израда интерактивне презентације	-	14	-	-
4	Примена електронског пословања	-	28	-	-

4. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

НАЗИВ ТЕМЕ: Прикупљање пословних података	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– издвоји из скупа података, релевантне и тачне податке – идентификује лажне информације на интернету и изворе лажних података – користи базе отворених података за прикупљање и анализу података – опише карактеристике система вештачке интелигенције – класификује вештачку интелигенцију према врсти решавања проблема – разликује области вештачке интелигенције – користи системе вештачке интелигенције за прикупљање и анализу података – упореди анализиране податке из система вештачке интелигенције са сопственим анализама – користи различите програме, веб-сервисе и апликације за истраживање пословних података	– Извори података на интернету (званични сајтови, медији, блогови, друштвене мреже, дискусиони форуми …) – Тачне и нетачне информације на интернету – Рекламне поруке, плаћени текстови, усмерена комуникација, необјективни садржај – Релевантност извора података/сајтова (специфичан садржај, ауторитет сајта, домен, ранг на претраживачима …) – Веб-сервиси вештачке интелигенције (*chat.openai.com)* – Вештачка интелигенција и решавање проблема – Области вештачке интелигенције – Базе отворених података званичних институција **Кључни појмови:** пословни подаци, *open data* – отворени подаци, вештачка интелигенција
НАЗИВ ТЕМЕ: Табеларне калкулације	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– унесе синтаксу тражене формуле у ћелију – користи формуле за решавање задатака – унесе функције у ћелију – користи основне логичке, статистичке и финансијске функције – реши задатке помоћу функција – изради графиконе и дијаграме на основу података из табеле – форматира графиконе и дијаграме – унесе слике у радну књигу – објасни појам базе података у програму за табеларна израчунавања. – изврши различите операције везане за базе података у програму за табеларна израчунавања – креира пивот табеле на основу задатих параметара – објасни предности и недостатке онлајн сервиса за табеларна израчунавања – изради и уреди радне књиге у онлајн сервисима за табеларне калкулације	– Програми за табеларна израчунавања (*MS Excel, Open Office Calc* итд.) – Покретање програма за рад са табелама (почетни кораци и мењање основних поставки). – Радна свеска и радни листови (поступак рада са радним листовима). – Формуле у ћелији. – Копирање и мењање формула. – Логичке, статистичке и финансијске функције. – Базе података у програму за табеларне израчунавања. – Пивот табеле. – Типови графикона. – Онлајн сервиси и веб-алати за онлајн табеларне калкулације (*Google tables, Office 365 Excel …*) – Припрема за штампу и штампање – Напредне функције

– подеси дељење заједничке радне књиге и уређује овлашћења – припреми за штампу и штампа податке из радне књиге – користи напредне функције	– Извештаји у *MS Excel-у* – Заштита радног листа – Валидација података **Кључне речи:** *MS Excel*, табеле, формуле, функције, пивот табеле, напредне функције
НАЗИВ ТЕМЕ: Рад са базама података	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– наброји програме и онлајн сервисе за рад са базама података – изради и форматира табеле у програму за рад са базама података – постави релације између табела – филтрира и сортира податке у базама – креира и копира везе између табела и база – увезе и извезе податке из базе података – изради упите са једноставним и сложеним критеријумима – изради упите са различитим функцијама – прикаже тражене информације из базе података – дизајнира форме, извештаје и командну таблу	– Програми за рад са базама података (*MS Access, Open Office Base …*) – Табеле у програму за рад са базама података. – Релације између табеле и база. – Упути у програму за рад са базама података. – Форма са подформом – Командна табла – Извештаји у програму за рад са базама података **Кључне речи:** *MS Access*, базе података, релације, извештаји,

Трећи разред

НАЗИВ ТЕМЕ: Рад са базама података	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– опише креирање упита – изради упите са једноставним и сложеним критеријумима – изради упите са различитим функцијама – креира макрое у бази података – примењује макрое у решавању проблема – анализира предности и недостатке употребе онлајн сервиса за рад са базама података – користи онлајн сервисе и веб-алате за рад са базама података	– Програми за рад са базама података (*MS Access, Open Office Base …*) – Упити са једноставним и сложеним критеријумима – Упити са математичким, датумским и текстуалним критеријумима – Параметарски и унакрсни упити – Макрои у бази података – Онлајн сервиси и веб-алати за рад са базама података (Google drive DataBase browser, …) **Кључне речи:** *MS Access*, базе података, релације, упити, извештаји, макрои
НАЗИВ ТЕМЕ: Организација рада и пословања	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– опише карактеристике програма, апликација, и веб-алата за управљање пословном комуникацијом и документацијом – наведе програме и веб-алате за управљање пословањем	– Карактеристике пословања и комуникације у канцеларији – Карактеристике пословања и комуникације приликом

– разликује карактеристике пословања у канцеларији и пословања на даљину – постави задатке, прати учинак, креира извештаје уз помоћ програма/веб-алата за управљање пословањем – користи програме/веб-алате за управљање пословањем за реализацију пословних пројеката – симулира рад у стартап тиму	рада на даљину – Карактеристике стартап пословања – Програми/веб-алати за управљање пословном комуникацијом и документацијом (*trello.com, slack.com, hive.com, wrike.com, ...*) – Пројектни задатак са употребом веб-алата за управљање пословањем **Кључне речи:** Организације рада, тимски рад, стартуп, *Trello, Slack*
НАЗИВ ТЕМЕ: Израда интерактивне презентације	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни значај представљања пословних података кроз презентацију – разликује онлајн апликације за израду интерактивних презентација – користи онлајн решења за израду интерактивних презентација – користи софтвер за визуелно представљање података – користи системе за управљање садржајем (CMS) – постави мултимедијалне садржаје у интерактивну презентацију	– Значај презентовања података у електронском пословању – Начини израде интерактивних презентација – Онлајн решења за израду интерактивних презентација – Софтвер за висзуелно представљање података (Data Visualization Software– Microsoft Power BI, Tableau и сл.) – *CMS* – Системи за управљање садржајем на интернету (*Wix, Weebly, Wordpress* …) – Мултимедијални садржај у интерактивним презентацијама **Кључне речи:** интерактивна презентација, *Google Charts*, *Tableau*, *Wix, Weebly, Wordpress*
НАЗИВ ТЕМЕ:Примена електронског пословања	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни форме и моделе електронског пословања – идентификује компоненте електронске трговине – објасни процедуру B2C и B2B електронске трговине – идентификује B2C и B2B електронске трговине на интернету – прикаже на примеру како функционише е-тржиште – демонстрира процес е-набавке – изради онлајн продавницу на сајту – примени моделе и механизме плаћања на Интернету – истражи различите сервисе онлајн плаћања – дефинише модел система за испостављање и плаћање рачуна – објасни карактеристике и улогу онлајн маркетинга и његових елемената	– Форме електронског пословања (е-трговина, е-банкарство, е-маркетинг, е-управа, е-образовање, е-здравље) – Модели електронског пословања (C2C, B2C, C2B, B2B, G2C, B2G – Електронска трговина – B2C и B2B електронска трговина – Е-набавке – Е-тржишта – Системи плаћања на Интернету (плаћање картицама, поузећем, преко рачуна …) – Модели и механизми плаћања на Интернету (платне

– напише промотивни блог чланак на сајту – објасни карактеристике онлајн друштвених мрежа – објасни појам е-банкарство – користи сервисе Е-банкарства – разликује инструменте плаћања у е-банкарству – разликује електронске системе платног промета – дефинише форме и сервисе е-управе – анализира улогу портала Е-управе – користи систем е-управе	картице, електронски кеш, електронски новчаници, P2P плаћања…) – Мобилна плаћања – Системи за испостављање и плаћања рачуна – Интернет маркетинг – Елементи онлајн маркетинга: блог чланак, имејл пошта (њузлетер), онлајн друштвене мреже у маркетингу – Онлајн друштвене мреже – појам, карактеристике и врсте – Примена онлајн друштвених мрежа у пословању – Е – банкарство – Сервиси и инструменти плаћања у е-банкарству – Е – управа – Форме и сервиси е-управе – Портал е-управе, е-катастар, геоСрбија … **Кључне речи**: е-трговина, е-банкарство, е-маркетинг, е-управа

5. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм предмета Пословна инфморматика омогућа ученицима да се оспособе за примену нових технологију у одређном пословном процесу. Програм је намењен ученицима који су одговарајућа знања стекли у претходном циклусу образовања и у првом разреду.

Пословна информатика је обавезни стручни предмет који се изучава са по два часа недељно у другом и трећем разреду. Настава се реализује у кабинету са рачунарима са групом ученика од највише 15 ученика. Настава овог предмета се реализује као двочас. Тип часа: вежбе.

Програм предмета за две године учења обухвата следеће теме: Прикупљање пословних података, Табеларне калкулације, Рад са базама података, Организација рада и пословања, Израда интерактивне презентације и Примена електронског пословања. На почетку теме ученике треба упознати са циљевима и исходима наставе, односно учења, планом рада и начинима оцењивања. Дате теме се надовезју једна на другу. Кључни саджаји програма су усмерени на обраду и анализу пословних података, која се реализује кроз теме табеларне калкулације и рада са базама података. У савременом пословању веома је важно пронаћи релевантне и тачне податке за даљу обраду и с тим у вези на почетку програма се обрађује тема Прикупљање пословних података. У оквиру програма у трећој години се обађује и тема која се заснива на веома важном аспекту употребе технологије, одновно сарадничких веб-алата за интерну комуникацију, рад са датотекама и праћење пословања уз помоћ ИКТ-а. Програм се завршава значајном темом, Примена електронског пословања.

Тема **Прикупљање пословних података реализује** се током 16 часова. Наставник у овој теми користи методе активне наставе, са акцентом на реалне ситуације и стварним подацима који се могу пронаћи на интернету. Наставник своје активности конципира тако да оствари све прописане исходе и ученицима представи интернет као огромну базу података, од којих већина није тачна. Наставник на часовима ученике поставља у улогу истраживача и захтева да пронађу информације о одређеним темама („број ученика у Р. Србији” , „висина потрошачке корпе”, „просечна пензија у Р. Србији”, „број вакцинисаних у Африци”, „проценат жена у аутомобилској индустрији у ЕУ” …). На основу података које ученици добијају, наставник анализира процес прикупљања података и упоређује резултете, са акцентом да подаци не могу да буду различити. Предлаже се да се ученицима представе веб-сервиси са вештачком интелигенцијом и да се објасни релевантност података које дају неки од сервиса. Користити веб-алат chat.openai.com који ученици масовно користе и објаснити да је то само сајт процесор речи, реченица и симулација разговора који користи све информације са интернета и да је важно проверити релевантост на тај начин добијених података. На часу користити онлајн сервис chat.openai.com за проналажење одређених информација, али посебно те информације пронаћи и на сајтовима са релевантним изворима информација и

упоредити их са информацијама које нуди вештачка интелигенција. Неопходно је ученицима представити да се у економији користе званичне базе отворених података, а не информације са сајтова онлајн енциклопедија (Wikipedia) или медијских сајтова. Наставник у овој теми као материјал за рад користи онлајн базе отворених података и то:
– data.gov.rs – Портал отворених података Р. Србије
– stat.gov.rs – Завод за статистику Р. Србије
– opendata.mpn.gov.rs – Портал отворених података Министарства просвете.
– europa.eu – Портал отворених података Европске уније
– worldstat.com – Отворени подаци на глобалном нивоу
У свим ситуацијама, ученицима након проналажења релевантног извора података, показати начин преузимања података и врсту датотеке за преузимање. Објаснити разлику у преузетим подацима између датотека: csv, xlsx, pdf.
Тема **Табеларне калкулације** реализује се током 30 часова. У првом разреду у предмету Рачунарство и информатика, реализује се тема под називом Програми за табеларна израчунавања, па се ова тема у другом разреду надовезује на тему из првог разреда. Тему реализовати кроз методе активне наставе, односно садржаје за рад надовезати на претходни модул Прикупљање пословних података. Ученике поставити у реалне ситуације, односно пред ученике поставити захтеве проналаска релеватних пословних података и даља обрада ових података на основу исхода из ове теме. За обраду новог садржаја, користити методу демонстрације уз помоћ рачунара и пројектора, док за активности утврђивања садржаја користити методу ситуационих задатака и студије случајева. Исходе који се односе на рад са онлајн сервисима реализовати у групама кроз пројектни задатак и користити методу обрнуте учионице.
Тема **Рад са базама података**, реализује се током 24 часа у другом и 14 часова у трећем разреду. Ова тема се надовезују на тему Табеларне калкулације и наставник може да користи наставне материјале које је користио у претходној теми да оствари све исходе. Ученике поставити у реалне ситуације, односно пред ученике поставити захтеве израде база пословних података и даља обрада ових података на основу исхода из ове теме. За обраду новог садржаја, користити методу демонстрације уз помоћ рачунара и пројектора, док за активности утврђивања садржаја користити методу ситуационих задатака и студије случајева. Исходе који се односе на рад са онлајн сервисима реализовати у групама кроз пројектни задатак и користити методу обрнуте учионице.
Тема **Организација рада и пословања**, реализује се током 12 часова. Ова тема треба да заокружи рад са програмима и веб-алатима кроз процес реалног пословања у канцеларији и рада на даљину, односно онлајн рада. Ученицима представити савремен начин пословања микро, малих и средњих тимова на одређеној пројектном задатку из области економије, администрације и комуникације. Објаснити им процес рада у малим стартап (startup) предузећима и начин комуникације између чланова тима. Кроз методу демонстрације приказати ученицима рад са веб-алатом Trello и Slack. Ученике поделити у групе и поставити их у реалне пословне ситуације са одређеним пројектним задатком. Ученицима дати задатак да комуницирају преко веб-алата за управљање пословањем и реше одређени пројектни затадак.
У оквиру теме **Израда интерактивних презентација** која се реализује током 14 часова, ученицима представити интерактивну презентацију као основу представљања резултата електронског пословања. Модул представити као пројектни задатак израде интерактивне презентације за одређену пословну активност коју изаберу ученици, као симулацију предузетништва. Користити бесплатна онлајн решења и надовезати се на већ стечена знања из претходних тема/разреда. За обраду новог садржаја користити методу демонстрације уз помоћ рачунара и пројектора, а за израду задатака користити домаћи задатак преко интернет учионица које наставник користи.
Примена електронског пословања је последња тема програма која се реализује током 28 часова. Препоручује се да се конкретним примерима обраде све пропуручене форме и модели електронског пословања. За обраду новог садржаја користити примере из реалног пословања, односно примере веб-сајтова, електронских продавница, система е-управе и е-плаћања. Посебан акценат ставити на е-маркетинг кроз друштвене мреже и њузлетере. На основу ових примера усмерити ученике да они самостално развијају своје е-пословање укључујући све наведене форме.

6. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Наставник континуирано прати и вреднује постигнућа ученика користећи поступке вредновања који су у функцији даљег учења а то су: процес учења и напредовања, резултати које ученик остварује, начин на који долази до резултата, сарадњу, иницијативу, упорност и ангажовање. Наставник редовно бележи све активности ученика и информише ученике о постигнутим резултатима и напредовању.

У формативном вредновању наставник мотивише ученике да размишљају о решењима, узроцима и последицама, охрабрује их да постављају питања, развија самосталност и самопоуздање ученика тако што их подржава да искажу мишљење, образложе своје предлоге у задатој ситуацији, аргументовано коментаришу друге предлоге и оцењују квалитет и напредак свог рада, знања итд.

За сумативно оцењивање ученици би требало да решавају задатке који садрже неке аспекте истраживачког рада, да садрже новине тако да ученици могу да примене стечена знања и вештине. У вредновању наученог треба користити различите инструменте, а избор зависи од врсте активности која се вреднује. У процесу оцењивања добро је користити портфолио (збирка докумената и евиденција о процесу и продуктима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика.

Предлог за сумативно оцењивање: тестови знања, усмено излагање, активност на часу, домаћи задатак, пројектни задатак, израда есеја, израда презентација и презентовање. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење.

КОМЕРЦИЈАЛНО ПОСЛОВАЊЕ

1. ОСТВАРИВАЊЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава		Вежбе	Практична настава	Настава у блоку
II	-	140	-	60	200
III	-	170	-	60	230
IV	-	192	-	60	252

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА

– Оспособљавање ученика за оснивање привредног друштва и заснивање радног односа на основу познавања и поштовања законске регулативе;
– Оспособљавање ученика за обављање комерцијалних послова;
– Развијање способности обављања стручних пословних задатака и праћења позитивних законских прописа;
– Оспособљавање ученика за обављање послова набавке робе и услуга на велико на домаћем и иностраном тржишту;
– Развијање вештина за праћење отпреме робе као и пријем робе у складиште;
– Развијање вештина за праћење залиха робе у складишту;
– Развијање вештина за обављање оперативних послова истраживања тржишта и активности трговинског маркетинга;
– Оспособљавање ученика за обављање послова продаје и извоза робе и услуга на велико;
– Развијање вештина организовања, праћења, и анализе продаје;
– Оспособљавање ученика за праћење наплате потраживања од купаца као и праћењу редовног плаћања добављачима на домаћем и иностраном тржишту;
– Неговање вештине комуникације у тиму и са окружењем;
– Развијање интереса за даљи професионални развој у складу са сопственим потребама;

3. НАЗИВ И ТРАЈАЊЕ МОДУЛА ПРЕДМЕТА

Разред: други

Ред. бр	НАЗИВ МОДУЛА	Трајање модула (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Оснивање трговинског привредног друштва на велико	-	64	-	-
2	Почетак пословања трговинског привредног друштва на велико	-	76	-	-
3	Пословање у реалном привредном друштву-настава у блоку	-	-	-	60

Разред: трећи

Ред. бр	НАЗИВ МОДУЛА	Трајање модула (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Послови набавке трговинског привредног друштва на велико	-	85	-	-
2	Послови продаје трговинског привредног друштва на велико	-	85	-	-
3	Пословање у реалном привредном друштву-настава у блоку	-	-	-	60

Разред: четврти

Ред. бр	НАЗИВ МОДУЛА	Трајање модула (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Послови набавке спољнотрговинског привредног друштва	-	96	-	-
2	Послови продаје спољнотрговинског привредног друштва	-	96	-	-
3	Рад у спољнотрговинском привредном друштву – настава у блоку	-	-	-	60

4. НАЗИВИ МОДУЛА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

НАЗИВ МОДУЛА: **Оснивање трговинског привредног друштва на велико**	
ИСХОДИ По завршетку модула ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– истражи послове које обавља комерцијалиста – наведе карактеристике радних места и радног окружења у привредним друштвима која се баве трговином на велико; – разликује овлашћења и одговорности запослених у привредним друштвима која се баве трговином на велико, према хијерархији радног места; – опише основе процеса рада у привредним друштвима која се баве трговином на велико; – упореди правне норме привредних друштава – прикаже организациону структуру трговинског ПД на велико; – одреди атрибуте виртуелног привредног друштва (ВПД); – припреми и попуни документацију неопходну за оснивање ВПД – спроведе пороцедуру регистрације ВПД – спроведе поступак отварања текућег рачуна виртуелног привредног друштва; – учествује у поступку регрутовања, селекције и распоређивања радника на радна места; – прикупи податке потребне за Правилник о систематизацији радних места – изради кодекс пословног понашања за конкретно привредно друштво; – прикаже шематски токове кретања документације у привредном друштву; – креира обрасце и документацију за пословање ВПД уз примену важећих законских прописа за привредна друштва; – одреди обим пословних активности виртуелног привредног друштва;	– Комерцијални послови – Основне карактеристике занимања – Правила пословног понашања – Оснивање виртуелног привредног друштва (ВПД) – Поступак заснивања радног односа – Организациона шема трговинског привредног друштва на велико – Дефинисање послова трговинског привредног друштва на велико – Документација привредног друштва које се бави трговином на велико – Мере безбедности и здравља на раду, заштите животне средине и заштите од пожара, **Кључни појмови:** пословно понашање, пословна идеја, оснивање, текући рачун, запошљавање, документација и евиденција, послови у ПД;

– утврди токове кретања документације у ПД; – прикаже пословне активности и сарадњу привредног друштва са окружењем; – прикаже мере безбедности и здравља на раду, заштите животне средине и заштите од пожара;	
НАЗИВ МОДУЛА: **Почетак пословања трговинског привредног друштва на велико**	
ИСХОДИ По завршетку модула ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– дефинише асортиман робе за основано виртуелно привредно друштво; – креира базу података о потенцијалним добављачима и купцима на основу резултата истраживања тржишта; – допуни елементе типског уговора са добављачима и купцима на домаћем тржишту; – састави план набавке и план продаје за дефинисани асортиман; – заведе документа у деловодник; – састави упит и поруџбину при набавци робе; – састави понуду при продаји робе; – одабере најповољнију понуду при набавци робе; – организује пријем, отпрему и складиштење робе; – заведе примљене и издате рачуне у КПР (књигу примљених рачуна) и КИР (књигу издатих рачуна); – састави калкулацију продајне цене робе на једноставном примеру – обрачуна слободно формирану разлику у цени, маржу и рабат; – састави продајни рачун на основу примљене поруџбине; – попуни налог за пријем робе и пријемницу при набавци робе и налог за отпрему робе и отпремницу при продаји робе;	– Асортиман робе трговинског привредног друштва на велико – Истраживање тржишта у циљу проналажење добављача и купаца – Купопродајни уговори – Комуникација са купцима и добављачима – Калкулација продајне цене робе – Складиштење робе – Евиденција набавке и продаје у аналитици робе. добављача и купаца – Послови платног промета – Контрола послова набавке и продаје **Кључни појмови:** послови набавке, послови продаје, инструменти платног промета, евиденција и документација набавке и продаје;
– евидентира набавку и продају робе у аналитици робе, добављача и купаца; – ажурира лагер листу; – ажурира базу добављача и купаца; – попуни одговарајуће инструменте платног промета у циљу плаћања обавеза према добављачима; – евидентира исплате добављачима и наплате од купаца у аналитици; – прати реализацију свих склопљених уговора; – провери тачност и исправност докумената; – организује своје радно место; – састави извештаје о раду;	

– води евиденцију послова набавке и продаје користећи специјализоване софтвере; – врши контролу послова и докумената набавке и продаје самостално, уредно и прецизно	
НАЗИВ МОДУЛА: **Пословање у реалном привредном друштву – настава у блоку**	
ИСХОДИ По завршетку модула ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– представи историјат, делатност и пословање реалног привредног друштва; – представи шематски организациону и просторну структуру кокретног привредног друштва; – наведе интерна правила привредног друштва; – објасни токове кретања документације у конкретном привредном друштву; – опише пословне активности привредног друштва са окружењем; – демонстрира комуникацију са надређенима, подређенима, купцима, добављачима, клијентима; – илуструје пословна писма у вези са набавком и продајом робе; – упореди начин пословања виртуелног привредног друштва и реалног привредног друштва; – прикаже послове набавке, продаје и платног промета привредног друштва; – разликује пословне расходе и приходе привредног друштва;	– Карактеристике привредног субјекта – Кореспонденција унутар и ван привредног субјекта – Послови набавке и продаје робе – Послови платног промета – Пословни расходи и приходи **Кључни појмови:** привредно друштво, документација, комитенти, кореспонденција, послови набавке и продаје, платни промет, расходи, приходи;
НАЗИВ МОДУЛА: **Послови набавке трговинског привредног друштва на велико**	
ИСХОДИ По завршетку модула ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– састави план набавке за дати асортиман прилагођен новим условима на тржишту; – ажурира базу постојећих добављача на основу насталих промена на тржишту; – припреми податке за уговоре са добављачима на домаћем тржишту; – анализира услове набавке за поједине добављаче; – изради упите потенцијалним добављачима који су идентификовани истраживањем тржишта; – састави извештај о избору најповољније понуде; – изради поруџбину на основу извештаја о избору најповољније понуде; – евидентира улазне рачуне у постојећу књигу примљених рачуна	– План набавке у тровинском привредном друштву на велико – Добављачи (одабир, базе података) – Уговори са добављачима – Услови набавке – Пословна кореспонденција са добављачима – Прикупљање и процена понуда – Поручивање робе – Калкулација продајне цене робе – Ценовник робе – Пријем робе у складиште – Залихе робе у складишту (лагер листа) – Праћење токова плаћања

за текући обрачунски период; – састави појединачну калкулацију продајне цене робе на сложенијим примерима; – ажурира ценовник робе који се мења на основу текућих тржишних услова; – прати ток редовног плаћања добављачима за набављену робу; – прати реализацију новосклопљених уговора у текућем периоду; – прикупи доказе о извршеном плаћању у текућем периоду; – упореди интерна и екстерна документа приликом пријема робе у текућем периоду; – утврди евентуалне недостатке приспеле робе; – састави комисијски записник о квантитативним и квалитативним недостацима приспеле робе; – састави рекламацију за дату пословну ситуацију; – састави налог за пријем и пријемницу за дату пословну ситуацију; – унесе потребне податке за набавку робе у одговарајућу складишну евиденцију; – ажурира лагер листу након сваке настале промене залиха; – прати лагер листу о стању залиха робе у складишту и реагује када стање залиха одступа од оптималног; – статистички прати, приказује и анализира послове набавке; – састави дневне и периодичне извештаје о извршеним набавкама и о стању залиха робе; – спроводи послове набавке уз примену законске регулативе и других прописа из области трговине; – организује своје радно место у складу са потребама пословања; – систематизује новонасталу документацију послова набавке у одговарајуће фолдере на рачунару; – води евиденцију текућих послова набавке користећи специјализоване софтвере; – врши контролу текућих послова набавке и докумената самостално, уредно и прецизно;	– Рекламација – Контрола послова набавке – Извештај о раду **Кључни појмови:** план набавке, добављачи, поручивање робе, калкулација, ценовник, залихе робе, плаћање, рекламација;
НАЗИВ МОДУЛА: **Послови продаје трговинског привредног друштва на велико**	
ИСХОДИ По завршетку модула ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**

– састави план продаје за дати асортиман прилагођен новим условима на тржишту; – ажурира постојећу базу купаца на основу на основу насталих промена на тржишту; – креира упитник за истраживање тржишта купаца; – учествује у планирању активности трговинског маркетинга; – припреми податке о производима и услугама за креирање промотивне поруке, каталога, брошура и флајера; – учествује у креирању и ажурирању каталога; – презентује своје привредно другштво и робу коју продаје; – изради понуду потенцијалним купцима идентификованим истраживањем тржишта; – изради циркуларну понуду на основу прикупљених података и датог асортимана; – изради акцијску понуду на основу анализе стања залиха у магацину; – анализира приспеле упите за нове пословне ситуације; – обради приспеле поруџбине; – комплетира послате понуде са примљеним поруџбинама; – припреми податке за уговоре са купцима на домаћем тржишту; – одобри трговачке попусте за дату пословну ситуацију на основу анализе услова продаје; – састави предрачун на основу поруџбине; – састави рачун на основу предрачуна; – евидентира послате рачуне у постојећу књигу издатих рачуна; – попуни налог складишту за издавање робе; – изради план транспорта робе; – изабере возара према задатим критеријумима; – попуни типски уговор са одабраним возаром; – изради отпремницу и обезбеди потпис возача са бројем личне карте и регистарским бројем возила; – унесе потребне податке о издатој роби у одговарајућу складишну евиденцију и документацију; – утврди успешност остварене продаје у односу на план продаје; – прати текућу наплату потраживања од купаца на основу базе купаца и извода банке; – састави ургенцију за дату пословну ситуацију; – одговори на приспеле рекламације купаца; – попуни књижно одобрење на основу датих елемената;	– План продаје трговинског привредног друштва на велико – Истраживање тржишта купаца – Понуда робе на домаћем тржишту – Презентација асортимана – Прилагођавање понуде потребама купаца и начина промоције робе – Пословна кореспонденција са купцима – Уговори о купопродаји – Услови продаје (рабатна скала) – Продајна документација и евиденција – Отпрема робе – Контрола наплате потраживања – Контрола послова продаје – Мере за побољшање продаје – Неговање добрих пословних односа са клијентима – Извештаји о раду **Кључни појмови:** план продаје, купци, продаја, отпрема робе, контрола послова продаје, наплата потраживања, мере за побољшање продаје;

– састави бонификацију као решење рекламације; – анализира и прикаже послове продаје уз помоћ статистичких алата; – предложи мере за унапређивање продаје; – организује своје радно место у складу са постојећим условима пословања; – састави дневне и периодичне извештаје о раду; – систематизује електронску документацију послова продајне у одговарајуће фолдере; – води евиденцију текућих послова продаје на користећи специјализоване софтвере; – врши контролу текућих послова продаје као и докумената самостално, уредно и прецизно	
НАЗИВ МОДУЛА: **Пословање у реалном привредном друштву-настава у блоку**	
ИСХОДИ По завршетку модула ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– опише пословне односе привредног друштва са пословним партнерима; – упореди начин пословања виртуелног привредног друштва и реалног привредног друштва; – прикаже послове набавке у конкретном привредном друштву; – опише начин поручивања робе у привредном друштву – прикаже калкулацују продајне цене – опише пријем робе у складиште; – прикаже залихе робе кроз складишну документацију; – прикаже послове продаје у конкретном привредном друштву; – илуструје набавну и продајну документацију и евиденцију; – објасни послове отпреме робе у датом привредном друштву; – представи понуду услуга привредног друштва; – представи мере за побољшање продаје;	Пословни односи са пословним партнерима – Послови набавке – Поручивање робе – Калкулација продајне цене производа – Пријем робе у складиште – Залихе робе у складишту (лагер листа) – Послови продаје – Набавна и продајна документација и евиденција – Отпрема робе – Мере за побољшање продаје **Кључни појмови:** пословни односи, поручивање робе, методе калкулације, залихе робе, отпрема робе, набавна и продајна документација;
НАЗИВ МОДУЛА: **Послови набавке спољнотрговинског привредног друштва**	
ИСХОДИ По завршетку модула ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**

– прикупи релевантне информације о потенцијалним инодобављачима; – формира базу података о инодобављачима на основу прикупљених података; – припреми елементе уговора са добављачима на иностраном тржишту; – анализира услове набавке за поједине инодобављаче; – изради пословна писма на страном језику; – анализира приспеле понуде за увоз робе, – одабере најповољнију понуду према датим критеријумима; – образложи писмено најповољнију понуду за увоз робе; – састави поруџбину на основу најповољније понуде и пошаље инодобављачу; – упореди поруџбину са пристиглом фактуром инодобављача; – евидентира обавезе према добављачима аналитички; – попуни формуларе за увоз робе; – попуњава захтев за издавање дозволе за увоз робе; – примени паритете Међународни услови испоруке Incoterms 2020 за дати увоз робе; – врши избор шпедитера и возара према датим критеријумима; – изда налог за рад одабраном шпедитеру (диспозиција); – попуни друмски товарни лист (CMR) на основу датих елемената; – комплетира документацију за увозно царињење; – попуни царинска документа; – примени царинску тарифу приликом увоза робе; – обрачуна увозне дажбине; – попуни јединствену царинску исправу ЈЦИ на основу датих елемената; – припреми увозна документа за царинске органе (увозна јединствена царинска исправа ЈЦИ, друмски товарни лист (CMR) ино фактура, сагласности и уверења); – попуни образац обрачуна царинског дуга на основу датих елемената; – састави обрачун обављеног посла са пратећом документацијом; – састави увозну калкулацију; – комплетира предмет о обављеном инопослу за комерцијалну евиденцију; – састави пријемницу на основу увозне калкулације; – ажурира постојећу лагер листу на основу пријемнице;	– Инодобављачи (одабир, базе података) – Уговори са инопартнерима – Услови набавке са инопартнерима – Пословна кореспонденција са иностраним добављачима – Прикупљање и процена инопонуда – Поручивање робе од инодобављача – Избор шпедитера и возара – Царинска документација – Увозна калкулација – Набавна и продајна цена производа – Пријем робе у складиште – Залихе робе у складишту (лагер листа) – Рекламација инодобављачу – Плаћање према иностранству – Праћење токова иноплаћања – Евиденција увоза – Контрола послова набавке на инотржишту – Анализа увоза робе – Извештај о увозу робе **Кључни појмови:** база добављача, услови набавке, поручивање робе, шпедитер, царинска документација, увозна калкулација, плаћање увоза, евиденција увоза;

– унесе потребне податке о примљеној иностраној роби у одговарајућу складишну евиденцију; – утврди евентуалне недостатке приспеле иностране робе на основу упоређивања интернних и екстерних документа приликом пријема робе; – састави комисијски записник о квантитативним и квалитативним недостацима приспеле иностране робе; – састави рекламацију инодобављачу; – спроведе плаћање обавеза инодобављачу; – прати ток плаћања инодобављача; – састави захтев за откуп девиза на основу инофактуре; – попуни налог за плаћање према иностранству на основу датих елемената; – изврши интерно регистровање увозног посла (отвори контролник); – евидентира све податке у вези са увозом на обрасцу Контролника увоза; – анализира и прикаже послове увоза уз помоћ статистичких алата; – састави извештај о обављеном увозу; – примењује законску регулативу и друге прописе из области спољне трговине; – систематизује електронску документацију послова увоза у одговарајуће фолдере; – води евиденцију послова увоза користећи специјализоване софтвере; – врши контролу послова увоза робе као и докумената самостално, уредно и прецизно;	
НАЗИВ МОДУЛА: **Послови продаје спољнотрговинског привредног друштва**	
ИСХОДИ По завршетку модула ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– прикупи релевантне информације о потенцијалним инокупцима; – формира базу инокупаца; – припреми податке за уговоре са купцима на инотржишту; – изради понуду потенцијалним инокупцима на страном језику; – изради акцијску инопонуду; – анализира приспеле иностране упите и поруџбине; – комплетира послате инопонуде са примљеним инопоруџбинама; – примени трговачке попусте за инотржиште; – састави инофактуру;	– Инокупци (прикупљање података, базе података) – Уговори са инопартнерима – Услови продаје са инопартнерима – Пословна кореспонденција на страном језику – Понуда робе за потенцијалне купце на инотржишту – Презентација дела асортимана потенцијалним инокупцима – Прилагођавање понуде потребама инокупаца

– евидентира потраживања од инокупаца аналитички; – састави изјаву о преференцијалном пореклу робе на основу датих елемената; – попуни образац којим се потврђује порекло робе која се извози EUR1 на основу датих елемената; – попуни налог складишту за издавање иностране робе; – попуни отпремницу на основу инофактуре; – попуни образац за екстерни транзит уније (Т1) – припреми извозна документа за царинске органе (извозна јединствена царинска исправа ЈЦИ, товарни лист, фактура, отпремница ,изјава о пореклу робе) – организује инотранспорт робе; – унесе потребне податке о издатој роби у одговарајућу складишну евиденцију и документацију; – прати наплату потраживања од инокупаца; – састави ургенцију инокупцу; – евидентира све податке у вези са извозом на обрасцу Контролника извоза; – реши приспеле рекламације инокупаца; – попуни књижно одобрење инокупцима на основу датих елемената; – састави бонификацију као решење рекламације инокупца; – ажурира базу података о инокупцима; – креира упитник за истраживање тржишта инокупаца; – креира каталог за потребе извоза робе; – презентује своје предузеће и робу на страном језику; – анализира и прикаже послове извоза уз помоћ статистичких алата; – организује своје радно место прилагођено потребама пословања на инотржишту; – састави дневне и периодичне извештаје о обављеном извозу робе; – систематизује електронску документацију послова извоза у одговарајуће фолдере; – води евиденцију послова извоза робе на рачунарској мрежи користећи специјализоване софтвере; – изврши контролу послова извоза робе као и докумената самостално, уредно и прецизно	– Извозна фактура – Извозна документација и евиденција – Извозно царињење робе – Отпрема робе – Наплата извоза – Рекламације инокупаца – Евиденција извоза – Контрола послова продаје на инотржишту – Неговање добрих пословних односа са клијентима – Анализа извоза робе – Извештај о извозу робе **Кључни појмови:** извоз робе, инокупци, отпрема робе, извозна документација и евиденција, наплата потраживања;

НАЗИВ МОДУЛА: Рад у спољнотрговинском привредном друштву – настава у блоку	
ИСХОДИ По завршетку модула ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– опише пословне односе спољнотрговинског привредног друштва са пословним инопартнерима; – упореди начин пословања виртуелног привредног друштва и реалног спољнотрговинског привредног друштва; – демонстрира комуникацију са купцима, добављачима, клијентима; – прикаже вођење пословне кореспонденције на примеру увоза и извоза у датом ПД; – прикаже послове увоза и извоза у конкретном привредном друштву; – опише начин поручивања робе од инодобавњача у реалном ПД; – образложи критеријуме за избор возара и шпедитера; – разликује царинску документацију за увозно и извозно царињење; – изложи начин израде увозне калкулације које се користе у датом ПД; – прикаже залихе робе кроз складишну документацију и евиденцију; – прикаже понуду робе за инотржиште у конкретном привредном друштву; – илуструје извозну фактуру датог спољнотрговинског ПД; – разликује увозну и извозну документацију и евиденцију; – објасни послове отпреме робе у датом ПД; – опише процедуру наплате извоза; – представи рекламацију инокупца; – образложи разлоге добијања рекламације од инокупца; – објасни начин евиденције извоза у датом ПД;	– Број пословних инопартнера и обим сарадње – Вођење пословне коресподенције – Поручивање робе од инодобављача – Избор шпедитера и возара – Царинска документација – Увозна калкулација – Складишна документација и евиденција – Евиденција увоза – Понуда робе за потенцијалне купце на инотржишту – Извозна фактура – Извозно царињење робе – Отпрема робе – Наплата извоза – Рекламације инокупаца – Евиденција извоза **Кључни појмови:** инопартнери, пословна кореспонденција, избор шпедитера и возара, царинска документација, увозна калкулација, понуда робе инокупцу, извозна фактура, отпрема робе;

5. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Облици наставе, подела на групе, место реализације наставе

Наставни модули се реализују кроз часове вежби приликом којих се одељење дели у две групе. Такође наставни предмет има наставу у блоку са предвиђеним годишњим фондом часова по разредима.

Настава се изводи у кабинетима са рачунарима, односно у бироима за Комерцијално пословање. Ученици све три године учења симулирају различите послове у оквиру истог виртуелног привредног друштва.

Препоруке за планирање наставе

При планирању наставног процеса наставник, на основу циљева предмета и исхода, самостално планира број часова вежби као и методе и облике рада са ученицима. Наставник најпре креира свој годишњи-глобални план рада полазећи од дефинисаних исхода и дефинисаних кључних појмова, из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи из глобалног плана се операционализују у оперативним (месечним) плановима да се види шта је то што ученик треба да зна, уме да ради, које ставове да заступа по завршетку модула. Ови исходи се још више операционализују у припреми за час.

Треба имати у виду приликом планирања да се исходи разликују и да се неки могу остварити брже и лакше, а да је за постизање неких исхода потребно више времена и различитих врста активности. Препорука је да наставник планира и припрема наставу самостално и да кроз сарадњу са колегама обезбеди међупредметну повезаност. Улога наставника је да при планирању наставе води рачуна о саставу одељења, постигнућима ученика након иницијалне процене, степену опремљености школе, доступним наставним средствима и материјалима које ће користити.

Дефинисани исходи у програму предмета су различитог нивоа, али су углавном везани за вештине и ставове које ученици треба да достигну. Исходи вишег нивоа траже од ученика да примењују стечена знања и вештине које су ученици савладали из других предмета у оспособљавању за обављање комерцијалних послова.

Приликом планирања наставник треба да изврши операционализацију исхода, да сложени исход, за чију је реализацију потребно више времена и активности, разложи на више мањих исхода. Наставу усмерити на остваривање исхода.

Наставник се у раду ослања на исходе које ученици достижу из предмета: пословна кореспонденција и комуникација, унутрашња трговина, пословна информатика, право, маркетинг, статистика, спољнотрговинско пословање, рачуноводство, предузетништво и др.

Због тога наставник мора да познаје програме ових предмета и да остварује сталну сарадњу са другим наставницима.

Наставник, при изради оперативних планова, дефинише степен разраде садржаја и динамику рада, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма, односно да сваки модул добије адекватан простор и да се планирани циљеви и исходи предмета остваре. При томе, треба имати у виду да формирање ставова и вредности, представља континуирани процес и резултат је кумулативног дејства целокупних активности на свим часовима што захтева веће учешће ученика, различита методска решења, велики број примера и коришћење информација из различитих извора и реалног живота.

Наставник планира иницијално процењивање.

Препоруке за остваривање наставе

На почетку учења ученике упознати са циљевима и исходима наставе и учења, планом рада и начинима оцењивања.

На првим часовима можете да упознате ученике са струком и квалификацијом за коју се школују и да разговарате са њима на следеће теме: Основне карактеристике занимања за које се ученик школује (послови, радна места, процедуре, услови за рад, овлашћења и одговорности), релевантност квалификације за запошљавање и наставак образовања.

У оквиру сваког модула, ученике треба оспособљавати за: самостално проналажење, систематизовање и коришћење информација из различитих извора (стручна литература, интернет, часописи, уџбеници); визуелно опажање, поређење и успостављање веза између различитих садржаја (нпр. повезивање садржаја предмета са свакодневним искуством и садржајима других предмета, тимски рад, самопроцену, презентацију својих радова и ефикасну визуелну, усмену и писану комуникацију). Ученике треба упућивати и да користе стручне изразе и скраћенице приликом реализације пословних активности (ученици у ту сврху могу да израде лексикон стручних израза и скраћеница на матерњем и страном језику). Кроз све наставне модуле, али и кроз наставу у блоку упућивати ученике да обављају послове поштујући и примењујући мере безбедности и здравља на раду, заштите животне средине и заштите од пожара.

Ради достизања исхода ставованаставник треба да креира такву радну атмосферу на часу да приликом решавања задатака ученике упућује да самостално планирају време и активности поштујући рокове, да буду аналитични и одговорни при обављању послова, поштују и примењују мере безбедности и здравља на раду, заштите животне средине и заштите од пожара, испољавају љубазност и комуникативност у односу према сарадницима и да код ученика подстиче функционално организовање свог радног места водећи рачуна о техничкој исправности опреме и уређаја које користе при обављању посла. Препорука је да наставник што чешће кроз игру улога и пројектне задатке ученике ставља у различите ситуације у којима ће развијати претходно поменуте ставове. Припрема и учешће ученика на Сајму виртуелних предузећа, организовања прославе годишњице пословања свог виртуелног привредног друштва, неговање односа са послодавцима код којих реализују практичну блок наставу само су неки од примера за достизање ових ставова.

Исходи ставова из Стандарда квалификација: испољава аналитичност, креативност и иновативност при обављању посла; испољава љубазност, комуникативност, флексибилност у односу према сарадницима и клијентима нису једноставни за праћење већ се даје препорука наставнику да, на пример, кроз пројектне задатке или игре улога, развија наведене особине (креира ситуацију у којој су неку ученици клијенти, неки надређени, неки извршиоци послова и сл.).
Исходи ставова као што су: промовише принцип ефикасног коришћења енергије и одрживог развоја; испољава позитиван однос према безбедности, здрављу и заштити животне средине и заштите од пожара; су тешко мерљиви али кроз разне активности наставник треба да их подстиче како би их ученици достигли (израда паноа са овим мерама безбедности, осмишљавање задатака или симулације ситуација где се могу развијати ови ставови).

Предлози за остваривање наставе

У току другог разредамодули се реализују тако што се послови обављају кроз фазу јединственог рада што значи да сви ученици у оквиру виртуелног ПД обављају све послове предвиђене датом темом. Задатак наставника је да упути ученике на оснивање и почетак пословања виртуелног привредног друштва за трговину на велико. Наставник иницира послове привредног друштва тако што припрема импулсе помоћу којих симулира окружење. На тај начин иницира активности ученика којима се остварују наведени исходи. При креирању импулса наставник користи знања и вештине које су ученици савладали из других предмета.
Пре него што ученици уђу у процедуру оснивања виртуелног привредног друштва, потребно је да истраже које то послове обавља комерцијалиста, шта то карактерише радно место и радно окружење у привредним друштвима која се баве трговином на велико, какви су услови за рад, које процедуре морају да поштују и која овлашћења и одговорности носи посао комерцијалисте.
Давањем импулса ученици покрећу сопствени посао у циљу оснивања трговине на велико. Ученици се са наставником договарају око правне форме (препорука је да то буде друштво са ограниченом одговорношћу које ће ући у систем обрачуна пдв-а), делатности, назива, величине и обележја (лого, слоган) привредног друштва. У следећем кораку ученици оснивају виртуелно привредно друштво (ВПД) користећи услуге Сервисног центра Србије и Централне виртуелне банке (процедуру оснивања са свом потребном документацијом можете преузети на сајту Сервисног центра Србије www.servisnicentar.org). Препорука је да свака група оснује своје ВПД (два предузећа у једном одељењу).
Када се заврши процедура оснивања и отвори текући рачун код Централне виртуелне банке, започиње се са процедуром запошљавања. Процес запошљавања почиње стављањем огласа за одговарајућа радна места на огласну таблу ВПД или слањем на објаву Сервисном центру Србије. Након тога, потребно је прикупити пријаве за посао, урадити интервју са кандидатима кроз игру улога. Овај део треба организовати у сарадњи са наставником Пословне кореспонденције и комуникације јер су ученици на том предмету састављали радне биографије и пропратна писма. Ученици треба да кроз игру улога симулирају разговоре за посао за радна места у основаном виртуелном прицредном друштву. Сваки ученик треба да се нађе и у улози члана комисије за пријем нових радника како и улози кандидата за посао. Након тога користећи типске уговоре о раду ученици завршавају процедуру запошљавања радника у новооснованом привреном друштву.
Након тога треба израдити са ученицима кодекс пословног понашања. То може бити на паноу који може да стоји у кабинету како би ученицима стално био видљив и како би се увек могли подсетити на правила понашања. На тај начин развијамо ставове који доприносе култури уважавања и сарадње у пословном и животном окружењу. Затим ученици треба да израде организациону шему свог привредног друштва, креирају обрасце и документацију потребну за пословање и опишу процедуре кретања, контроле и чувања документације, дефинишу послове у оквиру свог ПД и организују пословне састанке у вези почетка рада виртуелног ПД. Направити корелацију са пословном кореспонденцијом и комуникацијом и користити стечена знања и вештине из тог предмета.
Први корак у оквиру друге теме јесте да одаберу робну групу и дефинишу асортиман свог ВПД. Након дефинисаног асортимана, потребно је да пронађу добављаче и купце са којима ће сарађивати, а то могу да буду остала ВПД која се налазе у мрежи виртуелне привреде чије електронске адресе могу преузети на сајту Сервисног центра Србије. На основу резултата истраживања, креирају базе потенцијалних добављача и купаца које садрже податке о називу ПД, седишту, опису асортимана који нуди, износу дуговања/потраживања, документу на основу ког је настао дужничко поверилачки однос, валутом плаћања итд. На основу формиране базе добављача и купаца, ученици састављају план набавке и продаје робе.Ученици вежбају кореспонденцију и комуникацију са потенцијалним добављачима и купцима из своје базе слањем пословних писама и иницирањем набавке и продаје. Са добављачима и купцима са којима се договори набавка, односно продаја потребно је потписати купопродајни уговор.
При реализацији послова набавке и продаје водити рачуна о сложености примера тако што ће ученици радити лакше примере без зависних трошкова, без понуђених попуста, рекламација. На основу плана набавке, ученици састављају упит потенцијалним добављачима (користе своју базу). На основу примљених

понуда (од других ВПД или од наставника који симулира овај део), врше одабир најповољније понуде и састављају поруџбину. Када добију рачун за робу, заводе рачун у КПР и састављају калкулацију продајне цене робе до продајне цене са пдв-ом. Ученици састављају налог за пријем робе, пријемницу, креирају лагер листу, ажурирају базу добављача и евидентирају набавку робе у магацинским картицама, робном књиговодству (по продајним ценама без пдв-а) и аналитици добављача. Код продаје робе, импулс је понуда коју састављамо потенцијалним купцима (из наше базе купаца). На основу примљене поруџбенице ученик саставља рачун и отпремницу, рачун заводи у КИР, ажурира лагер листу и базу купаца и евидентира продају робе кроз магацинске картице, робно књиговодство (по продајним ценама без пдв-а) и аналитику купаца.

Рад у виртуелном предузећу настављају симулацијом послова платног промета у циљу плаћања обавеза и наплате потраживања. По року доспећа фактура, ученици попуњавају одговарајући инструмент платног промета ради исплате обавеза. Кроз импулс примљеног извода банке евидентира се исплата обавеза и наплата потраживања у аналитици добављача, односно аналитици купаца.

Ученици функционално организују своје радно место, систематизују податке у рачунару и чувају документацију. Такође, на школском рачунару ученици формирају своје фолдере у ком систематизују своје радове и наставне материјале. Препоручује се и чување на Google диску. Сву штампану документацију о пословању могу чувати и у регистратору свог ВПД, као и своја документа о запошљавању у својим досијеима (фасциклама). Ученици су у обавези да поштује кодекс пословног понашања у ВПД.

При креирању импулса наставник има у виду стечена знања и вештине ученика из других предмета, али и сарадњу са колегама у оквиру школских тимова. У неким ситуацијама када се процени да ученици не владају одређеним деловима градива наставник организује „семинаре" на одређене теме. Извођење семинара наставник може поверити и ученику. Припрема се кратка презентација на одређену тему од стране ученика или наставника и понови се градиво које је неопходно за реализацију садржаја овог наставног предмета.

Упутство за реализацију наставе у блоку

Трајање наставе у блоку у другом разреду за овај наставни предмет је 10 радних дана по шест школских часова. Часови наставе у блоку могу да се реализују према организационим могућностима школе, али је препорука да то буду реална ПД у којима се обављају комерцијални послови на домаћем и инотржишту.

Наставник даје ученицима задатке који се односе на послове дефинисане исходима учења. Менторима у компанијама даје се упутство за рад са ученицима које је у складу са задатим исходима за учење за овај предмет. Прегледањем Дневника наставе у блоку наставник проверава и оцењује оствареност дефинисаних исхода. Ученици самостално израђују добијене задатке у оквиру реализације наставе у блоку. По повратку са наставе у блоку, ученици предају наставнику Дневник наставе у блоку о извршеним активностима. Које активности ће ученици реализовати зависи од послова који постоје у конкретном привредном субјекту и могу се разликовати од ученика до ученика. Сазнања и искуства стечена на настави у блоку ученици презентују користећи одговарајуће медије за презентацију по сопственом избору.

У току трећег разреда симулација пословања виртуелног ПД се одвија као фаза подељеног рада – рад у служби набавке и служби продаје. Рад се и даље базира на симулацији послова реалног трговинског привредног друштва на велико. Наставник усмерава ученике тако да сваки ученик обави све послове у оквиру обе службе планирајући своје активности на почетку рада и пратећи реализацију планираних активности. Модули се истовремено реализују кроз две службе односно истовремено се одвијају послови набавке и продаје у сваком виртуелном ПД.

Наставник креира импулсе којима ће се симулирати послови набавке и продаје сложенији у односу на фазу јединственог рада. При креирању импулса наставник користи знања и вештине које су ученици савладали из других предмета, а процесе симулира на начин да се обезбеди индивидуални и тимски рад ученика.

Наставник врши правилне периодичне ротације ученика по службама како би сваки ученик савладао послове сваке службе у једном полугодишту – сваки ученик треба да проведе приближно једнак број часова у свакој служби (бар 4 ротације у школској години). Препорука је да наставник/ директор састави анекс уговора о раду због премештања на друго радно место.

Наставник подстиче сарадњу служби. На челу сваке службе наставник може да делегира шефа службе (који ће бити задужен за рад те службе).

Ученици планирају и управљају целокупним процесом набавке водећи рачуна о потребама тржишта и потенцијалних и постојећих купаца. Они утврђују потребу за набавком, одређују добављаче у земљи, прикупљају понуде, процењују их на основу утврђених критеријума и спроводе планирану набавку.

Ученици састављају калкулацију продајне цене робе за сваку извршену набавку, али на сложенијим примерима (за више врста робе и са више зависних трошкова набавке комбинујући сва три облика разлике у цени). Расподелу зависних трошкова вршити и по вредности и по количини. Прате токове плаћања рачуна и воде рачуна о терминима у оквиру процеса набавке. Реагују приликом евентуалних недостатка робе и предузимају мере за њихово отклањање.
За организацију процеса набавке ученици користе информационо комуникациону технологију (ИКТ) помоћу којих планирају активности процеса набавке, прате њихово остварење и спроводе сталну контролу активности и документације. Пореде остварену набавку са планираном и предузимају корективне мере у случају неслагања.
Ученици израђују план продаје и управљају процесом продаје. Користе интернет за прикупљање и коришћење података о тржишту и купцима. Ученици обављају разговоре са купцима и владају пословном кореспонденцијом. Преузимају поруџбине, састављају продајна документа и воде потребне евиденције.
За организацију процеса продаје ученици користе информационо комуникациону технологију (ИКТ), помоћу којих планирају продајне активности, прате њихово остварење и спроводе сталну контролу извршених задатака и документације.
Контролишу плаћање и шаљу опомене у случају неблаговременог плаћања. У случају евентуалних сметњи при испоруци робе ученици се понашају у складу са правилима добрих пословних обичаја и негују добре пословне односе са купцима. Ученици пореде остварени обим продаје са планираним, испитују разлоге евентуалних одступања и предузимају корективне мере. Осмишљавају промотивне огласе и поруке и учествују у осмишљавању других мера за побољшање продаје.
Ученици утврђују и распоређују одговорности унутар службе и сарађују са другом службом. Документују и презентују резултате свог рада путем структурисаних извештаја и употребом одговарајућих медија за презентацију.
У оквиру датих послова служби ученици евидентирају обавезе према добављачима и потраживања од купцима аналитички; као и набавку и продају робе у робној евиденцији и магацинским картицама. По року доспећа фактура, ученици попуњавају одговарајући инструмент платног промета ради исплате обавеза. Кроз импулс примљеног извода банке књижи се исплата обавеза и наплата потраживања кроз аналитику купаца и добављача. Пословни партнери се обавештавају о роковима доспећа обавеза и у случају кашњења састављају ургенцију.
Ученици систематизују документацију и одређеним редоследом их одлажу у регистраторе. Ученици функционално организују своје радно место, и воде рачуна о техничкој исправности опреме и уређаја које користе при обављању посла; систематизују податке у рачунару и чувају документацију за сваку службу у којој раде. Препоручује се и чување на Google диску. Ученике упућивати да ефикасно планирају и организују време и активности поштујући рокове као и да буду аналитични и одговорни при обављању послова.

Упутство за реализацију наставе у блоку

Ученици се у току школске године трећег разреда упућују на извођење наставе у блоку у привредно друштво. Спровођење је могуће извести и у бироу за комерцијалну обуку уз реализацију исхода из датих модула. Трајање наставе у блоку је 10 радних дана по шест школских часова. Часови наставе у блоку могу да се реализују према организационим могућностима школе, али је препорука да то буду реална ПД у којима се обављају комерцијални послови на домаћем и инотржишту. Менторима у реалним ПД даје се упутство за рад са ученицима које је у складу са задатим исходима за учење за овај предмет.
Наставник даје ученицима задатке који се односе на послове дефинисане исходима учења. Прегледањем Дневника наставе у блоку наставник проверава и оцењује оствареност дефинисаних исхода. Ученици самостално израђују добијене задатке у оквиру реализације наставе у блоку.
По повратку са наставе у блоку, ученици предају наставнику Дневник наставе у блоку о извршеним активностима. Које активности ће ученици реализовати зависи од послова који постоје у конкретном привредном субјекту и могу се разликовати од ученика до ученика.
Сазнања и искуства стечена на настави у блоку ученици презентују користећи одговарајуће медије за презентацију по сопственом избору.
У току четвртог разреда рад се даље организује у оквиру две службе. Симулација пословања се одвија као фаза подељеног рада – рад по службама. Наставник покреће послове предузећа тако што припрема импулсе помоћу којих симулира спољнотрговинско пословање предузећа. На тај начин иницира активности ученика којима се остварују наведени исходи.

Наставник на почетку креира импулсе којима ће се симулирати послови увоза и извоза, али у даљем пословању треба паралелно радити послове унутрашње и спољне трговине. При креирању импулса наставник користи знања и вештине које су ученици савладали из других предмета, а процесе симулира на начин да се обезбеди индивидуални и тимски рад ученика.
Наставник врши правилне периодичне ротације ученика по службама како би сваки ученик савладао послове сваке службе у једном полугодишту – сваки ученик треба да проведе приближно једнак број часова у свакој служби.
Наставник подстиче сарадњу служби. На челу сваке службе наставник може да делегира шефа службе (који ће бити задужен за рад те службе).
Користити знања која су ученици стекли у оквиру осталих предмета и сарађивати са колегама у оквиру стручних тимова ради усаглашавања.
Због израде пословних писама и попуњавања документа на страном језику потребна је уска сарадња са наставницима страних језика.
Ученике упућивати да примењују правила INCOTERMS-а везана за набавку; користе приручнике међународних правила трговине (PAYTERMS, Приручник међународних привредних термина) при попуњавању формулара у пословној кореспонденцији и да тумаче и користе уобичајене скраћенице међународне трговине у пословној кореспонденцији осигурања и саобраћаја.
Код симулације платног промета са иностранством користити оригинални образац 70 и обавештење банке о девизном приливу. Такође код симулације царинских и шпедитерских послова направити корелацију са предметом спољнотрговинско пословање. Користити сву документацију и евиденцију која је прописана за дате послове.
Ученици систематизују документацију и одређеним редоследом их одлажу у регистраторе. Ученици функционално организују своје радно место, и воде рачуна о техничкој исправности опреме и уређаја које користе при обављању посла; систематизују податке у рачунару и чувају документацију за сваку службу у којој раде. Препоручује се и чување на Google диску.
Ученике упућивати да ефикасно планирају и организују време и активности поштујући рокове као и да буду аналитични и одговорни при обављању послова.

Упутство за реализацију наставе у блоку

Ученици се у току четвртог разреда упућују на извођење наставе у блоку у спољнотрговинско привредно друштво. Спровођење је могуће извести и у бироу за комерцијалну обуку уз реализацију исхода из датих модула. Трајање наставе у блоку је 10 радних дана по шест школских часова. Часови наставе у блоку могу да се реализују према организационим могућностима школе али је препорука да то буду реална ПД у којима се обављају комерцијални послови на домаћем и инотржишту. Менторима у реалним спољнотрговинском ПД даје се упутство за рад са ученицима које је у складу са задатим исходима за учење за овај предмет.
Наставник даје ученицима задатке који се односе на послове дефинисане исходима учења. Прегледањем Дневника наставе у блоку наставник проверава и оцењује оствареност дефинисаних исхода. Ученици самостално израђују добијене задатке у оквиру реализације наставе у блоку. По повратку са наставе у блоку, ученици предају наставнику Дневник наставе у блоку о извршеним активностима. Уз дневник пожељно је и да прикупе што више документације и евиденције која им је на располагању у реалном спољнотрговинском ПД. Које активности ће ученици реализовати зависи од послова који постоје у конкретном привредном субјекту и могу се разликовати од ученика до ученика. Сазнања и искуства стечена на настави у реалном привредном друштву ученици презентују користећи одговарајуће медије за презентацију по сопственом избору.
Кроз наставу овог предмета као и наставу у блоку упућивати ученике да обављају послове поштујући и примењујући мере безбедности и здравља на раду, заштите животне средине и заштите од пожара. У току рада ученици треба да рационално користе канцеларијски материјал, да одвајају сав отпад за рециклажу и да поштују мере безбедности, нпр. тако што ће увек проверити да ли су сви уређаји, опрема и напајања искључени из струје. Приликом одласка у реално привредно друштво ученике треба упознати са мерама безбедности и заштите на раду као и мерама заштите животне средине које се примењују у тој компанији.

6. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Формативно оцењивање, као модел праћења напредовања ученика, се одвија на сваком часу и свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације. Формативна оцена садржи: опис постигнућа ученика, опис ангажовања ученика у учењу и препоруке за даље напредовање.

Она пружа информацију и о односу ученика према раду, степену самосталности, начину учења, активности на часу (постављање питања и/или давање одговора у складу са контекстом који се објашњава; израду задатака, извештаје ученика о реализованим пословима и сл.; презентовање продуката рада групе/резултата истраживања/графичких или дизајнерских решења/практичног рада/и сл.; тестове практичних вештина, помоћ друговима из одељења у циљу савладавања одређених послова и сл.)

Ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода, као и напредак других ученика, уз одговарајућу аргументацију. Посебну пажњу обратити на ситуације где ученик уочава проблем у раду и предлаже решења за његово решавање. Исто тако пратити у току обављања пословних активности да ли ученик обавља поверене му послове у складу са законском регулативом и процедурама у делатности трговине на велико.

Осмишљавати такве задатке у којима ће ученици да прате, приказују и анализирају послове набавке и продаје и састављају периодичне извештаје.

На крају сваког обављеног посла (набавке и продаје) направити кратку анализу досадашњег рада, обавезно похвалити ученика за оно што је постигао и образложити шта може и треба да поправи и/или уради. Потребно је осмислити више типова различитих активности са продуктима различитог нивоа сложености и утврдити очекиване исходе, а према њима и критеријуме вредновања.

Оцењивање ученика се одвија у складу са **Правилником о оцењивању**. Потребно је, на почетку школске године, утврдити критеријуме за оцењивање (у складу са Правилником о оцењивању), првенствено за сумативно оцењивање и са њима упознати ученике.

Препоручује се да иницијално процењивање укључује процену знања и вештина из следећих области: пословна кореспонденција, привредни субјекти, набавка и продаја у робном промету, царинске и транзитне процедуре и поступци, дескриптивна статистика, тржиште и маркетиншка истраживања, инструменти маркетинга, и др. на следећи начин: теоријски тест или упитник.

Наставник у договору са осталим наставницима који предају овај предмет, а уз уважавање потреба и специфичности ученика у својој групи, одређује после ког дела пређеног градива ће ученицима у фази јединственог рада задати самосталан практичан рад. Рад се оцењује на основу листе за проверу достигнутости исхода.

У фази подељеног рада препоручује се да се ученичке вештине више пута провере кроз самосталан практичан рад који садржи само одређене задате послове. На крају ротације се кроз самосталан практичан рад проверавају сви или већина послова у оквиру једне службе. Кроз овај начин провере практичних вештина ученике припремамо и за будући матурски испит којим ће се проверавати компетенције по стандарду квалификације за комерцијалисту.

Поред овог начина сумативног оцењивања препоручује се и прегледање документације, извештаји о раду, излагање на основу презентације и праћење индивидуалног и тимског рада.

Дневник практичне наставе се вреднује на основу листе за праћење и оцењивање са којом су ученици упознати пре одласка на наставу у блоку у реално привредно друштво. По повратку са наставе у блоку ученик презентује свој раду у конкретном привредном друштву пред осталим запосленима из свог ВПД. И овај део ученици припремају на основу листе за праћење и оцењивање коју је наставник заједно са ученицима раније саставио. На основу ових листа за оцењивање наставник изводи коначну оцену. Препорука је да се свака недеља наставе у блоку оцени (по једна недеља за сваку седмицу), јер се не могу све седмице реализовати у исто време већ су подељене у два полугодишта.

Препорука је формирање портфолија за сваког ученика како би се сакупили сви радови ученика, резултати оцењивања, разни коментари и препоруке приликом посматрања рада ученика. Оцењивање на овакав начин представља објективан показатељ постигнућа ученика.

СТАТИСТИКА

1. ОСТВАРИВАЊЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава		Вежбе	Практична настава	Настава у блоку
III	68	-	-	-	68

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА

– Упознавање ученика са основним статистичким појмовима;
– Оспособљавање ученика да прикупљају, сређују, обрађују и приказују податке;
– Оспособљавање ученика да примењују и анализирају мере централне тенденције и мере дисперзије;
– Оспособљавање ученика за стицање основних знања о простој линеарној регресији и корелацији;
– Развијање вештина за употребу простог линеарног регресионог модела;
– Оспособљавање ученика за коришћење индексних бројева и анализе временских серија на конкретним емпиријским примерима;
– Подстицање ученика на повезивање знања и вештина са осталим предметима.

3. НАЗИВ И ПРЕПОРУЧЕНО ТРАЈАЊЕ ТЕМА ПРЕДМЕТА

Разред: трећи

Ред. бр	НАЗИВ ТЕМЕ	Препоручено трајање теме (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Основни статистички појмови	14	-	-	-
2	Дескриптивна статистика	22	-	-	-
3	Проста линеарна регресија и корелација	18	-	-	-
4	Индексни бројеви и анализа временских серија	14	-	-	-

4. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

НАЗИВ ТЕМЕ: Основни статистички појмови	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни статистику као научну дисциплину – разликује фазе и предмет статистичког истраживања – утврди области статистике – објасни основне статистичке појмове – разликује структурне и временске серије – користи податке из различитих извора	– Статистика – Фазе и предмет статистичког истраживања – Области статистике: дескриптивна статистика и статистичко закључивање – Појмови у статистици: основни скуп и узорак, јединица посматрања, променљива и податак – Структурне и временске серије – Извори података

	Кључни појмови: статистика, статистичко истраживање, појмови у статистици, серије података, извори података
НАЗИВ ТЕМЕ: Дескриптивна статистика	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– повеже прикупљање, сређивање и обраду података – одреди циљ истраживања – наведе врсте мерних скала – разликује различите методе прикупљања података – изради одговарајуће статистичке табеле у функцији статистичког истраживања – одабере адекватну врсту графичког приказа за презентацију различитих резултата статистичког истраживања – утврди мере централне тенденције груписаних података – доведе у везу однос између аритметичке средине, медијане и модуса – утврди мере дисперзије негруписаних података – одреди аритметичку средину, варијансу и стандардну девијацију груписаних података – израчуна геометријску средину и хармонијску средину – направи избор одговарајуће средње вредности за опис посматраног скупа података – објасни на конкретним примерима израчунате мере централне тенденције и мере дисперзије	– Прикупљање, сређивање и обрада података – Циљ истраживања – Мерне скале – Методи прикупљања података (попис, извештај, узорак, сређивање и обрада) – Приказивање података (серије структуре и временске серије) – Дескриптивне мере – Мере централне тенденције негруписаних података (аритметичка средина, медијана и модус); – Односи између аритметичке средине, медијане и модуса – Мере дисперзије негруписаних података (интервал варијације, варијанса и стандардна девијација) – Аритметичке средина, варијанса и стандардна девијација груписаних података – Геометријска средина и хармонијска средина – Избор одговарајуће средње вредности за опис посматраног скупа података **Кључни појмови**: сређивање и приказивање података, мере централне тенденције, коришћење нумеричких дескриптивних мера
НАЗИВ ТЕМЕ: Проста линеарна регресија и корелација	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– разликује квантитативне везе – наведе циљеве регресионе и корелационе анализе – објасни прост линеарни регресиони модел – дефинише дијаграм распршености (растурања) – објасни метод најмањих квадрата – наведе могућности примене просте линеарне регресије – утврди стандардну грешку регресије и коефицијент детерминације; – дефинише линеарну корелацију и коефицијент просте линеарне корелације; – објасни на конкретном примеру употребу простог	– Квантитативне везе – појам и врсте – Циљеви регресионе и корелационе анализе – Проста линеарна регресија – Дијаграм распршености (растурања) – Оцењивање: Метод најмањих квадрата – Примена просте линеарне регресије – Стандардна грешка регресије и коефицијент детерминације – Проста линеарна корелација и коефицијент просте линеарне корелације – Употреба простог линеарног регресионог модела **Кључни појмови:** проста линеарна регресија, поста линеарна

линеарног регресионог модела	корелација, примена регресије и корелације
НАЗИВ ТЕМЕ:Индексни бројеви и анализа временских серија	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– разликује индексне бројеве – утврди индивидуалне индексе – објасни на конкретним примерима израчунате индивидуалне индексе – дефинише групне индексе – разликује методе конструкције групних индекса – израчуна групне индексе методом агрегата – израчуна групне индексе методом средњих вредности – објасни анализу временских серија – дефинише појам „тренд компонента” – одреди линеарни и експоненцијални тренд	– Индексни бројеви – појам и врсте – Индивидуални индекси – Израчунавање индивидуалних индекса – Групни индекси – Метод агрегата и метод просечних односа – Примена индексних бројева – Анализа временских серија – Анализа тренда – Линеарни и експоненцијални тренд **Кључни појмови:** индексни бројеви, анализа временских серија, примена индексних бројева и временских серија

5. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм предмета Статистика омогућава ученицима да стекну основна знања о статистици и основним статистичким појмовима. Циљ програма је оспособљавање ученика и развијање вештина да анализирају и примењују одговарајуће статистичке алате. Програм својим садржајем оспособљава ученика и да врши набавку и продају роба и услуга као и за израду различитих врста извештаја уз коришћење елементарних математичких, статистичких, техничких и технолошких знања.

Статистика је предмет који се изучава у трећем разреду, 2 часа теорије недељно.

Свака тема програма се реализује са целим одељењем. Програм предмета усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима. Наставник планира сопствене активности и активности ученика које за циљ имају да ученици остваре прописане исходе. У ту сврху наставник бира одговарајуће методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична стручна знања и вештине потребне ученику за даље учење и свакодневни живот. Приликом планирања часа, треба извршити операционализацију датих исхода, разложити их на мање и планирати активности за конкретан час. Важно је имати у виду да се исходи у програму разликују по својој сложености, што значи да се неки могу разложити на мањи број ситнијих исхода и да се могу лакше и брже остварити док је за одређене исходе потребно више времена и активности, као и рада на различитим садржајима. Наставу треба усмерити на остваривање појединачних исхода, бирајући препоручене садржаје или проналазити неке друге садржаје који су усмерени на ефикасније остваривање исхода. При обради нових садржаја треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика и настојати да ученици самостално тумаче и изводе закључке о новим, стручним појмовима. Неки исходи дефинисани су у оквиру више наставних предмета, општеобразовних и стручних предмета.

Приликом планирања наставе, треба користити методе активне наставе где је улога наставника да буде организатор наставног процеса, да подстиче и усмерава активност ученика. Избор метода и облика рада треба да доприноси већој рационализацији наставног процеса, подстиче интелектуалну активност ученика и наставу чини интересантнијом и ефикаснијом. Ученике треба мотивисати за усвајање стручних знања и оспособљавати их за тимски и истраживачки рад и подстицати лични развој ученика у складу са њиховим интересовањима. Упућивати ученике да користе уџбеник и друге изворе знања, како би усвојена знања била трајнија и шира, а ученици оспособљени за примену усвојених знања и вештина. Подстицати ученике на коришћење савремених информационих технологија.

Приликом реализације наставе поред прописаног уџбеника, препоручити додатну литературу у складу са темом, креирати радне листове као материјал за вежбу, шеме.

Наставнику се предлаже да у складу са наставним садржајима организује рад и у групама при чему се ученици оспособљавају за тимски рад и вештине комуникације. Активност наставника је да мотивише ученике, објашњава, координира рад, контролише у циљу корекција, пружа помоћ када је то неопходно и организује време. Активности ученика су усмерене на стицање основних знања кроз: читање и структурисање задатих садржаја, утврђивања стручних појмова, израду задатака, шема, презентација, учешћа у дискусији, размену мишљења и самосталног закључивања. На почетку сваке теме ученике упознати са циљевима и исходима наставе и учења, планом рада и начинима оцењивања. Све теме треба изложити на начин који ће бити подстицајан за ученике, да увиде разлоге због који је важно изучавање статистике.

Програм се састоји од четири теме. Препоручује се да се програм реализује у учионицама са рачунарима. У првој, уводној теми **Основни статистички појмови**, ученици се упознају са неким од основних појмова који су предмет анализе статистике. Анализа статистичких података је неизбежна у многим сферама живота и рада. Шта је статистика? Које су области статистике? Зашто су важни основни скуп и узорак, јединица посматрања, променљива и податак? Шта су временске серије? Одговори на ова питања су садржани у уводној теми програма. Ниво остварености исхода је од препознавања и разумевања основних статичких појмова, до примене, у смислу коришћења података из различитих извора у конкретним ситуацијама. Важно је пред ученике поставити задатке за коришћење статистичких дефиниција и података на одговарајућим примерима. Знање кључних појмова, ученицима ће бити важно у наставку приликом даљег изучавања програма предмета.

Реализацијом теме **Дескриптивна статистика**, ученици се оспособљавају да прикупљају, сређују, обрађују и приказују податке као и да примењују и анализирају мере централне тенденције и мере дисперзије. Након реализоване теме, ученик треба да буду у стању да овлада значењем кључних појмова у вези са дескриптивном статистиком, као и да кроз примену користи научено у новим и конкретним ситуацијама уз разумевање садржаја.

У реализацији теме предлаже се наставнику да користи одабране примере из свакодневног живота. Препоручује се коришћење примера из праксе и одговарајућих вежбања заснованих на великом броју примера из стручне области. Могу се ученицима и дати задаци да пореде резултате успеха и владања у одређеним разредима, своје и ученика из одељења, и да на основу тих података утврде мере централне тенденције и мере дисперзије и изведу одговарајуће закључке. Шта су квантитативне везе? Зашто су важне у статистичким истраживањима? Како се мења једна променљива под утицајем промене друге променљиве? На који начин се примењују проста линеарна регресија и проста линеарна корелација? Одговори на ова и друга питања се добијају анализом теме **Проста линеарна регресија и корелација**. За разматрање међусобних веза између две променљиве користи се регресиона и корелациона анализа. Ниво остварености исхода је од препознавања и разумевања појмова који се односе на просту линеарну регресију и корелацију, до примене простог линеарног регресионог модела на конкретном примеру. Шта су индексни бројеви? Како се примењују? За шта користимо анализу временских серија? Одговори и објашњења на ова и на низ других питања се дају у теми **Индексни бројеви и анализа временских серија**. Препоручује се да ученици на основу конкретних примера утврде и израчунају индивидуалне и групне индексе уз извођење закључака о добијеним резултатима. Предлаже се и примена линеарног и експоненцијалног тренда уз избор адекватног примера.

6. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Наставник континуирано прати и вреднује постигнућа ученика користећи поступке вредновања који су у функцији даљег учења а то су: процес учења и напредовања, резултати које ученик остварује, начин на који долази до резултата, сарадњу, иницијативу, упорност и ангажовање. Наставник редовно бележи све активности ученика и информише ученике о постигнутим резултатима и напредовању. Потребно је на почетку школске године утврдити критеријуме оцењивања, првенствено за сумативно оцењивање и са њима упознати ученике. Такође, на почетку школске године, потребно је извршити иницијално процењивање које подразумева процену знања, вештина и ставова ученика на почетку изучавања наставног предмета и служи као полазна основа за разумевање индивидуалних потреба ученика на основу којих наставник креира персонализоване планове наставе уважавајући специфичне карактеристике ученика. На почетку креирати кратак тест који ће пружити општу слику о знању и вештинама ученика неопходних за изучавање предмета Статистика а који се може заснивати на знањима и вештинама које су ученици стекли на предмету Пословна информатика.

У формативном вредновању наставник мотивише ученике да размишљају о решењима, узроцима и последицама, охрабрује их да постављају питања, развија самосталност и самопоуздање ученика тако што их подржава да искажу мишљење, образложе своје предлоге у задатој ситуацији, аргументовано коментаришу друге предлоге и оцењују квалитет и напредак свог рада, знања итд.

За сумативно оцењивање ученици би требало да решавају задатке који садрже неке аспекте истраживачког рада, да садрже новине тако да ученици могу да примене стечена знања и вештине. У вредновању наученог треба користити различите инструменте, а избор зависи од врсте активности која се вреднује. У процесу оцењивања добро је користити портфолио (збирка докумената и евиденција о процесу и продуктима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика.

Наставник планира иницијалну проверу знања која се у овом предмету ослонити на знања стечена у оквиру предмета пословна ихформатика коју су ученици изучавали у претходној години учења, поготово на тему прикупљање пословних података.

Предлог за сумативно оцењивање: тестови знања, усмено излагање, активност на часу, домаћи задатак, пројектни задатак, израда есеја, израда презентација и презентовање. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Предлаже се да у оквиру пројекта ученици прикупе, среде и обраде одређене податке о успесима ученика у матичној школи. Сви ученици у школи представљају скуп јединица посматрања од интереса. Ученицима треба да утврдите просечну оцену по одељењима и разредима на основу узорка. Шта је важно приликом избора узорка? Зашто? Да ли је могућа примена регресионе и корелационе анализе на задатом примеру? Ученици по завршетку истраживања, треба да презентују резултате рада. Препоручује се да наставник вреднује резултата рада заједно с ученицима.

СПОЉНОТРГОВИНСКО ПОСЛОВАЊЕ

1. ОСТВАРИВАЊЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава		Вежбе	Практична настава	Настава у блоку
III	68	68	-	30	166
IV	64	-	-	-	64

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА

– Оспособљавање ученика за стицање основних знања о спољнотрговинском и девизном пословању
– Упознавање ученика са основним појмовима међународне логистике и шпедиције
– Оспособљавање ученика за примену законске регулативе из области спољнотрговинског пословања
– Оспособљавање ученика за израду и коришћење одговарајуће документације у транспорту и шпедицији
– Упознавање ученика са царинским поступком у Србији
– Оспособљавање ученика за припрему пратеће документације за царињење робе приликом увоза и извоза
– Упознавање ученика са основним појмовима осигурања у транспорту
– Оспособљавање ученика за припрему документације приликом осигурања робе у међународном транспорту
– Упознавање ученика са најважнијим међународним и регионалним финансијским институцијама
– Оспособљавање ученика за стицање знања о улози државе у спољнотрговинском пословању
– Развијање вештина за обављање шпедитерских послова

3. НАЗИВ И ТРАЈАЊЕ ТЕМА ПРЕДМЕТА

Разред: трећи

Ред. бр	НАЗИВ ТЕМЕ	Трајање теме (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Појам, задаци и принципи спољнотрговинског пословања	20	20	-	-
2	Међународна логистика и шпедиција	20	20	-	-
3	Царинске и транзитне процедуре и поступци	20	20	-	-
4	Осигурање робе у транспорту	8	8	-	-
5	Рад у шпедитерском привредном друштву	-	-	-	30

Разред: четврти

Ред. бр	НАЗИВ ТЕМЕ	Трајање теме (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Девизно пословање	32	-	-	-
2	Међународне и регионалне финансијске институције	18	-	-	-
3	Улога државе у регулисању спољнотрговинског пословања	14	-	-	-

4. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

НАЗИВ ТЕМЕ: Појам, задаци и принципи спољнотрговинског пословања	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни појам спољне трговине – наведе улогу и значај спољне трговине – упореди спољну и унутрашњу трговину – објасни значај спољне трговине за Републику Србију – разликује принципе спољнотрговинског пословања – именује субјекте у спољнотрговинском пословању – објасни карактеристике предузећа за увоз и извоз – објасни облике и врсте спољнотрговинских послова – разликује врсте и облике извозних послова стављањем у одређену пословну ситуацију – израчуна цену увоза по различитим врстама спољнотрговинских послова – објасни режиме спољне трговине – докаже рачунски предности односно недостатке различитих врста спољнотрговинских послова – опише поступак спровођења увозно-извозног посла – разликује правила међународних услова испоруке – припреми елементе уговора са добављачима и купцима на иностраном тржишту – води евиденције и прописану документацију у вези са реализацијом уговора – изради пословна писма и документа у вези са набавком и продајом робе у иностранству на страном језику – разликује ризике спољнотрговинског пословања – примени законску регулативу и друге прописе из области трговине и спољнотрговинског пословања	– Међународно пословање – Принципи спољнотрговинског пословања – Субјекти спољнотрговинског пословања у земљи и иностранству – Спољнотрговински послови – Режими спољне трговине – Међународни услови испоруке Incoterms 2020 – Спољнотрговински уговори – Пословна кореспонденција са иностранством – Ризици спољнотрговинског пословања Препоручене вежбе: – истраживање карактеристика спољнотрговинских послова – презентовање карактеристика привредних друштава – презентовање спољнотрговинских послова – пројектни задатак у вези са врстом и облицима извозних послова – израчунавање цене увоза по различитим врстама спољнотрговинских послова – рачунско доказивање предности и недостатака различитих спољнотрговинских послова – презентација правила међународних услова испоруке – припрема елемената уговора са добављачима и купцима на иностраном тржишту – вођење евиденције и прописане документације у вези са реализацијом уговора – пословна кореспонденција и комуникација са иностранством – анализа делова Закона о спољнотрговинском пословању који регулишу обрађене теме **Кључни појмови:** појам и значај спољне трговине, облици и врсте спољнотрговинских послова, режими спољне трговине

НАЗИВ ТЕМЕ: Међународна логистика и шпедиција	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни специфичности међународне логистике – објасни појам, улогу и значај међународне шпедиције у спољној трговини – разликује послове међународне шпедиције и међународне логистике – објасни организацију шпедитерских компанија – примени Incoterms клаузуле у конкретној пословној ситуацији – припреми диспозицију – објасни начине отпреме и испоруке робе – организује отпрему и допрему робе друмским, железничким, поморским, ваздушним и речним транспортом – попуни транспортна документа свих видова транспорта – израчуна цену транспорта – предложи оптималан превоз робе у конкретно задатој ситуацији – објасни предности и недостатке збирног транспорта – изабере економски прихватљив облик консолидације терета на основу прикупљених понуда – одреди законом прописан инспекцијски надзор у зависности од врсте робе која се увози или извози	– Међународна логистика – Међународна шпедиција – Међународни савез шпедитерских удружења (FIATA савез), шпедитерска удружења и компаније – Организација логистичких процеса отпреме и испоруке робе – Превоз робе различитим видовима транспорта – Консолидација терета и збирни транспорт – Инспекцијски надзор у прекограничном промету Препоручене вежбе: – презентација специфичности међународне логистике-примери из праксе – презентација основних послова шпедиције-примери из праксе – практична примена Incoterms 2020-анализа конкретних ситуација – анализа утицаја правила Incoterms 2020 на трошкове и коначну цену робе – састављање диспозиције – презентација процеса отпреме и испоруке робе – попуњавање транспортних докумената свих видова транспорта – израчунавање цене транспорта и избор оптималног превоза робе – презентација основних процеса консолидације терета у збирном транспорту – презентација курирских и експресних испорука – попуњавање захтева за преглед пошиљки од стране инспекцијских органа **Кључни појмови:** међународна логистика, међународна шпедиција, FIATA савез, Incoterms 2020, превоз робе, збирни транспорт, инспекцијски надзор
НАЗИВ ТЕМЕ: Царинске и транзитне процедуре и поступци	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– разликује основне појмове у царинском поступку	– Основни појмови у царинском систему Србије

– објасни улогу шпедиције у царинском посредовању – објасни царинска документа – попуни царинска документа – опише кључне фазе код царинске процедуре увоза и извоза робе – припреми документацију за царињење робе – објасни процедуру електронског подношења декларације – разликује царинске поступке – примени царинску тарифу – утврди преференцијално порекло робе – обрачуна увозне дажбине – објасни транзитне поступке и процедуре у земљи и у Европској унији – попуни транзитне документе – опише процедуре код Међународног превоза ствари (ТИР процедуре) – наведе предности и недостатке царинских докумената за привремени увоз и извоз робе (АТА систем)	– Улога шпедиције у царинском посредовању – Царинска документа – Царински поступци – Царинско вредновање и царинска тарифа – Национални транзитни поступак – Транзитни поступци и процедуре у Европској унији – Transport International par la Rout – Међународни превоз ствари (TIR процедуре) – Admission temporaire – Temporari Admission – Међународни царински документ за привремени увоз робе – ``пасош за робу``(АТА карнет) Препоручене вежбе: – попуњавање царинских докумената – презентација царинских поступака (редовни, поједностављени) – израчунавање царинске вредности робе и коришћење царинске тарифе – попуњавање докумената за доказивање преференцијалног порекла робе – израчунавање увозних дажбина – презентација националних транзитних поступака – презентација транзитних поступака и процедура у Европској унији – попуњавање Т1 документа – Transport International par la Rout – Међународни превоз ствари (TIR систем) – попуњавање TIR карнета – Admission temporaire – Temporari Admission – Међународни царински документ за привремени увоз робе – ``пасош за робу``(АТА карнет) – попуњавање АТА карнета **Кључни појмови:** царинска документа, царински поступци, царинска тарифа, транзитни поступак у Србији и Европској унији, TIR систем, АТА карнет
НАЗИВ ТЕМЕ: Осигурање робе у транспорту	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни субјекте и елементе осигурања – представи развој транспортног осигурања	– Субјекти и елементи осигурања – Развој транспортног осигурања

– разликује врсте транспортног осигурања – анализира обележја транспортног осигурања – објасни појам осигурања одговорности – попуни документацију у вези са осигурањем робе и транспорта – разликује транспортне ризике – утврди транспортне штете на основу документације о насталој штети – изврши процену ризика код транспорта робе – објасни начин уговарања осигурања робе у транспорту – процени могућност покривања осигураних случајева – израчуна премију осигурања у зависности од предмета и вредности у уговору о осигурању – објасни документа код осигурања робе у транспорту – објасни процедуру ликвидације штете	– Врсте транспортног осигурања – Обележја транспортног осигурања – Осигурање одговорности – Осигурање робе у транспорту Препоручене вежбе: – презентација развоја транспортног осигурања и врсти транспортног осигурања – презентација субјеката и елемената осигурања – практичан пример уговарања осигурања робе у транспорту (захтев за понуду, прихватање понуде, таблице премијских стопа, општи услови за осигурање робе у транспорту, полиса) – практичан пример констатације и ликвидације штете (пријава штете, подношење одштетног захтева, ликвидација) – анализа осигурања од одговорности возара на конкретном примеру **Кључни појмови:** елементи осигурања, врсте транспортног осигурања, транспортни ризици, транспортне штете, премија осигурања, документа осигурања
НАЗИВ ТЕМЕ: Рад у шпедитерском привредном друштву	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– презентује пословање привредног друштва у којем је обавио блок наставу – допуни битне елементе уговора о шпедицији – спроведе основне послове шпедиције – попуни трговачка документа о роби – састави понуду шпедитерске компаније – израчуна цену логистичких услуга – изврши организацију логистичких процеса отпреме робе код привредног друштва у којем је обавио наставу у блоку	– Упознавање са привредним друштвом које обавља послове шпедиције – Уговор о шпедицији – Послови шпедитера код увоза робе – Послови шпедитера код извоза робе – Креирање и понуда логистичких решења – Организација логистичких процеса отпреме и испоруке робе **Кључни појмови:** шпедитерске компаније, уговор о шпедицији, послови шпедитера, организација логистичких процеса
НАЗИВ ТЕМЕ: Девизно пословање	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– разликује системе међународних плаћања	– Међународна плаћања

– разликује средства међународних плаћања валуте и девизе – објасни врсте девизних курсева – анализира утицај промене вредности/курса домаће валуте на увоз и извоз – објасни девизно тржиште – разликује врсте девизног тржишта и субјекте који послују на њему – именује носиоце мењачких послова у земљи и иностранству – разликује инструменте платног промета са иностранством – објасни облике плаћања према иностранству – израчуна динарску противвредност за плаћање увоза и за наплату извоза – попуни инструменте међународног платног промета – упореди различите инструменте платног промета са иностранством – објасни инструменте обезбеђења у међународном пословању – попуни инструменте обезбеђења у међународном пословању	– Регулатива девизног пословања у Србији – Девизно тржиште – Обављање мењачких послова – Платни промет са иностранством – Инструменти обезбеђења у међународном пословању **Кључни појмови:** девизни курс, утицај промене вредности курса на увоз и извоз, инструменте платног промета са иностранством, инструменте обезбеђења у међународном пословању
НАЗИВ ТЕМЕ: Међународне и регионалне финансијске институције	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни улогу међународних финансијских организација – разликује трговинске споразуме – објасни улогу Светске трговинске организације (WTO) – аргументује приступ интеграцијама у светској привреди – процени значај спољнотрговинских послова наше земље са земљама Европске уније	– Међународне финансијске организације – Међународни споразуми и Светска трговинска организација (WTO) – Европска унија – оснивање, развој, циљ – Остале интеграције у светској привреди **Кључни појмови:** Међународне финансијске организације
НАЗИВ ТЕМЕ: Улога државе у регулисању спољнотрговинског пословања	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни улогу државе у спољној трговини – наведе државне институције које учествују у	– Улога државе у спољној трговини – Државне институције у спољној трговини

регулисању увоза /извоза – објасни значај девизно-документарне контроле – сагледа улогу Народне банке Србије (НБС) у спољнотрговинском пословању	– Народна банка Србије (НБС) – Економски односи са иностранством **Кључни појмови:** улога државе у спољној трговини, улога НБС

5. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Дидактичко-методичко упутство је намењено наставницима како би се поједноставио и уједначио процес планирања и организације наставе у свим школама, али и стручним сарадницима и другим лицима који прате и вреднују наставу у школама.

Облици наставе: Спољнотрговинско пословање је предмет који се изучава две године, у трећем разреду са два часа недељно кроз теоријску наставу, и два часа вежби када се ученици деле у две групе, а у четвртом разреду са два часа недељно кроз теоријску наставу.

Место реализације наставе: Теоријска настава се одвија у учионици, а часови вежби у кабинетима са рачунарима са интернет везом. Крајем другог полугодишта трећег разреда предвиђена је настава у блоку и то 30 часова, односно пет радних дана по шест часова дневно у некој од шпедитерских компанија.

Подела одељења на групе: На часовима вежби и наставе у блоку ученици се деле у две групе.

Препоруке за планирање наставе:

Избор метода и облика рада за сваку тему одређује наставник у зависности од наставних садржаја, способности и потреба ученика, материјалних и других услова. У настави оријентисаној ка достизању исхода препорука је да се користе активне и интерактивне методе наставе. Програм предмета Спољнотрговинско пословање усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима, стручним, међупредметним и кључним компетенцијама. Наставник планира сопствене активности и активности ученика које за циљ имају да ученици остваре прописане исходе. У ту сврху наставник бира одговарајуће методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична стручна знања и вештине потребне ученику за стицање компетенција. Програм предмета Спољнотрговинско пословање доприноси оспособљавању ученика за примену законске регулативе из области спољнотрговинског пословања у професионалном раду и даљем учењу. Такође доприноси оспособљавању ученика за израду и коришћење одговарајуће документације у транспорту и шпедицији, за припрему пратеће документације за царињење робе приликом увоза и извоза. Дефинисани исходи у програму предмета су различитог нивоа. Исходи нижег нивоа захтевају од ученика да наведу чињенице, дефинишу појмове или репродукују чињенице и поступке. Сложенији исходи траже од ученика да користи стечено знање у новим и конкретним ситуацијама. Исходи највишег нивоа траже од ученика да примењују стечена знања и вештине у новим и непознатим ситуацијама, анализирају или евалуирају расположиве податке.

Приликом планирања наставник треба (обавезно) да изврши **операционализацију исхода**, да сложени исход, за чију је реализацију потребно више времена и активности, разложи на више мањих исхода. Наставу усмерити на **остваривање исхода**, бирајући **препоручене** садржаје или проналазећи неке друге садржаје који су усмерени на ефикасније остваривање исхода.

Препоруке за остваривање наставе:

На почетку сваке тематске целине ученике упознати са циљевима и исходима наставе, односно учења, планом рада и начинима оцењивања.

НАЗИВ ТЕМЕ: Појам, задаци и принципи спољнотрговинског пословања

Циљ ове тематске целине је оспособљавање ученика за стицање основних знања о спољнотрговинском пословању. Ученици на часовима теоријске наставе стичу базична знања о појму, улози и значају спољне трговине, принципима спољнотрговинског пословања, субјектима који обављају спољну трговину, облицима и врстама спољнотрговинских послова, режимима спољнотрговинског пословања. На часовима вежби за наведене теме наставник задаје конкретне пословне ситуације које ученици у пару или групи решавају. На пример, група или пар ученика добијају задатак да пронађу на интернету привредна друштва која се баве спољном трговином и презентују њихов наступ на инотржишту или наставник групама додељује одређена привредна друштва о којима могу наћи довољно информација да би презентовали њихов наступ на инотржишту.

Ниво остварености исхода је од препознавања и разумевања појмова до примене, анализе и евалуације. Наставник нивое остварености исхода прилагођава групи ученика и сходно томе обавља и оцењивање. На пример, врсте спољнотрговинских послова може на часовима вежби поставити кроз задатке различитог нивоа

сложености, и то све у зависности од могућности ученика. У овој тематској целини акценат је на теоријском знању о свим облицима и врстама спољнотрговинских послова, а на часовима вежби да се израчунају и упореде цене увозних послова у зависности од врсте, уз познавање међународних услова испоруке Incoterms 2020.

У овој тематској целини долази до изражаја и корелација са предметом Право јер се на теоријској настави понављају и анализирају елементи уговора са купцима и добављачима на инотржишту, док је препорука да се на часовима вежби допуњују обрасци наведених уговора. Препорука је и да се користе различити обрасци уговора за раличите врсте робе у договору са наставником предмета Право.

Инокоресподенција подразумева обраду и израду пословних писама од упита, понуде, чврсте понуде, чврсте поруџбине, фактуре, рекламације до решења рекламације на енглеском језику.

Циљ је да ученици науче да користе, пре свега, за овај предмет Закон о спољнотрговинском пословању, поуздане сајтове консултантских фирми које пружају услугу тумачења законских прописа у вези са спољнотрговинским пословањем.

НАЗИВ ТЕМЕ: Међународна логистика и шпедиција

Циљ ове тематске целине је упознавање ученика са основним појмовима међународне логистике и шпедиције. Ученици се упознају са појмом, улогом и значајем међународне шпедиције, као и пословима са којима се баве шпедитерске компаније. У овом уводном делу ове тематске целине на часовима теоријске наставе већим делом преовладава фронтално излагање наставника као и дијалошка метода ради остварења горе наведених исхода, док на часовима вежби преовладава групни рад са ученицима. Препорука је да се ученици стављају у неку пословну ситуацију и решавају проблеме са аспекта шпедитера, а потом презентују свој групни или индивидуални рад.

На часовима теоријске наставе детаљно се разрађује организација отпреме и допреме робе друмским, железничким, поморским, ваздушним и речним транспортом, док се на часовима вежби попуњавају документа везана за одговарајући вид транспорта робе (међународни друмски товарни лист – CMR, међународни железнички товарни лист – CIM, теретница-коносман, ваздухопловни товарни лист – AWB, речна теретница-коносман. Циљ часова вежби је задати ученицима различите пословне ситуације у смислу врсте робе и вида транспорта, да би на крају израчунали цену транспорта и изабрали најекономичнији вид транспорта за одговарајућу врсту робе. У реализацији ових задатака утицати на ученике да користе интернет да би имали приступ сајтовима шпедитерских организација и потребним информацијама. Упознати ученике са дефиницијом транспортне берзе и упутити их да истраже на интернету тренутно доступне платформе и компаније које се баве услугама посредовања. Ова активност може бити увод за појам консолидације терета и збирни транспорт. На часовима вежби увежбавати начине израчунавања цене збирног транспорта. Обрадити и курирске испоруке.

Према Закону о спољнотрговинском пословању увоз, извоз и транзит робе подлеже испуњењу санитарних, ветеринарских, фитосанитарних и еколошких услова. На основу ових одредби на граничним прелазима постоје: санитарна инспекцијска контрола, фитосанитарна инспекцијска контрола, ветеринарско санитарна контрола и еколошки инспекцијски надзор. На часовима вежби ученике ставити у пословну ситуацију када је потребно за одређену врсту робе организовати неки или неке од наведених контрола. На сајту Управе царине доступни су обрасци захтева за обављање инспекцијског надзора.

НАЗИВ ТЕМЕ: Царинске и транзитне процедуре и поступци

Упознавање ученика са царинским поступком у Србији и оспособљавање ученика за припрему пратеће документације за царињење робе приликом увоза и извоза је основни циљ ове тематске целине.

У овој тематској целини сваки задати исход знања пропраћен је исходом вештина, односно све обрађене теоријске теме се на наредном часу вежби могу увежбавати. И у овој целини од изузетне важности је приступ интернету на часовима вежби. Ученици на сајту Управе царине могу доћи до свих потребних информација о попуњавању и начину подношења свих царинских докумената (Јединствена царинска исправа – увозни – извозни (ЈЦИ), ЈЦИ БИС, Сажета декларација – улазна, излазна и декларација за привремени смештај, Декларација за царинску вредност (ДЦВ), Уверење о кретању робе (EUP1), Сертификат о пореклу робе (Форма ЦТ-2).

Основ за попуњавање ових докумената је Царинска тарифа која се сваке године допуњује и мења. Препорука је обрадити што више различитих пословних ситуација, у смислу врсте робе, земље увоза, начина допреме. На тај начин ученици ће се упознати са различитим варијантама обрачуна царинске вредности односно основице за одговарајући царински поступак. Обрадити све три фазе увоза робе: пријављивање робе царини, допрему робе у царинско подручје,

стављање робе у царински поступак. Код извозног цариљења робе такође провести ученике кроз три кључне фазе: извозно цариљење робе, отпрему робе у извозу, излазак робе из царинског подручја. Обратити посебну пажњу на поједностављене поступке.
Транзитне поступке обрадити у пуном обиму, односно Национални транзит (НТ), Транзит на подручју Европске уније (Т1 и Т2 поступци), Транзит на основу ТИР конвенције и Транзит на основу АТА конвенције уз попуњавање пратећих докумената Транзитни пратећи документ (ТПД), поступак (Т1).

НАЗИВ ТЕМЕ: Осигурање робе у транспорту

Осигурање је институција која надокнађује штете настале у друштву, услед дејства одређеног догађаја, несрећних случајева, катастрофа, а упознавање са детаљима наведеног је и циљ ове тематске целине са акцентом на транспорт робе.
У уводном делу ученик треба да се упозна са појмовима о субјектима осигурања, као што су осигураник, осигуравач, уговарач осигурања, корисник осигурања, посредници и заступници. Потребно је да се обраде и елементи осигурања робе у транспорту (ризик, штета, премија осигурања, осигурани случај, франшиза, накнада из осигурања, сума осигурања). Потом следе критеријуми по којима се транспортно осигурање посматра: предмет осигурања (осигурање робе, возила, одговорности), вид транспорта (поморско осигурање, копнено, ваздухопловно и комбиновано осигурање), тржиште осигурања (домаће и међународно), степен обавезности (обавезно и добровољно осигурање).
На часовима вежби препорука је да ученици презентују свој или групни истраживачки рад о основним појмовима у осигурању, врстама осигурања, осигурању робе у транспорту. Демонстрацијом практичних примера из праксе увежбавају се уговарања осигурања робе у транспорту од захтева за понудом, преко прихватања понуде, таблице премијских стопа, општих услова за осигурање робе у транспорту, до састављања полисе. Кроз практичне примере увежбавају се и констатације и ликвидације штете, кроз пријаву штете, подношења одштетног захтева, ликвидације штете. Анализира се и осигурање од одговорности возара, такође, на конкретним примерима из праксе.

НАЗИВ ТЕМЕ: Рад у шпедитерском привредном друштву

Ученицима се пред крај другог полугодишта организује настава у блоку, укупно 30 часова, пет радних дана по шест школских часова дневно у некој од шпедитерских компанија.
Циљ ових часова је развијање вештина за обављање шпедитерских послова. Менторима у шпедитерским компанијама даје се упутство за рад са ученицима које је у складу са задатим исходима за учење за овај предмет. Поред упознавања ученика са привредним друштвом које обавља послове шпедиције и упознавања са пословима које шпедитер обавља, веома је важно да се ученицима прикаже информациони систем кроз који се обављају послови, а пре свега део послова који се обавља са Управом царина.
Препорука је да ученици воде дневник о раду о шпедитерској компанији, а у школи презентују свој рад.

НАЗИВ ТЕМЕ: Девизно пословање

Циљ ове тематске целине је оспособљавање ученика за стицање основних знања о девизном пословању. Ученике упознати са основним појмовима у девизном пословању: резидент, нерезидент, страна средства плаћања, платна институција, девизно тржиште, кредитни послови, гаранцијски послови, депозитни послови, валутна клаузула, девизни курс. Посебно се осврнути на утицај промене девизног курса на увоз и извоз.
Инструменте међународног платног промета, дознаку, документарни инкасо, документарни акредитив, меницу као и банкарску гаранцију као средство обезбеђења детаљно обрадити укључујући и попуњавање.

НАЗИВ ТЕМЕ: Међународне и регионалне финансијске институције

Упознавање ученика са најважнијим међународним и регионалним финансијским институцијама је циљ ове тематске целине. Поред Светске трговинске организације (WTO) потребне је обрадити и: Међународни монетарни фонд (MMF), Међународну банку за обнову и развој (IBRD), Међународно удружење за развој (IDA), Мултилатералну агенцију за гарантовање инвестиција (MIGA), Међународну финансијску корпорацију (IFC), Европску инвестициону банку (EIB), Европску банку за обнову и развој (EBRD), Северноамеричку зону слободне трговине (NAFTA), Споразум о слободној трговини на Балкану (CEFTA), Организацију за економску сарадњу и развој (OECD), Европску асоцијацију за слободну трговину (EFTA) Земље BRIKSA – **B**rasil, **R**ussia, **I**ndia, **C**hina, **S**outh Africa.

Значај Европске уније посебно истаћи и због тога детаљније обрадити, и то, историјат, развој, размену, претприступне фондове ЕУ које наша земља може да користи.

НАЗИВ ТЕМЕ: Улога државе у регулисању спољнотрговинског пословања

Оспособљавање ученика за стицање знања о улози државе у спољнотрговинском пословању је циљ ове тематске целине. Потребно је резимирати све аспекте утицаја државе на спољнотрговинско пословање, као што су регулисање тржишта, цена, царина, девизног курса, спољнотрговинских режима, пореза, премија, алокације девиза, камата, новчане масе, девиза, инвестиција, инспекција и сл. Обрадити и улогу Народне банке Србије, пре свега као контролора у спољнотрговинском и девизном пословању правних лица.

6. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Основна сврха оцењивања је да унапређује квалитет процеса учења. Наставник континуирано прати и вреднује постигнућа ученика користећи поступке вредновања који су у функцији даљег учења а то су: процес учења и напредовања, резултати које ученик остварује, начин на који долази до резултата, сарадњу, иницијативу, упорност и ангажовање. Наставник редовно бележи све активности ученика и информише ученике о постигнутим резултатима и напредовању.

Формативно оцењивање, као модел праћења напредовања ученика, се одвија на сваком часу и свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације. Формативна оцена садржи: опис постигнућа ученика, опис ангажовања ученика у учењу и препоруке за даље напредовање. Она пружа информацију и о односу ученика према раду, степену самосталности, начину учења, активности на часу (постављање питања и/или давање одговора у складу са контекстом који се објашњава; израду задатака, извештаје ученика о реализованим вежбама, истраживачким пројектима и сл.; презентовање продуката рада групе/резултата истраживања/графичких или дизајнерских решења/практичног рада/семинарског рада и сл.; тестове практичних вештина, помоћ друговима из одељења у циљу савладавања градива и сл.)

У формативном вредновању наставник мотивише ученике да размишљају о решењима, узроцима и последицама, охрабрује их да постављају питања, развија самосталност и самопоуздање ученика тако што их подржава да искажу мишљење, образложе своје предлоге у задатој ситуацији, аргументовано коментаришу друге предлоге и оцењују квалитет и напредак свог рада, знања итд. На крају сваког часа или активности направити кратку анализу досадашњег рада, обавезно похвалити ученика за оно што је постигао и образложити шта може и треба да поправи и/или уради. Потребно је осмислити више типова различитих активности са продуктима различитог нивоа сложености и утврдити очекиване исходе, а према њима и критеријуме вредновања. У трећем разреду на часовима вежби пратити код ученика брзину и самосталност код израде задатака, способност да помажу другима у разреду, преузимање иницијативе код израде практичних задатака.

Оцењивање ученика се одвија у складу са **Правилником о оцењивању**. Потребно је, на почетку школске године, утврдити критеријуме за оцењивање (у складу са Правилником о оцењивању), првенствено за сумативно оцењивање и са њима упознати ученике.

Наставник планира иницијалну процену знања. У трећем разреду на почетку учења предмета иницијална процена треба да провери стечена знања и вештине из предмета унутрашња трговина, комерцијално познавање производа и пословна кореспонденција и комуникација. У четвртом разреду иницијална процена се ослања на знања из претходне године учења предмета али и знањима стеченим на предметима принципи економије и рачуноводство.

Планирати како усмене тако и писмене провере знања и тестове практичних вештина.

Сумативно оцењивање се може извршити на основу података прикупљених формативним оцењивањем, резултата/решења проблемског или семинарског рада, усмених провера знања, контролних и домаћих задатака, тестова знања и сл.

За сумативно оцењивање ученици би требало да решавају задатке који садрже неке аспекте истраживачког рада, да садрже новине тако да ученици могу да примене стечена знања и вештине. Препорука је да се код прве три тематске целине у трећем разреду раде најмање по две провере знања и по два практична задатка по једној целини, поред осталих метода оцењивања, с обзиром да је градиво обимно. У вредновању осталих тематских целина треба користити различите инструменте, а избор зависи од врсте активности која се вреднује. С обзиром да је у четвртом разреду предвиђена само теоријска настава, на сваком часу практиковати усмено одговарање, након мањих тематских целина тестове знања, у току године препорука је да сваки ученик уради по једну презентацију и семинарски рад.

Предлог за сумативно оцењивање: тестови знања, израда практичних задатака, усмено излагање, активност на часу, домаћи задатак, пројектни задатак, израда есеја, израда презентација и презентовање. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Препоручује се да наставник вреднује резултате рада заједно с ученицима.
Дневник наставе у блоку се вреднује на основу унапред утврђене листе за оцењивање која је дата ученику пре одласка на наставу у блоку. По повратку са блок наставе ученик ради и презентацију и усмено је излаже. И за овај део наставник саставља листу за проверу достигнутости исхода и изводи коначну оцену.
У процесу оцењивања добро је користити портфолио, као збирку докумената и евиденција о процесу и продуктима рада ученика, како би се сакупили сви радови ученика, резултати оцењивања, разни коментари и препоруке приликом посматрања рада ученика. Оцењивање на овакав начин представља објективан показатељ постигнућа ученика.

МАРКЕТИНГ

1. ОСТВАРИВАЊЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава		Вежбе	Практична настава	Настава у блоку
III	68	-	-	-	68
IV	32	-	-	-	32

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА

– Упознавање ученика са основним појмовима маркетинга и маркетинг активностима
– Оспособљавање ученика за примену маркетиншких истраживања
– Упознавање ученика са основним инструментима маркетинга у трговини
– Оспособљавање ученика за укључивање у маркетиншке процесе и давање доприноса у унапређивању пословних активности.
– Промовисање значаја примене маркетинга у дигиталном окружењу
– Развијање основних знања о функционисању међународног маркетинга
– Развијање компетенција значајних за свакодневни живот и даљи професионални развој

3. НАЗИВ И ПРЕПОРУЧЕНО ТРАЈАЊЕ ТЕМА ПРЕДМЕТА

Разред: трећи

Ред. бр	НАЗИВ ТЕМЕ	Препоручено трајање теме (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Основи маркетинга	14	-	-	-
2	Тржиште и маркетиншка истраживања	22	-	-	-
3	Инструменти маркетинга у трговини	32	-	-	-

Разред: четврти

Ред. бр	НАЗИВ ТЕМЕ	Препоручено трајање теме (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Дигитални маркетинг	18	-	-	-
2	Међународни маркетинг	14	-	-	-

4. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

НАЗИВ ТЕМЕ: **Основи маркетинга**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни појам, значај и развој маркетинга – идентификује основне кораке процеса маркетинга – објасни маркетинг концепт – разликује маркетиншке концепције	– Маркетинг и процеси маркетинга – Маркетинг као савремена пословна концепција – Маркетинг активности – Опсег маркетинга

– препоручи маркетинг активности у управљању трговинским предузећем – анализира употребу маркетинга у различитим организацијама – прикаже однос маркетинга и других функција предузећа – анализира утицај маркетинг окружења на резултат пословања трговинског предузећа	– Однос маркетинга и других функција предузећа – Маркетинг окружење **Кључни појмови:** маркетинг, процеси маркетинга, маркетинг активности, маркетинг окружење
НАЗИВ ТЕМЕ: **Тржиште и маркетиншка истраживања**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– разликује аспекте понашања купаца – објасни појам, функцију и врсте тржишта – објасни концепт циљног маркетинга и његове основне елементе – објасни сегментацију тржишта и избор циљног тржишта – анализира процес и критеријуме за сегментацију тржишта – разликује основне стратегије таргетирања тржишта – истражи кључне факторе за успешно позиционирање производа на конкретним примерима – упореди маркетинг стратегије – аргументује важност, проблем и циљ истраживања тржишта – одреди изворе података за истраживање тржишта – предложи различите методе и технике истраживања тржишта за конкретан маркетинг проблем – изведе закључке о резултатима маркетинг истраживања – објасни место и улогу МИС у савременом предузећу – спроведе SWOT и PEST анализу	– Аспекти понашања купаца – Тржиште – појам, функција и врсте – Циљни маркетинг – Сегментација тржишта, таргетирање и позиционирање производа – Стратегије маркетинга – Процес истраживања тржишта – Маркетинг истраживања и информациони системи – SWOT и PEST анализа **Кључни појмови:** купци, тржиште, циљни маркетинг, сегментација, стратегије маркетинга, истраживање тржишта, маркетинг истраживања, *SWOT* и *PEST* анализа
НАЗИВ ТЕМЕ: **Инструменти маркетинга у трговини**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни „маркетинг микс” – разликује инструменте маркетинга у трговини – анализира производ као инструмент маркетинга – упореди производ и бренд – анализира развој нових производа – процени цену као инструмент маркетинга – објасни специфичности канала дистрибуције – разликује маркетинг стратегије наступа на тржишту – анализира промоцију у трговини као елемент маркетинг микса – утврди улогу тржишне комуникације у маркетинг миксу	– Маркетинг микс – Инструменти маркетинга у трговини – Производ као инструмент маркетинга – Производ и бренд – Развој нових производа – Цена као инструмент маркетинга – Канали и стратегије дистрибуције – Промоција у трговини као елемент маркетинг микса – Облици тржишне комуникације **Кључни појмови:** маркетинг микс, инструменти

	маркетинга, производ, цена, дистрибуција, промоција, тржишна комуникација
НАЗИВ ТЕМЕ: **Дигитални маркетинг**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– упореди начин комуникације путем традиционалног и дигиталног маркетинга; – процени шансе и претње у дигиталном окружењу; – опише моделе понашања онлајн потрошача; – истражи утицај онлајн окружења на инструменте маркетинг микса – истражи изазове са којима се трговинска предузећа суочавају при примени дигиталних маркетинг стратегија; – оцени могућности примене различитих елемената дигиталног маркетинга; – анализира потенцијал маркетинг тржишта Србије за примену дигиталног маркетинга;	– Маркетинг – традиционални и дигитални – Дигитални маркетинг – појам, шансе и претње – Понашање потрошача у дигиталном окружењу – Дигиталне маркетинг стратегије – Маркетинг микс у дигиталном окружењу – Елементи дигиталног маркетинга – Дигитални маркетинг у Србији **Кључни појмови:** дигитални маркетинг, дигиталне маркетинг стратегије, елементи дигиталног маркетинга, *SEO,* друштвени медији
НАЗИВ ТЕМЕ: **Међународни маркетинг**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни међународни маркетинг – доведе у везу домаћи и међународни маркетинг – дискутује о различитим методама и техникама међународног маркетиншког истраживања тржишта – анализира инструменте маркетинга у међународном маркетингу – изведе закључке о улози међународног маркетинга у процесу интернационализације пословања и глобализације тржишта	– Концепцијске основе међународног маркетинга – Однос између домаћег и међународног маркетинга – Међународна маркетиншка истраживања – Инструменти маркетинга у међународном маркетингу – Улога маркетинга у процесу интернационализације пословања и глобализације тржишта – Маркетиншка оријентација у међународном пословању **Кључни појмови:** међународни маркетинг, међународна маркетиншка истраживања, маркетиншка оријентација у међународном пословању

5. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Дидактичко-методичко упутство је намењено наставницима како би се поједноставио и уједначио процес планирања и организације наставе у свим школама, али је намењен и стручним сарадницима и другим лицима који прате и вреднују наставу у школама.

Маркетинг је обавезни стручни предмет који се изучава две године и то: два часа недељно као теоријска настава у трећем разреду и један час недељно као теоријска настава у четвртом разреду. Настава се реализује у учионици са целим одељењем. Програм предмета обухвата пет тема од којих се три теме изучавају у трећем разреду, и то: Основи маркетинга, Тржиште и маркетиншка истраживања и Инструменти маркетинга у трговини, а две теме у четвртом разреду: Дигитални маркетинг и Међународни маркетинг.

Препоруке за планирање наставе:

На почетку сваке теме потребно је упознати ученике са циљевима и исходима наставе, односно учења, планом рада и начинима оцењивања. Програм предмета Маркетинг омогућава ученицима да стекну основна знања о појму и активностима и инструментима маркетинга. Циљ програма је оспособљавање ученика и развијање вештина за примену одговарајућих маркетиншких истраживања и комуникацију у пословном, дигиталном и међународном окружењу. Програм својим садржајем развија компетенције ученика које су значајне за свакодневни живот и даљи професионални развој.

Приликом планирања наставе, треба користити методе активне наставе, где је улога наставника да буде организатор наставног процеса, да подстиче и усмерава активност ученика. Избор метода и облика рада, треба да доприноси већој рационализацији наставног процеса, да подстиче интелектуалну активност ученика и наставу чини интересантнијом и ефикаснијом. Ученике треба мотивисати за усвајање стручних знања, оспособљавати их за тимски и истраживачки рад, подстицати лични развој ученика у складу са њиховим интересовањима. Упућивати ученике да користе уџбеник и друге изворе знања, како би усвојена знања била трајнија и шира, а ученици оспособљени за примену усвојених знања и вештина. Подстицати ученике на коришћење савремених информационих технологија.

Програм предмета Маркетинг усмерава наставника да сопствене активности и активности ученика планира у складу са дефинисаним исходима. Дефинисани исходи у програму предмета се разликују по својој сложености, што значи да се неки могу разложити на мањи број ситнијих исхода и да се могу лакше и брже остварити, док је за одређене исходе потребно више времена и активности, као и рада на различитим садржајима. Исходи нижег нивоа захтевају од ученика да наведу чињенице, дефинишу појмове или репродукују чињенице и поступке. Сложенији исходи траже од ученика да користи стечено знање у новим и конкретним ситуацијама. Исходи највишег нивоа траже од ученика да примењују стечена знања и вештине у новим и непознатим ситуацијама, анализирају или евалуирају расположиве податке.

Из овога проистиче да приликом планирања наставе, наставник треба (обавезно) да изврши **операционализацију исхода**, да сложени исход, за чију је реализацију потребно више времена и активности, разложи на више мањих исхода. Наставу усмерити на **остваривање исхода**, бирајући **препоручене** садржаје или проналазећи неке друге садржаје који су усмерени на ефикасније остваривање исхода. При обради нових садржаја треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика и настојати да ученици самостално тумаче и изводе закључке о новим, стручним појмовима. Неки исходи дефинисани су у оквиру више наставних предмета. Ученике треба оспособљавати за примену стечених знања и у другим предметима.

Препоруке за остваривање наставе:

Ученицима је важно сликовито презентовати програм, чиме ће се бавити и на који начин. Као одговарајући подстицаји се могу користити различити материјали (текстови, резултати истраживања, актуелни догађаји, шеме, илустрације…) који су на неки начин повезани са темама маркетинга. За потребе реализације пројектне наставе, ученици могу да користе различите изворе, примарне и секундарне. Свеобухватна теоријска анализа тема и садржаја од интереса је доступна у уџбеницима маркетинга. Поред уџбеника, препоручити додатну литературу у складу са темом, креирати радне листове као материјал за учење и вежбу, шеме, презентације.

Понуђени садржаји могу се довести у везу са оним што су ученици учили или уче у другим предметима. То се односи на садржаје предмета Принципи економије, Рачуноводство, Пословна кореспонденција и комуникација, Комерцијално пословање, Пословна информатика, Статистика, Предузетништво и Психологија са психологијом потрошача.

У првој теми ученике треба упознати са природом маркетинга, маркетинг концептом и улогом маркетинга. Појмови који треба да омогуће ученицима даље изучавање садржаја програма су планирање, организовање и контрола маркетинг активности. Кроз истраживање односа маркетинга и других функција предузећа, стичу се неопходна знања за примену основа маркетинга.

Како се понашају купци? На који начин је понашање купаца повезано са врстама тржишта? Које стратегије маркетинга се користе? Како се примењују различите методе и технике истраживања тржишта? Шта је маркетинг информациони систем (МИС)? Која су кључна етичка питања у маркетинг истраживању? До одговора на ова и на низ других питања ученици треба да дођу учењем и анализом фундаменталних питања везаних за тржиште и маркетиншка истраживања. Наставни садржаји се могу реализовати кроз групни рад на начин да ученици истраже одређене одабране теме.

У трећој теми ученици стичу знања о инструментима маркетинг микса. Проучавајући производ као инструмент маркетинга ученици се упознају са класификацијом, брендом и дизајном, асортиманом и животним циклусом производа, као и етичким питањима у вези с производима (безбедност производа, планирана застарелост и варљиво паковање). Како се диференцирају цене? Који су методи за формирање цена? Који фактори утичу на одлуке о формирању цена? На који начин се реагује на понашање конкуренције, а у вези формирања цена? Која су главна етичка питања повезана са формирањем цена? До одговора на наведена питања ученици ће доћи радом на садржајима у оквиру теме, цена као инструмент маркетинга.

Значајно је да ученици на одговарајућем фундаменталном нивоу утврде специфичности канала дистрибуције, анализирају промоцију као елемент маркетинг микса, као и облике тржишне комуникације (лична продаја, директни маркетинг, унапређење продаје, економска пропаганда, односи с јавношћу, интернет маркетинг и маркетинг садржај). Предлаже се да истраже и изведу додатне закључке о етичким питањима везаним за дистрибуцију и промоцију. Наставни садржаји се могу реализовати кроз групни рад на начин да ученици истраже одређене одабране теме.

Приликом изучавања елемената маркетинг микса потребно је поред основних елемената (4П) сагледати и елементе маркетинг микса са становишта купца (4Ц), али и истражити тенденције проширења основних елемената маркетинг микса (4П) са људима (people), процесом пружања услуга (process) и физичким окружењем (Physical environment) на 7П.

Циљ четврте теме *Дигитални маркетинг* јесте да се ученици упознају са могућностима дигиталног света и примени маркетинга у дигиталном окружењу савременог трговинског предузећа, као и подстицање етичког и друштвено одговорног понашања. Наставне садржаје из ове теме наставник може повезати са наставним садржајима које су ученици савладали из пословне информатике у претходном разреду.

Шта је то дигитални маркетинг и по чему се разликује од традиционалног маркетинга? Зашто је важан? Које су предности дигиталног маркетинга и шта све обухвата? Како се понашају потрошачи при онлајн куповини и које то производе купују преко интернета? По чему се разликује маркетинг микс у традиционалном и дигиталном окружењу? Какав потенцијал нуди тржиште Србије за развој дигиталног маркетинга? До одговора на ова и на низ других питања ученици треба да дођу учењем и анализом фундаменталних питања из дигиталног маркетинга. Наставни садржаји се могу реализовати кроз групни рад на начин да ученици истраже одређене одабране теме. Стратегије маркетинга су јединствене за свако предузеће и заснивају се на разумевању циљне публике, зато је потребно приликом изучавања ових садржаја да наставник кроз групни рад ученике усмери да истраже стратегије конкретних предузећа из реалног живота и презентују закључке до којих су дошли.

Приликом реализације наставних садржаја из елемената дигиталног маркетинга, и то: SEO (Search Engine Optimization – оптимизација веб-сајта за претраживаче), Content маркетинг, SMM (Social Media marketing – друштвени медији), имејл маркетинг, партнерски маркетинг, PPC (Pay-per-click marketing – „плаћање по клику"), SEM (Search engine marketing), ученике оспособљавати за тимски и истраживачки рад, подстицати лични развој ученика у складу са њиховим интересовањима, креативност. Упућивати ученике да користе различите изворе знања, подстицати их на коришћење савремених информационих технологија. Уколико постоји могућност, организовати предавања гостујућих предавача из света маркетинга. Наставник упућује ученике на истраживачки рад на тему могућности коришћења друштвених мрежа у пословне сврхе (facebook, instagram, youtube, twiter, linkedin) уз дата прецизна упутства о роковима и начину вредновања, а ученици имају прилику да самостално планирају време и ресурсе у оквиру задатих рокова.

И на крају, пета тема има за циљ развијање основних знања о међународном маркетингу. Шта је то међународни маркетинг? Шта је то утицало на пораст значаја међународног маркетинга последњих година? У чему је разлика између домаћег и међународног маркетинга? До одговора на ова и на низ других питања ученици треба да дођу учењем и анализом фундаменталних питања из међународног маркетинга. Наставни садржаји се могу реализовати кроз групни рад на начин да

ученици истраже одређене одабране теме. Инструменте маркетинг микса (4П, 7П, 4Ц) у традиционалном и дигиталном окружењу су ученици већ научили, сада треба да уоче специфичности инструмената маркетинг микса у међународном окружењу. Уколико постоји могућност, организовати предавања гостујућих предавача који имају искуства у области међународног маркетинга.

Проучавајући различите методе и технике међународног маркетиншког истраживања и примењујући их у конкретним ситуацијским задацима које наставник креира, ученици се оспособљавају за извођење закључака о резултатима тих истраживања уз уважавање различитих културолошких, економских и политичко-правних окружења.

Да ли пословати ван националних оквира? Где и на који начин наступати и пословати на међународном тржишту? Како организовати маркетиншке активности? Ово су само нека од питања на која ученици треба да одговоре при извођењу закључака о улози међународног маркетинга у процесу интернационализације пословања. Наставни садржаји се могу реализовати кроз групни рад на начин да ученици истраже међузависност глобализације тржишта и маркетинга.

6. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Наставник континуирано прати и вреднује постигнућа ученика користећи поступке вредновања који су у функцији даљег учења а то су: процес учења и напредовања, резултати које ученик остварује, начин на који долази до резултата, сарадњу, иницијативу, упорност и ангажовање. Наставник редовно бележи све активности ученика и информише ученике о постигнутим резултатима и напредовању.

У формативном вредновању наставник мотивише ученике да размишљају о решењима, узроцима и последицама, охрабрује их да постављају питања, развија самосталност и самопоуздање ученика тако што их подржава да искажу мишљење, образложе своје предлоге у задатој ситуацији, аргументовано коментаришу друге предлоге и оцењују квалитет и напредак свог рада, знања итд.

За сумативно оцењивање ученици би требало да решавају задатке који садрже неке аспекте истраживачког рада, да садрже новине тако да ученици могу да примене стечена знања и вештине. У вредновању наученог треба користити различите инструменте, а избор зависи од врсте активности која се вреднује. У процесу оцењивања добро је користити портфолио (збирка докумената и евиденција о процесу и продуктима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика.

Предлог за сумативно оцењивање: тестови знања, усмено излагање, активност на часу, домаћи задатак, пројектни задатак, израда есеја, израда презентација и презентовање. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење.

Иницијална процена знања у трећем разреду може да се ослони на знања која су ученици стекли у претходним годинама из предмета унутрашња трговина и комерцијално пословање. Препоручене теме могу да се реализују и као пројектни задаци. При реализацији пројектне наставе, одредити критеријуме оцењивања као и начин на који ће се пројекат реализовати. Упознати ученике са фазама израде пројекта, по могућности укључити и социјалне партнере из непосредног окружења. На крају реализације сваке теме могуће је урадити и тест знања. Препоручује се да тестови знања садрже и питања различитих облика: питања вишеструког избора, питања допуне, питања отвореног типа – питања која захтевају кратак есејски одговор.

ПСИХОЛОГИЈА СА ПСИХОЛОГИЈОМ ПОТРОШАЧА

1. ОСТВАРИВАЊЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава		Вежбе	Практична настава	Настава у блоку
IV	64				64

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА

– Упознавање ученика са психолошким процесима и особинама и њиховом манифестовању у понашању;
– Развијање основних знања о психологији потрошача и њеној примени у трговини;
– Оспособљавање ученика за разумевање психологије понашања потрошача;
– Развијање знања о социјалним вештинама и социјалној интеракцији;
– Унапређивање вештина комуникације са потрошачем.

3. НАЗИВ И ПРЕПОРУЧЕНО ТРАЈАЊЕ ТЕМА ПРЕДМЕТА

Разред: четврти

Ред. бр	НАЗИВ ТЕМЕ	Препоручено трајање теме (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Психологија као наука и пракса	6			
2	Личност и ментално здравље	24			
3	Особа у социјалној интеракцији	16			
4	Психологија потрошача	18			

4. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

Разред четврти

НАЗИВ ТЕМЕ**: Психологија као наука и пракса**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– дефинише предмет изучавања психологије као науке – разликује теоријске и примењене дисциплине психологије – наведе примере животних ситуација у којима се особа обраћа психологу за помоћ – наведе предмет, задатке и области проучавања психологије потрошача	**Психологија** – Предмет изучавања, задаци, теоријске и примењене дисциплине **Психологија потрошача** – Предмет и задаци, значај, области примене **Кључни појмови:**психологија, психологија потрошача
НАЗИВ ТЕМЕ**: Личност и ментално здравље**	
ИСХОДИ	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ**

По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– одреди личност као јединство психолошких процеса, особина и стања чији се развој одвија током целог живота – разликује четири врсте темперамента на примерима – објасни формирање карактера – анализира утицај психичких особина на понашање – разликује интровертни од екстравертног типа личности – објасни на примеру понашање зреле и незреле личности – идентификује различите идентитете – дискутује о појму „свест о себи" кроз посматрање и анализу сопственог понашања – наведе чиниоце који утичу на когнитивне психичке процесе уз навођење примера из свакодневног живота – идентификује чиниоце који утичу на опажање – користи стратегије и технике успешног учења и памћења – примени различите врсте мишљења у решавању проблема – идентификује емоције и мотиве сопственог понашања и понашања других (особа из окружења, ликова из књижевности или медија) – илуструје примером утицај понашања на емоције и утицај емоција на понашање – објасни хијерархију мотива – опише начине контроле сопствених емоционалних реакција – аргументује значај очувања менталног здравља – опише појам стреса, изворе, симптоме и начине на које управља стресом – анализира утицај трауме на понашање – разликује основне врсте менталних поремећаја – препозна на примерима одступање у понашању особе од очекиваног	**Личност** – Појам и структура личности, Психичке особине: темперамент, карактер, црте личности, Развој личности, Типови личности, Свест о себи) **Психички процеси** – Когнитивни процеси (Опажање, Пажња, Учење, Памћење, Заборављање, Мишљење) – Емоционални процеси (Емоције – врсте и повезаност са понашањем, контрола емоција) – Конативни процеси (Појам и врсте мотива, Потребе, вредности, ставови, и интересовања) **Ментално здравље** – Појам и значај менталног здравља – Стрес – појам, извори, симптоми, превазилажење и управљање стресом – Фрустрације, Конфликти – Криза, траума – Појам и врсте психичких поремећаја (неурозе, психозе, психопатије, посттрауматски стресни поремећај, болести зависности, психосоматске болести) **Кључни појмови:** личност, психички процеси, ментално здравље, стрес, траума, посттрауматски стресни поремећај. психички поремећаји, болести зависности
НАЗИВ ТЕМЕ: **Особа у социјалној интеракцији**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– разликује основне врсте група и њихову структуру – објасни значај тимског рада – објасни важност међуљудских односа за успех у раду тима – идентификује на примеру факторе од значаја за опажање особа – илуструје примером утицај стереотипа и предрасуда на социјалну интеракцију	**Друштвене групе** – Појам и врсте група, процеси у групи, структура групе – Тимски рад (одређивање улоге у тиму, изградња тима) – Међуљудски односи као предуслов успеха у раду

– опише примере дискриминаторног понашања и ширења гласина – упореди понашање појединца у групи од понашања појединца у маси – одбије аргументима предлог – демонстрира преговарачке вештине у симулираној ситуацији – комуницира на одговарајући начин усклађујући вербалну са невербалном комуникацијом – опише примере утицаја средства масовне комуникације и пропаганде на јавно мњење – објасни узроке настанка сукоба – прикаже на примеру конструктивно реаговање у ситуацијама сукоба и насиља	**Особа у социјалној интеракцији** – Социјална перцепција (појам, фактори опажања особа) – Стереотипи, предрасуде, дискриминација – Гласине – Понашање у групи и у маси, конформизам – Социјалне вештине – Средства масовне комуникације, пропаганда и утицај на јавно мњење **Насиље** – Сукоби и насиље **Кључни појмови:** друштвена група, тимски рад, социјална перцепција, понашање у групи, средства масовне комуникације, сукоби
НАЗИВ ТЕМЕ: **Психологија потрошача**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни значај психологије потрошача – објасни улогу психолошких сазнања у разумевању потрошача и унапређењу трговине на примерима – идентификује на примеру карактеристике потрошача – објасни ток мотивационог процеса потрошача – објасни све факторе који утичу на понашање потрошача – наведе примере за различите моделе понашања потрошача – објасни на који начин развој технологије, интернет и друштвене мреже утичу на промене у понашању потрошача – одреди факторе који утичу на потрошача пре, за време и после куповине – илуструје примером обичаје, ритуале и стереотипе при куповини – демонстрира понашање у куповини различите врсте потрошача – објасни специфичности комуникације продавца са потрошачем – наведе најчешће неспоразуме у комуникацији између продавца и потрошача – примени технике успешне комуникације у решавању најчешћих комуникацијских неспоразума продавца и потрошача – демонстрира на примеру како се ствара поверење код потрошача – опише начине истраживања онлајн производа и услуга пре него што донесе одлуку о куповини да би се избегли ризици онлајн куповине (преваре и прекомерна потрошња)	**Карактеристике потрошача** – Групне карактеристике потрошача (културне и субкултурне, референтне групе) – Личне карактеристике потрошача (узраст, образовање, животно искуство, стандард, животни стил, мотиви, потребе, ставови, вредности, осећања) – Мотивациони процес потрошача: мотиви и понашање – Фактори који утичу на понашање потрошача (географски, демографски, економски, психолошки...) **Понашање потрошача** – Модели понашања потрошача (шта, где и колико често купује, коју количину, лојалност произвођачу/марки) – Понашање потрошача у савременом окружењу (потрошачи и интернет/ друштвене мреже) – Понашање потрошача у процесу куповине (потребе, жеље, тражња) – Процес одлучивања приликом куповине; фактори који утичу на потрошача пре, за време и после куповине;обичаји, ритуали, стереотипи при

– анализира онлајн огласе и промотивни садржај идентификујући различите убедљиве методе и технике продаје (емоционални апел, тактике страха, утицај славних личности, итд.).	куповини – Врсте потрошача: одлучан/неодлучан, стрпљив нестрпљив, импулсиван/разуман, скроман/разметљив, пријатан/ непријатан итд. **Комуникација са потрошачем** – Специфичности комуникације продавца са потрошачем – Најчешћи комуникацијски неспоразуми продавца и потрошача и њихово разрешавање – Правила опхођења са потрошачем: комуникативност, одмереност, асертивност, срдачност, тактичност, љубазност, полетност, стрпљивост, недискриминативност , уважавање потрошача – Стварање поверења код потрошача – Интернет и друштвене мреже у служби потрошача (ризици онлајн куповине: преваре и прекомерна потрошња; убедљиве методе и технике онлајн продаје)

5. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Психологија, са психологијом потрошача је предмет који се изучава годину дана, у четвртом разреду, два часа недељно, кроз теоријску наставу, у учионици.

На почетку сваке теме ученике упознати са циљевима и исходима наставе, односно учења, планом рада и начинима оцењивања.

Програм предмета Психологија, са психологијом потрошача доприноси оспособљавању ученика за примену основних релевантних знања о психофизичком функционисању човека, социјалној интеракцији, карактеристикама и понашању потрошача, као и развијању социјалних вештина потребних у социјалној интеракцији са потрошачем, као што су: комуникацијске вештине, сарадња, тимски рад, контрола и управљање емоцијама, стресом и импулсивним понашањем, превазилажење конфликата, децентрација, прихватање различитости, суочавање са тешкоћама и неуспехом, умеће рећи *НЕ,* адекватна организација времена и управљање приоритетима, вештине преговарања.

Програм предмета Психологија, са психологијом потрошача усмерава наставника да наставни процес планира у складу са дефинисаним исходима, стручним, међупредметним и кључним компетенцијама. Дефинисани исходи показују наставнику која су то специфична стручна знања и вештине потребне ученику за развијање компетенција. Кључни појмови садржаја су дати у оквиру четири теме, а листа исхода односи се на целину програма и крај разреда. Редослед наведених исхода не исказује њихову важност, јер су сви од значаја за постизање циља предмета. Између исхода постоји повезаност, односно остваривање једног исхода доприноси остваривању других. Исходи су дефинисани као функционално знање ученика, тако да показују, не само шта ученик зна, већ и шта ће ученик бити у стању да учини, предузме, изведе, обави захваљујући знањима, ставовима и вештинама које је градио и развијао током једне године учења овог предмета. Многи исходи су процесни и представљају резултат кумулативног дејства наставе и учења овог предмета током целе школске године, као и стечених знања и вештина у оквиру других предмета из области економије, пословне кореспонденције и комуникације и понашања потрошача, и личног искуства ученика, јер су од рођења учесници у социјалним интеракцијама.

Дефинисани исходи у програму предмета су различитог нивоа. Исходи нижег нивоа захтевају од ученика да наведу чињенице, дефинишу појмове или репродукују чињенице и поступке. Исходи вишег нивоа траже од ученика да примењују стечена знања и вештине у новим и непознатим ситуацијама, анализирају или вреднују расположиве податке.

Приликом планирања наставник треба да изврши операционализацију исхода, да сложени исход, за чију је реализацију потребно више времена и активности, разложи на више мањих исхода. Наставу усмерити на остваривање исхода, бирајући препоручене садржаје или проналазећи неке друге садржаје који су усмерени на ефикасније остваривање исхода.

Својим садржајем, очекиваним исходима и препорученим начином рада са ученицима програм доприноси и развоју међупредметних компетенција, а нарочито рад са подацима и информацијама, решавање проблема, комуникација, сарадња, одговорно учешће у демократском друштву, предузимљивост и оријентација ка предузетништву, које се преплићу са компетенцијама за демократску културу и циљевима одрживог развоја. Поред тога, поједини исходи су у директној вези са образовањем за дигитално грађанство, које је од посебне важности за живот у садашњем и будућем времену, као што су: опише примере утицаја средства масовне комуникације и пропаганде на јавно мњење – домен медијске писмености, опише начине истраживања онлајн производа и услуга пре него што донесе одлуку о куповини да би се избегли ризици онлајн куповине (преваре и прекомерна потрошња), анализира онлајн огласе и промотивни садржај идентификујући различите убедљиве методе и технике продаје (емоционални апел, тактике страха, утицај славних личности, итд.) – домен свесност потрошача.

Како је главна карактеристика наставе усмерене на остваривање исхода, фокусираност на учење које резултира мерљивим и проверљивим резултатима у виду знања, вештина, ставова, то значи да ученик треба да учи:

– *смислено*: повезивањем оног што учи са оним што већ зна, са ситуацијама из свакодневног живота, са нечим што је актуелно;

– *проблемски*: самосталним и сарадничким прикупљањем и анализирањем података и информација, постављањем релевантних питања себи и другима;

– *дивергентно*: осмишљавањем нових примера, повезивањем садржаја у нове целине;

– *критички*: поређењем важности појединих чињеница и података; смишљањем аргумената, разликовањем тачног од нетачног;

– *кооперативно*: кроз сарадњу са наставником и другим ученицима, кроз дискусију и размену мишљења, уважавајући аргументе других.

Избор метода и облика рада за сваку тему одређује наставник у зависности од исхода, наставних садржаја, способности, потреба, интересовања и искуства ученика, материјалних и других услова. У настави оријентисаној ка достизању исхода препорука је да се користе активне и интерактивне методе наставе. Наставник планира сопствене активности и активности ученика које за циљ имају да ученици остваре прописане исходе.

У упутству за остваривање програма предмета Психологија предлаже се да се, кад год је то могуће, пође од 1) елемената искуственог учења (примера из сопственог или живота блиских особа), 2) затим се разматра зашто се то догодило, како се то објашњава, са чиме је то повезано, 3) онда се та појава доводи у везу са психологијом, теоријом и истраживањима, и 4) проверава се у новој ситуацији, у складу са развијеним знањима, вештинама и ставовима (како ученик сад мисли и осећа се, да ли би сад његова реакција била другачија...). Поред класичних облика подучавања који подразумевају традиционалне методе, као што су предавање, употреба текстуалне и демонстрационе методе, нагласак треба да буде и на сарадничком, интерактивном учењу уз дискусије, дебате, симулације, радионице, играње улога, пројекте / пројектну наставу, проблемску наставу, истраживачки рад, есеје, анализу медијских информација...искуства ученика у студијама случаја, вербалне методе (метода усменог излагања и дијалошка метода, метода дискусије), методе демонстрације, симулације, игре улога, текстуално-илустративне методе. Разноврсност метода које се примењују, као и коришћење различитих извора података, пружају могућност да стечена знања и вештине на часовима нађу примену у свакодневном искуству ученика, тј. да буду функционална.

Зато у остваривању програма треба користити што различитије облике рада и активности у којима ученици могу активно учествовати. Могу се осмислити проблемске ситуације које ученици треба да решавају, нпр. о чему све треба размишљати приликом преговарања са потрошачем, или користити студију случаја у којој се анализирају неспоразуми у комуникацији између продавца и потрошача и шта је све допринело да се то деси. На тај начин се потенцира холистички приступ посматрања понашања и повезује градиво предмета. У табели која следи дати су примери захтева који се постављају ученицима да би развили функционална знања:

	Примери захтева
Употреба знања	– Искористити у новој ситуацији – Применити знања у ситуацији из свог живота – Показати на новом примеру – Применити научено тако да се предвиде последице – Објаснити како неки процес/појава/приступ може да утиче на...
Анализа знања	– Уредити по задатом критеријуму – Утврдити предности и недостатке – Упоредити два становишта – Утврдити зашто је дошло до неке промене – Објаснити до којих последица би довела промена у некој варијабли.
Вредновање знања (критичко мишљење)	– Идентификовати која критика се може упутити... – Проценити примереност закључака из приказаних података – Проценити логичку заснованост неког става – Утврдити оправданост неке акције или одлуке – Изразити свој став – Навести аргументе за свој став
Синтеза знања (стваралачко мишљење)	– Планирање решења – Решити проблем – Смислити нову примену – Осмислити план истраживања неког психолошког проблема и саобраћају – Спровести самосталан пројекат – Осмислити начин за...

Препоручује се да наставник осмисли на који начин ће ученике увести у тему и кључне појмове садржаја. Почетни мотивациони материјал који се у програмима називају подстицаји, могу бити врло различити, као што су нпр. статистички подаци, актуелни догађаји, медијске вести, резултати истраживања, социјални експерименти, филмови, књиге, фотографије, неке чињенице и слично. Њихова улога је да провоцирају реакцију ученика, да их мотивишу да дискусију, супротстављају мишљења, аргументују своје ставове и да даље истражују. Посебно су подстицајни они материјали који садрже неку врсту когнитивног несклада, нпр. како се мења одлука о куповини када производ рекламира славна личност. Подстицајно делују и подаци који су узнемирујући, нпр. број страдалих услед коришћења мобилних телефона у вожњи (када се идентификују чиниоци који утичу на опажање), или велики број преварених купаца онлајн производа када се говори о ризицима онлајн куповине. Могу се користити и видео-огласи ради идентификације различитих убедљивих метода и техника продаје (емоционални апел, тактике страха, утицај славних личности, итд.).

У оквиру теме **Психологија као наука и пракса у**ченици треба да се упознају са предметом проучавања психологије као науке да би знали у којим животним ситуацијама могу да се обрате психологу за помоћ. Ученици се упознају и са различитим аспектима потрошача, са основном сврхом разумевања различитих облика понашања, као и фактора који утичу и уобличавају понашање људи у купопродајним процесима и конзумирању производа и услуга. Значај циља учења

овог предмета огледа се у томе да без информацијама о потребама, мотивима и жељама потрошача, њиховом понашању у различитим ситуацијама при куповини, као и факторима који утичу на доношење одлука о избору, не може се замислити успех послоних организација у савременом пословном свету. Важно је да ученици схвате значај психологије потрошача и да на примерима објасне улогу психолошких сазнања у разумевању потрошача и унапређењу трговине, што је од значаја и за бављење темом **Психологија потрошача** која се касније обрађује. Као подстицај, може се приказати маркетиншко истраживање различитих модела понашања потрошача при куповини. Од ученика се може тражити да анализирају понашање потрошача (привлачење пажње на предмет куповине, фактори понашања потрошача, време реаговања, доношење одлука...). Са приказом истраживања, ученици ће лако схватити шта је предмет проучавања Психологије потрошача и да се она ослања на општу психологију, као теоријску науку.

За даљи рад на програму потребно је, на основном нивоу, у оквиру теме **Личност и ментално здравље** упознати ученике са појмом психички живот човека, шта га чини, као и зашто је то важно за разумевање понашања потрошача. Активности наставника и ученика треба планирати тако да обезбеде достизање исхода *одреди личност као јединство психолошких процеса, особина и стања чији се развој одвија током целог живота*. Његово достизање могуће је само ако наставник, радећи и на другим темама, континуирано указује на ту повезаност психичког живота човека и његовог понашања. Знања о личности ученици доводе у везу са сопственим искуством, примерима из окружења и применом тог знања достиже се овај исход. Зато је важно да наставник планира на који ће начин садржај приближити ученицима, да припреми што више одговарајућих материјала као подстицај и тиме подстакне ученике да их и сами пронађу у примерима из других предмета, медија, друштвених мрежа и свакодневног живота. У оквиру ове теме је и садржај који се односи на ментално здравље. С обзиром на исходе у оквиру ове теме, фокус је на концепту менталног здравље као стања у којем појединац остварује своје потенцијале, носи се са животним стресом, радно је продуктиван, доприноси заједници и оријентисан је ка здравим стиловима живота, избегавајући ризична понашања чиме утиче на превенцију менталних поремећаја. Ово је посебно важно имајући у виду да је адолесценција кључна у развоју ставова (позитивних и негативних) према здрављу уопште, па и према менталном, као и за практиковање или непрактиковање здравих стилова понашања. Тема је богата кључним појмовима, који се у великој мери могу повезати са личним искуством ученика и зато је треба обрађивати са што више примера, демонстрација и игра улога. На пример, након кратке презентације о типовима темперамента, може се припремити нека ситуација у куповини и поделити ученике у парове или мање групе са задатком да опишу како би у тој ситуацији реаговали потрошачи који су типични представници колеричног, сангвиничног, флегматичног или меланхоличног темперамента. Слично се може радити на примерима потрошача чије су црте личности, нпр. импулсивност, рационалност, поводљивост, емпатичност, агресивност... Могу се организовати и вођене дискусије, у којима ће ученици имати прилику да размене мишљење о разликама које постоје међу људима у нивоу толеранције на фрустрацију и како се то манифестује у понашању. Веза се може направити и са агресивношћу, као цртом личности, јер је добра подлога за разговор о контроли емоција, нпр. контроли беса. Како емоције имају мотивационо дејство, то се одражава на понашање особа, укључујући и понашања потрошача у различитим ситуацијама у куповини. Емоције могу имати активирајуће или блокирајуће дејство.

Тема **Особа у социјалној интеракцији** део је социјалне психологије чији је садржај ученицима близак, те се могу планирати различити облици и технике рада, посебно оне у којима ученици у већој мери учествују. Примера ради, када се обрађују гласине, може се као подстицај одиграти игра глувих телефона где се кроз пренос информација ланчано од једног до другог учесника, демонстрира искривљавање порука и шумови у комуникацији. Кроз разговор који следи ученици препознају чиниоце који утичу на пријем и обраду информација, што је од значаја за учење, као и свакодневно функционисање јер се долази до увида у начине на који говорник и слушалац могу да утичу на боље разумевање порука. Ово је од значаја и за наредну тему када се обрађује понашање потрошача у процесу куповине и неспоразуми у комуникацији између продавца и потрошача. Код неких садржаја треба предвидети довољно времена да се могу урадити вежбе са циљем развоја социјалних вештина: комуникацијске вештине (вештине асертивне комуникације, активно слушање), сарадња, тимски рад, контрола и управљање емоцијама, стресом и импулсивним понашањем, превазилажење конфликата и решавање сукоба, децентрација, прихватање различитости, суочавање са тешкоћама и неуспехом, умеће рећи *НЕ,* адекватна организација времена и управљање приоритетима, вештине преговарања. Социјалне вештине знатно унапређују квалитет живота и потребно им је посветити више времена. Пажњу треба да добију и асоцијална понашања, посебно насиље у различитим појавним формама (вербално, физичко, емоционално, сексуално, социјално, дигитално). Овај садржај лако се повезује са предрасудама, стереотипима, дискриминацијом, као и са мотивацијом и емоцијама... Како је тема осетљива и увек постоји могућност да у одељењу постоји ученик који је трпео или трпи неки вид насиља, важно је да ученици износе

своје лично искуство у мери која им одговара. Када се обрађује садржај о понашању у групи и у маси и конформизам, природно га је повезати са узрастом којем ученици припадају и посматрати га из угла младих, дајући примере понашања на концертима, утакмицама, журкама, тржним центрима...
С обзиром да се ученици школују за профил комерцијалисте, потребно је да се у оквиру теме **Психологија потрошача** развију њихове компетенције да препознају утицај одређених фактора на понашање потрошача и предвиде будућа понашања у контексту доношења пословно маркетиншких одлука, као и да повежу различите моделе понашања потрошача са маркетинг стратегијом и развијањем вештине њене примене у пословној пракси. Препорука је примена пројектне наставе, а неке од тема могу бити: Карактеристике потрошача: групне (културне и субкултурне, референтне групе); личне (узраст, образовање, животно искуство, стандард, животни стил); психолошке (мотиви, потребе, учење, перцепција, ставови, вредности, осећања); Процес одлучивања приликом куповине; фактори који утичу на потрошача пре, за време и после куповине; обичаји, ритуали, стереотипи при куповини; Најчешћи комуникацијски неспоразуми продавца и потрошача и њихово разрешавање; Стварање поверења код потрошача; Интернет и друштвене мреже у служби потрошача (ризици онлајн куповине: преваре и прекомерна потрошња; убедљиве методе и технике онлајн продаје). Приликом планирања пројектних задатака водити рачуна о следећем:
– ученике поделити у мање тимове;
– у једном тиму је до 4 ученика;
– формирати одговарајући број тема пројектних задатака наспрам броја тимова, по могућству укључити ученике у одабир тема задатака у складу са њиховим интересовањима;
– организовати истраживачки рад ученика на тему пројектног задатка, а према препорукама за реализацију напредних техника учења и пројектне наставе;
– ученицима дати довољно времена да обраде тему пројектног задатка;
– уколико тема то омогућава, пројектни задатак реализовати у сарадњи са наставником стручних предмета;
– у оперативном плану рада предвидети одговарајући број часова за презентовање пројектних задатака,

6. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Праћење и вредновање напредовања ученика треба тако осмислити да буде функционално (одговара циљу предмета, исходима, садржају) и унапред познато ученицима. Они треба да знају да постоје различити нивои напредовања. Најнижи је онај где се од ученика тражи да нешто репродукује, што је резултат памћења (наведи, препознај, идентификуј...), виши ниво је да објасне, дају пример, упореде, још виши ниво је да нешто повежу, предвиде последице и највиши да систематизују, анализирају, вреднују.
У настави оријентисаној ка достизању исхода прате се и вреднују процес наставе и учења, постигнућа ученика (продукти учења) и залагање ученика у процесу учења. Наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују, како прикупљају податке, како аргументују, вреднују, документују, презентују итд. Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое исхода и начине оцењивања.
Праћење развоја и напредовања ученика у достизању исхода, као и напредовање у развијању компетенција обавља се формативним и сумативним оцењивањем, што је у складу са Правилником о оцењивању ученика у средњем образовању и васпитању. Наставник би требало да користи и методе, као што су: оцењивање рада на пројекту, оцењивање доприноса ученика у групном раду, квалитета презентације и начина на који је представљена, портфолио ученика, специфичних комуникацијских вештина, оцењивање ставова ученика, предузимљивост ученика, досетљивост и креативност у решењима и предлозима која нуде, и сл. Сасвим је прихватљиво наградити оценом и ученика који је поставио добро, смислено питање, јер се оно не може тако формулисати без одговарајућег знања и разумевања суштине тематике. Такође, ту се награђује радозналост да се сазна нешто ново што је вредност сама по себи.

Формативно оцењивање:

Редовно и планско прикупљање релевантних података о напредовању ученика, постизању прописаних исхода и циљева и постигнутом степену развоја компетенција ученика, саставни је део процеса наставе и учења, садржи повратну информацију наставнику за даље креирање процеса учења и евидентира се у педагошкој документацији наставника. Формативно оцењивање, као модел праћења напредовања ученика, се одвија на сваком часу и свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације. У формативном вредновању наставник би требало да промовише групни дијалог, да користи питања да би генерисао податке из ђачких идеја, али и да помогне развој ученичких идеја, даје ученицима повратне информације, а повратне информације

добијене од ученика користи да прилагоди подучавање и охрабрује ученике да оцењују квалитет свог рада. Ученике треба оспособљавати и охрабривати да **процењују сопствени напредак** у остваривању исхода, као и напредак других ученика, уз одговарајућу аргументацију. Посебну пажњу обратити на часовима на којима гостују стручњаци из појединих стручних области, вредновати активност ученика који постављају питања и аналитички разговарају.
Избор инструмента за формативно вредновање зависи од врсте активности која се вреднује. Инструменти за формативно оцењивање:
– вредновање активности на часу,
– урађени домаћи задаци,
– вођење ученичке евиденције (свеске),
– учешће у групном раду,
– презентације ученика.
Сумативно оцењивање:
Вредновање постигнућа ученика врши се на крају програмске целине, теме или за класификациони период из програма, на полугодишту и на крају школске године. Оцене добијене сумативним оцењивањем су бројчане и уносе се у дневник рада (ес-дневник). Избор инструмента за сумативно оцењивање зависи од врсте активности која се проверава. Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое исхода и начине оцењивања. Оцена има и мотивациону функцију у раду са сваким учеником појединачно, као и са групом ученика у одељењу.
Сумативне оцене добијају се на основу:
– вредновања усменог излагања,
– тестова знања,
– продукта пројектне наставе или пројектног задатка,
– презентација радова ученика,
– формативног праћења напредовања ученика,
– вредновања самосталних и групних задатака.
Наставник процесом вредновања пре свега подстиче и мотивише ученике да се интересују за теме из програма предмета, а шире посматрано и за струку за коју се образују. Преломни моменат у учењу је постизање првог успеха, а посебно када претходе неуспешни покушаји ученика да достигну захтевани ниво исхода**.** Овде посебно наставник мора да се посвети индивидуалном праћењу резултата сваког ученика и прилагођавању захтева (у погледу начина вредновања) како би спречио да појединци буду изостављени из успеха групе. На крају процеса, не морају сви ученици достићи највиши ниво исхода, али сваки ученик би требало да буде задовољан личним напретком у области коју је изучавао.

ПРЕДУЗЕТНИШТВО

1. ОСТВАРИВАЊЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава		Вежбе	Практична настава	Настава у блоку
IV	-	64	-	-	64

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА

– Развијање пословних и предузетничких знања, вештина, вредности, ставова;
– Оспособљавање за формулисање и процену пословних идеја и израду једноставног пословног плана мале фирме;
– Упознавање ученика са врстама предузетништва, начином отпочињања пословања и стартап екосистемом;
– Развијање вештина комуникације са окружењем и вештина за тимски рад;
– Подстицање коришћења разноврсних извора знања, критичког размишљања и оцене сопственог рада;
– Развијање личних и професионалних ставова и интереса за даљи професионални развој.

3. НАЗИВ И ПРЕПОРУЧЕНО ТРАЈАЊЕ ТЕМА ПРЕДМЕТА

Разред: четврти

Ред. бр	НАЗИВ ТЕМЕ	Препоручено трајање теме (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Основе предузетништва	-	32	-	-
2	Пословни план	-	32	-	-

4. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

НАЗИВ ТЕМЕ: Основе предузетништва	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни појам и значај предузетништва; – наведе основне карактеристике предузетника; – доведе у везу појмове иновативност, предузимљивост и предузетништво; – упореди различите врсте предузетништва; – објасни значај друштвеног (социјалног) предузетништва; – објасни улогу и значај информационо комуникационих технологија (ИКТ) за савремено пословање; – објасни појам и карактеристике дигиталног предузетништва; – идентификује примере предузетништва из локалног окружења и дате области;	– Појам и значај предузетништва – Мотиви предузетника – Основне одреднице предузетништва – Врсте предузетништва – Информационо-комуникационе технологије (ИКТ) у пословању – Предузетништво и дигитално пословање – Профил и карактеристике успешног предузетника – Оцена предузетничких предиспозиција – Стартап екосистем – Правни оквир за развој предузетништва и стартап бизниса у

– дефинише појам стартап екосистема: – представи различите начине отпочињања посла у локалној заједници и Србији; – истражи програме креиране за стартап бизнис у Србији; – објасни правне форме пословних субјеката у Србији; – прикаже основне кораке за регистрацију пословних субјеката у Србији; – упореди облике нефинансијске и финансијске подршке; – идентификује могуће начине финансирања пословне идеје.	Србији – Институције и инфраструктура за подршку предузетништву и стартап бизнису – Регистрација привредних субјеката у Србији – Финансијска и нефинансијска подршка развоју предузетништва – Извори финансирања пословне идеје **Кључни појмови садржаја**: предузетништво, предузетник, финансирање предузетника, оснивање привредних субјеката, стартап екосистем
НАЗИВ ТЕМЕ: Пословни план	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– примени креативне технике приликом избора пословне идеје; – анализира садржај и значај бизнис плана; – објасни значај планирања људских ресурса за потребе организације; – анализира претходно прикупљене информације са тржишта о конкуренцији и купцима; – упореди шансе и претње из окружења, као и предности и изазове; – опише интерне и екстерне факторе предузетничког окружења; – састави маркетинг план за одабрану пословну идеју; – састави једноставан финансијски план за одабрану пословну идеју; – објасни биланс стања, биланс успеха и ток готовине; – израчуна преломну тачку рентабилности на одговарајућем примеру; – учествује у изради једноставног пословног плана за дефинисану пословну идеју; – презентује пословни пран за дефинисану пословну идеју.	– Трагање за пословном идејом – како је препознати?; – Бизнис план – како оценити пословну идеју? – Структура бизнис плана – Људски ресурси у реализацији пословних подухвата – Тржишне могућности за реализацију пословне идеје – Истраживање тржишта-прикупљање и анализирање информација о купцима и конкуренцији – SWOT анализа; PEST анализа – Елементи маркетинг микса – Финансијски извештаји: биланс стања, биланс успеха, биланс токова готовине – Преломна тачка рентабилности – Израда бизнис плана за сопствену бизнис идеју – Презентација појединачних/групних бизнис планова **Кључни појмови садржаја:** пословна идеја, SWOT анализа, PEST анализа, маркетинг план, финансијски план, бизнис план

5. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Дидактичко-методичко упутство је намењено наставницима како би се поједноставио и уједначио процес планирања и организације наставе у свим школама, али и стручним сарадницима, директору и другим лицима задуженим за праћење и вредновање рада школе.

Облици наставе: настава се реализује кроз вежбе.

Место реализације наставе: кабинет за предузетништво или учионица опремљена пројектором и рачунарима са интернет конекцијом.

Подела одељења на групе: одељење се, приликом реализације вежби, дели на две групе (до 15 ученика).

Препоруке за планирање наставе

При планирању наставног процеса наставник, на основу циљева предмета и исхода, **самостално планира број часова обраде, утврђивања, као и методе и облике рада** са ученицима. Наставник најпре креира свој годишњи – глобални план рада полазећи од дефинисаних исхода и дефинисаних кључних појмова, из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Дефинисани исходи по модулима/темама олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице и дефинишу исходе специфичне за дату наставну јединицу. Треба имати у виду приликом планирања да се исходи разликују и да се неки могу остварити брже и лакше, а да је за постизање неких исхода потребно више времена и различитих врста активности. Препорука је да наставник планира и припрема наставу самостално и да кроз сарадњу са колегама обезбеди међупредметно повезивање. Улога наставника је да при планирању наставе води рачуна о саставу одељења, резултатима након иницијалне процене, степену опремљености школе, доступном уџбенику, примерима из праксе и другим наставним средствима и материјалима које ће користити. **Број часова по препорученим садржајима није унапред дефинисан и наставник треба да га прилагоди динамици рада.**

Дефинисани **исходи у програму предмета су различитог нивоа**. Исходи нижег нивоа захтевају од ученика да наведу чињенице, дефинишу појмове или репродукују чињенице и поступке. Сложенији исходи траже од ученика да користи стечено знање у новим и конкретним ситуацијама. Исходи највишег нивоа траже од ученика да примењују стечена знања и вештине у новим и непознатим ситуацијама, анализирају или евалуирају расположиве податке.

Приликом планирања наставник треба да изврши **операционализацију исхода**, да сложени исход, за чију је реализацију потребно више времена и активности, **разложи на више мањих исхода**. Наставу усмерити на остваривање исхода, бирајући препоручене садржаје или проналазећи неке друге садржаје који су усмерени на ефикасније остваривање исхода.

Наставник, при изради оперативних планова, дефинише степен разраде садржаја и динамику рада, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма, односно да свака тема добије адекватан простор и да се планирани циљеви и исходи предмета остваре. При томе, треба имати у виду да формирање ставова и вредности, представља континуирани процес и резултат је кумулативног дејства целокупних активности на свим часовима што захтева веће учешће ученика, различита методска решења, велики број примера и коришћење информација из различитих извора и реалног живота.

Препоруке за остваривање наставе

На почетку теме ученике упознати са циљевима и исходима наставе, односно учења, планом рада и начинима оцењивања. Препорука је да се користе методе рада попут мини предавања, симулација, студија случаја, дискусија. У излагању користити презентације, примере, видео записе и сл.

Циљ предмета предузетништво је да упозна ученике са основним појмовима и врстама предузетништва, али и да подстакне предузетнички дух код њих; да им омогући да препознају вештине које одликују успешног предузетника, да открију мотиве његове активности и инструмента помоћу којих се креира и оцењује пословна идеја. Потребно је да ученици разликују области предузетништва, као и мере подстицаја предузетништва у нашој земљи. Резултат њихове истраживачке и пројектне активности на крају учења треба да буде бизнис план.

За увођење ученика у тему потребно је припремити што више различитих материјала а његов избор треба прилагодити узрасту ученика, њиховим интересовањима, специфичности теме и предзнања. Материјал треба да мотивише ученике да истражују, улазе у дискусију, образлажу своје ставове. Циљ је да се подстиче радозналост, аргументовање, креативност, рефлексивност, истрајност, одговорност, аутономно мишљење, сарадњу, једнакост међу половима. Предузетништво је предмет који је лако повезати са осталим стручним предметима али и са животом и самим окружењем тако да наставник треба да проналази примере који су везани за занимања за које се ученици школују, о којима имају одређена предзнања или су им блиски у окружењу.

Препорука је да се настава реализује кроз различите **пројектне задатке**. Рад на пројекту укључује све ученике у групи. Да би био успешан група треба да „прерасте" у тим. Иако се ради о средњошколцима који свакако имају неко искуство рада у тиму, неопходно је да наставник помогне, на различите начине, да се тим формира и функционише. Није потрошено време ако се са ученицима на једном часу пре започињања рада на пројекту разговара о тимском начину рада, његовим карактеристикама и разликама у односу на рад у групи. Ученици треба, самостално и уз помоћ наставника, да дођу до тога да тимски рад карактерише јасна подела улога и одговорности, да су активности чланова тима међузависне и усклађене, да успех зависи од свих и да нема такмичарског односа, побеђених и победника. Посебно је важна улога наставника у планирању динамике рада јер ученици обично имају тешкоће да у истраживачким и пројектним активностима процењују колико им је времена потребно за рад и показују тенденцију да троше више времена него што је потребно. Истраживачки и пројектни рад има за циљ,

између осталог, да оспособи ученике да поштују рокове, да буду ефикасни и ефективни и зато наставник треба да интервенише кад види да се динамика групе не одвија како треба. Он процењује колико је часова оптимално да се нека тема обрађује.

При реализацији тема подстицати ученике да користе што различитије **изворе информација** и да према њима имају критички однос. Циљ је јачати ученике да се ослањају на сопствене снаге у проналажењу и обради података у смислу процене њихове тачности. У изобиљу података до којих ученици могу доћи изузетно је важно оспособити их да врше селекцију и да процењују који извори се могу сматрати поузданим и релевантним, а које податке треба узети са резервом и проверити. Иако се очекује да ће се ученици у великој мери ослањати на интернет као брз и лако доступан извор информација, треба их охрабривати да користе и друге изворе података као што су књиге, филмови и разговор са људима.

1. Основе предузетништва

За увођење у тему наставник може да припреми примере успешних предузетника, пожељно је да буду на глобалном и локалном нивоу, који илуструју снагу иницијативе и предузетништва као и да подстакне ученике да опишу своје пример.

Ученике наводити да идентификују мотиве који покрећу предузетничке активности. У оквиру ове теме кроз игру улога могуће је описати карактеристике које треба да поседује успешан предузетник. У складу са могућностима организовати посете предузетника из локалне заједнице. Уколико није могуће организовати посете, пожељно је усмерити ученике да погледају одређене документарне емисије или филмове о успешним предузетницима. Студије случаја могу бити користан алат да у оквиру своје делатности, ученици одаберу најбоље примере за конкретне пословне идеје и аргументују свој избор у односу на критеријуме као што су квалитет, цена, еколошка подобност и сл. Ученике треба упутити да се информишу о предностима развоја предузетништва у условима дигитализације. Посебну пажњу посветити стартап екосистему и могућностима за развој и подстицај стартап бизниса. Мотивисати ученике да проуче програме за развој стартап бизниса у локалној заједници. Требало би да ученици сами изврше истраживање корака при регистрацији предузећа и документације потребне за то.

Стартап екосистем, **Регистрација привредних субјеката и подршка предузетништву као препоручени садржаји су погодни за реализацију пројектног задатка**. Једна групе ученика може да обрађује тему законске регулативе у функцији развоја предузетништва у Србији, друга група кораке при регистрацији предузећа, трећа група неопходну документацију, четврта група институције и инфраструктуру за подршку предузетништву. Кључне речи за претрагу на Интернету: АПР, регистрација привредних друштава, Центар за предузетништво, законска регулатива. Ученици кроз тимове могу да истраже и презентују начине финансирања пословне идеје и ризике које предузетник преузима. Коначни резултат пројекта може бити презентација или филм. На исти начин је могуће упутити ученике да истраже и примере социјалног предузетништва, локално и глобално. Теме које се обрађују кроз овај предмет доприносе развоју демократских компетенција и важно је додатно подстицати њихов развој користећи различите методе. Као додатни материјали могу се користити публикације Савета Европе као што је Референтни оквир компетенција за демократску културу које ученици треба да развијају како би учествовали у култури демократије.

2. Пословни план

Током остваривања ове теме, ученици треба, **кроз пројектни задатак**, да стекну јаснију слику о економском и финансијском функционисању предузећа, да развијају сопствене предузетничке капацитете, социјалне, организационе и лидерске вештине.

Приликом одабира делатности и пословне идеје могуће је користити „олују идеја" и вођене дискусије да се ученицима што би помогло у креативном осмишљавању пословних идеја и одабиру најповољније. Препоручити ученицима да пословне идеје траже у оквиру свог подручја рада али не инсистирати на томе, уколико сами желе да истраже неко друго поље делатности. Фокус ставити на идентификацију пословне идеје у дигиталном пословном окружењу, што подразумева коришћење и примену информационо комуникационих технологија у скоро свим областима људског живота, рада и деловања.

Ученици се деле на групе окупљене око једне пословне идеје у којима остају до краја. Групе ученика окупљене око једне пословне идеје врше истраживање тржишта по упутствима наставника. Свака група осмишљава свој производ или услугу, трудећи се да буду оригинални, иновативни и креативни. Са циљем постизања ових захтева, важно је да ученици прикупе информације о истим или сличним производима или услугама на тржишту и успоставе комуникацију са окружењем како би испитали могућност остваривања пословног успеха. Неопходно је у току реализације ове теме предложити најбољу комбинацију инструмената маркетинг микса за конкретну идеју.

Током реализације ове теме неопходно је да ученициураде једноставан бизнис план који прати њихову пословну идеју, осмисле различите облике промовисања и продаје свог производа и остварују интеракцију са пословним сектором и потенцијалним купцима. За конкретну ученичку идеју се раде једноставни примери

биланса стања, биланса успеха и утврђује се финансијски резултат. Резултат њихове истраживачке и пројектне активности на пројекта треба да буде пословни план за конкретну пословну идеју.
Пословну идеју могу пријавити на такмичења у изради бизнис плана која се сваке године одржавају у организацији различитих релевантних установа и организација. Уколико могућности дозвољавају пословну идеју је могуће и демонстрирати у окружењу.

6. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Основна сврха оцењивања је да унапређује квалитет процеса учења. Оцењивање је саставни део процеса наставе и учења којим се стално прати напредовање ученика и остваривање прописаних циљева и исхода и развој компетенција из стандарда квалификација.
Наставник треба континуирано да прати напредак ученика који се огледа у начину на који ученици дају свој допринос, како прикупљају податке, како аргументују, процењују, документују. У формативном вредновању наставник би требало да промовише одељенски дијалог, користи питања да би генерисао податке из ученичких идеја, али и да помогне развој идеја, даје ученицима повратне информације, а повратне информације добијене од ученика користи да прилагоди подучавање, охрабрује ученике да оцењују квалитет свог рада итд.
На почетку остваривања програма препоручује се иницијални тест (иницијална процена) у којем ће се испитати колико су ученици упознати са основим појмовима у предузетништву, примерима из окружења и свог подручја рада.
У процесу оцењивања добро је користити **портфолио** (збирка докумената и евиденција о процесу и продуктима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. Препорука је да се настава реализује кроз пројектне задатке и истраживачки рад ученика зато је важно имати евиденције о свим продуктима ученика и водити рачуна да приликом рада у тиму или групи ученици имају различите улоге током времена како би сви имали једнаке прилике за достизање исхода и и евалуацију њиховог рада.
Много тога се може пратити, нпр. начин на који ученик учествује у активностима, како прикупља податке, како аргументује, евалуира, документује. Посебно поуздани показатељи су квалитет постављених питања, способност да се нађе веза међу појавама, наведе пример, промени мишљење у контакту са аргументима, разликују чињенице од интерпретације, изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научено, предвиде последице, дају креативна решења. Такође, наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам, колико су креативни. Истовремено, наставник пружа подршку ученицима да и сами процењују сопствено напредовање и напредовање групе. Зато на крају сваке теме ученици треба да процењују сопствени рад и рад групе, идентификују тешкоће и њихове узроке, као и да имају предлог о другачијој организацији активности. Треба имати у виду да је процес рада често важнији од самих резултата.
За сумативно оцењивање разумевања и вештина научног истраживања ученици би требало да решавају задатке који садрже аспекте истраживачког рада, да садрже новине тако да ученици могу да примене стечена знања и вештине, а не само да се присете информација и процедура које су запамтили, да садрже захтеве за предвиђањем, планирањем, реализацијом неког истраживања и интерпретацијом задатих података. За овакав облик рада наставник треба да припреми листе за оцењивање које ће садржати јасне аспекте и индикаторе вредновања. Приликом оцене пословног плана, могу се користити већ постојећи обрасци прилагођени узрасту и ученичким постигнућима. Ученике упознати са свим инструментима и критеријумима који ће бити коришћени приликом оцењивања. У вредновању наученог користе се различити инструменти, на Интернету, коришћењем кључних речи *outcome assessment (testing, forms, descriptiv/numerical)*, могу се наћи различити инструменти за оцењивање и праћење.
Како се сваки истраживачки рад завршава презентацијом потребно је вредновати и њен квалитет и тиме обезбедити повратну информацију за ученике што доприноси унапређивању њихових вештина у припреми презентација. Ученици треба унапред да знају шта се прати приликом презентовања, а то су показатељи који се тичу садржаја (да ли је релевантан и тачан, да ли исказује суштину, колико је обиман ...), организације (како је искоришћен простор, које су боје коришћене, да ли су анимације и илустрације функционалне или декоративне...), начина излагања (да ли је довољно гласно, јасно, са одговарајућом динамиком...) и реакције слушалаца (да ли су били пажљиви, да ли их је презентација мотивисала да реагују...). У процесу вредновања презентација треба да учествују сви ученици из групе, као што и ауторима треба дати прилику да процене квалитет свог рада и ефекте које су постигли код слушалаца.

Када је у питању вредновање рада ученика на пројекту, могу се пратити следећи показатељи: колико јасно ученик дефинише проблем; колико прецизно одређује циљ пројекта, да ли консултује различите изворе информација; да ли доводи у везу избор активности пројекта са проблемом и циљем; да ли показује креативност у осмишљавању активности; колико пажљиво прикупља податке; да ли се придржава процедура; да ли правилно обрађује податке; да ли закључке доноси на основу валидних података; да ли документује активности на пројекту; какав је квалитет завршне презентације; како помаже другима; како сарађује; како дели информације од значаја за пројекат.

Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Наставник са ученицима треба да договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу. У том случају ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Такође на основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

2.2.2.6. ИЗБОРНИ СТРУЧНИ ПРЕДМЕТИ

ЕКОНОМСКА ГЕОГРАФИЈА

1. ОСТВАРИВАЊЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава		Вежбе	Практична настава	Настава у блоку
III	68				68

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА

– Упознавање ученика са значајем економске географије у изучавању економског простора;
– Оспособљавање ученика да разумеју утицај физичко и друштвено – географских фактора на развој привреде и друштва;
– Упознавање ученика са просторним димензијама светске привреде кроз разумевање савремених економско-географских процеса;
– Оспособљавање ученика да примењују географска знања и вештине у даљем образовном и професионалном развоју и као и да се одговорно опходе према себи и окружењу;
– Развијање осећања припадности својој нацији као делу интегралног света са посебним освртом на разумевање положаја, места и улоге Србије на Балкану, у Европи и у свету;
– Изградња и неговање националног и културног идентитета у мултиетничком, мултикултуралном и мултијезичком свету.

3. НАЗИВ И ПРЕПОРУЧЕНО ТРАЈАЊЕ ТЕМА ПРЕДМЕТА

Разред: трећи

Ред. бр	НАЗИВ ТЕМЕ	Препоручено трајање теме (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Земља као животни и економски простор човека	30			
2	Географија светске привреде и положај Србије	20			
3	Савремени економско и политичко-географски процеси	18			

4. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

НАЗИВ ТЕМЕ: Земља као животни и економски простор човека	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– дефинише предмет изучавања и значај економске географије у проучавању економског простора – користи различите методе у анализи економског простора и креира тематске карте различитог садржаја – утврди везу између природних услова и ресурса на Земљиној површини – анализира узроке промена природних услова на Земљи	– Економска географија: предмет изучавања, задаци, методе и значај – Природни услови: фактори промена (природни и антропогени), потенцијал и ограничавајући фактор развоја – Природни ресурси: појам, подела и размештај у свету и у Србији – Природне непогоде: појам, подела и последице –

– изведе закључак о утицају природних услова на оптималне животне потребе становништва, привредне делатности и квалитет животне средине – анализира геопросторни размештај најзначајнијих природних ресурса у свету и у Србији – дефинише појам, наведе поделу и мере заштите од природних непогода – анализира узроке и последице природних непогода – издваја области на Земљиној површини и у Србији које су угрожене различитим природним непогодама – анализира угроженост животне средине услед експлоатације природних ресурса и потребу успостављања концепта одрживог развоја – објасни промене компоненти природног и механичког кретања становништва и њихове последице користећи теорију демографске транзиције – анализира образовну и економску структуру становништва и утицај миграција на просторни развој – дефинише појмове радна снага, стопе активности, тржиште рада – изведе закључак о утицају демографског фактора на привредни развој – утврди привредну структуру савременог града – критички оцени процес урбанизације кроз анализу пренасељености великих градова и демографског пражњења осталих насеља – процени улогу државе у економско развоју – доведе у везу развој различитих економских система и економског развоја на глобалном и националном нивоу	најугроженије области у свету и у Србији – Човек и окружење: управљање природним непогодама, одрживи развој и заштита простора – Демографски оквир радне снаге и тржиште рада: демографски транзиција, социо-економска обележја становништва и утицај миграција – Градови као економски центри: пренасељеност градова и демографско пражњење – Политичко обликовање простора: улога државе у економском развоју – Глобална економија: историјски оквир развоја економских система **Кључни појмови:** природни услови и ресурси, природне непогоде, одрживи развој, радна снага, неравномеран демографски развој
НАЗИВ ТЕМЕ: Географија светске привреде и положај Србије	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни процес индустријализације у свету и фазе развоја привреде у свету и у Србији – анализира утицај доминантних фактора на размештај и развој пољопривреде – утврди најзначајније пољопривредне области биљне и сточарске производње у свету и у Србији – критички анализира положај српске пољопривреде на	– Индустријализација: развој привреде у свету и фазе развоја привреде у Србији – Аграрна географија: типови пољопривреде, фактори и главне пољопривредне области у свету – Пољопривреда Србије: положај у европској и светској привреди – Размештај индустрије: фактори локације, индустријски

европском и светском тржишту – анализира макро и микролокацијске факторе индустрије у простору – објасни структуру и динамику индустријских региона у свету – процени утицај кључних фактора на развој индустрије у Србији – анализира међусобни утицај окружења и саобраћаја – процени значај појединих саобраћајних грана на привредни развој – објасни значај међународне трговине у развоју глобалне привреде – анализира положај Србије у међународним трговинским односима – класификује кључне факторе за развој туризма – истакне најзначајније туристичке рецептивне области у свету и процени положај Србије у европском туристичком простору	региони и размештај индустрије у свету и у Србији – Саобраћајна инфраструктура и значај за привредни развој – Међународна трговина и положај Србије: глобални и регионални трговински токови роба, услуга и капитала – Туризам као највећи светски извозник услуга: глобални трендови и Србија **Кључни појмови:** индустријализација, пољопривреда, индустријски региони, услуге
НАЗИВ ТЕМЕ: Савремени економско и политичко-географски процеси	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– анализира савремену политичку карту света и утицај на глобалну економију – разликује политичку, територијалну, економску и културну глобализацију у контексту развоја светске привреде – утврди поделу света према степену развијености земаља – анализира последице неравномерног економског и друштвеног развоја – разликује улогу, значај и видове деловања међународних организација на глобалном нивоу и у Србији – опише економске интеграције на Балкану и у Југоисточној Европи и положај Србије у њима – укаже на регионалне разлике унутар Европске уније и деловање њених институција на процес уравнотеживања развоја – процени географски положај Србије у савременим економским и политичким променама у свету и у Европи – анализира регионални развој Србије дефинишући њена неразвијена и девастирана подручја	– Промене савремене политичке карте света и утицај на глобални економски развој – Глобализација: шансе и претње економском и друштвеном развоју – Центар и периферија светске економије: фактори, подела земаља према развијености, последице – Главне међународне политичке и економске организације и њихов утицај на развој Србије – Заједничка Европа – разнолика Европа – Неравномеран регионални развој у Србији: узроци, стање и мере регионалне политике **Кључни појмови:** глобализација, интеграције, регионалне разлике

– укаже на мере регионалне политике за смањивање регионалних разлика	

5. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Предмет *Економска географија* је изборни предмет који се реализује у трећем разреду са укупним фондом од 68 часова. Програм предмета је оријентисан на исходе, а њихов редослед не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање циљева предмета (наставник је у обавези да прође све исходе током наставног процеса). Наставник треба да подстиче радозналост ученика у проучавања економско-географских појава и процеса које прожимају читав животни простор и својеврсна су веза између економских законитости, које ученици изучавају на бројним другим стручним предметима, и оних принципа који су предмет проучавања општеобразовних предмета у школи. Зато се сугерише наставнику да часове обраде започиње различитим подстицајима. За подстицај се могу користити разноврсни материјали који су повезани са темом (текстови, резултати истраживања, слике, шеме, мапе, биографије познатих личности, актуелни догађаји, инсерти из филмова, текстови из новина...). Они су добра основа за разговор и изазивање радозналости код ученика. Географија проучава целокупност средине у којој људи живе и обављају своје активности, а економска географија као њена дисциплина, се посебно усмерава на потенцијале и ограничења природних и друштвених услова и ресурса са аспекта употребљивости у свакодневном животу и раду људи. Она пружа одговоре, не само на питања где се шта налази, већ и на питања зашто се то налази баш на датим локацијама и какве последице произилазе из таквог размештаја. Економска географија је повезана или има импликације на разне сфере живота, а пре свега на економију. Занимљив је и увек актуелан утицај економије на човекову околину, а управо те узрочно-последичне везе економска географија осветљава у пуном обиму. Важно је да ученици сагледају да се економско-географске законитости прате кроз време, и на различитим просторним нивоима: локално, на нивоу једне државе и глобално. Проучавањем економије ученици стичу одређена знања и вештине и развијају одређене ставове, али економска географија заокружује ту целину јер ученицима пружа могућност да своје окружење размотре и сагледају на један потпуно нов начин, користећи стечена економска знања.

Важно је истаћи да наставник исходе остварује и кроз часове обраде и кроз часове утврђивања. Препорука је да наставник користи што је могуће разноврсније наставне методе и покуша кроз активну наставу да помогне ученицима да овладају и исходима највишег нивоа. За потребе извођења наставе, могу се користити различити извори, поред уџбеничког материјала. Препоручују се званични подаци одговарајућих институција (нпр. Републичког завода за статистику), подаци о земљама ЕУ који се доступни су на сајту европских институција (нпр. *European Commission*), публикације у виду различитих извештаја, научних и стручних радова, и сл. Приликом презентовања нових садржаја од стране наставника, али и резултата истраживања ученика, препоручује се коришћење савремених електронских помагала (рачунар, пројектор), потом примена различитих метода у обради и презентацији материјала, односно коришћење дигиталних и аналогних географских карата различитог садржаја и размера.

Тема 1: ЗЕМЉА КАО ЖИВОТНИ И ЕКОНОМСКИ ПРОСТОР ЧОВЕКА

Овај тема започиње исходима који се односе на разумевање улоге економске географије као предмета у систему економског образовања (ученици се по први пут у свом образовању сусрећу са појмом економска географија, а пошто је реч о предмету који је стручни, неопходно је помоћи ученицима да сагледају његову сврху и улогу у образовању једног економисте).

Пример увода у час

Наставник може коришћењем наставне методе брзо писање отворити час (на табли/пројектору наставник испише „економска географија" а потом остави до 5 минута сваком ученику да на једној цедуљици напише што више појмова/процеса који га асоцирају на економску географију; потом наставник прикупи цедуљице и прочита по слободном избору један број одговора, па потом заједно са ученицима прокоментарише везу између одређених одговора и написане синтагме). Ово је добар увод у тему која се бави предметом проучавања и задацима економске географије (Шта економска географија јесте а шта није? Како се она односи према економији? Да ли је потребно учити статистичке податке о различитим делатностима у појединим земљама и регионима и зашто то није добро? Где увек и како могу пронаћи релевантне податке и каква је поузданост извора података?, итд). Посебно је интересантно питање коришћења географске карте – како су је ученици до сада користили, а како се она користи за потребе изучавања економије? Да ли су ученици чули за дигиталну карту, за ГПС и ГИС? (наставник може ученицима да сугерише да свако од њих ко има тзв. паметни телефон са апликацијом „Google Maps", има и, вероватно, користи ГИС).

Пример подстицаја

Разорни земљотрес у Турској и Сирији 6. фебруара 2023. године јачине 7,8 Рихтерове скале однео је преко 40.000 живота грађана у југозападној Турској и североисточној Сирији. Причињена је и огромна материјална штета (процена је да је директна штета у Турској од овог земљотреса око 34 милијарде долара (око 4% БДП Турске из 2021. године), а да би трошкови санације могли бити дупло већи)….(текст у дневном листу „Политика" од 8.03.2023.)

Наставник може да кроз наставну методу вођена дискусија покуша заједно са ученицима да одговори на питања: Зашто је земљотрес погодио баш овај део света и зашто су последице овог земљотреса толике? Након што ученици изнесу своја размишљања наставник им помаже да обликују закључке који упућују на чињенице: ово подручје се налази у зони јаке сеизмичке активности на контакту геотектонских плоча и честе су појаве земљотреса и вулкана (градиво из физичке географије основне школе), Турска је средње развијена земља која још увек нема могућности да примени сва савремена достигнућа градње попут Јапана (градиво друштвене географије из основе школе о земљама света), овај део Турске је густо насељен (градиво из друштвене географије основне школе), извесно су били присутни озбиљни пропусти у контроли градње објеката у трусним зонама (слабости локалних самоуправа и недовољна контрола инвеститора у грађевинском сектору). Дакле, овим показујете да су за било ког економисту који се бави управљањем и планирањем у државном сектору (национални или локални), као и у приватном сектору (грађевинска компанија) веома важно да има свест о средини у којој живи и ради (географски контекст).

Остатак темаа може се посматрати кроз три целине кроз које би ученик, остварујући задате исходе, требало да дође до постављених циљева предмета. Те три целине подразумевају компетенције из домена природних услова и ресурса, значаја динамике и структуре становништва и насеља за привредни развој и улоге државе и историјског фактора у економском развоју. Напомињемо да је ове неопходно применити интегративни приступ обради нових садржаја јер су ученици у досадашњем географском образовању на претходном нивоу школовања упознали појединачне елементе, тј. факторе географске средине. Сада је неопходно сагледати њихов заједнички утицај на обликовање економског простора, тј. привреде. Како је овај тема можда најзахтевнији у смислу неопходности ослањања на већ стечено знање из географије са претходног нивоа образовања приликом остваривања задатих исхода, то је њему у овом упутству посвећена већа пажња.

Природни услови и ресурси и њихов утицај на привреду.

Препорука је да се, код усвајања нових појмова, наставник јасно и концизно образложи ученику нове појмове и увек их повеже са примерима из непосредног окружења (локалне средине) или, ако то није могуће, са примерима из садашњости или блиске прошлости неких познатих области и земаља. Примери које ће користити на часу, наставник може унапред да припреми или може позвати ученике да на часу анализирају одређене садржаје до којих сами дођу (нпр. користећи своје паметне телефоне, ученици могу да претраже интернет према одређеним кључним речима које има наставник зада и да потом заједнички, са наставником, анализирају резултате у форми вођене дискусије).

Исходи у оквиру ове целине подразумевају више нивое когнитивних процеса, односно концептуална и процедурална знања. Због тога је неопходно да настава највећим делом буде базирана на интерактивним наставним методама. Ученици су се у претходном нивоу образовања на настави географије упознали са физичко-географским процесима и појавама који су обликовали изглед данашње планете (геоморфолошки, хидролошки, климатолошки и биогеографски процеси и појаве). Ученицу су, такође, већ упознати са утицајем природних фактора на размештај становништва и привредних активности, укључујући и негативне утицаје човека на квалитет животне средине. Веза са тим претходном знањем је кључна у успешном остваривању задатих исхода на овом нивоу образовања. То је сигуран пут за креирање функционалног знања. Међутим, у пракси се често догађа да знање које ученици стичу на претходном нивоу образовања није дуготрајно, односно да значајан део ученика не показује да је исходе из претходног нивоа образовања уопште савладао. Наставнику се препоручује да увек обраду новог градива започиње подсећањем ученика на оно што су у настави географије већ савладали у претходним разредима, а што је у директној вези са постављеним исходима: а) директно их подсећајући на претходно научено градиво користећи визуелна наставна средства (нпр. наставник прави кратку рекапитулацију помоћу презентације о везама природних услова и ресурса о којима су ученици детаљно имали прилике да уче у основној школи), б) задајући ученицима да се припреме за наредни час обраде (нпр. наставник подели све ученике у одељењу на групе и свака група добије домаћи задатак да припреми кратку презентацију на задату тему о утицају одређеног природног услова на привредне делатности, а у трајању од 5–10 минута (нпр. Клима, Хидрографија, Рељеф и земљиште, Енергетски и минерални ресурси – природни услови); након сваке презентације, наставник укључи остатак ученика да заједнички продискутују резултате до којих је група дошла и рекапитулирају на које све делатности и начине одређени природни услов делује, в) организујући групни рад на часу користећи материјал који наставник

претходно припреми (нпр. аудио-визуелни и текстуални садржаји се поделе групама, остави им се неко време да сами анализирају према неким задатим питањима а потом кроз вођену дискусију цело одељење анализира целокупан материјал).

Пример подсећања на претходно научено

Ученици из претходног нивоа образовања познају размештај природних ресурса у најзначајнијим областима на Земљи и у Србији, као и размештај одређених геоморфолошких структура, климе, хидролошких и биогеографских појава. Дакле, исходи који су у овом програму задати од ученик не захтевају да преприча размештај најзначајнијих природних ресурса у свету и у Србији већ да уочи и објасни узрочно-последичне везе између физичко-географских појава и процеса које је раније учио и размештаја природних ресурса који, такође, зна од раније. Како да наставник помогне ученику да оствари овакав исход? На пример, први час наставник може посвети анализи претходно задатих домаћих задатака – парови ученика имају задатак да представе основни размештај најзначајнијих ресурса и најзначајнијих физичко-географских појава у свету и у Србији (сваки пар има задатак да, као припрему за час, уцрта картографским знацима на немим картама Србије и света размештај одабраних природних ресурса, геоморфолошких структура, хидролошких појава, основних типова климе, итд). На другом часу наставник подстиче ученике да покушају да утврде везе између датог размештаја природних ресурса и физичко-географских услова (појава и процеса), константно им указујући на одређене узрочно-последичне односе (нпр. размештај резерви бакарне и олово-цинкане руде везује се за планински рељеф и то углавном веначне геоморфолошке структуре и магматске стене – зоне ранијих вулканских активности; размештај најплодније врсте земљишта – чернозема везује се за равничарски рељеф у условима континенталне климе, итд).

Тематика о природним непогодама је новина за ученике у односу на претходно географско образовање. Реч је о све важнијој теми, не само због све чешћег појављивања, већ и због угрожавања људских живота и материјалних добара. Због тога је повезивања знања о природним непогодама са локалном средином и економијом изузетно важно, па се сугерише наставнику да исходе који се односе на поменуту тематику остварује кроз наставне методе усмерене на поучавање и учење путем открића у локалној средини. Ученици се могу усмерити на прикупљање података и информација из примерних и секундарних извора, самостално посматрање појава и процеса, обраду података и информација, презентацију добијених резултата. Слично је и са исходима који се тичу угрожавања животне средине деловањем људи и концепта одрживог развоја, односно оних који се односе на заштиту природног и културног наслеђа. За обе ове теме, пројектна настава је један од могућих оквира за остваривање задатих исхода. Због своје сложености, препорука је да се за коришћење пројектне наставе као наставног метода, определи више часова.

Смернице за коришћење пројектне наставе

Пројектна настава подразумева ангажовања свих ученика у одељењу организованих у тимове (групе). Наставник у сарадњи са ученицима дефинише тему пројекта (истраживачко питање), конципира пројекат (нацрт пројекта који подразумева дефинисање задатака, методологије, начина прикупљања података, извори података/информација, динамика рад), описује реализацију пројекта (самосталан рад ученика али уз повратне информације које се дају наставнику и његова интервенција тамо где је потребна помоћ), указује на потребу презентације пројекта (пројекат не постоји док га не поделимо са другима – презентација, филм, бизнис план, итд), и пружа анализу и вредновање резултата (самоевалуација и евалуација рада ученика). Применом пројектне наставе остварују се многе међупредметне компетенције. Наставник је у веома важној улози фацилитатора јер континуирано прати ученички рад и постигнућа, вреднује га, даје повратне информације и помаже ученицима да управљају самим процесом учења. Ученици се, осим што досежу предвиђене исходе, уче процедурама и рутинама, тимском раду и сарадњи, коришћењу информационо-комуникационих технологија и различитим фазама истраживања, правилном коришћењу извора података и навођењу извора података и литературе.

Најважнији део у пројектној настави је конципирање истраживачког питања. Оно треба да буде тако конципирано да усмерава ученике ка вишим когнитивним нивоима (нпр. отворено питање у функцији проналажења решења, евалуације/процене, разумевања). Такође, било би добро да буде везано за локалну средину (нпр. појаву непогода које погађају локалну средину, примећене проблеме загађења локалне средине, и тд). Било би добро да се ученици организују так ода једно одељење реализује бар два пројекта, при чему ће један бити усмерен на тематику заштите и управљања природним непогодама, а други на тематику одрживог развоја и заштите простора.

Значај динамике и структуре становништва и насеља на привредни развој

Предлог уводног часа

Становништво мог краја – лична карта: наставник би требало да подели ученике у групе, где ће свака група добити задатак да скицира личну карту становништва краја у коме живи (нпр. група Природни прираштај и његове компоненте, грипа Миграције, група Урбанизација, група Структуре становништва). Задаци се раде групно у форми домаћег задатка који свака група укратко излаже на часу (презентација са подацима који су представљени помоћу графика, графикона и табела).
Циљ програма у оквиру ове целине је да ученици продубе своје досадашње знање, како о самим демографским процесима, тако и о њиховој улози у обликовању радне снаге као једног од кључних фактора привредног развоја. Наставник помаже ученицима да уоче однос између наталитета, морталитета и природног прираштаја у току времена, апострофирајући историјске периоде у којима је тај однос био такав да је долазило да раста, пада или стагнације популације (теорија демографске транзиције). Ученицима треба указати на узроке промена компоненти природног кретања становништва, са посебним осврtом на стање у нашој земљи. Потенцирати ученицима значај образовне и економске структуре становништва у обликовању радне снаге. Остваривање исхода у овом делу програма, ученика оспособљава да увиди везу између степена економског развоја земље и поменутих структура становништва, апострофирајући факторе који то проузрокују (нису само демографски, већ и економски, социјални, културолошки фактори). Снажна препорука наставнику је да кроз часове на којима се бави овом тематиком обавезно покаже компаративну анализу становништва Србије и европских земаља (ученици би требало да уоче разлике, али и да покушају да, уз наставникову помоћ, одгонетну узроке тих разлика). Разумевање поменутих демографских процеса и односа су кључни за касније остваривање исхода који се тичу контингента радне снаге и утицаја становништва на развој привреде.
Имајући на уму да су ученици у претходном нивоу образовања упознали појмове миграција, односно појмове емиграција и имиграција, као и узроке и врсте миграција, на овом нивоу образовања се очекује да ученик буде способан да закључи о последицама миграција становништва са аспекта равномерности демографског и економског развоја (нпр. шта проузрокује исељавање људи из једних области, а шта насељавање у другим и какве последице то оставља по дате области?). Наставник може да припреми за час материјал са графичким прилозима (тематске карте) где се издвајају разлике између области у Србији по питању унутрашњих миграција, па да на часу покуша заједно са ученицима да дође до закључка који су то кључни фактори који покрећу становништво на миграције из једног дела Србије у други, односно до каквих последица то доводи (размештај становништва, урбанизација и деаграризација, промене структура становништва, проблем недостатка радне снаге, итд). Са неким од појмова ученици су имали прилике да сусретну на другим стручним предметима, чиме се остварује хоризонтално и вертикално повезивање наставне материје.
У домену анализе значаја насеља у привредном развоју, ослањајући се на стечено знање ученика из географије на претходном нивоу образовања, потребно је истаћи значај градова као центара делатности терцијарног сектора. Ослањајући се на претходно остварене исходе по питању динамике становништва и промена њених структура, ученици ће сада моћи јасније да сагледају размере утицаја миграционих процеса на хијерархијску структуру градова у земљама попут Србије (највећи демографски проблем Србије данас није депопулација руралних подручја – то је већ завршен процес, већ нестајање малих и средњих градова у будућности). Превелики демографски притисак на велике градове, попут Београда у нашој земљи, ствара додатне проблеме по питању квалитета живота у њима, а демографско пражњење малих и средњих градова, указује на огроман проблем у решавању просторне неуравнотежености једне државе.

Улога државе и историјског фактора у економском развоју

Последња целина у оквиру овог темаа тиче се анализе значаја државе и њених институција, односно утицаја историје у обликовању економског простора. Излистани исходи имају снажну корелацију са исходима макроекономских стручних предмета, односно историјом као општеобразовним предметом.
Битно је да ученици могу идентификовати институције одговорне за вођење економске политике у једној држави и доношење одлука везаних за привредни рзвој (нпр.ученици се упознају са појмом тржишта и његових елемената на једном од предмет ау првој години и то би требало да повежу са улогом државе у привредама које су тржишно оријентисане). Колико је држава преко својих инструмената присутна у креирању економке политике зависи једним делом и од одређених историјских околности у којима се та држава развијала. Због тога је за ученике важно да повежу знање из историје о развоју различитих економских система, како би могли да идентификују карактеристичне државе када је реч о одређеним економским системима и да на крају доведу у везу те историјске прилике и њихов садашњи економски развој. Грађење корелације и уочавање односа припада когнитивним процесима вишег нивоа због чега се препоручује примена интерактивних наставних метода са конкретним примерима из света (нпр. методе израда „гроздова", „олуја мозгова", ротирајући преглед).

Тема 2. ГЕОГРАФИЈА СВЕТСКЕ ПРИВРЕДЕ И ПОЛОЖАЈ СРБИЈЕ

Постављени циљеви програма представљају оквир у коме исходи овог темаа организовани у четири целине: историјски оквир развоја привреде, географија пољопривреде, географија индустрије и географија терцијарних делатности.
Тема се отвара садржајима из домена историјске географије, где се ученици оспособљавају да разумеју процес увођења индустрије у простор, од Индустријске револуције до данас (развој индустријализације у свету), истичући поједине фазе у развоју светске привреде и привреде у Србији.
Исходи овог темаа у целини омогућавају ученику да стекне целовит поглед на просторни развој светске привреде, анализирајући најзначајније пољопривреде области у свету, старе и нове индустријске регионе и центре развоја сектора услуга. Просторна анализа подразумева да се ученици ослањају на претходно стечена знања о размештају најзначајнијих делатности у свету и у Србији, али и утврђивање доминантних фактора који су условили такав размештај, као и последица које је у простору одређена дистрибуција делатности оставила (излистан је читав низ исхода који по секторима третирају питања фактора локације и размештаја привредних активности, односно фактора развоја одређених привредних грана). О факторима локације и размештаја привредних делатности ученици су се сусретали и у ранијем школовању, али се сада кроз когнитивне процесе вишег нивоа настоји код ученика развити контекстуално знање (очекује се да на овом нивоу ученик може да анализира, разликује, закључује и процењује). Због тога се наставнику препоручује да у обради садржаји који третирају поменуте исходе нарочито користи интерактивне наставне методе засноване на дискусији и дебати. Свакако је и овде препоручено наставнику да приликом обраде новог градива увек реферише ученике на оно што знају из географије основне школе а што је у вези са темом часа. На овом образовном нивоу, од ученика се очекује да свој систем географских знања додатно уопште дајући критичку анализу одређених феномена (нпр. положај српске пољопривреде на европском и светском тржишту, значај саобраћаја и међународне трговине у привредном развоју, трансформација индустрије и промене старих индустријских региона као и настанак нових, итд). Наставник може примере да презентује кроз подстицаје у уводном делу часа, или да припреми материјале на којима ће се радити групна анализа на часовима (нпр. проблеми са којима се суочава српска пољопривреда су бројни и неке од њих лако је идентификовати и кроз једноставну анализу медијских извора: несташица млека, проблем константног смањивања сточног фонда, неразумевање кључних актера у воћарској производњи – пример малина, све већа упућеност на органску пољопривреду, итд).

Тема 3. САВРЕМЕНИ ПОЛИТИЧКО И ЕКОНОМСКО-ГЕОГРАФСКИ ПРОЦЕСИ

Наставник ученике у овај тема може да уведе кроз интересантан подстицај, који ће бити основа за дискусију на часу, али и подсећање на географска знања која су ученици стекли на претходном образовном нивоу. Глобализација је један од кључних процеса који су доминирали светском привредом у другој половини 20. века. Реч је не само о економском, већ и о културном и политичком пројекту, па се од ученика очекује да, на овом образовном нивоу, могу да сагледају различите аспекте овог феномена. Глобализација је уско повезана и са политичко-географским процесима интеграције и дезинтеграције који се одвијају широм света у периоду после Другог светског рата и који, са своје стране, утичу на развој економског простора.
Пример подстицаја
Да ли пијете Кока колу? Америчка компанија „Кока Кола" своју прву „Кока колу" је продала 1886. године и од тада није мењала своју мисију – да продаје безалкохолна пића што већем броју људи. У њеном портфолију је поред бренда „Кока кола", још и „Дајет Кола", „Спрајт", „Нести" и „Фанта", односно преко 500 брендова пића. Први продор на међународно тржиште, тржиште ван граница САД, било је већ двадесетих година ЏЏ века, а осамдесетих година је већ била нашироко и глобално препознатљива компанија. Током Другог светског рата, влада САД направила је споразум са компанијом да снабдева америчке трупе широм света.
Компанија је данас спонзор многим догађајима, као и великим светским спортским такмичењима. То је највећа компанија за производњу безалкохолних пића нас вету, са приступом готово свим земљама света. Она је симбол глобалне културе. А да ли је Кока кола здраво пиће?
Од ученика се очекује да се, уз помоћ наставника, оспособе да разумеју и последице одређених процеса на глобалном и националном нивоу који се манифестују у појави неједнакости. Зато се у оквиру овог темаа као засебна целина издвајају исходи којима се указује на поделе које постоје по питању развијености у свету (наставник помаже ученицима да класификују земље према развијености, да могу на нивоу чињеничног знања да спознају последице такве неуравнотежености, али и да буду у стању да процене кључне факторе који опредељују развојни пут одређених земаља које су типични представници својих класа: развијене земље, земље у развоју, неразвијене земље). Дакле, ово је типичан пример где се на чињенично знање гради у контекстуално, како се ученик води кроз наставни процес од једног ка другом исходу.

Посебан део темаа посвећен је положају Србије на Балкану и Југоисточној Европи у контексту ширења Европске уније, односно у контексту постојећих економских интеграција које обухватају поменути простор. Значај међународне трговине и овде се додатно потенцира, што је добар пример наставнику да постоје исходи који су опредељени да буду у оквиру једног темаа, али се остварују и кроз наставу осталих темаа. Србија спада у ред земаља са највећим регионалним разликама у Европи, због чега је важно да ученици на крају наставе из Економске географије покушају да сублимирају своја досадашња знања о Србији, али и економско-географским процесима, и покушају да, кроз анализу постојећих разлика, идентификују које би мере у смањивању регионалних разлика биле најадекватније. Досезање постављених исхода могуће је остварити кроз примену различитих наставних интерактивних метода (нпр. метода „шест шешира за размишљање" била би одличан избор за анализу предности и недостатака уласка Србије у Европску унију; или метода играња улога за обраду неравномерног регионалног развоја у Србији, где би се ученици поделили у групе којима би била додељене „улоге" надлежног министарства, локалне самоуправе, грађана, бизнис сектора, итд.).

6. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Оцењивање ученика врши се током целе школске године, са напоменом да су од укупног фонда часова 2 часа опредељена за систематизацију – на крају првог и на крају другог полугодишта.

За одређене исходе, нарочито оне сложеније и вишег нивоа, потребно је континуирано пратити активности ученика кроз које он испољава степен овладаности датим исходом/има (формативно оцењивање). Напомињемо да свака активност ученика на часу, без обзира да ли је реч о часу обраде или утврђивања, служи за континуирану процену напредовања постигнућа ученика. Истовремено, праћење ученичке активности на часовима обраде новог градива када се користе методе активне наставе наставнику пружа могућност да вреднује те активности и да их инкорпорира у формативну оцену. Веома је важно да наставник јасно комуницира ученицима критеријуме оцењивања, тако да ученици могу да прате свој напредак у учењу – да уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање на тај начин постаје мотивациони фактор за ученике. Иако овај предмет није конципиран на основама пројектне наставе, постоје елементи који се могу искористити у процесу оцењивања ученика. Ученици активно партиципирају у свакој фази (прикупљање података, аргументација ставова, евалуација решења, документовање).

У формативном оцењивању наставник би требало да промовише одељенски дијалог, да користи питања да би генерисао податке из ђачких идеја, али и да помогне развој ђачких идеја, да даје ученицима повратне информације, а повратне информације добијене од ученика користи да прилагоди подучавање, да охрабрује ученике да оцењују квалитет свог рада. Препорука наставницима је да формативно оцењивање осмисле на почетку школске године и да са ученицима договоре како ће га спроводити. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која му помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење.

ДРУШТВЕНО ОДГОВОРНО ПОСЛОВАЊЕ

1. ОСТВАРИВАЊЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава		Вежбе	Практична настава	Настава у блоку
III	68				68

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА

– Оспособљавање за примену концепта друштвено одговорног пословања
– Оспособљавање за примену модела циркуларне економије
– Подстицање толерантног понашања и поштовања људских права у оквиру организације и у различитим социјалним контекстима
– Подстицање на тимски рад и рад у групи
– Оспособљавање за примену концепата одговорне економије који се темељи на етичном, иновативном и друштвено одговорном пословању

3. НАЗИВ И ПРЕПОРУЧЕНО ТРАЈАЊЕ ТЕМА ПРЕДМЕТА

Разред: први

Ред. бр	НАЗИВ ТЕМЕ	Препоручено трајање теме (часови)			
		Т	В	П Н	Б
1.	Основе концепта друштвено одговорног пословања	34			
2.	Одговорна економија	34			

4. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

НАЗИВ ТЕМЕ: **Основе концепта друштвено одговорног пословања**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– идентификује примарне разлоге настанка и развоја концепта друштвено одговорног пословања – разликује димензије и подручја примене друштвено одговорног пословања – повеже основне поставке друштвено одговорног пословања са циљевима одрживог развоја – наведе значење друштвено одговорног пословања у поштовању људских права у радној средини – повеже концепт одрживог развоја са заштитом животне средине – разликује подручја заштите права потрошача – опише значај интеграције друштвено одговорног пословања у контексту тржишних односа и односа са локалном и широм	– Основне поставке друштвено одговорног пословања – Димензије и подручја примене друштвено одговорног пословања – Друштвено одговорно пословање у Републици Србији **Кључни појмови**: друштвено одговорно пословање; економска, правна, етичка и филантропска одговорност; заштита људских права, животне средине и права потрошача;

друштвеном заједницом – утврди однос друштвено одговорног пословања и профита – објасни неопходност подршке државе друштвено одговорном пословању – опише примену друштвено одговорног пословања у Републици Србији	
НАЗИВ ТЕМЕ: **Одговорна економија**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈ**А
– наведе циљ Европског зеленог плана и предвиђене мере за спречавање климатских промена у оквиру Зелене агенде Западног Балкана – утврди утицај зелене (еколошке) и дигиталне трансформације на привреду, друштво и индустрију – упореди модел линеарне економије са моделом циркуларне економије – идентификује мотиве развоја модела циркуларне економије – прикаже утицај циркуларне економије на повећање конкурентске предности привреде, инвестиција и нових радних места – објасни рециклажу и управљање отпадом као факторе циркуларне економије – прикаже на примеру утицај дигитализације на имплементацију циркуларне економије и повећање одрживости – наведе правни оквир имплементације циркуларне економије у Републици Србији – примени модел циркуларне економије на основу задате проблемске ситуације	– Европски зелени план и Зелена агенда Западног Балкана – Зелена и дигитална транзиција – Линеарна економија – Модел циркуларне економије – Рециклажа и управљање отпадом – Циркуларна економија у Републици Србији **Кључни појмови**:линеарна економија, циркуларна економија, зелена и дигитална транзиција, рециклажа и управљање отпадом, европски зелени план, зелена агенда, конкурентска предност

5. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Дидактичко-методичко упутство је намењено наставницима како би се поједноставио и уједначио процес планирања и организације наставе у свим школама, али и стручним сарадницима, директору и другим лицима задуженим за праћење и вредновање рада школе.

Облици наставе: настава се реализује кроз часове теорије

Место реализације наставе: учионица

Препоруке за планирање наставе

При планирању наставног процеса наставник, на основу циљева предмета и исхода, самостално планира број часова обраде, утврђивања, као и методе и облике рада са ученицима. Наставник најпре креира свој годишњи – глобални план рада полазећи од дефинисаних исхода и дефинисаних кључних појмова, из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Дефинисани исходи по модулима/темама олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице и дефинишу исходе специфичне за дату наставну јединицу. Треба имати у виду приликом планирања да се исходи разликују и да се неки могу остварити брже и лакше, а да је за постизање неких исхода потребно више времена и различитих врста активности. Препорука је да наставник планира и

припрема наставу самостално и да кроз сарадњу са колегама обезбеди међупредметно повезивање. Улога наставника је да при планирању наставе води рачуна о саставу одељења, резултатима након иницијалне процене, степену опремљености школе, доступном уџбенику, примерима из праксе и другим наставним средствима и материјалима које ће користити. Број часова по препорученим садржајима није унапред дефинисан и наставник треба да га прилагоди динамици рада.

Дефинисани исходи у програму предмета су различитог нивоа. Исходи нижег нивоа захтевају од ученика да наведу чињенице, дефинишу појмове или репродукују чињенице и поступке. Сложенији исходи траже од ученика да користи стечено знање у новим и конкретним ситуацијама. Исходи највишег нивоа траже од ученика да примењују стечена знања и вештине у новим и непознатим ситуацијама, анализирају или евалуирају расположиве податке.

Приликом планирања наставник треба да изврши операционализацију исхода, да сложени исход, за чију је реализацију потребно више времена и активности, разложи на више мањих исхода. Наставу усмерити на остваривање исхода, бирајући препоручене садржаје или проналазећи неке друге садржаје који су усмерени на ефикасније остваривање исхода.

Наставник, при изради оперативних планова, дефинише степен разраде садржаја и динамику рада, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма, односно да свака тема добије адекватан простор и да се планирани циљеви и исходи предмета остваре. При томе, треба имати у виду да формирање ставова и вредности, представља континуирани процес и резултат је кумулативног дејства целокупних активности на свим часовима што захтева веће учешће ученика, различита методска решења, велики број примера и коришћење информација из различитих извора и реалног живота.

Препоруке за остваривање наставе

На почетку сваке теме ученике упознати са циљевима и исходима наставе, односно учења, планом рада и начинима оцењивања.

Избор метода и облика рада за сваку тему одређује наставник у зависности од наставних садржаја, способности и потреба ученика, материјалних и других услова. У настави оријентисаној ка достизању исхода препорука је да се користе активне и интерактивне методе наставе. Програм предмета Друштвено одговорно пословање усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима, стручним, међупредметним и кључним компетенцијама. Наставник планира сопствене активности и активности ученика које за циљ имају да ученици остваре прописане исходе. У ту сврху наставник бира одговарајуће методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична стручна знања и вештине потребне ученику за стицање компетенција. Програм предмета Друштвено одговорно пословање доприноси оспособљавању ученика за примену концепта друштвено одговорног пословања, поштовање људских права, примену мера заштите животне средине, као и примену модела циркуларне економије.

1. Основе концепта друштвено одговорног пословања

Циљ теме је упознавање ученика са појмовима и основним идејама концепта друштвено одговорног пословања и оспособљавање за примену концепта друштвено одговорног пословања, поштовање људских права, примену мера заштите животне средине. Достизањем предвиђених исхода ученици ће бити у стању да повежу карактеристике друштвено одговорног пословања са циљевима одрживог развоја.

Након упознавања ученика са основним појмовима о друштвеној одговорности, карактеристикама, димензијама и подручјима примене наставник подстиче ученике на индивидуалне активности анализирања партнерских односа организација у процесу спровођења друштвено одговорног пословања. Ученици треба да истражују глобалне циљеве одрживог развоја и да их повезују са примерима и расправљају о односу концепта друштвено одговорног пословања и пословне етике и њиховим утицајем на друштво и животну средину.

Ученици долазе до закључка да ДОП представља више од филантропије и треба да буде укључен у свакодневну пословну праксу, а не да представља волонтерске акције које неки примењују.

Ученике оспособљавати за тимски и истраживачки рад, подстицати лични развој ученика у складу са њиховим интересовањима, креативност. Упућивати ученике да користе различите изворе знања, подстицати их на коришћење савремених информационих технологија. Приликом реализације наставе препоручити литературу у складу са темом, креирати радне листове као материјал за учење и вежбу, презентације.

Ученици користећи се стеченим знањем и вештинама, решавају задату проблемску ситуацију. Пример проблемске ситуације: сагледати у којој се мери подстиче развој и коришћење нових технологија за побољшање квалитета живота и одрживог развоја при убрзаној урбанизацији града (локалне заједнице), наводећи све

учеснике, њихове активности и партнерске односе у реализацији одрживог живота града уз поштовање пословне етике. Током решавања задатка наставник ученику даје повратну информацију о успешности решавања задатка.

2. Одговорна економија

Циљ теме *Одговорна економија* је стицање знања и вештина потребних за примену модела циркуларне економије у пословању ради унапређења пословних процеса и развоја и стицања конкурентске предности. Ученици ће моћи да повежу зелену и дигиталну транзицију и повећање регионалне конкурентности у циљу очувања здраве животне средине. Ученици анализирају двоструку транзицију и сагледавају је као значајну могућност за декарбонизацију привреде и усвајање циркуларне економије, трансформацију линеарних индустријских ланаца како би се смањила загађеност животне средине и повећало рециклирање, боље искоришћавање насталог отпада и гарантовање еколошких стандарда. Зелена агенда садржи мере у области спречавања климатских промена и загађења, развоја енергије, мобилности и циркуларне економије као и развоја биодиверзитета, одрживе пољопривреде и производње хране.

Ученици користећи се стеченим знањем и вештинама, решавају задату проблемску ситуацију. Пример проблемске ситуације: осмислити предлоге примене циркуларне економије у свакодневном животу локалне заједнице супротно постојећем начелу линеарне економије „Узми, произведи, потроши и баци" и повезати са могућношћу стицања конкурентске предности локалне заједнице. Током решавања задатка наставник ученику даје повратну информацију о успешности решавања задатка.

6. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Основна сврха оцењивања је да унапређује квалитет процеса учења. Оцењивање је саставни део процеса наставе и учења којим се стално прати напредовање ученика и остваривање прописаних циљева и исхода и развој компетенција из стандарда квалификација.

Наставник треба континуирано да прати напредак ученика који се огледа у начину на који ученици дају свој допринос, како прикупљају податке, како аргументују, процењују, документују. У формативном вредновању наставник би требало да промовише одељенски дијалог, користи питања да би генерисао податке из ученичких идеја, али и да помогне развој идеја, даје ученицима повратне информације, а повратне информације добијене од ученика користи да прилагоди подучавање, охрабрује ученике да оцењују квалитет свог рада итд.

Приликом реализације наставе потребно је пратити начин на који ученик учествује у активностима, како прикупља податке, како аргументује, евалуира, документује. Посебно поуздани показатељи су квалитет постављених питања, способност да се нађе веза међу појавама, наведе пример, промени мишљење у контакту са аргументима, разликују чињенице од интерпретације, изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научено, предвиде последице, дају креативна решења. Такође, наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам, колико су креативни. Истовремено, наставник пружа подршку ученицима да и сами процењују сопствено напредовање и напредовање групе. Зато на крају сваке теме ученици треба да процењују сопствени рад и рад групе, идентификују тешкоће и њихове узроке, као и да имају предлог о другачијој организацији активности. Треба имати у виду да је процес рада често важнији од самих резултата.

За сумативно оцењивање разумевања и вештина научног истраживања ученици би требало да решавају задатке који садрже аспекте истраживачког рада, да садрже новине тако да ученици могу да примене стечена знања и вештине, а не само да се присете информација и процедура које су запамтили, да садрже захтеве за предвиђањем, планирањем, реализацијом неког истраживања и интерпретацијом задатих података. За овакав облик рада наставник треба да припреми листе за оцењивање које ће садржати јасне аспекте и индикаторе вредновања. Приликом оцене пословног плана, могу се користити већ постојећи обрасци прилагођени узрасту и ученичким постигнућима. Ученике упознати са свим инструментима и критеријумима који ће бити коришћени приликом оцењивања. У вредновању наученог користе се различити инструменти, на Интернету, коришћењем кључних речи *outcome assessment (testing, forms, descriptiv/numerical)*, могу се наћи различити инструменти за оцењивање и праћење.

ЈАВНЕ ФИНАНСИЈЕ

1. ОСТВАРИВАЊЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава		Вежбе	Практична настава	Настава у блоку
III	68	-	-	-	68

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА

– Оспособљавање ученика за разумевање значаја улоге државе у алокацији дохотка;
– Оспособљавање ученика за стицање потребних знања о предмету и значају јавних финансија, природи и карактеру јавних расхода и јавних прихода;
– Упознавање ученика са карактеристикама и суштином буџета;
– Развијање способности за идентификовање ефекта опорезивања и деловања пореских инструмента
– Подстицање формирања ставова и система вредности који доприносе развоју реалног односа према новцу и формирању буџета;
– Развијање компетенција значајних за свакодневни живот и даљи професионални развој;

3. НАЗИВ И ПРЕПОРУЧЕНО ТРАЈАЊЕ ТЕМА ПРЕДМЕТА

Разред: трећи

Ред. бр	НАЗИВ ТЕМЕ	Препоручено трајање теме (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Основи јавних финансија	12	-	-	-
2	Јавни расходи	18	-	-	-
3	Јавни приходи	26	-		
4	Буџет	12	-		

4. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

НАЗИВ ТЕМЕ: Основи јавних финансија	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– истражи настанак јавних финансија као самосталне научне дисциплине – направи преглед научних дисциплина са којима су повезане јавне финансије – наведе предмет анализе јавних финансија у савременој држави – разликује специфичне институције јавних финансија – користи различите врсте података о јавним финансијама	– Јавне финансије као самостална научна дисциплина – Јавне финансије и друге научне дисциплине – Савремене јавне финансије и активности државе – Институције јавних финансија – Истраживања у области јавних финансија **Кључни појмови:** јавне финансије, активности државе, институције јавних финансија
НАЗИВ ТЕМЕ: Јавни расходи	
ИСХОДИ	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ**

По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни јавне расходе – утврди разлоге државне интервенције и присуства јавног сектора – објасни карактеристике јавних добара – наведе структуру јавних расхода – класификује јавне расходе – разликује облике државне интервенције преко јавних расхода – утврди разлоге и учинке јавних расхода у области образовања – размотри разлоге и учинке јавних расхода у области здравства – одреди разлоге и учинке јавних расхода у области социјалне заштите	– Појам јавних расхода – Разлози за државну интервенцију – Појам, карактеристике и врсте јавних добара – Структура јавних расхода – Класификације јавних расхода – Облици државне интервенције преко јавних расхода – Јавни расходи за образовање, здравствену и социјалну заштиту **Кључни појмови:** јавни расходи, јавна добра, облици државне интервенције преко јавних расхода
НАЗИВ ТЕМЕ: Јавни приходи	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– класификује јавне приходе – дефинише порезе – утврди значај опорезивања – наведе карактеристике пореза – објасни расподелу пореског терета – наведе критеријуме за оцењивање пореских система – ефикасност и правичност – разликује елементе пореза – пореску терминологију – утврди циљеве опорезивања – разликује врсте пореза – разликује основне облике пореза на доходак грађана и карактеристике пореза на доходак грађана у Републици Србији – истражи карактеристике пореза на добит у Републици Србији – разликује порез на потрошњу и порез на доходак – утврди основе облике пореза на потрошњу – испита значај пореза на додату вредност као најиздашнијег пореског прихода у Републици Србији – објасни примену акциза у Републици Србији – истражи карактеристике пореза на имовину у	– Појам и класификација јавних прихода – Порези и тржишни исходи – Значај опорезивања – Карактеристике пореза – Законска и економска расподела пореског терета – Ефикасно и правично опорезивање – Елементи пореза – пореска терминологија – Циљеви опорезивања – Врсте пореза – Опорезивање дохотка – Порез на добит предузећа – Порези на потрошњу – Порези на потрошњу и порези на доходак – Основни облици пореза на потрошњу – Општи порези на потрошњу – Селективни порез на промет у малопродаји (акцизе) – Порез на додату вредност (ПДВ) – појам и врсте – Порез на имовину – Остали облици јавних прихода **Кључни појмови:** јавни приходи, порези,

Републици Србији – објасни царине, таксе, накнаде и доприносе	класификација пореза, опорезивање дохотка, добити, потрошње и имовине, остали облици јавних прихода
НАЗИВ ТЕМЕ: Буџет	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– анализира функције и начела буџета – истражи законски оквир за буџетски систем у Републици Србији – разликује функције трезора – опише поступак доношења и извршења буџета у Републици Србији – прикаже структуру државног буџета Републике Србије – изведе закључке о буџетском дефициту и јавном дугу – објасни фискални федерализам – разликује расходе различитих нивоа власти – утврди припадност јавних прихода одређеном нивоу власти	– Буџет – појам, функције и начела – Буџетски систем у Републици Србији – Трезор – појам и функције – Поступак доношења и извршења буџета – Структура државног буџета – Буџетски дефицит и јавни дуг – Фискални федерализам **Кључни појмови:** буџет, буџетски систем, трезор, фискални федерализам

5. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм предмета Јавне финансије омогућава ученицима да стекну основна знања о јавним финансијама као самосталној научној дисциплини. Циљ програма је да допринесе остваривању општих исхода образовања и васпитања и развоју кључних и међупредметних компетенција. Циљ програма је и усвајање знања о јавним финансијама и формирање ставова који доприносе развоју одговарајућег начина размишљања и стицању компетенција значајних за свакодневни живот и даљи професионални развој. Јавне финансије су изборни стручни предмет који се изучава два часа недељно као теоријска настава у трећем разреду. Свака тема се реализује са целим одељењем. Настава се реализује у учионици. Програм предмета усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима. Наставник планира сопствене активности и активности ученика које за циљ имају да ученици остваре прописане исходе. У ту сврху наставник бира одговарајуће методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична стручна знања и вештине потребне ученику за даље учење и свакодневни живот. Приликом планирања часа, треба извршити операционализацију датих исхода, разложити их на мање и планирати активности за конкретан час. Важно је имати у виду да се исходи у програму разликују по својој сложености, што значи да се неки могу разложити на мањи број ситнијих исхода и да се могу лакше и брже остварити док је за одређене исходе потребно више времена и активности, као и рада на различитим садржајима. Наставу треба усмерити на остваривање појединачних исхода, бирајући препоручене садржаје или проналазити неке друге садржаје који су усмерени на ефикасније остваривање исхода. При обради нових садржаја треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика и настојати да ученици самостално тумаче и изводе закључке о новим, стручним појмовима. Неки исходи дефинисани су у оквиру више наставних предмета. Ученике треба оспособљавати за примену стечених знања и у другим предметима.

Приликом планирања наставе, треба користити методе активне наставе, где је улога наставника да буде организатор наставног процеса, да подстиче и усмерава активност ученика. Избор метода и облика рада треба да доприноси већој рационализацији наставног процеса, подстиче интелектуалну активност ученика и наставу чини интересантнијом и ефикаснијом. Ученике треба мотивисати за усвајање стручних знања и оспособљавати их за тимски и истраживачки рад и подстицати лични развој ученика у складу са њиховим интересовањима и способностима. Упућивати ученике да користе уџбеник и друге изворе знања, како би усвојена знања била трајнија и шира, а ученици оспособљени за примену усвојених знања и вештина.

Приликом реализације наставе поред прописаног уџбеника, препоручити додатну литературу у складу са темом, креирати радне листове као материјал за вежбу, шеме и упућивати ученике да у сврху наставе и учења користе средства информационо-комуникационе технологије.
Наставнику се предлаже да у складу са наставним садржајима организује рад и у групама при чему се ученици оспособљавају за тимски рад и вештине комуникације. Активност наставника је да мотивише ученике, објашњава, координира рад, контролише у циљу корекција, пружа помоћ када је то неопходно и организује време. Активности ученика су усмерене на стицање основних знања кроз: читање и структурисање задатих садржаја, утврђивања стручних економских појмова, израду задатака, шема, презентација, учешћа у дискусији, размену мишљења и самосталног закључивања.
На почетку сваке теме ученике упознати са циљевима и исходима наставе и учења, планом рада и начинима оцењивања.
Све теме треба изложити на начин који ће бити подстицајан за ученике, да увиде разлоге због који је важно изучавање јавних финансија. Инспиративни процес проучавања јавних расхода, јавних прихода, буџета и других садржаја у оквиру програма би ученицима требао дати одговор на низ питања.
Програм се састоји од четири теме.
У првој, уводној теми Основи јавних финансија, ученици се упознају са неким од кључних појмова који су предмет анализе јавних финансија. Знање кључних појмова, ученицима ће бити важно у наставку приликом даљег изучавања програма предмета.
Јавни расходи су важна тема јавних финансија. Зашто држава троши? Шта су закључци теорије? Који су ефекти јавних расхода? Шта одређује њихову висину? Како се класификују? Одговоре на постављена питања и низ других пружа анализа друге теме. У реализацији теме Јавни расходи, предлаже се наставнику да користи одабране примере из свакодневног живота који ће ученицима помоћи да открију место и улогу јавних расхода у економији.
Шта су јавни приходи? У чему се огледа значај опорезивања? Које врсте пореза постоје? За шта се све плаћају порези? Који су други облици јавних прихода? Одговори на ова и друга питања се добијају анализом теме Јавни приходи. Посебно је важно размотрити са теоријског и емпиријског аспекта опорезивање дохотка, добити, потрошње и имовине. Препоручује се да ученици прикупе и анализирају актуелне податке о јавним приходима. Наставни садржаји се могу реализовати кроз групни рад на начин да ученици истраже одређене одабране теме. Значајно је да ученици користе податке званичних институција.
Проучавање јавних финансија у оквиру овог програма се завршава анализом буџета и других повезаних садржаја. Шта је буџет? Како се доноси и извршава буџет? На који начин држава може да финансира буџетски дефицит? Одговори и објашњења на ова и на низ других питања се дају у оквиру теме на крају програма предмета, Буџет.
Понуђени садржаји могу се довести у везу са оним што су ученици учили или уче у другим предметима.

6. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Основна сврха оцењивања је да унапређује квалитет процеса учења. Оцењивање је саставни део процеса наставе и учења којим се стално прати напредовање ученика и остваривање прописаних циљева и исхода и развој компетенција из стандарда квалификација.
Праћење развоја и напредовања ученика у достизању исхода и стандарда постигнућа, као и напредовање у развијању компетенција обавља се формативним и сумативним оцењивањем, што је у складу са Правилником о оцењивању ученика у средњем образовању и васпитању. Потребно је на почетку школске године утврдити критеријуме оцењивања, првенствено за сумативно оцењивање и са њима упознати ученике. Такође, на почетку школске године, потребно је извршити иницијално процењивање које подразумева процену знања, вештина и ставова ученика на почетку изучавања наставног предмета и служи као полазна основа за разумевање индивидуалних потреба ученика на основу којих наставник креира персонализоване планове наставе уважавајући специфичне карактеристике ученика. Код реализације овог предмтеа треба се ослонити на знања која су ученици стекли изучавајући предмет Принципи економије.
Наставник континуирано прати и вреднује постигнућа ученика користећи поступке вредновања који су у функцији даљег учења а то су: процес учења и напредовања, резултати које ученик остварује, начин на који долази до резултата, сарадњу, иницијативу, упорност и ангажовање. Наставник редовно бележи све активности ученика и информише ученике о постигнутим резултатима и напредовању.
У формативном вредновању наставник мотивише ученике да размишљају о решењима, узроцима и последицама, охрабрује их да постављају питања, развија самосталност и самопоуздање ученика тако што их подржава да искажу мишљење, образложе своје предлоге у задатој ситуацији, аргументовано коментаришу друге предлоге и оцењују квалитет и напредак свог рада, знања итд.

За сумативно оцењивање ученици би требало да решавају задатке који садрже неке аспекте истраживачког рада, да садрже новине тако да ученици могу да примене стечена знања и вештине. У вредновању наученог треба користити различите инструменте, а избор зависи од врсте активности која се вреднује. У процесу оцењивања добро је користити портфолио (збирка докумената и евиденција о процесу и продуктима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика.

Предлог за сумативно оцењивање: тестови знања, усмено излагање, активност на часу, домаћи задатак, пројектни задатак, израда есеја, израда презентација и презентовање. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење.

МЕНАЏМЕНТ

1. ОСТВАРИВАЊЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава		Вежбе	Практична настава	Настава у блоку
IV	64				64

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА

– Подстицање толерантног понашања и поштовања људских права у оквиру организације и у различитим социјалним контекстима и коегзистирања у оквиру мултикултуралних организација

– Подстицање на тимски рад и рад у групи и решавање конфликтних ситуација

– Оспособљавање за примену нових концепата предузећа који се темеље на економском, етичном, иновативном и друштвено одговорном пословању

3. НАЗИВ И ПРЕПОРУЧЕНО ТРАЈАЊЕ ТЕМА ПРЕДМЕТА

Разред: четврти

Ред. бр	НАЗИВ ТЕМЕ	Препоручено трајање теме (часови)			
		Т	В	ПН	Б
1	Увод у менаџмент	12			
2	Процес менаџмента	34			
3	Менаџмент пословних подручја	18			

4. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

НАЗИВ ТЕМЕ: **Увод у менаџмент**	
ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни појам, значај и развој менаџмента – објасни основне фазе процеса менаџмента – сагледа утицај пословног (екстерног и интерног) окружења на пословање предузећа – објасни појам, нивое, типове и изворе организационе културе у интерном окружењу – сагледа улогу и значај пословне етике и препознаје разлике између етичног и неетичног понашања и одлучивања – идентификује кључне интересне групе према којима је предузеће друштвено одговорно – оцени и анализира друштвену одговорност на примеру конкретног предузећа	– Менаџмент – Носиоци менаџмента – Организационо окружење – Организационо понашање и култура предузећа – Етика и друштвена одговорност **Кључне речи:** менаџмент, менаџер, окружење, организациона култура, пословна етика, друштвена одговорност
НАЗИВ ТЕМЕ: **Процес менаџмента**	

ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– објасни сврху планирања као примарне фазе процеса менаџмента – објасни процес менаџерског одлучивања (фазе) на конкретном примеру – наведе предности и недостатке групног одлучивања – објасни стратегијски менаџмент и стратегијско планирање – објасни разлике између стратегијских и оперативних одлука – примени базичне технике и методе за доношење пословних одлука – разликује нивое стратегије и стратегијске опције на нивоу предузећа – објасни начине стицања и одржавања конкурентске предности – одреди стратегију на нивоу предузећа, на нивоу пословне јединице и на нивоу пословне функције конкретног предузећа – објасни начине стицања и одржавања конкурентске предности – наведе разлоге коришћења тимова, предности и недостатке тимова – разликује врсте и карактеристике радних тимова – оцени значај управљања људским ресурсима – објасни активности проналажења (регрутовање и селекција), усавршавања и задржавања квалификованих радника – анализира процес оцењивања учинка запослених – објасни мултикултурализам и управљање у условима културних различитости – објасни мотивационе факторе (материјалне и нематеријалне) и основни модел мотивације запослених – образложи утицај награђивања на мотивацију запослених – објасни лидерство, функције и стилове вођења – упореди карактеристике менаџера и лидера – анализира утицај добре пословне комуникације за успешно пословање предузећа – утврди изворе (узроке) конфликта у организацији – изабере одговарајућу методу решавања конфликта у задатим (конфликтним) ситуацијама – објасни појам, врсте, фазе, принципе и предмет контроле	– Планирање и одлучивање – Организовање – Вођење и управљање људским ресурсима – Контрола **Кључне речи**: управљање, планирање, одлучивање, стратегија**,** конкурентска предност, организовање, тимови, људски ресурси, мултикултурализам, вођство, лидерство, мотивација, конфликти, контрола
НАЗИВ ТЕМЕ: **Менаџмент пословних подручја**	
ИСХОДИ	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ И КЉУЧНИ**

По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	**ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
– повеже функцију управљања са пословним подручјима – објасни активности производног менаџмента у фазама планирања, организовања, имплементације и контроле – објасни појам, задатке, садржину, инструменте и контролу трговинског менаџмента – објасни финансијски менаџмент и значај финансијског менаџмента за остваривање пословног успеха предузећа – објасни кључне инструменте финансијског менаџмента, њихову примену и интерпретацију и улогу буџета у процесу финансијске контроле – повеже домен финансијске контроле и извештаје који се контролишу са интересним групама – анализира израчунате показатеље пословне активности, ликвидности, солвентности и профитабилности на основу задатих података	– Производни менаџмент – Трговински менаџмент – Финансијски менаџмент **Кључне речи:** пословно подручје, производни менаџмент, трговински менаџмент, финансијски менаџмент, финансијска анализа, рацио број.

5. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Менаџмент је изборни предмет који се изучава у четвртом разреду, два часа недељно, кроз теоријску наставу, у учионици.

На почетку сваке теме ученике упознати са циљевима и исходима наставе, односно учења, планом рада и начинима оцењивања.

Избор метода и облика рада за сваку тему одређује наставник у зависности од наставних садржаја, способности и потреба ученика, материјалних и других услова. У настави оријентисаној ка достизању исхода препорука је да се користе активне и интерактивне методе наставе. Програм предмета усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима, стручним, међупредметним и кључним компетенцијама. Наставник планира сопствене активности и активности ученика које за циљ имају да ученици остваре прописане исходе. У ту сврху наставник бира одговарајуће методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична стручна знања и вештине потребне ученику за стицање компетенција. Програм предмета Пословна економија доприноси оспособљавању ученика за примену основних економских принципа и законитости у професионалном раду и даљем учењу. Такође доприноси оспособљавању ученика за обављање анализа на основу релевантних показатеља пословања и доношење различитих економских одлука предвиђајући њихове последице на развој предузећа, привреде и друштва у целини. Дефинисани исходи у програму предмета су различитог нивоа. Исходи нижег нивоа захтевају од ученика да наведу чињенице, дефинишу појмове или репродукују чињенице и поступке. Сложенији исходи траже од ученика да користи стечено знање у новим и конкретним ситуацијама. Исходи највишег нивоа траже од ученика да примењују стечена знања и вештине у новим и непознатим ситуацијама, анализирају или евалуирају расположиве податке.

Приликом планирања наставник треба (обавезно) да изврши **операционализацију исхода**, да сложени исход, за чију је реализацију потребно више времена и активности, разложи на више мањих исхода. Наставу усмерити на **остваривање исхода**, бирајући **препоручене** садржаје или проналазећи неке друге садржаје који су усмерени на ефикасније остваривање исхода.

Увод у менаџмент

Циљ модула Увод у менаџмент је појмовно одређивање менаџмента и менаџера, сагледавање утицаја екстерног окружења на пословање предузећа и подстицање етичног и друштвено одговорног понашања организације.

Менаџера као носиоца функције управљања ученик треба да препозна, наведе његове особине и да класификује менаџере према хијерархијском нивоу и према ширини одговорности.

У динамичном и неизвесном пословном амбијенту степен успеха предузећа условљен је његовом способношћу да благовремено реагује на предности и претње окружења. Са ученицима сагледати утицај екстерног окружења на могућност предузећа да обезбеди неопходне ресурсе, карактеристике појединих сегмената окружења, изворе неизвесности у окружењу. Сагледати приступе управљања неизвесношћу у окружењу. Дискотовати о сталном прилагођавању предузећа променљивом окружењу, у коме окружење врши утицај на предузеће, али и предузеће врши утицај на окружење. Унутар предузећа сагледати како се ствара и одржава организациона клима.

Пословна етика је комплексна, обухвата и концепт друштвено одговорног пословања. Ученик треба да уочи потребу усвајања етичких принципа пословања. У том циљу, препорука је, поћи од примера из свакодневног живота где ученик може јасно да сагледа разлику између примерног и непримерног понашања у породици, школи и блиском окружењу, а онда то пренети на сферу посла. Кроз дискусију ученика усмерити на разумевање утицаја етичног одлучивања менаџера на добробит и предузећа и друштва у целини. На примерима ученицима познатих домаћих и страних предузећа (поготово великих трговинских ланаца који послују и на нашим просторима) приказати да ниједно предузеће не послује у изолованом простору, већ да су део друштва у целини и да због тога својим активностима поред остваривања својих економских циљева и профита морају водити рачуна и о окружењу у коме послују и ширим друштвеним циљевима. Препоручне методе су дијалошка, дискусија, есеји и пројектна настава

Процес менаџмента

Циљ модула Процес менаџмента упознавање ученика са сложеним процесом управљања, његовим фазама, општим карактеристикама и универзалној потреби менаџмента у организацијама свих врста и величина, на свим нивоима и у свим подручјима.

Са ученицима истражити и сагледати широку примену менаџмента и у профитним и непрофитним организацијама, као што је менаџмент у култури, образовању итд. Ученици треба да сагледају и разумеју све фазе процеса менаџмента: планирање, организовање, вођење и контролу. На основу теоријских знања о менаџменту код ученика развијати вештине планирања, организовања и контроле пословних активности. Ученик треба да разуме суштину сваке фазе процеса менаџмента. У фази планирања сагледати постављање циљева предузећа (и његових делова) и повезати са доношењем одлука о начинима њиховог остваривања. Ученик треба да повеже стратегијско планирање са стратегијским одлукама, тактичко планирање са управљањем пројектнима, као и оперативно планирање са оперативним менаџментом.

У процесу менаџмента након планирања и доношења одлука менаџмент се бави постављањем организационе структуре предузећа у фази организовања, утицањем и мотивисањем нижих нивоа менаџмента и запослених у фази вођења и управљања људским ресурсима, а и у фази контроле праћењем извођења активности и предузимања корективних мера.

Предлог реализације исхода је да се користе ситуацијски задаци, а да се ученици организују у тимове. За сваку фазу процеса менаџмента посебан тим. На овај начин би се код ученика развио тимски рад, уз уочавање и предности и недостатака тимова. Ученике у тиму планирања и одлучивања ставити у позицију да изврше стратегијско планирање и одреде стратегију на нивоу предузећа, на нивоу посла и на нивоу пословне функције предузећа и предложи начине стицања и одржавања конкурентске предности предузећа, изврше оперативно планирање и донесу оперативне одлуке. На основу планова и одлука које је поставио тим за планирање следећи тим организовања треба да постави организациону структуру предузећа, изабере организациони модел, додељивањем задатака одреди радна места, делегира ауторитете и постави линије одговорности. На основу решења претходног тима следећи тим за вођство и управљање људским ресурсима обавља активности регрутовања и селекције, усавршавања и задржавања квалификованих радника, оцењивања учинка и мотивацију запослених, решава конфликтне ситуације. Тим за контролу упореди планирано и остварено и предложи мере корекције уколико је потребно. На овај начин би се код ученика развила способност аргументованог одлучивања, свест о мотивацији као покретачкој снази, подстицало поштовање културних различитости.

Менаџмент пословних подручја

Циљ модула Менаџмент пословних подручја је упознавање ученика са начином и специфичностима управљања посебним пословним подручјима.

У изучавању производног менаџмента, као и трговинског менаџмента повезати стечена знања и вештине о производној функцији, функцији набавке и продаје, фазама процеса менаџмента са процесом управљања процесом производње, односно трговине и доношењем управљачких одлука. Финансијски менаџмент објаснити и повезати финансијске инструменте са знањем и вештинама стеченим у рачуноводству. Овде је акценат на преломној тачки као значајној информацији за менаџерско одлучивање, њеном количинском и вредносном изражавању и изражавању као проценат расположивог капацитета. Финансијска анализа се бави

квантификацијом функционалних односа између билансних позиција биланса стања и биланса успеха у циљу веродостојне оцене финансијског положаја и профитабилности предузећа. Један од инструмената финансијске анализе је рацио анализа., коју треба да изврши ученик. На основу података из финансијских извештаја ученик треба да утврди показатеље активности, ликвидности, солвентности и профитабилности и да донесе закључке о ефикасности коришћења средстава и извора средстава, ликвидности, солвентности и профитабилности предузећа.
Ученик треба да сагледа суштину финансијске контроле на основу финансијских извештаја и праћења реализације буџета.

6. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Основна сврха оцењивања је да унапређује квалитет процеса учења. Оцењивање је саставни део процеса наставе и учења којим се стално прати напредовање ученика и остваривање прописаних циљева и исхода и развој компетенција из стандарда квалификација.
Праћење развоја и напредовања ученика у достизању исхода и стандарда постигнућа, као и напредовање у развијању компетенција обавља се формативним и сумативним оцењивањем, што је у складу са Правилником о оцењивању ученика у средњем образовању и васпитању. Потребно је на почетку школске године утврдити критеријуме оцењивања, првенствено за сумативно оцењивање и са њима упознати ученике. Такође, на почетку школске године, потребно је извршити иницијално процењивање које подразумева процену знања, вештина и ставова ученика на почетку изучавања наставног програма или на почетку школске године и служи као полазна основа за разумевање индивидуалних потреба ученика на основу којих наставник креира персонализоване планове наставе уважавајући специфичне карактеристике ученика. На почетку првог разреда креирати кратак тест који ће пружити општу слику о знањима ученика неопходних за изучавање предмета а може се заснивати на знањима стеченим из предмета принципи економије и унутрашња трговина.

Формативно оцењивање:

Наставник континуирано прати и вреднује постигнућа ученика користећи поступке вредновања који су у функцији даљег учења а то су: процес учења и напредовања, резултати које ученик остварује, начин на који долази до резултата, сарадњу, иницијативу, упорност и ангажовање. Наставник редовно бележи све активности ученика и информише ученике о постигнутим резултатима и напредовању. Ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењујусопствени напредак у остваривању исхода.
У формативном вредновању наставник мотивише ученике да размишљају о решењима, узроцима и последицама, охрабрује их да постављају питања, развија самосталност и самопоуздање ученика тако што их подржава да искажу мишљење, образложе своје предлоге у задатој ситуацији, аргументовано коментаришу друге предлоге и оцењују квалитет и напредак свог рада, знања итд. Препорука је да на крају сваког часа или активности наставник направи кратку анализу досадашњег рада, похвали ученика за оно што је постигао и образложи шта може и треба да поправи и/или уради. Овакво редовно и планско прикупљање релевантних података о напредовању ученика евидентира се у педагошкој документацији наставника и пружа повратну информацију наставнику за даље креирање процеса учења, а ученику препоруке за даље напредовање.
Инструменти за формативно оцењивање:
– однос ученика према раду,
– активност на часу и учествовање у разговору и дискусији,
– урађени домаћи задаци,
– вођење ученичке евиденције (свеске),
– учешћа у групном и тимском раду,
– презентације,
– пројектни задаци.
Избор инструмента за формативно оцењивање зависи од врсте активности која се вреднује. Домаћи задаци ће наставнику омогућити да стекне бољи увид у оствареност исхода кроз анализу питања и задатака који ученици нису знали даураде, а ученику да прати своје напредовање. Вредновање активности у оквиру тимског рада може се обавити тако да се од сваког члана тима (ученика) тражи објашњење елемената урађеног рада и процена сопственог доприноса у оквиру

тима. При реализацији пројектне наставе, одредити критеријуме оцењивања као и начин на који ће се пројекат реализовати. Упознати ученике са фазама израде пројекта, по могућности укључити и социјалне партнере из непосредног окружења.

Сумативно оцењивање:

Сумативно оцењивање подразумева вредновање постигнућа ученика на крају програмске целине или класификационог периода и врши се на основу података прикупљених формативним оцењивањем, усмених провера знања и тестова знања. Оцене добијене сумативним оцењивањем су бројчане и уносе се у дневник рада и педагошку евиденцију наставника. Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое исхода и начине оцењивања. Наставник планира писмене провере знања.

Предложени инструменти за сумативно оцењивање:

– усмено излагање,

– тестови знања.

Избор инструмента за сумативно оцењивање зависи од врсте активности која се проверава. За сумативно оцењивање ученици би требало да решавају задатке који садрже неке аспекте истраживачког рада, да садрже новине тако да ученици могу да примене стечена знања и вештине. Током реализације тема предвиђених програмом урадити најмање три теста знања у току школске године. Тестови знања треба да обухвате теоријска питања различитих облика: питања вишеструког избора, питања допуне, питања која захтевају кратак есејски одговор, питања са израчунавањем и анализом графикона. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење.

ПОСЛОВНИ ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

1. ОСТВАРИВАЊА ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				**УКУПНО**
	Теоријска настава		Вежбе	Практична настава	Настава у блоку
IV	64				64

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада.

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА:

– Оспособљавање за разумевање усменог говора, прочитаних текстова, кратко монолошко излагање на енглеском језику, писање краћих текстова различитог садржаја, учешће у дијалогу и размену краћиxx писаних порука.

– Оспособљавање ученика да преводи, сажима и преприча садржај краћих усмених и писаних текстова и да користе медије као изворе информација и развијају критичко мишљење у вези са њима.

– Оспособљавање ученика да упозна језик струке у оноликој мери која му омогућава да користи страни језик ради вођења пословне комуникације.

3. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

ИСХОДИ УЧЕЊА Ученик ће бити у стању да:	**ПРЕПОРУЧЕНЕ СТРУЧНЕ ТЕМЕ И ГРАМАТИЧКИ САДРЖАЈИ**	**КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ**
– разуме реченице, поруке, питања и упутства из свакодневног говора (кратка упутства изговорена споро и разговетно) – разуме општи садржај краћих, прилагођених стручних текстова после неколико слушања или уз помоћ визуелних ефеката (на упутствима, формуларима, ознакама, етикетама) – разуме бројеве (цене, рачуне, тачно време) – у непознатом тексту препознаје познате речи, интернационализме, изразе и реченице (нпр. у огласима, на плакатима) – разуме општи садржај и смисао краћих текстова и схематских приказа (саопштења,формулара са подацима о некој особи, основне команде на машинама/компју-теру, декларације о производима, упутства за употребу и примену) – употребљава једноставне изразе и реченице да би представио себе и друге, активности, ситуације и догађаје, описао посао и задужења	– Основна терминологија која се односи на послове из домена општих, правних и кадровских послова и послова набавке и продаје – Примена информационих технологија у домену струке – Вођење евиденције и документације у трговини на велико – Праћење новина у области међународне трговине – Примене међународних стандарда и законске реуглативе – Основе пословне комуникације и кореспонденције (пословна преписка и комуникација у писаној и усменој форми) – УЖЕСТРУЧНА ТЕМАТИКА – Пословни бонтон (норме и стандарди понашања у пословној комуникацији)	1. Представљање себе и других 2. Поздрављање (састајање, растанак; формално, неформално, специфично по регионима) 3. Идентификација и именовање особа, објеката, боја, бројева итд.) 4. Давање једноставних упутстава и команди 5. Изражавање молби и захвалности 6. Изражавање извињења 7. Изражавање потврде и негирање 8. Изражавање допадања и недопадања 9. Изражавање физичких

– саставља кратак текст (мејл, писмо) о одговарајућој теми – пише кратке поруке релевантне за посао (место и термини састанка) – пише краћи текст о себи и свом окружењу – попуњава упитник и формулар где се траже опширнији лични и пословни подаци – води краће забелелешке – на једноставан начин се споразумева са саговорником који говори споро и разговетно – поставља једноставна питања у вези са познатим темама из струке као и да усмено или писмено одговара на иста (бројеви, подаци о количинама,време, датум) – на једноставан начин сажме и преприча садржај краћих текстова или дијалога – користи садржаје медијске продукције намењене учењу страних језика (штампани медији, аудио/видео записи, компакт диск, интернет итд.) – препознаје и правилно користи основне фонолошке (интонација, прозодија, ритам) и морфосинтаксичке категорије (именички и глаголски наставци, основни ред речи)	– Пословно комуницирање (форма и елементи пословних писама) – Међународна троговина ГРАМАТИЧКИ САДРЖАЈИ I. РЕЧЕНИЦА Обновити реченичне моделе обухваћене програмом за основну школу. – Ред речи у реченици. Место прилога и прилошких одредби. – *Tag questions* – Индиректни говор а) изјаве – без промене глаголског времена (глагол главне реченице у једном од садашњих времена) б) молбе, захтеви, наредбе в) питања са променом реда речи – без промене глаголског времена (глагол главне реченице у једном од садашњих времена) – *Yes/No* питања – ”*WH*” питања – Директна и индиректна питања II. ИМЕНИЧКА ГРУПА 1. Члан – Обновити употребу одређеног и неодређеног члана – Нулти члан уз градивне и апстрактне именице 2. Именице – Множина именица – обновити – Изражавање припадања и својине – саксонски генитив – Бројиве и небројиве именице – Суфикси – ment, -ion, – ence 3. Заменички облици а) Заменице – Личне заменице у функцији субјекта и објекта – Показне заменице	сензација и потреба 10. Исказивање просторних и временских односа 11. Давање и тражење информација и обавештења 12. Описивање и упоређивање лица и предмета 13. Изрицање забране и реаговање на забрану 14. Изражавање припадања и поседовања 15. Скретање пажње 16. Тражење мишљења и изражавање слагања и неслагања 17. Тражење и давање дозволе 18. Исказивање честитки 19. Исказивање препоруке 20. Изражавање хитности и обавезности 21. Исказивање сумње и несигурности

	– Односне заменице б) детерминатори – Показни детерминаотри – Неодређени детерминатори – Присвојни детерминатори 4. Придеви – Обновити компарацију придева – too/not…enough/not as…(as)/…than 5. Бројеви Обновити просте и редне бројеве -Кванитификатори III ГЛАГОЛСКА ГРУПА 1. Глаголи – Обновити глаголске облике предвиђене програмом за основну школу – Present Simple, Present Continuous – Present Perfect with ever, never, for, since, just, yet and already – Past Simple – Модални глаголи: *may can, must* – Пасивне конструкције – садашње време/прошло – the Simple present/past (прошло време рецептивно) – *going to* и трајни презент за планове и намере, *going to* и *will* (за будућа предвиђања) – *used to* 2. Прилози, извођење прилога и употреба, прилози вероватноће са *may, might u will* 3. Предлози, најчешћи предлози за оријентацију у времену и простору. 4. Кондиционал нулти и први	

4. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Савремена настава страних језика у средњим стручним школама претпоставља остваривање исхода уз појачану мисаону активност ученика, поштовање и уважавање дидактичких принципа и треба да допринесе развоју стваралачког и истраживачког духа који ће омогућити ученицима да развијају знања, вредности и функционалне вештине које ће моћи да користе у даљем образовању, у професионалном раду и у свакодневном животу, формирају вредносне ставове, буду оспособљени за живот у мултикултурном друштву, као и да овладају компетенцијама релевантним за активно учешће у заједници и целоживотно учење. Комуникативна настава страних језика подразумева поимање језика као средства комуникације; инсистира на употреби циљног језика у учионици у добро

осмишљеним контекстима од интереса за ученике; претпоставља прилагођавање говорне делатности наставника интересовањима и знањима ученика; инсистира на комуникативном аспекту употребе језика, односно на значењу језичке поруке, а не толико на граматичној прецизности исказа; претпоставља да се знања ученика мере прецизно дефинисаним релативним, а не толико апсолутним критеријумима тачности. Циљеви предмета су Оспособљавање за разумевање усменог говора, прочитаних текстова, закратко монолошко излагање на енглеском језику, писање краћих текстова различитог садржаја, учешће у дијалогу и размену краћиххх писаних порука, оспособљавање ученика да преводи, сажима и преприча садржај краћих усмених и писаних текстова и да користе медије као изворе информација и развијају критичко мишљење у вези са њима.

Један од кључних елемената комуникативне наставе страних језика је и комуникативно-интерактивна парадигма која укључује следеће компоненте:

– усвајање језичког садржаја кроз циљано и осмишљено учествовање у друштвеном чину

– поимање наставног програма као динамичне, заједнички припремљене и ажуриране листе задатака и активности

– наставник је ту да омогући приступ и прихватање нових идеја

– ученици се третирају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину

– уџбеници су само један од ресурса; осим њих препоручује се и примена других извора информација и дидактичких материјала, поготову кад је реч о стручним темама

– учионица постаје простор који је могуће реструктурирати из дана у дан.

Граматичке садржаје треба посматрати са функционалног аспекта. У процесу наставе и учења, у што већој мери треба укључивати оне граматичке категорије које су типичне и неопходне за свакодневни говор и комуникацију и потребе ученика у односу на образовни профил, односно квалификацију струке, што подразумева прогресију језичких структура према комуникативним циљевима и образовним потребама предмета: од простијег ка сложенијем и од рецептивног ка продуктивном. Сваки виши језички ниво подразумева граматичке садржаје претходних језичких нивоа. Цикличним понављањем претходно усвојених елемената, надограђују се граматичке структуре, а наставник има слободу да издвоји оне које ће циклично понављати у складу са постигнућима ученика, као и потребама наставног контекста.

У планирању наставе и учења уџбеник представља функционалано и флексибилно наставно средство које не одређује садржаје предмета. Садржајима у уџбенику се приступа селективно и у складу са предвиђеним исходима. Наставник упућује ученике на друге изворе информисања и развијања знања и вештина. глобално, селективно или детаљно.

Важан циљ у учењу страног језика у средњим стручним школама је овладавање језиком струке, и то у оноликој мери која је неопходна да се језик користи ради информисаности и оспособљености за једноставну комуникацију у усменом и писаном облику на страном језику. Тај сегмент наставе страног језика мора да буде јасно дефинисан и у складу са исходима везаним за квалификације струке.

Неопходно је да стручна тематика која се обрађује на страном језику прати исходе појединих стручних предмета и буде у корелацији са њима. Реализација наставе језика струке се много више огледа у развијању рецептивних вештина него продуктивних јер је сврха учења страног језика, у првој линији, усмерена на то да се ученици оспособе да прате одређену стручну литературу у циљу информисања, праћења иновација и достигнућа у области струке, усавршавања и напредовања.

Стога је спектар текстова који се препоручују велики: шематски прикази, упутства о примени апарата, инструмената или пак материјала, хемикалија, рецепти, декларације, краћи стручни текстови чији је садржај релевантан за тематске садржаје стручних предмета, извештаји, каталози, програми сајамских активности и сл. Веома је битно у раду са таквим текстовима одредити добру дидактичку подршку. Добро осмишљени налози упућују на то да одређене текстове, у зависности од тежине и важности информација које они носе, треба разумети глобално, селективно или пак детаљно. Продуктивне вештине треба ограничити на строго функционалну примену реалну за захтеве струке. То подразумева писање кратких порука, мејлова у оквиру пословне комуникације, попуњавање формулара, рачуна и других докумената (поруџбенице, рекламације, захтеви, молбе) и вођење усмене комуникације која омогућава споразумевање било у директном контакту са саговорником или у телефонском разговору.

5. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Праћење напредовања и оцењивање постигнућа ученика је формативно и сумативно и реализује се у складу са Правилником о оцењивању ученика у средњем образовању и васпитању. Развој предметних и међупредметних компетенција се прати и вреднује континуирано, од почетка до краја образовног циклуса. Сврха континуиране евалуације је да омогући ученицима да лакше уоче у којим областима успешно напредују, а где је пак потребно уложити више труда. Бројчана оцена је само квантитативно (и недовољно информативно) мерило ученикових компетенција, те је важно да буде пропраћена коментарима и смерницама који ће указати на даља места развоја. У том смислу, кључна је улога формативне евалуације која садржи корисне повратне информације, како за ученика тако и за наставника, и то: а) информативну (о јаче/слабије развијеним компетенцијама), б) евалуативну (према унапред утврђеном објективном критеријуму), в) инструктивну (предлози за даље унапређивање компетенција) и г) мотивациону (охрабривање и подстицање). Квалитетна формативна евалуација развија компетенцију за учење и подстиче саморегулацију ученика.

Развој компетенција наставници прате заједно са својим ученицима. Неопходно је да ученици познају критеријум за процену квалитета комуникативног задатка којим се баве да би на одговарајући начин могли да усмере своје активности. Сем тога, кључно је да разумеју да различити задаци захтевају примену различитих критеријума. Треба подстицати ученике да дају своје мишљење у виду конструктивних коментара (вршњачка евалуација), чиме развијају и општу компетенцију комуникације. Међутим, бројчану оцену изводи наставник на основу јасно утврђеног критеријума, у складу са карактеристикама задатка.

Формативна евалуацију подразумева праћење активности ученика у најразличитијим задацима – активност на часу, задаци који се раде на часу и код куће, тестови, писмени задаци, пројекти, портфолио и друго – сви облици наставног рада основ су за праћење и вредновање развоја компетенција код ученика.